T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE NA'T

1

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ÂMİL ÇELEBİOĞLU

HAZIRLAYAN

EMİNE YENİTERZİ

KONYA – 1989

İ Ç İ N D E K İ L E R

Ö N S Ö Z

Dîvan edebiyatı olarak tanınan klasik edebiyatımız altı yüzyıl gibi uzun bir dönem içinde milletimizin inançlarının,hayat tarzının ve diğer ilimlerin aksettiği; belirgin olarak dînî bir karakter taşıyan,dokusu itibâriyle İslâmî bir edebiyattır. Bu özellik muhtevâda olduğu gibi şekil bakımından da tesirini göstermiş, dînî veya lâ-dînî, mensur veya manzum eserler bir tertip husûsiyeti olarak tevhid ve na't,ya da en basit şekliyle; hamdele ve salvele ile başlayıp,duâ ile bitirilmiştir. Bu bakımdan dîvan edebiyatı içinde tevhid, na't gibi belli başlı yer tutan türlerin asırlar içinde geçirdiği tekâmülü dil ve edebiyat yönünden tesbit etmek, her asrın karakteristik eserlerini tahlil süzgecinden geçirmek, nihâyetinde bu türlere giren duygu,fikir ve hayallerin sınırını çizdikten sonra san'atkârlarımızın edebî şahsiyetlerini incelemek gerekir.

Ancak edebiyatımızda mukayeseli ve tahlilî çalışmalar fazla değildir. Bu yüzden tek bir müellif veya eser üzerinde durmak yerine; belli bir konuda yazılan eserlerle ilgili çalışmanın hem bizim için, hem de edebiyat araştırmaları için daha verimli ve faydalı olacağı inancıyla Hz. Peygamber'in vasfında ve medhinde vücûda getirilen na'tlar üzerinde çalışmayı tercih ettik.

Her mısraıyla sevgiyi dile getiren edebiyatımızda, Allah'ın ve müslümanların ortak sevgilisi Hz. Peygamber'in hayatının her safhası; mevlid, sîre, esmâ-i Nebî, hilye, mucizât, mi'râc-nâme, hicretü'n-Nebî gibi türlerle ele alınmış, O'na duyulan sonsuz ve samimi sevgiyle bu türlerde pek çok manzum veya mensur, hacimli ya da küçük eserler meydana getirilmiştir. Bütün bu türlerin tamamen Hz. Peygamber'le ilgili olması ve neticede O'nun vasıflarını ve övgüsünü işlemesiyle birlikte; bu konuların hepsini içine alan ve bilhassa Hz. Peygamber'in medhine yer veren na'tlar elimizde en çok örneği bulunan müstakil bir türdür. Bir tertip

husûsiyeti olarak dînî olsun olmasın hemen bütün edebî eserlerde yer alan na'tlar; konunun böylesine yaygın olmasına rağmen bugüne kadar antoloji şeklindeki yayımlar ve çalışmalar dışında gerektiği gibi incelenmemiştir. Bu sebeple orijinal bir araştırma konusu olarak kabul ettiğimiz bu çalışma ile na't türünün şekil özelliklerini, muhtevâsını ve Türk Edebiyatındaki belli başlı örneklerini ortaya koymak amacındayız.

Çalışmamızı esas itibâriyle dört bölüm olarak ele aldık.

Giriş Bölümü'nde; na't kelimesinin lugat ve ıstılah mânâları üzerinde durulmuş; na'tların kaynağı olan Arap Edebiyatındaki ilk ve meşhur örnekleri tanıtılmış; klasik edebiyatımız üzerinde şekil ve muhtevâ yönüyle tesiri bulunan Fars Edebiyatında na'tların genel durumu hakkında bilgi verilmiştir.

I.Bölüm'de; İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk ürünlerini teşkil eden Karahanlı dönemi ile klasik bir edebiyat vücûda getiren Çağatay Türkçesi'nde yazılan na'tlar üzerinde durulmuş; Anadolu sahasında anonim, âşık ve tasavvufî halk edebiyatında na't türüne dâhil edebileceğimiz şekillerin ve örneklerinin bir dökümü verilmiştir. Asıl mevzuumuz olan dîvan edebiyatında na't konusunu da bu bölüm içinde mensur eserlerde, dîvan, mesnevî ve nuût mecmuaları içindeki yeri ve dîvan şâirlerimizin tesbit edebildiğimiz na'tlarının tanıtılmasıyla vermiş bulunuyoruz. Ayrıca, Tanzimat'tan günümüze kadar na'tların sürekliliğini koruduğuna dâir tesbitlerimize ve güzel san'atlardan hat ve mûsikîde na'tların özel ve önemli bir yeri olduğuna örnekleriyle işâret ettik.

II.Bölüm'de; na'tların nazım şekli, başlık, vezin, kâfiye, redif, dil ve üslûp özelliklerini; na't türünün muhtevâsını teşkil eden âyet ve hadis iktibasları, Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları, hayâtı, bedenî ve ahlâkî özellikleri, mucizeleri, şefaati, O'na atfedilen edebî ve tasavvufî motiflerin mâhiyeti; na'tlarda konu edilen Cebrâil AS, diğer peygamberler ve dört halifenin Hz. Peygamber'le olan ilgisi ör-

nekleri ile izâh ve tesbit edilmiştir.

III.Bölüm'de; her asırdan, özellikle meşhur ve na't-gû olarak şöhret bulan şâirlerimizden; nazım şekilleri olarak muhtelif, nuût mecmualarında yer verilmesi ve tanzir edilmesiyle şöhret bulan, başarılı, orijinal ve tipik husûsiyetleri olan na'tlara örnek olarak Anadolu sahası dışından on beş ve asıl ağırlık dîvan şiirinde olmak üzere saz şiiri, tasavvufî halk edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan döneme ait yüz na't metni verilmiştir. Bu metinler verilirken dîvan, mesnevî ve nuût mecmuaları esas alınmış; varsa ilmî yayınlarından, mezûniyet ve doktora tezlerinden ya da güvenilir yazma veya matbu nüshalarından faydalanılmıştır. Yazma eserlerde inceleme imkânı bulduğumuz veya mûteber olanlarına müracaat edilmiş, tereddüd ettiğimiz yerlerde karşılaştırma yoluna gidilmiştir. İktibas yoluyla verdiğimiz metinlerde ise orijinaline bağlı kalmak amacıyla imlâya müdâhale etmedik.

Bu çalışmadan önce; edebiyatımızdaki manzum kırk hadisler, mi'râc-nâmeler, Esmâ-i Hüsnâ'lar, Esmâ-i Nebî gibi konular üzerinde doktora ve yüksek lisans tezleri hazırlanmış; tevhidler üzerinde bir çalışma da hâlen devâm etmektedir. Sonuç olarak; dokusu itibâriyle İslâmî bir hüviyet taşıyan edebî mahsullerimizin gereğince değerlendirilebilmesi için öncelikle bu gibi türlerin ele alınarak incelenmesi ve bir seri hâlinde ilim âlemine sunulması kanaatindeyiz.

Çalışmamızın hacimli oluşuyla ya da şahsî kusurlarım sebebiyle ortaya çıkabilecek hataların hoş görülmesi dileğiyle; bu çalışma esnâsında Arap Edebiyatı'na olan katkılarından dolayı emekli öğretmen İsmail Kaya'ya, Hadisler Bölümü'nün hazırlanmasında yardımcı olan Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu'ya, tezimin her safhasında yakın ilgilerini gördüğüm ve problemlerimin hallinde müracaat ettiğim hocam Prof. Dr. Hüseyin Ayan'a ve beni böyle velûd bir konuda çalışmaya sevkeden, büyük bir dikkat ve sabırla tezimi yöneten, teşvik ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'ya sonsuz ve samimî teşekkürlerimi arz ederim.

Emine YENİTERZİ

T R A N S K R İ P S İ Y O N   S İ S T E M İ

Metinler yazılırken ilmî eserlerde uygulanan transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

ا، و، ى	:	Ā,ā,Ī,ī,Ū,ū
أ، ء	:	ʾ
ث	:	S̱,s̱
ح	:	Ḥ,ḥ
خ	:	Ḫ,ḫ
ذ	:	Ẕ,ẕ
ص	:	Ṣ,ṣ
ض	:	Ż,ż,Ḍ,ḍ
ط	:	Ṭ,ṭ
ظ	:	Ẓ,ẓ
ع	:	ʿ
غ	:	Ġ,ġ
ق	:	Ḳ,ḳ
ڭ	:	ñ
نك	:	n͡g

Vâv-ı mâdûle için yalnızca "ā" kullanılmıştır.

Sâkin nûn harflerinden önceki uzun sesler, kelimenin âslî imlâsını göstermek üzere belirtilmiştir.

Birleşik isim ve sıfatların arasında "-" konulmuş, Türkçeleşmiş olduklarına inandığımız kelimelerde buna lüzum görülmemiştir.

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	: adı geçen eser
Ank.	: Ankara
Ans.	: Ansiklopedi, -si
a.s.	: aynı sayfa
AS	: Aleyhisselâm
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
Bkz.	: bakınız
bsk.	: baskı
Böl.	: Bölümü
B.T.	: Bitirme Tezi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D	: Dîvan
DKAS	: Osman Kemâlî,Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları
D.T.	: Doktora Tezi
Ed.	: Editor
Edb.Fak.	: Edebiyat Fakültesi
FSM	: Kıvâmî,Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed
GB	: Fazlî, Gül ü Bülbül
H	: Nev'îzâde Atâyî, Heft-Han
HA	: Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk
Haz.	: Hazırlayan
HE	: Nev'îzâde Atâyî, Hilyetü'l-Efkâr
HH	: Muhammed Lutfî,Hulâsatü'l-Hakâyık
HN	: Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-Nâme
HŞ	: Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn
Hz.	: Hazret-i
IN	: Mehmed, Işk-Nâme
İN	: Ahmedî, İskender-Nâme
İst.	: İstanbul
İŞ	: Yahyâ Bey, İstanbul Şehrengizi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
K	: Külliyât

Ktp.	:	Kütüphane, -si
LM	:	Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn
M	:	Süleyman Çelebi, Mevlid
Mev.Müz.	:	Mevlânâ Müzesi
MŞ	:	İsmâil Hakk Bursevî,Muhammediye Şerhi
NM 1	:	Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası,Süleymâniye Kütüphanesi,Hamidiye, Nu:1210.
NM 2	:	Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nu:1211.
NM 3	:	Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Ankara İl Genel Kitaplığı, Nu: 312.
Nu	:	Numara
RA	:	Radıyallahu anh
S	:	Sayı
s	:	sayfa
Sad.	:	Sadeleştiren
SAV	:	Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
S.B.E.	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SC	:	İsmâil Hikmet Ertaylan, Sultan Cem
SN	:	Mes'ûd bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr
S.Ü..	:	Selçuk Üniversitesi
ŞG	:	Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ
ŞHBM	:	Sadettin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzûmesi" İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.D.
T.D.E.D.	:	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Ter.	:	Tercüme
TİNA	:	Türk Millî Kültür Vakfı, Tarih İçinde Hicret ve Na'tler Antolojisi
Yay.	:	Yayınlayan
yk.	:	yaprak
Y.L.T.	:	Yüksek Lisans Tezi
YZ	:	Yahyâ Bey, Yûsuf u Züleyhâ

GİRİŞ

A. NA'T KELİMESİNİN LÛGAT VE ISTILAH MÂNÂSI

Na't kelimesi, Arapça "fa'l" vezninde sülâsî bir masdardır.Lûgat mânâsı: "Bir kimsede bulunan şeyleri vasfetmek, onu tavsifte mübâlağa etmek"[1], "Bir şeyi vasf eylemek, yâni muttasıf olduğu sıfatını îrâd ile nişan vermek"[2], "Vasıf, medh ü senâ ile berâber ta'rif ve tavsif"[3], "Bir şeyi medhederek anlatma,vasıflandırma"[4] tarzında ifâdelerle izah edilmiştir. Bu tariflere göre bir şeyin veya bir kimsenin güzel sıfatlarını anarak övme mânâsını taşıyan na't; vasfedilenin yalnızca iyi ve güzel yönlerini dile getirmektir.[5] Ayrıca gramerde: "bir ismi tavsif eden sıfat"a da na't denir.[6]

Istılah mânâsı olarak na't: "Peygamber'imizin vasfı üzerinde söylenen şiir, ... memdûhu Hz. Peygamber olan kasîdeye verilen isim.", "evsâf u medâyıh-ı Cenâb-ı Risâlet-Penâhî'yi mutazammın kasîde", "Hz.Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirler", "Divan edebiyâtında bilhassa Hz. Peygamber ve Hülefâ-yı Râşidîn vasfında yazılan manzûmeler"dir.[7] Buna göre Hz. Peygamber'i medhetmek üzere kaleme alınan na'tlara; Na't-ı Şerîf, Na't-ı Nebevî, Na't-ı Peygamberî, Na't-ı Resûl

---

1 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Mısır, 1308, C.II, s.405.
2 Mütercim Âsım,Kâmus Tercemesi, İst. 1305, C.I, s.331.
3 Şemseddin Sâmi, Kâmus-ı Türkî, İst. 1978, s.1464.
4 Ferit Develliloğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ank. 1970, s.969.
5 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İst. 1986,C.VI,s.529.
6 Kâmûs-ı Türkî, s. 1464.
7 Türk Ansiklopedisi, Ank.1946-1961, C.25, s.146; Kâmûs-ı Türkî, a.s.; Türkçe-Osmanlıca Ansiklopedik Lûgat, a.s.; Mehmed Salâhî, Kâmus-ı Osmânî, 1322, C.IV, s.585 ; Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı, İst. 1973, s.113.

gibi isimler verilirken; dört halife için yazılanlara Na't-ı Çâr-Yâr, Hz. Ali için olanına da Na't-ı Ali denmektedir.

Na't; edebiyatımızda diğer peygamberler, aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Hz.Abbas, Ebû Hanife, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed,İmâm Buhârî, İmâm Müslim ve Şeyh İbnü'l-Vefâ[1], Abdülkâdir Geylânî gibi tarîkat büyükleri için de yazılmış olmakla birlikte,en meşhur ve en yaygın mânâsı; Hz. Peygamber'i öven ve divan tertibinde tevhid ve münâcâttan sonra özel bir yeri olan şiirlerdir.

Bir edebiyatçı kalemiyle na'tın tarifi ise daha farklıdır: "İnsanın ufku mü'mindir. Mü'minin ufku Peygamber,Peygamber'in ufku da mutlak gerçeklerin habercisi,her peygamberi şahsiyetinin katlarında bir yaprak gibi bulunduran son Peygamber... Peygamber, nasıl insanın ufkuysa, na't da şiirin ufkudur.

....

Na't, insanın; insanı, kendini Peygamber'de araması, gerçeği O'nun çevresinde dolaşarak bulmaya çalışması, O'na yaklaşmaya çalışarak yaratılışın sırrına erileceğini idrâk edişidir.

Na't, Peygamber'in şiirle yapılmak istenen bir portresidir. Her şâir, durduğu yerden ve görme kâbiliyeti ölçüsünde O'na bakar; O büyük mükemmelliğin karşısındaki duygularını zaptetmeye çalışır. Bütün na'tlar âdetâ, tarih boyunca yapılan tek bir portrenin farklı cephelerden birer örneği gibidir ve tek bir portre içindir.Bir portre ki,tarih ve insan devam ettikçe bitmeyecektir. Bütün na'tlar,bir meşale ormanı gibi pırıldar,insanlığın üstünde; ve insanlık,Peygamber'e doğru bu ışıkların altında sevinçle, aşkla, güvenle yürür.

---

1 Örnek için bkz. Mertol Tulum, Sinan Paşa, Tazarru-nâme, İst. 1971, s.234-291.

Na't, en ileri ve en mükemmel bir sevgi âbidesidir. ..."[1]

Bu cümlelerle özetlendiği gibi bütünüyle Hz. Peygamber sevgisini konu edinen na't, aynı sevginin mûsikîde terennüm edildiği bir şekildir. Edebiyatımızda kasideden tek mısraa kadar bütün nazım şekilleriyle, aynı zamanda nesirle ele alınan bu tür; Türk Dînî Mûsikîsi'nde; hem câmi, hem de tekke mûsikîsine dahil bir form olmuştur. Bu sebeble na't kelimesinin mânâları üzerinde dururken mûsikî terimi olarak: "İlâhî usulleriyle bestelenen, ilâhîden daha uzun, daha tantanalı, daha tumturaklı, daha ağır ve daha yüksek olmasına dikkat edilen"[2] ve edebiyatımızdaki manzum na'tların bestelenmiş şekline verilen bir isim oluşunu[3] da ihmal etmemek gerekir.

Edebiyat, mûsikî ve gramerde kullanılan bir terim olan na'tın çokluk şekli fu'ûl vezninde "nu'ût"dur.[4] Bu kelime dîvânında çok sayıda na'tı olan şâirlerin, na'tlar bölümünün başlığı olarak aldığı "Nu'ûtu'n-Nebî" terkîbi dışında; özellikle, beğenilen ve meşhur na'tların antoloji şeklinde bir araya getirildiği "Mecmûa-i Nu'ût-ı Nebeviyye" türündeki eserlerin isminde ele alınmıştır.

Yine na't masdarından türetilen bir cãlî masdar da "na'tiyye" kelimesidir. Bu kelimenin kullanılışını yalnızca Enderunlu Fâzıl Bey Divânı'nda ve Hz. Ebû Bekr,Hz. Ali,Mevlânâ, Şâh-ı Nakşıbend,Şeyh Abdülkâdir Geylânî ve Ahmede'r-Rifâî'ye dâir na'tların başlığı olarak görüyoruz. Şâir, divânında Hz. Peygamber haricinde yazdığı na'tlar için bu başlığı kullanmıştır.[5]

---

1 Sezâi Karakoç,"Bir Kaç Söz",Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar), İst.1966, s.6-7.

2 Yılmaz Öztuna,Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi,İst.1974,C.II, s.64.

3 Nuri Özcan,On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü,Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi,İst.1982,C.I, s.40.

4 Kâmus-ı Türkî,s.1465; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.1012.

5 Enderunlu Fâzıl Bey, Dîvân, Bulak, 1258, s.24-31.

Na't kelimesiyle yapılan birleşik isimler de mevcuttur. Bunlardan biri olan "na't-gû"; na't yazan, özellikle çok sayıda yazdığı na'tlarıyla meşhur olan şâirler için kullanılan bir terimdir.[1] Divan edebiyatında çok sayıda na'tı olan Na'tî Mehmed, Na'tî Mustafa ve Gelibolulu Na'ti gibi şâirler bu özelliklerinden dolayı "Na'tî" mahlasını almışlardır.[2]

"Na't-hân" tâbiri ise; tekkelerde ve cuma günleri câmilerde bestelenmiş na'tları okuyan hânende veya zâkire verilen isimdir.[3]

Türk edebiyatında na't teriminin bu denli yaygın oluşuna mukâbil; Arap edebiyatında bu tür için "medh", Fars edebiyatında da "sitâyiş" kelimeleri kullanılmıştır.

B. ARAP EDEBİYATINDA NA'T

Asr-ı saâdetten önce, câhiliyye döneminde Araplar arasında şiir ve hitâbetin önemli bir yeri vardır. Üzerinde yaşadıkları coğrafî yapı, içtimâî ve dînî durumları, karşılaştıkları savaşların etkileri edebiyatlarına aksetmiş ve içlerinden cömertler, kahramanlar, hikmet erbâbı ve şâirler öne çıkmıştır. Kabîleler arası savaşlarda, anlaşmalarda ve diğer sosyal işlerde şairler ve hatipler önemli rol oynardı. Birbirlerine karşı fesâhat ve belâgatla övünürler, kabîle şâirleri şiirle yarışırlardı. Şehirlerde yaşayan (medenî) Arapların fesâhat ve belâgat ehli olduğu gibi, çöllerde yaşayanları da (bedevî) güzel şiir söyler ve âdetâ nazım veya

---

1 Mehmet Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,C.II, İst. 1983, s.664; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.VI, s.529.

2 Türk Dili ve Edebiyatı Ans., C.VI, s.530.

3 Türk Ans., C.25, s.146; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, s.664; H.Kâzım Kadri, Büyük Türk Lugati, İst. 1945, C.IV, s.522.

nesir akıcılığında konuşurlardı.[1]

Arap edebiyatının ve hitâbetinin böylesine gelişmesinin temelindeki sebeplerden birisi de yarımadada kurulan panayırlardır. En meşhuru Sûk-ı Ukâz adındaki bu panayırlarda şâirler hüner gösterirken, beğenilen şiirler altın mürekkeple yazılıp, Ka'be'nin duvarına asılmıştır. Bu şiirlerden Ka'be duvarına asılan yedi şiire "muallaka-i seb'a"(yedi askı) adı verilir. Bu şiirler câhiliyye döneminin mahsulleridir. Şâirlerinden yalnızca Lebîd müslüman olmuştur.[2]

İşte böylesine bir edebî yapıya sahip ve en güçlü silahı söz olan Araplar, Hz. Peygamber'in büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm karşısında âciz kalmışlardır. Öyle ki, muallaka şâirlerinden İmriu'l-Kays'ın kız kardeşi, Hûd Sûresi'nin kırk dördüncü âyetini işitince: "Kardeşimin şiiri övünme meydanında duramaz.", diyerek İmriu'l-Kays'ın kasîdesini Ka'be duvarından indirmiştir.[3]

Dolayısıyla, Arap edebiyatında Hz. Peygamber için yazılmış medhiyyeler konusunu araştırırken, öncelikle bu âbide eser, Kelâmullâh, Kur'ân-ı Kerîm'den başlamak gerekir. Nitekim: "Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik."[4],"Sizin için Allâh'ın Resûlü'nde pek güzel bir örnek vardır."[5], "Andolsun size, içinizden bir peygamber geldi ki zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, mü'minlere çok merhametlidir, çok şefkatlidir."[6] âyetleriyle Hz. Peygamber'in ahlâkı, merhameti, faziletleri Cenâb-ı Hakk'ın diliyle övülmektedir.

---

1 Ahmet Turan Arslan,"Asr-ı Saadette Edebiyat", İslâmî Edebiyat,S.3, Kasım-Aralık-Ocak 1988/89, s.11.

2 Ahmet Turan Arslan, "Asr-ı Saadet Arefesinde İslâmî Edebiyata Basamak Olan Arap Edebiyatı", İslâmî Edebiyat,S.1, Mayıs 1988, s.12-13.

3 Ahmet Turan Arslan,"Asr-ı Saadette Edebiyat",İslâmî Edebiyat, s.12.

4 el-Enbiyâ,21/107.

5 el-Ahzâb,33/21.

6 et-Tevbe,9/129.

Asr-ı saadetteki şâirler de Kitâbullâh'a uyarak,Yüce Peygamber'i övmüşlerdir. Ancak bu vâdideki ilk şiir, Hz. Peygamber'den yedi asır önce yaşamış ES'AD EBÛ KERİB EL-HİMYERÎ'ye aittir. Âlimlerden Hz. Muhammed'in geleceğini öğrenen Ebû Kerib, aşağıda tercümesini verdiğimiz şiiri söylemiştir:

"Şüphesiz, yaratıkları yoktan var eden Allâh tarafından bir resûl, bir elçi olan Ahmed'e şehâdet ederim.

Ömrüm O'nun ömrüne yetişse, O'na vezir (yardımcı) olur, aynı zamanda amca-oğlu olurdum.

Düşmanlarına karşı kılıçla savaşır; sinesinden bütün elem ve kederi siler, ferahlatırdım."[1]

Ebû Kerib'in asırlar önce söylediği bu şiir, mü'min olduğunun bir delili olmuş; Hz. Peygamber, bir hadisinde O'nu "ehl-i tevhid" olarak tanımlamıştır.[2]

Bu konudaki ilk şiir diyebileceğimiz Ebû Kerib'in manzumesinden sonra Hz. Peygamber için söylenilen medhiyyelerin büyük kısmı vefâtından sonraya aittir. Bu şiirler bizde olduğu gibi na't kelimesiyle karşılanmamış, medhiyye tâbiri kullanılmıştır. Aslında vefâtından sonra kişinin iyiliklerini sayarak söylenen şiirlere Arap edebiyatında "resâ" (mersiye,ağıt) denirse de, Hz. Peygamber için söylenenlere "medhiyye" denmiştir. Bu ismi verirken medhiyye şâirleri âdetâ O'nun hayatla devamlı bağlantılı olduğunu, O'na diriymiş gibi hitâp ettiklerini düşünmüşlerdir.[3]

Arap edebiyatında medhiyye türü daha çok tasavvuf muhitinde gelişmiştir. Ancak buna rağmen konunun cidden kıymetli eserlerle ele alındığını görüyoruz.

Hz. Peygamber medhiyyelerinin en eskisi aynı asırda

---

1 İbn Kesir,Ebü'l-Fidâ İsmâil b.Ömer,Es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2.bsk.,Beyrut,1394,C.III, s.18.

2 Kâmil Miras,Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,6.bsk.,Ank. 1982,C.VI, s.45.

3 Zeki Mübârek,El-Medâihu'n-Nebeviyye fi'l-Edebi'l-Arabî, Mısır,1354, s.17.

yaşayan EL-A'ŞÂ'ya aittir:

"Sevgilinin gözlerinin ağrıdığı gece, sen de gözlerini yummadın mı?

Ki yılan sokmuş kimsenin uykusuz kaldığı gibi sen de uykusuz kaldın.

Bu dert kadınlara duyulan aşktan değildir ancak.

Sen önceden de Mehded (isimli kadın)'in sevgisini unutmuştun.

Yirmi yaşımda bir delikanlı oluncaya kadar devamlı mal istedim.

Küçükken, delikanlı iken, bıyığım yeni bittiğinde ve elli yaşıma geldiğimde bile...

Yemin ederim ki Muhammed'i ziyaret edinceye kadar,

Ne ayağımın çıplaklığına, ne de mal mülkümü kaybetmeme ağladım.

Muhammed öyle bir peygamberdir ki sizin görmediklerinizi görür.

Ve O'nun anısı bütün ülkeleri kaplar.

O'nun iyilikleri aralıksızdır,kesilmez,eksilmez.

Bu gün vermesi de yarın vermesini engellemez."

A'şâ'nın medhiyyesi yalnızca Hz. Peygamber'e hasredilmemiştir. Medhiyyenin büyük kısmı kendisini Medine'ye götürecek olan devesinin övgüsüyle doludur.Gerçekte A'şâ da medhiyyeyi; Medine'de İslâm devletini kuran ve cömertliği herkes tarafından bilinen Hz. Peygamber'e sunup, O'ndan biraz dünyalık alabilmek için yazmıştır. Bu niyetle Medine'ye giderken yolda Mekkeli müşriklerin başkanı Ebû Süfyân ve arkadaşlarıyla karşılaşmış, onların ısrarı üzerine gidiş sebebini açıklamak zorunda kalmıştır. Ebû Süfyân, şâirin dünyâlık için gitmekte olduğunu öğrenince Kureyşlilerden yüz deve toplayıp vermiş, A'şâ da medhiyyeyi Hz. Peygamber'e sunmaktan vazgeçip geri dönmüş, o yıl vefât etmiştir.[1]

[1] Zeki Mübârek, Medâihu'n-Nebeviyye, s.19-20.

Aynı durum, biraz daha farklı mâhiyette KA'B BİN ZÜHEYR'in "Bânet suâd" isimli kasîdesi için de geçerlidir. Bu medhiyyenin hikâyesi de şöyledir: Meşhur muallaka şâirlerinden Züheyr bin Ebî Selmâ'nın şâir olan iki oğlu Ka'b ve Büceyr, Mekke fethedilirken koyunlarını toplayıp şehirden kaçmıştır. Ebraka'l-Azzâf suyunun başına varınca böyle bir kaçışın mânâsız olduğunu düşündüler. Ka'b, küçük kardeşi Büceyr'in geri dönüp Hz. Peygamber'in durumunu araştırmasını söyledi. Büceyr ise, Hz. Muhammed'in yanına gelince müslümanlığı kabul etti. Bunu duyan Ka'b, kardeşinin bu hareketini bir şiirle hicvetti. Sonra da hareketinin başına iş açacağından korkarak kaçmağa başladı. Ancak başvurduğu hiç bir kabîle kendisini kabul etmedi. Kardeşinin gönderdiği haber üzerine kendisini kaçışın değil, Hz. Peygamber'in affına sığınmanın kurtaracağını anlayınca "Bânet Suâd" diye başlayan kasîdesini hazırlayarak Medine'ye geldi. Medhiyyesini Hz. Muhammed'in huzurunda okudu. Hem affedildi, hem de Hz. Peygamber kendisine bir hırka, "bürde" hediye etti. Medhiyye aşağıda tercümesini verdiğimiz beyitlerle başlar:

"Suâd benden uzaklaştı; bugün kalbim hasta, kırık.
Onun izinde kurtulması imkânsız, ayağı bağlı bir esir.
Suâd yok artık, ayrılık sabahı kabîlesi ile göç ederken,
Sürmeli gözlerinin mağrur ve müstağni bakışlarıyla inleyen bir ceylan gibiydi."

Ka'b burada sevgilinin ayrılığından duyduğu üzüntüyü, sevgilinin vefâsızlığını yana yakıla anlatır. Ardından kendisini sevgiliye götürecek devenin vasıflarını sayar. Aslında bu tarz, câhiliyye dönemine ait bir stildir. Bu yüzden medhiyyesi câhiliyye edebiyatından pek çok motif içerir. Buna rağmen, Hz. Peygamber'i övdüğü kısım A'şâ'ya nisbeten daha içten ve daha güçlüdür. Bu sebeple bir na't olarak kendisinden sonraki medhiyyeleri etkilemiştir. Hz. Peygamber'i överken şöyle der:

"Öyle bir makamda bulunuyorum ve öyle şeyler görüp işitiyorum ki bu makamda o gücü ve dayanıklılığıyla fil bu-

lunsa ve görüp işitseydi;

Allâh'ın izniyle, Resûlullâh'ın verdiği emniyet imdâdına yetişmedikçe, korkusundan tir tir titrerdi.

Sağ elimi, vereceği hükme itirâz etmemek üzere,Hakk'ın intikâmını alan eline uzattım. Hükmüne râzı olduğum söz, O'nun sözüdür artık.

Allâh'ın Resûl'ü ile konuştuğum zaman, O'nun tarafından bana; "Sana nisbet edilen sözler dolayısıyla sorumlusun." denirse; nazarımda en heybetli manzara bu olacaktır.

Muhakkak ki Allâh'ın elçisi; Allâh'ın nûruyla hak ve hidâyete ulaşılan keskin kılıçlardan bir kılıçtır."[1]

Ka'b, kasîdesinin bu beytini okuyunca; Hz. Peygamber fevkalâde mütehassıs olmuş, "bürde" denilen çizgili Yemen hırkasını şâirin omuzlarına atmıştır. Medhiyyesi bu yüzden "Kasîde-i Bürde" adıyla anılır.[2]

Ka'b'ın medhiyyesinde de dînî motiflerden çok, câhîliyye motiflerinin bulunması garip karşılanmamalıdır.Çünkü Ka'b bu medhiyyeyi hazırladığında herşeyden önce İslâmiyet'i içine sindirmemişti. Ayrıca bir kaçağın ölüm korkusu ve kurtulma heyecanını da hesaba katmalıdır. Zîrâ bu kâsideyi öncelikle canını kurtarmak için yazmıştır. Bütün bunlara rağmen bu medhiyye İslâm edebiyatlarında bir çığır açmış, Kasîde-i Bürde'nin şerhleri, nazîreleri, tahmisleri ve taştîrleri yapılmıştır. Türkçe, Farsça ve Urduca'ya defalarca tercüme edilmiş; Freitag Latince'ye, Nöldeke Almanca'ya, René Basset de Fransızca'ya çevirmişlerdir.

İslâm âleminde bu medhiyye uzun süre her ilim meclisinin açılışında okunmuş, onsuz söze girilmemiştir. Medhiyyenin bu derecede ehemmiyet kazanmasının yegâne sebebi,Hz. Peygamber'in huzûrunda okunup, O'nun tarafından mükâfâtlandırılmasıdır.[3]

---

1 Zeki Mübârek, Medâihu'n-Nebeviyye, s.20-23.

2 İsmail Kaya, Bürde Kasîdesi Terceme ve Şerhi,İst.1986, s.26.

3 Medâihu'n-Nebeviyye, s.24-26.

A'şâ ve Ka'b'ın medhiyyelerinden sonra asr-ı saadette medhiyye türünün en önemli örneklerinin Medineli Sahâbîler'den HASSÂN BİN SÂBİT'e ait olduğunu görüyoruz. Hz.Peygamber'in kasîdecisi, en büyük şâiri olmak gibi yüce bir mevkie ulaşan şâir;[1] dürüst, samimi, İslâm'a candan bağlı bir sahâbîdir. Şâirliğinin en güçlü yönü hicivlerinde ortaya çıkan Hassân,[2] pek çok şiirinde Hz.Peygamber'i överken, Kureyşliler'i hicvetmiştir.

Temîm kabîlesinin şâiriyle karşılaştığı zaman büyük bir samimiyet ve sevgiyle Hz.Peygamber'i ve ashâbını överken Hassân şu beyitleri dile getirir:

"Herkes bir tarafa ayrılıp giderken Allah elçisinin taraf olduğu kimseler ne şereflidir.

İster ciddî olunsun, ister şakadan konuşulsun, Allah elçisinin taraf olduğu kimseler tüm kabilelerin en faziletlisidir."[3]

Hassân b.Sâbit'in en meşhur ve en güzel medhiyyelerinden birisi de Yüce Peygamber'i övüp, Ebû Süfyân'ı hicvettiği "Hemziyye" kasîdesidir. Bu manzûmesi de câhiliyye dönemi tarzında sevgili ve sevgilinin terkettiği ülkenin ıssızlığı gibi hüzünlü sözlerle başlar, bir müddet bu minvâl üzere devam ettikten sonra asıl övgü ve yergi kısımlarına geçilir:

"Allâh'ın elçisi olan Cebrâil bizdedir. Rûhu'l-Kuds'ün ise bir benzeri yoktur.

Cenâb-ı Hak: "Ben size hakkı söyleyen bir kulumu elçi olarak gönderdim." buyuruyor, eğer ibret alırsanız.

....

Sen Muhammed'i hicvettin, ben de sana cevap verdim. Benim bu cevabımın Allah katında sevâbı vardır.

---

1 Clement Huart, Arap ve İslâm Edebiyatı, Çev.: Cemal Sezgin, Ank. (t.y.) s.54.

2 Hassân bin Sâbit'in müşrikleri hicvetmesi ile ilgili hadis için bkz. Sahîh-i Buhârî, C.IX, s.24-26, 248-250.

3 Medâihu'n-Nebeviyye, s.29.

Dengi olmadığın kişiyi mi hicvediyorsun? Sizin ikinizden en şerlisi, en hayırlınıza fedâ olsun.

Bereketli, iyi, tevhid ehli, Allâh'ın en güvenilir kulu ve ahlâkı vefâkârlık olan Peygamber'i mi hicvediyorsun?

Siz kim, Allâh'ın elçisini hicvetmek kim Sizin gibilerin övgüsü de, yergisi de değersizdir.

Benim babam da, dedem de, şerefim de size karşı Muhammed'in şerefini savunan bir kalkandır."

Hassân'ın bu kasîdesinin en can alıcı beyti de şöyledir:

"Sen bütün ayıp ve kusurlardan berî ve noksansız yaratıldın. Sanki, sen istediğin şekilde yaratıldın."[1]

Hassân b.Sâbit'in sözü edilenler dışında Hz.Peygamber'i övdüğü bir çok medhiyyesi vardır. Bunlardan biri hicret hâdisesini konu edinir. Burada Hz.Peygamber'in Hz.Ebû Bekir'le birlikte Mekke'den ayrıldıktan sonra çölde Ümmü Mabed isimli kadının obasına inişi, orada sütten kesilmiş yaşlı ve arık bir koyundan oba halkına yetecek kadar süt sağması, oradan ayrıldıktan sonra kadının kocasına Yüce Peygamber'in vasıflarını anlatması hikâye edilir. Bir diğer medhiyyesi olan "Dâliyye" de Hz.Peygamber'in vefatından sonra söylenmiş ve O'nun vücut ve ahlâk güzelliği,Allâh katındaki yüceliği anlatılmıştır. Bu son iki medhiyye hem şâirin samimiyeti, hem de câhiliyye motiflerine fazlaca yer verilmemesi bakımından önemlidir.[2]

Asr-ı saadette Hz.Peygamber'in medhiyyesi tarzında bir şiir de İBN ABBÂS'a aittir. Bazı hadislere istinâden İbn Abbâs'ın: "Yâ Resûlallâh; seni medhetmek, övmek istiyorum." demesi, Hz.Peygamber'in de cevâben: "Söyle, Allâh

---

1 a.g.e., s.30-34; Halil İbrahim Şener, "Türk Dîvan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmûaları", Dokuz Eylül Ü.İlâhiyât Fak.Dergisi, İzmir, 1986, s.153.

2 Medâihu'n-Nebeviyye, s.35-36.

ağzını dağıtmasın." ifâdesi üzerine İbn Abbâs'ın aşağıdaki şiiri söylediği rivâyet edilir:

"Ey Resûl-i Müctebâ, cennette Âdem ile Havvâ ağaçların yapraklarıyla bedenlerini örttükleri zaman, sen cennetteki ağaçlığın gölgesinde tahtta oturuyordun.

Sonra yeryüzüne indin; fakat, henüz beşerî kılık ve kıyâfete bürünmemiş, bir çiğnem et ve kan pıhtısı hâline de girmemiştin.

Nûh'un kavmi, taptığı Nesr adındaki putla berâber amansız tufanın dalgaları arasında kaybolduğu zaman, sen bir nufte olarak Nûh'un gemisine biniyordun.

Bu dünyâda nesiller ve batınlar birbirini takip ettikçe, sen temiz bir sulbden övülmeye lâyık bir rahme intikâl etmekteydin.

Öyle bir halde ki, yüce sülâlen şan ve şerefle çepeçevre oldu. Bütün zirve ve şâhikalar o ululuğun çok aşağısında kaldılar.

Sen zuhûr edince, yeryüzünü nûra garkettin. Ufuk, Peygamberlik güneşinin hidâyetiyle aydınlandı.

Biz ise bu ziyânın, bu nûrun gösterdiği sırât-ı müstakîmin ortasında yüzüyoruz.

Yedi kat göğe urûc edip, orada müntehî oldun. Yüce Allâh'ı taht-ı nezâretinde seyr edip, orada taht-nişîn oldun.

Dâimâ Allâh'ın salât ve selâmı üzerine olsun. Hakkında medh ü senâda bulunan herkesin ömrü uzasın."[1]

İbn Abbâs'ın câhiliyye edebiyatından hiç bir etki bulunmayan, tamâmen dînî ve tasavvufî motifleri ele aldığı bu na'tı oldukça enteresandır. Medhiyyenin tertibi ve

---

[1] Halil İbrahim Şener, Mi'râciyye ve Na't-i Şerifler Mecmûasındaki Na'tlerin İşlenişi, Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1980, s. XXI-XXII.

muhtevâsı, bu konuda yazılmış şiirlere örnek olma özelliğini taşımaktadır.

Yine Hz.Peygamber'in bir hadisinde: "Şüphesiz kardeşiniz bâtıl söz söylemez."[1] diyerek şâirlik gücünü ve şiirinin güzelliğini takdir ettiği meşhur bir sahâbî şâir de ABDULLAH İBNİ REVÂHA'dır. Mûte Harbi'nde şehid olan bu cesur şâirin Yüce Peygamber'in huzurunda okuduğu ve iltifatına mazhar olduğu medhiyyesinin birkaç beyti şöyledir:

"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada ne mutlu ki Resûlullâh Kur'ân okuyarak aramızda bulunuyor.

O, bize dalâletten sonra hidâyet nûru göstermiştir.

Gönüllerimiz O'na, O'nun nübüvvet ve risâletine tereddütsüz inanmıştır.

O Nebiyy-i Emîn, her ne ki tebliğ etti ise, muhakkak vâkı'dır.

Müşriklere yatakları istiskâl ederken, o Nebiyy-i Zî-Şân, yanını firâş-ı saadetinden uzaklaştırarak gecelerdi."[2]

Hassân b.Sâbit ve Abdullah bin Revâha'nın dışında Arap edebiyatında "Şuarâü'n-Nebî" olarak ün yapmış diğer şâirler de KA'B BİN MÂLİK, ÂMİR BİN SİNÂNİ'L-EKVA ve ENCEŞE'dir. Bu şâirler Hz.Peygamber'in yolculuklarında ve gazâlarında şiirler okurken, O'nun muhâliflerini hicvetmiş, Peygamber'i de medhetmişlerdir.[3]

Bütün bu şâirlere ait medhiyyeler dışında, Hz.Peygamber'in hicretinde, Medine'yi teşrifi sırasında bütün şehri dalga dalga saran bir ilâhî bugün bile dillerden düşmeyen meşhur bir örnektir:

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.IV, s.127.

2 a.g.e., a.s.

3 H.İbrahim Şener, "Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmûaları", s.154.

"Dolunay Vedâ Dağı'nın sırtlarından çıkıp bize doğdu.

Allâh'a yalvaran bulundukça bize de şükretmek borçtur.

Ey bize gönderilen Peygamber, sen itaat olunan emirle geldin."[1]

Aynı asırda Hz.Ali'nin serbest vezinle söylediği secili nesirleri de, Hz.Peygamber medhiyyelerine malzeme teşkil eder. Ancak bu medhiyyelerin Hz.Ali'ye âit oluşunda tereddütler varsa da; Hz.Ali'nin her hitâbesinde bu kâfiyeli konuşma tarzını sürdürmesi ve eldeki metinlerin Hz.Ali'nin ifâde tarzını ve edebî gücünü aynı kuvvetle aksettirmesi, bu şüpheleri ortadan kaldırır. Ayrıca dînî yaşayış itibâriyle zâhid bir insan, aynı zamanda yiğit ve cesur, yiğitliği nisbetinde de konuşma ve ifâde etmek kâbiliyetine sâhip olan Hz.Ali, Hz.Muhammed'in evinde; en fasih insan olan Hz.Peygamber'in terbiyesiyle büyümüştür. O'nun secili nesirle yazdığı medhiyyelerinden birini tercüme yoluyla veriyoruz:

"Allah Peygamber'ini meşhur din ile,
Elde edilmesi sevap sayılan ilimle,
Satır satır yazılmış Kur'ân'la,
Her yeri kaplayan İslâm nûruyla,
Parlak ışıltılarla,
Yerine getirilmesi gereken emirlerle..gönderdi."[2]

Hz.Ali diğer medhiyyelerinde; Hz.Peygamber gelmeden önce dünyânın sıkıntılı durumu, O geldikten sonra kavuştuğu güzellik, Hz.Peygamber'in fizikî ve ahlâkî güzelliği, kanaatkârlığı gibi konuları dile getirmiştir.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra da medhiyye yazılması geleneği sürmüştür. Bu arada kısmen medhiyye, asıl o-

---

1 Ali Himmet Berki-Osman Keskioğlu, Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı, 11.bsk. Ank. 1986, s.193.

2 Medâihu'n-Nebeviyye, s.41-43.

larak bir mersiye olan; Hz.Fâtıma'nın babasının irtihâli üzerine söylediği son derece lirik şiirini anmadan geçmek mümkün değildir.[1]

Ashâbdan sonra gelen tâbiîn döneminde de medhiyyeler yazılmış, ancak bunlar daha ziyâde Hz.Peygamber'in ev halkını, dolaylı olarak da Yüce Peygamber'i övmeye yönelik olmuştur. Bu medhiyyelerden en meşhurları; KÜMMEYT BİN ZEYDE'L-ESEDÎ'nin "Hâşimiyyât", DAĞBEL'in "Tâiyye" ve FERAZ - DAK'ın "Mîmiyye" kasîdesidir. İslâm edebiyatı tarihçileri gerçek peygamber medhiyyelerinin Ferazdak'la başladığını ileri sürerler. Çünkü O'nun döneminde Hz.Peygamber'in âile halkını övmek gerçekten bir cesâret işidir. Zîrâ müslümanların idaresi Emevîler'in elindeydi ve Emevîler de siyâsî menfaatleri gereği Peygamber'in âile halkının ve Hâşimîler'in övülmesinden rahatsız oluyorlardı. Yine onlara göre Resûlullâh'ın çocuklarının, torunlarının övülmesi devlete baş kaldırma veyâ devlet otoritesini tanımamak sayılıyordu.[2]

Böyle bir dönemde Ferazdak'ın, Hz.Hüseyin'in oğlu Ali Zeyne'l-Âbidîn hakkında kaleme aldığı, bir çok beyitleri doğrudan Hz.Peygamber'i öven medhiyyesi son derece önemlidir. Ferezdak'ı hapse kadar götüren bu kasîdenin bir kaç beyti şöyledir:

"Bu bütün Allâh kullarının en hayırlısı olan zâtın torunudur. Bu günahlardan sakınan, tertemiz ve ilk görüşte tanınıcak kişidir.

"Bu bilmiyorsan bil ki, Hz.Fâtımâ'nın oğludur. O' nun dedesi Allâh peygamberlerinin sonuncusudur.

....

O öyle biridir ki peygamberler faziletlerini O'nun dedesine borçlu oldukları gibi, O'nun dedesinin ümmetinin faziletine de diğer ümmetler borçludur.

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.25-26.
2 Medâihu'n-Nebeviyye, s.48-49.

O'nun feyz kaynağı Allâh'ın elçisinden gelir.O'nun yeşerdiği yer, seciyesi ve ahlâkı tertemizdir."[1]

Ferezdak, Kümmeyt, Dağbel, Eş-Şerîfü'r-Radıy ve Mihyâre'd-Deylemî gibi hicrî birinci asrın şâirleriyle gelişen Hz.Peygamber medhiyyeleri hicrî dördüncü asırda doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak bu dönemde Şîa tesiriyle Resûlullâh ile Ehl-i Beyt'in birlikte övülmesi dikkati çeker.

Zamanla durum yine değişmiş ve sadece Hz.Peygamber'i öven medhiyyeler ortaya çıkmıştır ki, bunların en önde geleni 608-697 hicrî yıllarında Mısır'da yaşayan Muhammed b.Saîd El-BUSÎRÎ'nin na'tıdır. Rivâyete göre, şâir kasîdesini bir tarafı felçli iken yazmış ve rüyâsında Hz.Peygamber'i görmüş; Yüce Peygamber bir zamanlar Ka'b b.Züheyr'e yaptığı gibi, sırtındaki hırkayı şâirin omuzlarına atarak onu iyileştirmiştir. Bu mucizeden dolayı Busîrî'nin medhiyyesine; hırka dolayısıyle "Kasîde-i Bürde" veyâ hastalığını iyi ettiği için "Kasîde-i Bür'e" denmiştir. Kasîde, eski Arap usulünce nesîb ile başlar, şâir gençliğinde işlediği günahlara eseflenir, daha sonra Hz.Peygamber'in mucizelerini anlatır, sonunda şefaat taleb eder. Şiirde tasavvufî hiç bir iz yoktur.

Bütün İslâm âleminde büyük bir şöhret kazanmış bu kasîde defalarca neşredilmiş, sayısız tercüme, şerh, tahmîs ve taştîrleri yapılmıştır. Türkçe'deki meşhur tercümeleri de Ahmed Mekkî, Şemseddin Sivâsî, Abdurrahim Karahisârî, Şeyh Esâsî, Marmara Müftüsü Hulûlî, Seyyid Ahmed Leâlî ve Kemâl Paşazâde'ye âittir. Ayrıca yine hastalığı esnasında Bâbür Şah tarafından teberrüken manzum olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Müslümanlar arasında bu kasîdenin kerâmetine inanılmış, muska olarak yazılmış ve cenâze defnederken okunması âdet olmuştur.[1]

Kasîde-i Bürde'den sonra Arap edebiyatında Hz.Peygamber'e medhiyye konusunda ün yapmış diğer manzûmeler;

---

[1] İslâm Ansiklopedisi, Bürde Mad. C.II, s.837.

767-837 hicrî tarihleri arasında yaşayan İBN HACCETİ'L-HAMEVÎ'nin "Emânü'l-Haif" adlı kasîdesi ve 686-768 hicrî yılları arasında yaşayan İBNİ NEBATE EL-MISRÎ'ye âit medhiyyelerdir. İbni Nebate'nin doksan dokuz beyitlik "Hemziyye", doksan beyitlik "Râiyye", seksen sekiz beyitlik "Ayniyye", yetmiş dokuz beyitlik "Lâmiyye" ve kısa bir kasîdesi olan "Mîmiyye" olmak üzere beş medhiyyesi vardır.[1]

Neticede na'tların kaynağı olan Arap edebiyatında bu türün gelişmesi ana hatlarıyla özetlenecek olursa; asr-ı saadette ve A'şâ ile Ka'b b.Züheyr'in kasîdeleriyle Hz.Peygamber medhiyyelerinin başladığını görüyoruz. Bu ilk medhiyyeler câhiliyye döneminin kasîde tertibine uygun olarak sevgili, sevgilinin ülkesi, âşığı sevgiliye götürecek olan devenin tavsirleri gibi unsurların yer aldığı bir nesible başlar. Asıl medhiyye bölümünde ise kendisinden ihsan beklenen veyâ otoritesinden korkulan bir hükümdarın övgüsü ele alınır. Bu iki şâirden sonra Şuârau'n-Nebî'ye dâhil Hassân bin Sâbit ve Abdullah bin Revâha'nın na'tlarında daha çok sevgi ve saygı unsurları ağır basar. Bu arada bu medhiyyelerin muhtevâsına müşriklerin hicvinin de girdiğini görüyoruz. Hz.Ali'nin medhiyye mâhiyetindeki nesirlerinde ise dînin özünü teşkil eden esaslar mevcuttur. Bu nesilden sonra gelen şâirler, ön planda ehl-i beytin övgüsüne; dolaylı olarak da Hz.Peygamber medhiyyesine yer vermişlerdir. Hicrî dördüncü asırda ise medhiyye türü tam bir olgunluğa ve bugün takip edilen geleneksel tertip ve muhtevâsına ulaşmıştır.

---

[1] Medâihu'n-Nebeviyye, s.171-199.

C. FARS EDEBİYATINDA NA'T

İran'ın İslâmiyet'i kabûlü, Hz.Ömer zamanında 642 yılındaki Nihâvend yenilgisiyle başlar. Bu tarihten sonra Araplar'ın İran üzerindeki siyâsî nüfûzuna rağmen, İran'ın yerleşik medeniyeti Araplar üzerinde daha etkili olmuş, bir süre sonra ilim ve edebiyatta Farslar Arap nüfûzundan sıyrılmış, hatta kendi medeniyet ve fikirleri Araplara sirâyet etmiştir. Buna rağmen Araplar'ın kuvvetli dil ve kültürünün tesiriyle İran edip ve âlimleri uzun süre eserlerini Arapça olarak kaleme almışlar; nihayet Pehlevî dilinin yerini tamamen Farsça'ya bıraktığı hicrî üçüncü asırdan itibâren İran dili ve edebiyatı istiklâline kavuşmuş, şâir ve yazarlar bugünki Fârisî şekil ve üslûp ile manzum ve mensur eserlerini yazmaya başlamışlardır.[1]

Güçlü şâirler elinde Farsça işlenirken; şiirde, dîvan ve mesnevîlerde klasik tertip husûsiyetleri yerleşmiş, tevhîd, münâcât ve na't bölümleri edebî eserlerin başındaki değişmez yerlerini almışlardır. Bu arada konumuz olan na'tların da dîvan ve mesnevîlerde "sitâyiş" başlığıyla da ele alındığını tesbit ediyoruz. "Övüş, senâ ve medih" mânâlarını taşıyan bu kelimelerin na't karşılığında kullanılmasına dâir Nâsır'ın bir beyti örnek olarak verilebilir:

"Övücüsü Cenâb-ı Hak olan bir zâtın, bizim övüşümüze ne ihtiyâcı var?"[2]

Edebiyatta İslâmî bir gelenek olarak ele alınan na't türünün Fars şiirindeki gelişmesi ve muhtevâsını incelemek için, özellikle dîvan şiirimizin de etkilendiği güçlü İran

---

1 Ali Nihad Tarlan, İran Edebiyatı, İst. 1944, s.15-20.

2 Ziya Şükün, Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ, İst. 1984, C.II, s.1151.

şâirlerinin eserlerini tedkik etmek gerekir.[1]

Bu şâirlerden biri olan ve on birinci asırda yaşamış; pratik ahlâk kurallarını telkin eden öğretici mâhiyetteki mesnevîleriyle ün yapmış NÂSIR-I HUSREV'in Saadet-Nâme adlı mesnevîsinde Hz.Peygamber övgüsünün müstakil bir bölüm olarak ele alınmadan iki beyitte yer aldığını görüyoruz:

"Bir söz söylemek istiyorsan dinden bahset.
Her zaman sağlam bir ipe tutun.

Her işte yardımcın Tanrı'dır.
Din yolunun delîli Mustafâ'dır."[2]

İran'ın ilk büyük mutasavvıf şâiri ve Mevlânâ'ya kaynak teşkil eden HAKÎM SENAYÎ'nin dîvânında iki uzun na'ta yer verilmiştir. Bunlardan ilki Ve'd-Duhâ Sûresi'nin tefsirini ve Hz.Peygamber'in medhiyyesini konu edinirken, diğer kasîdesinin teşbîb bölümü na't muhtevâsında, devamı ise mahlas-nâmedir.[3] Senâyî'nin tasavvuf konusu etrafında yazdığı bütün mesnevîlerinde de tevhîd, na't ve evliyâ medhiyyeleri eserlerinin başlangıcını teşkil etmiştir.[4] Ancak bunların müstakil birer bölüm olarak klasik tertibini tesîs eden şâir GENCELİ NİZÂMÎ'dir. On ikinci asrın güçlü şâiri Nizâmî, özellikle mesnevîleriyle hem Anadolu, hem de Çağatay edebiyatında büyük tesiri olan; mesnevîleri, Türk şâirleri tarafından defalarca tercüme edilen büyük bir edebî şahsiyettir.

---

1 Fars edebiyatı asıl sahamız olmadığı ve İran edebiyatında na't türünün ele alınışına dâir malumat veren müstakil eserler bulunmadığı için; bu bölümü, doğrudan İran şâirlerinin eserlerinden ve tercümelerinden faydalanarak hazırladık.

2 Nâsır-ı Husrev, Saadet-Nâme,Ter.:Meliha Ülker Tarıkahyâ (Anbarcıoğlu), İst. 1958, s.2.

3 Senâyî, Dîvân-ı Senâyî-i Gaznevî, Haz. Müderris Razvî, Tahran, 1354, s.34-39, 43-48.

4 Ali Nihad Tarlan, İran Edebiyatı, s.60.

Şâirin, Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsindeki na'tında Hz. Peygamber'in medhi, mucizeleri, mi'râcı, şefaati, hicreti, gazâları, diğer peygamberlerle mukayese ve dört halifeye yer verilmiştir.[1] Bu arada; Hz.Peygamber'in; "dürr-i yetîm, Âdem'in yaratılışındaki kîmyâ, madde âleminin gözüne tûtiyâ olması ve mi'râcda ayakkabısının arşa tâc oluşu" gibi teşbih ve motiflerin Türk şâirlerinin na'tlarına birer malzeme olduğu da söylenebilir.

Yine şâirin Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde Hz.Peygamber'i; "varlık mülkünün şehsüvârı; son helva, ilk tuz; yaratılış bağının ilk meyvası, son beşer ordusunun serdârı; en fasîh Arap; iki âlem sarayının efendisi; mi'râcda arştan yetmiş bin perde yukarıya yükselip, hem akıl hem de canın sultanı, yeryüzünün ve gökyüzünün mihrâbı olduğu; isim ve künyesinin Allâh tarafından teyit edildiği; âb-ı hayât çeşmesi olduğu; haremini yıldızların tavaf eylediği; saçı çadır, gamzesi tuğra, ordugâhı gökler olan kâinat şâhı oluşu" tarzındaki dînî ve tasavvufî hususlar yanında; "delillerin en vâzıhı olan Kur'ân ile küfür ejderhâsını bir vuruşta öldüren Nerîman" olduğu gibi Fars mitolojisine âit hususlara yer verildiğini görüyoruz.[2]

On ikinci asırda mesnevîde Nizâmî'nin zirve oluşu yanında; 1122'de ölen, İran edebiyatının büyük rübâî şâiri ÖMER HAYYAM'ın rübâîlerinde tevhîd ve münâcâta yer vermesine mukâbil; na'tın yalnızca eserinin mukaddimesinde nazım ve nesir diliyle yer aldığını görüyoruz.[3]

Fars edebiyatının bir diğer mutasavvıf şâiri de FERÎDÜDDÎN-i ATTÂR'dır. Türk edebiyatında, özellikle Mevlânâ üzerindeki etkisi büyüktür. Mantıku't-Tayr ve Esrâr-Nâme

---

1 Nizâmî,Hüsrev ü Şîrîn,Ter.:Sabri Sevsevil,İst.1955,s.11-13.

2 Nizâmî, Leylâ ile Mecnûn, Çev.:Ali Nihad Tarlan, İst.1985, s. 10-12.

3 Hayyâm, Rubâîler, Haz. ve Çev.: Abdülbâkî Gölpınarlı,İst. 1953, s. XLIII-XLIV.

gibi hacimli mesnevîlerinin yanında, Pend-Nâme'si ile edebiyatımızda şöhret bulan şâirin, bu son mesnevîsinde Hz. Peygamber ve dört halifenin medhi birlikte ele alınmıştır. Attâr, Hz.Peygamber'i:

"İki cihanın ulusu, peygamberlerin sonu olan Yüce Peygamber, ötekilerden sonra geldi. Fakat önce gelenlere iftihâr örneği oldu. O cihana gelince dokuz felek kendisine mi'râc, nebîlerle velîler O'na muhtaç oldu. Varlığı âlemlere rahmet getirdi. Bütün yeryüzü O'na mescid oldu. Dostları, Ebû Bekir'le Ömer oldu. Parmağının ucu ile ayı iki parça etti." gibi sözlerle övdükten sonra dört halifenin ve Hz.Peygamber'in iki amcası; Hz.Hamza ve Abbâs'ın medhini dile getirir.[1]

Yine edebiyatımızda çok tanınan ve manzum eseri Bostan ile mensûr Gülistân'ı asırlarca medreselerimizde ders kitabı olarak okutulan bir diğer güçlü İran edibi on üçüncü asırda yaşayan ŞEYH SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ'dir. Sa'dî Bostan' daki na'tinde Hz.Peygamber'in güzel ahlâkı, şefaati, nûru, dürr-i yetîm oluşu, okuyup yazmayı bilmemesine rağmen âlim oluşu, ayı ikiye böldüğü, doğduğu gece Kisrâ'nın sarayının sarsılıp, getirdiği tevhîd diniyle putları yıktığı, Tevrat ve İncil'i neshettiği, mi'râcda Cebrâil'i Sidre-i Müntehâ' da bırakıp İlâhî huzûra çıktığı, Hz.Âdem henüz balçık halindeyken O'nun peygamberlikle şereflendirildiği, bütün kâinâtın ve varlıkların aslı olduğu, Cenâb-ı Hakk'ın O'nu "Levlâk" hitâbı, "Tâ-Hâ" ve "Yâ-Sîn" sûreleriyle övdüğü, böylesine yüce bir zâtı kendisinin hakkıyla övemeyeceği gibi konuları ele aldıktan sonra salât ve selâmda bulunur.[2]

Na't konusunda, Sa'dî'nin; bilhassa Gülistân mukaddimesinde yer alan beyitleri, edebî kültürümüzde dillerden

---

1 Ferîdüddîn-i Attâr, Pend-Nâme,Çev.:M.Nuri Gençosman,İst. 1985, s.5.

2 Şeyh Sa'dî-i Şirâzî, Bostan,Ter.:Kilisli Rîfat, İst.1942, s. 13-14.

düşmediği gibi, levhalar hâlinde Türk evlerinin duvarlarına asırlarca nakış olmuştur:

شفیع مطاع نبی کریم قسیم جسیم بسیم وسیم

"Şefaatçidir, sözü dinlenir, hükmü tutulur; peygamberdir, cömerttir, güzel vücutludur, güler yüzlüdür, nübüvvet mührüyle nişanlanmıştır."

بلغ العلی بکماله کشف الدجی بجماله

حسنت جمیع خصاله صلوا علیه وآله

"Kemâliyle yüceliğe ulaştı, cemâliyle karanlıkları açtı. Bütün ahlâkı güzel oldu. O'na ve âline salavat getiririz."[1]

On üçüncü asrın Farsça şiirleriyle İran edebiyatına dâhil edilen, Türk asıllı ve Hindistan'da yaşamış bir diğer velûd şâiri de Emir Husrev-i Dihlevî'dir. Husrev'in beş dîvânında da tesbit edilen müşterek bir husus; dîbâce, tevhîd, na't-ı Resûl ve mi'râciyye tarzındaki tertiptir.[2] Şâirin Dîvân-ı Gurratü'l-Kemâl isimli dîvânında yer alan; 221 beyitlik, "şın" kafiyeli ve "Mir'âtü's-Safâ" adlı kasîdesinin de başlıca konusu Hz.Peygamber'dir. Husrev, hamsesini teşkil eden mesnevîlerde de klasik tertibe uymuş ve mesnevîlerinde na't bölümüne yer vermiştir. Na't konusundaki şiirlerini yalnızca kasîde ve mesnevîyle sınırlamayan Husrev'in rübâî tarzında na'tları da vardır.[2]

Husrev'den sonra on beşinci asırda Horasanlı MOLLA CÂMÎ büyük bir bilgin ve mutasavvıf şâir olarak ölmez eserler bırakmıştır. En değerli manzum ve mensûr eserleri Hüseyin Baykara dönemine ait olan Câmî, Hüseyin Baykara ve Alî Şîr Nevâyî'den büyük destek ve itibar görmüştür. İran'

---

1 Şeyh Sa'dî-i Şirâzî, Gülistan,Ter.:Kilisli Rifat, İst. 1941, s.14.

2 Erkan Türkmen, Emir Husrev-i Dihlevî, Hayatı, Eserleri, Ank. 1989, s.33-36.

da mezhep kavgalarının arttığı bu dönemde Nakşî tarikatine dâhil olmuş, ehl-i sünnet mezhebine bağlanmıştır.[1]

Dîvânında iki kısa, bir de uzun na'tı olan Câmî'nin özellikle Arapça mülemmak, Farsça gazel tarzındaki na'tı edebiyatımızda şöhret kazanmıştır. On sekizinci asır şâiri Neş'et Süleyman bu gazeli Türkçe olarak tahmîs etmiş, halk şâirimiz Bayburtlu Zihnî de nazire yazmıştır.[2] Şâirin dîvân dışındaki manzum ve mensur eserlerinde de na'ta yer verilmiştir.[3]

Neticede Fars edebiyatının sahamız dışında kalması sebebiyle yalnızca klasik şâirlerde ve meşhur eserlerinde; yaygınlığı, tertip husûsiyeti olarak yeri ve muhtevâ özellikleri bakımından ele aldığımız na't türünün klasik İran nazım ve nesrinde çok sayıda örneğinin mevcut olup, dînî ve tasavvufî zengin bir muhtevâ içinde ele alındığını,Türk edebiyatına da önemli oranda tesiri olduğunu söyleyebiliriz.

---

1 Câmî, Bahâristân, Çev.:M.Nuri Gençosman,İst.1985,Önsöz (s.numarası yok).

2 Neş'et Süleyman, Dîvân,Mev.Müz.Ktp.Nu:2400, yk.135[b]-136[a]; Bayburtlu Zihnî, Dîvân, İst.1293, s.8.

3 Câmî,Salâman'la Absâl, Ter.:Abdülvehhab Tarzî, İst.1944 s.4-5; Câmî,Bahâristân,Çev.:M.Nuri Gençosman,İst. 1985, s.4.

I. BÖLÜM
TÜRK EDEBİYATINDA NA'T

A. ANADOLU SAHASI DIŞINDA NA'T

Türk edebiyatında na't türünün başlangıcı ve gelişmesini takip edebilmek için, Türkler'in İslâmiyet'i kabulüne kadar uzanmak gerekir. İslâm dîni sekizinci asırda Türkler arasında yayılmaya başlamış, onuncu asrın ortalarında büyük kütleler müslüman olmuştur. İlk müslüman Türk devleti olan Karahanlılar döneminde İslâmiyet'le birlikte, yeni bir medeniyet sahasına giren Türkler, yeni bir edebiyat meydana getirmişler, Arap ve İran edebiyatlarından şekil ve muhtevâ yönüyle etkilenmişlerdir.

İslâmî Türk Edebiyatı'nın bu dönemdeki ilk eseri de KUTADGU BİLİG'dir. YUSUF HAS HÂCİB'in 1069'da Kaşgar'da tamamladığı, hacimli bir mesnevî olan eser, siyâsetnâme tarzındadır. Mukaddimeden sonra tevhîd, na't, dört halife medhiyyesi şeklinde tertiplenen eserde na't bölümü on beş beyitten müteşekkildir.[1] Hz.Peygamber'in insanların en seçkini ve en iyisi, karanlıkları aydınlatan bir meşale, Allâh tarafından gönderilen davetçi, ümmeti üzerine Allâh'ın rahmeti olduğunu belirten şâir, O'nun ahlâkî vasıflarını sayar, bütün peygamberlerin ilki ve sonuncusu olduğunu dile getirir. Cenâb-ı Hakk'a duâ ve Hz.Peygamber'in kendisine şefaatçi olması dileğiyle na't sona erer.

İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra, bu yeni dîne ait mefhumları ifâde etmek üzere dilimize Arapça ve Farsça kelimeler girmiştir. Kutadgu Bilig'te na't bölümünde bunların; Rab, İlâhî, ümmet, rahmet, kıyâmet gibi örnekleriyle birlikte, Eski Türkçe'de Allâh karşılığında Bayat ve Tanrı, peygamber mânâsında da yalavaç kelimelerinin kullanıldığını görüyoruz.

---

1 Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig,I, Metin,2.bsk. Ank. 1979; Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig II, Çeviri,3. bsk. Ank.1985.

On ikinci asırda yine Orta Asya'da ve Kaşgar diliyle meydana getirilen bir diğer önemli eser de EDİB AHMED YÜKNEKÎ'nin ATABETÜ'L-HAKÂYIK adlı dînî ve ahlâkî eseridir. Eserin ana bölümleri dörtlüklerle, başlangıçtaki medhiyye ve sebeb-i te'lîf kısımları da kasîde tarzında ve Kutadgu Bilig vezninde yazılmıştır. Na't bölümü beş beyittir.[1] Hz. Peygamber'in seçkinliği, diğer peygamberlerden üstünlüğü ve kıyâmetteki şefaati gibi konular ele alınır. Na'tda Peygamber, Habîb, Resûl ve medh, fazl gibi Arapça kelimelere de yer verilmiştir.

Aynı as rın bir diğer mühim sîmâsı da AHMED-İ YESEVÎ'dir. Ahmed-i Yesevî, dînî ve tasavvufî düşüncelerini hikmet adını verdiği dörtlüklerle ifâde etmiş, bunları da DÎVÂN-I HİKMET'de bir araya getirmiştir. Yesevî dervişleriyle bütün Türk dünyasına yayılan hikmetlerin; on üçüncü yüzyılda Anadolu'da Yunus Emre'yi yetiştiren edebî ve fikrî zemini hazırlamada büyük rolü olmuştur.

Ehl-i sünnet akîdesine bağlı olan Ahmed-i Yesevî'nin Hz.Peygamber'e sonsuz hürmeti vardır. Zîrâ; "Levlâk" kudsî hadîsinde belirtildiği gibi, Hz.Peygamber kâinâtın yaratılış sebebidir. Cenâb-ı Hak, "le-amrük" âyetiyle Habîb'inin ömrüne yemin etmiş, "rahmeten li'l-âlemîn" âyetiyle de O'nu bütün insanlığa bir hidâyet vesilesi ve bir rahmet elçisi olarak gönderdiğini belirtmiştir. Ahmed-i Yesevî hikmetlerinde bu hadis ve âyetlere yer verirken, Yüce Peygamber'in on sekiz bin âlemin şâhı, dinin direği, Allâh'ın Habîb'i, insanların övüncü ve rehberi olduğunu dile getirir. Kıyâmet gününde O'nun kaygısı ümmetidir. O gün kendisine inananları şefaatinden mahrum etmeyecektir. Dünyâda iken de bütün insanlara merhamet göstermiş, özellikle garip ve mazlumlardan şefkatini esirgememiştir. Dinin esaslarını tebliğ etmiş, insanları hidâyet yoluna çağırmış, bu uğurda pek çok sıkıntı çekmiştir. Geçici dünyâ nimetlerine bağlanmamış, cömertlik timsâli olmuştur. Mi'râcı ile İlâhî yakın-

---

1 Edib Ahmed bin Mahmûd Yüknekî, Atabetü'l-Hakâyık, Haz.: Reşit Rahmeti Arat, İst.1951, s.42-43.

lığa mazhar olup, arş ve kürsînin ötesine geçmiştir. Na't muhtevâsındaki hikmetlerinde[1] bu hususları dile getirirken, Ahmed-i Yesevî'nin Hz.Peygamber'e olan bağlılığı, samîmî sevgisi ve hürmeti dikkati çekmektedir.

Hikmetlerin büyük şöhreti ve geniş alana yayılan tesiri yanında Yesevî dervişleri de Ahmed-i Yesevî'nin yolunu benimsemişler, düşünce ve inançlarını yaymak için şiirden faydalanarak hikmet tarzında manzûmeler vücuda getirmişlerdir. Kul Süleyman, Azîm Hâce, Hâlis, Meşreb, Hâce Hâmid, Kul Şerîfî, Ubeydî, Kânî, Derviş Ali, Şems gibi Yesevî dervişlerinin hikmetleri de zamanla Dîvân-ı Hikmet nüshalarına dâhil olmuştur.[2]

Bu Yesevî dervişlerinden biri olan AZÎM HÂCE, Ahmed-i Yesevî'den çok sonraları yaşamış ve hikmet geleneğini devam ettirmiştir. Azîm Hâce'nin dörtlükler ve müseddes nazım şekliyle yazdığı hikmetlerinde özellikle Hz.Peygamber'in yardım ve şefaatini dilediği ve bunların İstimdâd mâhiyetinde olduğu göze çarpar.[3]

Yine bir Yesevî dervişi olan HÂLİS'in; mesnevî, muhammes, müseddes şeklindeki hikmetlerinde Hz.Peygamber'in na'tı yanında Hz.Alî, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'in medhedildiği, ayrıca istimdâd ve istişfa'(şefâat dileme) mâhiyetinin ağır bastığı görülür.[4]

On üç ve on dördüncü yüzyıllarda Türkçe yazılmış eser sayısının arttığını görmekteyiz. Türkistan'da Çağatay sahasında, Harezm'de, Altınordu Devleti ve Mısır Memlûkleri sahasında yazılan pek çok eser hâlen elimizdedir. Bu yüzyıllar, Türk dilinin yeni yeni kurulan çeşitli kültür

---

1 Ahmed-i Yesevî,Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler,Haz.:Kemâl Eraslan,Ank.1983,s.33,34,262,267,288,292,294.

2 a.g.e., s.5.

3 Kemâl Eraslan,"Azîm Hâce'nin Hikmetleri",İ.Ü.Edb.Fak. TDED,C.XIX, İst.1971, s.193-230.

4 Kemâl Eraslan, "Hâlis'in Hikmetleri", İ.Ü.Edb.Fak. TDED, C.XX, İst.1972, s.105-156.

merkezleri etrafında edebî şîveler olarak henüz teşekkül etmeye başladığı geçiş devreleridir. Bu dönemde Altınordu sahasında, KUTUB adlı şâirin 1341'de kaleme aldığı Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsi önemli bir eserdir. Mesnevî, Kıpçak edebî dili ile yazılmıştır. Nizâmî'nin aynı isimdeki Farsça mesnevîsinin tercümesidir. Şâir, mesnevînin metin kısmını olduğu gibi çevirmiştir ancak, tevhîd, na't, dört halife övgüsü, hükümdar Tınıbek medhiyyesi ve yazılış sebebi gibi kısımlar te'lifdir.

Na't bölümünde Kutub; Hak Resûl ve peygamberler kervanının başkanı olan Hz.Muhammed'in Âdem toprağının kimyâsı, âlem gözünün sürmesi, hakikat denizinin kıymetli incisi olduğunu; kendisinden önceki dinleri ibtâl edip, İslâmiyet'i îmâr ettiği; mucizeleri, mi'râcı, hicreti, diğer peygamberlerin O'na tâbi olduğu gibi hususları ifâde eder. Daha sonra da otuz iki beyitlik na'tını günahkârlığını itiraf ve şefâat talebiyle bitirir.[1] Na'tında oldukça geniş bir muhtevâyı başarıyla işlerken, bu bölümün te'lif olmasına rağmen, Nizâmî'den bir hayli etkilendiği açıktır.

On beşinci yüzyılda, Türk edebiyatı Horasan ve Mâverâünnehr'de büyük bir gelişme göstermiş, Çağatay Türkçesi ile güçlü eserler ortaya konulmuştur. Bu as rın "Türkî-gûy" (Türkçe söyleyen) lakabı ile meşhur kudretli bir şâiri HAYDAR TİLBE; elimizdeki eseri de Nizâmî'ye nazîre olarak yazdığı Mahzenü'l-Esrâr adlı mesnevîdir. Şâir, mesnevîsindeki on bir beyitlik na'tta, Fars edebiyatından geçmiş klasik teşbihlere fazlaca yer vermeden Hz.Peygamber'in yüceliğini, Habîbullâh oluşunu ve şefâatini dile getirir.[2]

Aynı asrın ilk yarısında yaşamış ve Çağatay şiirinin gelişmesinde önemli rolü olan güçlü bir şâir de MEVLÂNÂ

---

1 M.Necmettin Hacıeminoğlu, Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri İst. 1968, s.188-190.

2 Kemâl Eraslan, "Çağatay Şiiri" Türk Dili, Türk Şiir Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S.415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s. 582-583.

LUTFÎ'dir. Dîvânındaki on dokuz beyitlik na'tı[1] âyet ve hadis iktibasları ile dînî ve tasavvufî pek çok unsur ihtivâ eder. Hz.Peygamber'in bir güneş gibi doğup, diğer dinlerin de yıldız gibi karanlığa gömüldüğünü ifâde ederek başladığı na'tında; Yüce Peygamber'in aslı rahmet ve nûr olan bir cevher olduğunu, o dürr-i yetîm sadef içindeyken, nûrunun Hz.Âdem'de emânet olmasını, bu yüzden de meleklerin Hz.Âdem'e secde ettiğini dile getirir. Hz.Peygamber "Küntü kenz" hazinesinin emin bir muhafızı; Cebrâil'in bile vâkıf olamadığı "Lî ma'allâh" sırrının yegâne mahremidir. Ne insan, ne melek, ne de hiç bir peygamber O'nun yüceliğine erişememiş, Makâm-ı Mahmûd'un yâni şefâat yetkisinin tek sâhibi Yüce Peygamber olmuştur. Parmağının bir işâretiyle gökteki ay ikiye ayrılmış, bir avuç toprakla bir düşman ordusunun gözünü kapatmıştır. Bütün insanların kıyâmette merhametine sığınacakları tek merci "Rahmeten Li'l-Âlemîn" ve "Şefî'ü'l-Müznibîn" olan Hz.Muhammed'dir. Lutfî'nin na'tı özetle anlattığımız muhtevâsı ile dil ve ifâde yönünden son derece başarılıdır.

Ta'aşşuk-Nâme adlı mesnevîsiyle tanıdığımız, on beşinci asrın bir diğer şâiri de SEYDÎ AHMED MİRZÂ'dır. Şâir eserindeki yedi beyitlik na'tında,[2] Hz.Peygamber'in Habîbullâh, risâlet serveri, fütüvvet tâcı, velâyet mahremi ve nübüvvet hâtemi olduğunu, bütün peygamberlerin O'nun nûrundan faydalandığını, bir işâretiyle ayın iki parça olup, bir anda feleklerin ötesine yükseldiğini ifâde eder. Kısa ve muhtevâ yönüyle sınırlı bir na'ttır.

On beşinci asır Çağatay şiirinin önde gelen bir şâiri de GEDÂÎ'dir. Şiirleri genelde âşıkâne olan Gedâî'nin yer yer sûfiyâne duygu ve düşüncelere de yer verdiği görülür. Faksimile olarak yayınlanmış divanında gazel tarzında dört na'tının bulunduğunu tesbit edebiliyoruz. Dîvanda kâ-

---

1 İsmail Hikmet Ertaylan, Lutfî Dîvânı, İst.1960, s.2-4.

2 Sezer Özkoçer, Seyyid Ahmed Mirzâ, Ta'aşşuk-Nâme, İ.Ü. Edb.Fak. B.T. İst. 1968, Türkiyat Enstitüsü, Nu: 871, s. 2-3.

fiye harfi değiştiği zaman, ilk gazelin dînî muhtevâda; tevhîd veyâ na't olması geleneğine Gedâî kısmen uymaktadır. İlk iki na'tı elif kâfiyeli, diğer ikisi de te ve lam harfli gazellerin başındadır.[1] Bu na'tlarda âyet ve hadislerin lafzen ve mânen iktibasları yanında Hz.Peygamber'in şefâati konu edilir. Ayrıca şâir, Cenâb-ı Hakk'ın övdüğü o seçkin insanın vasıflarını dile getirmekte âciz olduğunu ifâde eder.

Aynı asırda elimizde yalnızca dîvânının tek nüshası mevcut olan HÂFIZ-I HAREZMÎ'nin Hz.Peygamber'e iki na'tı,[2] Hz.Ali'ye de bir medhiyyesi vardır.

Hüseynî mahlasıyla yazmış, SULTAN HÜSEYİN MİRZÂ BAYKARA'nın dîvânında gazel tarzında iki na'tı mevcuttur.[3] Hüseyin Baykara'nın na'tında daha önceki na'tlardan farklı olarak, Hz.Peygamber'in fizikî unsurlarıyla âyet ve sûreler arasında ilgi kurulduğunu görüyoruz.

Hüseyin Baykara'nın çocukluk arkadaşı ve mâiyyetinde bir devlet adamı olan ALÎ ŞÎR NEVÂÎ, klasik Çağatay edebiyatının teşekkülündeki ilk ve en önemli isimdir. Şiir ve nesir alanındaki sayısı otuzu bulan eserleriyle Türkçe'de yüksek bir edebiyat vücûda getirmenin mümkün olduğunu isbât etmiştir. Beş dîvânında da na'ta yer vermiş, aynı zamanda bir tertip husûsiyeti olarak her harf gazeliyyâtının ilk gazelini dînî muhtevâda, özellikle Hz.Peygamber medhin-

---

1 Janos Eckmann, The Dîvân of Gadâî,Indiana University Pub. Uralic and Altay Series,Vol.113,Mouton and Co.The Hauge, The Netherlands,1971,yk.96^b-97^a; 97^a-97^b; 104^b-105^a;129^a.

2 Dîvân-ı Hâfız-ı Harezmî, Hindistan, Haydarabad, Salar Cang Müzesi, Nu:4472/7, s.4-10. (Eserin TDK'ndaki mikrofilminden faydalandık.)

3 İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Örnekleri V,Dîvân-ı Sultan Hüseyn Mirzâ Baykara "Hüseynî",İst. 1946. Na'tları Fatih Ktp. 3806 numarada kayıtlı divan nüshasından alınan gazeller bölümündeki ikinci ve üçüncü metinlerdir. (Sayfa numarası verilmemiş.)

de yazdığını ifâde etmiştir.[1] Ali Nihad Tarlan, bunlar dışında dîvânında âşıkâne gibi görülen pek çok gazelin de na't muhtevâsında olduğunu belirtir.[2] Şâirin hamsesini oluşturan mesnevîlerinin hepsinde na't ve mi'râciyye bölümleri mevcuttur. Yalnızca Hayretü'l-Ebrâr'da beş na'tı vardır.[3] Nevâî, aynı geleneği mensur eserlerinde de sürdürmüştür. Münâcat, Vakfiyye, Nazmü'l-Cevâhir, Muhâkemetü'l-Lugateyn ve Mahbûb-ı Kulûb adlı mensur eserlerinde kaleme aldığı na'tlar[4] hem klasik tertibe bağlı bir edib, hem de Hz. Peygamber'e samimî bir âşık olduğunu gösterir.

Na'tlarının sayıca çokluğu yanında, muhtevâsı da oldukça geniştir. Dînî ve tasavvufî ağırlıklı na'tlarında İran edebiyatının klişeleşmiş teşbihlerine ve kalıplaşmış motiflerine fazlaca yer vermemiş olması da O'nun kudretli şâirliğinin, orijinalite yönünü ortaya çıkarmaktadır.

On altıncı asır Çağatay şâirlerinden ŞEYBÂNÎ, bir Özbek hânıdır. Güçlü ve sert bir devlet adamı, âlim ve sanatkar bir şâir olan Şeybânî Han'ın elimizdeki tek nüsha dîvânının başında altı na't[5] bulunmaktadır. Şiirlerinden şerîate ve ehl-i sünnet akîdesine sıkıca bağlı olduğu anlaşılan şâir na'tlarında samîmî Peygamber sevgisini ve bağlılığını dile getirir.

Şeybânî'nin yeğeni UBEYDULLAH HAN (Ubeydî) İslâmî ilimlere vâkıf Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bilen, âlim ve şâir bir şahsiyettir. Dîvânının mezuniyet tezi olarak hazırlanan tenkitli metninde Ubey-

---

1 Agâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâî, C.I, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği, Ank.1965, s.66.

2 Ali Nihad Tarlan, Alî Şîr Nevâî,İst. 1942, s.50.

3 Agâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâyî, C.III, s.24-26.

4 a.g.e., C.IV, s.9-10,27,39,189,229-230.

5 Şeybânî Han, Dîvân, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Ahmed III Böl.Nu:2436,yk.4^b-5^a,5^a-6^a,6^a-6^b,6^b-7^b-8^a.

dullah Han'ın yedi na'tı olduğunu görüyoruz.[1] Biri Arapça mülemmâlı bu na'tlarda şâirin Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kültürü açıkça görülür. Kendisini na't vadisinde Hz.Peygamber'in şâiri Hassân bin Sâbit'e benzeten Ubeydullah Han'ın na'tları, üslûp ve muhtevâ yönüyle şâiri doğrular mâhiyettedir.

On altıncı asrın bir diğer şâiri de Şeybânî-Nâme adlı manzum tarihiyle tanınan MUHAMMED SÂLİH'dir. Şâirin adı geçen mesnevîsindeki na'tı[2] oldukça kuru bir ifâdeyle kaleme alınmış ve gereksiz tekrarlarla doludur.

Aynı asrın bir diğer hükümdar şâiri de Hindistan'da büyük bir Türk İmparatorluğu kuran BABUR ŞAH'tır. Vekâyi adını verdiği hâtırâtı ile Dîvân'ı en önemli iki eseridir. Alî Şîr Nevâî'den sonra Çağatay edebiyatının en güçlü şâiri olarak bilinen Babur; Ubeydullah'ın tasavvuf ahlâkı konusundaki Farsça risâlesini nazmen tercüme etmiştir. Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi adıyla anılan bu mesnevînin kaleme alınma hikâyesi de enteresandır. Babur, hastalandığı zaman Kasîde-i Bürde şâiri Busîrî'nin felçten kurtulduğu gibi, bu mesnevîsinin kabulüyle kendisinin de şifâ bulacağı ümidi risâleyi tercüme etmesine vesile olmuştur. Risâledeki na't,[3] oldukça sâde bir dille peygamber sevgisi ve derman dileğini belirten altı beyitten müteşekkildir.

---

1 Neşe Alparslan, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvânının Edisyon Kritiği,İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. B.T.İst.1967-1968,Türkiyât Enstitüsü Ktp.Nu:812; 7,8,9,10,11,12 ve 328 numaralı gazelleri na'ttır. (Sayfa numarası verilmemiştir.)

2 Muhammed Sâlih, Şeybânî-Nâme,Ed.Melioranskiy,St. Petersburg,1908, s.8-10.

3 Babur Şah, Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi, Üniversite Ktp. Nu:3743, yk.3[a]; Mehmed Fuad Köprülü, "Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi", Millî Tetebbular Mecmuası,C.I, S.2,İst.1331, s.115; A Versified Treatise on Mysticism of Zahırud-Dın Muhammad Babur or The Risâle-i Wâlidiyye Terjümesi, Ed. Akmal Ayyubi, Aligarh Muslim University, Bombay,India, 1968, s.6-7.

Babur'un oğlu KÂMRÂN MÎRZÂ da şâirdir. Türkçe ve Farsça iki dîvânı olan Kâmrân Mîrzâ; Kâmrân ve Gâzî mahlasıyla yazdığı şiirlerinde yer yer dînî, tasavvufî ve hikemî unsurlara yer vermiştir. Dîvânının bir bölümü yayınlanmıştır. Yayınlanan bölümde yer alan altı beyitlik gazel tarzındaki na'tında[1] şâir Hz.Peygamber'in adını anmadan "kâbe kavseyn" âyeti ve "Levlâk" hadisiyle O'na işâret eder, şefâat dilediğini belirtir.

Çağatay Türkçesi de denilen Doğu Türkçesi ile, na't türünde manzûmeleri olan şâirleri on altıncı asır sonunda Kâmrân Mîrzâ ile noktalıyoruz. Zirâ Çağatay Türkçesi on beş ve on altıncı yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamış, on yedinci asırdan sonra yerini modern Özbekçe'ye bırakmıştır. Özbek yazı dili ile güçlü eserler verilmediği, ayrıca bu döneme ait metin neşriyatının eksikliği ve edebiyat tarihlerimizde ele alınmaması sebebiyle biz de çalışmamızda zarûrî olarak bu konuyu ihmal ediyoruz. Ancak neticede; buraya kadar ele aldığımız Kaşgar, Kuzey-doğu ve Doğu Türkçesi ile yazılmış eserlerdeki na'tların hem şekil, hem de muhtevâ yönünden Osmanlı Türkçesi ile meydana getirilen na'tlarla hiç bir değişiklik arz etmediğini söyleyebiliriz. Aradaki tek fark dil husûsiyetleri olmuştur. Buna göre Türkler'in yaşadıkları her sahada Hz.Peygamber'e duydukları sevgiyi, aynı samimiyetle dile getirdiklerini rahatça ifâde edebiliriz.

Bu bölümün sonunda belirtmemiz gereken bir diğer husus da; Batı Türkçesi'nin bir kolu olan Âzerî Türkçesi ile yazılan na'tları buraya dâhil etmediğimizdir. Zirâ Âzerî Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi, her ikisi de Oğuz şîvesine dayanan tek bir yazı dilinin kardeş iki dairesidir. Âzerî Türkçesi'nde yazı dili; devamlı olarak Osmanlı kültür ve edebiyatının tesiri altında kalmış, Osmanlı Türkçesi ile yegâne ayrılığı konuşma dilindeki küçük farklılık-

---

1 Ali Alparslan-Kemal Eraslan, "Kâmrân Mîrzâ'nın Dîvânı I" İ.Ü.Edb.Fak. TDED,C.XXIII, İst. 1981, s.62.

lar olmuştur.[1] Diğer yandan Âzerî Türkçesi yazı dilinin en büyük mümessili olan Fuzûlî'nin, edebiyat tarihinde Osmanlı şiirinin tekâmülünde gösterdiği büyük tesir ve yaşadığı Irak-ı Arab muhitinin Osmanlı İmparatorluğu'nun siyâset ve kültür câmiası içine girmiş bulunması; Fuat Köprülü'nün görüşüne göre şâiri Âzerî ve Osmanlı edebiyatlarının müşterek bir şahsiyeti olarak kabul ettirmiştir.[2] Bu bakımdan Âzerî Türkçesi ile yazılmış na'tları ve büyük şâirleri olan Nesîmî ile Fuzûlî'yi; dîvân edebiyatında na't konusunu işlerken ele almayı daha uygun bulduk.

---

1 Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, 16.bsk. İst.1985,s.15.
2 Fuad Köprülü, "Fuzûlî" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.IV, s.686.

B. HALK EDEBİYATINDA NA'T

Türkler'in Hz.Peygamber'e duydukları samîmi sevgi, edebiyat ve mûsikî gibi sanat dallarında en güzel biçimde ifâdesini bulurken; halk edebiyatımızın ve kültürümüzün de bu sevgiyle yoğrulduğunu açıkça görmekteyiz. Bunun en güzel örneği, milletimizin îmân ve kahramanlık timsâli olan Mehmetçik adında mevcuttur. Yeryüzünde peygamberinin ismini millî bir sembol hâline getiren tek millet Türkler'dir.[1]

Bu muazzam sevgi atmosferinde yaşayan milletimizin Hz.Peygamber'e duyduğu bağlılık ve hürmet hisleri halk edebiyatında da son derece canlı bir biçimde asırlardır devam etmektedir. Bu hissiyâtın sözlere dökülüşünü incelerken; halk edebiyatını anonim, âşık ve tekke edebiyatı olmak üzere üç bölüme ayırıyoruz.

1. ANONİM HALK EDEBİYATINDA NA'T :

Bir milletin edebî zevk, inanç ve özellikle hayat görüşünü en sâde dille aksettiren mahsuller; milletçe benimsenen, zamanla ilk söyleyeni unutulup, doğrudan millete mal edilen ve anonim grubuna dâhil ettiğimiz destan, hikâye, masal, ninni, bilmece, türkü ve atasözleri gibi türlerdir. Bunlar içinde ilk sırayı, İslâmiyet öncesi Türk edebiyatının da ilk ürünleri olan destanlar almaktadır. Destanlar; milletimizin maddî ve mânevî kültürünü, tarihimize ait en canlı motifleri, yaşama tarzı ve inançları belirten malzemenin en önemli kaynaklarından biridir. Bu bakımdan Anadolu sahasında halk edebiyatının başlangıcını on bir-on ikinci yüzyıllarda, Anadolu'nun fethi sırasında oluşturulan destanlarla başlatmak mümkündür.

---

1 Nihad Sami Banarlı, "Türkler'de Peygamber Sevgisi", Yeşilay, S.420, Kasım 1968, s.2.

Bu destanlardan, Dânişmend Ahmed Gâzi etrafında oluşan dînî, destânî bir menkıbe Dânişmend-Nâme'dir. Dânişmend Gâzî'nin Anadolu'yu Türkleştirmek ve müslümanlaştırmak için yaptığı savaşları anlatan bu destan on üçüncü yüzyılda Tokat dizdârı Ârif Ali tarafından yazıya geçirilmiştir. Destanda Hz.Peygamber'in vasıflarını dile getiren mesnevî tarzında sekizer beyitlik iki na't vardır.[1] Tamamen İslâmî motiflerin hâkim olduğu bu na'tlar dışındaki bazı şiirlerin sonunda da Hz.Peygamber'e salavat getirildiğini görüyoruz.[2]

Benzer bir durumu da Dede Korkut Hikâyeleri'nin sonunda tesbit edebiliyoruz. On ikinci ve on dördüncü yüzyıllarda Oğuz Türkleri'nin Doğu Anadolu'da Trabzon Rumları, Abazalar ve Gürcüler'le yaptıkları savaşlara âit bu destânî hikâyeler de tahminen on beşinci asırda kaleme alınmıştır. Eserde yer alan on iki hikâyeden on birinin sonunda: "Derlesin, toplasın, günahınızı Kadir Tanrı adı görklü Muhammed'in yüzü suyuna bağışlasın."[3] tarzındaki cümlelerde münâcât, na't ve istişfâ (şefaat dileme) mâhiyetindeki ifâdeler dikkati çekmektedir.

Destanlar dışında; ninni, mâni ve bilmecelerde de na'tlarla karşılaşıyoruz. Bunlardan ninni, çocuğun dünyâya geldikten sonra ismi konulurken kulağına okunan ezanı tâkiben ilk duyduğu nağmelerdir. Çocuk, henüz beşikteyken; îmânlı Türk annesinin söylediği ilâhî şeklinde ve Hz.Peygamber sevgisini terennüm eden ninnilerle hem ilk dînî terbiyesini almakta, hem de Peygamber sevgisiyle beslenmektedir.

---

1 Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş,Ank.1981, s.538-539, 547. (Şükrü Elçin'in kitabındaki metin Irene Melikoff'un neşrinden alınmıştır).

2 a.g.e., 549.

3 Orhan Şâik Gökyay, Dede Korkut Hikâyeleri, İst. 1976, s.47,93,121,132,158,171,187,204,218,236,248.

Ninni Muhammed'im ninni
Ninni can Ahmed'im ninni

Veyâ;

Nenni Muhammed'im nenni
Nenni can Ahmed'in nenni[1]

nakaratıyla devam eden ve ninni ilâhisi denilen bu besteli şiirler, aynı zamanda çocuğun doğumu veyâ sünneti vesilesiyle tertiplenen mevlid merâsimlerinde de okunmaktadır.[2] Bu türde şâiri bilinen taklidi bir ninni de yazılmıştır.[3]

Anonim halk edebiyatımızın en yaygın türü olan mânilerde de na't muhtevâsıyla karşılaşıyoruz.

Bir tanedir
Bir sümbül bir tanedir
Peygamberler içinde
Muhammed bir tanedir
Kazan bir kulpu sekiz
Kapağı bir tanedir[4]

Hey hurundan hurundan
At su içer kurundan
Yedi yerden ay doğmuş
Muhammed'in nûrundan[5]

şeklindeki örneklerde görüldüğü gibi mâninin asıl konusunu na't muhtevâsının teşkil etmesi yanında; hasretlerin kavuşma isteği, murat taleb etme ve kaza belâ savması dileğiyle Hz.Peygamber'in "Yüzü nûrlu Peygamber", "Yeşil fesli Pey-

---

1 Âmil Çelebioğlu, Türk Ninniler Hazinesi,İst.1982,s.44-47. Burada dördü uzun ve ilâhî şeklinde na't muhtevâsını hâiz altı ninni yer almaktadır.

2 a.g.e., s.21.

3 a.g.e., s.385; Muhammed Lutfî Mazlumoğlu (Efe),Hulasatü'l-Hakâyık, y.y., t.y., s.393.

4 Sami Akalın, Türk Manileri,İst.1972, C.II, s.450.

5 a.g.e., C.II, s.411.

gamber" gibi ifâdelerle anıldığını da görüyoruz.[1] Bunlar dışında mânilerin dinleyiciyi veyâ okuyucuyu mâniye hazırlayan bir döşeme mâhiyetindeki giriş mısralarında Hz.Peygamber'in, açıkça ya da isimlerinin sembolü olan "mim" harfiyle anıldığını tesbit ediyoruz.[2]

Divan edebiyatında muammalarda örneklerini gördüğümüz, tam olarak na't karakteri taşımamakla birlikte bu grup içinde ele alabileceğimiz bir diğer anonim tür de bilmecelerdir.

Erenler erenler
Dünyâya gelenler,
Dünyâya gelmeden,
Ezân sesi duyanlar.[3]

Erzurum'dan derlenen ve cevabı Hz.Muhammed olan bu bilmece konumuzla ilgili güzel bir örnektir.

Halk kültürümüzün; mâneviyâtı besleyen, dilimizden eksik etmediğimiz, ilk örneklerini Dîvânü Lûgati't-Türk'te gördüğümüz bir diğer ürünü de dualardır. "Muhammed Mustafa yardımcın olsun" gibi kısa dualar[4] yanında; "yatak duaları" olarak adlandırılan, özellikle küçük çocukların yatmadan önce söylediği, ezberlenmesi kolay küçük manzûmelerin bir kısmı Hz.Peygamber'den şefaat talebiyle (istişfa') bitmektedir. Çocuğu uykuya hazırlayan, psikolojik yönden rahatlık veren bu dualar da tekrar sağlıkla uyanma, ya da eğer can bedenden ayrılırsa îmân ile âhirete gitme ve meleklerin dînimize, îmanımıza şâhit olmaları gibi temenniler yanında Hz.Peygamber'in şefaat etmesi istenir:[5]

---

1 a.g.e.,C.I, s.177,193,235, C.II,s.269,380,381,456.
2 a.g.e.,C.II,s.449,460; ayrıca bkz.Na'tlarda Muhtevâ Özellikleri, 11. Harflerle Hz.Peygamber Böl.
3 Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmeceler Hazinesi, İst.1979, s.49.
4 Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, s.731.
5 Âmil Çelebioğlu, "Kültürümüzde Yatak Duaları", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,C.IV,Ankara, 1987, s.96.

Yattım Allah, kalkarım inşallah,
Kalksam da kalkmasam da,
Lâ ilâhe illallâh,
Şefâat yâ Resûlallâh.[1]

Özellikle derleme faaliyetleriyle, anonim halk edebiyatına âit burada verdiğimiz örneklerin sayısı daha da artırılabilir. Ancak, bu mevzû konumuzun dışında olduğu ve sınırlı bir sürede hazırlanan bu çalışmada ayrıca derleme yapmak için yeterli zamanımız olmadığı için; yalnızca konunun halk kültüründe ve anonim halk edebiyatında ihmal edilmediğini, milletimizin Hz.Peygamber'e duyduğu sevgiyi mâniden ninnilere, bilmeceden yatak dualarına kadar bütün sözlü anlatımlarında dile getirdiğine dikkat çekiyoruz.

2. ÂŞIK EDEBİYATINDA NA'T :

Edebiyatımızda, Dîvânü Lûgati't-Türk'te destan, sagu ve koşuklarla ilk örneklerini tesbit ettiğimiz âşık edebiyatının Anadolu'daki ilk ürünlerini on beş ve on altıncı yüzyıllardan itibâren tâkip edebiliyoruz.[2] Ancak bunlar arasında Hz.Peygamber için söylenmiş müstakil şiirlere rastlamıyoruz. Yalnızca bir iki mısrada Hz.Peygamber'in mucize ve şefaatinden söz edilen bu manzumeler için Armutlu, Çırpanlı, Kul Çulha, Ozan ve Öksüz Dede'nin şiirlerinden söz edilebilir.[3]

On altıncı asırda yaşamış, Türk saz şiirinin sevilen, çok sayıda şiiri günümüze kadar gelen meşhur bir ismi Karacaoğlan'dır. Karacaoğlan'ın da bir dörtlüğünde Hz. Peygamber'den, Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olduğunu ifâde ederek bahsettiğini görüyoruz:

---

1 Âmil Çelebioğlu, "Kültürümüzde Yatak Duaları", s.99.

2 Saim Sakaoğlu, "XVI.Yüzyıla Kadar Saz Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri,İst.1986, C.IV, s.369-370.

3 Saim Sakaoğlu, "XVI.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.IV,s.373,375,396,402,403.

Evvel Allah âhir Allah
Andan ulu gelmemişdir
Hak Muhammed'den sevgili
Hakk'ın kulu gelmemiştir.[1]

On yedinci yüzyılda saz şâirlerinin bize ulaşan şiirlerinin sayısında önemli bir artış görülür. Buna paralel olarak Hz.Peygamber sevgisini dile getiren dörtlük ve müstakil şiirlerin de mevcudiyetini ve muhtevâ yönüyle zenginliğini tesbit etmekteyiz. Asrın güçlü şâirlerinden Âşık Ömer'in (ölm.1707) dîvânında:

Ey Habîb'i ehl-i isyânın Şefî'i Mustafâ
Hürmetinle on sekiz bin âlem oldu pür ziyâ
Sırr-ı esrâr-ı hakâyık gencinin gencûrusun
Hem-demin hem meşrebindir çâr-yâr-ı bâ-safâ[2]

dörtlüğüyle başlayan Hz.Peygamber ve dört halifenin medhinde söylenmiş bir murabbaın dışında, Hz.Peygamber'in Muhammed ve Mustafa isimleriyle ilgili muammalara rastlıyoruz.[3]

Yine asrın önde gelen isimlerinden Gevherî'nin dîvânında:

Geşt ittim bir zaman cenneti hayli
Tâ "elest" bezminde eyledim meyli
Cemâli "Ve'd-Duhâ" saçı "Ve'l-Leyli"
Nûr-ı Kibriyâ'ya uğradım geldim[4]

dörtlüğünde Hz.Peygamber'in Kur'ânî kültürle birlikte ele alındığını görüyoruz. Bunun dışında Gevherî Dîvânı'nda cevâbı Muhammed olan bir muamma[5] ve mi'râc gecesi Hz.Peygam-

---

1 Ahmet Yüzendağ,"Karacaoğlan'da Allah Sevgisi ve İslâmî Motifler", Millî Kültür,C.I,S.7,Temmuz 1977,s.56-58.
2 Sadettin Nüzhet Ergun,Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, Semih Lutfi Mat. y.y., t.y., s.129.
3 a.g.e., s.229,231,238.
4 Şükrü Elçin, Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank. 1984, s.194.
5 a.g.e., s.127.

ber'in terinden gülün yaratılmasına dâir inancı dile getiren bir beyit mevcuttur.[1]

On yedinci asrın sade dille yazan ve aruzla da şiirleri bulunan Kuloğlu'nun Hz.Peygamber'den istimdâd (yardım, meded dileme) mâhiyetinde, yedi dörtlükten oluşan şiiri konumuza bir örnek teşkil etmektedir.

Gözüm nûru Fahr-i Cihân
Yetiş yâ Muhammed yetiş
Âleme gün gibi doğan
Yetiş yâ Muhammed yetiş

....

Ey Kuloğlu canlar cânı
İki cihânın sultânı
Derdimizin hem dermânı
Yetiş yâ Muhammed yetiş[2]

On yedinci asrın Âşık Ömer ve Gevherî gibi güçlü şâirlerinden sonra on sekizinci yüzyılda âşık edebiyatında belirgin bir duraklama vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu asırda gerilemeye başlaması, divan şiirinin saz şiirini etkilemesi, kuvvetli saz şâirlerinin yetişmemesi gibi sebeplere bağlı olan bu durgunluk neticesinde bize ulaşan şiirler de çok azdır. Bu şiirlerde de asrın siyâsî olayları, ihtilaller, savaşlar ve İstanbul'u harap eden yangınlar ele alınmıştır.[3]

---

1 Şükrü Elçin, Gevherî Dîvânı,s.566. Ancak bu şiirde yer alan "Resûl'ün iki düründen kopma gül hem damladı" mısraındaki "düründen" kelimesi "derinden" olarak düzeltilmelidir.

2 Sâdettin Nüzhet Ergun,Kuloğlu, İst.1933,s.43-44; Cönk, Konya-Yusuf Ağa Ktp.Nu: 7611, yk. 9[a].

3 Sâim Sakaoğlu,"XVIII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" Büyük Türk Klasikleri, İst.1988,C.VII,s.321; Nâim Alkan, Türk Halk Edebiyatı, Ank. 1973, s.155-156.

Bu yüzyıl şâirlerinden, son şiirlerini dînî-tasavvufî konuların oluşturduğu Âşık Halil'de Hz.Peygamber'den bahseden bir dörtlük tesbit edebiliyoruz:

Tutun Hazret'in sünnetin
Öksüz bırakmaz ümmetin
Eder ol Hakk'a minnetin
Bizim için delil derler[1]

On dokuzuncu asırda da âşık edebiyatı önemli bir gelişme gösterememiştir. Ancak Emrah, Dertli, Dadaloğlu, Zihnî, Seyrânî gibi şâirler halk edebiyatının sesini duyurabilmişlerdir.

Yüzyılın önemli şâirlerinden Dertli'nin (1772-1845) koşma şeklinde ve istişfa' mâhiyetinde bir na'tını görüyoruz:

Derdli çok hikmetden irşâd olmadı
Sensiz mahşer yiri güşâd olmadı
Çok nebîye vardım imdâd olmadı
Şefâ'at kanısın Mustafâ didim[2]

Aynı asırda Bayburtlu Zihnî (ölm.1859), daha çok dîvan edebiyatı tarzında şiirler yazmışsa da genel kanaat onun bir halk şâiri olduğudur. Şâirin klasik tertibe uygun olarak düzenlediği dîvânında tevhid-münâcât tarzında bir mesnevî ve kasîde şeklindeki mi'râciyyesinden sonra na'tları yer alır. Burada gazel tarzında yedi na'tı mevcuttur.Bu gazellerden biri Molla Câmî'nin meşhur na'tına nazîredir. Ayrıca bir murabba ile Selâmî'nin gazel şeklindeki na'tının tahmîsi yer alan bu bölümde Zihnî'nin şekil ve vezin yönüyle ilgimizi çeken iki na'tına rastlıyoruz. Bunlar divan edebiyatında bile sayılı örnekleri bulunan türden; birisi dört bendlik müzdevic muaşşer, diğeri de bahr-i tavilde

---

1 Sâim Sakaoğlu,"XVIII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri-Âşık Halil" Büyük Türk Klasikleri,C.VII, s.336.

2 Âşık Dertli, Hayatı, Dîvânı, Neşredenler: Ahmed Talat ve Reşâd, Bolu, 1928, s.36-37.

yazılmış doksan dokuz cüzden meydana gelen üç mısralık na'tıdır.[1] Neticede, yalnız na'tları itibâriyle Bayburtlu Zihnî'nin Câmî'ye nazîre yazacak kadar Farsça bildiği,âyet ve hadis iktibaslarıyla; Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kültürüne vâkıf olduğu ve saz şâiri sayılmakla birlikte divan edebiyatını, nâdir görülen nazım şekillerinde bile kalem oynatacak kadar iyi tanıdığını söyleyebiliriz.

On dokuzuncu asrın divan sahibi ve aruzla şiirleri olan meşhur bir şâiri de Erzurumlu Emrah'dır (ölm.1855).

Cümle güftârı ferâmuş eyledik Emrahî biz
Na't-ı pâk-i Ahmed ü Muhtâr'dır eğlencemiz

diyen Emrah'ın dîvânında münâcât-na't tarzında bir şiiri dışında, gazel şeklinde üç na'tı mevcuttur.[2] Şâirin dörtlüklerle yazdığı devriyyesinde de Hz.Peygamber ve dört halifenin medhini görüyoruz.[3] Bunlar dışında biri istimdâd-istişfa' mâhiyetinde, diğerleri de görünüşte âşıkâne dört koşma şeklinde na'tını tesbit ediyoruz.[4]

On dokuzuncu asır halk edebiyatının Konyalı bir sîmâsı Âşık Şem'î'nin de şiirleri arasında münâcât-istişfâ mâhiyetinde bir gazel ve na't muhtevâsında bir murabba ile "Yâ Resûlallâh" redifli üç gazel mevcuttur.[5]

Tasavvufî ve âşıkâne şiirleri, hicivleri, şekil ustalığı ile on dokuzuncu yüzyıl halk şiirinin önde gelen bir ismi Seyrânî'dir (1807-1866).

---

1 Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî,İst.1293, s.5-11; ayrıca bkz.Sâim Sakaoğlu,Bayburtlu Zihnî,İst. 1988, s.140.

2 Necati Turgut Göksel, Âşık Emrah, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Niğde,1966, s.120-121,202-204.

3 a.g.e., s.240-243.

4 a.g.e., s.259,270-271,296.

5 Feyzi Halıcı,Âşık Şem'î, Hayatı ve Şiirleri,Ank.1982, s.5-6, 79-80, 82-83.

Ey mürüvvet kânı şâh-ı risâlet
Bilmişim olduğun Mahbûb-ı Mevlâ
Dilim ikrâr eder kalbim şehâdet
Mefhar-ı âlemsin kadrin muallâ[1]

diyen Seyrânî cezbeli bir aşk şâiri, samimi bir peygamber âşığıdır. Biri gazel, ikisi koşma ve biri de semâî olmak üzere müstakil dört na'tı[2] dışında pek çok şiirinde Hz.Peygamber'e olan sevgisini dile getirir ve güzelliğin sermâyesini Habîbullâh'dan aldığı, Kur'ân-ı Kerîm'e uyarak doğru yolu bulanların Yüce Peygamber'e yoldaş, dünyâda ümmeti, âhirette misafiri olacağı, Cenâb-ı Hakk'ın şefaat kâsesini Ahmed-i Muhtâr'a sunduğu, "Levlâk" emri ile bütün ilimlerin dörtte üçünü Habîb'ine, kalanını bütün insanlara verdiği ve gelip geçmiş iki yüz yirmi dört bin peygamber içinde yalnızca Hz.Peygamber'in Habîbullâh olduğu gibi hususları ifâde eder.

On dokuzuncu asır saz şiirinden na'tını tesbit edebildiğimiz diğer şâirler: Âşık Tokatlı Nûrî,[3] Beşiktaşlı Gedâî,[4] Hicâbî,[5] Gülşenî[6] ve hayatı hakkında fazla bilgimiz olmayan, muhtemelen bu asırda yaşamış olan Hüsnî'dir.[7]

1850-1913 yılları arasında yaşayan Çıldırlı Âşık Şenlik'i de bu asra dâhil ediyoruz. Şiirleri arasında müs-

---

1 Hasan Ali Kasır, Develili Seyrânî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri,y.y.,1984, s.76.

2 a.g.e., s.76-77,187,249; Bekir Oğuzbaşaran, "Seyrânî'de Hz.Peygamber Sevgisi", Erciyes, Yıl:7,S.83,Kasım 1984, s.3-5.

3 Ahmet Talat Onay,Âşık Tokatlı Nûrî,Çankırı,1933, s.262.

4 Sâdettin Nüzhet (Ergun),XIX.Asır Saz Şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâî, İst. 1932, s.66-67.

5 Râsim Deniz, "Büyük Halk Şâiri Kayserili Hicâbî'nin Bir Na'tı" Erciyes,Yıl:6, S.67, Temmuz 1983, s.44.

6 Râsim Deniz, "Kayserili Şâirlerden Gülşenî",Erciyes, Yıl:8, S.94, Ekim 1985, s.27-28.

7 Râsim Deniz, Nevşehirli Şâirlerden Hüsnî, Erciyes,Yıl:3, S.36, 1981, s.18.

takil na'tları bulunan Şenlik'in[1] ayrıca diğer şâirlerle karşılaşmaları sırasında sazla birlikte dile getirdiği na't muhtevâlı dörtlükler enteresandır. Bu karşılaşmalardan biri Ermeni Âşık İzânî iledir:

Aldı İzânî:

Kendi nûrundan yarattı sıtkile kıldı nazar
Küllü ondan halk olundu canlı cinli ne ki var
Yüz yirmi dört bin nebî, velî, mürsel, peygamber
Dergahta emrine muti o ahvaldan gonuşah

Aldı Şenlik:

İptidâ tavus nurundan cümle nurdan pâki var
Heft-i tamu heşt-i cinan semâda eflâkı var
Buyurdu "Levlâke levlâk" "kün fayekün" çünki var
İki mim, bir ha'ya müttesil ismi daldan gonuşah

....

Aldı İzânî:

Kendi nûrundan yarattı âleme kıldı nebî
İki cihânın serveri ol bizim sultanımız
Dört kitabın dördü haktır yalan diyen küfr olur
İncil, İsâ, Zebur, Tevrat ol güzel Furkân'ımız

Aldı Şenlik:

Ol Habîb-i Fahr-i Âlem Mustafâ'nın aşkına
Buyurdu "Levlâke levlâk" lüff ile ihsanımız
Yüz dört suhuf kelimatta külli nefsin mevti var
Otuz cüz âyetin galbi Yâsîn-i Kur'ân'ımız[2]

Bu karşılaşmada Ermeni Âşık İzânî'nin dörtlükleri, Fuat Köprülü'nün de tesbit ettiği gibi Türk kültürünün Ermeniler üzerindeki tesirine ve bu tesirin Ermeni-Türk şair-

---

1 Ensar Aslan, Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük) Ank.1975, s.157,164, 203-204, 217-218.

2 Ensar Aslan, Çıldırlı Âşık Şenlik, s.92-93.

lerinin Hz.Peygamber'e na'tlar yazmaya kadar varan kuvvetine[1] açık bir örnektir.

Yirminci asrın başından günümüze kadar gelen saz şâirleri halk edebiyatının geleneğini devam ettirirken na't konusuna da kısmen yer vermişlerdir.

Bu şâirlerden Bayburtlu Hicrânî'nin Nâbî'nin gazeline koşma şeklinde söylediği nazîre dikkati çeker:

Eyâ gönül edepkâr ol
Ki mülk-i saadettir bu
Hem beyti nûr-ı Hudâ'nın
Tavaf-ı Muhammed'dir bu
....
Mevcûdun cümle mayası
"Küntü kenz"in sermâyesi
"Arşurrahman"da ziyâsı
Sahib-i nübüvvettir bu[2]

Doğu Anadolu'da yetişen halk şâirlerinden Cemâl Hoca'nın (1882-1957) yedi bendlik semâî şeklinde na'tı,[3] yakın yıllarda kaybettiğimiz Âşık Deryâmî'nin kısmen na't mâhiyetindeki şiirleri,[4] Artvinli Pervânî'nin "Peygamberimize Övgü" başlıklı ilâhisi[5] ve Âşık Ali Rahmânî'nin iki şiiri[6] konumuzun halk edebiyatında günümüze kadar uzanan örnekleridir.

---

1 Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, Ank.1986, s.268.
2 Veli Recâî Velibeyoğlu, (Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi, İst.1975, C.I, s.144.
3 Ensar Aslan, Doğu Anadolu Saz Şâirleri, Erz.1978,s.158-159.
4 Halil Açıkgöz,Âşık Deryâmî, Hayatı ve Şiirleri, İst.1987, s.135,154,173,209.
5 Mehmet Gökalp, Artvin Saz Şâirleri, 40 Şâir, 170 Şiir, İst. t.y. s.199-200.
6 Âşık Ali Rahmânî, Öğütler Destesi, Ank. 1988, s.13-14, 78-79.

3. TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATINDA NA'T :

On ikinci asırda Ahmed Yesevî'nin dînî, sofiyâne, öğretici hikmetleri halk üzerinde büyük tesir uyandırmış, tasavvufî halk edebiyatımız Ahmed Yesevî'nin ve onu takip eden Yesevî dervişlerinin aynı şekil ve muhtevâ ile söyledikleri hikmetlerle tesis edilmiştir. Bu hikmetlerin şöhret ve tesiri Anadolu'ya ulaşarak on üçüncü asırda Yûnus Emre'yi yetiştiren edebî ve fikrî zemini hazırlar. Bu yüzyılda Selçuklular'ın siyâsî hâkimiyet için devam eden savaşları, Moğol istilâsı ve neticede ortaya çıkan siyâsî ve ekonomik buhran halkı canından bezdirmişken; başta Mevlânâ olmak üzere Suhreverdi, Ahi Evren, Evhaduddin-i Kirmânî, Muhyiddin-i Arabî, Sadreddin-i Konevî, Hacı Bektaş-ı Velî gibi âlim ve mutasavvıflar yazdıkları Arapça ve Farsça eserlerle okunmuş çevrelerde tasavvuf düşüncesini yaymaktadır. Diğer yandan halkı İlâhî aşkın huzuruyla rahatlatan Türkçe dînî, tasavvufî ve ahlâkî eserler de kaleme alınmış; bunların yazarları Arapça ve Farsça kelimeleri daha sonraki yüzyıllara oranla çok az kullanarak, doğrudan halka hitâb eden sâde bir dil kullanmışlardır.[1]

En büyük temsilcisi Yûnus Emre olan tasavvufî halk edebiyatının ilk ürünlerini bu eserler teşkil eder. Böylelikle on üçüncü asırda temeli atılan, daha çok tarîkat ehli şâirlerin mensub olduğu, bu yüzden tekke şiiri de denilen bu tarzdaki şiirlere ait örnekler günümüz edebiyatına kadar uzanmaktadır.

Edebiyat tarihimizde saz şâirleri ile dîvan şâirleri birbirinden önemli farklarla ayrılırken; tekke şâirleri her iki gruba ait özellikler göstermektedir. Veyâ kimi saz şâirlerinin bazı şiirleri tekke şiiri olma husûsiyetleri taşırken, bazı dîvan şiirlerinde de tekke şiirinin hâkim

---

[1] Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı" maddesi, Türk Ansiklopedisi, Ank.1982, C.XXXII, s.85.

karakteri mevcuttur. Bu yüzden tasavvufî halk edebiyatı grubuna giren şâirlerin kesin bir tasnifini yapmak güçtür. Ancak tekke şiirinin ve şâirlerinin bazı özellikleri bize bu sınıflandırmada yardımcı olur.

Bu özelliklerden birincisi tekke şiirinin hem saz şiiriyle, hem de dîvan şiiriyle vezin ve şekil yönünden ortaklığıdır. Tekke şâirlerinin kendilerine mahsus vezin ve nazım şekilleri yoktur. Hem aruz, hem de heceyle şiirler yazmışlar; dîvan edebiyatının bütün nazım şekillerinde, özellikle gazel ve murabba şeklinde manzumeler ortaya koymuşlar; bu arada saz şiirinin dörtlükler üzerine kurulan şekillerini de kullanmışlardır. Ancak tekke şâirlerinin aruzla yazdığı şiirlerde vezne hâkimiyetin zayıf olduğu görülür.

Tekke şâirlerinin bir diğer özelliği, geniş halk kitlelerine hitâb eden şiirlerini sâde ve anlaşılır bir dille kaleme almalarıdır. Ayrıca onların şiirlerinde tasannu yoktur, söz oyunlarına yer vermemişlerdir. Zîrâ bu tür şâirler için şiir bir gâye değil, halkı dînî-tasavvufî yönden eğitmek için bir vasıtadır. Tekke şiiri bu yüzden san'atkârâne olmağa değil, öğretici ve tebliğ edici olmağa yöneliktir. Bu tarzdaki didaktik, aynı zamanda İlâhî aşkı terennüm eden ve rûhânî bir edâ taşıyan şiirlere ve şâirlerine halk, zamanla bir kudsiyyet izâfe etmiştir.[1]

Bu şiirlerin muhtevâ yönünden belirgin bir özelliği de, dîvan şiirinde yek-âhenk denilen türde konu birliği göstermeleridir. Aynı zamanda görünürde âşıkâne gazel gibi olan pek çok şiir de gerçekte tasavvufî neşve taşımaktadır.

Tekke şâirleri, bu genel ismin de belirtildiği gibi tarîkatlere bağlı ve tekke muhitine dahil kişilerdir. Bu şâirlerin idârî hayattan ve saray çevresinden uzak birer mânâ adamı olduklarını tesbit ederken, onların dîvan şâirlerinden ayrılan bir yönünün; devlet adamlarına kasîde yazma geleneğinden uzak oluşlarında görüyoruz. Tekke şâirleri

---

[1] Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, 2.bsk. Ank. 1968, s.4.

yalnızca halkın dînî duygularını dile getirmişlerdir. Bu arada şiirin mûsikiyle birlikte artan tesirinden de faydalanılmış, özellikle Mevlevîlik başta olmak üzere pek çok tarîkatte bu şiirler beslenerek ilâhî şeklinde terennüm edilmiştir.

Buraya kadar belli başlı özelliklerini kısaca özetlediğimiz tekke şiirinin ilk ve en büyük temsilcisi YÛNUS EMRE'dir (ölm.1320). Türk dilinin ifâde gücünü en iyi şekilde kullanan bu İlâhî aşk şâirinin eserleri günümüze kadar canlılığından ve güzelliğinden hiç bir şey kaybetmeden gelirken, güçlü tesiri asırlarca pek çok şâirin fikrî ve edebî hüviyetini şekillendirmiştir. Şiirlerinde şerîat, tarîkat, marifet, hakîkat tertibini sık sık dile getiren Yûnus, samimi bir peygamber âşığıdır.

Hak yaratdı yiri göki ol Ahmed'ün dostlığına
"Levlâk" ana delîl oldu ansuz yir gök var olmadı[1]

diyen Yûnus Emre, Hz.Peygamber'in Allah yanındaki yüceliğini, Habîbullah oluşunu, mi'râcını, O'na bağlanıp sünnetini yerine getiren, farzlardan ayrılmayan ümmetinin mahşerde sorgu sual görmeyeceği, günahkârların ise şefâatiyle kurtulacağını anlatır. Yûnus'ta hâkim olan ve bu muhtevâ ile işlenen Peygamber sevgisi müstakil na'tlarında[2] ve diğer şiirlerine serpiştirilmiş beyitlerle bütün dîvânına yayılmıştır. Ayrıca Yûnus'un "Münâcât-ı Muhammed" başlıklı, Hz. Peygamber'in ağzından ümmetine şefaat için münâcât eylediği manzume ve bu manzumeye "Cevâb-ı Hudâ" da kısmen na't karakteri taşımaktadır.[3]

Yûnus Emre'yi tâkiben on dördüncü asırda EFLÂKÎ DEDE'nin elimizde mevcut olan az sayıdaki şiirlerinde birkaç beytin Hz.Peygamber medhine ayrıldığını görüyoruz.[4]

---

1 Yûnus Emre Dîvânı,Haz.:Faruk K.Timurtaş,İst.1972, s.153.
2 a.g.e., s.90-91, 127-128, 139-140.
3 a.g.e., s. 165-167.
4 Abdullah Uçman, "XIV.Yüzyıl Tekke Şiiri" mad.Türk Klasikleri, İst.1985, C.II, s.19.

On beşinci asırda tasavvufî halk edebiyatı ürünleri ve şâirlerinde önceki iki asra nazaran belirgin bir artış vardır. Buna paralel olarak na'tların da çoğaldığını görüyoruz. Bu na'tların önemli bir kısmı müstakil, bir kısmı da bazı şiirlerde Hz.Peygamber'in övüldüğü bir iki dörtlük hâlindedir. HACI BAYRAM VELÎ'nin, KAYGUSUZ ABDAL'ın, AKŞEMSEDDİN'in[1] şiirlerindeki bazı dörtlükler bu gruba girer. Asrın müstakil na'tı olan şâirleri arasında Şeyh Muhyiddin,[2] EŞREFOĞLU RÛMÎ[3] ve KEMÂL ÜMMÎ'yi[4] görüyoruz. Şiirleri Yûnus Emre'ninkilere karışmış, pek çok ilâhısi olan ÂŞIK YÛNUS da bu asrın ilk yarısında yaşamıştır. Âşık Yûnus'un na'tları arasında özellikle:

Cânum kurbân olsun senün yoluna
Adı güzel kendü güzel Muhammed
Şefâat eylesen kemter kuluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed

dörtlüğüyle başlayan ilâhîsi meşhurdur.[5]

Bu asrın na't şâiri diyebileceğimiz bir ismi de DEDE ÖMER RÛŞENÎ'dir. Rûşenî'nin gazel ve kasîde tarzında pek çok na'tı vardır.[6] İlâhî veyâ tevşîh tarzında defalarca bestelenen na'tlarının en meşhuru:

Çün doğup tutdı cihân yüzini hüsnün güneşi
Kim ola sevmeye bu vech ile sen mâh-veşi

---

1 a.g.e., C.III, s.17,24,28.

2 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, İst.1966, s.20.

3 Dîvân-ı Eşrefoğlu Rûmî Abdullah, Mev.Müz.Ktp. Nu:2436, yk.149a-149b,160b.

4 Dîvân-ı Kemâl Ümmî, Millet Ktp.Manzum,Nu:42, yk.6b-8a.

5 Yûnus Emre Dîvânı, Haz: Faruk Kadri Timurtaş, s. 172.

6 Dîvân-ı Rûşenî, Mev. Müz. Ktp. Nu:2446, yk. 99a-101a, 110b.

matlalı gazelidir.[1] Bu gazel Selânik Kadısı Mehmed Üsküdârî (Na'lî) tarafından tahmis edilmiştir.[2] Yine Ömer Rûşenî'nin Hz.Peygamber medhinde söylediği, özellikle O'nun fizikî özelliklerini konu edinen, âdetâ bir hilye tertibi içinde sıraladığı kırk beş tuyuğu enteresandır.[3]

On altıncı asırda, Dede Ömer Rûşenî'den hilâfet alan HÂLETÎ-İ GÜLŞENÎ;[4] bir Türk sülâlesinden gelen, şiiliğin siyâsî mümessili İran hükümdarı ŞAH İSMÂİL-İ SAFEVÎ (Hatâyî);[5] tasavvuf şiirimizin önemli şahsiyetlerinden biri olan ÜFTÂDE;[6] vahdet-i vücûd felsefesini benimseyen hurûfî şâirlerinden ARŞÎ[7] dîvan sahibi ve müstakil na'tı olan şâirlerdir. Bektaşî şâirlerinden KUL HİMMET'in de nefeslerinde Hz.Peygamber'i ve Hz.Ali'yi birlikte övdüğünü görüyoruz.[8] Yine devrin mutasavvıf şâirlerinden, Hz.Hüseyin soyundan gelen ve samimî bir Peygamber âşığı olan SEYYİD SEYFULLAH NİZÂMOĞLU'nun Yûnus Emre tarzında kaleme al-

---

1 Bkz. Mûsikîde Na't Böl.

2 Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi,İst. 1982,C.II, s.716-717.

3 Dîvân-ı Rûşenî, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi Nu: 1653, yk. 81^b-84^b.

4 İbrahim Altunel, Hâlet-i Gülşenî, Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, S.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış Y.L.T., Konya,1988, s.50,51,57,66.

5 Saadettin Nüzhet Ergun, Hatâyî Dîvânı (Şah İsmâil-i Safevî),Hayatı ve Nefesleri,İst. 1956, s.98-99; Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi,Haz.:Türk Millî Kültür Vakfı, Kültür Komitesi, İst. 1982, s.22.

6 Dîvân-ı Hazret-i Üftâde, Yay.:Bursalı Mehmed Tâhir,İst. 1328, s.5-6.

7 Dîvân-ı Arşî, Mev. Müz.Ktp. Gölpınarlı Kitapları,Nu:201, yk. 2^b,3^b,7^a,92^b.

8 İbrahim Arslanoğlu, Kul Himmet Üstâdım, Sivas,1976,s.34; Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, s.248-259.

dığı na'tlarında ehl-i beyt sevgisine geniş yer verilmiştir.[1]

On altıncı asrın, sayısı kırka ulaşan manzum ve mensur eserleriyle âlim ve mutasavvıf bir şâiri de ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ'dir. Bu velûd şâir aynı zamanda asrın en çok na't yazan simâsıdır. Dîvânında ve klasik tertipdeki mesnevîlerinde yer alan na'tları yanında Mevlid'i bütünüyle na't karakteri taşımaktadır.[2]

Osmanlı İmparatorluğu, on altıncı asırdaki yükseliş döneminden sonra, on yedinci asırda içteki isyanlar ve mağlubiyetle sonuçlanan savaşlarla bir siyâsî ve ekonomik krize doğru giderken; hem dîvan, hem de tekke edebiyatı son derece kalabalık bir kadro ve çok sayıda eserle bu zayıflamanın dışında ve on altıncı asrın devamı durumundadır. Tekke muhitinde yetişen şâirler yanında, âşık edebiyatına dâhil Gevherî, Kuloğlu ve Âşık Ömer'in bazı şiirlerinin de dînî-tasavvufî mâhiyette olduğunu görüyoruz. Bunu, dîvan edebiyatının ve tasavvufî halk şiirinin saz şiirine olan etkisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Asrın tekke edebiyatına dâhil edilen çok sayıdaki şâirinin hemen hepsinin na't yazdığı görülür. Bu şâirlerden "Dâim okuyup cân u dilim na't-ı Muhammed" mısraının sahibi MUHYÎ mahlasıyla yazan Konyalı Bezcizâde Mehmed'in diğer na'tları[3] yanında Dede Efendi tarafından bestelenen:

---

1 Seyyid Nizamoğlu,Hayatı-Eserleri-Dîvânı, Yay. Adil Ali Atalay, Yeni Harflere Çev. Mehmet Yaman,İst. 1976,s.73, 82,95,190,264-265,276.

2 Şemseddin Sivâsî, Dîvan, Haz.Recep Toparlı, Sivas,1984, s.31-36; Şemsî-i Sivâsî, Gülşen-Âbâd, Mev.Müz.Ktp. Nu: 1670, yk.2[a]; Mevlid-i Şems, İst.1936; Abdullah Uçman, "XVI.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Türk Klasikleri, İst. 1986, C.IV, s.326-329.

3 Abdullah Uçman,"XVII.Yüzyıl Tekke Şiiri" mad.Türk Klasikleri,İst.1987, C.VI, s.15-17.

Cümlenün mahbûbı sensin ey Habîb-i Ezelî
Cümle Yûsuflar içinde ey güzeller güzeli

matlalı na'tı oldukça meşhurdur.[1]

Tekke şiirinin önde gelen temsilcilerinden AZÎZ MAHMÛD HÜDAYÎ'nin hece vezninde dörtlüklerle, aruzla da gazel tarzındaki na'tları devrinde ve kendisinden sonra defalarca bestelenmiştir.[2] Özellikle:

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdur yâ Resûlallâh
Zuhûrun derd-i uşşâka devâdur yâ Resûlallâh

matlalı na'tı Hüdâyî'nin en tanınmış ve en sevilen, ilâhî şeklinde terennüm edilen na'tıdır.

Aynı asırda müretteb divanı olan Sivaslı ABDÜLEHAD NÛRÎ'nin na'tları[3] da bir çok bestekâra güfte olmuştur. Dede Efendi tarafından bestelenen biri tevşih, diğeri ilâhî iki na'tı[4] Abdülehad Nûrî'nin en tanınmış şiirleridir.

Yine on yedinci asrın Halvetî şeyhlerinden ve dîvan sahibi bir şâiri olan NAKŞÎ'nin na'tlarının da rağbet gördüğünü; Derviş Ali ve Nîznâm Yûsuf Çelebi tarafından bestelendiğini tesbit edebiliyoruz.[5] Nakşî'nin:

Münevver meh cemâlün nûra benzer
Vücûdun lem'a-i billûra benzer[6]

matlalı na'tı âşıkâne gazel havasında olup, ilk bakışta na't olduğu kolayca farkedilemeyen şiirlere bir örnektir.

---

1 Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, C.II, s.515-516.
2 Külliyât-ı Dîvân-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî, İst. 1287, s.12-13, 44-45, 59.
3 Abdullah Uçman, "XVII. Yüzyıl Tekke Şiiri", s.35-36.
4 Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.484,572.
5 Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.478,870,876.
6 Abdullah Uçman, a.g.e., s.39.

Asrın iki tekke şâiri SUN'ULLÂH GAYBÎ[1] ve ZÂKİRZÂ-DE ABDULLÂH BÎÇÂRE'nin[2] de divanlarında na'tları mevcuttur. Zâkirzâde'nin murabba şeklinde "rûz u şeb" redifli na'tı Fehîm-i Kadîm'in meşhur na'tından ilham aldığını gösterir biçimdedir, ancak muhtevâ yönüyle Fehîm'in edebî, san'atkârâne na'tından farklıdır.

Bu yüzyılda bestelenmiş na'tlarıyla tanıdığımız ABDÜLHAY[3] ve HİMMETZÂDE ABDULLÂH'ın[4] ilâhîlerinin istişfa' mâhiyetinde oluşu dikkati çeker. Na'tlarında Hz.Peygamber sevgisini dile getiren HASAN KENZÎ'nin şiirleri de bestelenmiştir. Bunların bir kısmının bestesi de Kenzî'ye aittir.[5]

Edebiyat tarihlerinde adından söz edilmeyen ŞEYH HASAN VUSLAT, on yedinci asır tekke şâirleri içinde en fazla na'tı olanlardan biridir.[6] Heceyle ve aruzla na'tları olan, bunlardan biri bestelenen bir diğer şâirimiz de DERVİŞ AHMED'dir.[7]

On yedinci asra dahil buraya kadar ismini belirttiğimiz tekke şâirleri arasında önde gelen bir isim de NİYÂZÎ-İ MISRÎ'dir. Âlim şahsiyetinden ziyade mutasavvıf bir şâir olarak tanınan Niyâzî-i Mısrî aruzla yazdığı şiirlerde Nesîmî ve Fuzûlî'nin, heceyle yazdıklarında da Yûnus Emre'nin tesirini aksettirir.

Zuhûr-ı kâinâtun ma'dinisin yâ Resûlallâh
Rumûz-ı "küntü kenz"ün mahzenisin yâ Resûlallâh

---

1 Gaybî (Sun'ullâh) Dîvânı,İst.1963, s.107.
2 Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı, Haz.:Veli Recâî Velibeyoğlu, Mucur, 1963, s.57,67,83.
3 Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.549,739.
4 a.g.e., C.II, s.499-500.
5 a.g.e., C.II, s.691,692.
6 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.53-58.
7 a.g.e., s.58-59; Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II,s.714.

matlalı gazeli son derece başarılı, meşhur ve bir kaç kere bestelenmiş bir na'tıdır. Ayrıca tevşih olarak bestelenmiş bir gazeli ve bir muhammesi na'tları arasındadır.[1]

On yedinci asrın bu zengin na't şâirleri kadrosunun bir örneğini de on sekizinci asırda görüyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karlofça antlaşmasının ağır şartlarıyla girdiği bu yüzyılda toprak kayıpları ve içteki isyanlarla gerilemeye başlaması, asrın başında zevk ve eğlenceye dalınan Lâle Devri'ne rağmen on sekizinci yüzyılda büyük ve kuvvetli dînî şahsiyetler yetişmiştir. Hemen hepsinin dîvânı olan bu yüzyıl şâirleri arasında daha gölgede kalan, ikinci derecedeki sîmâları da çoktur. Bunlar arasında na'tlarıyla: İSÂ MAHVÎ,[2] MEDHÎ,[3] AZBÎ,[4] AHMED MÜRŞİDÎ,[5] ZEKÂYÎ,[6] BURSALI KAYGULU,[7] GARÎBÎ,[8] LA'LÎ[9] ve ŞEYH ZÂTÎ'yi[10] görüyoruz. Bu gruba dâhil edebileceğimiz NASÛHÎ ise:

Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ
Tal'atindir yâ Resûlallâh senin
Derd ile âh ettiren subh u mesâ
Hasretindir yâ Resûlallâh senin

dörtlüğüyle başlayan ilâhîsiyle meşhurdur.[11]

---

1 Dîvân-ı Niyâzî,Bulak,1257, s.51,52,53,69-70.
2 Nuri Özcan,Dînî Mûsikî,C.II, s.489,517-518,637.
3 Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, s.386-387.
4 a.g.e., s.395-396.
5 a.g.e., s.434.
6 Şeyh Mustafa Halvetî, Dîvân-ı Zekâyî, İst.1288, s.1-11 (22 na't).
7 Bursalı Kaygulu,Dîvân-ı Kaygulu,İst.1273,s.52-53,58,71-72.
8 Amâ Yûsuf Erbilli, Dîvân-ı Garîbî, Rıza Efendi Mat. t.y., s.3-4.
9 Dîvançe-i La'lî,Bulak,1256,s.4,6,9. (Sezâyî-i Gülşenî'nin dîvânı içinde yer almaktadır).
10 Dîvân-ı Zâtî,İst. 1257, s.3-4.
11 Vasfi Mahir Kocatürk,Tekke Şiiri Antolojisi,s.384. Nasûhî'nin bestelenmiş bir diğer na'tı için bkz. Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.746.

Bu yüzyılda dîvan edebiyatının inceliklerine vâkıf başarılı bir mutasavvıf şâir olarak gördüğümüz SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ'nin gazel, kasîde ve terkîb-i bend şeklindeki na'tlarını görüyoruz.[1] Sezâyî'nin gazel tarzındaki na't-larında dikkatimizi çeken bir husus, kafiye harfi değiştikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olması geleneğine kısmen uymasıdır. Bazı na'tları da bestekârlarımıza güfte olmuştur.[2]

On sekizinci asrın, sayısı yüzü aşan Türkçe, Arapça ve Farsça te'lif eserleriyle âlim bir şahsiyetî, büyük müfessir ve Mesnevî şârihi İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ hacimli bir dîvan oluşturan şiirleri yanında na't vâdisinde isim yapmış bir şâirimizdir.[3] Tasavvufî muhtevâda kaleme aldığı na'tlarının bir kısmını kendisi bestelemiştir. Dîvânı dışındaki na'tlarının, kendi el yazısı ile topladığı bir mecmuası da mevcuttur.[4]

Yine bu yüzyılın büyük bir mutasavvıf, âlim ve şâiri; astronomiden tıbba, fizyonomiden adâb-ı muaşerete kadar pek çok konuyu İslâmî açıdan ele alarak ilim ve tasavvuf görüşünü birleştiren ansiklopedik bir eser mâhiyetindeki Ma'rifet-Nâme ve dillerden düşmeyen Tefviz-Nâme'si ile meşhur bir şahsiyeti ERZURUMLU İBRÂHİM HAKKI'dır. Yûnus Emre'nin üslubunu andıran samimi ilâhîleri yanında bir de dîvânı olan İbrâhim Hakkı'nın kasîde şeklinde bir na'tı[5] ile Ahlâku'n-Nebî muhtevâsında na't karakteri taşıyan bir şiirini görüyoruz.[6]

---

1 Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî,Bulak,1256,s.3,4-6,6-7,89-90,104.

2 Nuri Özcan, Dînî Mûsikî, C.II, s.664,761.

3 İsmâil Hakkı Bursevî, Dîvân-ı Hakkı,İst.1288,s.6,7,21-22, 85.

4 İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl.Nu:1790, yk.2^b-6^a.

5 Dîvân-ı İbrâhim Hakkı Erzurumî,İst. 1263, s.4-5.

6 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Na'tlar Antolojisi, s.95-97.

Na'tların on dokuzuncu asırda da yaygınlığı devam etmektedir. HÂFIZ SA'DÎ,[1] ABDÜLKÂDİR GULAMÎ,[2] KEMAHLI ŞEYH İBRÂHİM HAKKI,[3] HÂFIZ ULVİ,[4] HÂFIZ MUHAMMED SEBÂTEDDİN,[5] ŞEYH VASFÎ,[6] AHMED ES'AD EFENDİ,[7] HÂFIZ HİLMİ,[8] ŞEYH OSMAN ŞEMS,[9] SENÎH-İ MEVLEVÎ[10] ve SÂLİH BABA[11] on dokuzuncu asrın na't yazan tekke şâirleri arasındadır.

Ancak bu asrın na'tlarıyla meşhur üç şâiri Müştâk, Kuddûsî ve Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdü Efendi'dir. Bu şâirlerden ilki olan MÜŞTÂK BABA'nın (ölm.1830) dîvânı gazeliyât bölümü ile başlar. Dîvan tertibinde her harften kâfiyeli gazel yazarken, ilk gazelin dînî muhtevâda olmasına, bilhassa na't türünde olması geleneğine uyan Müştâk Baba'nın dîvânı bunun en güzel örneğidir.[12] Birkaçı Farsça

---

1 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.138.

2 a.g.e., s.139.

3 a.g.e., s.143.

4 a.g.e., s.143.

5 a.g.e., s.151-152.

6 Şeyh Vasfî, Cesebât, İst.1302, s.48.

7 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal,Son Asır Türk Şâirleri,İst. 1969-1970,s.327;Kuddûsî Dîvânı,Haz.:Fehmi Kuyumcu, Ank. 1982, s.52-53.

8 Hâfız Mehmed Hilmi,Dîvân-ı Hilmi,İst.1274,s.3-4,50. İlk na'tı elif kâfiyeli gazellerin başında, diğeri de ye kâfiyeli gazellerin başında yer almaktadır. Ayrıca bkz.A. Ö.Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi,s.137.

9 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Şeyh Osman Şems",Diriliş, Eylül,1975, S.13,s.29-30.

10 Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst.1275, s.2-4.

11 Sâlih Baba Dîvânı, Der.:Fehmi Koyuncu,Ank.1979, s.50-51, 163,237.

12 Dîvân-ı Müştâk Efendi, İst. 1264, s.2-3, 8-9, 10-11,14, 17,18-19, 31-32, 35,36,38-39,40,41,43,44, 46-47, 50,59-60,70,87.

ve diğerleri Türkçe olan gazelleriyle bu tertibi uygulayan Müştâk Baba'nın ilk gazeller dışında araya pek çok na't serpiştirdiğini görürüz. Bu arada "mim" kâfiyeli gazellerin başındaki na'tının Şeyh Gâlib'in meşhur müseddesini hatırlatan bir murabba oluşu dikkati çeker:

Sen server-i kevneyn-i mufahhamsın efendim
Mansûr u muzaffer şeh-i âlemsin efendim
Sen pâdişeh-i a'zam u ekremsin efendim
Sultân-ı kerem şâh-ı mükerremsin efendim[1]

Müştâk Baba'nın iki gazeli de diğer şâirlerde na't türünde örneğini göremediğimiz "müselsel" (zincirleme,muâd) şeklinde yâni her beytin son kelimesinin tâkib eden beytin ilk kelimesi oluşuna örnek teşkil eder:

Habbezâ ey şâh-ı âlem pâdişâh-ı enbiyâ
Enbiyâya muktedâsın evliyâya reh-nümâ

Reh-nümâ-yı şâh-râh-ı şer'-i garrâ-yı mübîn
Nutk-ı pâkin ile mübîn oldı ahkâm-ı kazâ[2]

Bunlara ilâveten, dîvânın sonunda yer alan müfredlerden bir kısmının da Hz.Peygamber'in medhinde söylenmesi; bu türün, kasîdeden tek bir beyte kadar bütün nazım şekillerini şâmil oluşunu göstermesi bakımından enteresandır.[3]

On dokuzuncu asrın bir diğer mutasavvıf şâiri KUDDÛSÎ (1760-1848), dîvânında kırka yaklaşan sayıdaki na'tlarıyla bu türün önemli şâirlerindendir. Dîvânındaki na'tlar gözden geçirilince; bunlardan birinin tevhid-na't,[4] bir diğerinin istimdâd,[5] bir tânesinin de hilye mâhiyetinde bir gazel-na't[6] olması dikkati çeker. Ayrıca Kuddûsî'nin iki

---

[1] Dîvân-ı Müştâk Efendi,İst.1264, s.50.
[2] a.g.e., s.2-3; diğer örnekler için bkz. s.8-9.
[3] a.g.e., s.81,83.
[4] Kuddûsî Dîvânı, Haz.:Fehmi Kuyumcu,Ank.1982, s.127.
[5] a.g.e., s.191-192.
[6] a.g.e., s.526.

na'tının da; "elif-nâme" şeklinde, her mısraın ilk harflerinin alfabetik sırada tertiplendiği türe uyduğunu görüyoruz:

Elif Allâh'ın Habîb'idir Muhammed Mustafâ
Be Beni dûr etmesin aşkından ol şâhın Hudâ[1]

Ve nihâyet on dokuzuncu asrın başarılı na'tlarıyla dikkati çeken son şâiri de ERZURUMLU KETENCİZÂDE MEHMED RÜŞDÜ EFENDİ'dir (1834-1916). Dînî ve tasavvufî motifleri edebî bir üslupla işleyen Ketencizâde'nin kasîde, gazel, müstezâd ve murabba şeklindeki na'tları yanında bir de mevlidi vardır.[2] Na'tları arasında Nâbî'nin meşhur gazel-na'tının tahmisi de yer alır:

Yüzün sür hâke âşık kıble-i ehl-i recâdır bu
Gürûh-ı derdmendâne mahall-i mültecâdır bu
Kamu bîmâra sıhhatler erer dârü'ş-şifâdır bu
Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı İlâhî'dir makâm-ı Mustafâ'dır bu[3]

Yirminci asırda cumhuriyetin ilânıyla tekke ve dergahların faaliyetine son verilmesine rağmen, asrın ilk çeyreğine uzanan şâirlerimizi tekke edebiyatının temsilcileri olarak görüyoruz. Bunlar arasında na'tlarıyla ŞEYH ALİ FAKRÎ (ölm.1929),[4] ŞEYH ES'AD EFENDİ (1848-1931)[5] ve KÂZIM BABA' (1953)[6]yı sayabiliriz. Özellikle Şeyh Es'ad Efendi'nin:

---

1 Kuddûsî Dîvânı,Haz.:Fehmi Kuyumcu,Ank.1982, s.101-102, diğer elif-nâmesi için bkz. s.420-421.

2 Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi, Erzurum,1984, s.221-243. Na'tları için bkz. s.84-85,86-89,90,103-104,112,138-139,167,190,206.

3 a.g.e., s.112.

4 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şâirleri, s.363.

5 Kemal Kahraman,"Şeyh Es'ad Efendi Dîvânından Seçmeler", İlim ve Sanat, Eylül-Ekim 1988, S.21, s.57-59.

6 Kâzım Baba Dîvânı, İst.1959, s.7-9, 93-94.

Gönül nûr-ı cemâlinden Habîb'im bir ziyâ ister
Gözüm hâk-i rehinden ey tabîbim tûtiyâ ister

Safâ-yı sîneme zulmet veren jeng-i günâhımdır
Aman ey kân-ı ihsan zulmet-i kalbim cilâ ister

beyitleriyle başlayan na'tı son derece meşhurdur.

Yirminci asrın tasavvuf kültürüne vâkıf, san'atkâr bir Mevlevî şâiri AHMED REMZİ AKYÜREK'dir (1872-1944). Ahmed Remzi Dede; kasîde, murabba, muhammes, müseddes ve tahmisleriyle na't, istimdâd ve istişfâ türünün fevkalâde güzel örneklerini dile getirmiştir.[1] Bunlar arasında her mısradaki noktalı harflerin toplamı 1329 hicrî tarihini veren, "târîh-i mücevher" şeklinde, aynı zamanda V.Mehmed'i öven manzûmesi na't, tarih ve hükümdar medhiyyesini birleştirmekle dikkati çeker.[2]

Dîvânında beş gazel, bir de kaside şeklinde altı na'tı[3] olan OSMAN KEMÂLÎ'nin (1881-?) ayrıca "Bir Mevlid Gecesi Zuhûrâtından" başlıklı, hece vezni ve dörtlüklerle yazdığı manzûmesi de Hz.Peygamber'in doğumu, peygamberliği, mucizeleri ve mi'râcını anlatan bir na'ttır.[4]

Efe namıyla tanınan Erzurumlu HACI MUHAMMED LUTFÎ'nin (1868-69-1956) şiirlerini topladığı Hulâsatü'l-Hakâyık adlı eserde Mi'râcu'n-Nebî ve Mevlidü'n-Nebî dışında aruzla ve heceyle çok sayıda na'tı yer alır.[5] Tamâmen dînî ve tasavvufî bir edayla söylenmiş bu na'tlar içinde çok sayıdaki âyet iktibaslarıyla örülü bir kasidesi[6] ve dörtlükler-

---

1 Hasibe Mazıoğlu, Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri,Ank.1987, s.33-34,35-36,36-38,79-80,80-81,82-83,83-84,102-103.

2 a.g.e., s.35-36.

3 Osman Kemâlî,Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları,Haz.:Baha Doğramacı,İst.1946, s.19,33,34-35,79,149,150.

4 a.g.e., s.87-88.

5 El-Hâc Hâce Muhammed Lutfî,Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbat-ı Hâce Muhammed Lutfî,Yay.El-Hâc Seyfeddin Mazlumoğlu,y.y. t.y. s.47-51,53-54,56-59,82-84,93...

6 a.g.e., s.50-51.

le yazdığı ninnisi[1] dikkati çeker:

"Rahmeten Li'l-Âlemîn"sin
Şeref-i arş-ı berînsin
Dü-âlemlerin nûrısın
Nenni Muhammed'im nenni

Asıl adı Abdülkâdir Keçeoğlu olan, mühtedî ve Mevlevî bir şâirimiz de YAMAN DEDE'dir (1888-1963). Şiirleri toplu halde neşredilmemiş olan Yaman Dede'nin na'tlarını muhtelif makalelerde görüyoruz.[2] Murabba-ı mütekerrir şeklindeki na'tının tekrarlanan mısralarındaki "Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh" ifâdesinin de gösterdiği gibi, son derece samîmî ve âteşîn na'tları dolayısiyle şâire Yanan Dede ismi de verilmiştir.

Yine son asrın kuvvetli bir dînî ve tasavvufî kültüre sahip şâiri de Şemsî mahlasıyla yazan HÜSEYİN ŞEMSİ ERGÜNEŞ'tir (1872-1968). Dîvânındaki na'tlarda şâirin âyet ve hadis iktibaslarına sıkça yer verdiği görülür.[3]

Çok sayıdaki dînî manzûmesiyle bu gruba dâhil edebileceğimiz son şâir de MUCURLU KÂMİL BOZDAĞ'dır. Bozdağ'ın sekizli hece vezniyle yazdığı, ikisi dörtlüklerle, biri de beşer mısralık bendlerden oluşan üç na'tı vardır.[4]

Neticede görüyoruz ki on üçüncü asırda başlayan ve yirminci asrı da içine alan tasavvufî halk edebiyatı,na'tler yönünden son derece zengin durumdadır. Aruzla veyâ heceyle, dörtlüklerle ya da dîvan edebiyatı nazım şekilleriy-

---

1 a.g.e., s.394.

2 Ali Oğuzbaşaran,"Kayserili Mühtedî ve Mevlevî Şâir Yaman Dede",Erciyes, Yıl:4,S.42,Kayseri,1981,s.5-9; Yunus Emre Özulu, "Yaman Dede (Yanan Dede)" Erciyes, Yıl:4, S.44, Kayseri,1981,s.3-5.

3 Hüseyin Şemsi Ergüneş,Şemsî Dîvânı,Haz.:Muhiddin Ergüneş, Ank.1976,s.2,16,41,44,70,81,90,149,150.

4 Mucurlu Kâmil Bozdağ,Yakarı, Tevhid-Münâcât-İlâhî-Na't-Kaside ve Dînî Dizeler, Efem Mat. 1984.

le na't türünün sayısız örnekleri mevcut olan tekke edebiyatı, na'tların muhtevâsı yönünden de dîvan şiirini aratmayan bir derinliğe ve genişliğe sahiptir. "Na'tlarda Muhtevâ Özellikleri" bölümünde ele aldığımız hususların büyük kısmının tekke ve dîvan şiirlerinde ortak birer malzeme oluşu açıkça görülmektedir. Esasen büyük çoğunluğu medrese tahsili görmüş ve mürettep dîvânı olan tekke şâirlerini dîvan şâirlerinden ayıran kesin bir çizgi de yoktur. Yegâne ölçümüz, bu bölümün başında belirttiğimiz özellikler olmaktadır. Bu itibarla, tezimizin asıl sahasını teşkil eden dîvan şiiri yanında yer yer tasavvufî halk şiirine dâhil isimleri de almak zarureti hâsıl olmuştur. Bu konuya örnek olarak on sekizinci asra na't şâiri unvânıyla imzâ atan iki güçlü mutasavvıf şâir; NECCÂRZÂDE RIZÂ ve SALÂHÎ-Î UŞŞÂKÎ'yi gösterebiliriz. Asrın na't-gû olarak şöhret yapmış diğer şâirleri Yahyâ Nazîm ve Süleyman Nahîfî gibi bütünüyle na't-tan oluşan dîvanlarıyla bu iki ismi dîvan edebiyatı içinde değerlendirmeyi daha uygun görüyoruz. Bunun yanında bu bölüme dâhil ettiğimiz, dîvan edebiyatı mazmunlarını dînî ve tasavvufî açıdan ele alan bir çok şâirin na'tlarını muhtevâ özellikleri ve metinlere yer verdiğimiz bölümlerde ihmal etmemiş bulunuyoruz.

C. DÎVAN EDEBİYATINDA NA'T

Klasik Türk edebiyatının en belirli ve umûmî bir vasfı olarak az veya çok dînî bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür. Bu özellik en açık şekliyle muhtevâda müşâhede edilirken, dînî veyâ lâ-dînî, manzum ya da mensur bütün eserlerde bir tertip husûsiyeti, dolayısıyla bir gelenek olmuş, şekil bakımından da tesirini göstermiştir.[1] Zîrâ; İslâmî an'aneye göre başlanan her işte önce besmele, hamdele, salvele daha sonra da âl ü ashaba duâ etmek gerekir. Bu âdet edebiyata da aynen aksetmiş, edebî eserler en basit şekliyle bu sıraya uymuş, duâ ile sonuçlanmıştır.

Diğer yandan gerek halk, gerek dîvan; bütünüyle Türk edebiyatı tevhid, münâcât, na't, esmâ-i hüsnâ, Kur'ân-ı Kerîm tercüme ve tefsirleri, mevlid, mi'râciye, ahvâl-i kıyâmet, akâid, fıkıh, menâsikü'l-hac, Ka'be-Nâme gibi konularda üç beş beyitten, binlerce beyte kadar aruzla veya heceyle yazılmış manzum dînî eserler yönünden son derece zengindir. Kısaca birkaç türün adını verdiğimiz dînî edebiyatımızın mahsulleri belirttiğimiz konuların dışında çok çeşitli ve sayısız örneklere sahiptir. Ancak bütün bu dînî eserler içinde doğrudan Hz.Peygamber'le ilgili olanları en geniş yeri alır. Yüce Peygamber'in doğumundan vefâtına kadar, hayatının her safhası edebiyata aksetmiş; Hz.Peygamber'le ilgili küçük-büyük, manzum-mensur pek çok eser kaleme alınmıştır. Özellikle "sîre"lerde doğumu, çocukluğu, Hz.Hatice ile evlenmesi, nübüvveti, mucizeleri, mi'râcı, hicreti, gazâları, vefatı; kısaca bütün hayatı ele alınırken, sîrelerin her bir bölümü de müstakil eserler halinde işlenmiş; neticede esmâ-i nebî, mevlid, mucizât, mi'râciyye, gazavât-ı Nebî, hilye, ahlâku'n-Nebî, hicretü'n-Nebî, şefaat-nâme, kırk hadis, bin hadis gibi türlerde sayısız

---

[1] Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, Ank. 1983, s.153.

eserler vücûda getirilmiştir. "Şurası muhakkaktır ki; bütün dünyâda hiç bir peygambere, hiç bir din veya doktrin müessesesine, istisnâsız hiç bir şahsa dâir, Hz.Peygamber'e olduğu kadar çeşitli şekil ve türlerde asırlar boyunca muhtelif eserler devamlı tarzda teşekkül etmemiştir. İslâm milletleri edebiyatları içinde Türk edebiyatı da bu bakımdan tahmin edilebileceğinden daha zengindir."[1]

Hz.Peygamber'le ilgili olarak asırlarca bu konularda yazılmış eserler, aynı zamanda bütünüyle bir na't karakteri taşırlar. Ancak Hz.Peygamber'in vasfına ve medhine mahsus bir tür olan na'tlar müstakil bir kategori teşkil etmiş; tek, bütün, manzum ve müretteb bir eser özelliği gösteren na'tlar; edebiyatımızda Yüce Peygamber'le ilgili edebî mahsuller içinde en geniş yeri almıştır. Dînî, tasavvufî ve lâ-dînî dîvan ve halk edebiyatının her çeşit şekil ve türleriyle kaleme alınan binlerce na't bunun açık isbâtıdır. Türkler'in Hz.Peygamber'e duyduğu derin, samimi ve sonsuz sevgi en güzel şekliyle na'tlarda dile getirilmiş, na't yazmak, okumak ve dinlemek müslüman Türk dünyâsı için muazzam bir zevk ve an'ane olmuş, bestelenen na'tlar câmi ve tekkelerdeki ibâdetlere dâhil edilmiş, na't-hanlık adıyla müstakil bir meslek grubu teşekkül etmiş; diğer yandan na'tlar levhalara nakşolunarak câmi, saray, konak ve evlerden dükkânlara kadar yaşanılan bütün mekânlara ulvî bir tezyinât hâlinde raptedilmiştir.

Şâirlerimizi asırlarca na't vadisine sevkeden âmillerin başında hiç şüphesiz ki Hz.Peygamber'in Habîbullah oluşu ve bizzat Cenâb-ı Hakk'ın dilinden övülmesi gelmektedir.

"Levlâk" ile zât-ı pâki mevsûf
Kur'ân'a sıfâtı zarf u mazrûf

Şeyh Gâlib, HA, 2[a]

---

[1] Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler" s.158-159.

diyen Şeyh Gâlib'in belirttiği gibi pek çok hadîs-i kudsî ve Kur'ân-ı Kerîm âyeti Hz.Peygamber'in yüce şânını ilân eder mâhiyettedir. Bu yüzden na't şâirleri "Hakk'a peyrevlik"[1] gâyesiyle na'tlar kaleme alırken, bu hususu açıkça beyan etmişler; bunun yanında:

Te'eddüb kıl bu tavr-ı nâ-be-câdır
Anı medh eyleyen çünkim Hudâ'dır

Sünbülzâde Vehbî,D,6

Şi'rün ne haddi var ki ire vasf-ı zâtuna
Ki ol vahy-i âsumân ola bu sihr-i müfterâ

Ahmed Paşa,D,10

Eyâ Nebî seni medh eylemek ledünnîdür
Hurûf-ı lafz ile mümkin ola mı emr-i muhâl

Necâtî,D,19

şeklindeki ifâdelerle meddâhı Hz.Hak olan Peygamber'i şiir diliyle medhetmenin mümkün olamayacağını,[2] bu uğurdaki gayretin Kevser arzusuyla kuyu kazmaya benzediğini; sahralar kâğıt, ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, melekler ve insanlar gece gündüz yazsalar yine de Yüce Peygamber'in na'tının binde birini yazıya dökemeyeceğini[3] belirterek Allah'ın medhettiği bir zâtı övmekteki aczlerini dile getirmişlerdir. Ancak yine de şâirler kendilerini na't yazmaktan alıkoymamışlar;

Senin medhinde şirket eylesem Mevlâ'ya ma'zûrum
Bu bâbda cürm ü isyâna bakılmaz yâ Resûlallâh

Şeyh Gâlib,D,156[b]

---

[1] Nâbî,D,9.

[2] Şeyhî,HŞ,19;Ahmed Paşa,D,10,12; Sultan II.Bâyezid,D,19; Necâtî,D,19; Kemal Paşazâde,YZ,37; Kıvâmî,FSM,7; Şeyhülislâm Yahyâ,D,67; Cevrî,D,62-64; Nâdirî,NM 1,92[a]; Şeyh Gâlib,D,156[b]; Şeref Hanım,D,9,18; Leylâ Hanım,D,3; Hilmi,D,58.

[3] Mehmed, IN,67,69.

diyerek Hz.Peygamber sevgisini ve medhini şiirle ifâde etmişlerdir. Bazı şâirler na't yazma arzusuyla şiire başladıklarını belirtirken;[1] Nâbî:

Kim virmez idi kimseye Hak hüsn-i tabîat
Halk itmez idi kimseyi kısm-ı bülegâdan

Gûş itmek eger olmasa maksûd-ı İlâhî
Evsâf-ı dil-ârânı zebân-ı şu'arâdan

Nâbî,D,12

beyitleriyle, Cenâb-ı Hakk'ın şâirlik kâbiliyetini Hz.Peygamber'in övgüsü için bahşettiğini ileri sürer. Fuzûlî ve Nef'î,ise Hz.Peygamber'in na'tının feyziyle sözlerinin değer kazanmasını bir övünç vesilesi addederler.[2]

Yüce Peygamber'in huzurunda ağacın ve taşın bile dile gelmesinden cür'et bularak na't yazdığını belirten Nâbî ve her yıl bir na't yazmayı âdet edinen Rızâyî na't geleneğinin temelindeki bir hâdisenin de Ka'b bin Züheyr'in Peygamber'in huzurunda okuduğu kasîdeyi ve bizzat Hz. Peygamber tarafından şâirin affedilip mükâfâtlandırılmasını hatırlatırlar:

Çünki Ka'b İbni Züheyr'ün günehin afv itdün
Müjde-i afv ile eyle bu güneh-kârı da şâd

Nâbî,D,11

Cenâb-ı pâküni medh eyledükde bir kasîdeyle
Çü senden oldı Ka'b İbni Züheyr'e bürde ihsânı

Rızâyî midhatünde peyrev-i Ka'b-ı mübârekdür
Visâl-i menzil-i maksûda n'ola olsa erzânî

Bahâne olmadur ihsâna maksûdum hemân
Ne haddümdür benüm meddâhî-i memdûh-ı Rabbânî

Rızâyî,NM 1,29[a]

---

1 Şeref Hanım,D,12.
2 Fuzûlî,D,25; Nef'î,D,4[b].

Şâirlerimizin tâlibi olduğu af ve ihsan Hz.Peygamber'in mahşerde tecellî edecek olan şefaatidir. Şefaate nâil olma arzusu bütün na'tlarda en önemli muhtevâ husûsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısiyle na'tlar yalnızca Hz.Peygamber medhini konu edinen şiirler olmak dışında; şefaat istenen "istişfa'", yardım dilenen "istimdâd" türünün özelliklerini gösterirler. Ya da istişfa' ve istimdâd müstakil olarak ele alındığı gibi, na'tların bilhassa sonlarında yer alan en önemli mevzû olmuştur. Bu bakımdan na't Hz.İsâ'nın can bağışlayıcı nefesi gibi her derde devâ bilinmiş, özellikle günahkârlığın yegâne dermânı olarak telakkî edilmiştir:

Olur mı na't-ı mükerrem gibi devâ hergiz
Ne na't hem-eser-i nutk-ı pâk-i İsâ'dur

Cezmî,NM 1,6[a]

On yedinci asır şâiri İsmetî na'tı; cehennem korkusuna karşı müslümanların tek sığınağı, âdetâ ateşe karşı bir muska olarak kabul eder:

Ser-levh-i na't-ı nakş-ı cemâl-i Peygamberî
Kim hırz-ı cân-ı ümmet imiş havf-ı nârdan

İsmetî,D,28

Bütün bu sebeplerin na't şâiri olarak tanıdığımız Şeref Hanım'ın bir beytiyle özetlendiğini görüyoruz:

Na'tdan gerçi ümîd-i şu'arâ
İntisâb etmedir ey şâh sana

Şeref Hanım,D,17

Şâirlerimizi, asıl gâye şefaat talebi olmak üzere na't yazmaya sevkeden hususların bir diğeri de dîvan edebiyatının büyük nisbette sevgiye ve sevgiliye hasredilmesi; na'tların da sevgiyi terennüme son derece müsâit bir tür olmasıdır. Her mü'min bir âşık, Hz.Peygamber ise tek ma'şûk-ı hakîkî olarak telakkî edilmiş, hem Allah'ın hem de insanların sevgilisi, Habîbullah ve Habîb-i İbâd olan

Yüce Peygamber'e na'tlar vasıtasıyla arz-ı muhabbet ve medhiye hisleri ifâdeye çalışılmıştır. Bu arada şâirler Hz.Peygamber'i tavsîf ve tasvîr amacıyla dîvan edebiyatının bütün malzemesini, söz sanatlarını kullanmaya, dolayısiyle şâirlik hünerlerini göstermeye imkân bulmuşlardır. Edebî, dînî ve tasavvufî teşbihlerden önemli ölçüde faydalanan şâirleri, "Ferd-i Bî-Çûn u Çerâ" (niteliksiz ve niceliksiz) olan Cenâb-ı Hakk'a tevhidler yazmaktan ziyâde na't vadisine sevkeden önemli bir sebep de arz edilen özellik olmuştur.

Neticede buraya kadar belirttiğimiz sebepler yanında; Türk milletinin Hz.Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve hürmet, bu sevginin asırlarca Türkler'in yaşadığı her sahada ve edebiyatın her kolunda dile getirilmesi yanında; İslâm edebiyatlarında bir tertip husûsiyeti olarak edebî, dînî, tasavvufî, tarihî ve coğrafî hemen her eserde na'ta yer verilmesi geleneği lâ-dînî eserleri de etkileyen bir faktör olmuş; bu tertip özelliği manzum ve mensur hemen bütün eserlerde yer almıştır. Bu sebeple dîvan edebiyatında na't konusunu işlerken en büyük kaynağımız olan dîvan ve mesnevîler yanında mensur eserleri de ihmal etmemek gerekir.

1. MENSUR ESERLERDE NA'T :

Hacimli veya küçük; tıbdan tarihe, coğrafyadan ilm-i hey'ete varıncaya kadar bütün dînî, lâ-dînî, edebî ve ilmî eserlere Cenâb-ı Hakk'a hamd mâhiyetinde "hamdele" ve Hz. Peygamber'e salât ve selâmda bulunmak üzere "salvele" ile başlanması İslâmî bir gelenektir. Bu meyanda mensur eserlerin mukaddimelerinde birkaç cümle veya birkaç beyitle, ya da müstakil bir bölüm olarak Hz.Peygamber'in na'tına yer verilmesi de mutâddır. Böyle müstakil bir bölüm teşkil eden na'tlarda nesr-i müsecca ile Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları, O'na atfedilen edebî ve tasavvufî motifler,hakkındaki âyet ve hadîs-i kudsîler ile manzum na'tlarda sık

rastladığımız hadisler yer almaktadır. Konumuza örnek olması bakımından Kınalızâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-Şuarâ'daki na'tından bir bölümü veriyoruz:

"Pes ṣalāt-ı ṣalavāt u nücebāt-ı taḥiyyāt ol sulṭān-ı rüsül Hādiyyü's-Sübül İmāmü'l-Hüdā Şefī'ü'l-Verā «اَفْصَحَ من نطقِ بالضّاد» و«اَمْلَحَ من رَوْت عينُ مكارمه كُلّ صاد» nevr-i ḥadīḳa-i āferīniş nūr-ı dīde-i aḳl u bīniş reh-nümā-yı kāfile-sālār-ı enbiyā rāh-güşā-yı selāsil-i evliyā vāsıṭa-i ḳılāde-i risālet pīşvā-yı ṣadr-nişīnān-ı ṣuffe-i nübüvvet ü celālet-i ḫayl-i enbiyā vü cünd-i aṣfiyāya ḳā'id ceyş-i bülbül-i gülistān-ı «اَنَا اَفْصَحُ الْعَرَبْ بَيْدَاَنِيَ من قُرَيْش» ṭūṭī-i şekeristān-ı «اَنَا سيّدُ ولَدِ آدم» ʿandelīb-i gülzār-ı «ما اَرْسَلْنَاكَ اِلاّ رَحْمَةً» ḫalvet-güzīn-i «اَنَا اَفْصح العربُ والعجم» «كُنتُ نبيّاً وآدمُ بَيْنَ المّاءِ والطّين» mesned-nişīn-i «لِلْعَالمين» Resūl-i Müctebā Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣalla'llāhu ta'ālā ʿaleyhi ve sellem cenābına ki maṭlaʿ-ı dīvān-ı nübüvvet vaṣf-ı kemāli ve maḳṭaʿ-ı dāstān-ı risālet-i naʿt-ı celāli olup tāc-ı pür-ibtihāc-ı belāġat ve beyānı iklīl-i celīl-i «اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحراً» ile mükellel ve tevsen-i ṣaʿbü'l-ḳıyād-ı belāġat ve feṣāḥati ḥikmet-i «اِنَّ من الشعرِ لِحِكْمَة» ile münḳād u müzellel eyledi. Li-Münşīhi :

Ol Resūl-i güzīn ki gelmegile
ʿĀleme virdi zīb ü pīrāye

Āsumāndan nüzūl iden āyet
Oldı şaḳḳ-ı ḳamer gibi āye

Ḳılāli şiʿri şāmil-i ḥikmet
Pāye-i şiʿr irdi şiʿrāye

Ol nergis-i bāğ-ı «مَا زاغَ الْبَصَرُ وما طَغَى» ve ṭūṭī-i şekeristān-ı «وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهوى» dergeh-i tenzīl-i Celīl-i Rabbānī ve Ḳur'ān-ı vāzıḥu'l-bürhān-ı Ṣamedānī ʿasr-ı feṣāḥat ve ʿunṣur-ı belāğatda āsumān-ı ḳudret ve bārgāh-ı ʿaẓametde nāzil olup şeb-i ẓulmānī-i cehāleti nūrānī itdükde füṣeḥā-i ʿArab«الحُكْمُ لِمَن غلب» diyüp ḳaṣā'id-i sebʿa-i muʿallaḳayı der-i Kaʿbe-i Muʿaẓẓama'dan indirmişler ve bi'l-āḫire muʿāraża bi'l-kelām ve'l-ḥurūfı muḳāraʿa bi'l-remmāḥ ve's-suyūfa döndürmişlerdi......."[1]

Burada görüldüğü gibi arada beyitlere yer verilirken, bazen de tamamı mensur olan bir eserde na't bölümünün müstakil bir şiirden meydana geldiği de vâkidir.[2]

Manzum na'tlarda olduğu gibi, mensur na'tların da müstakil örnekleri mevcuttur. Zîver Paşa'nın Münşeât'ında yer alan "Ravza-i Mutahhara'ya Arz-ı Hâl" başlıklı metin müstakil ve mensur na'tlar için küçük ve tipik bir misâl teşkil eder.[3]

Dîvan edebiyatında nesir denilince hiç şüphesiz akla gelen ilk isim, kendi adıyla anılan bir üslûbun öncüsü olan Sinan Paşa'dır. San'atlı nesrin büyük üstadı Sinan Paşa'nın Maarif-Nâme'de yer alan oldukça hacimli, yer yer beyitlerle, manzum-mensur karışık na'tı[4] yanında; en meşhur

---

1 Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ,C.I,Haz.: İbrahim Kutluk,Ank.1978,s.10-11.Ayrıca benzer örnekler için bkz.Sehî Bey, Tezkire-i Sehî,İst.1325,s.3; Kastamonulu Latîfî,Tezkire-i Latîfî,İst.1314,s.4-5; Latîfî,Evsâf-ı İstanbul, Haz.:Nermin Suner (Pekin), İst.1977, s.6.

2 Bkz. Hoca Sadeddin, Tâcü't-Tevârîh, İst.1279, s.2-5.

3 Zîver Paşa, Âsâr-ı Zîver Paşa (Dîvan ve Münşeât),Bursa, 1313, s.344.

4 Sinan Paşa, Maârîf-Nâme, Yay.:İsmail Hikmet Ertaylan, İst. 1961, s.3-20.

eseri Tazarru-Nâme'deki na'tı, konumuz bakımından önemli bir örnektir. Özellikle; Tazarrû-Nâme'deki büyük ve meşhur yedi peygambere: Âdem, İdris, Nuh, İbrâhîm, Mûsâ, Îsâ ve Hz.Muhammed'e; ardından sırasıyla aşere-i mübeşşere, dört halife, Hz.Hasan ve Hüseyin, Hz.Hamza ve Abbas, Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, İmam Ahmed, İmam Buhârî, İmam Müslim ve Şeyh İbni'l-Vefâ'ya na't başlığıyla yazdığı hacimli medhiyeler ve bunların tertibi dikkati çeker.[1] Na'tlara ayrılan geniş bölüm ve eserin tamamı içinde Hz. Peygamber na'tının büyük yer alması bakımından Sinan Paşa'nın buradaki na'tını veya konu itibariyle bütünüyle eseri hacimli na't örnekleri içine almak mümkündür. Nitekim Sinan Paşa'nın Hz.Peygamber'in na'tı sonundaki cümleleri kanaatimizi doğrular mâhiyettedir: "...Hak hazretinün nu'ût-ı kerîmesinün fehm-i nâkıs yitişdügince olan işârâtında ve ol Cenâb-ı Zü'l-Celâl'ün hulûs-ı derûn ile dinilen Tazarru'ât'ında ve ol zevât-ı âliye-i mustafeyn-i ahyâr ve ol nüfûs-ı mukaddese-i kıdve-i ebrârun evsâf-ı kerîmelerinde dinilmişdür......... hamd-i Cenâb-ı Hakk'ı ve senâ-yı Hazret-i Mâlik-i Mutlak'ı ve salavât-ı enbiyâ vü mürselîni ve da'vât-ı evliyâ vü sâlihîni bir dilde terkîb ve bir lisânda tertîb eyledüm ki, ol hazretün inâyeti-y-ile ve ol cenâbun hidâyeti-y-ile; nüfûs-ı mukaddesenün himmet-i nûrâniyyeleri kuvveti-y-ile ve şefâ'at-ı rûhâniyyeleri ma'uneti-y-ile âmmü'n-nef olup, her kim okuya yâ dinleye, bir nev hazz u zevk ve bir yoldan safâ vü şevk hâsıl olmakdan hâlî olmaya..."[2]

Sinan Paşa'nın Tazarru-Nâme'deki fevkalâde güzel, âhenkli ve san'atkârâne üslûbu, devrik cümlelerle kaleme aldığı secili nesri yanında; edebî, dînî ve tasavvufî motiflerle zengin, âyet ve hadis iktibaslarıyla bezenmiş, Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarından ta'dâd-ı enbiyâya kadar manzum na'tlarla ortak özellikler gösteren muhtevâsı

---

1 Sinan Paşa, Tazarru-Nâme,Haz.:Mertol Tulum, İst.1971, s.233-291.

2 Sinan Paşa, Tazarru-Nâme, s.262.

itibâriyle, na'tı bizim için son derece büyük önem arz eder. Bu güzel nesir üslûbu içine serpiştirilen değişik vezinlerde ve mesnevî şeklinde kâfiyelenmiş iki yüze yakın beyitle zenginleşen na'tından burada çok kısa birkaç pasajı örnek olarak veriyoruz:

"... Sen ol rûh-ı mukaddessin ve ol zât-ı muallâ kim, bir adun akl-ı evvel, bir adun kalem-i a'lâ. Sen ol Nebî'sin ki, henûz şeb-i halvet-gâh-ı ademden, subh-ı sâdık-ı vücûd-ı âlem ü âdem belürmeyüp tururdı ve henûz vilâyet-i iklîm-i imkândan, berîd-i hestî-i insân gelmeyüp tururdı, henûz meş‐ʿale-i sitâregân-ı basît-i eflâk cihâna ziyâ virmemişdi...

Sen ol güneşsin ki, henûz nakkâş-ı kader, bu nakş-ı lâ‿jiverdi nukûş-ı suver-i kevâkib-ile tasvîr ü hüveydâ itmedin ve henüz mi'mârân-ı kazâ, bu çâr-tâk-ı anâsırı bu tertîb ü esbâb üzerine binâ vü peydâ itmedin ve henûz ferrâşân-ı nesîm-i sabâ, sahn-ı zemîn üzre ferş-i zümürrüdîn döşemedin ve hâdimân-ı reyâhîn, cihân bâğına zîb ü fer virmedin, gayb âleminde rûh maşrıkından tâli idün ve kudüs gülzârında cân matla'ından lâmi idün.

Sen ol deryâ-yı keremsin ki, kenârun yok; sen ol bârân-ı birsin ki, pâyânun yok.

Sen ol dürsin ki, denizün hakîkatdür; sen ol cevhersin ki, ma'denün şerîatdür.

Sen ol zâtsın ki, vücûdun rahmetdür; sen ol vücûdsın ki, işün merhametdür.

Sen ol âşıksın ki, mahbûb gine sensin; sen ol tâlibsin ki, matlûb gine sensin.

Sen ol şem'sin ki,söyünmezsin; sen ol aysın ki, tolunmazsın.

Sen ol âfitâbsın ki, küsûfı yok; sen ol mâhtâbsın ki, husûfı yok.

Sen ol gülsin ki, gülzâr-ı melekût senünle münevver; sen ol misksin ki, memâlik-i âlem nesîmün ile mu'attar.

Sen ol meliksin ki, rikâb-ı mülûk-ı cihân, ribka-i ta'âtüne beste vü üftâde ve sen ol pâdişâhsın ki, erkân ü a'yân-ı zamân, evâmir ü nevâhîne münkâd u gerden-nihade.

Devrân-ı felek, muvâfık-ı fermânun; bisât-ı âsumân, meydân-ı cevlânun.

Eşbeh-i subh u edhem-i şeb, iki cenîbet-keş-i cenâbun; tevsen-i çarh merkeb ü cirm-i kamer, na'l-i rikâbun..

Zulüm livâsı, adlün mehâbeti-y-ile müntekis ve tuğyân leşkeri, şer'ün râyeti-y-ile münderis.

Âsumân, himmetün katında bir zemîn-i hîre; âfitâb, rây-ı münîrün öninde tîre.

Sen ol memdûhsın ki, kalem, evsâfun tahrîrinde hayrân ve sen ol Mahmûd'sun ki, akıl, menâkıbun takrîrinde ser-gerdân.

Sen ol Nûr'sın ki, cismânî degül; sen ol Rûh'sın ki, heyûlânî degül.

Sen ol edibsin ki, mu'allimün Cibrîl-i Emîn; sen ol Ümmî'sin ki, okuduğun Kitâb-ı Mübîn.

Sen ol Resûl'sın ki, cinne ve inse risâletün âm,ve sen ol Nebî'sin ki, dâyire-i vücûd nübüvvetün-ile tamâm.

Beyt

Şemse-i nüh-mesned-i heft-ahterân
Hatm-i Rusül Hâtem-i Peygamberân

Meş'ale-efrûz-ı şeb-i hâkîyân
Şem'-i serâ-perde-i eflâkîyân

Kehf-i beşer mehbit-ı Rûhu'l-Emîn
Rûh-ı melek hırmenine hûşe-çîn

Dürr-i yetîm-i sadef-ı ıstıfâ
Vâsıta-ı ıkd-ı rusül Mustafâ

....

Sen ol tâvûs-ı şerîatsin ki, cevlân-gâhun bustân-ı dîn, ve sen ol şîr-i hakîkatsin ki, seyrân-gâhun sahrâ-yı yakîn.

Sen ol tûtî-yi gülzâr-ı tevhîdsin ki, dâyimâ gıdân şekeristân-ı riyâz-ı kudüsden gelür, ve sen ol bülbül-i bâğ-ı tefrîdsin ki, turağun hemîşe gülistân-ı sebze-zâr-ı ünsde dur.

Sen ol bahr-i hakîkatsin ki, her meşrebde görinen muhtelif ırmaklar senden sızar, ve sen ol kûh-ı ilimsin ki, her mezhebde zâhir olan zülâl-i ma'rifet senden çıkar.

Sen ol âsumân-ı sehâsın ki, her kevkeb ol âsumândan bir âfitâb, ve sen ol deryâ-yı cûdsın ki, âfitâb ol deryâda bir habâb.

Sen bir zât-ı mükerremsin ki, cümle-i melâyik, Âdem'e senün izzetüne sücûda gelmişdür; ve sen bir rûh-ı mücessemsin ki, cemî'-i ervâh, âleme senün mahabbetüne vücûda gelmişdür.

Bir cân-ı mutahharsın ki, safâ-yı vücûdundan zümre-i kudsîler safâ sürer; bir revân-ı münevversin ki, nûrun pertevinden şark u garba ziyâ irer.

Bir Sübbûhu'l-hulksın ki, cemî'-i ervâh-ı enbiyâ, envârun deryâsından her biri katre; bir Kuddûs-vasıfsın ki, cemî'-i envâr-ı evliyâ, cemâlün âfitâbında her biri bir zerre.

Dem-i Âdem revhundan; fütûh-ı Nûh rûhundan. Ders-i İdrîs kitâbundan; kelâm-ı Kelîm hitâbundan. İzzet-i İsmâîl celâlün içün; hullet-i Halîl cemâlün içün. Nefha-i Îsâ nefesün-ile; rehber-i Hızr ceresün-ile. Necât-ı Yûnus dâdun-ile; feryâd-res-i İlyâs adun-ile. Nağme-i Dâvud elhânun-ile; milket-i Süleymân sultânun-ile. Hüsn-i Yûsuf yüzünden; hadîs-i Şît sözünden.

Beyt

Kıble-i rûy-ı sûfiyân bârgeh-i safâsıdur
Sürme-i çeşm-i kudsiyân hâk-i der-i serâsıdur

Ol şem'-i envâr-ı tahkîk, ol matla'-ı envâr-ı tevfîk....."[1]

Sinan Paşa üslûbu ile, devrik cümleler ve nesr-i müseccaile kaleme alınmış; dil yönünden incelenmeye değer bir diğer eser de Emîrî'nin "Kitâbu Şeyh Vefâ"sıdır.[2] On altıncı asır başlarında yazılmış eserde Tazarru-Nâme'deki na'tların tertibini görüyoruz. Yedi meşhur peygamber,ehl-i beyt, aşere-i mübeşşere, dört halife sırasıyla ele alınan na'tlar arasında Hz.Peygamber na'tı oldukça hacimli bir yere sahiptir. Sinan Paşa'nın üslûp ve muhtevâ yönünden Emîrî'deki tesirini aşağıda verdiğimiz kısa bölümler açıkça göstermektedir:

"... Ol şâh-ı serîr-i âferîniş, ol mâh-ı münîr-i nîs, ol gevher-i deryâ-yı hestî, bedreka-i tarîk-i Hudâ-perestî, hümâ-yı arş-âşiyân, ankâ-yı Kâf-ı lâ-mekân, miftâh-ı hazîne-hâne-yi cûd, mısbâh-ı âsumân-ı vücûd, cân-ı cihân-ı safâ, cihân-ı Cân-ı vefâ....

Ebyât

Akl ankâ-yı Kâf-ı kudretidür
Çeşm-i cân sürme-dân-ı türbetidür

Ârızı lâle-berg-i bâğ-ı bihişt
Hücresi nüh-sarây-ı sîmîn-hışt

Ger yetîm ise ol cenâb-ı kerîm
Artug olur bahâ-yı dürr-i yetîm

Ol tercemân-ı bârgâh-ı kadem, ol efsah-ı Arab u Acem, ol ma'din-i ilm ü kerem, ol şehenşâh-ı bî-tabl u alem....

Sen ol dürc-i mukaddessin ve ol zât-ı muallâ kim bir adun akl-ı evvel, bir adun kalem-i a'lâ. Sen ol Nebî'sin ki: "Küntü nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâ u ve't-tîn."

---

[1] Sinan Paşa,Tazarru-Nâme, s.251-258.
[2] Emîrî, Hâzâ Kitâbu Şeyh Vefâ,Mev.Müz.Ktp. Dişsöken Kitapları, Nu: 1723.

Sen ol Resûl'sın ki: "Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn"......"[1]

Buraya kadar özellikle san'atlı üslupla kaleme alınmış na'tlardan verdiğimiz örneklerde görülebileceği gibi mensûr na'tlar muhtevâ yönüyle manzum na'tlarla belirgin bir paralellik arz etmektedir. Ayrıca, manzum eserlerin tertibinde na'ta ayrılan müstakil bölüm mensur eserlerde de ihmâl edilmemiş; san'atkârâne üslupta hacimli; sâde dille yazılanlarda daha kısa bir bölümle Hz.Peygamber medhine yer verilmiştir.

2. MESNEVÎLERDE NA'T :

Klasik edebiyatımızda dîvanlarda görülen tertip özelliğinin bir benzeri de mesnevîlerdedir. Dînî veya lâdînî çok çeşitli konularda kaleme alınan mesnevîlerde;tevhid, münâcât, na't, mi'râciye, dört halifenin ve eserin sunulduğu kişinin medhinin yer alması en yaygın tertip husûsiyetidir.[2] Bunlar arasında özel bir yeri olan na't, hemen bütün mesnevîlerde ihmâl edilmeden ele alınmış, vazgeçilmez bir bölüm olmuştur. Bazen Hz.Peygamber medhinde müstakil bir bölüm ayrılmadan, mesnevî beyitlerinden birkaçı na't muhtevâsında kaleme alınmış veyâ yalnızca Hz.Peygamber'e salat ve selâmdan bulunulmuşsa da; elimizdeki örnekler itibâriyle on yirmi beyit ile yetmiş beş seksen beyit arasında müstakil bir na't bölümünün mevcûdiyeti bir tertip geleneğidir.

Şâirler umûmiyetle na't bölümünü mesnevîleriyle aynı vezinde yazarken; bazen de monotonluktan kurtulmak için asıl konu içine serpiştirdikleri gazeller gibi, giriş bölü-

---

1 Emîrî, Kitâbu Şeyh Vefâ, yk. 99a-103a.

2 İsmail Ünver, "Mesnevî",Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri),Y.36, C.LII,S.415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.433-434.

münde farklı vezinde ve kasîde şeklinde ikinci bir na't yer vermişlerdir.[1]

Özellikle on beş ve on altıncı asır mesnevîlerinde rastladığımız bir diğer husus da şâirlerin şefaat talebini bildiren bir başlıkla, istişfa' mâhiyetinde ikinci bir na't yazmalarıdır.[2]

Mesnevîlerde na't yanında mi'râciyye ve daha az olarak da mucizât bölümleri yer alır. Bu durumlarda na'tlarda Hz.Peygamber'in mi'râcına ve mucizelerine ağırlık verilmez. Ancak na'tın son beyitleri âdetâ mi'râciyye bölümüne bir girizgâh mâhiyeti taşır.[3]

Na'tların hemen her konuda yazılan mesnevîlerde müstakil bir bölüm hâlinde ele alınması yanında; siyer, mevlid, hicret-nâme, mi'râc-nâme, vefât-ı Nebî, hilye, evsâfu'n-Nebî, esmâ-i Nebî, şefaat-nâme gibi Hz.Peygamber'le ilgili mesnevîler de bütün olarak bir na't karakteri taşımaktadır. Ancak bu mesnevîleri yazılış amaçları ve ağırlıklı konuları itibâriyle müstakil na't kategorisine dâhil edemeyiz. Fakat Yazıcıoğlu Mehmed (ölm.855/1451)'in Megâribü'z-Zamân adlı Arapça mensur eserinden yine kendisinin nazmen tercüme ettiği 9008 beyitlik Muhammediye (te'lifi:853/1449)'si Hz.Peygamber'in hayatını anlatan bir sîre olmasına rağmen;[4] eserin adından ve "Kitâb-ı Muhammediye Fî-Na'ti

---

1 Mehmet Akalın,Ahmedî,Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin), Ank.1975,s.64-65; Faruk Kadri Timurtaş,Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i (İnceleme-Metin),İst.1980,s.18-21; Hüseyin Ayan Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn,İst.1981, s.50-53.

2 İsmail Ünver,Ahmedî,İskender-Nâme,İnceleme-Tıpkıbasım, Ank.1983,yk.3[b]-4[a]; Sedit Yüksel,Mehmed,Işk-Nâme (İnceleme-Metin),Ank.1965,s.68-69;Joseph von Hammer,Fazli,Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834, yk.7[b]-8[a].

3 Turgut Karacan,Nev'îzâde Atâyî,Heft-Hân Mesnevîsi,Ank. 1974, s.125-126.

4 Âmil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler" s.159.

Seyyidi'l-Âlemîn Habîbu'llâhi'l-Azîm..." başlığından da anlaşıldığı gibi bütün tahkiyeli yönleri yanında baştan sona müstakil bir na't görünümündedir.[1]

Neticede, mesnevîlerde na't bölümünün ihmal edilmeyen bir tertip husûsiyeti olarak yer aldığını ve Yazıcıoğlu'nun Muhammadiye'sinin hacimli mesnevî-na't türünün yegâne örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Mesnevîlerde na't konusunu incelerken belirtmek istediğimiz bir diğer husus da; vezin ve kafiye bakımından mesnevî nazım şekline bağlanabilen, bir çok manzum ve mensur eserde yer alan mesnevî biçiminde yazılmış sayısız manzum parçayı konumuz dışında telakkî ettiğimizdir.

3. DÎVANLARDA NA'T :

Dîvanlarda na't hakkındaki yaygın kanaat; klasik tertibe göre mukaddime, tevhid ve münâcâttan sonra na't bölümünün yer aldığına dairdir. Ancak dîvanlar tarandığı zaman bu görüşün kısmî olduğu; na'tların, mukaddimeden başlayarak müfredlere kadar dîvanların hemen bütün bölümlerinde yer aldığını görmekteyiz. Dîvan sahibi şâirlerin ustalık ve kâbiliyetlerini en yoğun biçimde aksettiren na'tlar şüphesiz ki girişteki na't bölümündedir. Ama na'tlar konusunu etraflıca inceleyebilmek için, dîvânın tamamına serpiştirilen müstakil veya bir başka bölüme dâhil na'tları da ihmal etmemek gerekir.

Bilindiği üzere şâirlerin büyük kısmı hayatta iken dîvanlarını tertib etmişler; bazı şâirlerin dîvanları da ölümlerinden sonra başkaları tarafından düzene konmuştur. Dîvânını bizzat kendisi tertipleyen şâirlerin, dîvan mukaddimelerini incelediğimiz zaman büyük çoğunluğunun Cenâb-ı Hakk'a hamd, Hz.Peygamber'e salât ve selâmla eserine başladığını; bir kısmının da mukaddime bölümü içinde

---

[1] Âmil Çelebioğlu,Yazıcıoğlu Mehmed,Muhammediye,C.I, s.22,37.

tevhid ve na't muhtevâsına yer verdiğini tesbit ediyoruz. Bu gruba giren mukaddimelerde na't için umumiyetle ayrı bir başlık verilmeden; mensur olarak, arada beyit ve kıt'alarla na't mevzûu işlenmiştir.[1] Yalnızca Ulvî (ölm. 1586) Dîvânı'nın mukaddimesinde benzer hususlar yanında "Gazel-i Medh-i Resûl S.A.V." başlığıyla rastladığımız gazel-na't dikkati çeker.[2]

Mukaddimelerde yer alan na'tlarda Hz.Peygamber'in çeşitli yönleriyle medhi yanında, özellikle mi'râcı konu edilir veya "Ben Araplar'ın en fasîh konuşanıyım.", "Şiirin öylesi vardır ki hikmetin ta kendisidir." gibi fesâhat ve şiirle ilgili hadislerinin ve "O'na şiir öğretmedik, zâten O şiir söylememelidir." (Yâ-Sîn,36/69) ve "Kendi (rey ve)hevâsından söylemez. O kendisine (Allah tarafından)vahyedilegelen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm,53/3-4) gibi Hz.Peygamber'in şâir olmadığını belirten âyetlerin iktibâsına yer verilir:

"... Hakkâ budur ki girifdârân-ı kemend-i isyân ve dil-efgârân-ı âhirü'z-zamâna şefâ'at içün efdal-i âdem ve ekmel-i âlem, imâmü'l-kıbleteyn, hümâm-ı "kâbe kavseyn", sâyir-i âlem-i melekût, zâyir-i iklîm-i ceberût, ser-defter-i cerîde-i risâlet, sadr-nâme-i unvân-ı celâlet, zâyiçe-i takvîm-i enbiyâ, netîce-i ta'zîm-i asfiyâ, sâhibü'l-alemü ve't-tâc, râkibü'l-Burâk fi'l-mi'râc,

---

1 Ali Nihad Tarlan,Necâtî Beg Dîvânı,İst.1963,s.2-4; Ali Nihad Tarlan,Ahmed Paşa Dîvânı,İst.1966, s.3; Hüseyin Hatipoğlu,Sehî Bey Dîvânı,(1^b-56^a),İ.Ü.Edb.Fak.T.D.E.B. B.T.,İst.1975,Türkiyat Ktp.Nu:1681,s.1-2; Mehmed Çavuşoğlu,Yahyâ Bey,Dîvan,İst.1977,s.4; Kenan Akyüz ve diğerleri, Fuzûlî,Türkçe Dîvân, Ank.1958,s.3.

2 Nezahat Büyükdemirtaş,Ulvî Dîvânı (Tevhid,Na't,Dîbâce, Kasâid), İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T.,İst.1962-1963, Türkiyat Ktp.Nu:598, Dîbâce Böl.(Sayfa numarası verilmemiş); Tahir Üzgör, Türkçe Dîvân Dîbâceleri, Yayımlanmamış Doçentlik Tezi, İst. 1988, s.202-203.

Mesnevî

Ol gice oldı çün şeb-i mi'râc
Geydi hulle urundı başına tâc

Cebre'îl irdi vü getürdi Burâk
Basdı özengiye o demde ayak

Çıkdı arş u kürsîyi seyr itdi
Vardı çak bahr-i vahdete yetdi

....

Sultânu'r-rusül, bürhânü's-sübül, taht-nişîn-i minber-i "Lâ ilâhe illa'llâh Muhammeden Resûlu'llâh" aleyhi efdalü's-salavât ve ekmeli't-tahiyyât "Rahmeten li'l-âlemîn" virildi.

Şi'r

Muhammed dürr-i tâc-ı enbiyâdur
Kamuya râh-ı Hakk'a pîşvâdur

Makâm-ı "kâbe kavseyn"ün mukîmi
Sa'âdet bahrinün dürr-i yetîmi

Nebîler olmag içün ana ümmet
Olupdur enbiyâ silkine temmet"[1]

"Ve dürûd-ı nâ-ma'dûd ol muhâtab-ı kelâm-ı mu'ciz-nizâma ki fünûn-ı şi'ri mazmûn-ı وما علّمناه الشعر وما ينبغى له merdûd-ı tabâyi' kılmış iken lisân-ı hikmet-beyânı ان من الشعر لحكمة takrîr-i dil-pezîri ile makbûl-i kulûb-ı ehl-i hâl itmiş ve senâ-yı bî-pâyân u bî-riyâ ol kâfiye-i nazm-ı enbiyâya ki adem-i iltifâtları ile rütbe-i şi'r pâye-i ihânetde kalmış iken silsile-i sa'âdet-intisâb-ı şerîfleri ile fi'l-cümle derece-i i'tibâre yetmiş.

Ol dür-i dürc-i انا افصح ki hikmet dâyesi
Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmamış

---

1 Hüseyin Hatipoğlu, Sehî Bey Dîvânı, s.1-2.

Şi'r bir zîverdür ammâ biz kimi nâkıslara
Ol ki kâmildür anı muhtâc-ı zîver kılmamış"[1]

Mukaddimenin ardından yer alan tevhidlerin Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve irâde bahislerine taalluk eden bölümlerinde peygamberlerin gerek mucize, gerek hayatlarının husûsiyetine dair konular ele alınır.[2] Özellikle yaratılış mevzûunda, Allah'ın tanınmayı istediği için kâinâtı yarattığı; kâinâtın insan için, insanın da Hz.Peygamber'in unsurî varlığı için yaratılmış olduğu anlatılırken,[3] müstakil bir bölüm teşkil etmemekle birlikte na't muhtevâsında beyitlere yer verilir. Ahmedî, Sadrî, Nâbî'nin tevhidleri na't mâhiyetinde birer beyit ihtivâ ederken;[4] Şeyhî'nin tevhidinde Hz.Peygamber medhinin daha açık bir şekilde ele alındığını görmekteyiz:

"İnâyet-i ezelîdür ki feyz-i fazlından
Hidâyetüne nebiyy ü rusül kılur irsâl

Ale'l-husûs emîn-i cihân ümîd-i zamân
Şefî'-i müznib ü mücrim delîl-i zâyi' u dâl

Çü doğdı şems-i Muhammed vücûd şarkından
Adem gurûbuna irdi zalâm-ı küfr ü dalâl

Beyâz-ı gurresidür nûr-ı ayn-ı Cennet-i Adn
Sevâd-ı turrasıdur hûr-ı în cemâline hâl

Vücûdı olmasa maksûd cûd olmaz idi
Vücûd u âlem-i mevcûd cünbüşine mecâl

Merâm-ı gâyet-i aksâ zihî uluvv-i makâm
Vusûl-i kurb-ı "ev ednâ" zihî kemâl-i visâl

---

[1] Kenan Akyüz ve diğ. Fuzûlî, Türkçe Dîvan, s.3.
[2] Ali Nihad Tarlan,Dîvan Edebiyatında Tevhidler, İst.1936, s.65.
[3] a.g.e., Endeks, s.4.
[4] a.g.e., s.6,22,25.

Aceb mi fazl-ı İlâh efdalü'r-rusül kılsa
Çü dîni ekmel-i edyândur âli hayrü'l-âl"[1]

Tevhidlerden sonra yer alan münâcâtlarda Cenâb-ı Hak'dan Hz.Peygamber'in şefaatine nâil olma arzusu dile getirilirken, doğrudan na't mâhiyetinde olmayan, ancak istişfâ türünde birkaç beyitte Hz.Peygamber'den söz edilir.

Na'tların dîvanlarda en sık rastlanan ve müstakil na'tlara ayrılmış asıl bölümü münâcâtlardan sonra yer almaktadır. Ancak bazı müretteb divanların mukaddime, tevhid, münâcât sırasına yer vermeden doğrudan na'tla başladığını da görüyoruz. Karamanlı Nizâmî, Tâcîzâde Ca'fer Çelebi, Yahyâ Bey, Nef'î, Şeyhülislâm Yahyâ, Cevrî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib, Esrâr Dede, Surûrî, Hersekli Arif Hikmet Bey ve Zîver Paşa'nın dîvanları bu tertipte na'tla başlayan eserlerdir. Buna mukâbil, Nef'î'nin meşhur "sözüm" redifli na'tının ilk beytinde "Seb'al-Mesânî" (Fâtiha Sûresi)'nden bahsetmesi, Şeyh Gâlib'in "rûz u şeb" redifli ilk na'tının başlangıcının âdeta tevhid mâhiyetiyle paralellik göstermesi;[2] şâirlerimizin doğrudan na'tla dîvâna başlamaları yanında kısaca tevhid muhtevâsına değindiklerini gösterir.

Ednâyî'nin dîvânında karşılaştığımız çok istisnâî bir durum da Hz.Peygamber na'tına yer verilmeden,Hz.Ali'ye hitâben bir medhiye ile dîvânın başlamasıdır.[3]

Şâirlerimiz dîvanların na't bölümünde umûmiyetle kasîde şeklini tercih etmişlerdir. Ancak Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı'nda gördüğümüz tercî-i bend şeklindeki na't[4] gibi diğer nazım şekillerinin de ele alınması vâkidir.

---

1 Ali Nihad Tarlan,Dîvan Edebiyatında Tevhidler, s.19.

2 Dîvân-ı Nef'î,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2411,yk.3b;Dîvân-ı Gâlib Es'ad, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2419,yk.1b.

3 Dîvân-ı Ednâyî,Marmara Ü.Fen-Edb.Fak.Ktp. Yazmalar Böl. Nu:2, yk.1b.

4 İsmail Erünsal,The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan,İst.1983, s.7-17.

Kasîde şeklinde klasik bir na'tta bahar mevsimi, gökyüzü tasvîri gibi çeşitli konularda bir nesibden sonra uygun bir girizgâhla Hz.Peygamber medhine geçilir, veya nesibe yer verilmeden ilk beyitten itibâren na't muhtevâsı şiire hâkim olur. Şâirler Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarını, kâinâtın efendisi, yaratılışın gâyesi olduğunu, üstün vasıflarını, fizikî özelliklerini, mucizelerini ve mi'râcını anlatırken; âyet ve hadis iktibaslarıyla ifâdelerini te'yid ederler. Hz.Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün oluşu, özellikle mucizeleri ile bağlantılı olarak ele alınır ve âdetâ "ta'dâd-ı enbiyâ" diyebileceğimiz bir bölüm ortaya çıkar.[1] Na'tların son bölümü şâirlerin günahkârlığını itirâf ve şefaat taleplerini dile getirdikleri kısımdır. İstişfa' veya istimdâd mâhiyetindeki bu bölüm hemen bütün na'tlarda gördüğümüz ortak bir özelliktir.Burada şâirler kıyâmet gününün tasvirini, o çetin günde şefaat yetkisinin yalnızca Hz.Peygamber'e verildiğini ve O'nun "âlemlere rahmet olarak gönderilen" Şefîü'l-Müznibîn oluşunu dile getirirler.

Dîvanlarda, mesnevîlerde olduğu gibi; Hz.Peygamber'in na'tını tâkiben dört halife için medhiyelerin bulunması yanında, na'tların sonunda birkaç beyit de dört halife ve ehl-i beyt övgüsüne ayrılabilir. Nâdiren na'tın sonunda hükümdar medhiyesine de yer verilmiştir. Necâtî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın na'tları bu tarzdadır.[2]

Mürettep dîvanlarda bilhassa on altıncı asırdan itibâren na'tların ardından mi'râciyyelerin yer alması yaygın bir gelenek olmuştur. Bunun en meşhur örneklerini Lâmiî, Ganî-zâde Nâdirî, Nev'î-zâde Atâyî, Nâilî-i Kadîm, Neşâtî, Fasîh Ahmed Dede, Sâbit, Yahyâ Nazîm ve Sünbül-zâde Vehbî'nin dîvanlarında görüyoruz.[3] Mi'râciyye dışında daha az

---

[1] Örnek için bkz.Fazlî,Gül ü Bülbül,yk.5[b]; Fevrî,NM 1,yk. 68[a]-68[b].

[2] Necâtî,D,21; Şeyhülislâm Yahyâ,D,67.

[3] Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler, Ank.1987, s.130-132.

rastladığımız bir tür de Hz.Peygamber'in mevlidini konu edinen, "mevlidiyye" diyebileceğimiz şiirlerdir. Bunun tipik örnekleri arasında Cevrî'nin kasîdesini ve Hersekli Ârif Hikmet Bey'in tuyuğ şeklindeki manzumesini sayabiliriz.[1]

Dîvanlarda kasâid bölümünden sonra yer alan gazeliyyât kısmında, gazeller kâfiyeye göre sıralanırken; her harfte yazılan gazeller gelişigüzel alınmaz, tevhid, münâcât, na't veya mev'iza yollu ahlâkî ve tasavvufî şiirler başa alınır. Bu sebeple bir çok şâir kâfiye harfi değiştiği zaman ilk gazele na'tla başlamıştır. Yahyâ Nazîm[2] ve Müştâk Baba[3] gibi şâirlerin bu tertip husûsiyetini tamamiyle; Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî,[4] Zâtî,[5] Fuzûlî,[6] Rûhî-i Bağdâdî,[7] Hayâlî,[8] İffet Bursevî[9] ve Seyyid Nigârî'nin[10] de bazı gazellerin başında, kısmen uyguladıklarını görüyoruz.

Gazellerde Hz.Peygamber na'tı daha sâde bir dil ve samîmî bir üslûpla ele alanırken; dikkatimizi çeken bir husus da bazı gazellerin âşıkâne birer şiir gibi görüldüğü,

---

1 Cevrî,D,63-64, Hersekli Ârif Hikmet Bey,D,88.

2 Yahyâ Nazîm,II.Dîvan,s.181-189 (28 gazel);V.Dîvan,s.336-351 (27 gazel).Nazîm aynı tertibi kaside, kıt'a ve müfredlerde de uygulamıştır.

3 Bkz. Tasavvufî Halk Edebiyatı Böl. s. 57-58.

4 Dîvân-ı Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî,Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu:2626;elif,te,dal ve mim kâfiyeli gazellerde (yk.numarası verilmemiş).

5 Zâtî,D,s.109 (dal harfi).

6 Fuzûlî,D,s.129,130,163,164,172,261,273,294,382,403 (elif, te,cim,sad,fe,kâf, he ve ye kâfiyeli gazellerin başında).

7 Rûhî-i Bağdâdî,K,s.101,106,129 (be,te ve râ harfli gazellerde).

8 Hayâlî,D,s.219.

9 İffet Bursevî,D,s.32,33,38,41-42,61,84-87,94 (elif,te, râ,tı,he ve yâ harfli gazellerde).

10 Seyyid Nigârî,D,s.2-3,25-26,34-35,44-45 (elif,te,cim, dal kâfiyeli gazellerde).

ancak son beyitte gazelin na't olduğunun farkedilmesidir. Tıpkı; mânî, rübâî ve kıt'alarda olduğu gibi asıl gâyenin şiirin sonunda açıklanmasına bir örnek teşkil eden bu gazellerdeki âşıkâne muhtevâ tabiîdir. Zîrâ, âşıkın sevgiliye bağlı olduğu gibi ümmeti de Hz.Peygamber'e bağlıdır.Diğer yandan, dîvandaki sevgilinin öncelikle fizikî unsurlarıyla ve zâlim, cefâkâr karakteriyle ele alınması yanında; Hz.Peygamber'in bedenî vasıflarının anlatılması, ama ahlâk yönüyle müsbet, merhametli bir sevgili olarak tarifi âşıkâne gazel görünümündeki na'tları tanımamıza yardımcı olmaktadır. Bunu genel bir hüküm hâline getirerek sevgiliyi müsbet vasıflarla anan gazellerin na't olabileceğini düşünmek de mümkündür. Nitekim âşık, tekke ve dîvan edebiyatında tereddütsüz örneklerini gördüğümüz bu tarz, bazı âşıkâne gazellerin de na't olarak telakkisine yol açmaktadır.

Bu türde gazel-na'tlara Fuzûlî,[1] Muhibbî,[2] Hayretî[3] ve Cûdî-zâde Mehmed Tevfik'in[4] şiirleri tipik birer örnek teşkil etmektedir.

Dîvanlarda na't, kasîde ve gazel şekli dışında; kıt'a, mesnevî, müstezâd, tercî-i bend, terkîb-i bend, musammatların bütün türleri ile rübâî, tuyuğ, müfred ve mısra şeklinde ele alınmış; dîvânın başında veya ait oldukları bölümlerde bu nazım şekilleriyle yazılan na'tlara yer verilmiştir.[5] Bu şekillerin tamamını Nazîm (ölm.1727)'in beş dîvandan oluşan hacimli eserinde görüyoruz.[6]

On sekizinci asırda Nazîm'in na'tlarla dolu dîvânına benzer başka eserler de yazılmıştır. Süleyman Nahîfî (ölm.1738-39)'nin Hilyetü'l-Envâr adını verdiği kasîde,

---

1 Fuzûlî,D, s.273,294.
2 Muhibbî,D, s.61,64.
3 Hayretî,D, s.134.
4 Cûdî-zâde Mehmed Tevfik, Nevber,İst.1314, s.21.
5 Bkz.Na'tlarda Şekil Özellikleri Böl.,Nazım Şekilleri.
6 Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, İst.1257.

murabba, tahmîs, kıt'a, müstezâd ve matlalar şeklindeki na'tlarını muhtevî "Nuût-ı Nebeviyye'ye Dâir Dîvân";[1] Neccârzâde Rızâ'nın hemen tamamı na'tlardan müteşekkil, kâfiye harfi değiştikçe bir rübâî ile yeni gazellere başlama gibi orijinalitesi olan ve beş bölümden oluşan dîvânı;[2] Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî,ölm.1782)'nin yalnızca na'tlardan meydana gelen Arapça, Farsça ve Türkçe üç dîvan olarak da telakkî edebileceğimiz dîvânı[3] ve Bursalı İsmail Belîğ (ölm.1729)'in elimizde olmayan ancak kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla yedi na'tını bir araya getirip, "Seb'a-i Seyyâre" adını verdiği eseri[4] na'tlardan oluşan dîvanlara birer misâldir.

Aynı geleneğin benzer örneklerini on dokuzuncu asırda Mehmed Tevfik ve Mehmed Fevzî'nin eserlerinde görüyoruz.[5]

Türkçe dîvanlar dışında şâirlerimizin bir tertip husûsiyeti olarak Farsça dîvanlarında da na'ta yer verdiklerini tesbit ediyoruz. Farsça'ya iyi derecede vâkıf ve bu dilde başarılı olan şâirlerimizden Fuzûlî, Yavuz Sultan Selim ve Nef'î'nin Farsça na'tları ilk göstereceğimiz örneklerdir.[6]

Diğer yandan Bâkî ve Kemal Paşa-zâde gibi dînî yönü olan, ancak dîvanlarında na'tı olmayan şâirler de incelenmesi gereken bir konudur. Bu şâirlerden bir kısmının eli-

---

1 Süleyman Nahîfî,Hilyetü'l-Envâr (Nuût-ı Nebeviyye'ye Dâir Dîvan) Millet Ktp.Mnz.Nu: 429, 101 yk.

2 Dîvân-ı Neccâr-zâde Rıza, İst. 1262.

3 Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî, Dîvân-ı Salâhî, Fî-Na'ti'n-Nebî SA, Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu: 2650/1; yk. 1^b-57^a.

4 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Bursalı İsmâil Belîğ,Ank. 1985, s.165.

5 Es-Seyyid Mehmed Tevfik,Kasâid-i Tevfik,İst.1304; Mehmed Fevzî,Et-Tevessülâtü'l-Fevziyye Fî-Nu'ûtı'n-Nebeviyye,İst.

6 Hasibe (Çatbaş) Mazıoğlu, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi" A.Ü. DTCF Dergisi,C.IV,S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214; Yavuz Sultan Selim Dîvânı,Ter.:Ali Nihad Tarlan, İst.1946,s.9,11-14;Nef'î,Farsça Dîvan,Mev.Müz.Ktp.Nu:2412.

mizde henüz tenkidli dîvan metinleri mevcut değildir. Nitekim, Kemal Paşa-zâde'nin dîvânında na'tını göremiyoruz, ama Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsindeki iki na'tı şâirin na't yazdığını göstermektedir.[1] Aynı şekilde Nedîm Dîvânı'nın muhtelif yazma ve neşriyatında na't olmadığı halde, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun elindeki on sekizinci asırda istinsah edilmiş bir dîvan nüshasında Nedîm'in na'tı mevcuttur.[2] Henüz hiç bir yerde na'tına tesâdüf edemediğimiz Bâkî'nin ise, Dîvân'ı dışındaki eserlerinin sîret, cihad, Mekke ve hadis tercümesi gibi dînî konularda olması âdetâ şiirde eksik bıraktığını diğer eserleriyle telâfî ettiğini düşündürmektedir.

Şâirlerimizin dîvanlarındaki na'tlarıyla ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz bir husus da nazîre yazma geleneğidir.Genelde mevcut olan kanaate göre bir yarışmaya sebep olan nazîreciliğe na'tlarda da rastlıyoruz. Gazel şeklinde yazılan na'tlarda umûmiyetle aynı redîf ve vezinler seçildiği için nazîre olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Fakat kasîdelerde bu geleneği çok net olarak tâkip edebiliyoruz. Bunlar içinde en çok nazîre yazılan na't Fehîm-i Kadîm (ölm.1648)'in "rûz u şeb" redifli kasîdesidir.[3] Fehîm'in bu na'tı; Neşâtî (ölm.1674),[4] Nazîm (ölm. 1727)[5], Vahîd Mahtumî (ölm.1732)[6] ve Şeyh Gâlib (ölm.1799)[7] tarafından tanzîr edilmiştir.[8]

---

1 Mustafa Demirel,Kemal Paşa-zâde,Yûsuf u Züleyha (Seçmeler), Ank. 1983, s.34-35,35-37.

2 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem",Diriliş,Ocak 1975,S.5, s.50-52.

3 Fehîm-i Kadîm,NM 1,yk.57[b]-58[b];Tahir Üzgör,Fehîm-i Kadîm Dîvânı,Marmara Ü. S.B.E.Yayımlanmamış D.T.İst.1975,s.114-118.

4 Neşâtî, NM 1, yk. 82[a]-82[b].

5 Nazîm, Dîvan, s.198-199.

6 Dîvân-ı Vahîd Mahtumî,Millet Ktp.Mnz.Nu:491,yk.6[b]-7[a].

7 Şeyh Gâlib,Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2419, yk.1[b]-3[a].

8 Aynı kasîdenin bir diğer nazîresi de İzzet Molla'ya aittir; ancak İzzet Molla'nın nazîresi na't değil, Kerbelâ vak'asını anlatan,mersiye muhtevâsında bir manzumedir. Tahir Üzgör,Fehîm-i Kadîm Dîvânı, s.86.

Şeyhî (ölm.1431?)'nin Dîvân'ında ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan, ilk beyti Arapça kasîde şeklindeki na'tına[1] aynı asırda Karamanlı Nizâmî (ölm.1473?)[2] ve Ahmed Paşa (ölm.1497)[3]'nın nazîre yazdıklarını görüyoruz.

Nef'î (ölm.1635)'nin "sözüm" redifli meşhur na'tını[4] da Fahrî (ölm.1301)[5] ve Mehmed Tevfik (1826-1901)[6] tanzîr etmişlerdir.

Neticede bu nazîre edebiyatının da gösterdiği gibi, şâirlerimizin en çok dîvan başındaki na'tlarının başarılı kabul edilip, meşhur olduğunu; bunun yanında na't türündeki şiirlerin yalnızca bu bölüme has olmayıp, dîvânın tamamına yayıldığını, her çeşit nazım şekliyle na'tların kaleme alındığını, yalnızca na't muhtevâsındaki şiirlerden oluşan dîvanların teşkil edildiğini söylemek mümkündür.

4. NUÛT MECMUALARI :

Edebiyat tarihimiz bakımından büyük önemi olan mecmuaların bir kısmı aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan birer antoloji mâhiyetindedir. Bunlar arasında yalnızca na't türüne yer veren "Nuût-ı Nebeviyye Mecmuaları" konumuzla yakından ilgilidir. Bu tür nuût mecmualarında özellikle on altıncı ve on yedinci asırlar ile kısmen on sekizinci asır şâirlerinin na'tları toplanmıştır. Kasîde, mesnevî, terkîb-i bend ve terci-î bend

---

1 Faruk K.Timurtaş,Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980, s.18-21.

2 Halûk İpekten, Karamanlı Nizâmî, Hayatı,Edebî Kişiliği, Dîvânı, Ank. 1974, s.73-79.

3 Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı,İst.1966,s.10-12.

4 Nef'î, Dîvan,Mev.Müz.Ktp. Nu:2411, yk. 3^b-4^b.

5 İsmâil Hakkı, Konevî Meşâhir,I.Kısım, Konya, 1342, s.28-34.

6 Mehmed Tevfik, Kasâid-i Tevfik, İst.1304, s.7-12.

nazım şekillerindeki na'tlar tercih edilirken; bu asırların na'tları itibâriyle başarılı görülen veya na't-gû olarak şöhret yapmış şâirlerin na'tlarına yer verilmiş,na'tlar şâirlerin alfabetik sırasıyla ele alınmıştır. Dikkatimizi çeken bir husus, na't başlıklarının mecmuayı tertipleyenler tarafından yazılması olmaktadır.

Bu tür nuût mecmualarından çalışmamız sırasında faydalandıklarımızı aşağıda tanıtıyoruz:

a. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu:1210, yk. 175.

Abdülbâkî adında birinin tertiplediği bu mecmua iki bölüm halindedir. Baştaki 111 yaprak na'tlara, kalan kısmı da mi'râciyelere ayrılmıştır. Burada toplam elli iki şâirin, yüz üç na'tına yer verilmiştir. Çalışmalarımız süresince en fazla istifâde ettiğimiz bu mecmuada na'tları bulunan şâirler şunlardır: Âzerî, Cezmî, Cevrî, Cem'î, Celîlî, Cinânî, Hâletî, Hayretî,Haylî, Hâkânî, Dânişî, Zâtî, Zihnî, Riyâzî, Revânî, Rızâyî, Şîrî, Şehrî, Subhî, Tıflî, Tâhir, Âlî, İsmetî, Azîz, Atâyî, Iydî, Abdî, Fehîm, Fuzûlî, Fevrî, Fâizî, Fâiz Sulhî, Feyzî, Mezâkî, Şeyh Nazmî, Neşâtî, Nâilî,Nef'î, Nev'î, Nâbî, Nâdirî, Vücûdî, Vecîhî, Vechî, Hâşimî, Hüdâyî, Yahyâ, Zahmî, Ârîfî, Vehbî, Firdevsî. Bu şâirlerin umûmiyetle birer na'tı alınmış; Cezmî, Zâtî, Rızâyî, Şehrî, Atâyî, Fuzûlî, Fevrî, Neşâtî, Nâilî, Nâdirî ve Yahyâ'nın ise bir kaç na'tına yer verilmiştir. Bütün bu na'tların, şâirlerin dîvan ve mesnevîlerinden alındığını tesbit edebiliyoruz.

b. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Cebeci İl Halk Kitaplığı (Ankara Genel Kütüphânesi), Nu: 312.

Bu mecmua bir önceki mecmuadan istinsah edilmiştir. Ancak kısmen eksik olan bu nüshada kırk altı şâirin na'tına yer verilirken, diğer mecmuadan farklı olarak bunun sonunda Sâbit'in na'tları (60^b-70^a) ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "evsâfu'n-Nebî" mâhiyetinde bir na'tı mevcuttur (70^b-71^a).

c. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu:1211.

48 varaktan oluşan bu mecmuada on yedinci asra mensup on sekiz şâirin na'tı yer almaktadır. Diğerlerinden farklı olarak bu mecmua bir hükümdar şâir, Sultan II.Mustafa (Meftûnî)'nın na'tıyla başlar. Mecmuanın sonunda Süleyman Nahîfî'ye ait bir mesnevî, üç kasîde ve on üç gazel mevcuttur (40^a-48^a). Bu na'tlardan birisi Sultan Mustafa'ya senâ ve duâyı ihtivâ eden muvaşşah (akrostiş) tarzında bir kasîdedir. Öyle zannediliyor ki bu mecmuayı, Hilyetü'l-Envâr adında "nuût-ı nebeviyye"ye dâir bir de dîvânı olan Süleyman Nahîfî (ölm.1738-39) tertiplemiştir.

ç. Mi'râciye ve Na't-ı Şerîfler Mecmuası, Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Paşa Böl. Nu: 733.

Mi'râciyeler dışında otuz sekiz şâirin seksen dokuz na'tına yer verilen bu mecmua da; ilk tanıttığımız mecmuanın (a) kısmen eksik bir nüshası görünümündedir.

d. Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Millet Ktp. Manzum Nu: 779.

182 varaktan oluşan bu mecmuanın arada pek çok yaprağı boştur. "Mecmua-i Müntehâb-ı Na't-ı Şerîf bâ-Hatt-ı Vâsıf Bir Şâir-i Enderûnî" başlığından da anlaşılacağı gibi Enderunlu Vâsıf tarafından istinsah edilen bu mecmua da ilk mecmuanın bir benzeridir.

e. Mecmua-i Kasâid ve Nuût, Millet Ktp. Manzum Nu: 773.

Bu mecmuada muhtelif şâirlere ait kasîdelerin yanında, önceki mecmualardaki na't-ı şeriflerin bir kısmı mevcuttur.

f. Mecmua-i Eş'âr, Millet Ktp. Manzum Nu:757.

Özellikle dînî eş'ârın ele alındığı bu mecmuada, halk şâirlerinin türküleri, tekke şâirlerinin ilâhîleri yanında na'tlara da yer verilmiştir.

5. DÎVAN ŞÂİRLERİMİZİN NA'TLARINA GENEL BİR BAKIŞ :

Anadolu'da ilk yazılan eserlerden elimizde bulunanları XIII. asra âittir. Bu asırda Ahmed Fakîh, Sultan Veled ve Hoca Dehhânî gibi Türkçe yazan şâirler yanında eserlerini Farsça yazmış olmakla birlikte, Anadolu'da gelişen İslâmî Türk Edebiyatı üzerinde sürekli tesiri bulunan MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ (1207-1273), yüzyılın en velûd ve en güçlü şâiridir.

Mevlânâ'nın şöhreti ve tesiri en yaygın olan eseri Mesnevî'de Hz.Peygamber'e olan sevgisi büyük yer tutar. "Ben o temiz, pâk Muhammed'in yolunun toprağıyım." diyen, gerçek bir Peygamber âşığı olan Mevlânâ, Mesnevî'de Hz. Peygamber'in hadislerine, O'nunla ilgili âyetlere, dolayısıyla medhine geniş yer ayırmıştır.[1] Bu engin sevgisi Dîvân-ı Kebîr'e de aksetmiştir. Bunun tipik bir delîli; Mevlevî-hânelerde mukâbele sırasında okunması mutâd olan na't için Mevlânâ'nın herhangi bir gazelinin seçilmesi, O'nun her sözü ve her şiiriyle âyet ve hadisleri tefsir ve şerh edip, Hz.Peygamber'i övdüğü düşüncesidir.[2]

Mevlânâ'nın müstakil, bestelenmiş na'tları arasında ikisi en meşhurudur. Bunlardan biri "Na't-ı Mevlânâ" adıyla tanınan, Itrî'nin bestelediği, halen semâ törenlerinde icrâ edilen, Şems mahlaslı altı beyitlik bir gazeldir. Ancak;

Yâ Habîballâh Resûl-i Hâlik-i Yektâ tûyî
Ber-güzîn-i Zü'l-Celâl-i pâk ü bî-hemtâ tûyî

matlalı ve Dîvân-ı Kebîr'de göremediğimiz bu na'tın Mevlâ-

---

1 Ali Osman Koçkuzu, "Mesnevî'nin Birinci Defterinde Hz. Peygamber'e ve Hadislerine Yapılan Atıflar Üzerine",II. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğleri, 3-5 Mayıs 1986, Konya, s.235-248.

2 Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst. 1963, s.29.

nâ'ya âidiyeti şüphelidir.[1] Dîvân-ı Kebîr'de mevcut, yine bestelenmiş ve çok tanınan ikinci na'tı ise:

Ey çerâğ-ı âsumân u Rahmet-i Hak ber-zemîn
Nâle-i men gûş-dâr u derd-i hâl-i men bibîn

matlalı, Senâyî mahlaslı ve yedi beyitlik na'tıdır.[2]

Anadolu'da yazılmış ilk na't olarak Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'deki bu na'tını gösterirken; bu türün ilk Türkçe örneklerini de YÛNUS EMRE (ölm.1320) Dîvânı'nda görüyoruz. Asıl olarak tekke şiirini başlatmakla birlikte, bir dereceye kadar Türk şiirinin üç dalını; dîvan, halk ve tekke edebiyatlarını da temsil eden, Hz.Peygamber sevgisini bütün dîvânına yayan Yûnus Emre'nin müstakil na'tları günümüze kadar canlılığını korumuştur.[3]

Yûnus Emre ile aynı dönemde yaşayan GÜLŞEHRÎ'nin Felek-Nâme adlı Farsça mesnevisindeki (te'lîfi:1301) na'tına rağmen;[4] Ferîdüddîn Attâr'dan tercüme ettiği Mantıku't-Tayr (te'lîfi 1307)'da "Dâstân-ı Muhammed Mustafâ S.A.V." başlıklı, tamamen tahkiyevî üslûpla kaleme alınmış bölümü[5] bir na't addetmek mümkün değildir.

XIV.Asırda ilk hacimli te'lîf, Türkçe mesnevî olan Garîb-Nâme'nin müellifî ÂŞIK PAŞA (1272-1332-33), eserinde klasik bir muhtevâ ile başarılı bir na'ta yer vermiştir.[6] Na'tında Hz.Peygamber'in Habîbullah oluşu, kâinâtın O'nun için yaratıldığı, diğer peygamberlerden üstünlüğü, mi'râcı, mucizeleri, fizikî ve ahlâkî güzelliği ile şefaati âyet ve hadis iktibaslarıyla birlikte ele alınır.

---

1 Abdülbâkî Gölpınarlı,Mevlevî Âdâb ve Erkânı,s. 28-29. Ayrıca bkz.Mûsikîde Na't Böl. s.120.

2 a.g.e.,s.28;Abdülbâkî Gölpınarlı,Dîvân-ı Kebîr Tercümesi, İst. 1962, C.IV, s.52.

3 Bkz. Tasavvufî Halk Edebiyatı Böl. s.49.

4 Sadettin Kocatürk, Gülşehrî ve Felek-Nâme,Ank.1982, s. 114-117.

5 Gülşehrî,Mantıku't-Tayr,Yay.:Âgâh Sırrı Levend,Ank.1957, s.6-17.

6 Âşık Paşa,Garîb-Nâme,Süleymaniye Ktp.Lâleli Böl.Nu:1752, yk. 11^b-16^b.

Edebiyat tarihimizle ilgili son araştırmalar sonucunda XIV.asrın ilk yarısında yaşadığı kesinlik kazanan ŞEYYÂD HAMZA'[1]nın da gazel şeklinde, yer yer vezin aksamalarına rastladığımız beş na'tında;[2] samimi ve sâde bir ifâde ile güçlü bir dînî kültür ve edebî, dînî, tasavvufî motifler yönünden zengin bir muhtevâ görüyoruz.

Aynı asırda Farsça'dan çevirdiği Süheyl ü Nevbahâr (ter.1350) adlı mesnevîsiyle tanınan HOCA MES'ÛD b.AHMED'in bu eserde yer alan yetmiş beyitlik na'tı[3] ile; ŞEYHOĞLU MUSTAFA (1340-1410)'nın Hurşîd-Nâme (te'lîfi 1387)'deki na't, mi'râciye, dört halife medhi tertibiyle kaleme aldığı otuz iki beyitlik na'tı[4] mesnevîlerde yer alan başarılı ve muhtevâ yönünden geniş manzumelerdir.

ERZURUMLU MUSTAFA DARÎR'in Anadolu sahasındaki ilk siyer olması itibâriyle önemi olan Sîretü'n-Nebî (te'lîfi 1388)'sindeki pek çok manzum parçanın na't mâhiyetinde olması yanında, bunlardan bir kısmının baştan sona na't tertibinde kaleme alınması dikkati çeker.[5]

XIV.yüzyıl sonu ile XV.yüzyıl başında yaşayan AHMEDÎ (ölm.1412) dîvânı ve mesnevîleriyle çok eser sahibi ve âlim bir şâirdir. Dîvânındaki na'tında[6] Kur'ân-ı Kerîm ve Hz.Peygamber'in isimlerini sıraladığı iki beyti dikkati

---

1 Metin Akar, "Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler I-II", Marmara Ü.Fen-Edb.Fak.Türklük Araştırmaları Dergisi, Y. 1986, S.2, İst. 1987, s.1-14.

2 Sadettin Buluç, "Şeyyâd Hamza'nın Beş Manzûmesi", İ.Ü. Edb.Fak. TDED, Yıl.1956, C.7,S.1-2, s.1-16.

3 J.H.Mordtmann,Mesud Bin Ahmed,Suheil und Nevbehâr,Hannover, 1925, s.9-14.

4 Hüseyin Ayan,Şeyhoğlu Mustafa,Hurşîd-Nâme,(Hurşîd ü Ferahşâd),Erzurum, 1979, s.134-135.

5 Mustafa Erkan,Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr),İnceleme-Metin I,A.Ü. S.B.E.Yayımlanmamış D.T.Ank.1986,s.10-12.

6 Yaşar Akdoğan,Ahmedî Dîvânı,Tenkidli Metin,C.II., İ.Ü. Edb.Fak. Yayımlanmamış D.T.,İst.1979, s.4-5.

çekerken; İskender-Nâme[1] (1390) ve Cemşîd ü Hurşîd[2](1403) mesnevîlerindeki na'tlarının da aynı zengin ve geniş muhtevâda olduğu görülür.

Ahmedî ile aynı dönemde Âzerî sahasında yaşayan, I.Murad devrinde Anadolu'ya gelen SEYYİD NESÎMÎ (ölm.1404 veya 1418)'nin Türkçe Dîvânı'ndaki coşkulu na'tlarda,[3]klasik na't motifleri yanında, âyet iktibaslarına çok yer verdiği ve bu iktibaslarda mensubu olduğu vahdet-i vücûd düşüncesini aksettirdiği göze çarpar. Hurûfiliğe dâir izler ise na'tlarında yalnızca bir iki beyitte mevcuttur.

MEHMED adlı şâirin Mısır'da yazmaya başladığı Işk-Nâme (1398) mesnevîsi tamamı itibariyle başarılı kabul edilir. Burada yer alan; birisi istişfa' mâhiyetindeki iki na'tı da üslup ve muhtevâ yönüyle eserin bütünüyle paralellik arz etmektedir.[4]

Yine XIV.yüzyıl sonu ve XV.yüzyıl başında yaşayan AHMED-İ DÂÎ'nin Türkçe Dîvânı'nda na'tının olmadığını, buna mukâbil Çeng-Nâme[5] (1405) ve Tefsir Mukaddimesi'nde[6] na'ta yer verdiğini görüyoruz.

SÜLEYMAN ÇELEBİ'nin (1351-1422) halk tarafından son derece beğenilen, asırlardır canlılığını kaybetmemiş Mevlid

---

1 İsmail Ünver, Ahmedî,İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Ank.1983, s.3[b]-4[a].

2 Mehmet Akalın, Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd (İnceleme-Metin), Ank. 1975, s.61-64.

3 Hüseyin Ayan, Nesîmî,Hayatı,Edebî Kişiliği ve Türkçe Dîvânının Metni,C.II, A.Ü. DTCF, Yayımlanmamış D.T.,Ank. 1970,C.II,s.61-62; Nesîmî Dîvânı,İst.1260,s.42-44,102.

4 Sedit Yüksel,Mehmed, Işk-Nâme (İnceleme-Metin),Ank.1965, s.67-69.

5 Gönül Alpay, Ahmed-i Dâî,Çeng-Nâme, Hacettepe Ü. D.T. Ank.1974, s.10-13.

6 İsmail Hikmet Ertaylan "Tefsir Mukaddimesi",Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri, İst. 1952, s.4-7.

(1409)'inde biri mesnevî, diğeri kasîde şeklinde iki bölüm na'ta ayrılmıştır.[1] Mesnevî şeklindeki na'tında sekiz beyit esmà-i Nebī tarzındadır.

HATİBOĞLU'nun, Hacı Bektāş Velî'nin Arapça Makâlât'ının tercümesi olan Bahrü'l-Hakâyık (1409) adlı mesnevīsi de Mevlid'le aynı yılda kaleme alınmıştır. Bu eserdeki on beş beyitlik na'tın ilk on beytinin, eski Türk şiirinin mısra başındaki kâfiyelerini hatırlatır biçimde "Muhammed..." ismiyle başlaması enteresandır.[2]

XV.asrın ilk yarısında yaşayan şâirlerin en ünlüsü ŞEYHĪ (ölm.1431)'dir. Şeyhī'nin hem Dîvân'ında, hem de Hüsrev ü Şîrîn mesnevîsinde yer alan kasîde şeklindeki na'tı[3] aynı asırda şöhret bulmuş, Ahmed Paşa ve Karamanlı Nizâmī tarafından tanzīr edilmiştir. Şâirin Hüsrev ü Şîrîn'deki mesnevî şeklindeki yetmiş altı beyitlik na'tı da başarılıdır.[4]

Bu asırda YAZICIOĞLU MEHMED (ölm.1451)'in Meşâribü'z-Zamân adlı Arapça mensur eserinden yine kendisinin nazmen tercüme ettiği 9008 beyitlik Muhammediye (1449)'si Hz.Peygamber'in hayatını anlatan bir sîre olmasına rağmen eserin adından da anlaşılacağı gibi, hacimli ve müstakil bir na't görünümündedir.[5] Samimi bir Peygamber âşığı olan Yazıcıoğlu'nun eseri kaleme alırken,

Senin vasfın kitâbını yazarken Yazıcıoğlu
Yanar cânı eder âhı elinde tutuşur evrâk

---

1 Faruk K.Timurtaş, Süleyman Çelebi,Mevlid,İst.1970,s.23-25, 35-36.

2 İsmail Hikmet Ertaylan,Hatiboğlu, Bahrü'l-Hakâyık, İst. 1960, s.1-3.

3 Şeyhî Dîvânı, Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları,İst.1942, S.4-7, Faruk K.Timurtaş,Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980, s.18-21.

4 Faruk K.Timurtaş, a.g.e., s.16-18.

5 Bkz. Mesnevîlerde Na't Böl. s.77-78.

beytinde belirttiği gibi, Resûlullah aşkıyla eylediği âhının bu beytin de bulunduğu iki yaprağı yaktığı rivâyet olunur.[1]

Mesnevî şeklindeki bu eserin bütününde Hz.Peygamber'in medhi yer aldığı gibi, Kasîde-i Hazretü'n-Nebî, Medhü'n-Nebî başlıklarıyla kasîde, mesnevî ve müstezâd şe şeklinde müstakil na'tlara da yer verilmiştir.[2]

XV. asrın diğer na't şâirleri arasında dîvânındaki altmış beş beyitlik, Şeyhî'ye nazîre olan na'tıyla KARAMANLI NİZÂMÎ (ölm.1469 veya 1473),[3] Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed adlı eserindeki tercî-i bendiyle KIVAMÎ,[4] Farsça dîvânında iki, Türkçe dîvânında da birisi yüz yirmi dokuz beyitlik iki kasîdeyle SULTAN CEM (1459-1495),[5] Şeyhî'ye nazîresiyle AHMED PAŞA (ölm.1496-97),[6] gazellerde kâfiye harfi değiştiği zaman ilk gazelin na't olmasına kısmen uyan HAMDULLAH HAMDÎ AKŞEMSEDDIN-ZÂDE (1449-1503),[7] yedi beyitlik gazeliyle II.BÂYEZID (ADLÎ,1447-1512),[8] başarılı kasîdesiyle NECÂTÎ (ölm.1509),[9] tercî-i bend ve kasîdesiyle TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBI (1452-1515)'yi[10] görmekteyiz.

---

1 Âmil Çelebioğlu,Yazıcıoğlu Mehmed,Muhammediye,C.I,s.20.
2 a.g.e.,C.I,s.51-52,C.II, s.267-269,C.III, s.711-716.
3 Haluk İpekten, Karamanlı Nizâmî,Hayatı,Edebî Kişiliği, Dîvânı, Ank. 1974, s.73-79.
4 Franz Babinger,Kıvâmî,Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955, s.7-12.
5 İsmail Hikmet Ertaylan, Sultan Cem,İst.1951, s.1-6,6-7 (Farsça Dîvan), s.74-83 (Türkçe Dîvan); Halil Ersoylu, Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı, İst.1981, C.I, s.33-46.
6 Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı, İst.1966,s.10-12.
7 Dîvân-ı Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî, Süleymâniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 2626.
8 Dîvân-ı Sultan Bâyezid-i Sânî, İst. 1308, s.19-20.
9 Ali Nihad Tarlan, Necâtî Beg Dîvânı, İst.1963,s.17-21.
10 İsmail Erünsal,The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst.1983, s. 7-19.

Aynı asırda ABDÜRRAHÎM KARAHİSÂRÎ, Ka'b b.Züheyr'in Kasîde-i Bürde'sini nazmen tercüme etmiştir.[1]

XVI. asırda dîvan ve mesnevî sahibi şâirlerimizin sayısıyla paralel olarak na'tlarda da bir artış vardır. Dîvan, mesnevî veya nuut mecmualarında na'tını tesbit ettiğimiz şâirler: REVÂNÎ (ölm.1524),[2] Pend-Nâme adlı mesnevîsindeki na'tıyla GÜVÂHÎ (ölm.1526?),[3] dîvânı ve mesnevîlerindeki na'tlarıyla LÂMİÎ (ölm.1532),[4] Yûsuf u Züleyhâ'daki iki na'tıyla KEMÂL PAŞA-ZÂDE (ölm.1534),[5] HAYRETÎ (ölm. 1534-35),[6] velûd bir şâir olan ZÂTÎ (1471-1546),[7] SEHÎ BEY (ölm.1548)[8] ve asrın na't şâiri diyebileceğimiz FUZÛLÎ (ölm. 1556)'dir. Lirik ve samimi na'tlarının hemen hepsi birer sehl-i mümteni örneği olan Fuzûlî, na'tlarındaki derin mânâ ve kuvvetli İslâm kültürüyle son derece başarılıdır. Türk edebiyatının en meşhur na'tı olarak kabul edebileceğimiz Su Kasîdesi bir şâheserdir. Şâirin âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber için yazdığı bu na'ta "su" redifini seçmesi de bir tesâdüf değildir.

Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı'ndaki, biri nazım şekli olarak nâdir gördüğümüz müsebba tarzındaki na'tları[9] yanın-

---

1 Şeyh Abdürrahim Karahisârî,Tercüme-i Kasîde-i Bürde,Yay.: İsmail Hikmet Ertaylan, İst. 1960.

2 Revânî,Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymâniye Ktp.Hamidiyye Böl. Nu:1210 (NM 1),yk. 24^{a}-24^{b}.

3 Mehmet Hengirmen,Güvâhî,Pend-Nâme,Ank. 1983, s.91-92.

4 Dîvân-ı Lâmiî,Millet Ktp.Manzum, Nu:380,yk. 43^{b}-46^{a} (kasîde), 96^{b}-97^{b} (terkîb-i bend),Gönül Ayan,Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsi (İnceleme-Metin), Atatürk Ü.Yayımlanmamış D.T.,Erzurum, 1983, s.15-21.

5 Mustafa Demirel,Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyhâ (Seçmeler), Ank. 1983, s.34-37.

6 Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri,Hayretî,Dîvan,Tenkidli Basım, İst. 1981, s.5-6.

7 Ali Nihad Tarlan,Zâtî Dîvânı,Gazeller Kısmı,C.II,İst.1970, s.109,160,242,C.III, s.399-400,514, NM 1,19^{a}-22^{a}.

8 Hüseyin Hatipoğlu,Sehî Bey Dîvânı (1^{b}-56^{a}),İ.Ü. T.D.E.B. B.T. Ist.1975, Türkiyat Ktp.Nu: 1681,s.7-8,18.

9 Hasibe (Çatbaş) Mazıoğlu,"Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü.DTCF Dergisi,C.IV,S.2,Ocak-Şubat 1946,s.205-214.

da, Türkçe Dîvânı'ndaki na'tları mukaddimeden itibâren yer alır.[1] Kasâid bölümünde su, hançer ve saba redifleriyle meşhur na'tları ile Kanûnî Sultan Süleyman için yazdığı, nesîb bölümü na't olan gül redifli kasidesi de dâhil beş na'tı[2] bulunan Fuzûlî, gazeliyyat bölümünde kâfiye sırasına göre dizilen gazellerinde, kâfiye harfi değiştikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olmasına dikkat etmiştir.[3] Bu gazellerin bir kısmı ilk bakışta âşıkâne gibi görünen, ancak incelenince na't olduğu anlaşılan türdendir. Dîvânının son bölümünü teşkil eden rübâiyyat kısmında da bazı rübâîlerinin na't olduğunu görmekteyiz.[4]

Şâirin meşhur Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinde biri mesnevî, diğeri Arapça-Farsça-Türkçe mülemma bir kasîdesi mevcuttur.[5] Beng ü Bâde mesnevîsinde de küçük bir bölüm na'ta ayrılmıştır.[6]

XVI. asrın diğer na't şâirleri Fuzûlî ile aynı yıl vefat eden HAYÂLÎ (ölm.1556),[7] Gül ü Bülbül adlı orijinal mesnevîsi ile KARA FAZLÎ (ölm.1563),[8] CELÎLÎ (ölm.1563-64)[9], bir sultan değil samimi bir peygamber âşığı olarak kaleme aldığı na'tlarıyla KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMÂN (MUHÎBBÎ, ölm. 1566)[10], Kânûnî'nin dîvânını tertipleyen

---

1 Kenan Akyüz-Süheyl Beken ve diğ., Fuzûlî, Türkçe Dîvan, Ank. 1958, s.3.

2 a.g.e., s.20-29, 37-40.

3 a.g.e., s.129,130,163,164,172,261,273,294,382,403,413.

4 a.g.e., s.500,502,503,514,515.

5 Hüseyin Ayan, Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn, İst.1981, s.40-53.

6 Kemal Edib Kürkçüoğlu, Fuzûlî, Beng ü Bâde, İst.1955, s.2.

7 Ali Nihad Tarlan, Hayâlî Bey Dîvânı, İst.1945, s.219.

8 Joseph von Hammer, Fazlı, Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834, yk. 5^a-8^a.

9 NM 1, yk.10^b-11^a, Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Ankara İl Genel Kitaplığı, Nu: 312 (NM 3), yk. 59-60^a.

10 Coşkun Ak, Muhibbî Dîvânı, Ank.1987, s.3,4,9,10,11,18,19, 23,26,61,62,80,153,182,276,277,359.

FEVRÎ (ölm.1570-71),[1] RİFÂÎ,[2] İdris-i Bitlisî'nin oğlu FAZLÎ (ölm.1474-75),[3] LATÎFÎ (ölm.1582),[4] dîvânı, şehrengîzi ve hamsesindeki na'tlarıyla TAŞLICALI YAHYÂ BEY (ölm. 1582)'dir.[5] Yahyâ Bey'in dîvânının başındaki kasîde şeklindeki na't mi'râc konusunu ele alırken, diğer na'tlarında Hz.Peygamber'in mucizelerine geniş yer verdiğini görüyoruz.

Yahyâ Bey'den sonra ÂZERÎ (ölm.1585)'nin Nakş-ı Hayâl adlı mesnevîsindeki na'tı,[6] ULVÎ (ölm.1586)'nin dîvânındaki kasîde, gazel ve mesnevî şeklindeki na'tları,[7] ŞÎRÎ (ölm.1593?),[8] CİNÂNÎ (ölm.1595),[9] III. MURÂD (MURÂDÎ, ölm.1595),[10] NEV'Î (ölm.1599),[11] RÛHÎ-İ BAĞDÂDÎ (ölm.1605);[12] hilyesi ile tanınan HÂKÂNÎ (ölm.1606)'nin[13] na'tları bu türün on altıncı asırdaki meşhur örnekleridir.

Asrın başında yaşayan YAVUZ SULTAN SELÎM (ölm.1520)'in de Türkçe şiirleri arasında tesbit edebildiğimiz bir

---

1 NM 1, yk. 64ᵃ-70ᵇ.
2 Hüseyin Ayan, Rifâî, Bülbül-Nâme, y.y. 1981, s.9.
3 NM 1, yk. 70ᵇ-72ᵇ.
4 Ahmet Sevgi, Latîfî (Hayatı ve Eserleri), İnceleme-Metin, Gazi Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.), Ank.1987, s.295.
5 Mehmed Çavuşoğlu, Yahyâ Bey, Dîvan, Tenkidli Basım, İst.1977, s.17-23, 183-184, 245-246, 415-416, Mehmed Çavuşoğlu, Yûsuf u Zelîha, Tenkidli Basım, İst.1979, s.5-7, Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ, İst.1284, s. 8-9, NM 1, yk. 101ᵃ-106ᵇ.
6 NM 1, yk. 2ᵇ-3ᵃ.
7 Nezahat Büyükdemirtaş, Ulvî Dîvânı (Tevhid, Na't, Dîbâce, Kasâid), İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T.İst.1962-63, Türkiyat Ktp.Nu:598 (Sayfa numarası verilmemiştir.)
8 NM 1, yk. 34ᵇ-35ᵃ, NM 3, yk. 11ᵇ.
9 NM 1, yk. 11ᵃ-12ᵇ, NM 3, yk. 36ᵇ-37ᵃ, 57ᵇ-58ᵃ.
10 Ahmet Kırkkılıç, Sultan Üçüncü Murâd (Murâdî), Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Atatürk Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.), Erzurum, 1985, s.2, 87, 428, 470, 493.
11 NM 1, yk. 89ᵃ-89ᵇ.
12 Rûhî, Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İst.1287, s.4, 82-83, 101 (be harfi ilk gazel), 106 (te harfi ilk gazel), 129 (râ harfi ilk gazel), 356 (rübâî).
13 NM 1, yk. 15ᵇ-16ᵇ, NM 3, yk. 38ᵃ-38ᵇ.

murabba na'tı ile,[1] Farsça dîvânında birisi gazel, diğeri terkîb-i bend şeklinde iki na'tını görüyoruz.[2] Sultan Selim, Hz.Peygamber'e duyulan sevgiden başka her çeşit sevginin bir ölçüde putperestlik olduğunu söyleyecek kadar samîmî bir peygamber âşığıdır:[3]

بت پرستی بجز از مهر تو هر مهر که هست
هر خیالی که بغیر تو همه سودایی

XVII.yüzyıl başında yaşayan SULTAN I.AHMED (BAHTÎ, 1588?-1617)'in de Hz.Peygamber'e çok derin ve samimi bir sevgiyle bağlı olduğunu görüyoruz. O kadar ki başında taşıyabilmek için Yüce Peygamber'in ayağının izi biçiminde murassa bir sorguç yaptırmış, ortasına mavi mine üzerine altın yazıyla kendisine ait şu mısraları yazdırmıştı:

N'ola tâcım gibi başumda götürsem dâimâ
Kademi resmini ol Hazret-i Şâh-ı Rusül'ün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
AHMEDÂ durma yüzin sür kademine o gülün[4]

Sultan I.Ahmed'in dîvânında bir de gazel şeklinde na'tı vardır.[5]

XVII.asır, elimizde sayısı yüz elliye ulaşan dîvanların da gösterdiği gibi klasik edebiyatımızın şâir kadrosu yönünden en zengin dönemidir. Buna paralel olarak bu asırda yazılan na'tların da sayısı artar. Asrın na't yazan şâirleri arasında, tezkiresiyle meşhur KAFZÂDE FÂİZÎ (ölm.

---

1 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar), İst. 1966, s.28.

2 Yavuz Sultan Selim Dîvânı, Ter.:Ali Nihad Tarlan,İst.1946, s. 9,11-14.

3 Yavuz Dîvanı,İst. Arkeoloji Müz.Ktp. Nu:1028,yk. 2[a].

4 Nihad Sâmi Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst. 1971, C.II, s.652.

5 Hüseyin Ayan ve diğ., "Bahtî" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, İst. 1987, C.V, s. 68.

1622),[1] kasîde ve terkîb-i bend şeklindeki başarılı na't-larıyla GANÎ-ZÂDE NÂDIRÎ (1572-1626),[2] nuût mecmualarında on na'tını tesbit ettiğimiz, her yıl bir na't yazmayı â-det haline getiren RIZÂYÎ (1593-1629),[3] na'tında pek çok âyet ve sûre adlarını iktibas eden HÂŞİMÎ (ölm.1630),[4] rübâî şâirimiz AZMÎ-ZÂDE MUSTAFA HÂLETÎ (1570-1631),[5] HAY-LÎ (ölm.1631-32),[6] HÜDÂYÎ (ölm.1633?),[7] "sözüm" redifli na'tıyla[8] dîvânına başlayan Nef'î'yi görmekteyiz. Şâirin bu meşhur na'tı Fahrî (ölm.1883)[9] ve Mehmed Tevfik (1826-1901)[10] tarafından tenzir edilmiştir. Nef'î'nin Farsça Dî-vânı'nda Tuhfetü'l-Uşşâk dâhil sekiz na'tı vardır.[11] "Ce-nâb-ı Hak diğer nedimleri arasında çok güzel dînî şiirler yazan bir şâire na't yazmak vazifesini verdi. Peygamber'in eski ve husûsî bir na't şâiridir ki Hassân kendisini kıska-nır endişeyle ondan bin sene sonra gelmiştir. Ben ilâhî bir ilhâm ile na't yazarım. Sözlerim O'nun getirdiği Kur'ân'ın mânâ ve hülâsası olursa bu şaşılacak bir şey değildir."[12] tarzındaki ifâdeleriyle, "sözüm" redifli na'tında olduğu gibi şâirin fahriyye tutkusu Farsça na'tlarında da görül-mektedir.

---

1 NM 1, yk. 72b-73a, NM 3, yk. 21a.
2 NM 1, yk. 90b-92b, Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Süleymani-ye Ktp.Hamidiyye Böl. Nu:1211 (NM 2),yk. 2b-5b, 11a-11b, NM 3, yk. 28a-29a.
3 NM 1, yk.24b-34b, NM 2,yk.20b-21a,NM 3,yk.9a-11b.
4 NM 1, yk. 99a-100a.
5 NM 1, yk. 12b-13b, NM 3, yk. 37a-38a.
6 NM 1, yk. 14a-15a, NM 3, yk. 4a-4b.
7 NM 1, yk. 100a-101a.
8 Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2411,yk. 3b-4b.
9 İsmâil Hakkı,Konevî Meşâhir,I.Kısım,Konya,1342, s.28-34.
10 Mehmed Tevfik, Kasâid-i Tevfik, İst.1304, s. 7-12.
11 Ali Nihad Tarlan, Nef'î'nin Farsça Dîvânı Tercümesi, İst. 1944, s. 11-55.
12 a.g.e., s. 27.

XVII.yüzyılın ilk yarısındaki en güçlü şâir olarak kabul edilen Nef'î'den sonra, hamsesini teşkil eden mesnevîlerindeki na'tlarıyla NEV'Î-ZÂDE ATÂYÎ (1583-1635?),[1] dîvânının ilk şiiri olan, aynı zamanda II. Osman'ın medhine de yer verdiği na'tıyla ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ (1561-1644);[2] na'tı yanında bir de Nâdirî'ye nazîre mi'râciyyesi olan RİYÂZÎ (ölm.1644),[3] ÂLÎ (1648),[4] mesnevî şeklinde bir na't ile, edebiyatımızda büyük şöhret kazanmış, Nazîm, Vahîd Mahtumî, Neşâtî, Şeyh Gâlîb ve İzzet Molla tarafından tanzir edilmiş "rûz u şeb" redifli na'tıyla FEHÎM-i KADÎM (1627?-1648),[5] Hilye'si yanında, birisi velâdet konusunda iki kasîde ve Nâdirî'nin gazelinin tahmisi olan na'tlarıyla CEVRÎ (1595?-1654),[6] nesir alanında tanınmakla birlikte başarılı na'tları olan KARA ÇELEBÎ-ZÂDE ŞEYHÜLİSLÂM AZÎZ (1591-1658),[7] TIFLÎ (ölm.1659-60),[8] CEM'Î (ölm.1659-60),[9] nuut mecmualarında beşi kasîde, biri tercî-i bend şeklinde altı na'tını gördüğümüz ŞEHRÎ (ölm.1660-61),[10] biri Rızâyî'ye nazîre iki na'tıyla İSMETÎ (1611-12-1665);[11] kasîde şeklinde beş, ilâhî tarzında iki na'tıyla NÂ'İLÎ-İ KADÎM (ölm.1666),[12] VECÎHÎ (ölm.1670),[13] biri Fehîm-i Ka-

---

1 Turgut Karacan,Nev'î-zâde Atâyî,Heft-Han Mesnevîsi,Ank. 1974,s.122-126,Âgâh Sırrı Levend,Atâyî'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı,Ank.1948,s.38;NM 1,yk.50^b-54^b,NM 3,yk. 40^b-43^b.

2 Dîvân-ı Yahyâ, İst. 1334, s. 67-68.

3 NM 1, yk. 23^b-24^a, NM 2, yk. 5^b-7^a.

4 NM 1, yk. 46^b-48^a, NM 3, yk.15^b-16^a.

5 Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Dîvânı,M.Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.) İst.1985, s.114-122, NM 1, yk. 57^b-59^b.

6 Hüseyin Ayan, Cevrî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni,Ank.1981, s.61-64,356-357, NM 1, yk. 8^a-9^b, 107^a.

7 NM 1, yk. 49^b-50^b, NM 2, yk. 11^b-14^b.

8 NM 1, yk. 43^a-45^b, NM 3, yk. 39^a-40^a.

9 NM 1, yk. 9^b-10^b.

10 NM 1, yk. 35^a-42^b, NM 3, yk. 11^b-15^b.

11 Haluk İpekten, İsmetî Dîvânı (Edisyon Kritik),Ank.1974, s.22-29, NM 1, yk. 48^a-49^b, NM 2, yk. 17^b-18^b.

12 Haluk İpekten,Nâilî-i Kadîm Dîvânı (Edisyon Kritik),İst. 1970, s.25-48, 211-212, NM 1, yk. 83^b-87^b.

13 NM 1, yk. 96^a-97^a, NM 3, yk. 29^a-30^a.

dîm'e nazîre üç na'tıyla NEŞÂTÎ (ölm.1647),[1] TÂHİR (ölm. 1677),[2] MEZÂKÎ (ölm.1677),[3] kasîde, gazel ve müseddes na'tlarıyla DÂNİŞÎ (ölm.1683),[4] ZİHNÎ (ölm.1688),[5] SUBHÎ (ölm. 1689-90),[6] ABDURRAHMAN PAŞA (ABDÎ,ölm.1691-92),[7] ABDÜLKERÎM CEZMÎ (ölm.1694-95),[8] CÛDÎ (ölm.1700),[9] IYDÎ (ölm. 1700),[10] MEFTÛNÎ mahlasıyla yazan SULTAN II.MUSTAFA (1664-1703),[11] dîvan edebiyatında bir "tefekkür" edebiyatı çığırı açarak, hikemî tarzın öncüsü olan NÂBÎ (1642?-1712)'nin dîvânında 163 beyitlik uzunca bir kasîde başta olmak üzere beş na'tını görüyoruz.[12] İkisi Farsça olan bu na'tların hepsi şâirin Hz.Peygamber'e olan bağlılığını, fikrî yönünü ve orijinal hayal ve düşüncelerini ortaya seren, na't türünün de başarılı örnekleridir.

Nâbî'nin hac yolculuğunda Medîne'ye yaklaşırken muhtemelen o anda irticâlen söylediği:

Sakın terk-i edebden kûy-ı Mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazar-gâh-ı İlâhî'dir Makâm-ı Mustafâ'dır bu

matlalı gazeliyle ilgili enteresan bir de rivâyet mevcuttur. Söylendiğine göre Nâbî, şehre girerken Mescid-i Nebî' nin bütün minârelerinde müezzinlerin ezandan önce bu şiiri

---

1 NM 1,yk.81ᵃ-83ᵇ,NM 2,yk.19ᵇ-20ᵇ,NM 3,yk. 23ᵇ-24ᵇ.
2 NM 1, yk. 35ᵇ-36ᵇ.
3 Ahmet Mermer, Mezâkî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni, S.Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.),Konya, 1988, s.160-163, NM 1, yk. 76ᵃ-77ᵃ.
4 NM 1,yk.16ᵇ-19ᵃ,NM 2,yk.21ᵃ-22ᵃ, NM 3, yk. 5ᵃ-6ᵇ.
5 NM 1, yk. 22ᵃ-23ᵇ, NM 3, yk. 8ᵃ-9ᵃ.
6 NM 1, yk. 42ᵇ-43ᵃ.
7 NM 1, yk. 56ᵇ-57ᵇ.
8 NM 1, yk. 3ᵃ-8ᵃ, NM 3, yk. 2ᵃ-3ᵃ.
9 NM 1, yk. 92ᵇ-96ᵃ.
10 NM 1, yk. 55ᵃ-56ᵇ, NM 3, yk. 18ᵃ-18ᵇ.
11 NM 2, yk. 1ᵇ.
12 Dîvân-ı Nâbî, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2441, yk.5ᵃ-13ᵃ, Dîvân-ı Nâbî, İst. 1292, s. 6-15.

terennüm ettiklerini duymuş; Hz.Peygamber'in, müezzinlerin rüyâsına girerek bu na't-i şerîfi okumalarını tavsiye ettiğini öğrenmiştir.[1] Bu rivâyet dolayısıyla Nâbî'nin "ermiş" olduğuna inanılmış, doğum yeri Urfa'da cuma geceleri veya sabah ezanlarından önce bu na'tın okunması uzun süre yaşatılan bir gelenek olmuştur.[2]

Nâbî'nin, nasîhat-nâme türünde, didaktik bir eser olan Hayriyye mesnevîsinde de klasik na't tertibi ve muhtevâsı ile kaleme alınmış bir na'tı mevcuttur.[3]

XVIII.asır dîvan şiirine dâhil edebileceğimiz,na'tlarıyla da meşhur son şâirler büyük bestekar ITRÎ (ölm. 1711)[4] ve SÂBİT (ölm.1712)'dir. Sâbit'in şiirleri dil ve ifâde yönünden tenkid edilmekle birlikte; mi'raciyyesi, biri münâcât-na't, diğeri ramazâniyye-na't tarzında ve kasîde şeklindeki na'tları[5] dili itibariyle Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü olmasına rağmen, muhteva yönüyle başarılıdır. Bu takdiri Ziya Paşa'nın Harabât Mukaddimesi'nde dile getirdiğini görüyoruz:

Bir na't-ı şerîfi var ki dil-keş
Mi'râciyye dahi ana eş[6]

Edebiyat tarihlerinde isimleri geçmeyen, muhtemelen on yedinci asır şâirleri olan FÂİZ-İ SULHÎ[7] ve FEYZÎ'nin[8] na'tlarına nuût mecmualarında rastlıyoruz.

XVIII.asır Osmanlı İmparatorluğu'nun, siyâsî gücünü kaybedip, mâlî sıkıntılara ve huzursuzluklara gömüldü-

---

1 Abdülkadir Karahan, Nâbî, Ank. 1987, s.10-11.
2 Bu geleneği Abdülkadir Karahan'dan öğrendik.
3 NM 1, yk. 90^a-90^b.
4 Ruşen Ferid Kam, "Necati Lugal ve Hrî", <u>Necati Lugal Armağanı</u>, Ank. 1968, s.61.
5 NM 2,yk. 9^a-11^a, 36^a-37^b,38^a-40^a; NM 3,yk. 60^b-70^a.
6 Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank.1987, s.84.
7 NM 1, yk. 73^a-74^a; NM 3, yk. 21^a-22^a.
8 NM 1, yk. 74^a-75^b; NM 3, yk. 22^a-22^b.

ğü bir dönemdir. Ancak edebiyatımız bundan fazlaca etkilenmemiş, XVII. asrın devamı olarak gelişmesini sürdürmüştür. Yüzyılın ilk yarısında Nedim, ikinci yarısında da Şeyh Galib; şiir dehâlarıyla bu dönemin ve genel olarak dîvan şiirinin zirveye ulaşan şâirleridir.

Bu asırda da dîvan sahibi şâirlerin, buna paralel olarak da na'tların sayıca çokluğu yanında; bütünü veya büyük kısmı na'ttan oluşan dîvanlarla, edebiyatımızda en çok na't yazılan dönemin XVIII. yüzyıl olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Nazîm, Süleyman Nahîfî, Neccârzâde Rızâ ve Salâhî-i Uşşâkî asrın bu gruba giren ve çok sayıda na'tı olan şâirlerdir.

Bunlardan ilki olan YAHYÂ NAZÎM (1650?-1727); Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Hâkânî'nin Hilye'si ile tek oldukları gibi; na't vâdisinin mümtaz bir şâiridir.[1] Na'tlarıyla ilgili olarak hakkında, biri Nâbî'ye isnâd edilen rivâyete benzer, iki olay anlatılan[2] Nazîm'in; beş ayrı dîvandan müteşekkil tek eseri olan dîvânı baştan sona na'tlarla doludur.[3] Şâir burada kasîde, gazel, mesnevî, kıt'a, murabba, muhammes, müseddes, müsemmen, müstezâd, terkîb-i bend ve müfred gibi nazım şekilleriyle na'tlar kaleme aldığı gibi; her harften kâfiyeli kasîdeler, gazeller, kıt'alar, müfredler ve yine kâfiye sırasına göre tertiplenmiş yirmi sekiz bendden oluşan terkîb-i bendiyle değişik bir usûlü denemiştir. Şâirin beşinci dîvânında sayısı beş yüzü geçen gazellerinin, kâfiye harfi değiştikçe ilk gazelin na't olmasına dikkat edilerek düzenlendiği de dikkati çeker.[5]

Ayrıca; Nazîm Dîvânı'ndaki na'tların tamamının bugüne kadar zannedildiği gibi 734 değil, 297 tane olduğunu

---

1 Ruşen Ferid Kam, Nazîm, Hayatı ve Eserleri Hakkında Tedkîkât, İ.Ü.Edb.Fak.Mezuniyet Tezi, İst.1935, Türkiyat Ktp. Nu: 66, s.31.

2 Ruşen Ferid (Kam), Bestekâr-Şâir Nazîm, İst.1933, s.10-11.

3 Nazîm, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm, İst.1257, 500 s.

4 a.g.e., s.238-243.

5 a.g.e., s.337-468.

tesbit edebiliyoruz.[1] Şâirin na'tları; samîmî ifâdesi,güçlü dînî kültürünü aksettiren muhtevâsı ve Hz.Peygamber'e duyduğu derin sevgiyi gazellerinde âşıkâne, kasîdelerinde de coşkun bir dille terennüm etmesi bakımından bu türün en güzel örnekleridir.

Nazîm'den sonra aynı asırda tezkireci olarak şöhret bulmuş İSMÂİL BELÎĞ (1668-1729)'in muhtelif eserlerindeki birkaç na'tı[2] yanında; Seb'a-i Seyyâre adını verdiği, yedi na'ttan oluşan müstakil bir eseri olduğunu öğreniyoruz; ancak bu eser bugün elimizde mevcut değildir.[3]

Yine XVIII. asrın velûd bir şâiri, mesnevî tercümesiyle tanınan SÜLEYMAN NAHÎFÎ (ölm.1838-39); Mevlidü'n-Nebî, Mi'râciyye, Hicretü'n-Nebî ve Kasîde-i Bürde Tahmisi gibi doğrudan Hz.Peygamber'le ilgili konularda eserler kaleme alan; henüz çocukken yazdığı:

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallâh
Velî âzurde-i hâr-ı cefâyım yâ Resûlallâh

matlalı na'tı defalarca bestelenmiş, meşhur bir na't şâirimizdir. Nahîfî'nin de muhtelif eserlerinde ve muhtemelen yine kendisinin tertiplediği Nûût-ı Nebeviyye Mecmua-

---

1 Halûk İpekten,İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Nazîm" maddesinde şâirin dîvânındaki şiirlerinin dökümünü vermiştir. Bu bilgilere göre Nazîm'in 734 na'tı olduğu görülmekteyse de, son bölümdeki 545 gazelin yalnızca kâfiye harfi değiştikçe ilk gazelinin na't olduğu gözden kaçmıştır. Bizim tesbitimize göre; I.Dîvan'da 48,II.Dîvan'da 98, III.Dîvan'da 30,IV.Dîvan'da 26,V.Dîvan'da 95 olmak üzere toplam 297 na'tı mevcuttur.

2 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Sergüzeşt-Nâme-i Fakîr Be-Azîmet-i Tokat", Türk Kültürü Araştırmaları-Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan, Yıl XXIII/1-2, Ank.1985, s.78-79 ; Abdulkerim Abdülkadiroğlu,Bursalı İsmail Belîğ,Ank. 1985, s.165-166.

3 a.g.e., s.165.

sı'nda yer alan na'tları yanında;[1] Hilyetü'l-Envâr adlı eseri yalnızca na't konusuna ayrılmış müstakil bir dîvandır.[2] Bu dîvanda Nahîfî'nin kasîde, murabba, Molla Câmî ve Rûşenî'nin gazellerinin tahmisleri, kıt'a, müstezâd ve matla şeklindeki na'tları mevcuttur. Bu başarılı na't şâirinin mısra başlarındaki harflerin bir beyit teşkil ettiği, muvaşşah (akrostiş) tarzındaki na'tını görüyoruz.[3]

XVIII.asır tekke şiirine de dâhil edilebilen bir diğer na't şâirimiz NECCÂRZÂDE ŞEYH RIZÂ (ölm.1746)'dir. Neccârzâde'nin beş bölümünden oluşan dîvânının büyük çoğunluğunu, özellikle gazel şeklindeki na'tları teşkil eder.[4] Bu arada dîvanda gazeliyyat bölümünde, her harften kâfiyeli gazellerin başına aynı kâfiyede bir rübâî konulması, bu rübâîlerin de bir çoğunun na't oluşu dikkati çeker.

XVIII.asır na't şâirlerinin son temsilcisi SALÂHÎ-Î UŞŞÂKÎ (1705-1782)'dir. Dînî edebiyatımızın önemli ve velûd bir sîmâsı olduğu halde, yeterince tanınmayan Salâhî'nin gazellerini ihtivâ eden dîvânında 33 na't[5] ve Arapça, Farsça, Türkçe üç dîvandan müteşekkil bir nuut dîvânında[6] 30 Arapça,[7] 30 Farsça,[8] 141 Türkçe[9] na'tı mevcuttur. Bu

---

1 Âmil Çelebioğlu,Mesnevî-i Şerîf-Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi,İst.1967,C.I,s. C-D;Âmil Çelebioğlu,"Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi",Türklük Araştırmaları Dergisi,S.2,Y.1986,Ist. 1987, s.2; NM 2, yk. 40^{a}-48^{a}.

2 Nahîfî,Hilyetü'l-Envâr,Millet Ktp.Manzum,Nu: 429.

3 NM 2, yk. 43^{a}-43^{b}.

4 Rızâ, Dîvan, Ist. 1262.

5 Mehmet Akkuş,"18.Asır Na't Şâiri Salâhî ve Bestelenmiş Bir Na'tı",İlim ve San'at,S.3,Eylül-Ekim 1985,s.55;ayrıca iki gazel na'tı için bkz.Sadettin Nüzhet Ergun, Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, s.441-442.

6 Dîvân-ı Salâhî Fî-Na'ti'n-Nebî SA, Süleymaniye Ktp.Es'ad Efendi Böl. Nu: 2650.

7 a.g.e., yk. 1^{b}-10^{a}.

8 a.g.e., yk. 11^{b}-19^{b}.

na'tlar içinde kâfiyesi alfabetik sıraya göre tertiplenmiş otuz bedden oluşan biri Arapça, diğeri Farsça iki na'tı şekil yönüyle orijinaldir.

Asrın na't-gû olarak şöhret yapmış bu şâirleri dışında, na'tını tesbit edebildiğimiz diğer şâirler: KÂMÎ (ölm.1724);[1] yakın zamanlara kadar na'tının olmadığı söylenilen, ancak Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu'nun elindeki dîvan nüshasında mevcut olan na'tını yayımladığı NEDÎM (ölm.1730);[2] NA'TÎ (ölm.1731);[3] Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tına nazîre bir kaside ve beş gazel-na'tıyla VAHÎD MAHTUMÎ (ölm.1732);[4] kasîde, gazel ve tercî-i bend şeklindeki na'tlarıyla ARPAEMİNÎ-ZÂDE SÂMÎ(ölm.1733);[5] Mevlevî şâir ENÎS DEDE (ölm.1734);[6] SULTAN III.AHMED (NECÎB,1673-1736);[7] ŞEYHÜLİSLÂM ES'AD EFENDİ (ölm.1753);[8] MEHMED EMÎN BELÎĞ (ölm.1758-59);[9] ÇELEBİ-ZÂDE ÂSIM (ölm. 1760);[10] ERZURUMLU MEHMED HÂZIK (ölm.1763);[11] dîvânının başında alfabetik sırayla kâfiyelediği rübâî şeklindeki na'tlarıyla FITNAT HANIM (ölm.1780);[12] KÂNÎ (ölm.1792);[13]

---

1 Abdullah Ö.Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi,s.66-67.
2 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu,"Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem",Diriliş,S.5,Ocak 1975,s.50-52.
3 Na'tî Mustafa Bey,Edhem-Nâme,Süleymâniye Ktp. Rşd.Böl. Nu: 862/1, yk. 4^a-4^b.
4 Dîvân-ı Belâgat Unvân-ı Vahîd Mahtumî,Millet Ktp. Manzum, Nu: 491, yk. 6^b-7^b.
5 Dîvân-ı Sâmî, Bulak, 1253, s.6-16.
6 A.Ö.Hacıtahiroğlu,Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.82-83.
7 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.84.
8 a.g.e., s.90-92.
9 Dîvân-ı Belîğ, İst. 1258, s.2.
10 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s. 93-95.
11 a.g.e., s.95.
12 Dîvân-ı Fıtnat, İst. 1286, s.2.
13 Halûk İpekten ve diğ.,"XVIII.Asır Dîvan Nazmı-Kânî", Büyük Türk Klasikleri, C.VII, İst.1988, s.22-23.

ESRÂR DEDE (1748-1796-97); [1] gazel, kasîde ve muhammes şeklindeki altı na'tıyla NEŞ'ET SÜLEYMAN (1735-1807);[2] PERTEV MUHAMMED (1746-1807);[3] aynı zamanda büyük bir bestekâr olan SULTAN III.SELÎM (İLHÂMÎ, ölm.1808);[4] SÜNBÜL-ZÂDE VEHBÎ (ölm.1809);[5] BEYLİKÇİ İZZET BEY (ölm.1809);[6] ENDERUNLU FÂZIL BEY (ölm.1810);[7] REİSÜ'L-KÜTTÂB ÂRİF (1741-1813);[8] SÂMÎ EBUBEKİR PAŞA (ölm.1814);[9] SURÛRÎ (1751-52-1814);[10] MÜSELLEM (XVIII.asır)[11] ve LEBÎB (1785-1867)'dir.[12]

XVIII.asrın ikinci yarısında zirveye ulaşan, klasik edebiyatımızın son büyük temsilcisi ŞEYH GÂLİB (ölm. 1799)'in na'tlarının ise müstesnâ bir yeri vardır. Şâirin dîvânının ilk kasîdesi olan Fehîm-i Kadîm'e nazîre, "rûz u şeb" redifli na'tı[13] yanında:

Sultân-ı Rusül şâh-ı mümeccedsin efendim
Bîçârelere devlet-i sermedsin efendim
Dîvân-ı İlâhî'de ser-âmedsin efendim
Menşûr-ı "le-amrük"le mü'eyyedsin efendim
Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed'sin efendim
Hak'dan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim

---

1 Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Esrâr Dede Efendi,İst.1257,s.2-5, 147-148.
2 Dîvân-ı Neş'et Süleyman,Mevlanâ Müz.Ktp.Nu:2400,yk.96b-100b, 135b-137a.
3 Pertev Muhammed,Dîvân,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2439,yk.4b.
4 Halûk İpekten ve diğ., "XVIII.Asır Dîvan Nazmı-İlhâmî", Büyük Türk Klasikleri, C. VII, s.105-106.
5 Dîvân-ı Vehbî, Bulak, 1253, s.4-6,22-26, 40-41.
6 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s. 105-106.
7 Enderunlu Fazıl Bey, Dîvan, Bulak, 1258, s.8-20.
8 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.109.
9 a.g.e., s. 109-112.
10 Dîvân-ı Surûrî, Bulak, 1255, s.1-2.
11 Dîvân-ı Müsellem, İst.1326, s.46-47.
12 Lebîb,Na't-ı Şerîf-i Hazret-i Nebevî, İst.1283, s.2-4.
13 Dîvân-ı Gâlib Es'ad,Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:2419, yk.1b-3a.

bendiyle başlayan mübeddes-i mütekerriri,[1] Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nden sonra edebiyatımızdaki en meşhur na't_dır. Bu son derece lirik, coşkulu ve âhenkli müseddesin ilk üç bendi Hz.Peygamber'e medhiyye, kalan dört bend de istişfa' mâhiyetindedir. Bu şâheser na'ttan sonra Gâlib Dîvânı'nda, yine bir müseddes na't ile gazel ve rübâî şekillerinde birbirinden güzel üç na'tı daha mevcuttur.[2] Şâirin Hüsn ü Aşk mesnevisinde yer alan yirmi dört beyitlik na'tı ise; mesnevî nazım şekliyle yazılan na'tların en âhenklisi, tasavvufî muhtevâsı yönüyle eserin tamamıyla bir bütünlük arz eden hârikulâde bir na'ttır.[3]

Klasik şiirimiz Şeyh Gâlib'le devrini tamamlamış; XIX.asırda; 1839'da Tanzimat'ın ilânıyla batı kültürüne yönelen şâir ve yazarlarımızın edebiyat anlayışı değişerek, yeni bir edebiyat kurulmaya başlanmıştır. Ancak yine de dîvan edebiyatı geleneğini sürdüren dîvan sâhibi şâirlerin mevcûdiyeti yanında, bu asırda; na'tların da klasik dîvan tertibi içindeki yerini ve canlılığını koruduğunu görüyoruz.

XIX.asrın na't yazan dîvan şâirleri: VÂSIF-I ENDERÛNÎ (ölm.1824);[4] KEÇECİ-ZÂDE İZZET MOLLA (1785-1829);[5] ALÎ SAFÂYÎ DEDE (ölm.1834'den sonra);[6] AYNTABLI AYNÎ(1756-1838);[7] gazeliyyat bölümünde kâfiye harfi değiştikçe ilk gazelin na't muhtevâsında olması geleneğine kısmen uyan

---

1 Dîvân-ı Gâlib Es'ad,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2419,yk.68^{a}-69^{a}.

2 a.g.e.,yk.69^{a}-70^{b}; 156^{b}-157^{a}; 179^{b}.

3 Şeyh Gâlib Es'ad,Hüsn ü Aşk,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2309, yk. 2^{a}-2^{b}.

4 Vâsıf-ı Enderûnî,Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr,İst.1285,s.5-10.

5 Keçeci-zâde İzzet Molla, Dîvân-ı İzzet Molla,Bulak,1255, s.2-4;İzzet Munla,Nuût-ı Risâlet ve Âlü'n-Nebî,Süleymâniye Ktp.Es'ad Efendi Böl.Nu:2934, yk. 1^{b}-6^{b}.

6 Alî Safâyî Dede, Dîvân-ı Alî Safâyî,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu: 2431, yk. 3^{a}-4^{b}.

7 Ayntablı Aynî, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Aynî, İst. 1258, s.2-3.

İFFET BURSEVÎ (ölm.1842);[1] NU'MÂN MÂHİR BEY (ölm.1845);[2] LEYLÂ HANIM (ölm.1847);[3] SERMED (ölm.1848);[4] KETHUDÂ-ZÂDE ÂRİF (1771-1848);[5] HERSEKLİ ÂRİF HİKMET BEY (ölm.1859);[6] ZÎVER PAŞA (ölm.1860);[7] asrın na't şâiri unvânına lâyık bir hanım şâirimiz, ŞEREF HANIM (ölm.1861);[8] FATÎN EFENDİ (ölm.1866);[9] TIRNOVALI ŞEYH AHMED RÂŞİD (1798-1866);[10] EDREMİTLİ MÜRÎD-ZÂDE ACZÎ (1805-1866);[11] HANYALI ŞEFİK EFENDİ (ölm.1871);[12] OSMAN NEVRES (1810?-1876);[13] KÂMÎ-İ ÂMİDÎ (1804-1884);[14] tasavvufî halk edebiyatına da dâhil edebileceğimiz HÂFIZ MEHMED HİLMİ (1840-1881)[15] ve SENÎH-İ MEVLEVÎ (1822-1900);[16] YENİŞEHİRLİ AVNÎ BEY (1826-1883);[17] İRFAN PAŞA (1815-1888);[18] İSMÂİL SÂDIK KEMÂL PAŞA (1828-1892);[19] asrın siyâsî ve içtimâî hayatına ait bozulmaları anlatan na'tıyla DAĞISTANLI DEHRÎ (XIX.asır)[20]'dir.

---

1 İffet Bursevî,Dîvân-ı İffet,İst.1257,s.32-33 (Harf-i Elif), 38 (Harf-i Tâ),41-42 (Harf-i Râ),61 (Harfü't-Tı); 84 (Harf-i Hâ),85-87,94-95 (Harf-i Yâ).
2 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.122.
3 Dîvân-ı Leylâ Hanım, Bulak, 1260, s.3-6.
4 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.123.
5 a.g.e., s.124.
6 a.g.e.,s.124-125; Hersekli Ârif Hikmet Bey Dîvânı,İst. 1334, s.87-88.
7 Zîver Paşa,Âsâr-ı Zîver,Bursa,1313,s.10-18,20-22.
8 Dîvân-ı Şeref Hanım, İst. 1292, s.8-20.
9 Dîvân-ı Fatîn, İst. 1288, s.2.
10 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.133-134.
11 a.g.e., s.134.
12 a.g.e., s.135.
13 Dîvân-ı Osman Nevres,İst. 1290, s.3-6.
14 Kâmî-i Âmidî,Dîvân-ı Şeyh Muhammed Şa'ban Kâmiyyü'l-Âmidî,y.y.1280,s.11-14.(Nâbî'nin gazelini tahmîs,s.13-14).
15 Dîvân-ı Hilmi, İst.1274, s.3-5, 50.
16 Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst. 1275, s.2-4.
17 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.138-139.
18 a.g.e., s.139-140.
19 İsmâil Sâdık Kemal Paşa,Âsâr-ı Kemâl,İst.1284, s.108.
20 Dîvançe-i Dehrî,Yay.:Kürdî-zâde Ahmed Râmiz,2.bsk. İst. t.y. s. 10-11.

Dîvan şiirinin sona erdiği XIX.asırdaki na'tların ve na't yazan şâirlerin sayıca çokluğu dahi göz önüne alındığı zaman Anadolu'da XIII.asırda Mevlânâ ve Yûnus Emre ile başlayan na't yazma geleneğinin ne derece güçlü ve yaygın olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca bütün bu şâirlerin na'tları dîvan edebiyatındaki dînî konular arasında Hz.Peygamber'le doğrudan ilgili olan na'tların en çok ele alınan tür olduğuna işâret etmektedir.

5. TANZİMAT EDEBİYATINDAN GÜNÜMÜZE KADAR NA'T :

Türk edebiyatının üçüncü devresinin; XIX. asırda Tanzimat'ın ilânıyla başlayıp günümüze kadar devam eden ve batı kültürünün tesiriyle gelişen dönem teşkil etmektedir. Dîvan şiirimiz ile, nazım şekilleri ve muhtevâ bakımından önemli farklara sahip bu dönem edebiyatında konumuz olan na'tlar; hiç bir kesintiye uğramadan hayâtiyetini sürdürmüş; klasik nazım şekilleri veya serbest nazımla kaleme alınmış, muhtevâ yönünden kısmen değişikliğe uğramıştır. Özellikle Cumhuriyet dönemi edebiyatımıza âit olan bu farklılık, klasik na't unsurlarının terkedilerek, Hz.Peygamber'in övgüsüne daha serbest bir yorum getirilmesinden kaynaklanır.

Türk şiirinde na'tlar zincirinin Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan halkalarını teşkil eden şâirlerin başında ZİYÂ PAŞA gelmektedir (1829-1880). Ziyâ Paşa'nın kasîde ve gazel şeklindeki na'tları[1] yanında, Harabât Mukaddimesi'nde yer alan na'tının[2] muhtevâ ve tertibi bakımından dîvan şiirindeki na'tlarla gösterdiği büyük benzerlik dikkati çeker.

Ziyâ Paşa'dan sonra bu dönemde: Nef'î'ye nazîresiyle

---

1 Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank. 1987, s.109-116.

2 a.g.e., s.56-59.

FAHRÎ (ölm.1883);[1] ABDÜLAZİZ ÂSIM (1803-1887);[2] İRFAN PAŞA (1815-1888);[3] muhtevâsı ve üslûbu itibariyle başarılı na'tları olan MUALLİM NÂCÎ (1850-1893);[4] MAKBÛLE LEMAN (1865-1898);[5] dîvan şeklinde tertiplenmiş yalnızca na'tlardan oluşan eseriyle MEHMED FEVZÎ (ölm.1900);[6] SÂLİH FÂİK(1825-?);[7] vücûd ve imkân redifli na'tları yanında Nef'î'nin sözüm redifli na'tına nazîresiyle MEHMED TEVFİK (1826-1901);[8] ALAYBEYZÂDE NÂCÎ (1851-1920);[9] İSMÂİL SAFÂ (1867-1901);[10] MAHMÛD CELÂLEDDİN PAŞA (1854-1903);[11] RECÂÎZÂDE MAHMÛD EKREM (1847-1914);[12] AHMED HAMDÎ (1850-1916);[13] ÖMER FERÎD (1863-?);[14] HÜSEYİN SÎRET ÖZSEVER (1872-?);[15] NÂCÎ ELDENİZ (1875-?);[16] MEHMED ABDÜLBÂKÎ (1882-?);[17] ABDÎ İSMET ULUKUT (1883-?);[18] NİGAR BİNTİ OSMAN (1856-1918);[19] CÛDÎZÂDE MEH-

---

1 İsmail Hakkı,Konevî Meşâhir, Konya, 1342, s.28-34.

2 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal,Son Asır Türk Şâirleri, İst. 1969-1970, s.64.

3 Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hz.Peygamber'e Şiirler Antolojisi, s.139-140.

4 Muallim Nâcî,Furûzân,İst.1303, s.5-6; Muallim Nâcî, Yâdigâr-ı Nâcî, İst. 1314, s.3-5, 82.

5 Makbûle Leman, Ma'kes-i Hayâl, İst.1331, s. 59-60.

6 İ.M.Kemal İnal,a.g.e.,s.419;A.Ö.Hacıtahiroğlu,a.g.e.,s. 150.

7 İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.358.

8 Kasâid-i Tevfik, İst. 1304, s.7-12.

9 Alaybeyzâde Nâcî, Neşîde, İst. 1312, s.93.

10 İsmâil Safâ,Huz.Mâ Safâ,İst.1308, s.121; İsmâil Safâ, Mensîyyât, İst. 1314, s. 7.

11 Fevziye Abdullah Tansel, Tanzimat Devri Edebiyatında Dînî Şiirler, Ank. 1962, s.52-53.

12 Recâîzâde Mahmud Ekrem,Nağme-i Seher,İst.1288,s.7; Recâîzâde Mahmud Ekrem,Üçüncü Zemzeme,İst.1301, s.18-19.

13 İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.553.

14 a.g.e., s.406.

15 a.g.e., s. 1691-1692.

16 a.g.e.,s.2106-2107; A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.156.

17 İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.152-153.

18 a.g.e., s.2097-2098.

19 Nigar Binti Osman, Efsus I, Ist.1308, s.9,46.

MED TEVFİK (?);[1] TRABZONLU MUALLİM CÛDÎ (ölm.1926);[2] TOKADÎZÂDE ŞEKÎB (1871-1932);[3] ABDÜLHALİM KENAN AKSOY (?); [4] SÂMİH RİF'AT (1874-1932);[5] velâdet, istimdâd, na't muhtevâsını birlikte gördüğümüz iki şiiriyle MEHMED ÂKİF (1873-1936);[6] ALİ EKREM BOLAYIR (1867-1937);[7] EMİN ÂLİ SİPÂHÎ;[8] İBRAHİM FÂİK (1852-1941);[9] MEHMET ŞEREFEDDİN YALTKAYA(1879-1947);[10] ABDULLAH AZMİ YAMAN;[11] İBNÜ'L-EMİN MAHMUD KEMAL İNAL (1870-1956);[12]kısmen na't sayabildiğimiz "Ezân-ı Muhammedî" başlıklı şiiriyle YAHYA KEMAL BEYATLI (1884-1958);[13] ALİ RIZA SAĞMAN (1889-1965);[14] ÂRİF NİHAT ASYA (1904-1975);[15] KEMAL EDİP KÜRKÇÜOĞLU (1902-1977);[16] FARUK KADRİ TİMURTAŞ (-1982);[17] ENVER TUNCALP (1911-?);[18] mükerrer mısraları

---

1 Cûdîzâde Mehmed Tevfik,Nevber, İst.1314, s.21.
2 İ.M.Kemal,a.g.e.,s.253;"Na't-ı Şerîf",Tercüman Gazetesi, Ramazan İlavesi,S.18, 20 Temmuz 1981.
3 İ.M.Kemal İnal,a.g.e.s.1752;A.Ö.Hacıtahiroğlu,a.g.e., s. 152;Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi,Haz.:Türk Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi, İst. 1982, s.63.
4 Abdülhalim Kenan Aksoy,İlâhiyât-ı Ken'an, Ist.1341,s.7.
5 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.155.
6 a.g.e., s.153-154.
7 Fevziye Abdullah Tansel, Çocuklar İçin Dînî Şiirler,Ank. 1961, s.12-14.
8 Emin Âlî Sipâhî, Yavrularımız İçin, İst.1939, s.6.
9 İ.M.Kemal İnal, a.g.e., s.2083.
10 Veli Recâî Velibeyoğlu, Şiir Kitapları Antolojisi, İst. 1975, C.II, s.749.
11 Abdullah Azmi Yaman, Mi'râciyye, İst.1948, s.3-5,11-13.
12 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.152.
13 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.156.
14 a.g.e.,s.158;"Na't",Tercüman Gazetesi,Ramazan İlavesi, S.5, 7 Temmuz 1981.
15 Ârif Nihat Asya,Dualar ve Âminler,İst.1967, s.99-106.
16 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi,s.99-100;"Na't", Tercüman Gazetesi,Ramazan İlavesi,S.11,13 Temmuz 1981.
17 Faruk Kadri Timurtaş,"Kasîde Der-Na't-i Hazret-i Nebevî" Tercüman Gazetesi,Ramazan İlavesi,17 Ağustos 1978,s.2-3.
18 Enver Tuncalp, Çiçek Açan Seccade, Ank.1972, s.29.

itibariyle kısmen na't türüne giren "O'nun Ümmetinden Ol" adlı şiiriyle NECİP FAZIL KISAKÜREK (1905-1983);[1] Y.MUHAMMED AKTÜRK;[2] A.RAHİM BALCIOĞLU (doğ.1930);[3] NURİ BAŞ;[4] M. SAİD ÇEKMEGIL (doğ.1921);[5] AHMET EFE;[6] ARİF HİKMET GÖKOĞLU;[7] ABDULLAH ÖZTEMIZ HACITAHİROĞLU (doğ.1929);[8] FEVZİ HALICI (doğ.1924);[9] CUMALİ ÜNALDI HASANNEBİOĞLU;[10] MEHMET ÂKİF İNAN (doğ.1940);[11] SEZÂÎ KARAKOÇ (doğ.1933);[12] ALİ ULVİ KURUCU (doğ.1919);[13] NEJAT SEFERCİOĞLU (doğ.1943);[14] MUHSİN İLYAS SUBAŞI;[15] MUSTAFA RÛHÎ ŞİRİN;[16] MEHMET ŞÜKRÜ;[17] ŞAHİN UÇAR [18] günümüze kadar na't geleneğini sürdüren şâirlerdir.

Netice olarak batıya yöneldiğimiz son dönem edebiyatımızda na'tların ihmal edilmediğini ve Anadolu sahasında XIII.asırdan bu yana Hz.Peygamber övgülerinin canlılığını koruduğunu söylemek mümkündür.Ayrıca na'tların halk edebiyatı,dîvan şiiri veya Tanzimat sonrası edebiyatımızda muhtevâ yönüyle belli husûsiyetleri koruduğunu ve bu üç sahanın ortak bir türü olduğunu görüyoruz.

---

1 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.164-165.
2 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.122.
3 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.168.
4 Nuri Baş, Kervan,Konya,1986, s.38-40, 50-52, 71-73.
5 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.166-167.
6 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.128-129.
7 Gülzâr-ı Ârifân, Der.:Muzaffer Ozak,İst.t.y., s.71-72.
8 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.168.
9 a.g.e., s.167-168.
10 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.107.
11 a.g.e., s.122-123.
12 A.Ö.Hacıtahiroğlu, a.g.e., s.169.
13 Ali Ulvi Kurucu, Gümüş Tül ve Alevler,İst. 1962, s.95.
14 Yayımlanmamış.
15 Muhsin İlyas Subaşı, "Na't-i Şerîf",<u>İslâmî Edebiyat</u>, S. 4, Şubat-Mart-Nisan 1989, s.29.
16 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, s.126-127.
17 Mehmet Şükrü, "Na't-i Şerîf",<u>Erciyes</u>, Ramazan Özel Sayısı, Y.4, S.41, Kayseri, 1981, s.7.
18 Şahin Uçar, Şeydâ Dîvânı, Sivas, 1980, s.13-14.

D. HAT VE MÛSİKÎDE NA'T

Na't okumak ve dinlemek Türk milleti için derin bir zevk ve bir an'ane olmuştur. Dolayısiyle bu gelenek yalnızca edebiyatta şiir diliyle ifâde edilmekle kalmamış, edebiyata en yakın dallar olan mûsikî ve hat sanatlarında ölümsüz eserler vücûda getirilmesinde bir kaynak olmuş; Hz.Peygamber sevgisi mûsikî ile terennüm edilmiş, levhalara nakış nakış işlenmiş, na'tlarımız asırlarca tekke ve câmi kubbelerinde hoş bir sadâ bırakırken, Türk evlerinin duvarlarını hattatların göz nûruyla yazılan na't levhaları süslemiştir.

1. MÛSİKÎDE NA'T :

Türk mûsikîsinde sözlü eserler grubuna giren dînî mûsikî; câmî mûsikîsi ve câmi ve tekke mûsikîsinde ortak şekiller olmak üzere üç bölümde incelenmektedir. İbâdetler arasında ve dînî merâsimlerde terennüm edilen bu eserler; özellikle câmiye çalgı âletlerinin girmemesi sebebiyle ses unsuruna dayanan ve güfte itibâriyle de önem arz eden şekillerdir. Bunlardan cami mûsikîsine giren; salâ, salât-ı ümmiye, tevşih, mevlid, mi'râciyye ve temcidin bir bölümü doğrudan Hz.Peygamber'le ilgilidir.

İlk sırada yer alan salâ, sabahleyin ezandan önce veyâ ölümlerde cenâze namazını duyurmak için okunan, Hz. Peygamber'in medhine yönelik isim ve sıfatlarıyla salât ve selâm getiren ve sabah salâlarının ardından bir na't-ı Peygamberî okunması âdet olan; aşağıda sözlerini verdiğimiz türdür:[1]

---

[1] M.Ekrem Karadeniz, Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,Ank. (t.y.),s.164; Nuri Özcan, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi,İst. 1982, C.I, s.16-17.

Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Habîballâh
Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh
Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Nebiyallâh
Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Seyyide'l-
Evvelîne ve'l-Âhirîn
Es-salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Hâteme'n-
Nebiyyi ve'l-Mürselîn

Salât-ı ümmiye ise; dînî törenlerde, belirli dînî günlerde, Hz.Peygamber'e ait sakal-ı şerîf, hırka-ı şerîf gibi eşyânın merâsimle ziyaretinde Hz.Peygamber'e okunulan salât ve selâmdır.[1]

Edebiyatımızda, Hz.Peygamber'in doğumunu anlatan manzumelere mevlid, mi'râcını tasvir edenlere de mi'râciye adı verilirken; mûsikîde bunların câmilerde ve mevlid törenlerinde okunulan bestelenmiş şekillerine de aynı isimler verilmiştir. Câmilerde, mevlid ve mi'râciyyeler arasında okunan, güftesi Türkçe veyâ Arapça olan, özellikle Hz. Peygamber'in doğumuna ait medhiyyelerden ibâret ilâhilere de tevşîh denilir. Tevşîhler de konu bakımından birer na't-tır.[2]

Yine câmi mûsikîsinde yer alan bir şekil de temcid-dir. Üç aylara mahsus bir tür olan temcid, özellikle Ramazan ayında; ilk kısmında münâcât, ikinci olarak na't ve son olarak da toplu halde ilâhî okunulan bir şekildir.[3]

Tekke mûsikîsine dâhil şekiller arasında ise; Mevlevî âyinlerinin ilk bölümünde, duraklarda ve şugul adı

---

1 Ekrem Karadeniz,a.g.e.,s.165; Nuri Özcan,a.g.e.,C.I,s.18.
2 Nuri Özcan,a.g.e.,C.I,s.21; Meydan Larousse,İst.1973, C.XII., s.113; Yılmaz Öztuna,Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, İst.1969-1976, C.II,s.132;Ali Rifat-Rauf Yektâ-Zekâîzâde Ahmed,Türk Mûsikîsi Klasiklerinden ilâhîler,C.I,Mevlut Tevşihleri,İst.1933, s.VII-VIII.
3 Ekrem Karadeniz, a.g.e.,s.161;Nuri Özcan,a.g.e.,C.I, s.19-20.

verilen Arapça güfteli ilâhîlerde na'tların yer aldığını tesbit ediyoruz.[1]

Tekke ve câmi mûsikîsinde ortak şekiller olarak na't ve ilâhîyi görmekteyiz. İlâhî, tasavvufî edebiyatımızda ilâhî adındaki manzûmelerin bestelenmiş şekli[2] veyâ dînî mûsikî sahasına giren bütün şekillerin genel adıdır.[3]

Asıl konumuz olan na't ise; edebiyatımızda na't adı verilen Hz.Peygamber medhiyelerinin, mûsikîdeki bestelenmiş şekilleridir.[4] Mûsikîde na't, ilâhî usulleriyle bestelenen; ancak ilâhîden daha uzun, daha tantanalı, daha tumturaklı, daha ağır ve daha yüksek olmasına dikkat edilen bir şekildir.[5]

Na'tlar, durak evferî ve türkî darb usulleri ile bestelenmişlerdir. Okunurken usûle tam riâyet edilmeden, serbest bir yoruma tâbi olan bu na'tların güfteleri; umûmiyetle edebiyatımızdaki meşhur mutasavvıf şâirlerin şiirlerinden seçilir.[6] Dînî eserlerin bir çoğu için kullanılan, nutk-ı şerîf deyimi na't güfteleri için de kullanılan umûmî bir tâbirdir.[7]

Hem câmi, hem de tekke mûsikîsine dâhil, son derece yaygın bir tür olan na'tı okuyan hânende veyâ zâkire de na't-hân denilir.[8] Geçmişimizde mescid, câmi, tekke ve mev-

---

1 Ekrem Karadeniz,a.g.e.,s.166-167,170; Nuri Özcan,a.g.e. C.I,s.32-38.

2 Nuri Özcan, a.g.e.,C.I, s.41.

3 Subhi Ezgi,Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi,İst.1933-1953, C.III, s.54.

4 Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,C.II,s.664;Türk Ansiklopedisi,C.XXV,s. 146; Meydan Larousse, C.IX, s.191.

5 Yılmaz Öztuna,Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi, C.II, s.64.

6 Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.40.

7 Ekrem Karadeniz, a.g.e., s.163.

8 Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Ans.,C.II,s.64; Türk Ans., C.XXV, s.146.

levîhânelerde na't-hân adıyla ve na't okumakla görevlendirilmiş kişilerin mevcûdiyyetini, vakıf kayıtlarından öğreniyoruz. Örnek vermek gerekirse; on sekizinci asırda yedi mescid ve altmış câmide görevlendirilmiş personelin sayılarını ve günlük ücretlerini gösteren tabloya göre adı geçen yerlerde yirmi bir na't-hân bulunduğunu görüyoruz.[1] Ya da Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı'na ait belgelerde imam, müezzin yanında na't-hâna verilen ücret kaydı,[2] geçmişte na't-hânlığın âdetâ bir meslek durumunda olduğunu belirtmektedir.

Bu arada Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde meddahların da, dînî toplantılarda veyâ câmilerde münâcât ve hükümdar medhiyeleri yanında na't okuduklarını Fuad Köprülü bildirmektedir.[3]

Câmilerde na't; salâ, tevşîh, mevlid, mi'râciyye ve temcidler hâricinde; müstakil olarak cuma ve bayram namazlarından önce okunan Kur'ân-ı Kerîm'i tâkiben, tekkelerde ise mukâbelelerde Kelime-i Tevhid ile İsm-i Celâl arasında icrâ edilen bir mûsikî şekli olmuştur.[4] Özellikle Mevlevî mukâbelelerinde ve âyin-i şerîf icrâsında na'tın özel bir yeri vardır. Buna göre; semâhânede cemaatle kılınan farz namazından sonra, Kelime-i Tevhid ve tesbih çekilir, dua edilir, Fâtiha'dan sonra şeyh Mesnevî'den birkaç beyit şerheder, kısa bir aşır okunur, post duası edilir, müteâkiben bir na't-hân tarafından na't icrâ edilir,na'ttan sonra da âyin makâmı taksîme başlanır.[5] Mevlevîhânelerde bu nizam içinde yer alan na'tlar içinde ikisi son derece meşhurdur. Bunlardan biri Mevlânâ'nın:

---

[1] Bahaeddin Yediyıldız,"Vakıf Müessesesinin XVIII.Asır Türk Toplumundaki Rolü",Vakıflar Dergisi,S.14,Ank.1982, s.15.

[2] Hatice Karapaça, "Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı",Erciyes Der.,Yıl:6,S.68, Kayseri,1983, s.32-34.

[3] Fuad Köprülü,Edebiyat Araştırmaları,Ank.1986, s.367,14.

[4] Nuri Özcan, a.g.e., C.I, s.40.

[5] Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı,İst.1963, s.77-90.

İy çerâğ-ı âsumân u rahmet-i Hak ber-zemîn
Nâle-i men gûş-dâr u derd-i hâl-i men bibîn

matlaıyla başlayan, Senâyî mahlaslı yedi beyitlik gazelidir.[1] Bu na'tın günümüze kadar ulaşan canlılık ve şöhretine, yaşayan bestekârlarımızdan Cinuçen Tanrıkorur'un bestesi güzel bir misâldir. Yine mevlevîhânelerde okunması mutâd olan, hâlen düzenlenen Mevlânâ İhtifalleri ve semâ gösterilerinde icrâ edilen bir diğer na't da Şems mahlasını taşıyan, altı beyitlik;

Yâ Habîballâh Resûl-i Hâlik-i yektâ tûyî
Ber-güzîn-i Zü'l-Celâl-i pâk ü bî-hemtâ tûyî

matlalı na'ttır. "Na't-ı Mevlânâ" adıyla meşhur ve güftesinin Mevlânâ'ya ait olduğu söylenilen bu na't,[2] büyük dehâ Itrî'nin râst makâmındaki bestesi ile âbideleşmiştir. Bestelenmiş na'tlar içinde en meşhuru ve konumuz için en güzel örnek olması itibâriyle bu na'tın notasını bölüm sonunda veriyoruz.[3]

---

[1] Abdülbâkî Gölpınarlı,Mevlevî Âdâb ve Erkânı,İst.1963, s.28; ayrıca bkz.Abdülbâkî Gölpınarlı,Dîvân-ı Kebir Tercümesi, İst.1962, C.IV, s.52.

[2] Abdülbâkî Gölpınarlı,Mevlevî Âdâb ve Erkânı,s.28-29.Ancak burada A.Gölpınarlı bu na'tın Mevlânâ'ya değil, Ulu Ârif Çelebi'ye ait olduğunu belirtmektedir. Dîvân-ı Kebîr'in Firuzanfer neşrinde bu gazeli bulamadık. Konunun açıklığa kavuşması için Dîvân-ı Kebîr nüshaları ile Ulu Ârif Çelebi'nin divan nüshaları üzerinde bir araştırma yapılması gerekmektedir. Bir tez süresiyle sınırlanan zamanımızda konuyu gerektiği gibi araştırma imkânı bulamadık, ancak Mevlânâ ve eserleriyle ilgili bundan sonraki çalışmalarda konuya dikkat çekmek için burada yalnızca bu husûsa işâret etmekle yetiniyoruz. Belirtmek istediğimiz bir diğer husûs da, Na't-ı Mevlânâ adı ile; halk arasındaki Mevlânâ'ya yazılmış na't kanaatinin yanlış oluşu; bu başlığın Mevlânâ'nın yazdığı na't şeklinde değerlendirilmesi gerektiğidir.

[3] Bkz. s.125-128.

Bunlar dışında mevlevîhânelerde Mevlânâ'nın gazellerinden herhangi biri de na't olarak okunmuştur. Zîrâ Mevlevîler'e göre Mevlânâ'nın her sözü, her şiiri âyet ve hadisleri tefsîr ve şerh ederken, Hz.Muhammed'i de över mâhiyettedir.[1]

Mevlevî tekkelerinde âyin ve na't adı altında icrâ edilen dînî mûsikîmiz, diğer tarikat tekkeleri ve câmilerde genel bir isim olarak ilâhî adıyla tanınmıştır. Buna paralel olarak da mûsikî mecmualarında temcid ilâhisi,tevşih, durak ve na't gibi terimler yerine ilâhî tabiri yer almaktadır.[2] Bu türden mûsikî mecmuaları ve cönkleri taradığımız zaman ilâhî ve na't güftelerinin daha çok tasavvuf şâirlerinin eserlerinden alındığını görüyoruz. Bunlar arasında ilk sırada: Âşık Yûnus, Dede Ömer Rûşenî, Eşrefoğlu Rûmî, Seyyid Seyfullah Nizâmoğlu, Şemseddin Sivâsî, Abdulahad Nûrî, Niyâzî-i Mısrî, Azîz Mahmûd Hüdâyî, İsmâil Hakkı Bursevî, Hasan Kenzî, Îsâ Mahvî, Nakşî, Nasûhî, Nazmî, Hâfız, Besîm, Vahyî, Süleyman Nahîfî, Salâhî, Derviş Osman ve Sahvî; şâir padişahlardan da Sultan II.Mustafa ve Sultan III. Ahmed'in na'tlarının bestelendiğini tesbit ediyoruz. Na't bestekârları arasında bu alanda en çok beste sahibi olmakla Dede Efendi başta gelir. Onu tâkiben;Buhûrîzâde Itrî, Hatib Zâkirî Hasan Efendi, Nîznâm Yusuf Çelebi, Himmetzâde Abdullah Efendi, Tosunzâde Abdullah, Mustafa Çâlâkzâde, Mehmed Zaîfî (Akbaba İmamı),Derviş Ali ve İsmail Hakkı Bursevî na't ve tevşîh besteleriyle ünlüdür.

---

1 Abdülbâkî Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s.29.

2 Müstâkîmzâde Süleyman, Mecmua-i İlâhiyât, Süleymâniye Ktp. Esad Efendi Böl.Nu:3397; Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Bağdat Böl.Nu:402; Cönk,Koyunoğlu Müz.Nu:11477; Sadettin Nüzhet Ergun, Türk Mûsikîsi Antolojisi, Dînî Eserler, İst.1943, C.I-II; Ali Rifat, Rauf Yektâ,Zekâîzâde Ahmed, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri, Mevlud Tevşihleri, Nefesler, İlâhîler,İst.1931-1938; Nuri Özcan,a.g.e.,C.I-II,Güfteler Böl. s.122-879.

Bestelenmiş na'tlardan en meşhur birkaçına örnek olarak; aşağıda beste, güfte, makam ve matla beyitlerini verdiğimiz eserleri gösterebiliriz:

Beste: Buhûrîzâde Itrî

Güfte: Buhûrîzâde Itrî

Makam: Nevâ

Sâyesi düşmez yire bir böyle nahl-i Tûr'sun
Mihr-i âlem-gîrsin başdan ayağa nûrsun[1]

Beste: Yusuf Nîznâm Çelebi

Güfte: Nazîm

Makam: Râst

Âfitâb-ı subh-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ
Mâhtâb-ı şâm-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ[2]

Beste: Dede

Güfte: Sultan II.Mustafa Han

Makam: Şehnâz

El-meded ey Fahr-i Âlem hem Şefîa'l-Müznibîn
Nâzil oldı hakkına hem "Rahmeten Li'l-Âlemîn"[3]

Beste: Hasan Efendi-zâde Ahî

Güfte: Nasûhî

Makam: Mâhûr

Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ
Tal'atındır yâ Resûlallâh senin[4]

---

1 Nuri Özcan, a.g.e.,C.II, s.769.

2 a.g.e., C.II,s.873-875; Subhi Ezgi,Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcid,Na't, Salat,Durak,İst.1945, s.25-26.

3 Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.626-627.

4 Nuri Özcan, a.g.e., C.I,s.150-151; Ekrem Karadeniz, Klasik Türk Mûsikînin Nazariye ve Esasları, s.702-703.

Beste: Hâfızpost
Güfte: Azîz Mahmud Hüdâyî
Makam: Acembeste

Kudûmün rahmet-i zevk u safâdır yâ Resûlallâh
Zuhûrun derd-i uşşâka devâdır yâ Resûlallâh[1]

Beste: Enfî Hasan Ağa
Güfte: Âşık Yunus
Makam: Baba-Tâhir

Cânum kurbân olsun senün yoluna
Adı güzel kendi güzel Muhammed[2]

Beste: ?
Güfte: Niyâzî-i Mısrî
Makam: Acem

Yine dil na'tını söyler Muhammed
Dil ü cân mülkini toylar Muhammed[3]

Beste: Dede
Güfte: Süleyman Nahifî
Makam: Râst

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallâh
Velî âzurde-i hâr-ı cefâyım yâ Resûlallâh[4]

Aynı güftenin Dede tarafından Rehâvî makâmında da bestelendiğini görüyoruz.[5] Bu durum pek çok na't için söz

[1] Veli Recâî Velibeyoğlu,(Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi,İst.1975, C.II, s.752.
[2] Nuri Özcan, a.g.e.,C.II, s.682.
[3] Subhi Ezgi, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcid, Na't, Salat,Durak,s.21-22; Subhi Ezgi, Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi,C.III, s.57; Cönk,Koyunoğlu Ktp. Nu:11477.
[4] Nuri Özcan a.g.e., C.II, s.551.
[5] a.g.e., C.II, s.563-564.

konusudur. Tek bir güfte aynı bestekâr veyā farklı bestekârlar tarafından değişik makamlarda bestelenmiştir. Bunun tipik bir örneğine Dede Ömer Rûşenî'nin na'tında rastlıyoruz. Rûşenî'nin:

Çün doğup tutdı cihân yüzüni hüsnün güneşi
Kim ola sevmeye bu vech ile sen mâh-veşi

matlalı na'tı ilâhî ve tevşîh şekillerinde Dede Efendi tarafından Râst, Bayâtî, Evc, Hisâr, Hüseynî, Mâhûr, Sabâ, Segâh ve Uşşâk makamlarında bestelenmiştir.[1] Edebiyattaki nazîreciliğe paralel bir özellik arz eden bu durumu, birden fazla bestesi olan güftelerin halk tarafından tutulduğuna ve sevildiğine dâir bir işâret olarak düşünebiliriz.

Bestelenmiş na'tlarla ilgili olarak, bugüne kadar ihmâl edilmiş bir diğer husus da halk edebiyatımızın ve halk mûsikîmizin bir ürünü olan ninniler konusudur.Hz.Peygamber medhi etrafında söylenilen ve ilâhî şeklinde okunan ninniler mevcut olmakla birlikte;[2] bunlar notaya geçirilmemiştir.Bunların nota tesbitlerinin yapılması, ninnilerin san'at ve folklor değerini de ortaya koyması bakımından zarûrîdir.

Daha ziyade güftelere ağırlık verdiğimiz mûsikîde na'tlar bölümünün sonunda edindiğimiz kanaat; na'tların edebî yönden önem ve yaygınlığının, dînî mûsikî sahasında da paralellik gösterdiğidir.

---

1 Nuri Özcan, a.g.e., C.II, s.553.

2 Âmil Çelebioğlu Türk Ninniler Hazinesi, İst.1982, s.44-47'de yer alan beş ninni konumuza örnek teşkil etmektedir.Ayrıca Âmil Çelebioğlu hocamızın elinde, Ankara'dan derlenen ve hâlen besteli olarak okunan Hz.Peygamber ninnisine dâir bir bant; konunun hem halk, hem de dînî mûsikîye dâhil bir şekli olarak dikkat çekmektedir.

NA'T-İ MEVLÂNÂ [1]

Makâmı : Râst

Güfte : MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN
Beste : I T R Î

YÂ HAZ RE Tİ MEV LÂ NA HAK DOST YÂ

HA Bİ BAL LAH RE SÛ Lİ HÂ Lİ Kİ YEK TÂ TÜ Yİ

BER GÜ Zİ Nİ ZÜL CE LÂ Lİ PÂ

KÜ Bİ HEM TÂ TÜ Yİ DOST

SUL TÂ NI NIM NÂ ZE NÎ Nİ HAZ

RE Tİ HAK SAD Rİ BED Rİ KÂ İ NÂT

NÛ Rİ ÇEŞ Mİ EN Bİ YÂ ÇEŞ

Mİ ÇE RÂ Ğİ MÂ TÜ Yİ Yİ

Yİ YÂ MEV LÂ

NÂ HAK DOST SUL TÂ

[1] M.Ekrem Karadeniz, Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları, Ankara, t.y., s. 705-708.

NIM DER ŞEBİ Mİ RÂ Cİ BÛ DE CİB

RA İL EN DER Rİ KÂ KÂB

DOST DOST PÂ Nİ HÂ

DE BER SE Rİ NÜ NÜH KÜN BE Dİ

HAD RÂ TÜ Yİ Yİ Yİ

YÂ MEV LÂ

NÂ HAK DOST SUL TÂ

TÂ NIM MAH BÛ BÛ

Bİ MEN DOST

DOST DOST

YÂ RE SÛ LAL. LAH TÜ DÂ NÎ ÜM ME TÂ NED Â Cİ

ZEND REH NÜ MÂ Yİ Â Cİ ZÂ Nİ

BÎ SERÜ BÎ PÂ TÜ Yİ

HAK DOST

DOST DOST SUL TÂ

TÂ NIM NIM

SER Vİ BOS TA NI Rİ SÂ LET NEY BA HÂ RI MA' Rİ FET

GÜL BÜ NÎ BÂ ĞÎ ŞE RÎ ÂT BÜL BÜ LÎ BÂ LÂ

TÜ Yİ Yİ

YÂ VE Lİ YUL LÂH DOST

DOST HEY ŞEM Sİ TEB RÎ ZÎ Kİ DÂ RED NA Tİ

PEY GAM BER ZÎ BER BER

MUS TA FÂ VÜ MÜC TE BA ÂN SEY Yİ Dİ Â LÂ

TÜ Yİ Yİ

YÂ TA Bİ BE BEL KU LÛ

LÛB YÂ VE

LİY YAL LAH AL LAH DOST

DOST

(Yâ hazret-i Mevlâna, hak dost)
Yâ habîballah, resûl-î hâlik-î yektâ tüyi
Ber-güzîn-î zülcelâl-î pâk-ü-bîhemtâ tüyi
(Dost Sultânım)
Nâzenîn-î Hazret-i-Hak, sadr-i-bedr-î kâinât
Nûr-i çeşm-î enbiyâ, çeşm-î çerâğ-î mâ tüyi
(Yâ Mevlânâ, hak dost Sultânım)
Der-şeb-î mi'râc bûde Cibrail ender-rikâb
(Dost)
Pâ-nihâde ber-serî nüh künbed-î hadrâ tüyi
(Yâ Mevlânâ, hak dost Sultânım)
(Mahbûbi men dost dost dost dost)
Yâ Resûlallah tü dânî ümmetâned âcizend
Rehnümâ-yî âcizân-î bî-ser-û bî-pâ tüyi
(Hak dost dost Sultânım)
Serv-i bostan-î risâlet, nev-bahâr-î ma'rifet,
Gülbün-î bâğ-î şerîat, bülbül-î bâlâ tüyi
(Yâ veliyyullah dost hey)
Şems-i Tebrîzî ki dâred na't-i Peygamber ziber
Mustafâ vü müctebâ ân seyyid-î âlâ tüyi
(Yâ tabibel kulûb, yâ veliyyallah dost)

2. LEVHALARDA NA'T :

"Kur'ân-ı Kerîm Hicâz'da nâzil olmuş, Mısır'da okunmuş, İstanbul'da yazılmıştır." sözü; Türkler'in İslâmiyet'e siyâsî, askerî ve kültürel hizmetleri yanında, hat san'atının tekâmülündeki yerini ve Kur'ân-ı Kerîm yazılmasında yarattıkları mucizeyi kısaca ifâde etmektedir. Özellikle: "Nûn ve'l-kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için"[1] âyetindeki kalem ve yazının tefsîri ile, yazanları teşviki yanında asıl olarak Kur'ân-ı Kerîm'i en güzel şekilde yazma gayreti Türkler'i İslâm âleminde hat san'atının önderi hâline getirmiştir.

Ecdâdımız yazıyı bir san'at ve felsefe haline getirirken resmetmeye yönelik kâbiliyetlerini yazı üzerinde yoğunlaştırmış; yazılarını da türlü türlü renk ve nakışlarla süsleyerek, eserlerini tezhib ve cilt san'atının hârikulâde güzelliğiyle donatmışlardır. Bu üstün zevk gittikçe gelişerek, bugün bir kısmı elimizde olan murakkalar, levhalar ve kitaplarla eşsiz örneklerini vücûda getirmiştir.

Bütün bu eserler İslâmiyet'i kabulden sonra benimsediğimiz Arap harfleriyle yazılmış, Kur'ân-ı Kerîm'in yazısı olan bu alfabe zamanla İslâm harfleri şeklinde telakkî edilmiştir. Bunun yanında hat; önce kitâbî bir san'at olarak ele alınmış, hattatlarımız bütün mahâretlerini özellikle Kur'ân-ı Kerîm yazmakta gösterirken daha sonraları tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, akâid, tasavvuf, edebiyat, hatta mantık, tıp, hendese ve astronomi gibi ilim dallarına ait eserler de bir meslek hâline gelen hat san'atının güzelliğinden nasib almışlardır.[2] Celî hattının gelişmesiyle birlikte on sekizinci asır sonlarından itibâren hat lev-

---

1 Kalem, 68/1.

2 Muammer Ülker, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat San'atı, Ank. 1987, s.3.

halarının şâheser örnekleri yazılmış;[1] göz zevkine hitâbeden bu levhalar en fakir evden, konak ve saray duvarlarına, dükkânlara kadar uzanmıştır. Muhtevâ yönüyle âyet ve hadis kültürünü yaymak ve besmele-i şerifle yaşadığımız bütün mekânları süslemek gâyesine mâtuf olan bu levhalara; zamanla halk tefekkürünü yansıtan sözler ve şiirler de dâhil olmuş, edebiyat mahsullerimiz dîvan yapraklarından,duvar levhalarına yükselmiştir.

Başlangıçta âyet ve hadisler gibi tamâmen dînî konuların hâkim olduğu levhalarda, dînî edebiyat da önemli bir yere sahiptir. Edebiyatımızda Hz.Peygamber'le ilgili konuların yaygınlığına paralel olarak; levhalarda başta hadisler olmak üzere, Hilye-i Şerîf, Esmâ-i Nebî, Mucizât-ı Nebî ve konumuz olan Na't-ı Şerîf'ler hat san'atına önemli ölçüde malzeme olmuştur. Hattatlarımız, beğenilen ve meşhur na'tlardan aldıkları veyâ şâiri unutulmuş populer beyitleri hüsn-i hat ile levha hâline getirirken, Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın dilinden övüldüğü âyetleri de ihmâl etmemişlerdir. Bunlar arasında; "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'i överler. Ey inananlar, siz de O'nu övün ve selâmet dileyin."[2] "Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna Allah'ın şehâdeti yeter."[3] ve "Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzeresin sen."[4] âyetlerini görüyoruz.

Hz.Peygamber'i konu edinen, edebî mâhiyetteki levhaların en yaygınları:

---

1 Uğur Derman,Türk Hat San'atının Şâheserleri, Türkiye Matbaacılık Sanayiî, 1982, Önsöz.

2 El-Ahzâb, 33/56.Sülüs istifli levha, Hattat Emin Yazıcı, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:51.

3 Fetih,48/28-29. Celî talik levha,Hattat Hocazâde Hulûsi Yazgan,Türk Hat San'atının Şâheserleri,Nu:55.

4 Kalem,68/4. Celî sülüs levha, Hattat Nezyen Emin Efendi, Mahmud Bedreddin Yazır, Kalem Güzeli,2.bsk.Ank.1981, s.118.

"Garîk-i bahr-i isyânım
Dahîlek yâ Resûla'llâh"

ve

"Muhabbetden Muhammed oldı hâsıl
Muhammed'siz muhabbetden ne hâsıl"

beyitleridir. Bu levhalar câmilerde ve evlerde yer alırken, dükkânlarda:

"Bu dükkân bir dükkândır ki her usûlü ba-safâ
İçinde sâkin olanlar çekmesin aslâ cefâ

Bir gelen bir dahi gelsin demesinler bî-vefâ
Sâhibine kıl şefâat yâ Muhammed Mustafâ"[1]

beyitleriyle karşılaşıyoruz. Aynı levha ilk mısraı "Bu hâne bir hânedir ki her usûlü bâ-safâ" şeklinde değiştirilerek evlerde de bulunmaktadır.

Levhaların, daha san'atkârâne beyitlerle yazılmış olan örnekleri de mevcuttur:

"Ey maḥrem-i bī-müşterek-i ḳurb-ı Ḫudā
Dilden eşerüñ itmesün Allah cüdā
Her ẕerre-i ḫāk-i ḳadem-i Ḥażret'üñe
Cānum da fidā ten de fidā ben de fidā"[2]

"Çıḳdıñ şeb-i miʿrācda eflāke ey reşk-i melek
Yūnus'la farḳ-ı rifʿatiñ beyne's-semā ve's-semek

Envār-ı ṣubḥ-ı vuṣlatıñ vecd-āver-i ehl-i yaḳīn
Deycūr-ı şām-ı firḳatiñ ẓulmet-res-i erbāb-ı şek

Zā'il olur mı dīdeden eşkimle naḳş-ı ʿārıżıñ
Ḳābil değildir eylemek āyīneden tims̱āli ḥak

---

[1] Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi, Ank. 1984, s.266.

[2] Bkz.Resim 1, Celî talik levha, Hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri,Nu:31.

Maḳbūl olursa eyleyem īs̱ār cism ü cānımı
Bir çāker-i memlūk içün çoḳ mı fidā-yı mā-melek

Rūḥī ḫayāl-i Muṣṭafā olmış saña niʿme'r-refīḳ
Her ḳande ʿazm eyler iseñ ʿazm eyle Allah maʿek"[1]

"Ol Resūl-ı Müctebā hem Raḥmeten Li'l-ʿĀlemīn
Bende medfūndur diyü eflāke faḫr eyler zemīn

Ravżasın idüp ziyāret didi Cibrīl-i Emīn
هذه جنات عدنٍ فادخلوها خالدين "[2]

"Basmasa mübārek ḳademiñ rūy-ı zemīne
Pāk itmez idi kimseyi ḫāk ile teyemmüm"[3]

Şeyh Sadî'nin Gülistan mukaddimesindeki beyitleri edebî kültürümüzde dilden eksik edilmediği gibi, levhalara da nakşolmuştur. "Cemâliyle karanlıkları açtı, O'na ve âline salavat getiriniz." meâlindeki iki mısraının yer aldığı talik levha bunun bir örneğidir.[4]

"Muhammed insandır ama, her insan gibi değildir. Taşlar arasında yakut ne ise öyledir." meâlindeki Arapça bir beyit de na't konulu levhalarımız arasında yer almaktadır.[5]

---

1 Bkz.Resim 2, Celî talik levha,Hattat Sâmi Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:32.

2 Bkz.Resim 3, Celî sülüs levha,Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Türk Hat San'atının Şâheserleri,Nu:28.

3 Bkz.Resim 5, Celî sülüs levha,Hattat Mustafa Râkım,Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:22. Aynı beyit Kazasker Mustafa İzzet tarafından da yazılmıştır,Mahmud Bedreddin Yazır, Kalem Güzeli, s.243.

4 Bkz.Resim 4,Hattat Necmeddin Üsküdârî,Muammer Ülker,Türk Hat San'atı, s. 303-304.

5 Bkz.Resim 6,Hattat Mahmud Celâleddin, Türk Hat San'atının Şâheserleri, Nu:21.

"Ey levḥ-i żamīriñ raḳam-ı luṭf ile merḳūm
Mażmūn-ı kerem ḫāṭır-ı feyyāżıña maʿlūm

Dest-i emelim dāmen-i iḥsānıñı ṭutdı
Ḥāşā ki kemāl-i keremden ola maḥrūm"[1]

"Benim iki cihān içre murādım ol Ḫudā'dandır
Ümīdim rūz-ı maḥşerde Muḥammed Muṣṭafā'dandır"[2]

Şâir Nâbi'nin Medîne-i Münevvere'ye yaklaştığı zaman irticâlen söylediği ve kudsiyeti hakkında halk arasında yaşayan rivâyetler mevcut olan:

"Ṣaḳın terk-i edebden kūy-ı Maḥbūb-ı Ḫudā'dur bu
Naẓar-gāh-ı İlāhī'dür Maḳām-ı Muṣṭafā'dur bu"

matlalı na'tının ilk beyti ve tamamı da levha haline getirilmiştir.[3]

Gazel, rübâî, kıt'a ve beyit tarzındaki bu örneklerde görüldüğü gibi; levhalarda, Hz.Peygamber'in medhi ve O'ndan şefâat talebi dile getirilen manzumeler ele alınmış-

1 İmâd üslûbunda yazılmış ta'lik kıt'a,Hattat Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi, Kalem Güzeli, Resim, 109.

2 Hocamız Âmil Çelebioğlu'ya ait 1319 hicri tarihli,talik hat ile kırmızı yün bez üzerine pulla işlenmiş büyük boy levha.

3 Bu na'tın matla beytinin yazılı olduğu bir levhayı hocamız Âmil Çelebioğlu,yirmi yıl önce Fatih Hırka-i Şerîf Câmii'nde gördüğünü söylemiştir. Halen levhanın câmide mevcut olup olmadığını araştıramadık.Ancat,na'tın tamamının Hâmid Aytaç hattı ile levhası için bkz.Abdülkadir Karahan,Nâbî,Ank.1987, s.207; ayrıca bkz. Resim 7.

tır. Bunlar dışında Hz.Peygamber'in isimleri[1] ve samîmî Peygamber âşıklarının; "Âh yâ Muhammed"[2], "Yâ Mahbûbe'l-Âşıkîn"[3] ve "Aman yâ Fahr-i Âlem"[4] gibi nidâları da levhalarda yer alır. Son örneğimizdeki "aman" kelimesinin Hz. Peygamber'in ism-i a'zamı olan Muhammed adı ile ebced hesabında eşdeğerde olması, yâni her ikisinin de harflerinin doksan iki rakamını vermesi dolayısiyle, bu husus şâirâne bir dille ifâdesini bulan Yaman Dede'nin beytiyle levhalara nakşolunmuştur.

"Amān lafżı seniñ ism-i şerīfiñle müsāvīdir
Anıñçün ʿāşıḳıñ zārı amāndır yā Resūla'llāh"

beytinin enteresan bir levhası, yaprakları "Yâ El-Evvelîne Ve'l-Âhirîn" olan armut biçiminde "Aman Mürüvvet" ibâresi altında yer almaktadır.[5]

Na'tlarımızın levhalarla âbideleşen bu örnekleri dışında, câmi ve dergâh gibi yapıların duvar süslemelerindeki örnekleri de mevcuttur. San'at tarihi sahasına giren bu konunun günümüzdeki bir örneğini, Konya'da Merkez Postane yanında bulunan Hacı Hasan Câmii'nin şadırvan duvarında görüyoruz. Burada yeni yazı ile Fuzûlî'nin Su Kasîde - si'nden iki beyit bulunmaktadır.

---

1 Celî sülüs levha,Hattat Mustafa Râkım Efendi, Kalem Güzeli, s.235.

2 Celî sülüs levha,Hattat Abdülfettah Efendi,Kalem Güzeli, s.243.

3 Celî sülüs levha,Hattat Şefik Bey,Kalem Güzeli, s.115.

4 Talik levha,Hattat Necmeddin Okyay, Türk Hat San'atı, s.333.

5 Bkz.Resim 8,Celî sülüs levha, Hattat Mehmed Şefik Bey, Kalem Güzeli, s.246. Aynı levha Mevlânâ Müzesi'nde de mevcuttur. Ayrıca yalnızca Yaman Dede'nin beytinin yazılı olduğu bir levhayı hocamız Âmil Çelebioğlu,1963 yılında Çorum Ulu Câmii'nde gördüklerini bildirmişlerdir.

Yine konumuzla doğrudan ilgili olmadığı halde; geçmişte İslâmî harflerle ve bugün de yeni yazıyla tertiplenen, Türk zevkinin millî bir geleneği olan mahyalarda istişfa' mâhiyetindeki "Şefâat yâ Resûlallâh" yazılarını da[1] Hz.Peygamber'le olan ilgisi dolayısıyla burada belirtmek istiyoruz.

Neticede görülmektedir ki; Türkler'in Hz.Peygamber'e duyduğu derin ve samîmî sevgi, edebiyatımızda ve mûsikîmizde sayısız ve fevkalâde güzel örnekleriyle ölümsüzleşirken, aynı sevgi hisleri câmilerde mihrap yanında yer alan yıldız şeklindeki "Muhammed" nakşından başlayarak, levhalar hâlinde hat san'atının değerli eserleriyle günümüze kadar uzanmaktadır.

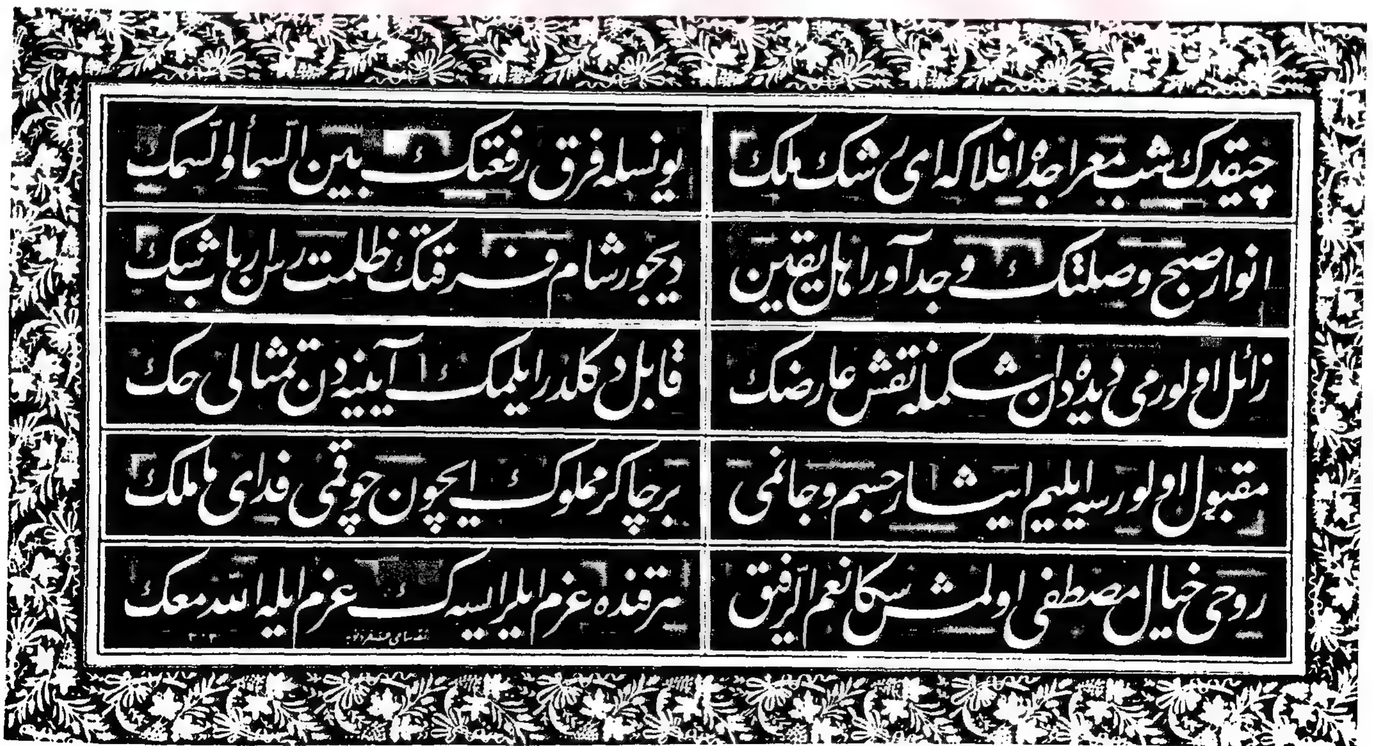
---

[1] Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru,İst.1947, s.129.

ای محرم بی مشترک قرب خدا
دلدن اثرک ایتمسون الله جدا
هر ذره خاک قدم حضرتکه
جانم فدا تنده فدا بنده فدا

کتبه یساری زاده غفر لهما

RESİM 1

RESIM 2

اول رسول مجتبی هم رحمة للعالمین

بندهٔ فرزندر دیو افلاکه فخر ایلر زمین

روضه‌سن ایدر زیارت دیدی جبرائیل امین

هذه جنات عدن فادخلوها خالدین

RESIM 3

صلوا علیه وآله

كشف الدجى بجماله

١٣٧٥

كتبه نجم الدين اوقياي

RESIM 4

RESİM 5

محمد بشر لا كالبشر
بل هو كالياقوت بين الحجر

RESİM 6

صاقين ترك ادبدن كوى محبوب خدادر بو
نظرگاه الهيدر مقام مصطفادر بو

فلكده ماه نو باب السلامك سينه چاكيدر
بونك قنديلى جوزا مطلع نور ضيادر بو

حبيب كبريانك خوابگاهيدر فضيلتده
تفوق كردهٔ عرش جناب كبريادر بو

بو خاكك پرتوندن اولدى ديجور عدم زائل
عمادن آچدى موجودات چشمين توتيادر بو

مراعات ادب شرطيله گير نابى بو درگاهه
مطاف قدسياندر بوسه گاه انبيادر بو

نابى

نمقه حامد غفر ذنوبه

RESİM 7

RESİM 8

II. BÖLÜM
DÎVAN ŞiiRiNDE NA'T

A. NA'TLARDA ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Divan edebiyatında on üçüncü asırdan itibaren ilk örneklerini gördüğümüz na'tlar; yaygınlığı ve muhtevâ genişliği nisbetinde, şekil yönünden de çeşitlilik arz etmesiyle dikkati çekerler. Özellikle kasîde, gazel ve mesnevîden başlayarak müfrede kadar uzanan nazım şekilleri, başlıkları ve redifleri yönünden; medhiye türündeki diğer şiirler ile na'tlar arasında belirgin bir fark vardır.

1. BAŞLIKLAR :

Na't başlığı olarak en yaygın şekliyle "Na't-ı Şerîf" terkibi yanında; Medh-i Resûl, Medhü'n-Nebî, Na'tü'n-Nebî, Na'tü'r-Resûl, Na't-ı Peygamberî gibi başlıklar en çok rastladığımız terkiplerdir. Ancak Hz.Peygamber'in medhini konu edinen şâirler, na'tlarında başlıktan itibâren O'nun övgüsüne yer vermeyi âdet edinmişlerdir. Bu yüzden san'atkârâne ve övgüyle dolu başlıklar tercih edilmiş,bilhassa Hz.Peygamber'e edebî ve dînî kültürümüzde atfedilen isim ve sıfatlar dile getirilmiştir. "Der-Na't-i Seyyidi'l-Mürselîn ve Hâtemi'n-Nebiyyîn Muhammed Mustafâ[1], Der-Na't-i Seyyid-i Kâinât Aleyhi Efdalü's-Salavât,[2] Ol fasîhü'l-makâl ve melîhü'l-cemâl ve kerîmü'l-hısâl ve adîmü'l-misâl şâh-ı risâlet-penâh olan Habîbullah'ın na't-ı münir ve midhat-i bî-nazîrleridür.[3]" gibi başlıklarda Hz.Peygamber için "Efdal-i Mahlûkât, Es'ad-ı Mevcûdât, Fahrü'l-Mürselîn, Mefhar-ı Mevcûdât, Hazret-i Cenâb-ı Risâlet-Penâh, Seyyid-i Kâinât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ, Senedü'l-Asfiyâ, Habîb-i Hudâ, Nebiyy-i Ekrem, Mahbûb-ı Rabb-i Âlem, Cenâb-ı Şâh-ı Mülk-i Bekâ, Bihterîn-i Arz u Semâ, Şefî-i

---

1 Şeyhî, Hüsrev ü Şîrîn, s.16.

2 Nef'î, Dîvan, yk. 3^b.

3 Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ, s.8.

Ümem , Şâfi-i Rûz-ı Kıyâmet" gibi ifâdeler yer alır. Ayrıca Hz.Peygamber'in adının geçtiği yerde salavat getirme âdetine uyularak başlıklarda "Aleyhi's-Selâm, Sallallâhu Taâlâ Aleyhi ve Sellem" tarzında salat ve selâm ibârelerini kullanmak da vazgeçilmez bir gelenek olmuştur.

Na't ve medh tabirleri yanında başlıklarda istimdâd,[1] istişfâ[2], teşeffu ve tereccî,[3] tazarru[4] gibi ifâdelere rastlıyoruz. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'a yazılan münâcâtların bir benzeri olan bu manzûmelerde, Hz.Peygamber'in medhi yanında O'na iltica, O'ndan yardım ve meded dileme, şefaat taleb etme dile getirilirken, bu muhtevâ husûsiyeti aynı zamanda başlık olarak yer almıştır.

Yalnızca Nâilî-i Kadîm'in na'tlarında rastladığımız bir başlık tabiri de "menkıbe"dir.[5] Ayrıca Enderunlu Fâzıl Bey'in, Hz.Peygamber medhiyeleri için kullanıldığı na't başlığı yanında, dört halife ve din büyükleri için yazdığı kasîdelerde "na'tiyye" başlığını kullandığını görüyoruz.[6]

---

1 Abdullah Azmi Yaman, Mi'râciyye,İst.1948, s.5; Hasibe Mazıoğlu, Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri,Ank.1987, s.36,102.

2 Sâib, Mecmua,DTCF Ktp. Nu:3119,s.11; Dîvân-ı Rahmî-i Harputî,İst.1303,s.9; Mecmua,Nuruosmaniye Ktp. Nu:4909, yk.58[a]; Şemseddin Sivâsî,Mevlid-i Nebî,y.y. t.y. (Veli Recâî Velibeyoğlu, Şiir Kitapları Antolojisi,İst.1975, C.II, s.816).

3 Joseph von Hammer,Fazlı,Gül ü Bülbül,Leipzig,1834,yk.7[b].

4 Ahmet Sevgi,Latîfî (Hayatı ve Eserleri) İnceleme-Metin, G.Ü. S.B.E. T.D.E.B.Yayımlanmamış Doktora Tezi,Ank.1987, s.328 (Sübhatü'l-Uşşâk).

5 Haluk İpekten,Nâilî-i Kadîm Dîvânı,İst.1970,s.25,30,35,45.

6 Enderunlu Fâzıl Bey, Dîvân, Bulak,1258,s.24,26,29,30,31.

2. NAZIM ŞEKİLLERİ :

Na'tların kasîde şeklinde yazıldığına dair yaygın kanaate rağmen Metinler Bölümü'nde de görüleceği üzere başta kasîde, gazel ve mesnevî olmak üzere; terkîb-i bend, tercî-i bend, murabba, muhammes, müseddes, kıt'a, rübâî, tuyuğ, müstezâd , müfred ve matla şekillerinde pek çok na't kaleme alınmıştır. Hatta edebiyatımızda örneklerini çok az gördüğümüz; müsebba,[1] müsemmen[2] ve muaşşer[3] şeklinde de na'tlar mevcuttur. Ayrıca; her bendi aynı vasıtaya bağlama güçlüğünden dolayı fazlaca tercih edilmeyen tercî-i bend nazım şekli, na'tlardaki konu bütünlüğünden faydalanılarak kullanılmıştır.[4]

Bu arada Nazîm Dîvânı'nda rastladığımız yirmi sekiz bendden oluşan ve her bendi alfabetik sırada kâfiyeli, uzun ve orijinal bir na't ile;[5] Salâhî-i Uşşakî Dîvânı'nda gördüğümüz aynı şekilde, bendleri alfabetik sırada kâfiyeli birisi otuz bendlik Arapça, diğeri 29 bendlik Farsça iki murabba[6] bu nazım şekillerinin enteresan örneklerini teşkil etmektedir.

---

1 Hasibe (Çatbaş) Mazıoğlu,"Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü. DTCF Dergisi, C.IV, S.2,Ocak-Şubat 1946,s.205-214; Şahin Uçar,Şeydâ Dîvânı, Sivas,1980, s.13-14.

2 Şîrî, NM 1,yk. 34^b-35^a; Yahyâ Nazîm, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, İst.1257, s.179-180, 317-319.

3 Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst. 1293, s.10.

4 Franz Babinger, Kıvâmî,Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955, s.7-12; İsmail Erünsal,The Life and Works of Tâcîzâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst.1983, s.7-17; Şehrî, NM 1, yk. 41^b-42^b.

5 Nazîm, Dîvan, s.238-243.

6 Salâhî-i Uşşâkî,Dîvân-ı Salâhî Fî-Na'ti'n-Nebî S.A.,Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi Böl.Nu:2650/1, yk. 1^b-10^a, 11^b-12^b.

3. VEZİNLER :

Na'tlarda şâirlerimizin, umûmiyetle aruz veznini başarıyla uyguladığını görmekteyiz. Bu arada kasîde ve gazellerde uzun kalıpların, mesnevîlerde ise daha kısa olan kalıpların kullanıldığını müşâhede ediyoruz. Bu nazım şekillerinde en çok kullanıldığını tesbit ettiğimiz vezinler aşağıda belirtilmiştir.

Kasîdelerde:

1. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûlün (hezec)
2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (remel)
3. Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (müctes)
4. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (remel)

Gazellerde:

1. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün (hezec)
2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (remel)
3. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (remel)
4. Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fâ'ûlün (hezec)
5. Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (müctes)

Mesnevîlerde:

1. Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün (hezec)
2. Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (hafif)
3. Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün (hezec)
4. Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün (serî)

Bayburtlu Zihnî'nin edebiyatımızda nâdir örneklerine rastladığımız türden; bahr-i tavîlde, doksan dokuzar tef'ileden oluşan, "Müfte'ilün" ile devam edip, "Fâ'" ile biten üç mısralık na'tı, bahr-i tavîl ile yazıldığını tesbit edebildiğimiz tek na'ttır.[1]

[1] Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, s. 8-9.

4. KÂFİYE VE REDİFLER:

Na'tlarda umûmiyetle mukayyed kâfiyelerin tercih edildiği ve şâirlerimizin kâfiye husûsunda belli bir itinâ göstererek Türkçe ile Türkçe, Arapça ile Arapça ve Farsça ile Farsça kelimelerin birlikte kâfiyelenmesine dikkat ettiklerini müşâhede ediyoruz. Aynı zamanda bir zevk ve bilgi göstergesi olarak Arapça kelimelerde aynı vezindeki kelimeler birlikte kâfiyelenmiştir. Bu arada pek çok şâirin kâfiye kelimelerinin; isimle isim, sıfatla sıfat, fiille fiil gibi aynı yapıda olmasını gözettikleri de dikkati çeker.

Redifli şiirlerin genelde diğerlerine göre daha fazla bütünlük göstermesi itibariyle na'tlarda rediflere kelime veya cümle olarak sık sık rastlıyoruz. Bunlar arasında "Habîb-i Kibriyâ, yâ Resûlallâh, Muhammed-i Arabî, Muhammed, Muhammed'in, efendim, şefâat yâ Resûlallâh şefâat" gibi redifler en fazla kullanılanlardır.

5. DİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ:

Tamamiyle dînî bir tür olan na'tlarda, konu gereği İslâmî kültürümüzde yer alan bir çok Arapça ve Farsça kelimenin, tâbirin yer alması tabiîdir. Ancak samimi bir sevginin ve şefaat talebinin dile getirildiği bu şiirlerde lirizmin esas olması ve şâirin san'atkârlık gösterme arzusuna fazlaca yer vermemesi bakımından na'tların genelde sâde bir dille kaleme alındıklarını görürüz.

Aynı konu, üslûpta da kendisini göstermiş, özentili, süslü ifâdelerden kaçınılmıştır. Bu arada na'tların en büyük özelliği tahkiyevî üslûpla kaleme alınmamaları, medhetmeye yönelik bu şiirlerin umûmiyet itibâriyle hitâbî üslûpta yazılmalarıdır. Bu da Hz. Peygamber'e duyulan sevgi yanında O'nun ebedî oluşuna ve hayâtiyetine dâir inancın en belirgin izidir.

B. NA'TLARDA MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Hz. Peygamber'le ilgili umûmî kültür, tefekkür, tahassüs, tasavvur ve tahayyüle dâir na'tlarda tesbit edebildiğimiz hususlar tasnif edilerek; na'tlara malzeme olan unsur ve mefhumların mâhiyeti ele alınmaktadır. Böylece edebiyatımızda na't türünün muhtevâsına dâhil olan bu malzemenin hem bir dökümünü, hem de kullanılış sıklığını ve nihâyetinde edebiyatımızda na'tların muhtevâ yönünden özel durumunu ortaya koymaya çalıştık. Bunun için tesbit ettiğimiz örnekleri yerinde belirttik. Konuyu en açık şekilde ifâde eden örnekleri tercih ederken; birden fazla örneğimiz olduğu zaman, bunları dipnotta belirtmeyi uygun gördük. Ancak bu şekilde tesbit ettiğimiz örneklerin dipnot veya indeks şeklinde verilmesi her ne kadar yerinde olursa da, îcâbında yarım sayfayı aşan dipnotları ile çok hacimli bir indeks meydana geleceğinden; zamanımızın ve imkânlarımızın sınırlı olması sebebiyle mecbûri olarak bu hususlardan kısmen vazgeçmiş bulunuyoruz.

1. ÂYETLER

Hz.Peygamber'e mahsus bir tür olan na'tlarda, İslâm dîninin yüce kitabı, Hz.Peygamber'in en büyük ve ebedî mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar önemli yer tutar. Esâsen bir bedî ıstılâhı olan iktibas; âyet veya hadisler ile sözü tezyîn, mânâyı te'yîd etmektir.[1] Na'tlarda âyetlerin; İslâmî esaslarla ters düşmeyen ve şâirin ifadesi ile uygunluk arz ederek "müstahsen iktibâs"lar[2] tarzında ele alındığı gibi, âyetin bütünüyle ele alındığı "tâm", kısmen verildiği "nâkıs"[3] veyâ orijinal diliyle verildiği "lafzen", tercüme yoluyla ifâde edildiği "mânen" iktibaslarını görüyoruz. Na'tlardaki unsurlar içinde çoğunluğu teşkil eden

---

1 Tâhirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugati, İst. 1973, s.61.

2 Kaya Bilgegil, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat, Ank. 1980, s.268.

3 a.g.e. s. 269.

âyet iktibaslarını değerlendirirken, yalnızca na'tın konusu olan Hz.Peygamber'le doğrudan bir ilgi kurulan âyetlere yer verdik. Zîrâ bunun dışındakiler, na't hâricindeki dînî ve edebî metinlerde karşılaşabileceğimiz türden ve na'tların muhtevâsı içinde tahlîlî yönden çalışmamıza fazlaca katkısı olmayan iktibaslardır.

Bu arada Yâ-Sîn, Tâ-Hâ, Beşîr, Müddessir gibi sûre adı veyâ âyetleri; aynı zamanda Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarından olmaları hasebiyle, "Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları" bölümünde ele aldık.Bu bölüme dâhil ettiğimiz âyetleri ise öncelikle sûre, ikinci olarak da sûre içindeki sırasına göre verdik. Buna göre her âyetin Kur'ân-ı Kerîm'deki yerini "sûre adı, sûre numarası/âyet numarası"şeklinde belirttik. Tam iktibas durumundaki âyetleri cümle hâlinde, nâkıs iktibasları ise ibârenin; âyetin başında, ortasında veya sonunda olduğuna dikkat çekecek biçimde sıra noktalarla gösterdik. Her âyetin meâlini, gerekiyorsa sebeb-i nüzûlünü, dînî ve tesbit edebildiğimiz tasavvufî tefsirini verdikten sonra; Hz.Peygamber'le olan ilgisini veyâ na'tlarda ele alınış tarzını örneklerle izâh ettik. Bu örnek beyitlerde, cümle hâlindeki âyetleri Arapça imlâsı ile; kelime veyâ ibâreleri yeni yazıyla verirken, çok bilinen ve edebiyatımızda sık sık ele alınan âyetleri de cümle olmalarına rağmen yeni yazıyla belirttik.

1.1. فاتحة :

Fâtih ism-i fâilinden,ilk açılan yer mânâsında kullanılan "Fâtiha";Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresinin ismidir.Bu sûreye El-Hamd,Ümmü'l-Kur'ân,Ümmü'l-Kitâb,Seb'a'l-Mesânî[1], Sûre-i Salât,Sûre-i Şifâ,Kenz gibi adlar da verilir.[2] Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını en güzel ve özlü biçimde anlatan bu ilk sûrenin dînimizde önemi malumdur.Zîrâ peygamberlere inen yüz dört kitabın sırları,Kur'ân-ı Kerîm'de;Kur'ân-ı Kerîm'in özü de Fâtiha Sûresi'nde toplanmıştır.[3] Bu itibarla dînî ve içtimâî hayatımıza ait her işin başında ve sonunda "Fâtiha" okunması vazgeçilmez bir husus olmuştur.

Nesîmî'nin na'tında; Fâtiha Sûresi,hem Allâh'ın hem de müslümanların tek sevgilisi olan Hz.Peygamber'in cemâlini tarif için ele alınır.Şair, Yüce Peygamber'in sıfatlarının, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının anlatıldığı İhlâs Sûresi;cemâlinin de Fâtiha Sûresi olduğunu söylerken,ikinci mısrada bu sûrenin yukarıda belirttiğimiz önemini gösterir biçimde dört kitabın adını verir:

Ey ṣıfātuñ "ḳul hüva'llāh" v'ey cemālüñ "Fātiḥa"
İşte Ḳur'ān işte Tevrāt işte İncīl ü Zebūr

Nesîmî,D,43

Kanaatimizce buradaki cemâl ile Hz.Peygamber'in güzelliği,özellikle yüz güzelliğinin kast edilerek;O'nun hem sûret, hem de sîret bakımından eşsiz benzersiz bir güzelliğin tek sahibi olması ile Cenâb-ı Hakk'ın mazharı olduğuna işaret edilmektedir.

---

1 Bkz.Hicr, 15/87.
2 Elmalılı M.Hamdi Yazır,Hak Dîni,Kur'ân Dili (Türkçe Tefsir), 3.baskı,Eser Kitabevi,1971,C.I, s.5-6.
3 İsmâil Hakkı Bursevî,Ferahu'r-Rûh (Muhammediye Şerhi),İst. 1294,C.I, s. 465.

1.2. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ [1] :

"Din gününün tek sahibi ve mutasarrıfı (Allâh'tır)."[2] Müfessirler âyetteki din günü ile kıyamet veya rûz-ı cezâ denilen; insanların dünyada iken yaptıkları iyi ya da kötü her işin karşılığını göreceği âhiret gününün kastedildiği üzerinde dururlar.[3] Böylesine çetin bir günde herkesin şefaat ümidiyle başvuracağı tek merci Hz. Muhammed'dir. Zîrâ Makâm-ı Muhammedî adı verilen şefaat yetkisi yalnızca Hz. Peygamber'e verilmiştir.[4] Bu itibarla Gül ü Bülbül mesnevisinin müellifi Kara Fazlî,na'tında bu âyete işaret edilenin Hz. Peygamber olduğunu ifade eder. Her müslümanın o muazzam günde şefaat talep edebileceği yegâne kişinin Allâh'ın Habib'i Hz. Peygamber olması ve Allâh'dan affını yalnızca Peygamber'i sayesinde dileyebilmesi dolayısiyle bu mânânın âyetin tefsiriyle farklı olmasına rağmen; aykırı olmadığını düşünebiliriz:

"Mālik-i yevm-i dīn" Muḥammed'dür
Şemᶜ-i bezm-i yaḳīn Muḥammed'dür

Kara Fazlî, GB, 5[b]

İkinci mısrada Hz. Peygamber'in İlâhî bilgi meclisinde bir muma teşbihi; Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın zât âlemine "hakka'l-yakîn" derecesindeki vukûfu ve Allâh'a olan yakınlığı itibariyle düşüncemizi doğrular mahiyettedir.

---

1 Fâtiha, 1/4.

2 Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm,3.baskı, İst. 1959, C.I, s.11.

3 Hak Dîni, C.I,s. 81-83.

4 Bkz. İsrâ, 17/79; Ve'd-Duhâ, 93/5.

1.3. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ [1] :

"Bizi doğru yola hidâyet eyle." Fâtiha Sûresi'nin bu âyeti kulun "sırât-ı müstakîm" denilen doğru yola ulaşabilmesi için Allah'a duasıdır. Elest meclisinde verilen söze sadık olmak ve dalâlete sapanlardan olmamak için kul Rabb'inden "ilmen irşâd ve amelen tevfîk" taleb eder. Bu yolda inananların en büyük rehberi Cenâb-ı Hakk'ın elçisi Hz. Peygamber'dir. O'nun tebliğ ettiği din ve Kur'ân-ı Kerîm mucizesi kıyamete kadar bâkî kalacak ve yol göstericilik vazifesini yerine getirecektir.

Nitekim küfürle kararan dünyada, ümmetinin Yüce Peygamber'den dileği, hidâyet nuruyla doğru yola irşâdı ve "dallîn"[2] ibaresiyle belirtilen dalâlete sapanlardan olmamasıdır:

Ḳoma bizi cihān ẓulemātında "ḍāllīn"
Nūr ile "müstaḳīm ṣırāṭ"uña "ihdinā"
Şeyhî, HŞ, 21

1.4. الٓمٓ [3] :

Kur'ân-ı Kerîm'de altı surenin başında yer alan ve hurûf-ı mukattaaya dahil olan bu âyeti "elif, lam, mim" harfleri oluşturur. Fakat müfessirlerce bu üçü birer harf değil; mânâ taşıyan birer isimdir.[4] Karamanlı Nizâmî'nin

---

1 Fâtiha, 1/6.
2 Fâtiha, 1/7.
3 Bakara, 2/1; Âl-i İmrân, 3/1; Ankebût, 29/1, Rûm, 30/1; Lokmân, 31/1; Secde, 32/1.
4 Bilgi için bkz. Hak Dîni, C.I, s.152-162; O. Mevlevî, Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980, s. 29-38.

na'tında bu âyet; dînî ve tasavvufî tefsirlerine de kısmen uyarak edebî bir mahiyette ele alınır. Şair Hz.Pey'gamber'in boyunu elif, saçını lam, ağzını da mim harfine benzetip, Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin geçtiği her yerde Peygamber'in boyuna, saçına ve ağzına işaret ettiğini ifade eder:

Ḳaddüñle zülf ü aġzuña eyler işāreti
Ḳur'ān'da her ne yirde "elif lām ve mīm" ola

Karamanlı Nizâmî,D,75

Âyetin değişik tefsirleri yanında elif ile "illallâh", lam ile "lâ ilâhe" ve mim ile de "Muhammedün Resûlullâh" ibarelerinin kastedildiği söylenir.[1] Nitekim elif harfinin vahdeti sembolize etmesi ve boyun da edebiyatımızda bu muhteva ile yer alması yanında; kesretin işareti olan saçın mâsivâyı temsil etmesi âyetin tasavvufî tefsirleriyle uygunluk arz eder.

1.5. ... لَا رَيْبَ فِيهِ ...[2] :

"... bunda şüphe yok ..." meâlindeki bu ibâre ile her türlü şüphe, kuşku ve töhmetten uzak olan Kîtâbu'llâh yani Kur'ân-ı Kerîm kastedilir. Nitekim âyetin devamında Kur'ân-ı Kerîm'in inananlar için bir hidâyet rehberi olduğu bildirilir.[3]

Hz.Peygamber'e İlâhî vahiyle indirilen, bir hidâyet kaynağı olduğu açıkça belirtilen ve her türlü şüpheden uzak olan bu kitabın sırlarını insanlara bildiren de Hz.Muhammed'dir. Bu sebeple Taşlıcalı Yahyâ,ledün ilminin

---

1 Hurûf-ı Mukattaa, s. 33.
2 Bakara, 2/2 ...
3 Hak Dîni, C.I, s.164-167.

sahibi Yüce Peygamber'in gayb ilimlerine vâkıf olduğunu ifade ederken, O'nun Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmesi ile; bu her türlü şüpheden uzak kitabın sırlarını açan, bir kâşif olduğunu söyler:

Vāḳıf-ı rāz-ı ʿilm-i ʿālem-i ġayb
Kāşif-i sırr-ı Muṣḥaf-ı "lā-reyb"
Yahyâ Bey, NM 1, 105a

1.6. ... إِنِّي أَعْلَمُ ...[1] :

"... herhalde bilirim..." Cenâb-ı Hak; kendi irade, kudret ve sıfatından bazı salâhiyetler vererek yeryüzünde emirlerini tebliğ ve icrâ ile görevli bir halife yaratacağını bildirdiği zaman; melekler, kendilerinin daima Allah'a hamd ile tesbih ettiklerini söyleyerek: "Yeryüzünde bozgunculuk edecek, kanlar dökecek birini mi yaratacaksın?" diye sormuşlar; Yüce Allah da "Sizin bilmeyeceğinizi herhalde ben bilirim" buyurmuştur. Daha Sonra Cenâb-ı Hak, Hz.Âdem'i yaratmış ve ona bütün isimleri öğreterek, meleklerin vakıf olmadığı ilimlerle techiz etmiş ve meleklerin Âdem'e secde etmelerini emretmiştir.[2]

Görünürde meleklerin "innî a'lem" âyetine muhatab olmalarının ve bu âyetin telmih ettiği olayların sebebi Hz.Âdem zannedilirse de; gerçekte asıl gâye bütün âlemlerin yaratılmasındaki yegâne maksat olan Hz. Peygamber'dir. Hz.Âdem aşağıda Vechî'nin beytinden de anlaşılacağı gibi sûrette ilk insan, yani bedenen ve cismen ilk olmakla Ebû'l-Beşer'dir. Hz. Peygamber ise sîrette ilktir. "Evvelü mâ halaka'llâhu rûhî" kudsî hadisinde beyan edildiği üzere

---

1 Bakara, 2/30.
2 Hak Dîni, C.I, s. 297-308; Bakara, 2/31,34.

ilk yaratılan O'nun ruhudur. Bütün âlemler ve varlıklar Rûh, Nûr-ı Muhammedî veya Akl-ı kül şeklinde ele alınan bu cevherden yaratılmıştır. Dolayısıyla Yüce Peygamber, ruhların babası veya ilki mânâsında Ebû'l-Ervâh'dır. Bütün bunlar bir arada düşünülünce; meleklerin itirazının, "Ben bilirim" İlâhî hitabıyla reddolunmasındaki asıl sebebin Hz. Peygamber olduğu âşikârdır:

Ṣūretā Ādem idi līk o şāh idi sebeb
Olmaġa ḫayl-i melek geşte-i "innī a'lem"

Vechî, NM 1, 98a

1.7. ... عَلَّمَ آدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا ...[1] :

"... Âdem'e bütün isimleri öğretti ..." Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'i yarattığı zaman; O'na âlemlerde mevcut olan her varlığın ismini ve mahiyetini öğretmiş ve O'nu meleklerin vâkıf olmadığı ilimlerle techiz etmiştir. Daha sonra melekler ilimle kendilerinden üstün olan Hz.Âdem'in şahsında Allah'a secde etmişlerdir.[2] Gerçekte bütün kâinâtın ve Hz. Âdem'in yaratılışındaki yegane maksat en mükemmel insan ve en son peygamber olan Hz. Muhammed'in varlığıdır. Dolayısiyle Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesiyle giydirilen bu şeref tacı da Hz. Peygamber'in yüceliğinden gelir:

Verdi şerefiñ Ādem'e bu şevket ü şānı
Sa'ādet-i tāc-ı serini "'alleme'l-esmā"

Muhammed Lutfî, HH, 50

On altıncı asrın önde gelen şairlerinden Nev'î, görünürde ilk tezahürü Hz. Âdem olmakla birlikte ; bu

---

1 Bakara, 2/31.

2 Bkz. Bakara, 2/30, 34.

şerefin asıl kaynağı olan Hz. Peygamber'in kendisine bahşedilen ledün ilmi ile Ümmî adına rağmen, âlim ve muallim şahsiyetiyle ve özellikle mirac gecesi kendisine vahyolunanlarla bu âyeti bir bayrak gibi yücelttiğini belirtir:

Şeb-i mi'rācı rūz-ı ehl-i ṣafā
ʿAlem-efrāz-ı "ʿalleme'l-esmā"
Nev'î, NM 1, 89[a]

1.8. ... اسجدوا لآدم ...[1] :

"... Âdem için secde edin ..." Cenâb-ı Hak Hz.Âdem'i yarattıktan sonra ona varlıkların isimlerini öğretmiş ve meleklerin Âdem'e secde etmelerini emretmiştir.[2] Meleklerin hepsi bu emre itaat etmiş; yalnızca İblis ateşten yaratıldığını söyleyerek, kibirlenmiş ve balçıktan yaratılan Âdem'e secde etmeyi reddetmiştir. Gerçekte buradaki secde Âdem'e değil, Allah'adır. Hz. Âdem sadece bir kıble veya mihrâbdır. İbâdet ise yegâne mabud olan Cenâb-ı Hak içindir.

Hz. Âdem ilk insan ve ilk peygamberdir. Ancak onun yaratılışı varlıkların en şereflisi, insanların en mükemmeli, Cenâb-ı Hakk'ın sevgilisi ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi için bir merhaledir. Zira kâinât insan için; insan da aralarından Hz. Peygamber'in zuhûru için yaratılmıştır. O halde meleklerin Hz. Âdem'e yaptıkları secde; insanın yaratılmasındaki gâye olan Hz. Peygamber'e aittir:

Ey ẕātuñ için beşer vücūdı
Ādem'de saña melek sücūdı
Fuzûlî, NM 1, 60[a]

---

[1] Bakara, 2/34. Bu konunun ele alındığı diğer sûre ve âyetler: Arâf, 7/11-12; Hicr, 15/29-33; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Sâd, 37/72-75.

[2] Ayrıca Bkz. Bakara, 2/30-31.

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher Hz. Peygamber'in nûrudur. Nûr-ı Muhammedî, Cevher-i Evvel, Levh-i Mahfûz, Akl-ı Kül gibi isimler verilen bu nûrdan; önce ruhlar alemi, daha sonra da cisimler alemi olarak gruplandırılan on sekiz bin âlem yaratılmıştır.[1] Bu nûru; ilk peygamber olan Hz. Âdem'den başlayarak son peygamber olan Hz. Muhammed'e gelinceye kadar bütün peygamberler taşımıştır. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerinin bir izahı da onun Hz. Peygamber'in nûrunu taşıması sebebiyledir ki haddi zatında Hz. Peygamber'in nûrunun kaynağı da Cenâb-ı Hak'dır:

Mescūd-ı melek oldı o dem Ḥażret-i Ādem
Nāşir-i nūrun oldușuçün Ādem ü Ḥavvā

Muhammed Lutfî, HH, 51

1.9. ... كُنْ فَيَكُونْ ... [2] :

"... ol (der ve o hemen) olur." Bu âyet Cenâb-ı Hakk'ın emrinin bir şeyi dilediği zaman sadece "Ol" demesiyle husûle geldiğini belirtmektedir. Kudret sıfatının sahibi olan Yüce Allah: "Ol" deyince ruhlar ve cisimler âlemi; bitkiler, hayvanlar ve insanlar yaratılmıştır. "Kün, kün fekân veya kâf u nûn" remizleriyle de ele alınan bu âyet, Sâlih Baba'nın na'tında, kâinâtın yegâne yaratılış sebebi olan Hz. Peygamber'in şanını bildirmek için gelen İlâhî bir hitap olarak ifade edilir:

Senin şânında geldi "kün" hitâbı
Muallimsin begim yüz dört kitâbı

Sâlih Baba, D, 163

---

[1] A.Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânını Tedkîk, İst. 1964, s.224.
[2] Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47,59; En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsin, 36/82; Mü'min, 40/68.

Aynı mânâ Revânî'nin na'tında daha şâirâne ve edebî bir tarzda ortaya konulur. Şöyle ki "kün" emri, olmak mânâsındaki kevn masdarından türemiştir. Kevneyn ise iki âlem, yani cisimler ve ruhlar âlemi olan dünyâ ve âhirettir. Bu iki dünyâ; Cenâb-ı Hakk'ın "kün" emriyle vücûda gelirken; yegâne maksat Hz. Peygamber'in varlığıdır:

Bu dünyā oldı iki ḥarf ile zeyn
"Ol" olmasaydı olmaz idi kevneyn

Revânî, NM 1, 24[a]

Beyitteki "ol" ibaresiyle hem "kün" emri, hem de Hz. Peygamber kastedilirken; Yüce Peygamber'in dünyâ ve âhiretin süsü ve şerefi olduğuna da işaret edilir. Ayrıca iki harfle, iki cihan arasında bir bağlantı düşünmek de mümkündür.

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher, Nûr-ı Muhammedî'dir. Dolayısıyla henüz âlemlerin yaratılmadığı mekansızlıktaki yegâne cevher Hz. Peygamber'dir. Kara Fazlî, Gül ü Bülbül mesnevisindeki na'tında bu mânâyı işlerken, "ol" emriyle vücûda gelen bütün âlemlerin varlığını Nûr-ı Muhammedî'den almaları hasebiyle Hz. Muhammed'in "ol" İlâhî emrinin özü olduğunu söyler:

Zübde-i "kün fekān" Muḥammed'dür
Gevher-i lā-mekān Muḥammed'dür

Kara Fazlî, GB, 5[b]

Bu üç beyitte görülüyor ki, na'tlarda "kün feyekûn" âyeti Hz. Peygamber'in şânını bildirmek için indirilirken; özü ve gâyesinin de yine Hz. Muhammed olduğuna işaretle ele alınmıştır.

1.10. ...عَلَّمَهُ...[1] :

"... öğretti..." meâlindeki bu fiil, Bakara Suresi'nin iki yüz seksen ikinci âyetinde "Allah'ın ona öğrettiği gibi ..." ibâresiyle yer alır. On yedinci asır şairlerinden Cevrî, Hz. Peygamber'in medresesini bu âyetin işaret ettiği bir yapıya benzetirken; böyle düşünmenin tabiî olduğuna işaret eder. Zîrâ, Yüce Peygamber hikmetler hareminin mahremi olan âlim bir gönle sahiptir. Bir başka deyişle Hak'tan aldığı vahiyleri halka tebliğ etmekle; O'nun medresesi, Allâh'ın kendisine bahşettiği ilmi halka öğrettiği bir yerdir:

Buḳʿa-i "ʿallemhu" olsa n'ola kim medresesi
Dil-i dānāsı ḥarīm-i ḥikemüñ maḥremi dür

Cevrî, D, 61

1.11. ...لَا يَعْقِلُونَ...[2] :

" ... akılsız, akıllarını kullanmaz..." İslâmiyet'in ilk yıllarında ezan okunduğu zaman kâfirler müslümanların ezan ve namazını kendilerine bir eğlence mevzûu yaparak, alay ederlerdi. İnsanları tevhide, namaza ve felâha yani kurtuluşa çağıran ezandan hoşlanmayarak alay eden bu güruh Kur'ân-ı Kerîm'de akılsız olarak nitelenmektedir.[3] Zîrâ İslâmiyet'te insanı ibadete davet, yine insan sesiyle yapılmaktadır. Hıristiyanlarda veya yahudilerde olduğu gibi çan ve boru kullanılmaz. Ezanın yüce mânâsında Allâh'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in Hakk'ın Resul'ü olduğuna şehâdet edilerek; müslümanlar namaza ve ibadetten doğan kurtuluşa davet edilir. Çanın ve borunun basit sesini bu

[1] Bakara, 2/251, 282.
[2] Mâide, 5/58.
[3] Hak Dîni, C.III, s. 1722.

muhtevâya tercih edenler elbette akılsızdır. Aynı şekilde hayat ve ölüm hükümlerinin yegâne sahibi olan[1] yoktan yaratan Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e lutf ettiği maddî ve manevî güzellikleri görmeyerek, Allâh'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'i sevmeyen ve onun yolundan gitmeyenlere de "Aklı yoktur" demek gerekir. Zaten "Aklı olmayanın, dîni de yoktur" buyurulmuştur:

Ḥüsn ü ʿaṭā virmiş saña ol Ḫāliḳ-i "Reybe'l-Menūn"
Her kim seni sevmez ise ḳul- innehüm "lā yaʿḳilūn"

Şeyyâd Hamza, ŞHBM, 15

1.12. ...قُلْ اِنَّمَا... [2]:

" ... de ki ben ancak ..." Mekkeliler'in Hz. Muhammed'in Peygamberliğine dair bir şâhid istemeleri üzerine nazil olan bu âyetin tamamında: "De ki:" Şâhid olmak bakımından hangi şey daha büyük? "De ki:" Benimle sizin aranızda (Hak Peygamber olduğuma) Allah, hakkıyle şâhiddir. Şu Kur'ân bana; sizi de, sizden sonra erişenleri de inzâr etmekliğim için vahyolundu. Allah'la beraber başka tanrılar da olduğuna gerçekten siz mi şâhitlik ediyorsunuz? "De ki:"Ben buna şâhitlik etmem." De ki: "O, ancak bir tek Tanrı'dır ve sizin eş tutmakta olduğunuz nesnelerle muhakkak ki benim bir ilişiğim yoktur."[3] denilmektedir. Şirî'nin na'tında kısmen iktibas edilen bu âyet ile; Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederek İlâhî hükümlerin yerine getirilmesini sağlayan ve adeta bir hâkim durumunda olan Hz. Muhammed; risalet bağında çiçeklerin şahı olan güle benzetilirken, aynı zamanda yal-

---

1 "Reybe'l-menun " Tûr, 52/30; bkz. ilgili âyet.
2 El-En'âm, 6/19.
3 Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 185.

nızca Allah'ın birliğine şehadet ederek şakıyan bir bülbüle benzetilir:

Gülbün-i bāġ-ı risālet bülbül-i "ḳul:innemā"
Ḥākim-i ḥükm-i İlāhī müfti-ī müşkil-güşā

Şīrī, NM 1, 35[a]

1.13. ...لَنْ تَرَانِي...[1] :

" ... beni kat'iyyen göremezsin ..." Bu hitap Hz. Mûsâ'ya gelmiştir. Âyetin tamamı: "Vaktâ ki Mûsâ (ibâdeti için) tayin ettiğimiz vakitte geldi, Rabbi ona (İlâhî sözünü) söyledi. (Mûsâ) dedi ki: "Rabbim, (cemâlini) göster bana, (ne olur) seni göreyim." Buyurdu: "Beni kat'iyyen göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse sen de beni görürsün." Derken Rabbi o dağa tecelli edince, onu paramparça etti."[2] şeklindedir. Hz. Mûsâ, Cenâb-ı Hakk'ın dünyada beşer gözüyle görülmeyeceğini bildiği halde; o anda içinde bulunduğu vecd ve şevkle böyle bir istekte bulunmuş, ama Yüce Yaratıcı'nın azamet ve kudretinden yalnızca bir dağa tecelli eden parçasını görünce tövbe ederek, "len terânî" tecellisine ilk îmân eden olmuştur.[3] Zîrâ dünyada iken hiç bir canlının Cenâb-ı Hakk'ın tecellisini tam olarak görmeye gücü yetmez. Tecellî aynasına yönelen kimsenin bakışlarına yalnızca "len terânî" hitabı ayna tutar.[4]

Onsekizinci asrın na'tlarıyla meşhur şairi Neccârzâde Rızâ, Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın bir mazharı olmasından hareketle; "len terânî" âyetiyle, Hz.Peygamber'in yüzünün; Cenâb-ı Hakk'ın Tur dağındaki tecelli-

---

1 A'râf, 7/143.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C. I, s.237-238.
3 Mesud bin Ahmed, SN, 11.
4 Şehrî, NM 1, 38[a].

siyle de âdetâ Hz. Peygamber'in bir misâlinin kastedildiğini söyler:

"Len terānī" peykerinden rūy-ı aliñdir ġaraż
Ṭūr-ı dīdār-ı tecellīden mis̱āliñdir ġaraż

Neccârzâde Rızâ, D, 22

1.14. ... أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى ...[1] :

Kısmî iktibasla ele alınan âyetin tamamının meâli: "Hani Rabb'in Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş: "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" (demişti). Onlar da: "Evet,(Rabb'imizsin), şahit olduk." demişlerdi. (İşte bu şahitlendirme) Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindi."[2] şeklindedir. İnsanlar "belâ"(evet) diyerek dağların, taşların yüklenemediği yüce emaneti kabullenmiştir. Yüce Mevlânâ, Mesnevî'de "Yokluktan var olmanın sırrı belâdadır."[3] derken insanların sadece bedenden ibâret olan fânî varlıklarının Allâh'a îmân ederek değer kazandığını; bâkî olmanın sırrına erdiğini belirtir. Edebiyatımızda elest meclisi, bezm-i elest, mîsâk tarzında telmih edilen bu sözleşmenin ne zaman olduğu hakkında müfessirlerin değişik görüşleri vardır. Ancak genelde hepsinin birleştiği nokta; Allâh'ın bütün insanları Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ait delil ve hakikatleri akl-ı selimleriyle bulabilecek kâbiliyette yüksek bir şuur ve idrakle mücehhez olarak yarattığı görüşüdür. Bu itibarla buradaki sözleşme, insanların fıtraten tevhid inancına yönelecek şekilde yaratılmasını tasvir eden bir temsilî istiâredir.[4]

---

[1] A'râf, 7/172.
[2] Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 245.
[3] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî-i Şerif,Aslı ve sadeleştirilmesiyle Manzum Nahifi Tercümesi.Haz. Âmil Çelebioğlu, İst. 1967, C.I, s.84.
[4] Kur'ân-ı Hakîm, a.s.; Hak Dîni, C.IV, s. 2324-2333.

Tasavvufî edebiyatımızda; ruhların beden kalıbına girmeden önce toplandığı bu ezel meclisinin sâkîsinin mürşid, şarabının da İlâhî aşk olarak ele alındığını görürüz. Esasen bütün insanların Hak yolundaki yegâne rehberi, mürşidi olan Hz. Peygamber; nuruyla bu meclisi de aydınlatmıştır. Surette ilk insan, yani Ebû'l-Beşer Hz. Âdem'dir. Ancak "Evvelü mâ halaka'llâhu rûhî."[1] kudsî hadisinin de işaret ettiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı Hz.Peygamber'in nûru ve rûhudur. Bu itibarla Hz. Muhammed, Ebû'l-Ervâḥ olarak bu ezel meclisinin ilk safında yer almış; âdeta bütün diğer ruhlar da kâinâtın yegâne yaratılış sebebi olan Yüce Peygamber şerefine bu mecliste toplanarak, bu İlâhî hitaba mazhar olmuşlardır. Zîrâ bu hitabın cevabındaki nükte, yukarıda belirttiğimiz gibi: "yokluktan var olmanın sırrı", insân-ı kâmil olmanın mânâsı ve insanı fânî bir varlık olmaktan çıkarıp, Allah'ın birliğine îmân ile ebedîleştiren Hz. Peygamber'dir:

Ne denlü var ise ervāḥ teşrīf-i ḳudūmündür
"Elestü Rabbüküm"de nükte-i "ḳālū belā"sın sen

Dânişî, NM 1, 18a

1.15. ... بل هم اضل ...[2] :

" ... daha şaşkın, daha sapık ..." Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ifade ile kendilerine kalp, göz, kulak verildiği halde; bunlarla gerektiği gibi anlamayan, görmeyen, duymayan; kendilerini yaratanı bilmeyen, şuursuz ve gaflet içinde bulunanlar anlatılır. Hayvanlar bile kendilerine iyilik ve kötülük edenleri tanır, kendilerine zarar veren şeyden kaçarak menfaatini ararken; bu gafiller Rab'lerini tanımaz, onun nimetlerine karşı nankörlük eder, günahtan

---

1 Bkz. Hadisler Bölümü.
2 A'râf, 7/179; Furkân, 15/44.

sakınmaz ve kendilerine vadedilen edebî saadet yoluna gitmeyi reddederler, İşte böyleleri hayvandan bile daha şaşkın, sadece görünüşte insana benzeyen şuursuz mahluklardır.[1]

Allâh'ın; Hz. Muhammed'i yeryüzüne Hak Peygamber olarak gönderdiğini kurt, deve, ceylan ve kuzu gibi hayvanlar dahi ikrar ederken;[2] bu gerçeği inkar edenler sözü edilen âyet için en uygun örneği teşkil ederler:

Ẕi'b ü cemel ġazāl u ḥamel hep muḳırr iken
İtdügine cihāna seni Ḥaḳ Resūl-i Ḥaḳ
İnkār iden kimesneler olmaz mı şüphesüz
"Bel hüm aḍall" sözine ḥaḳīḳatde mā-ṣadaḳ

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 12

1.16. ... وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ ... [3] :

" ... attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı ..." Enfâl Suresi, Bedr Savaşından sonra nazil olmuştur. Hicretten sonraki ilk savaş olan Bedr'e katılan müslümanların sayısı üç yüz on üç, Kureyş ordusu ise bin kişiden müteşekkildi. Kureyşliler'in silah ve techizatı gayet mükemmel; Ensar'ın silahları ise hem sayıca mahdut, hem de basit idi. Müşrik ordusu Bedr kuyusunun etrafına mevzilenmiş, müslümanlar ise daha yüksekte, hareketi engelleyecek kadar toz ve kumla kaplı, susuz bir yerde bulunuyordu. Düşmanın çokluğu, arazinin elverişsiz olması ve susuzluk Medineliler'in mukavemetini sarstığı anda, Cenâb-ı Hakk'ın bir lutfu olarak muazzam bir yağmur yağmış;

[1] Hak Dîni, C. IV, s.2338; C.V, s.3590-3591.
[2] Bkz. Hz. Peygamber'in Mucizeleri.
[3] Enfâl, 8/17.

müslümanlar su ihtiyaçlarını gidermiş, bulundukları arazi suyla sertleşerek ordunun hareket kabiliyetini artırmış, daha aşağıda kalan müşrik ordusu ise sel altında kalarak bozulmuştu. Böylece müslümanların tamamen aleyhinde olan şartlar, İlâhî lutufla lehlerine dönmüş ve savaş başlamıştır. Harbin en şiddetli anında Cebrail AS., Hz. Peygamber'e gelerek yerden bir avuç toprak alıp, düşmana atmasını söylemiş; Resulullâh bir avuç kum ve çakılı düşman ordusu tarafına atınca hepsi gözlerine kaçan tozu toprağı temizlemeye başlamış, onlar gözleriyle uğraşırken müslümanlar hepsini târumâr etmişlerdir.[1] Zaferle biten bu savaşın ardından gaziler kahramanlıkları ile övünmeye başlayınca, yukarıda meâliyle birlikte verdiğimiz âyet nazil olmuştur. Bu âyet ile düşmana isabet eden, hepsinin gözüne batan bu atışı Allah'ın yaptığı bildirilmektedir. "At" emrini veren O'dur, taşları toprağı hedefine ulaştıran O'dur, inanmayanları bozguna uğratan da O'dur. Bu zaferdeki şeref vesilesi ne gazilerin, ne ok ve kılıçların, ne de taşlarındır. Bunların hepsi Allah'ın emriyle hareket etmişlerdir. "Fâili bilmeyen câhil olur." sözünden hareketle bütün bu hadiseleri ve sebepleri; her şeyin vücudu ve fiili üzerinde müessir olan Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne bağlamak gerekir.[2] Dolayısıyla bu cenkteki gaziler, silahları, taş ve toprak sadece bir renk ve nakıştan ibarettir ki neticede hepsi nakkaşa bağlıdır.

Bedr; müslümanların müşriklerle yaptığı ilk savaş, kazandıkları ilk zaferdir. Bu gâlibiyetle müslümanların gücü artmış, şöhretleri yayılmıştır. Savaştan önce Hz. Peygamber, Allah'tan inananlara vadettiği yardım ve lutfu dilemiş; duası cevapsız kalmamış ve Cenâb-ı Hakk'ın; sevgili Peygamber'ini yüceltmek, şanını artırmak için yeterli bir cevabı olmak üzere anlatılan hâdiseler vuku bulmuş, bu zaferin yegâne fâilini bildiren âyet nazil olmuştur. Müştak Baba, bütün bunları bir beyitte özetleye-

---

[1] Ayrıca bkz. Hz. Peygamber'in Mucizeleri.

[2] Hak Dîni, C. IV, s. 2380-2381.

rek; bu İlâhî hitâbın Hz.Peygamber'in duâsına karşılık Hak'tan aldığı yeterli bir cevap olduğuna işaret eder:

Oldı taʿẓīm-i ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı Kibriyā
"Mā remeyte iẕ remeyte" şānıña ṣāfī cevāb

Müştâk, D, 8

Allah'ın Habîb'ine bir lutfunu dile getiren bu âyet bir oka benzetilir. Ancak öyle bir ok ki; yayı Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a yakınlığının timsali olan "kâbe kavseyn" ayeti, bu oku atan da Allah ... Böyle bir gücün, o çetin savaşta müslümanların üç misli olan düşman ordusunu bir anda canevinden vurarak bozguna uğratması ise şaşılacak bir hadise değildir:

Kemānı "ḳābe ḳavseyn" oldı tīri "mā remeyt" anuñ
ʿAceb mi cān-ı ḫaṣma zaḫm-kārı ursa bī-pervā

Riyâzî, D, 6

Bu şanlı Bedr Savaşı'nda Hz. Peygamber'in ordusuna melekler eşlik etmişlerdir. Âl-i İmrân Suresi'nde[1] bu konudan bahsedilirken Cenâb-ı Hakk'ın mü'minlere yardım için vadettiği alâmetli, nişanlı, sîmâları belli meleklerden, "melâiket-i müsevvimîn" ibaresiyle söz edilir. Şeyhî, Hüsrev ü Şirin mesnevisinde yer alan na'tında bu ibâreden iktibasla meleklerin yardımı hâdisesine telmih yaparken; Allah'ın lutfunu, gücünü ve kudretini beyan eden bu âyeti de Hz. Peygamber'in oklarına koymaya mahsus bir sadağa, ok muhafazasına benzetir. Dolayısıyle düşmanı bozguna uğratan bütün atışlar Allah'a ait olur:

Kīş-i "ve mā remeyte"den atsañ ḳażā oḳın
Ḫayl-i "müsevvimīn" ide dīn düşmenin hebā

Şeyhî, HŞ, 19

---

[1] Âl-i İmrân, 3/124-129; Hak Dîni, C. II, s.1171.

Aynı mânâ Ahmedî'de daha sade bir dille ifade edilir:

Cengde ḫayl-i melā'ik aña iş

"Mā remeyte iẕ remeyt" oḫına kīş

Ahmedî, İN, 3b

Bu âyet münasebetiyle ele alınan örneklerde görülüyor ki Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'i hiç bir zaman lutfundan mahrum etmemiş; yardım eli gizli veya âşikâr Habîb'ine uzanmış: O'nu ve inananları yüceltmiştir.

1.17. ... ثَانِيَ اثْنَيْنِ ... [1] :

" ... ikinin ikincisi ..."[2] Hz. Peygamber'le Hz. Ebû Bekir Mekke'den Medine'ye hicret ederken bir ara müşriklerden sığınmak için bir mağaraya gizlenmişlerdir. Takipçiler mağara yakınlarına geldiği zaman, Hz. Ebû Bekir gayr-i ihtiyarî endişelenmiş, tedirgin olmuş; Hz. Peygamber ise bir an bile sarsılmadan, yâr-ı gâr yani mağara dostu diye anılan sâdık arkadaşına: "Allah bizimledir." diyerek teselli vermiş, Hz. Peygamber'in sükûnet, huzur ve gönül rahatlığı Hz. Ebû Bekir'e de geçmiştir.[3] İşte o yüce dosta Sıddîk denilmesi; böylesine derin sadâkat ve itimâda, sarsılmaz bir îmâna sahip olmasındandır. Hicret gibi son derece çetin, güç bir yolculukta Hz. Peygamber'e eşlik etme şerefine nâil olan Hz. Ebû Bekir'deki bu faziletler onun Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığının birer nişânesidir. Öyle bir yakınlık ki onu peygamberlikten önceki en büyük makam olan velâyet derecesine ulaştırmış; "ikinin ikincisi" âyetiyle o mağaradaki İlâhî safâya mahrem olan

---

1 Tevbe, 9/40.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 281.
3 Hak Dîni, C.IV, s.2546-2547.

Hz. Peygamber'le birlikte anılması bu yakınlığı adeta tescil etmiştir:

Ġār-ı ġurbetde ma'iyyet şerefin ḥāṣıl idüp
"S̱ānī-i is̱neyn" idi o ṣafāya maḥrem
Vechî, NM 1, 98b

1.18: جَنَّاتِ عَدْنٍ ...1 :

" ... Adn Cennetleri ..." Allâh'ın mü'minler için ebedî bir istirahat yeri olarak yarattığı, insanların tahayyül edemeyeceği güzellikteki Adn Cennetleri; Cenâb-ı İlâhî'nin tecellî ettiği, Hakk'a yakınlık ve bâkî olma sıfatlarını taşıyan, özellikle peygamberlerin, velîlerin ve şehitlerin ebediyyen kalacakları meskendir.[2] Na'tlarda Adn Cennetleri'nin; Zümer Suresi'nde: "... artık ebediyyen kalmak üzere girin buraya." meâlindeki âyetle[3] birlikte ele alındığını ve yalnızca Hz. Peygamber'in ümmetine mahsus bir lutfu olduğunu görüyoruz.

1.19. ... اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ ...4 :

" ... Tövbe edenler ve ibâdet edenler...". Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine îmân ve itâat eden, yasaklarından da kendilerini koruyan veya tövbe edenler bu âyetin sonunda belirtildiği gibi cennetle müjdelenmişlerdir.[5] İnsanları

---

1 Bu ibâre Kurân-ı Kerîm'de on bir âyette geçmektedir. İlk geçtiği sûre ve âyet: Tevbe, 9/72.

2 İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi (Ferahu'r-Rûh), İst., 1294, C.I, s.29, 34, 139.

3 Örnekler için bkz. Zümer, 39/73.

4 Tevbe, 9/112.

5 Hak Dîni, C.IV, s. 2625-2626.

İslâm dînine davet eden Hz. Peygamber, zâhirde ve bâtında öyle fazilet ve güzelliklerle donanmıştır ki îmân nurundan yoksun olan günahkarlar onu görünce; hidâyet ederek tövbe ve ibâdet edenler sınıfına dâhil olur, yani cennetle,müjdelenen mü'minler arasına girerler.[1]

El-ḳavmi lā yestaġfirūn "tūbū ila'llāh" dimedi

Anı göricek olalar "et-tā'ibūne'l-ʿābidūn"

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 16

1.20. ...فَاصْبِرْ...[2] :

" ... sabret ..." meâlindeki bu ibâre Kur'ân-ı Kerîm'de on iki âyette yer alır. Bu emirle peygamberlere risâlet ve nübüvvet görevini yerine getirirken hoşgörülü, affedici ve sabırlı olmaları telkin edilmiştir. Özellikle Meâric Suresi'nde "Fasbır sabren cemîlen" âyetiyle[3] Hz. Peygamber'e güzel bir sabır yani kendisini üzmeyen ve Cenâb-ı Hakk'ın hüsn-i rızasına uygun bir sabır telkin edilir. Zîrâ Allah her şeyi görür ve bilir. Son hüküm O'nundur. Bu inanca samimiyetle bağlanan bir müslüman en zor ve en sıkıntılı anında bile tahammül etmeye, sabır göstererek şükretmeye kendinde güç bulur. Ahlâkî bir olgunluk ve fazilet olan sabrın en güzel örneğini de: "Sabrı olmayanın îmânı tamam değildir." veya "Sabır dinin yarısıdır." diyen Yüce Peygamber'de görürüz. İnsanların en güzel huylusu olan Hz.Muhammed; Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine ahlak edinmiş, insanları Hak yoluna çağırırken verdiği zahmetli ve meşakkatli mücadelenin her anında bu İlâhî emre tâbi olmuştur.

---

[1] Ayrıca bkz. "Tûbû ilâ'llâh", Nûr, 24/31.

[2] Hûd, 11/49 ...

[3] Meâric, 70/5.

Etrafındakileri irşâd ederken; bir taraftan "kum fenzir" âyetinin gereğine uyarak, onlara âkıbetlerinin vehâmetini anlatmış; diğer yandan "fasbir" emrine uyarak sabır, hoşgörü ve affın enginliğine bir misal olmuştur. Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in bu eşsiz ahlâkını bir gül bahçesine benzetirken; sabır telkin eden İlâhî hitâbı da burada esen tatlı, latif rüzgara benzetir.

Ṣenā-yı serv-i ḳaddi "ḳum fenẕır"
Ṣabā-yı gülşen-i aḫlāḳı "faṣbir"

Sünbülzâde Vehbî, D, 5

1.21. ... لَاتَخَفْ ...[1] :

"Korkma" anlamına gelen bu fiil; Kur'ân-ı Kerim'de dokuz âyette Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlere en zor, en sıkıntılı anlarında yönelttiği hitap olarak yer alır. İnsanların en müşkül zamanı da kıyâmet gününde herkesin amellerinin tartılacağı, iyi ve kötü her türlü hareketinin hesaba çekileceği andır. Bu gün geldiği zaman müslümanların yegâne ümidi Şefîü'l-Müznibîn olan Hz. Peygamber olacaktır. Kendisinden şefaat dileyen bütün ümmetinin dileği ondan bu hitâbı duyabilmektir:

Cismimüz hevl-i ḳıyāmetden ṭutıcaḳ ditreme
Umaruz şefḳat zebānıyla diyesin "lā teḫaf"

Zâtî, NM 1, 21[a]

---

[1] Hûd, 11/70; ...

1.22. ...فَاسْتَقِمْ... [1] :

"Dosdoğru ol, doğrulukla hareket et" meâlindeki bu ibâre Hûd Suresi'nden alınmıştır.[1] İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre; Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah için bu âyetten daha şiddetli ve daha meşakkatli bir âyet nâzil olmamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Hûd Suresi beni kocattı." demiştir.[2] Âyetin tamamında: "Habibim; beraberindeki tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi doğrulukla hareket et; aşırı gitmeyin (yani Allah'ın tayin ettiği hududun dışına çıkmayın); zîrâ Rabb'in ne yaparsanız hepsini görücüdür." buyrulmuştur. Bu âyetin Hz. Peygamber'e "Beni kocattı." dedirtecek kadar zor gelen kısmı ümmetinin de doğru yoldan ayrılmaması emridir.

Böylesine kesinlikle belirtilen doğruluk şâirâne bir benzetmeyle bir bahçeye teşbih edilir ki mirâc gecesinde gözleri görmesi gerekenden başka yöne sapmayan,[3] Rabb'inin en büyük âyetini müşahede eden Hz. Peygamber'in boyu da bu istikâmet bağında yükselen son derece düzgün bir serviye benzetilir:

İki çeşmi nergis-i gül-zār-ı "mā zāġa'l-başar"
V'ey ki ḳaddüñ "festaḳīm" būstānına serv-i revān

Hüdâyî, NM 1, 100[b]

---

[1] Hûd, 11/112.
[2] Hak Dîni, C.IV, s. 2830; Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.342.
[3] Bkz. " " " ", Necm, 53/17.

1.23. قُلْ كَفَى [1] :

"Yâ Muhammed de ki: Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter." Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'le ortaya koyduğu delil ve âyetler O'nun risâletini tasdik etmektedir ve Allah'ın şehâdeti Peygamberliğinin isbatı için yeterlidir[2] mânâsını taşıyan "Ra'd Suresi"nin bu son âyeti; müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyerek, Allah resûlünün fevkalbeşer, melek cinsinden biri olmasını ve kendileri gibi yiyip içen, gezen bir insanın peygamber olamayacağını iddia etmeleri üzerine nâzil olmuştur.[3]

Son asır şairlerinden Osman Kemâlî, nakıs iktibasla bu âyeti ele alırken; Hz. Peygamber'in bir insan olmakla birlikte, insanların "kul kefâ" remzinin mânâsına mazhar olan Yüce Resûl'ü anlamakta âciz kaldığını ifade eder:

Bir beşersin kim beşer âciz seni idrâke
Çünkü sensin mazhar-ı mazmûn-ı remz-i "kul kefâ"

Osman Kemâlî, DKAS, 19

1.24. ... غَيْرِ ذِى زَرْعٍ ... [4] :

" ... ekin bitmez, ekinsiz ..." Mekke-i Mükerreme eskiden kayalık ve ziraata elverişli olmayan susuz, çorak bir yerdi. Rivâyete göre Hz. İbrâhîm'in eşi Sâre'den çocuğu olmayınca; Sâre, cariyesi Hâcer'i Hz. İbrâhîm'e bağışlar. Fakat Hâcer'den İsmâil A.S. dünyaya gelince bu duruma tahammül edemez ve Hz. İbrâhîm'den Hâcer ile İsmâil'i uzak bir yere götürmesini ister. Hz. İbrâhîm onları Mekke civa-

---

1 Ra'd, 13/43.
2 Hak Dîni, C.: 4, s.3006-3007.
3 a g e., C.:4, s.2999-3000
4 İbrâhîm, 14/37.

rına götürür. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla o ekin bitmeyen, çorak vadide zemzem suyu ortaya çıkar. Daha sonra Hz. İbrâhîm ve İsmâil Kâbe'yi inşa ederler. Aradan uzun yıllar geçer; neticede Hz. Muhammed'in peygamberliği ile o bölge İslâmiyet'in doğuş yeri; Mekke ise asırlar boyunca müslümanlığın odak noktası olur. İşte bu ekin yetişmeyen vadideki tarlanın ürünü Hz. Peygamber'dir; yine zemzem suyunun bir pınar halinde kaynamasının sebebi de Hz. Peygamber'dir:

Ḥāṣıl-ı mezraᶜa-i vādī-i "ġayri ẕī-zerᶜ"

Bāᶜis̲-i cūşiş-i ser-çeşme-i āb-ı zemzem

Vechî, NM 1, 97b

Vechî'nin bu beyitte; Hz. İbrâhim ve Hz. İsmail'in oraya yerleşerek Mekke şehrini kurmaları ve Kâbe'yi inşa etmelerini; asırlar sonra Hz. Peygamber'in burada doğup, İslâmiyet'i tebliğ etmesi için bir zemin hazırlamak şeklinde ele aldığını görüyoruz.

1.25. ... وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى [1] :

" ... ona ruhumdan üflediğim zaman ..." Allah, kuru bir çamurdan veya suretlenmiş balçıktan insanı yarattığı zaman; ona ruhundan üfleyerek bu İlâhî feyz ile maddeden insana tekamül ettirmiştir. Sonra da balçıktan yaratıp, ruhuyla yükselttiği Hz.Âdem'e meleklerin secde etmelerini buyurmuştur. Zirâ insanoğlu bu İlâhî nefes ile âdetâ bir sûret-i Rahmân olmuştur. Yaratılışta insana bahşedilen bu lutuf, neslinden Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi ve O'na ümmet olmaları dolayısıyle, Hz. Peygamber'in hatırı içindir:

Ḫāṭır-ı pākiñ içün Ādem'e oldı ikrām

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى buyurdı Mevlā

Müştak Baba, D, 3

---

[1] Hicr, 15/29.

1.26. ... ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ... [1] :

"Selâmetle girin ona ..." Dünyâda iken şeytana uyup küfür ve isyan yoluna sapmaktan kendini koruyan, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna güzel ameller ve rahmetine sığınan bir kalp ile gelen müminlere ebediyyen kalacakları; dârü's-selâm yani bir selâmet ve emniyet yurdu olan cennete girmeleri için bu hitap yapılacaktır.[2] Bu davete ilk muhatap olan; ebedî saadete nail olan zümrenin başında yer alan ve ümmetine cennet kapılarını açan Yüce Peygamber'dir:

Odur muḳaddem-i aṣḥāb-ı ḫuld u fātiḥ-i cennet
Odur muḫāṭab-ı pīşīn-i ادْخُلُوا بِسَلَامٍ

Rızâyî, NM 1, 34[a]

1.27. ... لَعَمْرُكَ ... [3] :

" (Habîbim) senin ebedî yâd-ı cemîline yemin ederim ki ..."[4] müfessirlerin "varlığın ve bekân hakkı için, hayatın hakkı için veya ümmetinin üzerindeki hakkına yemin ederim" şeklinde mânâlandırdıkları bu âyet Hz. Peygamber için büyük bir tazîmi ifâde eder. Zira dünyâ kurulduğundan beri Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'den daha şerefli birini yaratmamış ve ondan başka hiç kimsenin hayâtına yemin etmemiştir.[5]

---

1 Hicr, 15/46; Kâf, 50/34.
2 Hak Dîni, C.V, s. 3066; C.VI, s. 4520.
3 Hicr, 15/72.
4 Kur'ân-ı Hakîm, C. II, s. 481.
5 a.g.e., a.s.; Kadı Iyâz, Şifâ-i Şerîf, Ter:Naim Erdoğan-Hüseyin Erdoğan, İst.1977, s. 39-40.

On altıncı asır tekke şairlerinden Şemseddin Sivâsî; Hz. Peygamber'in Allah yanındaki değerini öğrenmek isteyenlere, bu âyeti okumalarını tavsiye eder:

Nezd-i Hak'da kadrini bilmek dilersen ümmetâ

Gel "le-ʿamrük" âyetin okı ne hoş takrîr ider

Şemseddin Sivâsî, D, 32

Şeyh Gâlib de, meşhur müseddes na'tında, bu âyeti; adetâ Cenâb-ı Hakk'ın sevgili Peygamber'ini doğrulamak için gönderdiği bir fermana benzetirken, Allah'ın bu şekildeki ta'zîmine mazhar olan Hz. Muhammed'in, bu şerefle Hakk'ın huzurunda en önde yer aldığına işaret eder:

Dīvān-ı İlāhī'de ser-āmedsin efendim

Menşūr-ı "le-ʿamrük"le mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib, D,55b

Hz. Peygamber'in şanında inen ve O'nu şereflendirme mâhiyeti taşıyan bu âyet; na'tlarda genellikle Hz. Muhammed'in kâinâtın yaratılışındaki tek sebep olduğunu bildiren "Levlâk" kudsî hadisi ile birlikte ele alınır. "Levlâk" hadisi Hz. Peygamber'in güzel endamı için biçilmiş bir kaftan[1] "le-amrük" âyeti de peygamberler sultanının başına konmuş bir taçtır:

Ki "Levlâk" anuñ şānına indidi

"Le-ʿamrük" başı üzre tāc indidi

Mesûd bin Ahmed, SN, 12

"Le-amrük" âyeti, "Levlâk" kudsî hadisi ve "Ve'd-Duhâ Sûresi" Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olan Hz. Peygamber'e sevgisini, ta'zîmini belirttiği âyet, hadis ve sûrelerdir.

---

1 Bkz. ilgili hadis.

Şeyhî, bunların hepsini bir araya getirirken bizzat yaratıcının dilinden övülen Hz. Peygamber'i medhetmeye hiç kimsenin cesaret edemeyeceğini söyler:

Îy fahr-i halk kimde ola zehre medhüñe
Çün Hak didi "Le-ʿamrüke Levlāke Ve'd-Duhā"

Şeyhî, HŞ, 18

1.28. ... الصَّفحَ الجَمِيلَ ... [1] :

Bu âyetle Hz. Muhammed'in; peygamberliğini kabul etmeyerek, kendisini inkâr edenlere karşı safh-ı cemîl ile muamele etmesi bildirilmiştir. Zirâ bütün mevcûdâtı yaratan, her şeyin aslını, hakikatini bilen Allah; insanlar hakkındaki hükmünü belli bir zamanda açığa çıkaracaktır. O yüzden Hz. Peygamber'in o güne kadar sabırla bekleyerek, kendisini tekzib edenlere karşı affedici olması, iyilikle ve güzellikle muamele etmesi; kılıcın keskinliğinden daha tesirli ve daha hayırlı bulunmuştur.[2] Bu yüzden insanların en güzel huylusu ve cömerdi olan Hz. Peygamber'e; hoşgörü, affetme ve iyilikle, tatlılıkla, yumuşaklıkla muamele etme meziyeti en güzel sıfatlardan biri olmuştur:

"Safh-ı cemîl" zātınadur ahsenü'l- sıfāt
Fażl-ı cezîl o hażretedür ecmelü'ş-şiyem

Azîz, NM 3, 18a

---

[1] Hicr, 15/85.
[2] Hak Dîni, C.V, s. 3074.

1.29. ... سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي ... [1] :

Seb'a yedi; mesânî de ikişer, ikilenmiş, iki katlı mânâlarına gelir. Bu âyetin bir kaç değişik tefsiri varsa da en yaygın görüş; âyetle "Fâtiha Sûresi"nin kast edildiğidir. Yedi âyetten müteşekkil olan "Fâtiha" namazın her rekatinde, duâların başında ve sonunda okunan, her âyetin sonunda mim veya nun harfleriyle iki fâsılası olan, yine her âyeti çifte mazmun ihtiva eden bir sûredir. Bir adı da "Ümmü'l-Kur'ân" olan bu sure Kur'ân-ı Kerîm'in özü veya kalbi olarak kabul edilir. Böyle bir öneme hâiz olan "Fâtiha Suresi"nin ve Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyetle bildirildiği gibi; Hz. Peygamber'e "verilmesi", O'nun Allah yanındaki mümtaz yerini ilan eder.[2]

Azîz Mahmûd Hüdâyî, mazhar-ı zât olan Yüce Peygamber'i Cenâb-ı Hakk'ın bir aynası, Nûr-ı Muhammedî'nin sahibi olmakla da Allah'ın nûru olarak isimlendirirken; O'nun "seb'a'l-mesânî"nin sırrı olduğunu ifade eder:

Āyīne-i Raḥmānī
Nūr-ı pāk-i Sübḥānī
Sırr-ı "Seb'a'l-Meṣānī"
Sensin yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 44

Bu âyet, Hz. Peygamber'in hem sûret, hem de sîret olarak mükemmelliğini, mazhar-ı tâm olduğunu göstermek üzere yüzüyle ilgili bir unsur olarak da ele alınır.[3]

---

1 Hicr, 15/87.
2 Hak Dîni, C.V, s. 3075-3076.
3 Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Yüz.

1.30 ... إِنَّا كَفَيْنَاكَ ... [1] :

"Muhakkak ki biz yeteriz ..."[2] Müşrikler, Hz.Peygamber ve ilk müslümanlarla alay ettikleri, onlara çeşitli eziyetlerde bulundukları zaman bu âyet nüzûl ederek Cenâb-ı Hakk'ın o müstehzîlerin hakkından geleceği bildirilmiş, Hz. Muhammed'e kendini üzmemesi, ibâdete devam etmesi buyrulmuştur.[3]

Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in dînini yüceltme yolunda verdiği mücadelede sancağının yazılarının:"Biz sana apaçık bir fetih ve zafer yolu açdık." meâlindeki âyet;[4] zafer nişânesi olarak taşıdığı bayrağın yazısının da Cenâb-ı Hakk'ın O'nunla birlikte olduğunu ifade ederek, gücüne güç katan İlâhî lutfa işaret eden "innâ kefeynâ" âyeti olduğunu söyler:

Ḫuṭūṭ-ı rāyeti "innā fetehnā"

Livā-yı nuṣreti "innā kefeynā"

Sünbülzâde Vehbî, D, 5

1.31 سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ [5] :

"Kulunu (Muhammed S.A.V.'i) bir gece Mescid-i Harâm'dan (alıp) Mescid-i Aksâ'ya kadar götüren (Zât-ı ecelle ve a'lâ her türlü nakîsalardan) münezzehdir.(O Mescid-i Aksâ ki) biz onun etrafına (feyz ve) bereket

---

1 Hicr, 15/95.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 484.
3 Hak Dîni, C.V, s.3079.
4 Bkz.ilgili âyet, Fetih, 48/1.
5 İsrâ, 17/1.

verdik (ve o gece yolculuğunu) ona (o peygambere) âyetlerimizden bâzısını gösterelim diye (yaptırdık). Şüphesiz ki O,(asıl) O (herşeyi) hakkıyle işiten, (herşeyi) kemâliyle görendir.[1] İsrâ Sûresi'nin mirâc hâdisesinden bahseden ilk âyetinin tamamı bu meâldedir. Na'tlarda bu âyet, nâkıs iktibasla ele alınmasına rağmen; âyetin tamamı ve mirâc gecesi ile o gece vukû bulan hârikulâde olaylara telmih yapılır. Özellikle isrâ veya esrâ diye adlandırılan bu gece yolculuğunun ardından Hz. Peygamber'in "kâbe kavseyn ev ednâ"[2] makâmına ulaşması ve vasıtasız olarak vahiy alması bu âyetle birlikte işaret edilen hâdiselerdendir:

Ḳurb-ı "ev ednā" vü "sübḥān elleẕī esrā"yı sen

Bulup anda rūşen itdüñ her ne var rāz-ı nihān

Ahmedî, CH, 65

Hz. Peygamber'in "ev ednâ" âyetiyle işaret edilen yakınlık makâmına ulaştığı bu kutlu gecenin bir adı da bu âyetten mülhem "şeb-i isrâ"dır.[3] Bu mucizevî gecede urûc (yükselme) mânâsına gelen mirâc hâdisesi, Cenâb-ı Hakk ile hiç bir varlığın ulaşamadığı yakınlığa Yüce Peygamber'in nâil olmasıyla tamamlanmıştır. Hâşimî, bu noktadan hareketle söz konusu âyeti ele alırken, Peygamber'in kalbine dolan vâridât ile de vasıtasız vahiy almaya[4] telmih yapar:[5]

"Ḳābe ḳavseyn"e irişdüñ oldı mi'rācuñ tamām

Sırr-ı "sübḥān elleẕī"den ṭoldı ḳalbüñ vāridāt

Hâşimî, NM 1, 99[a]

---

[1] Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 508.

[2] Bkz. Necm, 53/9.

[3] Necâtî, D, 18.

[4] Bkz. Necm, 53/10.

[5] Âyetin iktibas edildiği diğer örnekler için bkz.: Ahmedî, CH, 64; İN, 3[b].

1.32. عَسَىٰٓ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا ...[1] :

" ... ümit edebilirsin, Rabb'in seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir."[2] Allah'ın sevgili Peygamber'ine bahşettiği Makâm-ı Mahmûd, herkesin şükranla tazim edeceği muazzam bir makamdır ki hadislerle bildirildiğine göre Livâ-i Hamd altındaki büyük şefaat yeridir.[3] "Her Peygamberin yapacak olduğu bir duâsı vardır. Ben duâmı ümmetim için şefaat olarak kıyâmet gününe sakladım."[4] diyen Hz.Peygamber, mahşer gününde insanların dünyâdaki amellerinden dolayı hesap verecekleri çetin zamanda yalnızca kendisine verilen şefaat yetkisiyle ümmetini ebedî rahata kavuşturacaktır. Bu yüzden Makâm-ı Mahmûd; kısaca mahşer halkının o günün yegâne şefaatçisine hamd ederek, minnetdarlıklarını arz edeceği şefaat makamıdır[5] denilmiştir.

Hüseyin Şemsi Ergüneş, na'tında hadislerde bildirilen bu yüce makâmın; Kur'ân-ı Kerîm'de de bu âyetle açıkça belirtildiğine dikkat çekerken, Cenâb-ı Hakk'ın bu âyetle Hz. Peygamber'i ta'zîm ettiğine işaret eder:

Hazret-i Hak seni tebcîl ile Kur'ân'da dedi
عَسَىٰٓ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا .

Şemsî, D, 2

Tekke edebiyatı şairlerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî, âyetle bildirilen bu makamdan bahsederken Allah'ın bütün peygamberlerden hoşnud olduğunu; ancak Makâm-ı Mahmûd'u

---

1 İsrâ, 17/79.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s. 523.
3 Hak Dîni, C.V, s.3194.
4 Kadı Iyâz, Şifâ-i Şerif, Ter.:N.Erdoğan, H.S.Erdoğan, İst. 1977, s.223.
5 Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.127-129.

yalnızca Hz. Peygamber'e lutfettiğini söyler:

Ḳamudan gerçi Ḥaḳ ḫoşnūd olupdur
Maḳām ammā aña Maḥmūd olupdur

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 12

Bir diğer na'tinde Hüdâyî, adeta bu ayrıcalığı açıklayarak; kâinâtın yaratılmasındaki yegâne maksat olan Hz. Peygamber'in lutuf ve cömertlik kaynağı olduğunu da belirterek bu makamın sadece Hz. Peygamber'e has olmasına sebep gösterir:

Ey menbaʿ-ı luṭf u cūd
Yirüñ Maḳām-ı Maḥmūd
Yaradılmışdan maḳṣūd
Sensin yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,45

Görülüyor ki bu âyet, na'tlardan tesbit edebildiğimiz örneklerde, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e olan tazîmini ve onun diğer peygamberlere göre üstünlüğünü ifade etmek üzere ele alınmış; ancak Makâm-ı Mahmûd'un bir şefaat yeri olduğu üzerinde fazlaca durulmamıştır.

1.33. ... أصحاب الكهف ...[1] :

" ... mağara sahibleri ..." mânâsına gelen bu ibare Kehf Suresi'nde anlatılan kıssanın kahramanları için kullanılan bir isimdir. Hıristiyanların Hz. İsâ'nın inancını terk ederek, İncil'i tahrip ettikleri bir dönemde

---

[1] Kehf, 18/9.

dinine bağlı yedi genç;zamanın putperest meliki Dakyanus'un zulmünden korunmak için yanlarında bir de köpekle,şehrin yakınındaki bir mağaraya sığınırlar.Allâh'ın emriyle burada üç yüz dokuz yıl uyuyan geçler,bu sürenin sonunda bir günlük uykudan uyanırmış gibi kalkarlar ve içlerinden birini şehre gönderirler.Şehrin kapılarında haç işareti gören genç şaşırır. Aynı zamanda alışveriş ettiği kimselere verdiği,Dakyanus zamanından kalma sikkeler de etrafını hayrete düşürür.Derken mesele anlaşılır,zamanın dindar imparatoru bu şaşırtıcı hadiseyi yerinde görmek amacıyla mağaraya gider.Ancak Ashâb-ı Kehf, bu sefer kıyâmete kadar sürecek olan uykuya dalarlar.[1]

Kur'ân'daki bu kıssa,Allâh'ın rahmetine sığınanların İlâhî lutufdan mahrum kalmayacağına işaret ederken;ölümden sonra dirilmeye,yani kıyâmete de bir örnek teşkil eder.Hüdâyî'nin na'tında ise bu konuya telmih yapılırken;şair,Hz.Peygamber'in lutuf ve şefaatine nâil olma arzusunu dile getirerek,Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin bile cennetlik olduğundan bahisle kendisine de Yüce Peygamber'in kapısında kulluk edebileceği bir yer gösterilmesini ister.Gerçekte Resûlullâh âşığı için O'nun kapısında kul olmak,cennetlik olmaya tercih edilecek bir şerefdir:

Umaram ḳapuñ Hüdāyī bendeñe ola maḳām
Kim seg-i "Aṣḥāb-ı Kehf"e cennet olmışdur mekān

Hüdâyî,NM 1,101[a]

1.34. ...مَكَانًا عَلِيًّا...[2] :

"...biz,onu yüce bir yere yükselttik..."[3] Terzilik, ilm-i hat,astronomi ve aritmetikle ilk uğraşan;kendisine otuz sahife indirilen İdris Peygamber'in üç yüz altmış yaşında

---

[1] Konu hakkında bilgi için bkz.:Hak Dîni,C.V,s.3231-3244.
[2] Meryem,19/57.
[3] Kur'ân-ı Hakîm,C.II,s.558.

iken göğün dördüncü katına kaldırıldığı söylenir.[1]

Efe namıyla meşhur,Erzurumlu mutasavvıf şair Muhammed Lutfî;Kur'ân-ı Kerîm'de yüce bir makama yükseltildiği bildirilen İdris AS.a bahşedilen bu lutuf ve şerefi Hz.Peygamber'in yüzü suyuna bağlar:

İdrīs'e verip Ḥażret-i Ḥaḳ şān u şerāfet
Yüzüñ suyu ḥürmetine "mekānen ʿaliyyen"

Muhammed Lutfî,HH,50

1.35. ...صَادِقُ الْوَعْدِ...[2] :

"...va'dinde duran,sözünü yerine getiren..." Kur'ân-ı Kerim'de Hz.İsmâil için kullanılan bu sıfat dînî ve edebî kültürümüzde Hz.Peygamber için bir ad olmuş ve Emîn ismiyle kullanılmıştır.[3]Hz.Peygamber'in dürüstlüğünü,doğru sözlülüğünü ve güvenilir şahsiyetini anlatan bu ismin na'tlardan tesbit edebildiğimiz örneklerinde O'nun Nûr,Sirâc gibi isimleriyle birlikte kullanıldığını gördük.Hem Nûr-ı Muhammedî'nin ezelde kâinâtın yaratılışındaki feyizli kaynağı olması, hem de Hz.Peygamber'in kıyamete kadar hidâyetiyle âlemleri küfür karanlığından kurtarması yönüyle ele alınan bu isimlerin;Yüce Peygamber'in dürüst,doğru,saf ve tertemiz şahsiyetiyle bir ilgi içinde bulunduğunu düşünebiliriz:

Ṣıfatı "Ṣādıḳu'l-Vaʿdü'l-Emīn"dür
Sirācü'l-Evvelīn ü Āḫirīn'dür

Mehmed,IN,67

"Ṣādıḳu'l-Vaʿd" Nūr-ı ḫalḳ Peyġamber-i ʿālī-cenāb
Şemʿ-i bezm-i kümmelīn ey kā'ināta muktedā

Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A.ve Şiirleri,35

---

[1]İsmail Hakkı Bursevî,Muhammediye Şerhi,C.I,s.222;C.II,s.160.

[2]Meryem,19/84.

[3]Kara Dâvud,Delâil-i Hayrât Şerhi,Mev.Müz.Ktp.,Nu:4914,yk.149[a].

Hz.Peygamber'in en doğru sözlü ve en güvenilir insan olması yanında, âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildiren "Rahmeten li'l-âlemîn" âyeti[1] hem mânâ, hem de kâfiye yönünden bir benzerlik içindedir. Bu sebeple Şeyhoğlu Mustafa, Hûrşid-Nâme'de bu iki âyeti bir arada ele almıştır.[2]

1.36. ... وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ... 3 :

"Hem arzı, hem de yüksek yerleri yaratan Rahmân, arş üzerine istivâ buyurdu."[4] Bu âyetlerde Cenâb-ı Hakk'ın önce yaratıcı kudreti, daha sonra da yarattıkları üzerindeki hâkimiyeti anlatılmaktadır. Bir şeyi kaplamak, örtmek; istilâ etmek; denk olma mânâlarına gelen istivâ, burada Yüce Yaratıcı'nın emir ve hükmünün arşı kaplaması anlamına gelir. Buradan hareketle saçların insan vücudunun en üst noktası olan başını örtmesi, kaplaması arasında bir ilgi kurularak; Hz.Peygamber'in insanları hidâyete götüren doğru yola [5] benzetilen saçları ile bu âyetleri Nesîmî bir beyitte ele alır:

Şaçınuñ vaşfı durur إنّا هديناه السّبيل
وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلَى الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى
Nesîmî, D, 43

1.37 وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ 6 :

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." Bu âyet ile Hz.Peygamber'in başka bir sebep ile değil, yalnızca bütün âlemlere bir rahmet olması için gönderildiği belirtilir. O'nun peygamberliğinin, bütün kâinâtı içine aldığı ve bütün

---

1 Enbiyâ, 21/107.
2 Bkz. ilgili âyet; Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134.
3 Tâhâ, 20/4-5.
4 Hak Dîni, C.V, s.3318.
5 Bkz. El-İnsân, 76/3.
6 Enbiyâ, 21/107.

varlıklara ebedî saadet ve kurtuluş yolunu gösteren İslâm dinini tebliğ ederek,bu hidâyet vesilesi ile akıl sahibi bütün canlıları rahmet,merhamet ve şefkat nuruna çağırmakla görevli olduğu bildirilir[1]:

"Ṣırāṭa'l-müstaḳīm"andan bulındı
Behişt ü ger cahīm andan bilindi

Anuñçün "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"dür
Anuñçün "Ṣādıḳu'l-vaʿdü'l-emīn"dür

Şeyhoğlu Mustafa,HN,134

Bu âyetten kısmî iktibasla,Hz.Peygamber'in "Rahmeten li'l-âlemîn" ismine işaret edilirken;O'nun inanan ve itaat edenler için bir müjdeci,Allâh'ın emirlerine uymayanlar için bir korkutucu ve kıyamette dînine olan davetine icab edenlere şehâdetini bildiren Mübeşşir,Nezîr ve Şâhid isim ve görevleriyle dünyaya gönderildiği ifade edilir:

Cümle ʿālem milkine Şāhid Mübeşşir hem Neẕīr
Eyledi Ḥaḳ çünkim "erselnāk" ey faḫr-i cihān

Kıvâmî,FSM,9

Cenâb-ı Hakk'ın dîni ve vahyi kendisine emanet ettiği,her işinde ve sözünde doğru,yeryüzündekilerin güvencesi olan Hz.Muhammed'in bir ismi de Emîn'dir.[1]Doğruluğuyla tanındığı için bu ad kendisine peygamberliğinden önce verilmiştir.Âlemlere rahmet olarak gönderildiği âyeti ele alınırken;O'nun peygamberlik hazinesinin emanet edildiği güvenilir,doğru ve âdil şahsiyetine bu sıfatıyla temas edilir:

Nebī kim ol ḳamu işde Emīn'dür
Vücūdı "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"dür

Mehmed,IN,67

---

1 Hak Dîni,C.V,s.3375.

2 Bkz."Ṣādıḳu'l-vaʿd",Meryem,19/84;ayrıca Emîn ismi.

Nübüvvet gencine şāh-ı emīnsin
Ḫudā'dan "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"sin

Kemâl Paşazâde,YZ,34

Rahmeti bütün kâinâtı kuşatan Yüce Peygamber'den, ümmetinin en büyük dileği şefaat ve mağfiretidir.Böyle bir istekle O'na yönelirken bu âyet bir delil veya şahit olur:

Evvel āḫir bu Muḥibbī senden umar maġfiret
İki ʿālemde çü sensin "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"

Muhibbî,D,2

Hâsılı kâffe-i âlemlere Rahmet sensin
Şâhidim işte sarîh "ve mâ erselnâke illâ"

Şemsî,D,2 [1]

1.38. ... تُوبُوا إِلَى اللَّهِ ... [2] :

"...Allâh'a tövbe ediniz..."meâlindeki bu âyetle inananların günahlarından pişman olarak bir daha yapmamak üzere tövbe etmeleri emredilir.Bu tövbe öncelikle ferdin içinde yaşadığı cemiyetin ahlâkî düzenini bozulmakdan korur.Ayrıca tamamen Allah'ın rızasını isteyerek tövbe eden,günahdan ibadete yönelen kişi Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla bağışlanarak bu günahı hiç işlememiş gibi olur.

Şeyyad Hamza'nın na'tında bu âyet;tebliğ ettiği dînin nuruyla bir hidayet güneşi olan Hz.Peygamber'i görenlerin, îmân ederek tövbe edenler sınıfına dahil olduğunu ifade etmek üzere ele alınır.[3]

---

[1] Âyetle ilgili diğer örnekler için bkz.:Ahmedî,İN,3[b];Şeyhî, HŞ,16;Nâdirî,NM 1,92[a];Şeref Hanım,D,10;Leylâ Hanım,D,5; Osman Kemâlî,DKAS,19;Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A.ve Şiirleri, 80.

[2] Nûr,24/31;Tahrîm,66/8.

[3] Ayrıca bkz.:Tevbe,9/112.

1.39. ... مَاكَانَ مُحَمَّدٌ [1] :

"Muhammed,erkeklerinizden hiç birinin babası değildir.Fakat Allâh'ın Resûl'ü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allâh,her şeyi hakkıyla bilendir."[2] Hz.Peygamber'in oğulları yetişkin yaşa gelmeden vefat etmişler,dolayısiyle Yüce Peygamber mecâzî olarak ümmetinin babası olmasına rağmen;gerçekte ümmetinden hiç bir yetişkin adamın hakîkî mânâda babası olmamıştır.Ama O,bütün babalardan daha şefkatlidir.Zira Cenâb-ı Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Resûl'üdür ve bütün peygamberlerin de sonuncusudur.Nübüvvet O'nunla sona ermiştir.Aynı zamanda O'nun İlâhî mührüyle kendisinden önce gelen peygamberlerin unutulması önlenmiş,Kur'ân-ı Kerîm ile her birinin mevcudiyeti tesbit edilmiştir.[3]Böylece izah edilen âyetle,Hz.Muhammed'in Hakk'ın Resûl'ü ve son nebî olduğu belirtilerek peygamberliğinin yüce şânı bildirilirken; peygamberlik silsilesinin ve bütün varlık âleminin yaratılmasındaki yegâne gâyenin de O olduğu açıklanır.Zâtî,âyeti nâkıs iktibasla ele alırken bu muhtevâya işaret eder:

Şānuñda durur āyet-i "mā kāne Muḥammed"
Ey mebde'-i bünyād-ı cihān şehr-i nübüvvet

Zâtî,NM 1,21[a]

1.40. ... إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ . [4] :

"Muhakkak biz saf halindeyiz,o saf dizenleriz."meâlindeki bu âyet ile saflar halinde namaz kılanlar kastedilmektedir.[5]

" Ḳadrini seng-i muṣallāda bilüp ey Bāḳī
Durup el bağlayalar karşuña yārān ṣaf ṣaf "

meşhur beytindeki hüsn-i ta'lîlin bir benzerini Bâkî'den yaklaşık iki asır önce yaşayan Şeyyad Hamza'da görüyoruz.Yüce

---

1 El-Ahzâb,33/40.
2 Hak Dini,C.VI,s.3905-3906.
3 a.g.e.,a.s.
4 Sâffât,37/165.
5 Kur'ân-ı Hakîm,C.II,s.806.

Peygamber öylesine bir İlâhî güzelliğe sahipdir ki,bütün dünyâ güzelleri saflar halinde dizilip,gece gündüz O'nu tesbih ederler:

Cümle cihān gökçekleri dün gün müsebbiḥdür saña
Ḥażretüñe ḳarşu ṭurup "innā leneḥnü'ṣ-ṣāffūn"

Şeyyad Hamza,ŞHBM,15

1.41. لاتقنطوا من رحمة الله ... [1]:

"Allâh'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz..."Rahmân ve Rahîm olan Cenâb-ı Allâh'ın bütün günahlara mağfiret edeceğini bildiren bu âyet,Kur'ân-ı Kerîm'in en ümit verici âyetlerinden biridir.Ancak bunu takip eden âyetlerde görürüz ki,bu ümit günaha teşvik için değil;günahkârları en kısa zamanda samimiyetle tövbe etmeye davet içindir.[2]Hz.Peygamber'in:"Ne dünyâya,ne de dünyâda bulunan hiç bir şeye değişmem."[3]şeklinde ifâde ettikleri bu âyet,na'tlarda Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna işaret edilerek;kulun günahları ne kadar çok olursa olsun,ümidini kesmeyeceğini belirtmek için ele alınır.Şâha yakışanın kulların hatasını affetmek olduğu inancıyla Sultan-ı Enbiyâ olan Hz.Peygamber'den bu vesile ile şefaati taleb edilir:

Ol bunca cürm ile saña ṭutar ümīdini
Sen bunca luṭf ile ḳosañ anı degül revā

Çün sen kemāl-i luṭf ile "lā taḳnaṭū" didüñ
Cürmüm ne deñlü çoġ ise ḳaṭᶜ itmezem recā

Karamanlı Nizâmî,D,79

Herkesin sorguya çekileceği o çetin mahşer gününde şefaat dileyen çaresizler için bu âyet aynı zamanda bir delildir:

Bırakma ben garîbi bî-kes ü mahrûm o dîvânda
Delîl "lâ taknatû min rahmeti'llâh" yok mu Kur'ân'd

Gedâî,Beşiktaşlı Gedâî,67

---

1 Zümer,39/53.
2 Hak Dîni,C.VI,s.4133.
3 Kur'ân-ı Hakîm,C.II,s.832.

1.42. فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ... 1 :

" ... artık ebediyyen kalmak üzere girin buraya." Dünyada iken Allah'ın emirlerini yerine getiren ve yasaklarından kaçınan müminlere va'dolundukları cennete girmeleri için yapılan nidâdır. Mü'minler bu hitapla kendileri için hazırlanmış Adn Cennetleri'ne çağırılacaklardır. Bu yüzden âyetin na'tlarda: "Burası Adn Cennetleri'dir."[2] ibâresiyle birlikte, bir mısra halinde ele alındığını görüyoruz. Mahşer gününde cennetten Hz. Peygamber'in ümmetine böylece seslenilecek,[3] melekler bu çağrıyı iletmek için bu âyeti okuyacaklardır.[4] Ganîzâde Nâdirî ise; bu âyetleri bir nidâ olarak ele almaktan ziyâde; dünyâda iken Hz. Muhammed'in dîne olan davetine uyanlar için, Yüce Peygamber'in cömertçe nimetlerini bahşedeceği cennetin kapısına tâ ezelde yazılmış bir davet şeklinde ifade eder:

Bāb-ı ni'met-ḫāne-i cūduñ da yazılmış ezel
هذه جنات عدن فادخلوها خالدين

Nâdirî, NM 1, 91[b]

1.43. إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا. 5 :

". Biz hakikaten apaçık bir fetih açtık." Bu âyet ile hem gelecekte vukû bulacak fetihler için açılan bir zafer yolu bildirilmiş; hem de müslümanların bir devlet olarak mevcûdiyetinin müşriklerce kabul edildiği Hudeybiye

---

1 Zümer, 39/73.
2 Tevbe, 9/72.
3 Muhibbî, D, 46.
4 Zâtî, NM 1, 22[a].
5 Fetih, 48/1.

barışına işaret edilmiştir. Nitekim İslâmiyet'in bu gâlibiyetler zincirini Hayber ve Mekke fetihleri takip etmiş ve yüce dinimizin bütün dinlere galebesi vadolunmuştur.[1] Fetih Sûresi'nin ilk iki âyeti bu mânâyı açıkça belirterek Hz.Peygamber'e ve ümmetine bu dünyâda fetih, âhirette mağfiret müjdesi verir. Hz. Muhammed'in gücüne işaret eden böyle bir muzafferiyet ve rahmet âyeti başka hiç bir peygambere nasib olmamıştır:

Resūl-i mürsel-i إِنَّا فَتَحْنَا
لَكَ فَتْحًا مُبِينًا didi Mevlā
Hâletî-i Gülşenî[2]

Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber için bu âyetle açtığı yardım ve gâlibiyet bayrağı kıyâmete kadar zaferlerle dalgalanacaktır:

Livā-yı nuṣretiñ "innā feteḥnā" ile feth oldı
Zamān-ı ḥaşre dek dā'im muẓaffer yā Resūla'llāh
Zekâyî, D, 2

Zekâyî'nin bu beytinde Hz. Peygamber'in bayrak ve fetih sahibi bir sultana benzetilmesi yanında; Osmanlı padişahlarının tuğralarında kalıplaşmış bir ifade halinde yer alan "Hak muzaffer daimâ" ibâresine de telmih yapıldığını görürüz.

Allâh'ın son elçisi olan Hz. Muhammed'in Hak yolunda ve İslâmiyet'i yüceltme uğrunda verdiği mücâdelede bu âyet bir fetih ve zafer nişânesi olarak sancağına yazılmış; yine Hicr Suresi'nin: "Muhakkak ki biz yeteriz" meâlini taşıyan âyeti, bizzat Cenâb-ı Hakk'ın O'nunla birlikte olduğu ifadesiyle gücüne güç katan İlâhî lutfa işaret ederek

---

[1] Hak Dîni, C.VI, s. 4405-4406.

[2] İbrahim Altunel, Hâletî-i Gülşenî Divanı. S.Ü.S.B.E. Basılmamış Y.L. Tezi Konya, 1988, s. 51.

elinde taşıdığı bayrak olmuştur.[1]

Na't şairi olarak ün yapmış Nazîm, "Allah'dan bir nusret, düşmanlara karşı bir muzafferiyet" meâlindeki âyet[2] ile Hz. Peygamber'in cihanı zapteden kılıcına, yani gücüne işaret ederken; "feth-i mübîn" âyetini de bu kılıca keskinlik veren bir cevher olarak ifâde eder:

Olsa cān te'sīr-i şemşīr-i cihān-gīrüñ n'ola
Cevher-i "feth-i mübīn" "nasr-ı mina'llāh"a ki zāğ

Nazîm, D, 401

Edebiyatımızda hurûfî inancın en meşhur temsilcisi olan Nesîmî, "innā fetehnā" âyetindeki iki nun harfi ile Hz. Peygamber'in kaşları arasında bir ilgi kurarken; adeta Yüce Peygamber'in alnında bu âyeti hatırlatan kaşlarıyla, dînînin ve ümmetinin kıyamete kadar muzaffer olacağı müjdesinin yazılı olduğu fikrini verir.[3]

1.44. فِى رَقٍّ مَنْشُورٍ [4] :

Rak; kağıt haline getirilmiş, yazı yazılan ince deridir. Menşûr ise; açılmış, yayılmış, yazılı harfleri nizâma konmuş demektir. Tûr Suresi'nin ikinci ve üçüncü âyetlerindeki "bir rakk-ı menşûrda yazılmış kitap" meâliyle Levh-i Mahfûz veya Kur'ân-ı Kerîm'in kastedildiği düşünülür.[5]

Nevîzâde Atâyî, Hz. Peygamber'in "pür-nûr" saçlarını, emsalsiz "Rakk-ı Menşûr"a, yani Kur'ân-ı Kerîm'e benzetir:

---

1 Örnek için bkz. ilgili âyet, Hicr, 15/95.
2 Saf, 61/3.
3 Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Kaş; Nesîmî, D, 43.
4 Tûr, 52/3.
5 Hak Dîni, C.VII, s. 4551.

Kafāda ham-be-ham gīsū-yı pür-nūr
Resīde bī-misāl-i "Rakk-ı Menşūr"

Nevîzâde Atâyî, HE, 38

Nesîmî de, Hz. Peygamber'in Mushaf'a benzetilen cemâlini "Rakk-ı Menşûr" ile ifâde ederken; O'nun yüzünde isimlerin, Cenâb-ı Hakk'ın yazısıyla sûret bulduğunu söyler:

"Rakk-ı Menşūr"uñ kitābı çün cemālüñdür senüñ
Şūret-i esmā okudum sū-i hatt-ı Hudā

Nesîmî, D, 44

1.45. وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى . [1] :

"O necme kasem ederim, indiği dem ki şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da ve hevâdan söylemiyor."[2] Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerle başlayan Necm Suresi, Hz. Peygamber'in kırâatini ilân ettiği ilk sûredir. Müşriklerin, Muhammed Kur'ân-ı kendisi uyduruyor demelerine karşı; Cenâb-ı Hak bu sûre ile onları reddederek, yeminle hakikati bildirmiş ve Hz. Peygamber'in ne kâhin, ne sâhir, ne de mecnûn olduğunu; Kur'ân'ın da ancak bir vahiy olduğunu belirtmiştir.[3] Hem sûreye adını veren, hem de ilk âyet olan "Necm" için müfessirler yıldız; ot, çimen; taksit taksit verilen şeyin her bir kısmı-nitekim Kur'ân-ı Kerîm de yirmi üç senede parça parça nâzil olmuş ve her defasında indirilen bölüme bir necm denilmiştir—; Süreyyâ, diğer adıyla Ülker yıldızı gibi açıklamalar getirmişlerdir. Ancak bu ihtimallerden en çok Kur'ân'ın nâzil olan bölümleri mânâsı tercih edilmiştir.

---

[1] Necm, 53/1.
[2] Necm, 53/1-2.
[3] Hak Dîni, C.VII, s.4567,4571; Necm, 53/4.

Bu mânâ üzerinde durulunca; Kur'ân'ın bir seferde nazil olduğu zamana; yani vahiy vâkıasının vukû bulduğu anda tecelli eden âyât-ı İlâhiyye'ye yemin edildiği anlaşılır.[1] Takip eden âyetlerde de Kur'ân-ı Kerîm'in sadece bir vahiy olduğunu ve Hz. Peygamber'e ancak vahiy yoluyla bildirildiği söylenerek konuya açıklık getirilmiştir.[2]

Na'tlarda bu sûreden iniş sebebi dolayısıyla ilk âyeti iktibas edilerek bahsedilirken; eskiden yıldızların geceleyin yolculuk yapanlara yön bulmada yardımcı olduğu gibi; Necm Sûresi'nin de gaflet ve dalâlet yoluna gidenlerin yönünü hidâyete çevirmek için ortaya çıkan bir nûr olduğu belirtilir:

Rāh-ı ḍalāle varmamaġa degme bü'l-heves
Görindi nūr-ı "Sūre-i Ve'n-Necmi iẕā hevā"

Şeyhî, HŞ, 20

Necm Sûresi, Hz. Peygamber'in bir büyücü veya şâir olduğunu iddia edenlere karşı, O'nun Hak Resul'ü, Kur'ân'ın da ancak vahiy olduğunu belirtirken; Cenâb-ı Allâh'ın sıfatlarıyla şereflendirilmiş, yüce bir ahlâk üzerine yaratılmış olan Peygamber'i vasfederek şanını bildirir:

Dir ḫulḳuña ʿaẓīm u oḳur nefsüñe kerīm
Teşrīf idüp ṣıfātı ile ẕātuñı Ḫudā

Ẕātuñ tenezzühiyle ṣıfātuñ bilinmeye
Şānuñ da itdi "Sūre-i Ve'n-Necmi iẕā hevā"

Karamanlı Nizâmî, D, 74

Vaṣfuñ ne güzel vāṣıfıdır "Sūre-i Ve'n-Necm"
"Yāsīn" s̱enā eyler saña hem "Sūre-i Aʿlā"

Muhammed Lutfî, HH, 50

---

1 a.g.e., C.VII, s. 4569-4570.
2 Necm, 53/4.

1.46. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ.[1] :

" O (yani Kur'ân-ı Kerîm veya onun nutku) ancak bir vahiydir; başka türlü söylenemez, yalnız vahyolunur."[2] Bu âyet ile Kur'ân-ı Kerîm'in ve onu şerh ve tefsir eden hadislerin Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirildiği açıklanmaktadır. Bunu takip eden âyette Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e öğrettiği Kur'ân-ı Kerîm'in en büyük ilim olduğu beyan edilir. Aynı şekilde Hz. Muhammed'in her fiil, söz veya sükûtundan kaynaklanan ve Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi pek çok hüküm ihtiva eden hadisleri de İslâm âlimlerince ilimlerin direği olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Hüseyin Şemsi Ergüneş'in na'tında bu İlâhî ilimlerin sahibi, bir başka deyişle ledün ilminin kaynağı ve Cenâb-ı Hakk'ın sırlarına vâkıf tek insan olan Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her söz; Kur'ân-ı Kerîm veya hadisin, kendisine vahiy yoluyla bildirildiği ifâdesi yer alır:

Menba-ı ilm-i ledün kâşif-i esrâr-ı Hudâ
Sensin ey şâh-ı rüsül her sözü "vahyün yûhâ"

Şemsî, D, 2

İnsanlara doğru yolu göstermekle görevli, veya şâirâne bir söyleyişle Hüdâ'nın ve hidâyetin mazmunu; Cenâb-ı Hakk'ın sırlarına mahrem ettiği sevgili Peygamber'i kendisine vahiy yoluyla bildirilenleri hem koruyan, hem de tebliğ edendir:

Maḥbūb-ı Ḫudā mü'temen-i "in hüve illā"
Mażmūn-ı Hüdā vāḳıf-ı esrār u serāyir

Rızāyî, NM 1, 32a

---

[1] Necm, 53/4.
[2] Hak Dîni, C.VII, s. 4571.

1.47. ثُمَّ دَنَى فَتَدَلّٰى . [1] :

" Sonra yaklaştı, tedellî etti de."[2] Necm Sûresi'nden alınan ve mirâc hadisesini anlatan bu âyetteki tedellî kelimesinde üç iştikak vardır. Birincisi delâlden tedellül şeklinde dilberin naz ile cilve göstermesi; ikincisi delâdan yaklaşmak; üçüncüsü de kova manasındaki delvden bir şeyin aşağıya sarkıtılması veya yukarı çekilmesidir, Müfessirlerin bir kısmı bu fiili Cebrâil'e atfederek bütün ufk-ı a'lâyı kaplayan Cebrâil'in Hz. Peygamber'e doğru sarktığı şeklinde ele alırlar. Beyzavî ve Hamdi Yazır ise bu tedellîyi Allâh'ın fiili olarak mülâhaza ederler ve bir terakkî olarak Hz. Peygamber'in yukarıya çekilmesi mânâsını verirler ki bu da mirâcın anlamına daha uygundur.[3] Bu noktadan sonra Hz. Muhammed Cenâb-ı Allâh'a yakınlığın son derecesi olan "kâbe kavseyn ev ednâ" makâmına nâil olmuştur. Mutasavvıfların ehadiyyet makamı dedikleri bu yakınlık sadece Allah ve Peygamber'i arasında vukû bulmuştur ki bunu "Lî-ma'allâh..." hadisi açıkça belirtir. Na'tlarda Hz. Peygamber'in mirâc gecesi nâil olduğu bu yakınlık bir saraya benzetilerek, yalnızca Cenâb-ı Hak'la Habîbi'nin mahremi oldukları bu hâlin orada tecelli ettiği anlatılır:

Baṣdı ḳadem "denā fetedellā" sarāyına
Ḥālāt-ı "lī-maʿa'llāhī vaḳt" oldı cilve-ger

Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 15

"Sümme denâ" âyeti Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığının bir tasdikidir. Bir başka deyişle bu yakınlaşmaya Cenâb-ı Hakk'ın dilinden bir ispattır:

---

1 Necm, 53/8.
2 Hak Dîni, C.VII, s.4575.
3 a.g.e., C.VII, s.4575-4576.

Ey kelâm-ı Hudā'da mā-ṣaddaḳ

Ḳavl-i "sümme denā" selāmün ʿaleyk

Fevrî, NM 1, 69a

Kâinâtın yaratılış sebebi olduğu "levlâk" kudsî hadisi ile ilân edilen Hz. Peygamber, yaratıcısına olan yakınlığı bu âyetle doğrulanan bir padişahtır; ama öyle bir şah ki başında Cenâb-ı Hakk'ın şerefli varlığına dair yemini olan "le-amrük" âyeti bir taç, ülkesi de "levlâk" hadisinin işaret ettiği bütün varlık âlemleridir:

Ey mā-ṣadaḳ-ı "sümme denā" maẓhar-ı "levlāk"

İklîl-i "leʿamrük"le şeh-i kişver-i "levlâk"

Nazîm, D, 407

Aynı zamanda Hz. Âdem'in neslinin en itibarlı halefi kendinden sonra gelenlere feyzini ulaştıran, hidâyet yolunu gösteren yegâne önder; Tâhâ isminin sahibi, "sümme denâ" âyetiyle Allâh'a yakınlığın mazharı ve mahşer gününde şefaat yetkisiyle ümmetine büyük lutfunu gösterecek olan bir sultandır:

Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensin

Selefe feyz-resâ Hâdî-i yektâ sensin

Mazhar-ı "sümme denâ" Hazret-i Tâhâ sensin

Şâfi-i rûz-ı cezâ şâh-ı atâyâ sensin

Ce'âla'llâhu fidâen leke ümmî ve ebî

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A.ve Şiirleri,84

İnsanların hesaba çekileceği bu muazzam günde bir şefaat menbaı; dünyada iken de bir hidâyet rehberi olan Hz. Peygamber, şâirâne bir benzetmeyle Cenâb-ı Hakk'la bu mânevî yakınlaşmanın has bahçesinin veya bu mukaddes meclisin bülbülü olur:

Ey rehber-i kül rūz-ı cezā kān-ı şefā'at

Gülzār-ı "denā" bülbül-i bezm-i "fetedellā"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Eskiden papağanlara konuşmayı öğretmek için karşısına bir ayna konulur ve konuşan kişi de aynanın arkasına gizlenirmiş. Hz. Peygamber hem "sümme denâ" âyetiyle işâret edilen yakınlığın gül bahçesinde bir bülbül; hem de öğreticisi Allah olan, vahiylerini doğrudan Cenâb-ı Hak'dan alan, karşısındaki ayna da Yüce Rabb'inin sonsuz feyizleri olan bir papağana benzetilir:

Ṭūṭī-i mir'āt-ı füyūżāt-ı Ḥaḳ

Bülbül-i gülşen-geh-i "ṡümme denā"

Nazîm, D, 312

Örneklerimiz itibâriyle görüyoruz ki bu âyet na'tlarda dinî, tasavvufî ve edebî mahiyette ele alınırken; özünde Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığını, bunun yanında feyzini ve ilhâmını doğrudan Cenâb-ı Hakk'ın vahiylerinden aldığını ispat mânâsında kullanılmıştır.

1.48. فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى. 1 :

"İki yay kadar veya daha yakın oldu." Kâbe kavseyn", Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığının kemâlini ifâde ve temsil eden bir âyettir. Kavs, yay; kâb da, yayın kabzasıyla giriş yeri olan iki köşe aralığıdır. Buradaki iki yay miktarı yaklaşmayı maddî ölçülere nisbet etmek mümkün değildir. Zîrâ, Cenâb-ı Hak her türlü cisim ve mekândan münezzehtir. Bu yüzden müfessirler ve mutasavvıflar bu yakınlık için çeşitli mânâlar ileri

---

1 Necm, 53/9.

sürmüşlerdir. Müfessirlere göre; buradaki iki yay kadar yaklaşma, Araplar'ın câhiliyye döneminden kalma bir âdete dayandırılır. Şöyle ki Araplar bir ittifakta bulunacakları zaman, iki yayın kâbını birleştirerek tek ok atarlar ve bununla anlaştıkları meselede hemfikir olduklarını beyan ederlerdi. Bu şekilde Hz. Peygamber'in Hakk'a olan mânevî yakınlığı izah edilirken, "ev ednâ" "hatta daha yakın" mânâsıyla da bir terakkî olduğu öne sürülür.[1]

Tasavvufta ise, bu yakınlık anlatılırken; bir önceki âyet de ele alınır ve bunlar çeşitli makamlara işaret ederler. Buna göre "sümme denâ" seyr-i ilallâh, "fetedellâ" seyr-i ani'llâh, "fekâne kâbe kavseyn" cem"ül-cem, "ev ednâ" ehadiyyet veyâ Makâm-ı Muhammedî'dir. Bunlardan ilki olan "sümme denâ" tevhidde fenâ (yok olma) mertebelerindendir; urûc yani yükselme makâmına işaret eder ve bu makâma da "cem" denilir. İkincisi olan "fe_tedellâ" ise bekâ (tekrar kavuşma) mertebesindedir. Nüzûl veya rücû yani iniş, geri dönme makâmıdır ki; buna da "hazretü'l-cem" denilir. Fenâ ve bekâ; urûc ve nüzûl birer kavistir. Bu iki kavis birleşince ortaya bir daire çıkar ki; o da iki yay manâsında "kâbe kavseyn"dir. Önceki iki makâmı da içine aldığı için "cem'ül-cem" makâmı" adını taşır. "Ev ednâ" ise bütün bu makamların sonuncusu olan "ehadiyyet" veya "Makâm-ı Muhammedî"dir.[2]

Bir başka ifâdeyle; "kâbe kavseyn" Cenâb-ı Hakk'ın sıfat âlemi, samediyyeti; "ev ednâ" ise zât âlemi yani ehadiyyetidir.[3]

Na'tlarda bu âyet nâkıs veya tam iktibasla ele alınırken müfessirlerin ve mutasvvıfların yorumlarından farklı olarak, edebî görüş hâkim olur. Ancak bu âyet ile; Hz.

---

1 Hak Dîni, C.VII, s. 4576-4577.

2 Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısrî Divanı Şerhi, Haz:M. Sadettin Bilginer, İst. 1976, s. 151, 211.

3 İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, İst. 1294, C.I, s.8,257.

Peygamber'in Allâh'a yakınlığı, Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ine olan sevgisi ve bu derecede yakınlıkla lutfedilen şeref üzerinde durulur. Aziz Mahmûd Hüdâyî, bu yakınlık ve şerefin yalnızca Hz. Peygamber'in şanında vukû bulduğuna işaret ederken, bizzat bu âyeti bir delil olarak gösterir:

Buyurmuşdur anuñ şānında Mevlā
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى .
Hüdâyî, K, 13

Bu yakınlık mirâc gecesi vâki olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de mirâc hâdisesini anlatan iki sûre vardır. Birisi bu âyetin geçtiği Necm, diğeri de İsrâ Sûresi'dir. Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a "ev ednâ" derecesinde yakınlığı ile doruğa ulaşan bu gece yolculuğunun başlangıcı da İsrâ Sûresi'nin ilk âyetiyle[1] bildirilir. Ahmedî, İskender-Nâme'de bu kutlu gecenin ilk ve son merhalelerini bu âyetlerle ifade eder:

Ṭutdı anda ḳurb-ı "ev ednā"yı ol
Buldı "Sübḥān elleẕī esrā"yı ol
Ahmedî, İN, 3^b

Necâtî esrâ gecesinin tek misafirinin "ev ednâ" makâmının şerefli sahibi olduğunu belirtirken; son asır şairlerinden Osman Kemâlî, cemâlini güzelliklerin en güzeli olarak tarif ettiği Hz. Peygamber'in kemâlinin de "ev ednâ" makâmının sırrı olduğunu söyler:[2]

Tasavvufda "Makâm-ı Muhammedî" denilen "ev ednâ" derecesindeki yakınlık, Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hak ile müstesnâ yakınlığına işaret eden "lî-ma'allâh"[3] hadisiyle de bildirilir. Nevizâde Atâyî bir tahta benzettiği bu hadisin sultanı olan Hz. Peygamber'in mirâc gecesi "kâbe kavseyn" burcundan doğan bir ay olduğunu belirtir:

---

1 İsrâ, 17/1.
2 Necâtî, D,18; Osman Kemâlî, D KAS, 34.
3 Bkz. Hadisler bölümü.

"Lî-ma'allāh" taḫtınuñ şāhı
"Ḳābe ḳavseyn" burcınuñ māhı
Nevîzâde Atâyî, HH, 122

Taşlıcalı Yahyâ da, bu faziletler burcundan doğan ayın yörüngesinin "ev ednâ" makâmındaki yakınlık olduğunu söyler:

Ḳılupdur ol meh-i burc-ı feżāyil
Maḳām-ı ḳurb-ı "ev ednā"yı menzil
Yahyâ Bey, D, 246

Mirâc gecesi Hz. Peygamber'e sunulan lutuflardan birisi Cenâb-ı Allâh'a arada hiç bir perde olmaksızın yaklaşması, diğeri de vasıtasız olarak vahiy olmasıdır.[1] Bunlar ancak peygamberler sultanına mahsus birer şereftir. Ayrıca Aynî'nin na'tında belirtildiği gibi yalnızca Allâh ve elçisinin bulundukları bu meclisin sırlarına mahrem olan tek insan da Cenâb-ı Hakk'ın Habîbi'dir:

Maḥrem-i esrār-ı ḫalvet-ḫāne-yi ḳurb-ı İlāh
Rāz-dān-ı bezm-i "ev ednā" Ḥabīb-i Kibriyā
Aynî, D, 2

Hz. Peygamber'in âlemlerin yaratılışındaki yegâne sebep olduğunu bildiren "levlâk" kudsî hadisi, bu sultana bir taç; "ev ednâ" makâmı da bir taht olarak sunulmuştur.[2] Sarayın büyük kapısı üzerindeki iki kavsin birleşmesinden oluşan tâkı da "kâbe kavseyn"dir. Zîrâ, insan idrâkinin sınırlarını aşan bütün ilimlerin ayakları altına serildiği Yüce Peygamber; bu derece yakınlığa mazhar olurken, dünyâ ve âhiret âlemlerinin ötesine geçmiştir:

---

1 Bkz. Necm, 53/10.
2 Şeyhülislâm Yahyâ, D,67.

Dervâze-i ṭâḳı "ḳâbe ḳavseyn"

Ferş-i ḳademi ʿulûm-ı kevneyn

Şeyh Gâlib, HA, 2[a]

"Kavseyn" kelimesinin iki yay mânâsından hareketle yapılan tâk teşbihi yanında; na'tlarda bu âyet Hz. Peygamber'in bir Mushaf'a benzetilen yüzündeki iki kaşı için bir benzetme unsuru olur.[1]

Kavsin yay mânâsı üzerinde durulunca, bu yaya Hz. Peygamber'in gamzesi ok olur. Neticede "kâbe kavseyn" yayıyla atılan gamze okları göz açıp kapayıncaya kadar geçen kısa zamanda "ev ednâ" makâmına ulaşır.[2]

Bazan da bu yaydan atılan ok "mâ remeyte iz remeyte" âyeti olur ve böyle bir yay ve ok ile Bedir Savaşı'nda müslümanların kendilerinden üç misli sayıdaki müşrik ordusunu mucizevî şekilde bozguna uğratmalarına telmih yapılır.[3]

Hz. Muhammed'in erişilebilecek en yüce mertebe olan "ev ednâ"ya ulaşması, "kâbe kavseyn" makâmını bir ok gibi geçmesine bağlanır:

Maṭlab-ı aʿlâ-yı "ev ednâ"da ʿaẕm itseñ n'ola

Tîr-veş itdüñ maḳâm-ı "ḳâbe ḳavseyn"i güẕâr

Nâdirî, NM 1, 90[b]

O'nun kudretinin pençesinde "kâbe kavseyn" yayı olunca, istek okuna da Cenâb-ı Hakk'ın lutuf ve yardımı bir kanat olur. Realitede okun hedefe doğru gitmesini temin için, dip tarafına takılan kuş tüyleridir ki adı da ok yeleğidir:

Çü buldı ḳabża-i ḳudretde "ḳâbe ḳavseyn"i

Murâdı tîrine itdi ʿinâyeti per ü bâl

Necâtî,D, 18

---

1 Örnekler için bkz.Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri,Kaş.

2 Bkz. Gamze.

3 Bkz. Enfâl, 8/17.

Gökyüzünün dokuzuncu katı olan arş, Hz. Peygamber'in himmetiyle havalanan ve "kâbe kavseyn"in ötesine geçen bu okun makâmına ulaşabilseydi; onun etrafını kendisine yörünge edinirdi:

"Ḳābe ḳavseyn"i güẕār itdi ḫadeng-i himmetüñ
Bulsa ʿarş anuñ maḳāmını sāḳını eylerdi mīl

Nâdirî, NM 1, 91[a]

Yukarıda verdiğimiz örnekler ve dipnotlardaki atıfların dışında pek çok na'tta yer alan bu âyet; hem dînî hem de tasavvufî tefsîri bakımından edebî mâhiyette işlenmeye müsâit olmakla, na'tlarda en çok üzerinde durulan âyetlerden biridir. Genelde nâkıs ve lafzen iktibaslarla ele alınan bu âyet; öncelikle yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olan "ev ednâ" yani ehadiyyet makâmı veya Makâm-ı Muhammedî'ye ve Allâh'ın sevgili Peygamber'i ile müstesnâ yakınlığına işâret etmek için bir delil olarak gösterilmiştir. Bu arada mirâc gecesi vukû bulan bu hâdise için İsrâ Sûresi'nden ve Necm Sûresi'nin diğer âyetlerinden iktibaslar yapılmış, Hz. Peygamber'in istisnâî durumunu belirten "levlâk" ve "li-ma allâh" kudsî hadisleri de bu âyetle birlikte ele alınmıştır.

1.49. ... مَا اَوْحٰى . [1] :

"Allah kuluna verdiği vahyi verdi." Hz. Peygamber mirâc gecesi Cenâb-ı Hakk'a bir önceki âyette belirtilen "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yakınlığa mazhar olduğu zaman; Allah arada hiç bir vasıta, Cebrâil'in bile tavassutu olmaksızın Peygamberimize vahiyde bulunmuştur. Burada vahyedilenlerin tafsilâtını sadece Allah ve Resûl'ü bilmektedir. Ancak hadislerin ışığı altında Peygamber'imize bilâvasıta vahyolunan üç şeyin; beş vakit namaz, Bakara Sûresi'

---

[1] Necm, 53/10.

nin sonundaki on âyet (Âmene'r-Rasûlü) ve peygamberlerden hiç birinin Hz. Peygamber'den önce cennete girmeyeceği, ümmetlerden hiç birinin de O'nun ümmetinden önce cennete giremeyeceği va'didir. Sahîh-i Müslim'de bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in ümmetinden Allah'a şirk koşmayanların büyük günahlarının mağfiret olunacağı yolunda bir rivâyet vardır.[1]

Mirâcda ; Hz. Peygamber'in, Sidre-i Müntehâ'ya kadar Cebrâil'in eşliğinde gelerek; Cebrâil'in; "Bir parmak ucu daha yaklaşsam muhakkak yanardım." dediği bu makamda kalıp,[2] Peygamber'in daha ileriye geçerek, "kâbe kavseyn ev ednâ" makamına ulaştığını biliyoruz. İşte burada Cenâb-ı Hak, Resûl'üne hiç bir vasıta olmaksızın vahiyde bulunmuş, ancak Allah'ın ve Peygamber'inin bildiği bir takım sırları, hakikatleri ve maarifi sadece Habib'ine açıklamıştır:

Oradan kim "levdenevtü" diyü ḳaldı Cebre'īl
İlerü geçdüñ ü oldı sırr-ı "mā evḥā" ʿayān

Ahmedī, CH, 65

Bu makamda vahyedilen sırların hakikatlerini bilen yegâne insan; Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığın en son derecesi olan "ev ednâ" veya ehadiyyet makâmının sahibi ve sultanı olan Hz. Peygamber'dir:

Nükte-dān-ı rumūz-ı "mā evḥā"
Şāh-ı ʿālī-maḳām-ı "ev ednā"

Yahyâ Bey, ŞG, 8

Edebiyatımızda mirâc gecesi Allâh'ın Habîb'ine doksan bin sır verdiği, Hz. Peygamber'in de bunların otuz binini muhâfaza edip, kalanını havâs ve avâma söylediği inancı yer alır. Hatta mûsikî âleti neyin sesindeki içli ifâde ve mânânın Hz.Ali'ye verilen sırların feyzine bağlı olduğu rivayeti de söz konusudur. Şeyhî konumuz olan âyete telmih yaparken bu inanışı dile getirir:

---

1 Hak Dîni, C.VII, s.4577-4578.
2 a.g.e. C.VII, s. 4579.

Ṭoḳsan biñ oldı bir dem içinde saña naṣīb

Şol baḥrden ki yoḳdur aña ḥadd ü intihā

Şeyhî, HŞ, 20

Arada hiç bir perde veya vasıta olmaksızın vahyedilen bu sırların muhafızı olan Hz. Peygamber'in şerefi ve şanı ta arşa erişmiştir ki, bunun bir şahidi de Cenâb-ı Hakk'ın Resûl'ü için kasemde bulunduğu gecedir.[1]

Edebiyatımızda na't şâiri olarak ün yapmış Nazîm'in bestelenmiş, meşhur bir na'tında bu âyet dolayısıyle; Hz. Peygamber'in hem güneş, hem de ay olarak ele alındığını görüyoruz. Allâh'a yakınlığın sembolü olan "ev ednâ" âyeti ile mirâc gecesinde Hz. Peygamber, nurunu Allâh'tan alan bir dolunay ve yine o gecenin sabahında Hak'dan aldığı vahyi halka ulaştıran bir hidâyet güneşi olur.[2]

Āfitāb-ı ṣubḥ-ı "mā evḥā" Ḥabīb-i Kibriyā

Māhtāb-ı şām-ı "ev ednā" Ḥabīb-i Kibriyā

Nazîm, D, 336

Aynı mânânın Hz. Peygamber-tûtî veya bülbül münâsebeti ile daha açık bir şekilde ifade edildiğini görüyoruz. Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyleri dînin esaslarını bildirmek amacıyla âyetler ve hadisler yoluyla tebliğ ederken; öğreticisi Allah olan bir papağana benzetilir. Veya yaratıcısına vasıtasız vahiy olacak kadar yakın olduğu has bahçenin bülbülü olur.[3]

Netice itibâriyle görülüyor ki, daha çok "ev ednâ" âyeti ile birlikte ve Hz. Peygamber-güneş veya bülbül gibi edebî teşbihler halinde yer alan "mâ evhâ" âyeti; na'tlarda Hz. Muhammed'in Cenâb-ı Hakk'a, doğrudan vahiy alacak kadar yaklaştığını, bu makâmın yegâne sahibi olarak

---

1 Muhammed Lutfî, HH,50; ayrıca bkz."Ve"l-Leyl", 92/1.

2 Bkz.Motifler Blm; Ay, Güneş.

3 Bkz.Motifler Blm; Bülbül, Tûtî.

buradaki sırların da tek mahremi olduğunu göstermek bakımından ele alınmıştır.

1.50. سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى ... [1] :

"Müfessirler Sidre-i Müntehâ"nın arşın sağında yedinci semâda-bir diğer hadise göre altınca semâda-bulunan Arabistan kirazı nev'inden bir ağaç olduğunu ve cennetteki nehirlerin bu ağacın altından kaynadığını söylerler. Hadislerde bu muazzam ağacın bir yaprağının bütün ümmeti örttüğü, bir binicinin yüz yıl gölgesinde gitse bile nihâyetine erişemediği anlatılır. İbni Abbâs ve Ka'b gibi müfessirler Sidre-i Müntehâ'yı melek, peygamber ve diğer bütün canlıların ilminin son bulduğu yer olarak kabul eder ve bu noktadan sonrasının yalnızca Allah'a mahsus gayb âlemi olduğunu belirtirler. Bu ifâdelerin müntehâ kelimesini açıklar mâhiyette olduğu görülmektedir.[2]

Bu âyet na'tlarda Hz. Peygamber'in mirâc gecesi Sidre-i Müntehâ'nın ötesine geçmesi; o noktaya kadar gelen Cebrâil'in ise buradan ileriye geçmesinin mümkün olmadığını bildiren "Levdenevtü ..." hadisi[3] dolayısiyle ele alınır:

ʿArş-ı aʿẓam cilve-gāh iken saña
Seyrine "Sidre" ola mı "Müntehā"

"Levdenevtü" diyicek Rūḥ-ı Emīn
Sen revān olduñ pes ey ḫayre'l-verā

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 96

---

[1] Necm, 53/14.
[2] Hak Dîni, C.VII, s.4580-4581.
[3] Bkz. Hadisler Bölümü, ilgili hadis.

Mutasavvıflar buradan hareketle Cebrâil'i beşer ilminin, idrâkinin ve aklının sembolü; Hz. Peygamber'i de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak görürler.[1]

Nesîmî'nin na'tında ise bu âyetin daha farklı bir mâhiyette ele alınarak, Hz. Peygamber'in boyunu tarif için bir teşbih unsuru tarsında kullanıldığını tesbit ettik.[2]

1.51. جَنَّةُ الْمَأْوٰى ... [3] :

" ... Cennetü'l-Me'vâ." Cennet, Allâh'ın rahmetinden yarattığı, cemâl derecesine mazhar olan yerdir. Cennetü'l-Me'vâ ise, sekiz tabakadan oluşan cennetin üçüncü tabakasıdır. Takvâ sahiplerinin ve şehitlerin ulaşacakları bu cennetin[4] Sidre-i Müntehâ'nın yanında olduğu âyette belirtilmiştir.[5]

Ayıntablı Aynî, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'i; adını cennette bir nehir olan Kevser'den alan sûre ile taltif ettiğini söylerken, bu şerefle Yüce Peygamber'in makâmının Cennetü'l-Me'vâ olduğunu ifade eder:

"Sūre-i Kevs̱er'le talṭīf eyledi Mevlā seni
Oldı kūyuñ "Cennetü'l-Me'vā" Ḥabīb-i Kibriyā

Aynî, D,2

---

[1] Örnek için bkz.Mevlânâ C.Rûmî, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz.: Âmil Çelebioğlu, İst. 1967,C.I,s.44,1112-1113. beyitler.

[2] Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Boy; Nesîmî, D, 43.

[3] Necm, 53/15.

[4] İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi,C.I,s.30,55; C. II, s. 40.

[5] Hak Dîni, C.VII, s.4581.

1.52. مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى ۔[1] :

" Göz şaşmadı (onu gören Resulullâh'ın gözü kaymadı, şaşıp da sağa sola bakmadı) ve aşmadı (görmek haddini tecavüz edip de yanlış bir görüş de görmedi)."[2] Mirâc gecesi Hz. Peygamber meleklerin, peygamberlerin ve insanların ilminin son noktası olan; emr-i İlâhî'den başka hiç bir şeyin daha ötesine geçemediği Sidre-i Müntehâ'nın bizim için mâlûm olmayan ilerisine geçmiş; Cenâb-ı Hakk'ın en büyük âyetini müşahade etmiştir. Akılların şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayret-engiz şeyler görmesine rağmen şaşırarak kendisinden geçmemiş; görmesi gereken şeyleri büyük bir dikkatle müşâhede etmiştir. Bu sebeple âyetin ilk bölümü onun edebini, ikinci bölümü de kuvvetini beyan eder. Zîrâ Hz. Mûsâ Cenâb-ı Hakk'ın tecellîsine şâhit olduğu zaman bu muazzam hadiseye tahammül edememiş, bayılmış, yere düşmüştür.[3] Hz. Peygamber ise sükûnetini muhafaza ile sadece görmesi gerekeni görerek Rabbi'nin huzurunda edep dâiresinin dışına çıkacak en küçük bir bakışta bile bulunmamıştır.[4]

Bu âyetin bir evvelinde Sidre'nin yanında bulunan Cennetü'l-Me'vâ'dan bahsedilmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın cemâline mazhar olan, şehitler ve müttekîler için yaratılmış bu cennet bağına bütün insanlar büyük bir iştiyak duyarken; Hz. Peygamber, sadece Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerini müşâhede etmiş; cennete bir bakış bile yöneltmemiştir:

İtmedi firdevs bāğına naẓar
Lā-büd oldı vaṣfı "mā zāġa'l-baṣar"

Ahmedî, İN, 3b

---

[1] Necm, 53/17.
[2] Hak Dînî, C.VII, s. 4582.
[3] Bkz. A'râf, 7/143.
[4] a.g.e., a.s.

Hz. Peygamber'in mirâc gecesinin sırlarına ve nurlarına vakıf olan gözleri için bu âyetin ilk kısmı, kalbi için de ikinci kısmı; onun görüşü ve yaratılışındaki İlâhî lutuflara bir nişan olarak ele alınır:

Çün ol seferde maksada tîz eyledüñ "başar"
"Mā zāġa" oldı ʿaynuñ ü kalbüñ "mā ṭaġā"

Şeyhî, HŞ,20

Bazen de bu âyet Hz. Peygamber'in basîreti yani kalp gözü için bir sürme olur. Nasıl ki sürme; terkibindeki çinko ile göz hastalıklarını tedavi ve görüşü kuvvetlendirme maksadıyla kullanılırsa; bu âyet de Peygamber'in gönül gözünü uyanık tutmak için Cenâb-ı Hakk'ın sadece Habîb'ine lutfettiği bir sürme olarak telakkî edilir:

Dîde-i cānını Cemāl-i Cemîl
Kuḥl-i "mā zāġ" birle ḳıldı kaḥîl

Kara Fazlî, GB, 6[a]

1.53. وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ... 1 :

" ... ve ay yarıldı ." Mekke halkı Hz. Muhammed'den bir mucize göstermesini istemiş;O da parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür.[2] Bu İlâhî mucize Hz. Muhammed'in risaletini doğrulayan bir âyet; aynı zamanda en sonuncu ve en kat'î hidâyet mucizesidir.[3] Bu mucizeler gerçekleşirken bütün varlıkların ve tabiat olaylarının Hz.Peygamber'in emriyle hareket ettiği sâbittir. Şeyhî, Hüsrev ü Şirin'deki na'tında bu hususu şâirâne bir ifadeyle dile getirir.

---

1 Kamer, 54/1.

2 Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet. Ter:Ömer Rıza Doğrul, İst. 1978, C.II, s. 365.

3 Bkz.Hz.Peygamber'in Mucizeleri; ayrıca Hz.Peygamber'in Bedeni Özellikleri, Parmak.

O Yüce Peygamber'in her hükmü gökyüzünün başında taşıdığı bir taçtır; öyle ki yalnızca parmağının bir işaretiyle ay ikiye bölünmüştür:

Felek farḳında ḥükmi tāc-ı serdür
Ki bir barmağı işi "şaḳḳa'l-ḳamer"dür
Şeyhî, HŞ, 17

Şeyyad Hamza ise bu mucizeyi Hz. Peygamber'in bakışının tesirine bağlar. O'nun "mâ zâga'l-basar" âyetine delâlet eden bakışları aya nazar kılınca; ay Hz. Muhammed'in peygamberliğine apaçık bir delil olarak ikiye bölünmüştür:

Ol gözi "mā zāġa'l-başar" çün aya ḳıldı bir naẓar
Ay oldı "ve'n-şaḳḳa'l-ḳamer" gökde ʿayān-ı Muṣṭafā
Şeyyad Hamza, ŞHBM, 8

Bu âyetin lafzen iktibasına na'tlarda sadece bir kaç beyitte rastlıyoruz. Ancak âyetin işaret ettiği mucize pek çok edebî benzetmelerle ele alınmış; bu olay konu edilirken, özellikle Hz. Peygamber'in gücünü göstermesi bakımından parmağının bir işareti veya bakışının tesiri üzerinde durulmuş; O'nun peygamberliğine ayın bile şehâdet ettiği telakkisine yer verilmiştir.

1.54. .... اَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ .... [1] ve .... وَبُسَّتِ الْجِبَالُ .... [2] :

" ... gök yarılıp", "dağlar parçalandığı" zaman ile kıyamet günü anlatılmaktadır. Karamanlı Nizâmî o dehşetli günü tasvir eden bu iki âyeti bir mısra halinde alırken; Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dînin ebediyyen

---

[1] Rahmân, 55/37; Hakkâ, 69/16.
[2] Vâkıa, 56/5.

bâkî olduğunu dile getirir. Bütün kâinât neticede hebâ olacak; ancak Yüce Peygamber'in nübüvvetiyle izhâr ettiği İslâmiyet, âdetâ O'nun ebedî bir mucizesi gibi ayakta kalacaktır:

Şer'üñ esāsı olmaya şāhā halel-pezīr
لو بسّت الجبال او انشقّت السّما

Karamanlı Nizâmî, D, 74

I.55. ... بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ... [1] :

" ... Benden sonra gelecek bir resûl'ün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'dir."[2] Hz. İsâ, Benî İsrâil'e kendisinin bir hak peygamber olduğunu söylerken; hem kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik etmiş, hem de Hz. Peygamber'in teşrifini bildirmiştir.[3] Hz. Muhammed'i Faraklit (veya Paraklit) adıyla müjdeleyen İncil'in bu gün aslının korunamamış olmasına rağmen; bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilir. Son asır şairlerimizden Hüseyin Şemsi Ergüneş, na'tında bu âyeti lafzen iktibas eder:

Dedi İsâ Nebî kavmine bir gün
"Resûlün min ba'd ismühü Ahmed"

Şemsî, D,16

On beşinci asrın kasîde şairi Ahmed Paşa ise âyete telmihle; Hz. Peygamber'in geliş müjdesini veren Hz.İsâ'nın nefesindeki mucizeyi, bu habere bağlar:

Vaşluñ beşāreti ḫaberin söyledi Mesīḥ
Yümninden ol sözüñ nefesi oldı cān-fezā

Ahmed Paşa, D, 10

---

1 Saf, 61/6.
2 Bkz. Hz. Peygamber'in İsimleri, Ahmed.
3 Hak Dîni, C.VII, s.4929-4935.

1.56. ... تَبَارَكَ الَّذِى [1] :

" Bütün mülk (ve tasarruf İlâhî kudretinin) elinde bulunan (Allah)ın şanı ne yücedir..."[2] İlk âyetini meâlen verdiğimiz Mülk Sûresi'nin bir adı da ilk kelimesi olan "Tebârek"dir. Sûrenin özünde Hz. Peygamber'in risâleti tasdik ve takrîr edilir. Bu sebeple Nesîmî'nin na'tında bu sûreden bahsedilirken Yüce Peygamber'in vasfında indirilen Ve'n-Necm, Ve'ş-Şems ile şânını açıkça bildiren Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn Sûreleri'nin de zikredildiğini görüyoruz:

Vaṣfuñı "Ve'n-Necm ü "Ve'ş-Şems" ü "Tebārek" söyledi
Şānuña "Ṭā-Hā" vü "Yā-Sīn" geldi Ḥaḳ'dan beyyināt

Nesîmî, D, 42

1.57. ...نٓ وَالْقَلَمِ [3] :

"Nûn ve kalem ve ehl-i kalemin satra dizdikleri ve dizecekleri hakkı için ..."[4] Nûn ve kaleme kasem edilen âyetteki "nûn" için müfessirler; balık, yazı hokkası, nurdan bir levha, "er-Rahmân" isminin son harfi ve cennette bir nehir mânâlarını vermişlerdir. Kaleme ise Levh-i Mahfûz'u yazan kalem, akl-ı evvel, cevher-i kül veya Levh-i Mahfûz'da yazılı olanlar denilmiştir.[5]

Na'tlarda tesbit ettiğimiz örneklerde ise âyetin; tefsîrinden ziyade, özellikle "nûn" harfinin şeklinden hareketle Hz. Peygamber'in kaş ve gözlerine teşbihler halinde yer aldığını görüyoruz.

---

1 Mülk, 67/1.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1065.
3 Kalem, 68/1.
4 Hak Dîni, C.VIII, s.5252.
5 a.g.e., C.VIII, s.5253-5266.

Bu âyetteki "nûn" harfinin hokka, çanak gibi dairevî biçiminin kaşa benzetilmesi dolayısıyle; Hz. Peygamber'in kaşları "Nûn ve'l-kalem" âyeti, dudakları "Kevser Sûresi", saçları "Ve'l-Leyl Sûresi" yanakları da "Nâziât Sûresi"nin noktası yani bu sûre ile anlatılan kıyamet günü dolayısıyla kıyamet güneşine benzetilir.[1]

İki kaş yanyana yazılmış iki mısraa, yani bir beyte benzetilir. "Nûn ve'l-kalem" âyeti ise müfessirlerce verilen yazı hokkası ve kalem mânâları dolayısıyla hatla, yazıyla ilgilidir. Bunların hepsinin bir beyitte toplanarak; Yüce Yaratıcı'nın Hz. Peygamber'in iki mısra gibi kaşlarını yaratmaktan maksadının bu âyete üstü örtülü olarak işaret etmekte olduğunu görürüz:

Mıṣraʿ-ı ebruvānını yazduḳda itdi ḳaṣd
Üstād-ı ṣunʿ taʿmiye-i "nūn ve'l-ḳalem"
Azîz, NM 3, 17[a]

Yarım daire içinde bir nokta şekliyle nûn harfi göze de benzetilmektedir. Hz. Peygamber'in iki kaşı "kâbe kavseyn" âyetine nişan, Cenâb-ı Hakk'ı gören gözleri de açık ve kesin bir âyet olan "Nûn ve'l-kalem" dir:

Nişān-ı "ḳābe ḳavseyn" ebruvānıñ çeşm-i Ḥaḳ-bīniñ
Delīl-i naṣṣ ile "Nūn ve'l-ḳalem"dir yā Resūla'llah
Zekāyī, D, 7

---

[1] Bkz. Nâziât, 79/1.

1.58. عَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ... [1]:

" Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzerindesin sen."[2] Güzel huylar olarak tanımlayabileceğimiz ahlâk mefhumu; Hz. Peygamber'de, Kur'ân-ı Kerîm'de de azîm vasfıyla beyan edildiği bu âyetle belirtildiği gibi saygı gösterilmeye layık en yüksek seviyede idi. Başkalarına telkin ettiklerini kendi hayatında en mükemmel şekilde yaşayan Peygamberimiz için Hz. Âişe: "O'nun ahlâkı Kur'ân idi." demiştir.[3] Edeb anlayışı Kur'ân-ı Kerîm olunca, o Yüce Peygamber'in mümtaz ahlâkî seciyesini tarif için başka söze hacet kalmaz ve böylesine yüksek ahlâkî vasıflara sahip olan Hz. Peygamber'in makâmı da elbette arş-ı alâdan daha yücedir:

Ḥabbeẕā şāyeste-i vaṣf-ı "ʿalā ḫulḳ-ı ʿaẓīm"
ʿArş-ı aʿlādan muʿallādur maḳām-ı ber-teri
Abdî, NM 1, 57[a]

Böyle bir İlâhî ahlâkla techiz edilmiş o seçkin şahsiyete ne mânâda, ne de görünüşte hiç kimsenin benzemesi mümkün değildir:

Eyā ḫalḳuñ yigi "ḫulḳuñ ʿaẓīm"iy dilber-i raʿnā
Saña hiç beñzemez kimse be-ṣūret dahı fi'l-maʿnā
Kemâl Ümmî, D, 6[b]

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmişdir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır."[4] âyetiyle Hz. Peygamber'in ahlâkî vasıflarından merhamet ve şefkati Raûf

---

1 Kalem, 68/4.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1072.
3 Hak Dîni, C.VIII, s. 5269.
4 Tevbe, 9/128; Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.303.

ve Rahîm isimleriyle bildirilmiştir. Bu iki isim Esmâ-i Hüsnâ'dandır. Cenâb-ı Hak hiç bir peygambere kendi isimlerinden ikisini bir arada vermemiştir.[1] Böyle bir İlâhî ikram sadece "hulk-ı azîm" üzre yaratılan Hz. Peygamber'e mahsustur:

Gāh anuñ hulkına didi Hak "ʿazīm"
Geh Ra'ūf itdi anı vü geh Rahīm

Ahmedî, İN, 3b

1.59. قُمْ فَانْذِرْ . [2]:

" Kalk (yatağından kalk, yahut azm ile kıyam et, işe başla), artık inzâr vazifesini yap (etrafındakilere âkıbetin vehâmetini anlat)."[3] Hz. Peygamber'e inen ilk âyetlerden biri olan bu âyetle artık zahmetli, meşakkatli bir hayata atılarak çevresindekileri Hak yoluna davet etmesi emredilmiştir. İnsanlara Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve kudretini, her şeyin O'na göre küçük ve âciz olduğunu bildirmesi; risâlet görevini yerine getirirken sonuçta inanmayanların hüsrana uğrayacaklarını da anlatması istenmiştir. Bu sebeple âyet bir korkutma ve tehdit mânâsı taşırken, Hz. Peygamber'in Nezîr ismine de işaret eder.

Âyetteki"ayağa kalk" mânâsında "kum" fiilinin, boy anlamındaki kâmet ile müştak olmalarından hareketle; Sünbülzâde Vehbî'nin na'tında bu âyetin Yüce Peygamber'in servi boyunu medh eder bir hüviyete büründüğünü görüyoruz. O'nun heybetinî, azametini tasvir için bu tehdit yollu âyet ele alınırken; diğer yandan sonsuz hoşgörüsü ve merhameti "fasbir" (sabret) âyeti ile anlatılır.[4]

---

[1] Hak Dîni, C.IV, s.2652-2654.
[2] Müdessir, 74/2.
[3] Hak Dîni, C.VIII, s.5449.
[4] Bkz. Hûd, 11/49; Sünbülzâde Vehbî, D,5.

Klasik edebiyatımızda kirpik ve kaşın ok ve yay ile münasebeti bir hayli yaygındır. Ancak söz konusu Hz. Muhammed olunca kaş yayıyla atılan kirpik oklarının nüfuzu ve tesir alanı fevkalade artar. Bunları ifade edebilmek için âyetlerden faydalanan Şirî; Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığını temsil eden "kâbe kavseyn" (iki yay miktarı) âyeti ile kaşları arasında ilgi kurarken; kirpik oklarıyla da "kum fenzir" âyetine işaret eder.[1]

Neticede bu korkutma emrini taşıyan âyetin Hz.Muhammed'in gücünü ifade etmek üzere fizikî görünüşü ile birlikte ele alındığını ve bunun için de insanda en fazla tesir bırakan boy ve bakışlar dolayısıyla da kirpikler üzerinde durulduğunu görüyoruz.

1.60. إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ ... [2] :

" Herhalde biz ona doğru yolu gösterdik..." Fâtiha Sûresi'nde de belirtildiği gibi "Sırât-ı müstâkîm" denilen doğru yol, insanı Allâh'a götüren İslâm dinidir.[3] Bu yolu takip eden şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerine ve ebedî saadete ulaşacaktır. Nesîmî, na'tında bu sonucu verirken âyet ile Hz. Peygamber'in saçları arasında bir ilgi kurar. İslâmiyet'in yerleşmesinden sonra Hz. Peygamber'in saçlarını ortadan ayırdığına dair rivayetler vardır.[4] Yüce dînimizi bize tebliğ ederek irşâd ve hidâyet görevini yerine getiren, insanları doğru yola sevk eden Hz. Peygamber'in ortadan ayrılmış saçları sembolik mânâda âdetâ bu âyetin bir benzeridir:

---

[1] Şirî, NM 1, 35[a]; bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Kirpik.

[2] El-İnsân, 76/3.

[3] Hak Dînî, C.VIII, s.5499.

[4] Asr-ı Saadet, C.II, s.6.

[5] Ayrıca bkz. Tâhâ, 20/4,5.

İstivāsıdur ṣaçuñ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ

Cennet anuñdur ki ḳıldı şol "ṣırāṭ" üzre ʿubūr

Nesîmî, D, 43

Beytin ikinci mısraında insanları Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına ulaştıran "sırât-ı müstakîm"e açıkça işaret edilmiştir.

1.61. ... وَالْمُرْسَلَاتِ [1] :

"Ve'l-Mürselât ..." hem sûrenin adı hem de ilk âyetidir. Müfessirler bu kasem âyetini tefsir ederken; melekler, rüzgârlar, Kur'ân âyetleri veya peygamberler gibi Allâh tarafından gönderilmiş kuvvetler tarzında izahlar getirirler. Ancak takib eden âyetler göz önünde bulundurulunca; en çok melekler görüşü kuvvet kazanır.[2]

Hâşimî'nin na'tında, bu sûrenin; Hz. Muhammed'in risâlet halkasının son zinciri, yani en son peygamber olması sebebiyle nâzil olduğu söylenir. Daha açık bir ifâdeyle âdeta Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in risâleti noktaladığını, Ve'l-Mürselât Sûresi ile açıkça belirtmiştir:

Didi sensin yā Muḥammed çünki ḫatmü'l-mürselīn

Saña Ḥaḳ'dan nāzil oldı "Sūre-i Ve'l-Mürselāt"

Hâşimî, NM 1, 99[a]

---

[1] Ve'l-Mürselât, 77/1.

[2] Hak Dînî, C.VIII, s.5519-5521.

1.62....وَالنَّازِعَاتِ [1] :

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş dokuzuncu sûresinin hem adı, hem de ilk âyetidir. "Ve'n-Nâziât Sûresi"nde kıyâmet gününün tasvirleri geniş yer alır. Bu sebeple sûrenin bir diğer adı da, aynı zamanda otuz dördüncü âyeti ve cehennemin bir ismi olan "Tâmme-i kübrâ"dan mülhem "Tâmme Sûresi" dir. Sadece Hâşimî'nin na'tında rastladığımız bu âyetle; kıyâmet güneşine işaret edilerek, Hz. Peygamber'in yanağı ile bir ilgi kurulur.[2]

1.63. وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا. [3] :

Nâşitât kelimesinin iki masdarı vardır: Neşât ve neşt. Neşât; gönül hoşluğu, sevinç manasındadır. Buradan hareketle âyet ölüm anında bedenden neşe ile çıkan mümin ruhlar şeklinde tefsir edilmiştir. Diğer masdar olan neşt ise, kuyudan kovayı kolaylıkla çekmek; bir yerden bir yere çıkmak; düğümü yavaşça ve kolaylıkla çözmek mânâlarını taşır. Müfessirler âyetin tefsirinde en çok bu sonuncu mânânın üzerinde dururlar. Buna göre nâşitât; mü'minlerin ruhlarını yavaş ve yumuşak bir şekilde kabzeden rahmet melekleri veya tatlılıkla gönülleri cezbeden ruhlardır.[4]

Nâziât Sûresi'nin, bu âyetin de dahil olduğu ilk beş âyeti Cenâb-ı Hakk'ın kasem âyetlerindendir. Bunları takiben kıyâmet günü ve o günün ürkütücü manzarası tasvir edilir. Kıyâmetin kopmasından sonra, bütün insanların hayatta iken yaptıklarından sorumlu tutularak hesaba çekilecekleri mahşer kurulacaktır. O hesap gününde; şefaat yetki-

---

1 Ve'n-Nâziât, 79/1.

2 Âyetle ilgili örnek ve daha geniş bilgi için bkz.Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Yanak.

3 Ve'n-Nâziât, 79/2.

4 Hak Dînî, C.VIII, s.5554.

si yalnızca Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği sevgili Peygamber'inde olacaktır. Bu yüzden O'nun İlâhî sırları içinde bulunduran Mushaf'a benzetilen yüzü bütün insanların şefaat ve merhamet dileğiyle yönelecekleri yegâne rahmet kapısı olacaktır. İşte Hz. Peygamber'in yüzünün "Ve'n-nâşitât" âyeti dolayısıyla rahmet meleklerine benzetilmesinin sırrı da böylece ortaya çıkacaktır:

Sensin ol maḳbūl-i Ḥażret sensin ol sulṭān-ı dīn
Muṣḥaf-ı ḥüsnüñle ẓāhir āyet-i "ve'n-nāşiṭāt"

Hâşimî, NM 1, 99[a]

Sadece Hâşimî'nin na'tında iktibas edildiğini gördüğümüz bu âyetin neşât masdarından gelerek; sevinç, neşe mânâsını da taşıması hasebiyle, Hz. Peygamber'in bir Mushaf güzelliğindeki yüzünden bakanlara gönül ferahlığı veren gülümsemenin hiç eksik olmadığı da beyitten çıkarılabilecek ikinci bir anlamdır.

1.64. أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى [1]:

"Çünkü O'na amâ geldi."[2] Hz. Muhammed, Kureyş büyüklerini îmâna davet etmek için onlarla konuşurken; yanına Abdullah İbni Ümmi Mektûm adında, gözleri görmeyen bir zât gelmiş ve Hz. Peygamber'in kendisine Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet okuyup öğretmesini istemiştir. Fakat Hz. Peygamber sözünün kesilmesinden hoşlanmayarak, Ümmi Mektûm'a aldırmamış ve diğerleriyle konuşmaya devam etmiştir. Resûlullah, sözünü bitirdiği zaman Abese Sûresi nâzil olmuş; zengin ama İslâm'a girmeye arzusu olmayanlar yerine, kendisinden irşad ve hidâyet dileyenlere yönelmesi tavsiye edilmiştir. Bu sûrenin nâzil olmasından sonra; Hz. Peygamber

---

[1] Abese, 80/2.
[2] Hak Dînî, C.VIII, s. 5573.

Ümmi Mektûm'u her görüşünde onunla ilgilenmiş ve bu zât daha sonraları Peygamber'in müezzinliğini yapmıştır.[1]

Asrımızın ilk yarısında yaşamış ve gözleri görmeyen bir şair olan Osman Kemâlî; Ümmi Mektûm gibi, Resûlullâh'ın irşadına ve şefaat ihsanına talib olduğunu söylerken Abese Sûresi'nin ilgili âyetlerine telmih yapar:

Bu a'mâ Erzurûmî de der-i ihsanına düştü
Bağışla Ümmi Mektûm'a utansın yâ Resûla'llâh

Osman Kemâlî, DKAS, 34

1.65. إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ . [2] :

"O güneş dürüldüğü vakit." Bu âyetle başlayan Tekvîr Sûresi, hadisle de belirtildiği gibi kıyâmetin en dehşetli tasvirlerinin yer aldığı sûrelerden biridir.[3] Nûn Ve'l-Kalem Sûresi de bir yandan âhiret azâbını, diğer yandan Hz. Muhammed'in şânını dile getirir.[4]

Ahmed Paşa, güneşin dürüldüğü, yıldızların döküldüğü, dağların yürütüldüğü ve denizlerin ateşlendiği o muazzam günde, Hz. Peygamber'in nûrunun güneşte ışık bırakmayacağını söylerken Nûn Ve'l-Kalem Sûresi ile Tekvîr Sûresi'nin ilk âyetlerini iktibâs eder:

نونله beyān olunmış إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ .
Ol gün güneşde Nūr-ı Muḥammed ḳomaz żiyā

Ahmed Paşa, D, 12

---

1 a.g.e., s.5570-5571,5575-5576.
2 Tekvîr, 81/1.
3 Hak Dînî, C.VIII, s.5592-5593.
4 a.g.e., C.VIII, s.5250.

Beyitte güneşin sönmesi Nûr-ı Muhammedî'nin azametine bağlanır. Bir diğer husus da; müfessirlerin de belirttiği gibi, dünyanın ve güneşin sonuyla birlikte yeryüzüne ve güneşe nisbetle çok daha büyük bir arz ile edebiyatımızda kıyamet güneşi olarak adlandırılan bir güneşin yaratılmasıdır.[1] Dolayısiyle beyitten çıkarılabilecek ikinci bir mânâ da Nûr-ı Muhammedî'nin sahibi olan Hz. Peygamber'in şefaatiyle mü'minleri bu son derece yakıcı güneşten, veya bir başka deyişle âhiret azâbından korumasıdır. Nitekim bu mânâ, âhiret azâbının büyüklüğü yanında takvâ sahiplerinin kurtuluşunu anlatan Nûn Ve'l-Kalem Sûresi ile de bir uygunluk arz eder.

1.66. يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ .[2] :

Bu âyet ile kalplerde gizlenen niyet, muhabbet, kin gibi bâtınî hislerin imtihan meydanına çıkarılacağı gün; yani kıyâmet gününe işaret edilir.[3] Âzife, mahşer, rûz-ı cezâ, rûz-ı haşr, rûz-ı hisâb, tâmme-i kübrâ, yevmü'l-kifâh, yevmü't-telâkî, yevm-i tenâdî veya gam günü, şiddet günü, bir ayak bin ayak üstünde gibi isimlerle anılan kıyâmetin bir adı da bu âyetten mülhem; "yevme tüblâ"dır.

Osman Kemâlî'nin na'tında; Makâm-ı Muhammedî denilen şefaat yetkisinin ve Livâ-i Hamd'in sahibi, Şefîü'l-Müznibin Hz. Peygamber'in "yevme tüblâ"da bütün günahkârlar için yegâne merci olduğundan bahisle, âyetin kıyâmet gününün bir ismi olarak ele alındığını görürüz:

"Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS, 6

---

1 a.g.e., C.VIII, s.5595.
2 Târık, 86/9.
3 Hak Dînî, C.VIII, s.5726-5727.

1.67. ...وَالشَّمْسِ[1] :

"Kasem olsun o güneşe ..." Güneş yeryüzünün en büyük ışık ve sıcaklık kaynağı, en parlak ve aydınlık gök cismi, dünyâda hava ve su gibi hayatın devamı için en çok ihtiyaç duyduğumuz unsurlardan biri ve nihayet Allâh'ın bülüklüğünü ve kudretini idrak edebilmemiz için açık bir âyettir. Divan edebiyatında insan güzelliğini tasvir ederken sevgilinin bizzat kendisi veya yüzü ve yanağı için güneş bir teşbih unsuru olurken; na'tlarda Hz. Peygamber küfür karanlığını ortadan kaldırmak için risâlet ufkundan doğan bir hidâyet güneşi olarak ele alınır. Hz. Peygamber'in yüzünün eşsiz güzelliği ise doğrudan "Ve'ş-Şems Sûresi" veya âyeti ile anlatılır.

Son asır mevlevî şairlerinden Ahmet Remzi Akyürek, Yüce Peygamber'in yüz güzelliğini tarif etmek için bir tecâhül-i ârif sanatıyla bu âyete işaret eder:

Bir ân idi gördüm yüzünü vech-i sebeb ne
"Ve'ş-Şems" okurum âyet-i Kur'ân arasında

Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A.ve Şiirleri,36

Yüce Peygamber'in alnı aya, pırıl pırıl yüzü de güneşe benzetilirken; bu güneşin inananlara müjdeler veren Ve'ş-Şems Sûresi", yüzündeki ayva tüylerinin de dünyayı âhirete tercih edenleri tehdet eden, ceza gününün çetinliğini anlatan Âdiyât Sûresi'nin âyetleri olduğu belirtilir.[2]

Muhammed Lutfî'nin (Erzurumlu Efe) na'tında; mirâc gecesinde Allâh'a yakınlığın son derecesi olan "ev ed-

---

[1] Ve'ş-Şems, 91/1. Belirtilen âyet Ve'ş-Şems Sûresi'nin hem adı, hem de ilk âyetidir. Bu itibarla âyeti adı geçen sûre içinde değerlendirdik. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ibâre ayrıca sekiz âyette yer alır.

[2] Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1; Hâşimî, NM 1, 99[a].

nä" mertebesine ulaşan Hz. Peygamber'in mübarek yüzü için "Ve'ş-Şems Sûresi" bir ayna olarak ele alınmıştır. Mutasavvıf şairimiz bu benzetmeyi yaparken, Peygamber'in yüz güzelliğini gösterebilecek en parlak aynanın güneş olduğunu veya güneşin aydınlığını Hz. Peygamber'den alarak bize aksettirdiği mânâlarını tedâî ettirir:

"Ve'ş-Şems" şehā mir'āt-ı dīdār-ı şerīfiñ
Menzilgehiñiz şeb-i şerāfetde "ev ednā"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Ve'ş-Şems Sûresi'nin sonunda Hakk'ın Resûlü'ne inanmayanların muazzam bir azâba mahkum olacakları bildirilir ve neticede, Allâh'ın bir hidâyet rehberi olarak gönderdiği Hz. Peygamber'e îmân etmenin farz olduğu belirtilir. Bu yüzden Nesîmî; Ve'ş-Şems Sûresi'nin, Necm ve Tebârek Sûreleri gibi Yüce Peygamber'in vasfında indirildiğini söyleyerek, bu üç sûreyi bir arada zikreder.[1]

1.68. وَاللَّيْلِ [2] :

"Kasem olsun o geceye ..." Allâh'ın Hz. Peygamber için geceye yemin ettiği bir âyettir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin kuşluk vakti güneşine kasem edilen "Ve'd-duhâ" âyetiyle beraber ele alındığını görüyoruz. Bu itibarla müfessirler "Ve'l-leyl" ve Ve'd-duhâ"ya birlikte mânâ vermişlerdir. Birine zulmet, diğerine nûr; gam ve neşe, fena ve bekâ;[3] vahyin gecikmesi ve Peygamber'imizin risâleti, ölüm hali ve aklın kemâli, İslâm dininin garipliği ve ikbâli gibi.[4] Bu tezat ve değişiklikleri bir arada göstermek için na'tlar-

---

[1] Sûre-i Mülk, 67/1; Nesîmî, D, 42.
[2] Ve'l-Leyl, 92/1. Bu ibâre hem sûrenin adı hem de ilk âyetidir.
[3] Hak Dînî, C.VIII, s.5887-5888.
[4] Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1190.

da da bu âyetler birlikte alınmıştır. Ancak yukarıda belirtilen tefsirleriyle değil, bunları tedâî ettirecek edebî benzetmeleriyle iktibas edilerek; bu âyetlerden Ve'l-leyl" Hz. Peygamber'in saçı; "Ve'd-duhâ" da yüzü şeklinde telakki edilmiştir:

Kur'ân içinde "leyl ü duhâ" andugı Hudâ
Yâni ki rûy u mûyuna ider senün kasem
Kemâl Paşazade, YZ, 36

Maʿnī-i gīsūları "Ve'l-leyl" vechi "Ve'ḍ-ḍuḥā"
Eṣ-ṣalātü ve's-selām ey ḥażret-i sulṭān-ı dīn
Şirī, NM 1, 35a

Bazen bu benzetmelerde öyle ileriye varılır ki bir şair bu âyetleri Hz. Peygamber'in saçının ve yüzünün tefsiri olarak, bir diğeri de Hz. Peygamber'in saçını ve yüzünü bu âyetlerin tefsiri olarak ele alır:

"Ve'ḍ-ḍuḥā" "Ve'l-leyl" rūy u zülfüñi tefsīr ider
Rūz u şeb ey mihr ü meh-sīmā Ḥabīb-i Kibriyā
Aynî, D, 2

Ṣaçuñ "Ve'l-leyl" ü ḥüsnüñ "Ve'ḍ-ḍuḥā"nun sırr-ı tefsīri
Dilinde virdi cümle ʿālemün ṣubḥ u mesāsın sen
Dânişî, NM 1, 18a

"Ve'l-leyl" âyetinin tek başına konu edildiği zaman da âyetteki iki lam harfi ile Hz. Peygamber'in yüzünün iki yanındaki lam harfine benzetilen saçları arasında bir münasebet kurulur:[1]

Şāh-ı Ḳureşī-i Hāşimī-ḫayl
Gīsūları oldı lām-ı "Ve'l-leyl"
Celîlî, NM 1, 10b

---

1 Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri; Saç.

Veya yine bu teşbihle saç ile "Ve'l-leyl" ilişkisi kurulurken; Hz. Peygamber'in yüzü bu iki karanlığın ortasındaki İslâm nûruna benzetilir.[1]

Kur'ân'daki kasem âyetleri Hz. Peygamber'in Allâh yanındaki değerini bildiren, şanını yücelten âyetlerdir. "Ve'l-leyl" de bu itibarla şâirâne bir tedâî ile mirâc gecesine atfedilir. O kutlu gecede Hz. Muhammed, arada hiç bir vasıta olmaksızın doğrudan Cenâb-ı Hak'dan vahiy almıştır. Peygamberimiz bu vahyin sırlarına muhafız olurken; "Ve'l-leyl" âyeti de O'nun şanının tâ arşa kadar ulaşmasına bir şâhit olmuştur.[2]

1.69. وَالضُّحٰى .[3] :

" Kasem olsun o duhâya." Duhâ, güneşin parlayıp, yükselmeye başladığı kuşluk zamanıdır. Burada kasem edilen duhâ ise; hakikat güneşinin, Hz. Muhammed'in ufkundan doğarak, O'nun âlemlere rahmet olan peygamberliği ile küfür karanlığını yok edip, hidâyet nûrlarını yaydığı zamandır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in bir güneş gibi parlayan yüzü bu âyete benzetilir, saçları da "Ve'l-leyl" olur.[4]

Ve'd-Duhâ Sûresi; Hz. Muhammed'e vahyin bir kaç gün gecikmesi üzerine, müşriklerin ileri geri konuşmaları sebebiyle indirilmiştir. Pek çok yönden Hz. Peygamber'in üstünlüğünü ve Allah yanındaki yüceliğini, değerini bildiren bir sûredir. Mevlânâ; "Vuslat ve muhabbet şerhe muhtaç ise iyice düşünerek Ve'd-Duhâ Sûresi'ni oku."[5] derken Allâh'

---

1 Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Yüz.

2 Bkz. Necm, 53/10.

3 Ve'd-Duhâ, 93/1.

4 Bkz. Ve'l-leyl, 92/1; ayrıca Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Saç ve Yüz.

5 Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, C.II, s.92.

ın sevgili elçisine olan sevgisinin bu sûrede açıkça belirtildiğine işaret eder. Bu yüzden hem bulunduğu sûrenin adı, hem de ilk âyeti olan "Ve'd-Duhâ" na'tlarda Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn Sûreleri, İnşirâh Sûresi'nin ilk âyeti, "le- amrük" âyeti ve "Levlâk" kudsî hadisi gibi Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ini medhettiği, O'na verdiği üstün değeri bildiren hitaplarla birlikte ele alınır:

Gāh "Ṭā-Hā" buldı geh "Yā-Sīn" nidā
Gāh "Elem neşraḥ leke" geh "Ve'ḍ-duḥā"
Ahmedī, İN, 3b

İy faḫr-i ḫalḳ kimde ola zehre medḥüñe
Çün Ḥaḳ didi "le-ʿamrüke levlāke Ve'ḍ-ḍuḥā"
Şeyhî, HŞ, 18

Gönderdi saña ḫilʿat-ı "levlāke le-ʿamrük"
"İnşirāḥ" ile "Ve'ḍ-ḍuḥā" hem "Sūre-i Ṭā-Hā"
Muhammed Lutfî HH, 50

1.70. رَبُّكَ فَتَرْضَى ... 1 :

"Cenâb-ı Hak; sana öyle verecek öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnut olacaksın vebütün dileklerin yerine gelecek." şeklinde tefsir edilen bu âyetle Hz. Peygamber'in marziyye makâmında olduğu bildirilir. Bu makâm, O'nun Allâh'ın kendisinden razı olduğunu ve cemâl tecellîsine hakka'l-yakîn derecesinde mazhar bulunduğunu ifade eden Makâm-ı Mahmûd'dur.[2] Bu âyet ile Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e verdiği rûh mükemmelliği yanında; dîninin yücele-

---

1 Ve'd-Duhâ, 93/5.
2 Hak Dîni, C.VIII, s.5893.

ceği ve başkalarının vakıf olamadığı bir çok nimete dair va'dler belirtilmektedir.[1]

Sûrenin başında kuşluk vaktine ve geceye dair bir yemin vardır.[2] Bu öyle bir lutuf gecesidir ki kerem sahibi Yüce Allâh en büyük va'di olan bu âyetle Hz. Peygamber'e muazzam bir müjde vermektedir:

Leyle-i keremde Kerîm'iñ vaʿd-i kerîmi
Tebşîr-i ʿaẓîmdir saña "Rabbüke feterḍā"

Muhammed Lutfî, HH, 50

Bir hadîs-i şerîfte meâlen: "Her peygamberin kabule mazhar bir duâsı vardı. Bundan dolayı her peygamber duâsını yaptı. Ben ise duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için sakladım." buyurulmuştur.[3] O büyük şefaat gününde Allâh: "Razı oldun mu ya Muhammed?" diye sesleninceye kadar bütün mü'minler bu büyük lutfun himayesine sığınacaklardır. Bu sebeple, şefaate işaret eden bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'deki en ümit verici âyetlerden biri sayılır.[4] Zîrâ Cenâb-ı Hak, bu âyetle Habîb'ine: " ... tamâmen razı olacaksın," demektedir. Bu lutfa mazhar olan Hz. Peygamber'in engin merhameti mü'minlerin ateşle azap görmelerine asla razı olmayacaktır:

Çün "feterḍā" didi Ḥaḳ saña nice rāżī olur
Reʾfetün kim çekem āteşler elinden bī-dād

Nâbî, D, 11

---

1 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1191.
2 Bkz. Ve'l-Leyl, 92/1; Ve'd-Duhâ, 93/1.
3 a.g.e. C.III, s. 1190-1191.
4 Hak Dînî, C.VIII, s.5894-5895.

1.71. ... أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ [1] :

" Göğsünü senin (fâiden) için (açıp da) genişletmedik mi?"[2] Hz. Peygamber'in nâil olduğu İlâhî feyzlerden birisi de göğsünün açılarak kalbinin çıkarılması, zemzemle yıkanıp yerine konulduktan sonra îmân, ilim, hikmet ve marifet nûruyla doldurulmasıdır.[3] Rivâyetlere göre şerh-i sadr hadisesi üç kere vukû bulmuştur: İlki, Peygamber'imiz süt annesi Halime'nin yanında henüz çocuk yaştayken; diğer çocukların meyl ettikleri faydasız oyun ve eğlencelere karşı kalplerinde bir istek olmaması için Cebrâil A.S. tarafından yapılmış, kalbinden "hazz-ı şeytan" denilen kan pıhtısı çıkarılmıştır. İkincisi, risâlet tebliğ edileceği zaman peygamberliğin yüküne tahammül edebilmesi için; üçüncüsü de, isrâ gecesi mirâcın sırlarını hazmedebilmesi için tekrarlanmıştır.[4] Bu hâdisenin kaç kere vukû bulduğu, zâhirî veyâ temsîlî olduğu hakkında görüşler mevcutsa da; gerçek olan bu olayın hem âyetle, hem de hadisle[5] bildirilmiş olmasıdır. Diğer yandan günümüz tıbbının kalp cerrahisinde son otuz kırk yıl içinde ulaşabildiği böyle bir işlemin, bir benzerinin asırlar önce mucizevî bir şekilde tezâhürü enteresandır.

Yalnızca Hz. Peygamber'e mahsus olan bu olayla ilgili âyetin na'tlarda, doğrudan O'na hitâbeden âyetlerle birlikte ele alındığını görüyoruz:

Gāh "Ṭā-Hā" buldı geh "Yā-Sīn" nidā
Gāh "elem neşraḥ leke" geh "Ve'ḍ-Ḍuḥā"
Ahmedî, İN, 3b

---

1 Inşirâh, 94/1.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1194.
3 Hak Dînî, C.VIII, s. 5914.
4 Muhammediye Şerhî, C.I, s.148-149.
5 Sahîh-i Buhârî, C.II, s.273.

Na'tlarda Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerine işaret edilirken; bu âyetin özellikle O'nun pâk, sâf ve nûrlu gibi sıfatlarla anlatılan göğsü için nâzil olduğu düşüncesine yer verilir.[1] Veya gözleri "mâ zâga'l-basar" nûruyla sürmelenmiş olan Hz. Peygamber'in pâk göğsüne îmân, ilim ve marifet nûrlarının lutfedilmesi hadisesi "elem neşrah" âyetiyle kısaca şerh edilmiştir:

Nergis-i makḥūl-i çeşmi nūr-ı "mā zāġa'l-basar"
Ṣadr-ı pākine "elem neşraḥ" şürūḥ-ı muḫtaṣar

Şîrî, NM 1, 35a

1.72. لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ ف۪ٓي اَحْسَنِ تَقْو۪يمٍ [2]:

"Hakîkaten biz insanı en güzel biçimde halk ettik." meâlindeki âyet ile insanın madden ve mânen en güzeli bulma kâbiliyetiyle yaratıldığına işaret edilir. İnsana fıtratındaki bu kıvam; tekâmül etmesi ve güzellerin en güzeli olan Yaratıcı'sını tanıyıp, O'nun sıfatlarıyla techiz edilmesi içindir.[3]

Çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Neccârzâde Rızâ, bu âyetin Hz. Peygamber'in eşsiz güzelliğini gösteren bir ayna olduğunu söylerken;[4] bir diğer na'tında âyetle kastedilenin bizzat Resûlullâh'ın cemâli olduğunu ifade eder:

Ḥaḳ budur mülk-i melāḥatda naẓīr olmaz saña
"Aḥseni taḳvīm"den cānā cemāliñdir ġaraż

Neccârzâde Rızâ, D, 22

---

1 Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Göğüs.
2 Ve't-Tîn, 95/4.
3 Hak Dînî, C.VIII, s.5935-5938.
4 Neccârzâde Rızâ, D, 12.

1.73. وَالْعَادِيَاتِ ... [1] :

Âdiyât Sûresi, dünyâyı âhirete tercih edenleri tehdit eden, cezâ gününün çetinliğini tasvirle anlatan bir sûredir. Sûrenin hem adı, hem de ilk âyeti olan "Ve'l-Âdiyât" için müfessirler değişik mânâlar üzerinde dururlar. Bunlardan birisi de adâleti ihlâl etmek veya zulüm manâsıdır.[2] Yalnızca Hâşimî'nin âdeta âyetlerle örülü na'tında tesbit edebildiğimiz bu âyet ile; Hz. Peygamber'in hattı yani ayva tüyleri arasında bir benzerlik kurulur. Yüce Peygamber'in güneş parlaklığındaki yüzünün "Ve'ş-Şems Sûresi"ne teşbihi yanında, ayva tüyleri de "Ve'l-âdiyât" âyeti olarak ele alınır:

Meh cebînüñ ġurra-i ser-levḥa-i ʿarş-ı berîn
Gün yüzüñ "Ve'ş-Şems" ü ḫaṭṭuñ âyet-i "Ve'l-ʿâdiyât"

Hâşimî, NM 1, 99a

Yüzün edebiyatımızda adâleti temsil etmesi yanında, ayva tüylerinin bu adâleti örtmesi, âdetâ adâleti ihlâl etmesi; âyetin müfessirlerce ele alınan mânâsına uygundur. Ayrıca "Ve'ş-Şems Sûresi"nin inananlara müjdeler vermesi; diğer yandan "Ve'l-Âdiyât Sûresi" ile de inanmayanları tehdit muhtevası yüz ve ayva tüyleri ile bu sûreler arasında bir diğer münasebet unsurudur.

---

1 Ve'l-Âdiyât, 100/1.
2 Hak Dînî, C.IX, s.6015-6016.

1.74. إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ [1] :

"(Habîbim) biz sana hakikaten Kevser'i verdik."[2] Sûreye adını veren Kevser'in lugat mânâsı çokluktur. Ancak Kevser'in Kur'ânî mânâsı için müfessirlerin sayısı yirmiyi aşan değişik görüşleri vardır. Bunlardan en meşhuru ve hadislerle bildirileni; Kevser'in cennette bir nehir veya havuz olduğudur. Bu nehir veya havuz Yüce Peygamber'in ümmetine tahsis edilmiştir. Bunun dışında Kevser için; nübüvvet, İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in evlâdının ve ümmetinin çokluğu, dünyâ ve âhiret hayrı, Kur'ân-ı Kerîm gibi izahlar mevcuttur.[3]

Kevser Sûresi; müşriklerin, Hz. Peygamber'e nesli kesik, arkası gelmeyen mânâsında "ebter" demeleri sebebiyle nâzil olmuştur. Yüce Peygamber'in oğullarının ölmesiyle neslinin devam etmeyeceğini ve nübüvvet dâvâsının sona ereceğini düşünenler için; bu sûre ile Hz. Peygamber'in ümmetinin çokluğu, temiz neslinin, şan, şeref ve dîninin kıyâmete kadar bâkî kalacağı bildirilir. Bu yüzden na'tlarda Kevser Sûresi Yüce Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ın bir taltîfi[4] veya âlemlere rahmet olarak gönderdiği Habîbi"nin değerini yüceltmek için yeterli bir delili olarak ele alınır:

Buyurdu Hazret-i "Rabbü'l-Felak" şânında "erselnâk"
Değil mi kadrini i'lâya kâfî nazm-ı "a'taynâk"

Ahmet Remzi Akyürek, A.R.A.ve Şiirleri,80

Ahmet Remzi Akyürek'in, na'tında Kur'ân'daki en kısa, veciz ve sonu "ra" harfleriyle biten bu şiir akıcılığındaki sûreden "nazm" olarak bahsedilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevî belâgatine işaret eder.

---

1 Kevser, 108/1.
2 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s. 1226.
3 Bilgi için bkz. Hak Dînî, C.IX,s.6172-6193.
4 Ahmedî, CH, 65; Aynî, D, 2.

Hadislerde sütten daha beyaz, baldan daha tatlı olduğu belirtilen Kevser Sûresi Hz. Peygamber'in dudağı için de bir teşbih unsuru olmuştur.[1]

1.75. قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝
: [2] لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ ۝

"De ki: O, Allah'tır, bir tektir. (O) Allah'dır, sameddir (zevâl bmlmayan bir bâkîdir, dâimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtâc olduğu ve kastetdiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur). Doğurmamıştır, doğurulmamıştır O. Hiç bir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir."[3]

İslâmiyet'in esâsı olan tevhîdi en güzel biçimde ifâde eden bu sûreye İhlâs, Kul Hüvallâhu Ehad, Esâs, Tevhîd, Tefrîd, Tecrîd, Necât, Velâyet, Marifet, Cemâl, Nûr, Samed, Mazhar, Berâe gibi isimler verilir. Bu sûre ile Âyete'l-Kürsî[4], Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını en güzel ve özlü biçimde anlatan sûre ve âyettir.

Nesîmî ise, Hz. Peygamber'in cemâlini Fâtiha Sûresi ile ifâde ederken, sıfatlarının İhlâs Sûresi olduğunu söyler.[5] Bu mânâ sûrenin meâli ve müfessirlerin görüşleriyle ters düşer gibi görünüyorsa da, Cenâb-ı Hakk'ın tam mazharı ve Habîb'i olan Hz. Peygamber'in Allâh'ın sıfatlarıyla techiz edilmesi itibâriyle, aykırı olmadığı kanâatindeyiz. Nitekim son asrın mutasavvıf şairlerinden Sâlih Baba bu görüşümüzü teyid eder:

---

1 Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Dudak.
2 İhlâs Sûresi Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on ikinci sûresidir.
3 Kur'ân-ı Hakîm, C.III, s.1231-1233.
4 Bakara, 2/255.
5 Bkz. Fâtiha Sûresi; Nesîmî, D, 43.

Zuhûr-ı mebde'in nûr-ı Ehad'dan

Sıfâtın menba'ı ism-i "Samed"den

Sâlih Baba, D, 163

Bu beyitte Sâlih Baba, varlığı doğrudan Cenâb-ı Hakk'ın zâtına bağlı olan Yüce Peygamber'in sıfatlarını da; Allâh'ın bâkî, ebedî mânâlarına gelen Samed isminden aldığını belirtir. Yine Osman Kemâlî, aynı muhtevâdaki beytinde "Ferd-i Bî-Çûn u Çirâ" adının sahibi olan yani nedensiz ve niçinsiz, mutlak, emsâlsiz, eşsiz Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının Hz.Peygamber'in alnında yazılı olduğunu söyler:

Cebîninde yazılmış "lem yelid" zâtın "velem yûled"

Sıfâtındır bilinmez bî-nişânsın yâ Resûlallâh

Osman Kemâlî, DKAS, 34

On beşinci asır tekke şâirlerinden Dede Ömer Rûşenî ise Hz. Peygamber'in gözünü sad, ağzını mim ve saçını da dal harfine benzeterek; neticede Cenâb-ı Hakk'ın Samed sıfatının Yüce Peygamber'deki tecellisine işâret eder.[1]

Bu dört âyetten oluşan veciz ve belîğ sûrenin bazan tamâmının iktibas edildiğini de görüyoruz. Zekâyî, yukarıda verdiğimiz örneklere paralel bir mâhiyette sûreyi âyet âyet ele alırken, Hz. Peygamber'in bütünüyle cemâline, yüzüne, zâtına, sıfatlarına ve nihayet şânına işaret eder:

Yā Resūla'llāh cemāliñ "Ḳul hüva'llāhu eḥad"

Ketb olunmuş levḥ-i ruḫsārıñda "Allāhu'ṣ-Ṣamed"

"Lem yelid" ẕātıñ "Velem yūled" ṣıfātın vaṣfıdır

N'ola şānıñda dinilse "Lem yekün küfven eḥad"

Zekâyî, D, 4[2]

---

[1] Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Saç; Rûşenî, D, 100.[a]

[2] Sûrenin tam iktibâsı için diğer örnekler: Yakînî (Belgin Gökçe, Câmiü'n-Nezâir (96^a-106^a), S.Ü. F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1984, s.17); Neccârzâde Rızâ, D, 244.

Neticede İslâmiyet'in esası olan tevhid inancını ve Allâh'ın birliğini anlatan bu sûre, na'tlarda Habîbullâh olan Peygamber'in de eşsiz, benzersiz, tek ve Cenâb-ı Hakk'ın tam mazharı olması bakımından ele alınmıştır.

Âyetler Bölümü'nün son maddesi olan bu kısa sûrede görüldüğü gibi, özellikle Hz.Peygamber'le doğrudan ilgili ve dînî bir konu olan na'tlarda âyet iktibasları önemli yer tutarken, hem dînî ve tasavvufî tefsirleri bakımından edebî türlerde işlenmeye müsâit olan âyetler ele alınmış, hem de Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'ın diliyle övgüsünü içeren âyetlere yer verilmiştir. Bunlar arasında "Kul kefâ, le- amrük, Makamen Mahmûd, Rahmeten Lil-Âlemin, innâ fetehnâ, Ve'n-Necm, kâbe kavseyn ev ednâ, mâ zâga'l-basar, alâ hulkın azîm, rabbüke feterdâ, elem neşrah, innâ a'taynake'l -kevser"[1] âyetleri bizzat Hz.Peygamber'in şanında olmakla ilk dikkati çekenlerdir.

Bunun yanında Hz.Peygamber'le doğrudan ilgisi olmadığı halde; "alleme'l-esmâ, ve nefahtü fîhî min rûhî, len terânî, elestü birabbiküm"[2] gibi âyetlerin maksadının veyâ neticesinin Yüce Peygamber olduğu şeklindeki izahlarla O'na mâl edildiğini görüyoruz. Böyle âyetler söz konusu olduğu zaman, genelde âyetin müfessirlerin anlayışlarına uygun olarak Kur'ânî tefsirleriyle paralel ifâde edilmesine rağmen, Hz.Peygamber'le olan münâsebetini açıklayan edebî ve tasavvufî te'villere yer verilmiştir.

Bazen de "Mâliki yevmi'd-dîn"[3] âyetinde görüldüğü gibi şâirlerin âyete yaklaşımı, tefsiriyle daha farklı bir mâhiyettedir. Dolayısıyle na'tlarda orijinal olabilecek tefsirî değerlendirmelerin yanında; yer yer tamamen edebî muhtevâ içinde ele alınan bu ifâdelerde, târihî ve sosyal bir vâkıa olarak, kültür ve edebiyatımızın dînî konulardaki tesirini görmek mümkündür.

---

[1] 1.23,27,32,37,43,45,48,52,58,70,71,74.
[2] 1.7,13,14,25.
[3] 1.2.

Bunların hâricinde: "Elif lâm mîm, Ve'n-Nâziât,Ve'n-Nâşitât, Ve'ş-Şems, Ve'l-Leyl, Ve'd-Duhâ, Ve'l-Âdiyât Sa - med"[1] gibi âyet ve sûre adlarının Hz.Peygamber'in fizikî unsurlarıyla ilgili olarak tamamen edebî mâhiyette ele alınadığını ve O'nun bedenen ve rûhen Cenâb-ı Hakk'ın tam bir mazharı olduğunu ifâde ederken; bu âyetlerden istifâde edildiğini tesbit edebiliyoruz.

Muhtevâ yönüyle bu çerçeve içinde ele alınan âyetlerin bazen tamamı, bazen de tek bir kelime veyâ ibâre hâlinde iktibâs edildiğini, benzeyen veyâ uygunluk arz eden âyetlerin de birlikte verildiğini görüyoruz.[2] Bâzı âyetler de beyit içinde parça parça kelimeler hâlinde ele alınmıştır.[3]

Neticede deneme mâhiyetindeki bu çalışmamızın; "lâ reyb"[4] ve benzeri örnekler dikkate alındığı zaman, Kur'ân-ı Kerîm kültürü daha fazla olanlar tarafından ele alınınca genişlemesi muhtemeldir. Ancak edebiyatımızda dînî bir tür olan na'tların Kur'ân-ı Kerîm'le olan ilgisini burada özetlemiş bulunuyoruz. Böylelikle ilk nazarda Hz.Peygamber'le ilgili görülmeyen "kün feyekûn"[5] gibi âyetlerin O'na maledilmesi veyâ edebiyatımızda sevgilinin yüzünün Mushaf'a, semtinin Ka'be'ye benzetilmesi gibi hususlara bu çalışmamızın açıklayıcı yönde katkısı olacağı kanaatindeyiz.

---

1 1. 4,62,63,67,68,69,73,75.
2 1.18-42; 1. 36-60; 1.55.
3 1.3.
4 1.5.
5 1.9.

2. HADİSLER

Hz.Peygamber, kendisine İlâhî vahiyle bildirilen Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmiş; aynı zamanda bütün fiil ve sözleriyle müslümanlara her alanda ışık tutmuş, örnek olmuştur. Dolayısiyle doğrudan Yüce Peygamber'e nisbet edilen söz ve fiillere bir terim olarak "hadis" denilmiş,bizzat Hz.Peygamber hadis kelimesini kullanarak, bu sözün bir ıstılâh olarak kabul edilmesi prensibini ortaya koymuştur.[1] Hadis teriminin yanında; haber ve eser, bazı nüanslarla da sünnet terimleri aynı mânâda kullanılmaktadır.

Hz.Peygamber'in zaman zaman Cenâb-ı Hak'dan nakiller yaparak ifâde ettiği İlâhî veyâ Rabbânî sözlerine de "hadîs-i kudsî" denmiştir. Kudsî hadisleri diğerlerinden ayıran fark; mânâlarının Cenâb-ı Allâh'a âit olup vahiy, ilham veyâ rüyâ ile Hz.Peygamber'e bildirilmesidir.[2] Ayrıca hadisler sıhhat derecesine göre sahîh, zayıf veyâ mevzû olmak üzere üçe ayrılır.

Bu bilgiler ışığında na'tlardaki hadis iktibaslarına baktığımız zaman, pek çok hadisin âyetlerde olduğu gibi; lafzen veyâ mânen, tam ya da nâkıs iktibaslarla ele alındığını görürüz. Bu hadisler için müracaat ettiğimiz kaynak - larda, bir kısmının zayıf veyâ mevzû olduğu tesbitlerine rastladık; ancak bu konunun sahamız dışında olması sebebiyle yalnızca mâlûmât edindiğimiz eserleri ve oradaki görüşleri dipnotta belirtmek sûretiyle, hadisleri alfabetik sırayla ele almayı uygun bulduk.

---

1 Subhi Es-Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Ter: Yaşar Kandemir, Ank. 1986, s. 1-3.

2 a.g.e. s.9. Müellif; burada bütün hadis âlimlerinin, hadîs-i kudsîlerin mânâsının Cenâb-ı Hakk'a ait olduğu görüşünde birleştiğini, ancak sözlerinin Allâh'a veyâ Resûlullâh'a âit oluşu hakkında farklı görüşlerin bulunduğuna dikkati çekmektedir.

2.1. ... أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي ... :

Hz. Peygamber'in; ashâbına, ibâdetlerini güçlerinin yettiği derecede, külfetsiz ve zahmetsiz olarak yerine getirmelerini buyurduğu bir hadisten alınmıştır. Savm-i visâlden bahseden bu hadisle, Peygamberimiz bir günün orucunu iftar etmeden ertesi güne eklemeyi ümmetine yasaklamıştır. Ashâbın, kendisine niçin vasl-ı sıyâm ettiğini sormaları üzerine: "Ben sizden hiç biriniz gibi değilim. Rabb'imin beni yedirip, içirdiği halde gecelerim." demişlerdir.[1]

Bilindiği üzere oruç rûhun kemâl bulması ve nefsin terbiyesi için bir yoldur. Ancak Hz. Peygamber, her sahada olduğu gibi; oruç konusunda da ümmetini ifrat ve tefritten uzak, en mutedil tarza teşvik etmiştir. Onların aşıraya gitmelerini önlemek için kendisinin sürekli oruçlarının Allâh'ın lutfu ile kolaylaştırıldığını bu hadisle beyan etmişlerdir. Ahmedî, İskender-Nâme'de bu hadisi lafzen ve mânen iktibasla ele alır:

Dir atanı Cebre'īl andan kelām
Yir "ebītü ᶜinde Rabbī"den ṭaᶜām

Ahmedî, İN, 3b

2.2. أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمْ اقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ . [2] :

"Ashâbım yıldızlar gibidir, onların hangisine rastlarsanız uyun; onlar size hidâyet eder." Geçmişte kervanların karanlıkta yollarını bulabilmek için yıldızlardan fay-

---

1 Zeynü'd-din Ahmed b.Ahmed b. Abdi'l-Latîfi'z-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Ter: Ahmed Naim, 7.baskı, Ankara, 1982, C.VI, s.290-291.

2 Bu hadis için râvîlerinin iyi kimseler olmaması sebebiyle asılsızdır denilir. İbn Abdi'l-Ber, Câmiü'l-Beyâni'l-İlm Li-Fazli, Medine, 1968, C.II, s.82.

dalandıkları gibi; Hz. Peygamber'in vefatından sonra müslümanlar dînî meselelerin hallinde ashâba; yani Yüce Peygamber'i, peygamberliği zamanında görmüş ve müslüman olmuş kişilere başvurmuşlardır. Sahâbî de denilen bu kişiler Hz. Peygamber'in bir hadisinde açıkça belirttiği gibi ümmetinin en hayırlı neslidir.[1] Zîrâ onlar İslâmiyet'in muzafferiyeti için savaşmışlar, dînimizi bizzat Hz. Peygamber'den öğrenip, O'nun sohbetleriyle olgunlaşıp İslâm'a ve başta hadis olmak üzere İslâmî ilimlere hizmet etmişlerdir.

Bu hadisin en güzel izah şeklini Mesnevî'de görürüz. Mevlânâ: "Beni görenle, benim yüzümü görmüş olanları görenlere ne mutlu. Ashâbıma bakan bana bakmış gibidir. Bir kandil başka bir ışıktan yakılsa, kandil aynen o ışık gibi olur. Bir mumu diğer bir mumdan yaksalar, herkes birinin parıltısında ötekinin parıltısını görür."[2] veya "Hz. Peygamber:" Sahâbem yıldızlar gibi yolumda gidenlere ışık, şeytana taştır" dedi.[3] tercümesiyle verdiğimiz beyitlerde söz konusu olan hadisi, benzerleriyle destekler.

On beşinci asır şairlerinden Karamanlı Nizâmî, na'tında bu hadisi tercüme yoluyla iktibas eder:

Anları kim <u>kevākibe</u> teşbīh idüp didüñ
Kim bulur <u>ihtidā</u> iden anlara <u>iḳtidā</u>

Karamanlı Nizâmî, D, 77

Sünbülzâde Vehbî ve Niyâzî-i Mısrî ise bu hadise telmih yaparken; Hz. Peygamber'in ashâbını hidâyet yolunu ışıklarıyla nurlandıran yıldızlara benzetirler. Ama ışığını risâlet güneşi olan Hz. Peygamber'den alan bu yıldızların her birinin değeri göklerden daha yücedir:

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.I, s. 24.

2 Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, C.I, s.77.

3 a.g.e., C.I, s.142.

Ol risālet bāğınuñ anlar gül-i gülzārıdur
Cümle aṣḥābı hidāyet rāhınuñ envārıdur

Niyâzî-i Mısrî, D, 53

Nücūm-ı ihtidā aṣḥāb u āli
Ne necm ammā felekden ḳadri ʿālī

Sünbülzâde Vehbî, D, 6

2.3. اَلْفَقْرُ فَخْرِى وَبِهِ اَفْتَخِرُ :

"Fakirlik övüncümdür, onunla iftihâr ederim." meâlindeki bu hadis[1] klasik edebiyatımızda sık sık ele alınır.[2] Mutasavvıflara göre burada sözü edilen fakirlik,maddî yokluk ve yoksulluk şeklinde telakkî edilmemelidir. Zîrâ fakirlik iki çeşittir: Fakr-ı sûrî ve fakr-ı mânevî veyâ hakîkî. Fakr-ı sûrî yani görünürdeki fakirlik madde ile ilgili olan yoksulluktur ki dînimizce makbul değildir. Nitekim; "İnsanın nafakasını temin için çalışması ibâdettir." ya da "Yarın ölecekmiş gibi âhiret için, hiç ölmeyecekmiş gibi de dünyâ için çalışınız." hadisleri ve "İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur."[3] veya "Herkes kazancı mukâbilinde bir rehindir."[4] âyetleri her insanın yalnızca çalıştığı kadar mükâfatlandırılacağını belirtir. Bu sebeple İslâmiyet insanları her zaman çalışmaya teşvik ederken; bir lokma, bir hırka düşüncesine ve tembelliğe yer vermemiştir.

---

[1] İbn Hacer bu hadisinin mevzû olduğunu söyler, İsmâil İbn Muhammedi'l-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs, Mısır, 1351, C.II, s.87.

[2] Bu hadisle ilgili olarak müstakil eserlerde mevcuttur.Bkz. Kemal Eraslan, "Yesevî'nin Fakr-Nâmesi", İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.D. C.XXII, İst.1977, s.44-120; Âgâh Sırrı Levend, Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: Fakr-Nâme ve Vasf-ı Hâl" TDAY, Belleten, Ankara, 1953,s.205-255+28 s.fotokopi.

[3] Necm, 53/39,

[4] Tûr, 52/20.

Fakr-ı mânevî veya fakr-ı hakîkî ise varlığı yok ederek; insanın fiillerini, sıfatlarını ve zâtını Hakk'a vermesidir. Bunlar zaten Hakk'ındır ve buna vâkıf olan kişi de hakîkî fakr ehlidir.[1] Resûlullâh'ın iftihâr ettiği bu mânevî yokluktur ki bir başka deyişle halka muhtaç olmadan yalnızca Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olma mânâsını taşır. Tasavvufun temeli de bu fakr u fenâ prensibidir.

Na'tlarda bu hadisin hem fakr-ı sûrî, hem de fakr-ı mânevî şeklinde ele alındığını görüyoruz. Ancak fakr-ı sûrî Hz. Peygamber için söz konusu olunca; bütün varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne sebep olan peygamberler sultanının yaşama tarzındaki sâdelik ve mütevâzî hayatı akla gelmelidir.

Ahmedî'nin na'tında Yüce Peygamber'in bu mânâda fakirliği bir iftihar kaynağı olarak kabul ettiği belirtilirken, risâlet saltanatının ebedî sahibi o şâhın da bütün insanların övüncü olduğuna işaret edilir:

Salṭanatla oldı ḫalḳuñ faḫrı ol
Kendözine faḫr idindi faḳrı ol

Ahmedî, İN, 3b

Fakirliğin zıddı olan, zenginlik mânâsındaki gınâ kelimesinin başındaki gayın harfi tashîf edilince, yani noktasız okununca; kelime meşakkat, güçlük, zahmet mânâlarına gelen anâ şekline girer. Cem Sultan, kelimenin yazılışından hareketle, Hz. Peygamber'in ömrü boyunca zenginliği meşakkatle bir görerek, asıl varlığı ve övüncü "fenâfillâh" da bulduğunu ifâde eder:

Şekl-i ġınāyı ʿayn-ı ʿanā añlayup müdām
Faḳr olmış idi faḫr u fenāsı Muḥammed'üñ

Cem Sultan, SC, 74

---

[1] Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhî, s.269.

Diğer yandan "ayn"ın kaynak ve bir şeyin aynısı, tıpkısı mânâları dolayısiyle; Hz. Peygamber'in mala mülke bağlılığı bir meşakkat olarak telakkî ettiği de düşünülmelidir.

Bu iki örnek dışında na'tlarda bu hadis, ömrü boyunca sâdelik ve tevâzu prensiplerinden ayrılmayan Hz. Peygamber'in; asıl zenginliğin mal ve mülkte değil, gönül dünyâsının derinliklerinde olduğunu, kanaat ve şükrün tükenmez hazineler olup, açgözlülüğü zemm ettiğini bildiren ifâdeleriyle ele alınır.[1]

2.4. . اَلْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَايَفْنَى [2] :

"Kanaat tükenmeyen bir hazinedir." İnsanların en güzel ahlâklısı, cömertliğin hiç bir insana nasib olmayan derecesine sahip olan Hz. Peygamber; yaşadığı müddetçe sadelik ve tevâzuu kendisine prensip edinmiş; gösteriş ve debdebe kabîlinden her ne varsa uzak durmuştur. Mütevâzî hayat tarzıyla ümmetine örnek olurken; herkese gücünün yettiğince çalışmayı, ancak tamahkarlıktan kaçınarak kanaat, sabır ve şükür yolunu seçmelerini öğütlemiş; asil bir davranış olan kanaatin, sahibini sonsuz hazinelere garkeden bir meziyet olduğunu vurgulamıştır.

Na'tlarda bu hadisin "Fakirlik iftihârımdır!" meâlindeki hadisle birleştirilerek; tasavvufun esâsını teşkil eden fakr u fenâ prensibinin şâhının, kanaat ve sabrı kendisine yegâne ölçü olarak aldığı işlenir:

Çü ḳıldun faḳr-ıla faḫrı ḳanāʿat birle hem ṣabrı
Saña virmiş iken Tañrı ezelden "kenz-i lā yefnā"

Kemâl Ümmî, D, 7b

---

1 Diğer örnekler için bkz. Şeyhî, HŞ, 18; Karamanlı Nizâmî, D,74; Cevrî,D,62; ayrıca "El-kanâatü kenzi lâ-yefnâ" hadisi.

2 Et-Taberânî ve El-Askerî rivayet etmişlerdir. El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, C.I, s. 102.

Ḳāniʿ-i ḫān-ı "kenz-i lā yefnā"

Pādişāh-ı serīr-i faḳr u fenā

Yahyâ Bey, ŞG, 8

2.5. أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ . [1]:

"Ben Araplar'ın en fasih konuşanıyım." Halkı irşad görevi olan peygamberlik için hitâbet ve belâgat en önemli şarttır. Hz. Peygamber ise bu meziyetlere en mükemmel şekilde sahipti. Son derece sâde, özlü ve etkili konuşan Yüce Peygamber,[2] Araplar'ın fesâhat ve belâgatta mümtaz sayılan kabilelerinden Kureyş'e mensuptur, Hevâzin'de yetişmiştir.[3] Bu yüzden bir çok hutbesi bir hitâbet ve belâgat şâheseri olan Hz. Peygamber, bu hadisle de fesâhatini ilân etmektedir.

On yedinci asır şâirlerinden Cevrî; bir sözüyle yüzlerce akıl ve anlayış sahibini susturan Peygamber'in bu hadisle söz ve nefesindeki mucizeyi beyan ettiğini söylerken, haber kelimesini tevriyeli olarak hadis mânâsında kullanır:[4]

Ol ki ṣad-fehm ü ḫıred bir sözinüñ mülzemidür

"Ene efṣaḥ" ḫaber-i muʿciz-i nuṭḳ u demidür

Cevrî, D, 61

---

[1] Suyûtî, bu hadis için garîb demiştir;Alî bin Sultân El-Kârî, El-Mevzûât,Beyrut, 1389, s.29.

[2] Bilgi için bkz. Ahmet Lütfi Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, İst. 1980.

[3] Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi), Ter: Ömer Rızâ Doğrul, İst. 1978, C.II, s.30.

[4] Hadisle ilgili bir başka örnek için bkz. Nazîm, D, 234.

2.6. اَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ اَنَا اِبْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ :

Huneyn Harbi'nde Hz. Muhammed'in komutası altındaki müslümanların bir ara paniğe kapılarak ric'at etmeleri üzerine Hz. Peygamber: "Ey Allâh'ın kulları, buraya geliniz, ben Allâh'ın resûlüyüm; ben peygamberim, yalan yok; ben Abdü'l-Muttalib oğluyum." diye haykırarak büyük bir metânet ve irâdeyle askeri savaşmaya davet etmiş, neticede savaş inananların gâlibiyetiyle sona ermiştir.[1]

Rızâyî, bu hadisi iktibas ederken, Hakk'ın Resûl'ü olduğunda hiç bir şüphe ve yalan isnadı bulunmayan Yüce Peygamber'in varlığının, bütün yaratılmışlar için rahmet[2] olduğuna dâir de şüphe olmadığını belirtir:

Nebiyy-i lā-kezib ü İbn-i ʿAbd-i Muṭṭalib ol kim
Vücūdı raḥmet-i bī-şüphedür cemīʿ-i enāma

Rızâyî, NM 1, 32[b]

2.7. اَنَا اَمْلَحُ ... [3] :

"Ben Araplar'ın en güzeliyim." meâlindeki hadis Cenâb-ı Hakk'ın maddî ve mânevî bütün güzelliklerini lutfettiği Hz. Peygamber'in fizikî ve ahlâkî yönden mükemmelliğini gösterir.[4] Zîrâ Yüce Peygamber, fizikî güzelliğin timsâli olan Hz. Yusuf'u gölgede bırakacak bir yapıdadır; diğer yandan bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de yüce bir ahlâk üzerine yaratıldığı açıkça belirtilmiştir.[5]

---

[1] Sahîh-i Buhârî, C.VIII, s.315-317; C.X, s.322-325.
[2] Bkz. El-Enbiyâ, 21/107.
[3] Sahîh veya mevzû hadislerle ilgili taradığımız eserlerde bu hadisi bulamadık. Ancak, Müslim; Fezâil, 98'de "Kâne melîhan" şeklinde benzer bir rivâyet mevcuttur.
[4] Bkz. Hz. Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Güzelliği.
[5] Bkz. Âyetler Bölümü, Kalem, 68/4.

Şairlerimiz Necâtî ve Rızâyî Hz. Peygamber'in eşsiz güzelliğini tarif için bu hadisi iktibas ederken,[1] Nev'î emlah kelimesinin tuzlu mânâsını da kastederek bereketiyle meşhur Halil İbrâhim sofrasının Hz. Peygamber'le lezzet bulduğunu söyler:

Zātını emlah itdi Rabbi Celil
Buldı lezzet anuñla ḫān-ı Ḫalīl
Nev'ī, NM 1, 89[b]

Diğer yandan; Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği tevhid inancının, Hz. Peygamber ve İslâm dîniyle en son ve mükemmel şeklini alması, beytin zâhirî mânâsıyla birlikte düşünülmesi gereken bir başka husustur.

2.8. أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا.[2] :

"Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır." mealinde bir hadistir. Kendisine Allâh'ın arslanı denilen Hz.Ali, cesareti ve kahramanlığı kadar dînî ilimlerdeki derin bilgisiyle de meşhurdur. Hz. Peygamber, bir hadisinde: "İlâhî sırlar peygamberlere inen yüz dört kitapta,[3] indirilen bütün kitapların esasları Kur'ân-ı Kerîm'de Kur'ân'ın hakikatleri Fâtiha Sûresi'nde, onun mânâsı da besmeledir." buyurmuşlardır. Bunun devamındaki: "Besmelede olan, başındaki be harfindedir ve be'de olan da altındaki noktasındadır." sözünü Hz. Ali'ye insad ederler. Gerçekte bu sözler

---

1 Necâtî, D, 19; Rızâyî, NM 1, 32[a]

2 Bu haberin on bir ayrı geliş yolu bildirilir, ama her biri ya zayıftır, ya tanınmamaktadır, ya da münkerdir.İbnü'l-Cevzî, Kitabü'l-Mevzûât, Medine, 1966,C.I, s.349-355.

3 Âdem AS'a gönderilen on, Şit AS'a elli, İdris AS'a otuz, İbrâhim AS'a gönderilen on sayfa ile Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm.

Ebû Bekr-i Şiblî'ye aittir. "Ben be'nin altındaki noktayım" ilâvesi ise Hz. Ali'ye aittir.[1] Yine Hz. Ali'nin: "İlim bir noktadır, cahiller onu çoğalttılar." ifâdesi meşhurdur.

Hz. Peygamber, bu hadisten hareketle ilimle imâr edilmiş bir şehre benzetilir ki bu şehir Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilân eden tevhid hisarlarıyla çevrilmiş ve Hz. Ali de bu şehrin kapısı olmuştur:

Bir muᶜaẓẓam şehrsin kim bābı anun Murtażā
ᶜİlm ile maᶜmūrsun tevḥīd ile maḥṣūrsun
Dânişî, NM 1, 17a

2.9. : أَنْتَ مِنِّى وَأَنَا مِنْكَ.

"Sen bana bağlısın, ben de sana." meâlinde Hz. Ali'ye hitâben edebî bir vecize halinde söylenmiştir.[2] Bu hadisin benzer bir rivâyeti de: "Senin bana bağlılığın, Hârun'un Mûsâ'ya bağlılığı gibidir." şeklindedir.[3] Neseb, sevgi ve ilim yönüyle kurulan bu çözülmez yakınlık Hz. Ali'ye yöneltilen bir şeref pâyesidir. Na'tların son bölümünde dört halifeden bahsedilirken; Peygamber'imizin aynı zamanda amcasının oğlu olan Hz. Ali bu hadis dolayısıyla medh edilir:

أَنْتَ مِنِّى وَأَنَا مِنْكَ le bülend itmiş idi
İçlerinde şeref-i menzilet-i ibnü'l-ᶜamm
Vechî, NM 1, 99a

---

1 İsmâil Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, C.I, s. 465; Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi, s.156.
2 Sahîh-i Buharî, C.VIII, s.116-120.
3 a.g.e., C.IX, s.363.

2.10. إِنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً . [1] :

"Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir." meâlindeki bu hadisle; insanları hayra ve fazilete yönelten şiirler söylemenin bizzat Hz. Peygamber tarafından teşvik edildiğini görüyoruz. Ancak Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nın mukaddimesinde söylediği gibi;[2] şiir sadece kusurlu insanlar için bir süstür, kâmil insan olan, mükemmelliğin zirvesindeki Yüce Peygamber böyle bir süse muhtaç olmadığı için şiirle uğraşmamıştır. Buradan hareketle Vechî bu hadisi bir inciye benzeterek, incinin de sadece kınanmaya layık olan gâfiller için bir süs olduğunu belirtir:

Güher-i ان من الشعر حكمة ne revā
Ola zībende-i her ġāfil-i şāyeste-i ẕem

Vechî, NM 1, 97b

2.11. اَوَّلُ مَاخَلَقَ اللّٰهُ نُورِى . [3] :

"Allâh'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." meâlindeki hadis, diğer rivâyetlerde: "Allah'ın ilk yarattığı benim rûhumdur"; "... akıldır." veya "... Kalem'dir." şeklindedir. Erzurumlu Darîr'in Siyer'inde bu mevzû ele alınırken; rûh, nûr, akıl ve kalem sırası verilir. Buna göre ilk yaratılan rûhun, Hz. Peygamber'in rûhu; ilk nûrun, Hz. Peygamber'in nûru; ilk aklın O'nun aklı olduğu ve bütün eşyâdan önce de Kalem'in yaratıldığı rivâyet edilmektedir.[4]

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.XII, s.154.

2 Ol dür-i dürc-i انا افصح ki ḥikmet dāyesi
Şiʿr şehdiyle leb-i cān-perverin ter ḳılmamış
Şiʿr bir zīverdür ammā biz kimi nāḳışlara
Ol ki kāmildür anı muḥtāc-ı zīver ḳılmamış

Fuzûlî, D, 3

3 Taberânî ve Tırmîzî bu hadisin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe Ve'l-Mevdûa, Dımışk, 1965, C.III, s.56. Ayrıca bkz.Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.III, s.166.

4 Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr),İnceleme-Metin I,A.Ü.S.B.E.,Yayımlanmamış D.T.,Ankara,1986,s.25.

On dokuzuncu asır mutasavvıf şairlerinden Salih Baba, na'tında rûh, akıl ve kalem sırasına yer verir:

"Evvelü mâ halakallâhu rûhî" dedi Resûl
Hem sahîh ahbarla buyurdu hadîs-i kudsî ya

Akl-ı evveldir Muhammed akl-ı küllün mazharı
"Evvelü mâ halakallâhu lî-akl" u sâhib-i hayâ[1]

Hem buyurdu "Evvelü mâ halakallâhu'l-Kalem"
"Sûre-i Nûn Ve'l-Kalem"den anlayıp kıl fehmi ya

Salih Baba, D, 50

Divan şiirinde ise Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevherin Nûr-ı Muhammedî olduğu ve bu nûra Akl-ı Mücerred,Akl-ı Kül, Cevher-i Evvel, Levh-i Mahfûz, Rûh-ı İzâfî gibi isimlerin verilmesi konu edilir. Allâh'ın Nûr-ı Muhammedî'den sırasıyla meleklerin, peygamberlerin, velilerin, âriflerin, âbidlerin, müminlerin, kâfirlerin, cinlerin, şeytanların, hayvanların, bitkilerin ve tabiatların rûhlarını yarattığı; aradan iki bin sene geçtikten sonra da cisimler âlemi olarak yine aynı cevherden arş-ı a'zam, kürsî, cennet, cehennem,yedi kat gökler ve anâsır-ı erbaanın yaratıldığı telakkîsi yer alır.[2] Böylece Nûr-ı Muhammedî ilk yaratılan cevher olmakla kalmamış; rûhlar ve cisimler âlemlerine de kaynak olmuştur. Hikemî tarzın temsilcisi Nâbî, bu derece feyzli, cömert bir nûr kaynağının beşer idrâkini acze düşürdüğünü ifâde ederken bu telakkîyi dile getirir:

"Evvelü mā ḫalaḳa'llāh" ki senüñ nūruñdur
Seni idrāk idecek kimdür eyā Nūr-ı Cevād

Nâbî, D, 9

---

1 Bu mısra vezne uymamaktadır.
2 Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânını Tedkîk, s. 224.

Mâdemki ilk yaratılan Hz. Peygamber'in nûrudur-cismi değil-;öyle ise Hâlık olan Allah'dan sonra ilk yaratılan da Hz. Peygamber'in nûrudur. Şeyh Gâlib, buradan hareketle,hem Nûr-ı Muhammedî'nin, hem de Nûr isminin sahibi Yüce Peygamber'e Allâh'ın ikincisi dersem beni mazûr görünüz demektedir:

Çün "Evvelü mā ḫalaḳ"dur ol Nûr
S̱ānī-i Ḫudā disem de maʿẕūr

Şeyh Gâlib, HA, 2[a]

Burada şairin kastettiği Cenâb-ı Hakk'a ortak koşmak değil, vücut itibariyle Nûr-ı Muhammedî'nin ikinci olduğu mânâsıdır.

Fuzûlî ise hadise telmih yaparken; ilk yaratılan nûrun sâhibi olan Yüce Peygamber'in aslındaki bu şerefle bütün peygamberlerin önüne geçerek, risâlet dîvanhânesinin başköşesinin O'na mahsus olduğuna işaret eder:

Sebḳat-i ẕāt ile eyvān-ı risālet ṣadrı
Şeref-i aṣl ile fihrist-i rüsül müntehābı

Fuzûlî, D, 403

2.12. حُبُّ الوَطَنِ مِنَ الاِيمَانِ .[1]:

"Vatan sevgisi îmandan gelir." Ancak burada kastedilen insanın yurdu mânâsındaki vatan değildir. Bu dünya insanlar için bir imtihan yeri, geçici bir duraktır. Asıl vatan rûhlar âlemidir. Dünyâ ise gurbettir. Dolayısıyla kişinin gerçek vatanı olan rûhlar âlemine sevgi beslemesi onun îmânına işaret eder. Fânî dünyadaki insanın; asıl vatanına

---

[1] Es-Saganî, bu haberin asılsız olduğunu söylemektedir. İsmâil İbn Muhammed El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Mısır, 1351, C.I, s.345.

olan hasretle yanıp tutuşması, sabr u kararının elden gitmesi bu yüzdendir. Müştak Baba, bu hasreti dile getirirken, Hz. Peygamber'in vatan sevgisini Îmâna bağlayan bu hadisini âdetâ bir emir telakkî eder:

Şehā "ḥubbu'l-vaṭan" emriyle sensin eyleyen Fermān
Vaṭandan ayru düşdüm bī-ḳarārım yā Resūla'llāh

Müştak Baba, D, 70

2.13. ... فِطْرَةَ اللّٰهِ ... :

"Her doğan çocuk muhakkak İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anasıyla babası onu yehûdî, yahud nasrânî, yahud mecûsî yaparlar. Nasıl ki her hayvanın yavrusu tâmmü'l-azâ olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey gördün mü?"[1] "Fıtratullâh"[2] âyetini izah eden bu hadis; insanlarda din duygusunun fıtrî olduğuna; bir Allâh'a Îmân etme dînî olan İslâmın fıtrî bir dîn olduğuna ve her çocuğun Hak dînî kabul edecek kâbiliyette doğduğuna işâret eder:

Ganîzâde Nâdirî, bu hadise telmih yaparken; bu fıtrî hâdiseyi Hz. Peygamber'in hidâyetinin muazzam ve ebedî tesirine bağlar:

Bu ne te'ṡīr-i hidāyetdür ki aṣl-ı dīnüñe
Mühtedīdür ʿālem-i kevne gelürken her cenīn

Nâdirî, MN 1, 91[b]

2.14. ... قَلْبِ لَا يَنَامُ. :

"... Kalbim uyumaz." mânâsındaki bu ibâre Sahîh-i Buhârî'nin gece namazlarına ayrılan bölümünde Hz.Âişe'den

---

1 Sahîh-i Buharî, C.IV, s. 529.
2 Rûm, 30/30.

rivâyet edilen bir hadiste yer alır.[1] "Uyku ölümdür." ifâdesinin de belirttiği gibi; insanlar uyudukları zaman çevreyle münasebetlerini sağlayan duyuları görevlerini en düşük seviyede yapmaya başlar. Ancak uykunun bizim bedenimizde ve rûhumuzda sebep olduğu bu gaflet halinden peygamberler uzaktır. Onların sadece gözleri uyur; kalpleri dâimâ uyanık ve İlâhî sırlara açıktır. Yani uyku halinde olsalar bile, bir an dahi Allâh'dan ayrılmazlar. Şeyhî Hüsrev ü Şirin'deki na'tında nâkıs iktibasla bu mânâya işaret eder:

Uyurken gözler idi sırrı ḳamu
Anuñçün dirdi "ḳalbi lā yenāmu"

Şeyhî, HŞ, 17

2.15. ...كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا [2] :

"Ben bir gizli hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım." meâlindeki bu hadîs-i kudsî; mutasavvıflar tarafından: "Ben ilm-i zâtiyyede mâlûmâtla tecelli etmiştim, bilinmek istedim; halkı halkettim. Bütün mevcûdât yalnızca Hakk'ı bilmek ve vech-i ehadiyyeti seyretmek için bu âleme geldi."[3] şeklinde şerh edilir. Bu hadis gizli hazine mânâsında "kenz-i mahfî" ibâresi ile kısaltılır. Gizlilerin en gizlisi olan bu hazine gayb-ı mutlaktaki hüviyyet-i ehadiyyedir ki, bütün bâtınların bâtınıdır. Bir diğer ismi de Hakîkat-i Muhammedîyye'dir.[4] Hakîkat-ı Muhammediyye de taayyün-i İlâhî'nin evveli olan hüviyyet-i zâtiyyedir. Bütün hakîkatlerden önce

---

[1] Sahîh-i Buhârî, C.IV, s.117-119; C.IX, s.279-281.

[2] Bu hadis için aslı zayıftır veya sahih bir senedi yoktur denilmektedir. El-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, C.II, s.132.Hadisle ilgili geniş bilgi için bkz. İsmâil Hakkı Bursevî,Kenz-i Mahfî (Gizli Hazine), Sad: Abdulkadir Akçiçek,İst. 1986.

[3] Seyyid Muhammed Nûr,Nîyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi s. 133; ayrıca konuyla ilgili bir örnek için bkz.Salih Baba,D,50.

[4] İsmâil Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, C.I, s.22.

vücut bulduğu için ona hakîkatü'l-hakâyık denilir.[1] Bütün bunlar kâinâtın yaratılışını izahta birer mertebe olarak isimlendirilmiştir.

Bunlardan anlaşılan şudur ki, Allâh kendi birliğini âdetâ bir aynadan seyretmek için Hz. Muhammed'i, O'nun nû-rundan da bütün varlık âlemlerini ve insanı yaratmıştır. Şâyet Hz. Peygamber, ya da aslı olan Hakîkat-i Muhammediy-ye denilen o gizli hazine olmasaydı; Cenâb-ı Hak cevherle-rini âşikâr etmezdi diyen dîvân şâirimiz Şehrî'nin aşağıda-ki beyti "Levlâk" kudsî hadisini de tedâî ettirir:

Sen olmasañ ol "kenz-i maḫfī"
İtmezdi cevāhirin nümāyān

Şehrî, NM 1, 41[b]

Niyâzî-i Mısrî, nûru bütün kâinâtın yaratılışındaki öz olan Hz. Peygamber'i; bu gizli hazinenin remizlerine va-kıf olan tek kişi veya benzetmeyle bu gizli hazinenin sak-landığı mahzen olarak ele alır:

Ẓuhūr-ı kā'inātuñ maʿdinisin yā Resūla'llāh
Rumūz-ı "küntü kenz"üñ maḫzenisin yā Resūla'llāh

Niyâzî-i Mısrî, D, 36[a]

Son asır şâirlerinden Osman Kemâlî ise; daha açık bir ifādeyle; Hz. Muhammed'in varlığının bu gizli hazine-nin sırlarının cevheri olduğunu söyleyerek, cevheri hem Nûr-ı Muhammedî'nin bir diğer adı, hem de mücevher mânâla-rıyla tevriyeli kullanır:

Rumûz-ı "küntü kenz"in gevheri zât-ı şerîfindir
Melâz u melce-i üftâdegânsın yâ Resûla'llâh

Osman Kemâlî, DKAS, 34

Çenâb-ı Hak, âlemleri yaratmadan önce sadece ilm-i zâtiyyede biliş ile tecellî etmiş; daha sonra bilinmeyi

---

[1] a.g.e., C.II, s.100.

isteyerek Nûr-ı Muhammedî'den bütün mahlûkâtı ve varlıkların en şereflisi olan insanı yaratmıştır. Dolayısiyle, Allâh'ın bu gizli hazinesinin sırları ve mânâsı Hz. Peygamber'le beyân edilmiştir. İlm-i zâtiyyeden doğan bu tezâhüre Hz. Muhammed bir delildir. Nesîmî, beyânı Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olan Yüce Peygamber'in insanları Allah'ın birliğine imân etmeye, yani hidâyete çağırırken bir yol gösterici ve delîl olduğunu ifade eder. Bu arada delîl kelimesinin hem şâhit, belge; hem de kılavuz mânâlarını düşünmek beytin tamamı bakımından uygundur kanâatindeyiz:

"Küntü kenz"ün ma'nîsi senden açıldı 'âleme
Ey beyānuñ 'ilm içinde hem delîl ü reh-nümâ

Nesîmî, D, 43

Şeyhoğlu Mustafa ise bu hadisi mânen iktibas ederken, bir başka noktaya temas ederek; bu gizli hazinenin ortaya çıkmasındaki maksat olan Hz. Muhammed'in en son peygamber olarak tekâmüldeki son merhale olmasına rağmen, yaratılışta ilk oluşuna dikkat çeker:

Ki ya'nî gizlü genci çü ẓāhir
Muḥammed bunda evveldür hem āḫir

Şeyhoğlu Mustafa,HN, 134

2.16. كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ. [1]:

"Henüz Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim." meâlindeki hadis, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği en mükemmel ve hak din olan İslâmiyet'le son peygamber olmasına rağmen; hem yaratılış, hem de nübüvvet bakımından ilk insan ve ilk peygamber olduğunu belirtir." Sen olmasaydın bu gökleri yaratmazdım." ve "Allâh'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." hadislerinden de anlaşılacağı gibi, kâinâtın yaratı-

---

1 İbn Teymiye ve Es-Suyûtî bu hadisi asılsız olarak nitelemişlerdir. El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdis, C.I, s.203.

lış sebebi ve kaynağı olan Hz. Muhammed, peygamberlik görevinde de ilk sırayı alarak nübüvvetteki başlangıç olmanın asâletine sahiptir. Hüseyin Şemsî Ergüneş, bu mânâyı; hadisi iki cümle halinde iktibasla ifâde eder:

Dedin "küntü nebiyyen" hem de "beyne'l-mâi ve't-tîn"sen
Nübüvvette sana hastır asâlet yâ Resûlallâh

Şemsî, D, 81

Aziz Mahmûd Hüdâyî, mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da peygamberlerle kılınan namazda, Hz. Muhammed'in bütün nebîlere imam olması şerefini bu hadise bağlar:

Nebî idüñ dahi Âdem dururken mā u ṭīn içre
İmām-ı enbiyā olsañ revādur yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,

Na'tlarda bu hadis; Hz. Muhammed'in, Âdem A.S.'ın yaratılışı henüz tamamlanmadan önce, peygamberlik ile yüceltildiği zamanı bilen yegâne kişi olduğu[1] veyâ Hz. Âdem su ile toprak halindeyken Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ine peygamberliği kısmet ettiği,[2] ya da Âdem A.S.'ın eli henüz çamurdan temizlenmeden Hz. Peygamber'in nübüvvet hânesine kedhüdâ olduğu[3] anlatılarak ele alınır.

Mevlevî şâir Ahmet Remzi Akyürek; Hz. Âdem'in, bir ummâna benzetilen uçsuz bucaksız sonsuzlukta henüz balçık halinde iken Rahman Sûresi içinde Hz. Peygamber'in adını okuduğunu söylerken; hem bu hadise, hem de bu sûredeki "O (Rahmân), insanı (onun aslı olan Âdem'i) yanmış kerpiç gibi kuru bir çamurdan yarattı."[4] âyetine telmih yapar:

---

1 Nâbî, D, 9.
2 Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divânı ve Dil Husûsiyetleri, İ.Ü. Edb.Fak. Yayımlanmamış D.İ. İst. 1979,C.II, s.5.
3 Ahmed Paşa, D, 12.
4 Rahmân, 55/14.

Âdem ki henüz tîn idi ummân arasında

İsmin okudu Sûre-i Rahmân arasında

Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A.ve Şiirleri,36

Büyük dehâ Fuzûlî de; varlığı âlemlerin yaratılış sebebi olan Hz. Muhammed'in, henüz insanların yaratılmadığı ve onlara doğru yolu göstermek için peygamberlere ihtiyaç olmadığı bir zamanda nübüvvetle şereflendirildiğini söylerken, sözü edilen hadisi hatırlatmaktadır:

Ey vücūduñ eseri hilkat-i eşyā sebebi

Nebī ol vakt ki bi'l-fiᶜl gerekmezdi nebī

Fuzûlî, D, 403

2.17. ... لَا اُحْصِى ... :

"Allâh'ım senin gazabından rızâna; azâbından da affına sığınırım. Hasılı senden sana sığınırım. Sana karşı layık olduğun gibi tam senâ ve medihleri sayamam. Sen kendini nasıl senâ ettinse öylesin."[1] meâlindeki hadîs-i şerîften alınmıştır. Sayamam, bitiremem mânâlarını taşıyan bu ibârenin Hz. Peygamber'in dişleri için sayısız inciler şeklinde bir benzetmede yer aldığını görüyoruz. Yüce Peygamber'in birer zanbak goncasına benzeyen parmakları aynı zamanda bir âyet olan ayın ikiye bölünmesi mucizesine işaret ederken;[2] bu ibâre ile bir sadefe benzetilen ağzındaki inci dizisi gibi dişleri ile O'nun Cenâb-ı Hakk'a olan sonsuz sayıdaki tesbihleri arasında bir ilgi kurulur:

Ġonca-i zanbaḳlarınuñ muᶜcizi "şaḳḳa'l-ḳamer"

Dürr-i "lā uḥṣī" ṣadef ağzında mānend-i güher

Şîrî, NM 1, 35[a]

[1] Mehmet Sofuoğlu, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi İst. 1968, C.II, s. 117.

[2] Kamer, 54/1.

2.18. لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ... :

"Kostantiniyye elbette feth olunacaktır. Onun emîri ne güzel emîr ve o asker ne güzel askerdir."[1] Hz. Peygamber'in böyle bir iltifatı pek az kimseye nasip olmuştur. Araplar bu şerefe nail olabilmek için İstanbul'u yedi kere kuşatmışlar; ancak bu büyük zafer Fatih Sultan Mehmed'e ve Türk ordusuna nasip olmuştur. Hz. Peygamber'in hadisle fethini müjdelediği bu güzel şehir İstanbul ise bu lutufla cennete naz etse yeridir:

O şehüñ fetḥ ile tebşīrine kim oldı sezā
Gülşen-i cennete nāz itse revā İstanbul

Rızâyî, NM 1, 31[b]

2.19. لَوْ دَنَوْتُ أَنْمُلَةً لَاحْتَرَقْتُ .[2] :

"Bir parmak ucu daha yaklaşsam, muhakkak yanardım." Mirâc gecesi, Hz. Peygamber ile Cebrâil göğün katlarında yükselirken; Sidre-i Müntehâ'ya[3] geldikleri zaman Cebrâil'in bu sözleri söyleyerek orada kaldığı; Hz. Muhammed'in ise bu makâmı geçerek, Cenâb-ı Hakk'a yakınlığın son derecesi olan "ev ednâ" mertebesine ulaştığı Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça belirtilmektedir. Nitekim Sâffât Sûresi'nde her meleğin Allâh'a kulluk için durduğu belli bir makâm, muayyen bir sınır bulunduğu ve hiç bir meleğin onun ötesine geçemediği bildirilir.[4] Sidre-i Müntehâ da, gerek melek, gerek-

---

1 Ahmed bin Hanbel (Müsned C.IV,s.335) ve Tırmızî (Fiten, 58.bâb) rivayet ederler, sahîhtir. Ayrıca diğer kaynaklar için bkz. Ali Himmet Berki, Fatih Sultan Mehmet Han. Ankara, s.14-15.

2 Bu hadisi Râzî ve Nisâburî mirâca ait haberler arasında kaydederler. Hak Dîni, C.VIII, s.4579.

3 Bkz.Âyetler Bölümü, Necm, 53/10.

4 Sâffât, 37/164; Hak Dîni, C.VI, s.4078.

se peygamber; bütün varlıkların ulaşabildiği son noktadır. Bir başka deyişle emr-i İlâhî'den başka her şeyin son bulduğu yerdir. Mutasavvıflar buradan hareketle, Cebrâil'i beşer idrâki‿nin, ilmin ve aklın sembolü; Hz. Peygamber'i de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak görürler.[1]

Na'tlarda bu hadisin, mirâca ait âyet ve hadislerin ışık tuttuğu hâdiseler zinciri içinde ele alındığını tesbit edebiliyoruz. Mesûd bin Ahmed, Süheyl.ü Nevbahâr'da hadisi mânen iktibasla verir:

Tevaḳḳuf ben uṣda ḳalurvanın
Yaḳın varur-ısam yaḳılurvanın

İleri geçemez‿venin bir ḳarış
Beni ḳo vü Ḥaḳ nūrına var ḳarış

Mesûd bin Ahmed, SN, 11

Azîz Mahmûd Hüdâyî ise bu hâdiseyi anlatırken, hadisi nâkıs iktibasla ele almaktadır:

ʿArş-ı aʿẓam cilve-gāh iken saña
Seyrine "Sidre" ola mı "müntehā"

"Levdenevtü" diyicek Rūḥ-ı Emīn
Sen revān olduñ pes ey Ḫayre'l-Verā

Azîz Mahmûd Hüdâyî, K, 96

Tâcîzâde Cafer Çelebi, aynı hadisi konu edinirken; başlangıçta Cebrâil'in Hz. Peygamber'e rehberlik yaptığını, ama Sidre'ye geldikleri zaman Allah'tan başka hiç kimsenin mâhiyetini bilmediği bu gayb âlemine geçmesi için izin verilmediğine temâs eder.[2]

---

1 Örnek için bkz.Mevlânâ C.Rûmî, Mesnevî-i Şerîf,Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, Haz:Âmil Çelebioğlu, C.I, s.44, 1112-1113.beyitler.

2 Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 15.

Ahmedî, İskender-Nâme'de Cebrāil'in "levdenevtü" dediği bu makamda kalıp, Yüce Peygamber'in yolunun Cenâb-ı Hakk'a yakınlığının işâreti olan "sümme denâ"ya kadar uzandığını belirtirken;[1] Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinde bu makamı aşıp; "mâ evhā" âyetiyle bildirildiği gibi arada hiç bir vasıta olmaksızın, doğrudan Cenâb-ı Hak'dan vahiy aldığını ifâde eder:

Oradan kim "levdenevtü" diyü ḳaldı Cebre'īl
İlerü geçdüñ ü oldı sırr-ı "mā evḥā" ʿayān
Ahmedî, CH, 65

2.20. لولاك لولاك لما خلقت الافلاك .[2]:

"Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım." meâlinde bir hadîs-i kudsîdir. Buradaki hitap Hz. Peygamber'edir. O'nun mukaddes zatı bu hadis ile tazim edilirken, kâinâtın yaratılışındaki yegâne maksadın O'nun yüce varlığı olduğu açıkça ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in şanında böyle ulvî bir mânâyı ihtivâ eden bu cümle na'tlarda en çok iktibas edilen hadis durumundadır.

Necâtî ve Şehrî, hadisi lafzen ve tam iktibasla ele alırken, Cenâb-ı Hakk'ın bu hitâbı sevgili Peygamber'inin şânını yüceltmek için yaptığına işaret ederler:[3]

Şānuñda buyurdı Īzid-i Pāk
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك .
Şehrî, NM 1, 41b

---

1 Ahmedî, IN, 3b.
2 Es-Sagânî, hadisin asılsız olduğunu söylemiştir. El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe, C.I,s.7. Aliyyü'l-Kârî ise haberin asılsız olmakla birlikte taşıdığı mânânın doğru olduğunu belirtir. Aliyyü'l-Kârî, El-Mevzûât,s.67-68.
3 Necâtî, D, 4.

Bu hadis dolayısiyle Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlık âlemlerini Hz. Peygamber sebebiyle, kısaca Habîb'ine olan sevgisi yüzünden yarattığını öğreniyoruz. Niyâzî-i Mısrî, buradan hareketle hadisi mânen iktibâs eder:[1]

Gelmeseydüñ ʿāleme sen ḫalḳ olınmazdı cihān
Dōstlıġuña yaradıldı ey Nebiyy-i Muḥterem

Niyâzî-i Mısrî, D, 25[a]

Şâirlerin büyük kısmı, bütün kâinâtın; dokuz kat gökler, sekiz cennet, yeryüzü, cinler ve insanların yaratılışını Hz. Peygamber'in varlığına borçlu olduğunu ifâde etmek için "Levlâk" hadisini bir delil olarak gösterirler:[2]

Bu ʿarş u ferş ü ins ü cinn ü eflāk
Buyurur Ḥaḳ ki olmaz idi "Levlâk"

Şeyhî, HŞ, 16

Bütün mevcûdât; bu arada gökler, güneş, ay, yıldızlar varlığını Allâh'ın ilk yarattığı cevher olan Nûr-ı Muhammedî'den almışlardır. Hüseyin Şemsi Ergüneş bu noktadan hareketle, "Levlâk" kudsî hadisinin o cömert nûr kaynağının şânında dile getirildiğini söyler:

Senin nûrundan aldı varlığın encüm, kamer, eflâk
Onunçün şânına "Levlâk" denildi ey kerem kânı

Şemsî, D, 41

Nâbî, Hz. Peygamber'in varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne maksat ve bir nakış gibi işlenmiş kâinâtın vücûda getirilmesindeki tek sebep olduğunu belirtirken; O'nun maddî ve mânevî insan hayatının en değerli ve en mukaddes varlığı yani gözbebeği ve Kur'ân-ı Kerîm'in sırrı, mânâsı, özü, kısaca mâhiyetindeki gâye olan insân-ı kâmil olduğunu anlatan derin bir muhtevâyı sehl-i mümteni sanatıyla iki mısrada özetler:

---

1 Benzer bir örnek için bkz. Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9.
2 Fazlî, GB, 5[a]; Hâşimî, NM 1, 99[a].

Merdüm-i dîde-i cān maᶜnī-i sırr-ı Ḳur'ān

Maḳṣad-ı kevn ü mekān bāᶜiṣ-i naḳş-ı īcād

Nâbî, D, 7

Yine Nâbî;

Ẕātı çün kevn ü mekānuñ sebeb-i ḫilḳatidür

Ḫalkuñ üstinde olan ḥaḳḳı olınmaz taᶜdād

Nâbî, D, 9

derken, "Levlâk" hadisinde belirtildiği gibi; bütün âlemlerin sebeb-i hilkati olan Yüce Peygamber'in, varlıklar üzerindeki hakkının sayıya, hesaba gelmediğini belirtir.

Öyle ise, yalnızca o Habîbullâh'ın yüzü suyu hürmetine yaratılmış olan cihânın, özellikle de insanların; o cömertlik suyuna, bir başka deyişle rahmetine ve şefaatine susuz olmaları; hayatın suya bağlı olması gibi tabiîdir:

Vechi var teşne-i āb-ı keremüñ olsa cihān

Ki yüzüñ ṣuyına ḫalḳ oldı senüñ kevn ü mekān

Haylî, NM 1, 14[a]

Kâinâtin yaratılışındaki gâyeyi, Hz. Peygamber'in yalnızca maddî varlığında aramak hatadır. Asıl önemli unsur O'nun maddî varlığının altında gizlenen Mânâ-yı Muhammedî'dir ki, bu da yaratılış kanunu demektir. Zîrâ hiç bir şey belli bir kanuna tâbi olmadan vücûda gelmez. Zâtı ve mânâsı böylesine yüce olan Peygamber'in maddî varlığı da Kur'ân-ı Kerîm'le vasıflandırılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, kelimeler hâlinde madde âlemine indirilirken Hz. Peygamber'den sudûr etmiştir. Bu cihetle Hz. Peygamber âdetâ Kur'ân'ın zarfı; Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınan yaratılış nizâmı, yâni Mânâ-yı Muhammedî de O'nun madde âlemindeki görünüşüdür.[1] Klasik edebiyatımızın son büyük şairi Şeyh Gâlib bu muhtevâyı şâheser bir beyte sığdırır:

---

1 Ali Nihad Tarlan, "Na'tlar Arasında", Hilâl, Y.1964, C.IV, s.44, s.3.

"Levlāk" ile ẕāt-ı pāki mevṣūf
Ḳur'ān'a ṣıfātı ẓarf u maẓrūf
Şeyh Gâlib, HA, 2[a]

Sultan II.Bayezid, Kur'ân-ı Kerîm ile yüce sıfatları anlatılan, "Levlâk" hadisiyle övülen o şerefli zâtı medhetmeye hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini, iki cihanın ancak O'nun övgülerinin yazıldığı iki defter olduğunu belirtir:

Kim anı medḥ ide çün medḥidür anuñ "Levlāk"
Defātir-i dü-cihān midḥatinde mücmeldür
Adlî, D, 19

Bu kudsî hadisle âdetâ kâinâtın ayakları altına serildiği peygamberler sultanı Hz. Muhammed, na'tlarda bir sultan olarak ele alınırken "Levlâk" hadisi O'nun tahtı,[1] bâzen tâcı,[2] bâzen de padişahlara yakışır bir kaftan, bir hil'at[3] olur. Ancak bunların da yalnızca o sultana mahsûs birer İlâhî lutuf olduğu "ev ednâ" ve "le-amrük" âyetleriyle teyid edilir.

Neticede çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Şeref Hanım'ın;

On sekiz biñ ʿālemi īcāddan maḳṣūd-ı Ḥaḳ
Nāsa ancaḳ ʿarż-ı şān u iʿtibārıñdır seniñ
Şeref Hanım, D, 12

beytinde de dile getirildiği gibi; Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'ine olan sevgisini anlatabilmek, bütün âlemlerin mevcûdiyyetini Hz. Muhammed'e borçlu olduğunu beyân etmek ve nihâyet O olmasa, kâinât da olmazdı düşüncesiyle Yüce Peygamber'in şânını ve ulviyetini ilân etmek için hemen her na'tta bu

---

1 Fuzûlî, NM 1, 59[b].
2 Ahmedî, CH, 61; Şeyhülislâm Yahyâ, D, 67.
3 Yahyâ Bey, D, 21.

hadîs-i kudsîye lafzen, mânen, tam veya nâkıs iktibaslarla yer verilmiştir.[1]

2.21. ...لِى مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ [2]:

Hz. Resûl ile Hz. Ebû Bekir sohbet ederken, yanlarında bulunan Hz. Ömer bazan konuşulanları anlamazdı. Yine böyle bir sohbetten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'e Resûlullâh'ın bütün sırlarını anlayıp anlamadığını sorunca, Ebû bekr-i Sıddîk şu hadisi rivâyet etmiştir: "Allâh ile benim öyle bir vaktim vardır ki; oraya ne nebîyy-i mürsel sığar, ne de melek-i mukarreb." İşte bu vakit Makâm-ı Muhammedî de denilen, ehadiyyet makâmıdır.[3] Kur'ân-ı Kerîm'de bu makâm, mirâc gecesi Hz. Peygamber'in Allâh'a olan yakınlığının bildirildiği "ev ednâ" âyetiyle belirtilir. Bu yüzden "lî ma' allâh" hadisi na'tlarda "Sümme denâ fe-tedellâ, Kâbe kavseyn ev ednâ" âyetleriyle[4] birlikte ele alınmıştır. Tâcîzâde Cafer Çelebi, Hz. Peygamber'in "fe-tedellâ" yakınlık sarayına ulaştığı an, bu hadisle bildiren zamanın vukû bulduğunu söyler:

Başdı ḳadem "denā fe-tedellā" sarāyına
Ḥālāt-ı "lī maʿallāhī vaḳt" oldı cilve-ger

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 15

---

1 "Levlâk" hadisiyle ilgili diğer örnekler için bkz. Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Ahmedî, İN,3[b]; Mehmed,IN,67; Şeyhî,HŞ, 16; Necâtî, D,19; Ahmed Paşa,D,11; Karamanlı Nizâmî,D,74; Fazlî,GB,5[a]; Âzerî,NM 1,2[b]; Güvâhî, PN,92; Fuzûlî,D,21; NM 1, 60[a]; Nâdirî, NM 1, 91[a]; Şeyh Gâlib,HA,2[b]; Aynî,D,2; Şeref Hanım, D,8,16; Ziyâ Paşa, K,111; Osman Kemâlî,DKAS, 34; Şemsî, D,41.

2 Aliyyü'l-Kârî, Keşfü'l-Hafâ, C.II, Hadis Nu:2159.

3 Seyyid Muhammed Nûr, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi, s.99.

4 Necm, 53/8-9.

Tasavvuf edebiyatı şairlerimizden Zekâyî de; "Levlâk" kaftanı ile "ev ednâ" meclisine giden Habîbu'llâh'ın "lî ma'allâh" tâcını giydiğini anlatır:

Bezm-i "ev ednā"ya vardı ḫilʿat-ı "Levlāk"ile
Giydi tāc-ı "lī maʿallāh"ı Ḥabīb-i Kibriyā

Zekâyî, D, 9

Bâzen de bu hadis, mülk-i kurbiyyetin yani Allâh'a yakınlığın şâhı olan Hz. Peygamber için bir taht olarak e-le alınır.[1] Nev'îzâde Atâyî, bu teşbihi ifade ederken, Yüce Peygamber'in o gece "kâbe kavseyn" burcundan doğan bir ay olduğunu söyler:

"Lī maʿallāh" taḫtınuñ şāhı
"Ḳābe ḳavseyn" burcınuñ māhı

Nev'îzâde Atâyî,HH, 122

Şeyh Gâlib, üç kere vukû bulan ve biri de mirâc gecesine âit olan şerh-i sadr hadisesini hatırlatarak; kalbi mâsivâya dâir her şeyden temizlenen Yüce Peygamber'in gece gündüz, her an gönlünün Cenâb-ı Hak'tan hâlî olmadığına bu hadisle işâret eder:

Māh-ı ṣadrında "elem neşraḥ" ʿayān çün mihr-i ʿaşḳ
Ḳalb-i pākiñ "lī maʿallāh" ile ḫōş-ter rūz u şeb

Şeyh Gâlib, D, 2[b]

Na't şâirimiz Nazîm, Hz. Peygamber'in mevcûdiyyetini, Cenâb-ı Hakk'ın ebedîlik denizinde bir gemiye benzetirken; "Levlâk" hadisinin çapa, "Lî ma'allâh" hadisinin de yelken olduğunu ifâde eder:

Vücūduñ fülk-i baḥr-i "lā-yezālī"dir ki ṣalmış fer
Livā-yı "Lī maʿallāh" ile anda lenger-i "Levlāk"

Nazîm, D, 171

---

[1] Abdî, NM 1, 57[a]; Garîbî, D, 3.

Sonuç olarak bu hadis; na'tlarda Hakk'ın Habîb'i olan Hz. Peygamber'e has olan ehadiyyet makamı ile O'na mahsûs yücelik ve şerefi dile getirmek için, özellikle mirâca âit âyetlerle birlikte dile getirilmiştir.[1]

2.22. ... مَنْ رَآنِي ... :

"Her kim rüyasında beni görürse; muhakkak o, uyanık bir halde de beni görecektir. Çünkü şeytan bana benzer bir sûrete giremez."[2] ve "Her kim rüyasında beni görürse; muhakkak o, hak ve gerçek olarak beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şekil ve hilkatime giremez."[3] meâlindeki hadislerde geçen bir ibâredir. Bu hadislerden de anlaşılacağı gibi şeytan her hâl ü kârda Hz. Peygamber'in sûretine girmekten, O'nun hüviyyetine bürünmekten men edilmiştir. Hadis âlimleri ilk hadisi şerh ederken asr-ı saadette iken rüyasında Peygamber'imizi gören kişinin; hayatta iken Hz. Peygamber ile bizzat karşılaşacağı şeklinde bir yorum getirmişler ancak; Yüce Peygamber'in irtihalinden sonra bu rüyayı görenin de âhirette bu şerefe nail olacağını söylemişlerdir ki, bu da cennetin apaçık bir müjdesidir. Nitekim hadisin özündeki bu gizli mânâyı bizzat idrâk eden mutasavvıf şairimiz Müştak Baba, bu müjdenin coşkusuyla gaflet içinde bulunan nâdânlara bile vâkıf olduğu sırları açmak ister:

"Men reānī" remzini fehm itmişem ḥaḳḳa'l-yaḳīn
Eyleyem tā ehl-i nādāna efendim keşf-i rāz

Müştâk, D, 31

---

[1] Hadisle ilgili diğer örnekler için bkz: Güvâhî,PN,92; Duhânîzâde, Meliha Anbarcıoğlu, "İtikad-Nâme ve Türkçe Çevirisi", Necâti Lugal Armağanı, Ank. 1968,s. 676.

[2] Sahîh-i Buhârî, C.XII, s. 277.

[3] a.g.e., C.I, s.104-105; C.XII, s.278.

Aynı hadisin: "Her kim rüyada beni görürse; hakkı görmüş olur." şeklinde sahih bir rivayeti daha vardır.[1] Yani rüyası şeytanî değil, Rahmânî'dir. Bu noktadan hareketle; bu hadisle Hz. Peygamber'in kemâlinin yani olgunluğunun hakka'l-yakîn derecesinde olduğu gibi, cemâlinin de Hakk'a işaret ettiği anlaşılır:[2]

Kemāliñ ḥaḳ cemālin ʿayn-ı Ḥaḳ'dır kim bu maʿnāyı
Bize gösterdi sırr-ı "men reānī" yā Resūla'llāh

Hersekli Ârif Hikmet, D, 87

2.23. مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ :

"Nefsini tanıyan Rabbi'ni tanır."[3] Daha çok tasavvufî edebiyatımızda ele alınan bu hadisi mânâca destekleyen âyetler mevcuttur. Mutasavvıfların bu hadisin doğruluğuna delil olarak gösterdikleri: "Kendini bilmeyenden başka kim İbrâhîm'in dîninden yüz çevirir?"[4] âyetiyle yalnızca nefsini tanımayanların tevhidden kaçtığına işaret edilirken; "Ve onlar gibi olmayın ki Allâh'ı unutmuşlardır da, Allâh da onlara kendilerini unutturmuştur."[5] buyurularak Allâh'dan korkmayanların insan olmanın en önemli özelliği olan şuur hissinden mahrum oldukları ifade edilir.

"Nefsini ârif olmak"; yani insanın kendini, mâhiyetini bilmesi, Allah'dan gelip yine O'na döneceğini idrâk etmesidir. Bu idrâk ve şuuru Yüce Peygamber'imiz tebliğ ettiği din ile bizlere tanıtmıştır. Zîrâ kendini bilmek, kendisini yaratan Allâh'ı bilmekle, kısaca îmân etmekle olur. Bu da insanı hak din olan İslâmiyet dâiresine dâhil eder.

---

1 a.g.e., C.XII, s.104.

2 Hadisle ilgili diğer örnekler için bkz. Esrar Dede,D,4; Hüdâyî,NM I,100b.

3 Keşfü'l-Hafâ'da bu hadis için mevzûdur denilmiştir. C.I, s.266.

4 Bakara, 2/130, Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s.39.

5 Haşr, 59/19, Hak Dînî, C.VII, s.4864.

Na't şâirimiz Nazîm; ledün ilmine vâkıf olan Hz.Peygamber'in, kendini ve Rabbi'ni tanıma sırrını İlâhî bir feyzle her an gönlünde taşıdığını ifade ederken, bu hadisi dile getirir:

O şehiñ mekteb-i ʿirfān-ı İlāhī'de yine
"Men ʿaref" sırrını hem-vāre dili dānādır

Nazîm, D, 253

2.24. وَاللّٰهُ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ. [1]:

"Allâh güzeldir, güzelliği sever." Ashâbdan bir zâtın Hz. Peygamber'e gelerek: "Yâ Resulallâh, ben güzel elbiseler ve güzel pabuçlar giymeyi çok seviyorum." demesi üzerine Peygamber'in ona cevap mahiyetinde söylediği rivâyet olunan bir hadistir. "İslâm güzel ahlâk dînidir." ve "Hayrı güzel yüzlülerin yanında arayınız." gibi hadislerden de anlaşılacağı gibi dînimiz insanların gönül dünyasının zengin, ahlâk yönünden kusursuz olmasını isterken; dış görünüşte de temizlik ve intizama teşvik eder. Güzellik kavramının içine giren bütün bu hususlar, belirtilen hadisle Yüce Allâh'ın güzelliğe olan sevgisine bağlanır.

Bütün güzelliklerin yaratıcısı olan Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzündeki en güzel kulu; veya bir başka deyişle Allâh'ın güzelliğiyle tecellî ettiği eşsiz güzel de Hz. Muhammed'dir:

Dendi "Vallâhu cemîlün" bir hadisde bizlere
Sen cemâlisin cemîlin cümle yârân imrenir

Şemsî, D, 149

---

[1] Ahmed bin Hanbel, Müslim ve Tırmîzî'nin rivayet ettikleri bu hadis sahihtir. Ancak bazı rivâyetleri " إِنَّ اللّٰهَ جَمِيلٌ " şeklinde başlar.

Hadisler Bölümünde ele aldığımız yirmi dört hadisi topluca değerlendirdiğimiz zaman; na'tlarda Hz.Peygamber'in îman, ahlâk, ibâdetler, evlenme, miras gibi pek çok konuda hüküm belirten hadislerinin ele alınmadığını; ancak tasavvufî edebiyatımızda çok geçen hadislerin iktibas edildiğini görüyoruz. Bu hadis veyâ hadîs-i kudsîlerin: "Küntü kenzen, Levlâk, Evvelü Mâ Halakallâh, Küntü nebiyyen, Lî ma'allâh" gibi kısaltılmış ibâreleriyle; Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine iken bilinmeyi isteyerek mevcûdâtı yarattığı, bütün kâinâtın yalnızca Hz.Peygamber için yaratıldığı, ilk yaratılan cevherin Nûr-ı Muhammedî olduğu, henüz ilk insan Hz.Âdem sûret bulmadan Habîbullâh'ın peygamberlikle şereflendirildiği ve Yüce Peygamber'in Allâh ile müstesnâ yakınlığına işâret edilir. Nitekim na'tların muhtevâsı ile bu hadisler paralellik arz etmektedir.

Ayrıca tasavvufî inancın esası olan "El-fakru fahrî ve Men arefe nefsehu ..." hadislerine de sık sık yer verilmiş, bu prensipleri Hz.Peygamber'in koyduğuna dikkat çekilmiştir.

3. HZ. PEYGAMBER'İN İSİM VE SIFATLARI

Bütünüyle dînî kültürle içiçe olan edebiyatımızdaki manzum dînî türlerden biri de Esmâ-i Hüsnâ'dır.[1] Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin topluca verildiği bu manzûmeler yanında; hem Allâh'ın, hem de bütün müslümanların Habîb-i olan Hz.Peygamber'in dînî ve edebî kültürümüzde yer alan isimlerinin manzum ve mensur müstakil eserler halinde toplanılması da bir gelenek olmuştur. "Umaram her bir adın başka şefâ'at eyleye"[2] dileğiyle kaleme alınan ve Esmâ-i Nebî adı verilen bu türün hacimli veya küçük örnekleri edebiyatımızda mevcuttur.[3]

Şeref degül mi ki nām-ı şerīfüñi aňanı
Hezār cehd ile İblīs idemeye iḍlāl

Necatî, D, 19

inancının yanında bizzat Hz.Peygamber'in bir hadisi şâirleri bu konuda yazmaya teşvik etmiştir:

Ḥadīsinde buyurdı Faḫr-i ʿĀlem
O Şāh-ı Enbiyā ẕāt-ı mükerrem

Buyurmışdur o Şāh-ı Taḫt-ı "Levlāk"
O Sulṭān-ı zemīn ü ʿarş u eflāk

---

1 Bkz. Halil İbrahim Şener, Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâlar, D.E.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış D.T.İzmir, 1985.

2 Muhibbî, D, 41.

3 Bu türe âit Süleyman Çelebi, Hüseyn bin Ahmed Sirozî, Nazîm, Haşmet, Hasîb ve müellifi meçhul manzûmeler için bkz. Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları S.Ü. E.F. T.D.E.B. Doktora Öncesi Hazırlık Çalışması, Konya, 1982.

Maḥabbetle benüm ḥilyem görenler
Cemālüm şevḳine cānlar virenler

Taḥiyyāt u selāmum eydür ekẟer
Görüp ḥilyem ider ta'ẓīm her bār

Ṣalātumla ider esmāmı ta'dād
İder rūḥ-ı revānum ẕikr ile şād

Ḫuṣūṣā ḥilyemi itdürse taḥrīr
Yüzin görmekle levḥa ḳılsa tavḳīr

Beni görmiş olur gūyā o ümmet
Olur 'uḳbāda şāyān-ı şefā'at

O kim ta'dād ide ism-i şerīfüm
Bile cānı gibi levḥ-i laṭīfüm

Anı görmiş beni görmiş gibidür
Bu tebşīri iden ḥaḳḳā Nebī'dür

Ola bir ḫānede ol levḥa-i pāk
Belāyādan ider Ḥaḳḳ anı bī-bāk

İderse ẕikr-i esmā ile ta'ẓīm
Ḳılarsa ḥilyeme beytinde tekrīm

Birine on ṣalāt olur Ḫudā'dan
İrür feyżi Ḥabīb-i Kibriyā'dan

Kişi maḥbūbı ẕikrin itse iksār
Maḥabbetle ider taḥṣīl-i dīdār

Mücerrebdür ki esmā-i Resūl'i
Yazup olmazsa ma'nādan ẕühūli

Olur her müşkili ol şaḫṣa āsān
İ'ānet eyler aña Şāh-ı 'Adnān

Teşebbüẟ itmesün dāmān-ı ġayrı
Ḫudā fetḥ eyler aña bāb-ı ḫayrı

İder terfīh aña emr-i ma‹āşın
Gidersin dilden efkār u telāşın

Olur şāyeste-i tevfīḳ-i Bārī
Resūlu'llāh olur her demde yāri

Hasîb, Dürretü'l-Esmâ[1]

Hasîb'in mesnevisinde özetle verilen bu hadisi Hz. Ali rivâyet etmiştir. Buna göre Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarını yazan, okuyan ve asan kimsenin, evine belâ, hastalık, dert, illet, göz değmesi, haset, büyü, yangın ve yıkıntı gibi şeylerin yaklaşmayacağı gibi; ism-i şeriflerinin orada bulunduğu sürece ev halkına fakirlik, zehirlenmek,gam gibi sıkıntıların da gelmeyeceği belirtilir.[2] Neticede bu hadisin teşvikiyle Hilye-i Şerifler yanında Esmâ-i Nebî levhaları asırlardır müslüman evlerinin birer süsü olmuştur.

Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde belirtilen isimleri ile İslâmî kültürde yer alan isim, sıfat, künye ve lakapları yukarıda belirttiğimiz hususlara bağlı olarak bir araya getirilmiş ve bir çok esere konu olmuştur.[3]

---

1 Nuruosmâniye Ktp. Nu: 4953, yk. 87ª.

2 A.Ü. İ.İ.F. Öğrencisi Muhiddin Baltacı'ya ait yazma mecmuanın başından alınmıştır.

3 Bu konuda yazılmış müstakil eser ve risâlelerden tesbit ve istifâde etme imkânı bulduğumuz birkaç tanesi:
İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ Fî Esmâ'in-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Top.Sar.Müz.Ktp. H.Böl.Nu:1304, yk. 1ᵇ-32;ᵇ
Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin, Mir'âtü's-Safâ Fî Nuhbeti Esmâil-Mustafa,Top.Sar.Müz.Ktp. Y.Y.Böl. Nu:347, yk. 136ª-140;ᵇ
Eş-Şeyhü'l-İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harrâlî (El-Mağribî),Şerhü's-Sünneti'l-Aliyye Fi'l-Esmâ'in -Nebevviyeti'l-Mustafâviyye, Top.Sar.Müz.Ktp. M.Böl. Nu: 441;
En'am ve Mecmua, Top.Sar.Müz.Ktp. E,H.Böl. Nu:418, yk. 13ª-13;ᵇ
Esmâü Seyyidinâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., Top.Sar.Müz. Ktp. E.H.Böl. Nu: 1070,yk. 22ª-28;ᵇ
Esmâü'n-Nebî, Top.Sar.Müz. Ktp. E.H.Böl. Nu:1108,yk.11-12;

Bunlar içinde en meşhuru Süleyman Cezûlî'nin eseridir. Hz. Peygamber'in iki yüz bir adını ele alarak açıklayan bu eserin Türkçe şerhi Kara Dâvud İzmitî'ye aittir. On altıncı asırda yaşamış bu müellifin "Tevfîku Muvaffıku'l-Hayrât Li-Neyli'l-Berekât Fî Hidmeti Menbai's-Saâdet"[1] adlı şerhi halk arasında kısaca Delâil-i Hayrât Şerhi veya Kara Dâvut adıyla bilinir. Burada Hz.Peygamber'in en meşhur iki yüz bir ismi ele alınırken, O'nun bin[2] veya iki bin yirmi[3] ismi olduğu görüşleri de mevcuttur. Zîrâ; isimlerin çokluğu, ismi alan kişinin şerefine işâret eder düşüncesiyle; Hz. Peygamber'de mevcut olan bütün sıfatlardan, O'nu medheder mâhiyette isimler türetilmiştir. Dolayısıyle O'nun her ismi bir sıfat ve na'ttır.[4]

Hz.Peygamber'in, sayısı bine ulaşan ve hepsi birer övgü mâhiyetinde olan bu isimlerinin bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde, kendisinden önce gelen mukaddes kitap ve sayfalarda belirtilmiş, bir kısmı Esmâ-i Hüsnâ ve diğer peygamberlerin isimleriyle ortak olmuş, diğerleri de dînî ve edebî kültürümüzde yalnızca O'na has özel adlar olarak kullanılmıştır. Buna göre Hz.Peygamber'in isimlerini aşağıdaki tasnif içinde değerlendirmek mümkündür:

Esmâü Nebînâ Muhammed, Süleymâniye Ktp.Mihr-i Şâh, Nu:220, yk.8[a]-8[b].
Sehavî Şemseddin Muhammed bin Abdur-Rahmân bin Muhammed, El-Kavlü'l-Bedî Fi's-Salât Ale'l-Habîbi'ş-Şâfî, Süleymâniye Ktp. Fâtih,Nu: 1118, 205+1 yk. (Hz.Peygamber'in dört yüzden fazla ismini vermektedir.).

1 Mev.Müz.Ktp. Nu:4914. Neşri için bkz. Kara Dâvud, Delâil-i Hayrât Şerhi, Sad:Abdülkadir Akçiçek, İst. 1975.

2 Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed bin Kayyumi'l-Cevziyye, Zâdü'l-Me'âd Fî Hüdâ Hayri'l-İbâd, (y.y.),H.1369, C.I, s.21; Muhammediyye Şerhi, C.I, s.144.

3 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 45[a].

4 Zâdü'l-Meâd, s.20.

1. Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de Geçen İsimleri: Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân, Hâtem, Dâî, Resûlü'r-Rahme, Sirâc, Münîr, Sırât-ı Müstakîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn, Hâ-Mîm, Abd, Urvetü'l-Vüskâ, Kademü's-Sıdk, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Mustafâ, Müctebâ, Nebiyyü'l-Ümmî, Nezîr, Ni'metu'llâh, Hâdî.[1]

2. Diğer Kitap ve Sayfalardaki İsimleri: İncil'de; Ahmed, Baraklit (veya Faraklit), Hanbatâ, Rûhu'l-Hak, Rûhu'l-Kuds, Sâhibü'l-Kadîb, Sâhibü'n-Na'leyn, Tevrat'ta;Ahyed, Bidbid, Dahûk, Mütevekkil, Muhtâr. Zebûr'da; İklîl, Cebbâr, Hamyâtâ, Hâthât, Kayyim, Mukîmü's-Sünne. Diğer peygamberlere indirilen suhufta; Ehûnâh, Tâbtâb, Müşeffih, Ecîr, Hâtem, Mâzmâz, Munhaminnâ.[2] Bunlara ilâveten Darîr'in Siyer'inde, suhufta Bûzâ, Tevrat'ta Midmid, Zebûr'da Nûrâ ve İncil'de Hûrâ isimlerinin bulunduğu belirtilir.[3]

3. Hadislerde Belirtilen İsimleri: Ahmed, Ahyed, Emîn, İmâmü'l-Muttakîn, Hâşir, Habîbu'llâh, Râkibü'l-Burâk, Resûlü'r-Rahme, Resûlü'r-Râhe, Resûlü'l-Melâhim, Seyyidü'l-Mürselîn, Seyyid-i Veled-i Âdem, Sâbık, Şefî', Şâfi', Müşeffa', Sâhibü'l-Hâtem, Tâ-Hâ, Zâhir, Âkıb, Abdullâh, Kâidü'l-Gurri'l-Muhaccelîn, Kusem, Mâhî, Muhammed, Müddessir, Müzzemmil, Muktefî, Mukaffâ, Nebiyyü't-Tevbe, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü'l-Melhame, Yâ-Sîn.[4]

4. Esmâ-i Hüsnâ İle Ortak Olan İsimleri: Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i olan Hz.Peygamber'in bazı isimleri na't-

---

1 İbrâhim Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ, 2ᵃ-31ᵃ.

2 a.g.e., 2ᵃ-29ᵃ.

3 Mustafa Erkan, Tercümetü'z-Zarîr, s.34. Ayrıca bu konuyla ilgili olarak bkz. Kadı Mahmûd bin Hasan Atinalı, Hz. Muhammed'e Dâir Tevrat, Zebûr ve İncil'deki Nasların Tercümesi Risâlesi, Süleymaniye Ktp. Tarlan, Nu:144/IV, yk. 57ᵇ-59ᵇ.

4 Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 2ᵃ-31ᵃ. Ayrıca bu hadislerden bir kısmı için bkz. Ebû İsâ Muhammed Et-Tırmîzî, Şemâil-i Şerîfe, Ter. ve Şerh: Hüsâmüddin En-Nakşbendî, Sad.:Mehmet Sadık Aydın, İst. 1976, s.366-368.

larda da konu edildiği gibi, aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'ya dâhildir:

Beyne'r-rüsül Cenāb-ı Ḫudâ ism-i pākini
Yād itse kendi nâmı ile hem-ḳarār ider

Esrâr Dede, D,4

Maḥbūb-ı Ḥaḳ Muḥammed-i Mürsel ki eylemiş
Allāh nām-ı ḥażretini nāmına ḳarīn

Senīh-i Mevlevî, D,3

İsmini ism-i şerîfinle berâber yazdı
Zâtını zâtına hem eyledi mir'ât-ı edâ

Şemsî, D, 2

Divân şairlerimizin işâret ettiği bu isimler: Evvel, Âhir, Cebbâr, Hâmid, Hamîd, Hak, Habîr, Ra'ûf, Rahîm, Şâhid, Şehîd, Şekûr, Sâdık, Azîz, Azîm, Afüvv, Alîm, Fettâh, Kuddûs, Kavî, Zû-Kuvve, Kerîm, Ekrem, Mübeşşir, Mübîn, Mahmûd, Mü'min, Müheymin, Nûr, Velî, Mevlâ, Hâdî, Yâ-Sîn'dir.[1]

5. Hz.Peygamber'in Diğer Peygamber ve Din Büyükleriyle Ortak Olan İsimleri: Yüce Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Âkıb, Hâşir, Mukaffâ, Nebiyyü'l-Melhame gibi isimleri yalnızca kendisine hastır. Ancak Resûlu'llâh, Nebiyyu'llâh, Abdullâh, Şâhid, Mübeşşir, Nezîr, Nebiyyü'r-Rahme, Nebiyyü't-Tevbe gibi isimleri diğer peygamberlere de verilmiştir.[2] Bu arada Hz.Âdem'in Safiyyullâh, Hz.Ibrâhîm'in Halîlullâh, Hz.Musâ'nın Kelîmu'llâh, Hz.İsâ'nın Rûhu'l-Kuds, Hz.Ali'nin Murtazâ ve Müctebâ, İmam Gazzâlî'nin Hüccetü'l-İslâm isimleri aynı zamanda Hz.Peygamber'in de ismidir.

6. Yalnızca Hz.Peygamber İçin Kullanılan Tâbirler: Dînî ve edebî metinlerde geçen Fahr-i Kâinât, Fahr-i Âdem, Mefhar-ı Âlem, Ebû'l-Mü'minîn, Hayrü'l-Mürselîn, Kân-ı Şefâat, Mahbûb-ı Hak, Muîn-i Beşer, Resûlü's-Sakaleyn, Seyyi-

---

1 Dürretü'l-Esmā, yk. 4b-31a.
2 Zâdü'l-Meâd, s.20-21.

dü's-Sâdât, Seyyidü'l-Mürselîn, Sultân-ı Enbiyâ gibi isimler doğrudan Hz.Peygamber'e işâret eden tâbirlerdir. Bu sebeple kültürümüzde ve edebiyatımızda umûmiyet itibâriyle Hz.Peygamber için kullanılan bu terkiplerin, sıfat mânâsı dikkate alınmadan birer özel isim olarak telakkî edilmeleri ve imlâda da büyük harflerle yazılması kanaatindeyiz.

7. Hz.Peygamber'in Edebî Mâhiyetteki İsimleri: Edebî metinlerde geçen; Meh-i Burc-ı Fezâil, Bedr-i Dücâ, Mâh-ı Münîr, Sadr-ı Bedr-i Kâinât, Âyîne-i Ezel,Mir'ât-ı Hudâ, Cevher-i Zât, Dürre-i Beyzâ, Dürr-i Yetîm, Deryâ-yı Dürr-i Istıfâ, Şems-i Kevneyn, Şems-i Sübhân, Âfitâb-ı Evc-i Dîn, Neyyir-i A'zam, Sehâb-ı Rahmet, Kıble-Nümâ-yı Ehl-i Tâat, Kilid-i Mahzen-i Gencîne-i Dîn, Lokmân, Tabîb-i Marîz-i İsyân, Maksad-ı Cihân, Menba-ı Envâr, Menba-ı Âb-ı Hayât, Nizâmü'l-Âlemîn, Rûh-ı A'zam, Ser-Çeşme-i Kerem, Serv-i Bostân-ı Dîn, Server-i Mülk-i Hidâyet, Sultân-ı Müeyyed, Şâh-ı Zemîn, Şâhenşâh-ı Âsfiyâ, Ukde-Güşâ gibi. Bunlar edebiyatımızda doğrudan doğruya lugat mânâlarının dışında ıstılah ve mazmûn olarak kısmen sevgili, padişah, mürşid, övülen kişi gibi kullanışlarının yanında, asıl olarak Hz.Peygamber'i ifâde etmek üzere ele alınmıştır. Yüce Peygamber'in bu türdeki isimlerini sultân, ay, güneş, deniz, inci, gül, bülbül, servi, çerâğ, tabib gibi motifler içinde değerlendirmeyi daha uygun görerek, Na'tlarda Hz.Peygamber İçin Kullanılan Motifler Bölümüne dâhil ettik.

8. Hz.Peygamber'in isimlerinin bu gibi tasniflerinin dışında, değişik zaman, mekân ve topluluklara göre kullanılışı da ayrı bir kategori teşkil eder. Buna göre Hz. Peygamber'e; Ahmed adının dünyâya gelmeden önce, Muhammed'in hayatta iken, Mahmûd isminin de kendisinden sonra verildiği konu edilir.[1]

Ayrıca Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledilen bilgilere göre Hz.Peygamber: "ehl-i cennet meyânında ABDÜ'L-KERÎM, ehl-i dûzah indinde ABDÜ'L-CEBBÂR, melâike-i arş lisânında ABDÜ'L-

---

[1] Zâdü'l-Meâd, s.21.

HAMÎD, sâir firiştegân beyninde ABDÜ'L-MECÎD, peygamberân arasında ABDÜ'L-VEHHÂB, cinniyân içinde ABDÜ'R-RAHÎM, şeyâtînde ABDÜ'L-KAHHÂR, cibâlde ABDÜ'L-HALLÂK, bahrde ABDÜ'L-KÂDİR, balıklarda ABDÜ'L-KUDDÛS, haşerâtta ABDÜ'L-MUGÎS, vahşîlerde ABDÜ'R-REZZÂK, sibâ yani yırtıcı hayvanlarda ABDÜ'S-SELÂM, dört ayaklı hayvanlar indinde ABDÜ'L-MÜ'MİN, kuşlar indinde ABDÜ'L-GAFFÂR" isimleriyle bilinmektedir.[1] Nitekim şâirlerimizin yer yer bu hususlara işâret etteğini görüyoruz:

Gülbāng-ı ḳudūmüñ çekilir ʿarş-ı Ḫudā'da
Esmā-i şerīfiñ añılır arż u semāda

Şeyh Gâlib, D, 56[a]

Semāda ism-i pākiñ oldı Aḥmed
Zemīnde Muṣṭafā'sın yā Muḥammed

Müştâk, D, 19

Neticede gerek edebî, gerek dînî olarak ele aldığımız zaman görüleceği üzre Hz.Peygamber'in bütün isim ve sıfatları O'nun her yönden maddî ve mânevî üstünlüğünü, örnek oluşunu, Hakk'ın ve müslümanların sevgisini ifâde eder mâhiyettedir. Bu sebeple Esmâ-i Hüsnâ'nın muhtevâsı bilinmeden tevhidler üzerinde sağlıklı bir araştırma yapılamayacağı gibi; Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları da yeterince incelenmeden na'tlar konusu tam mânâsıyla ortaya konulamaz. Bu düşünceden hareketle Hz.Peygamber'in na'tlarda geçen isim ve sıfatlarını alfabetik sıra ile alarak değerlendirdik.

3.1. ʿABD (ʿABDU'LLĀH):

Abd, kul; Abdullâh da Allâh'ın kulu demektir. Bu iki isim Hz.Peygamber'in en şerefli isimlerindendir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de altı âyette Cenâb-ı Hak, Habîb'ini

---

[1] Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin, Mir'âtü's-Safâ, yk, 135;[b] İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 22[a].

bu isimlerle anmıştır. Bu âyetlerin üçü Hz.Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'in ihsân edilmesiyle,[1] birisi kulluk görevi olan namaz ve duâsıyla;[2] diğer ikisi de mi'râc gecesi ve o gece vasıtasız olarak verilen vahiylerle ilgilidir.[3] Ziyâ Paşa, Hz.Peygamber'in Habîb, Mazhar-ı Kül ve Şefî isimlerini anarken bu adı verir:

Habîb-i Zât-ı Hudâ Mazhar-ı heme esmâ
Şefi' -i Rûz-ı Cezâ Abd-i Hâlik-i Kirdgâr

Ziyâ Paşa[4]

Hasîb, Dürretü'l-Esmâ'da Abdullah ismini ele alırken; Yüce Peygamber'in Allâh'a kullukla sultanlığa ulaştığını, o yüzden en hayırlı isminin Abdullâh olduğunu ve bu ismin aynı zamanda babasının da ismi olduğuna işâret eder.[5]

3.2. ʿAFÜVV (CÜRM-BAHŞA):

Hz.Peygamber'in bu sıfatı çok affedici mânâsını taşır. O'nun affı çok, müsâmahası geniş, bağışlaması sınırsızdı. Kendisine karşı suç işleyenleri affetmek güzel âdetlerinden biri idi. Ümmetini de bağışlayıcı olmaya sevkeden hadisleri çoktur.[6] Hasîb, Yüce Peygamber'in, günahları affedici anlamındaki bu isimle ümmetinin sığınağı olduğunu dile getirir:

ʿAfüvv oldı bir ismi de nebīnüñ
Melāẕ u melce'i aṣḥāb-ı dīnüñ

Hasîb, DE, 95[a]

---

[1] Bakara, 2/23; Kehf, 18/1; Furkân, 25/1.
[2] Cin, 72/19.
[3] İsrâ, 17/1; Necm, 53/10.
[4] Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ankara, 1987, s.111.
[5] Dürretü'l-Esmâ, 91[a].
[6] Delâil-i Hayrât Şerhi, 132[a].

Fehîm-i Kadîm, defalarca tanzir edilen "rûz u şeb" redifli meşhur na'tında Hz.Peygamber'e bu isminden mülhem "cürm-bahşâ" sıfatıyla hitâb eder:

Cürm-bahşā cirm-i mihr ü māhdan idüp siper
ʿÖzr idüp cürmin diler çarḫ-ı sitem-ger rūz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58ª

3.3. ĀḪİR (NETİCE, SOÑ):

Hz.Peygamber'in Âhir ismi, Hâtemü'l-Enbiyâ adıyla aynı mânâdadır. O'nun son peygamber olduğuna işâret eden bu isimler, nübüvvet ve risâletin Hz.Muhammed ile noktalandığı belirtir. Nûr-ı Muhammedî'nin kâinâtın yaratılışındaki asıl, öz veyâ cevher olmasıyla Hz.Peygamber; aynı zamanda Evvel isminin de sahibidir. Na'tlarda O'nun sîrette ilk, sûrette son oluşu konu edilerek Evvel ü Âhir, veyâ Ön ü Son olduğu belirtilirken irsâl-i mesel tarzında teşbihler ele alınır. Tesbihin başı olan imâmenin hem ilk, hem de son oluşu gibi[1] Yüce Peygamber'in de Evvel ü Âhir olduğu dile getirilir. Veyâ O'nun yaratılışıyla âlem sadefi vücûda gelirken, asıl gâyenin Dürr-i Yetîm olan varlığı olması dolayısiyle "âhirîn güher evvelîn sadef" oluşuna işâret edilir.[2]

Ağaçlarda çiçek ve yapraklar önce görünür, ama "meyve-i maksûd" en sonunda ortaya çıkar.[3] Ya da:

Berg-i sebz evvel itmeyince ẓuhūr
Şāh-ı gül gülşene ider mi mürūr

ʿĀlemi māhdur iden rūşen
Ne ḳadar ṣoñra gelse encümden

---

[1] Nev'îzâde Atâyî, HH, 125.
[2] Nazîm, D, 220.
[3] Rızâyî, NM 1, 32ª.

Yirine cümle gelmeden erkān
Şāhlar çıkmaz itmege dīvān

Gerçi evvel bulur şükufe vücūd
Bāġ-ı ʿālemde meyvedür maksūd

Hâletî, NM 1, 13[a]

gibi örneklerle Hz.Peygamber'in en son peygamber oluşundaki hikmet ve şeref açıklanırken; Nâbî, risâlet binasının O'nun vücûduyla tamamlandığını, zîrâ mücevherin en kıymetlisinin, en büyüğünün en üste konulduğunu belirtir.[1] Fevrî:

Enbiyānuñ netīcesi sensin
Soñradan geldügüñe oldur ḥāl

Fevrî, NM 1, 67[b]

diyerek Hz.Peygamber'in Âhir ismine işâret ederken; Rızâyî, risâlet zincirinin Yüce Peygamber'le sona erişindeki nükteyi atasözü hâline gelmiş bir mısra ile açıklar;[2]

Ey Hatm-i Rüsül ʿālemde gelseñ n'ola āhir
ʿĀdet budur āhirde gelür bezme ekābir

Rızâyî, NM 1, 32[a]

3.4. AḤMED:

Gramerde üstünlük sıfatı olan bu isim, en çok hamd eden anlamındadır. Hz.Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ı çok övüp, O'na çok şükrettiği için Ahmed adı Muhammed'den sonra ikinci bir özel isim olmuştur. Bu sıfatın ilk defa Hz.Peygamber'e verildiği, Yüce Peygamber'in Hz.Îsâ tarafından bu isimle müjdelendiği Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilir.[3] Ay-

1 Nâbî, D, 9.
2 İlgili örnekler için bkz. EVVEL ismi; ayrıca Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Şeyhî, HŞ,18; Fuzûlî, NM 1,60[a]; Nev'îzâde Atâyî, HH, 122; Esrâr Dede; D,3; Şeref Hanım,D,18.
3 Delâil-i Hayrât Şerhi, 48[a]-48[b]; Saf, 61/6.

rıca bizzat Hz.Peygamber, muhtelif hadislerinde bu isimden söz eder.[1] Na'tlarda çok geçen bu isim aynı zamanda Ahmed-i Muhtâr, Ahmed-i Mürsel gibi terkiplerle ele alınmıştır.

On dokuzuncu asır şâirlerinden Müştak Baba; Hz.Peygamber'in yeryüzünde Mustafâ, gökyüzünde Ahmed ismiyle anıldığına dikkat çeker.[2] Ancak bu ismin na'tlarda en çok üzerinde durulan yönü, kelimeden mim harfi çıkarılınca geriye kalan Ehad ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işâret edilmesidir. Dolayısiyle Ahmed'den Ehad'ı bilmek espirisi ile Hz.Peygamber'in ehadiyyete mazhar olması, nûrunu Cenâb-ı Hak'tan aldığı konu edilir. Mekân veyâ mevcûdiyyeti sembolize eden mim harfiyle de hem Hz.Peygamber'in, hem de âlemlerin cismânî varlığı anlaşılır.

Hz.Peygamber'in Ahmed ismiyle ilgili olarak bu konunun ele alındığı örnekler na'tlarda oldukça çok sayıdadır. Bunlardan birinde Ahmedî, Hz.Peygamber'den bedenî varlığının sembolü olan mim'in alınmasıyla, geride yalnızca Ehad'ın kalışına dikkat çeker:

Gitse andan nokṭa-i mīm-i cesed
Ne ḳalur fikr eylegil bāḳī Eḥad

Ahmedî, İN, 3[b]

Bayburtlu Zihnî, ehadiyyetin mazharı olan Yüce Peygamber'in Ahmed ismindeki mim harfi ile âlemlerin vücut bulduğunu ifâde eder:

Eḥad'dan Aḥmediyyet ẓāhir oldı ẕāta maẓharla
ʿAvālim mīm-i Aḥmed'den nümādır yā Resūla'llāh

Bayburtlu Zihnî, D, 8

Sezâyî-i gülşenî, aynı muhtevâyı iki beyitle dile getirir:

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.IX, s.250.
2 Müştak, D,19.

Bülbül-i bāğ-ı gülistān-ı Ehad
Nām-ı pākiñe didiler Ahmed

Buldı mīmiñ ile vücūd imkān
Zāhir oldı anıñla kevn ü mekān

Sezâyî-i Gülşenî, D, 5

Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in Hakk'a yakınlığının kemâline işâret ederken, arada yalnızca bir mim harfi kadar mesâfe olduğunu söyler:

Ahmed'le Ehad beynini bir mīm kılur fark
Şol deñlü irüpdür aña kurbiyyet-i Mevlā

Yahyâ Bey, D, 20

Kemâl Edip Kürkçüoğlu, mim harfinin ebceddeki karşılığının kırk olması, çilenin de kırk günlük ibâdet mânâsını tedâî ettirerek, "mecd" miminin çilesine Ahmediyyet'le girenin ehadiyyetin sırrına vâkıf olacağını belirtir:

Ahmediyyet'le giren çille-i mîm-i mecde
Ehadiyyetle erer izzete pinhân olarak

K.E. Kürkçüoğlu, TİNA, 100

Na'tlarında bu ismin altında gizlenen mânâya sık sık işâret eden Müştak Baba: "Sırr-ı Ahmed oldı mir'ât-ı Ehad.. ...."[1] derken, hem Ahmed'in gizli mânâsını, hem de ayna-sır münâsebetini dile getirir. Yine Müştak Baba; Ahmed isminde tek olan mim harfinin, Muhammed'deki iki mimin sırlarını taşıdığını;[2] Hakk'ın cemâlini seyretmek isteyenin Ahmed' deki mim penceresinden bakmasını söyler.[3]

Klasik şiirimizin son üstadı olan Şeyh Gâlib; vahdet denizine dalan insanın; Ahmed'in ledünnî mânâsının Ehad olan Hakk'ın bir dalgalanması olduğunu bildiren inciyi

---

[1] Müştak, D, 40.
[2] Müştak, D, 83.
[3] Müştak, D, 35.

bulduğunu ifâde eder:[1]

Bir dür didi āşinā-yı vaḥdet
Mevc-i Eḥadiyyet Aḥmediyyet

Şeyh Gâlib, HA,2[a]

Sultan şâirlerimizden III.Murad:

Eḥaddan oldı ẓāhir çünki Aḥmed
Çü geldi ʿāleme dindi Muḥammed

Murâdî[2]

beytinde hem Ehad-Ahmed münâsebetine işâret eder, hem de Ahmed isminin Hz.Peygamber'e doğumundan önce, Muhammed adının da hayattayken verildiğine dikkati çeker.

Divan şiirinde ve tekke edebiyatında Ahmed, Ehad, mim münâsebetine yer veren örneklerin sayısı belirttiklerimizden daha çoktur.[3] Mekân, maddî âlem veyâ mâsivâ olarak izah edilen mimin bir diğer sembolik mânâsı da son bulmayı, bitişi anlatmasıdır. Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in hamd kökünden türeyen isimlerindeki bu mim harfi ile en son peygamber olduğuna açıkça işâret edildiğini belirtir.[4] Yine hamd kökünden gelen Ahmed, Muhammed, Mahmûd, Hâmid gibi isimlerin imlâda noktasız harflerle yazılışı, Hz.Peygamber'de nokta kadar kusur olmadığı şeklinde tevil edilir.[5]

Muhyî, Şehd-i Ebrâr mesnevisindeki na'tında Ahmed isminin harflerini tek tek ele alarak muhtelif izahlar getirir:

---

1 Ali Nihad Tarlan,"Na'tlar Arasında" Hilâl,C.IV,S.45,1964, s.1.

2 Ahmet Kırkkılıç, Sultan Üçüncü Murad (Murâdî),Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, A.Ü. S.B.E. D.T. Erzurum, 1985,s.

3 Benzer örnekler için bkz:Rûşenî, D,100[a];Tâcîzâde Cafer Çelebi,HN,8[b]; Hâkânî,NM 1,14[a]; Nâilî-i Kadîm,D,48; Erzurumlu Ketencizâde M.Rüşdü E.,248; Osman Kemâlî,DKAS, 92...

4 Yahyâ Bey,ŞG,8; ayrıca bkz.HÂTEMÜ'L-ENBİYA ismi.

5 İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâi'n-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. H.Nu: 1304, yk.3[a].

Elif ol ism-i pākün evvelinde
Livā-i ḥamddür Aḥmed elinde

Veyā ʿālemde bir ʿālī ʿalemdür
Yāḥūd taḥrīr-i ḥamd ider ḳalemdür

O bir nām-ı şerīf-i Müctebā'dur
Kim aña lā'iḳ olan Muṣṭafā'dur

Şerefle dört ḥurūf-ı nām-dārı
O nāmuñ oldı gūyā çār-yārı

Elif çün oldı ol nāmuñ ḳarīni
N'ola cān içre iderse yirini

Riyāżāt ile ḳaddin bükdi tenhā
Ḳarīn olınca tā ol nām ile ḥā

Çıḳardı mīm ortalıḳda bir ad
Ol adıyla olısar tā ebed yād

O nāmıyla şeref bulduġı çün dāl
Saʿādetden ıraġ olmaz beher ḥāl

Muhyî, Şehd-i Ebrâr[1]

Ahmed adındaki harflerle ilgili bir inanış da Cenâb-ı Hakk'ın ruhları yarattığı zaman, onları Ahmed'deki harflere göre namaza çağırmasıyla ilgilidir. Buna göre; namazdaki kıyâm yani ayakta durma elif, rükû hâ, secde mim, tahiyyat oturması da dal'a benzer.[2] Edebiyatımızda bu inanç Âdem kelimesiyle ilgili olarak yer alır; ancak Ahmed ismiyle ilgili örneğini tesbit edemedik.

Ayrıca çalışma sahamızın dışında kalmakla birlikte; Ahmed ismindeki harflerle ilgili divan edebiyatında tesbit edemediğimiz bir diğer tevil de Alî Şîr Nevâî'ye âittir. Nevâî, Ahmed'deki elif, dal ve mim harflerinin Hz.Âdem'den

---

1 Mev.Müz.Ktp. Nu:2311, yk.5^a-5^b.

2 Ahmed Bîcân, Âşıkların Nurları (Envâru'l-Âşıkîn), Tercüman Yayınları, (y.y. t.y.), C.II, s.404-405.

bir nişan olduğunu; ha ile de Habîb ismine işâret edildiğini belirtir.[1]

3.5. ʿÂLİM (ʿALÎM, AʿLEM, ʿALLÂME, MUʿALLİM) :

Hz.Peygamber'in hiç öğrenim görmediğini belirten Ümmî adına karşılık, O'nun bütün ilimlere vâkıf olduğunu gösteren Âlim ismi, aynı zamanda peygamberliğinin de açık bir mucizesidir. Rûhî-i Bağdâdî, Yüce Peygamber'i bu yüzden "Âlim-i Ümmî-Lakab" olarak tarif eder.[2] Fuzûlî, Hz. Peygamber'in peygamberlik davâsında bulunduğu zaman, bütün halkın câhil olmasına rağmen, O'nda ilmin kemâlinin son derecede bulunmasını, ilm-i İlâhî'ye tercüman oluşunu kendisine karşı çıkanları mağlup eden kâfî bir ispat olarak görür:

Ḥîn-i daʿvā-yı nübüvvet müddeʿ-i ilzāmına
Cāhil iken il senüñ ʿilmün yeter bürhān saña

Fuzûlî, D, 130

İlm-i İlâhî ile techiz edilmiş Yüce Peygamber'in ilminin kitabında Levh-i Mahfûz ile Kalem'in birer nokta olduğu;[3] O'nun hem insan idrâkiyle sınırlanan ilimlere, hem de İlâhî ilimlere vukûfu[4] belirtilirken; Hz.Peygamber na'tlarda "Âlim-i İlme'l-Yakîn, vâkıf-ı ilm-i râz-ı âlem-i gayb, vākıf-ı esrâr-ı gayb, sırr-ı ezel Âlim'i, mekteb-i dânişe Muallim, sakaleynün Muallim'i"[5] gibi isim ve sıfatlarla anılır. Zira O; hem insanlara, hem de cinlere ilim

---

1 Âgâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâî, C.III Hamse, Ank.1967, s.24.
2 Rûhî-i Bağdâdî, K, 4.
3 Ahmed Paşa, D, 11.
4 Şeyh Gâlib, HA, 2^a.
5 Ahmedî, İN,3^b; Yahyâ Bey, ŞG, 8; Âzerî,NM 1,3^a; Rûhî-i Bağdâdî, K,4; Fuzûlî, NM 1, 60^a; Ahmed Paşa, D,10.

öğretmiştir.[1] Henüz hiç bir varlık yaratılmadan önce, O bütün ilimlere vâkıftı.[2] İlim ve din mâmûresini O binâ etmiştir.[3] Bütün ilim ve hikmetler insanlara, bir adı da Ebu'l-Kâsım olan Yüce Peygamber'den dağıtılmıştır.[4] Her peygamberin ilminin belli bir sınırı olmasına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın O'na verdiği ilim hudutsuzdur.[5] Câmi adıyla bütün küllî isim ve sıfatları kendinde topladığı gibi, mevcûdâtın ilmi de O'nda bir araya gelmiştir.[6] Henüz alfabenin harfleri heceler haline gelmeden önce, Yüce Peygamber melekût kitabının sırlarına vâkıftı.[7] Güneş, ay ve yıldızların, ışığını O'nun yüzünün nûrundan aldığı gibi; Levh-i Mahfûz ve Kalem'in hikmeti de Hz.Peygamber'in engin denizlere benzetilen ilmiyle bilinmiştir.[8] Neticede mevcut bütün ilimlerin Hz.Peygamber'in marifet okyanusundan ancak bir damla olduğu dile getirilir.[9] Resûlullâh'ın her yönden üstün ve benzersiz oluşunun ilmi ile de ortaya konulduğunu belirten şâirlerimiz, O'nun Âlim ismine A'lem, Allâme-i Dânâ[10] ve Alîm sıfatlarını ilâve ederler. Zîrâ O, öyle bir Alîm'dir ki ilminin huzûrunda binlerce akl-ı kül yalnızca bilmezlik sükûtunu gösterebilir:

Zihī ʿAlīm ki eyler ḥużūr-ı ʿilminde
Hezār ʿaḳl-ı kül olsa sükūt-ı nādānī

Şehrî, NM 1, 36[b]

---

1 Şeyhî, HŞ, 17.
2 Şeyhoğlu Mustafa, HN,134.
3 Fuzûlî, NM 1, 59[b].
4 Yahyâ Bey, YZ, 6.
5 Rûşenî, D, 100[a].
6 Niyâzî-i Mısrî, D,36[a].
7 Nâbî, D, 7.
8 Niyâzî-i Mısrî, D,25[a].
9 İsmâil Hakkı Bursevî, D, 6.
10 Kemâl Ümmî, D, 7[b].

3.6. ʿARABĪ :

Bu isim Hz.Peygamber'in nesebine, Arap ırkından geldiğine işâret eder. Tesbit edebildiğimiz örneklerinde Muhammed ismiyle birlikte kullanılmıştır:[1]

Şefīʿ-i rūz-ı ḳıyāmet Muḥammed-i ʿArabī
Ḥabīb-i Ḥażret-i Ḥaḳ nāzenīn-i Mevlā'dur

Cezmī, NM 1, 6[a]

3.7. BĀʿİS̱ :

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu isim, Cenâb-ı Hakk'ın insanları öldükten sonra yeniden dirilteceğini bildirir. Zaten buna (ve'l-ba'sü ba'de'l-mevt) inanmak îmânın bir şartıdır. Hz.Peygamber de mânen ölü olan kalpleri hidâyetiyle hayâta kavuşturduğu için Bâis ismine mazhardır:

İsm-i Bāis sana has sen ona mazharsın da
İns ü cinne ba's eyledi ondan Mevlâ

Şemsī, D,2

Ayrıca Bâis'in gönderen veyâ sebep olan mânâları da vardır. Hz.Peygamber "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi yerlerin, göklerin, bütün varlık âlemlerinin yaratılmasındaki yegâne sebep olduğu için bu isimle anılır.[2]

Bāʿis̱-i ḫalḳ-ı zemīn ü eflāk
Maẓhar-ı ḫāṣṣ-ı ḫiṭāb-ı "Levlāk"

Na'tī, HM, 6[b]

---

1 Adlî, D,19; Enderunlu Fâzıl, D,9.
2 Bkz. Enderunlu Fâzıl, D,11.

3.8. BEŞÎR :

Müjdeci, müjdeleyici mânâsındaki bu isim; Hz.Peygamber'in kendisine itaat edenleri, İlâhî emirleri yerine getirenleri ve Hakk'ın yasakladıklarından kaçanları rahmetle müjdelediği için verilmiştir.[1] "Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, nefret ettirmeyin " hadisiyle Yüce Peygamber müminlere de zorluk çıkarmamayı, sevdirmeyi, müjdelemeyi telkin eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz.Peygamber, hem Cenâb-ı Hakk'ın bir müjdecisi olarak Beşîr ismiyle anılırken; hem de isyankârları azap ve İlâhî cezâ ile korkuttuğu için Nezîr ismiyle zikredilir.[2] Na'tlarda bu iki isim, Kur'ân-ı Kerîm'deki gibi birlikte ele alınır. Beşîr ismiyle Rahmân olan Allâh'ın rahmetini müjdelediği, Nezîr adıyla da bir ismi de Kahhâr olan Cenâb-ı Hakk'ın hiddetiyle günahkârları korkuttuğu belirtilir:[3]

Beşīr-i raḥmet-i Raḥmān Muḥammed
Neẕīr-i ḥiddet-i nīrān Muḥammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

3.9. BÜRHĀN :

Hz.Peygamber'in rehber, ispat ve tanık mânâlarını taşıyan bir ismidir. O'nun bu anlamdaki diğer isimleri de Delîl ve Hüccet'tir. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in de bir adı olan Bürhân; tebliğ ettiği dîn ile insanlara Hak ve hidâyet yolunda bir rehber olmasından dolayı Hz.Peygamber için bir isim olmuştur:

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk.151[b].

2 Bakara, 2/119; Fâtır, 35/24.

3 Diğer örnekler için bkz. Ahmedî, D,5; İN,3[b]; Mesûd bin Ahmed, SN, 9; Rûhî-i Bağdâdî, K,82; Atâyî, NM 1, 52[a]; Mezâkî, NM 1, 76[b].

Çalab'dan ḳullara fermān Muḥammed
Delīl ü Ḥüccet ü Bürhān Muḥammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

Emīr-i şerʿ ü sulṭān-ı ṭarīḳat
Delīl-i Ḥaḳḳ u Bürhān-ı ḥaḳīḳat

Şeyhî, HŞ, 16[1]

3.10. CĀMİʿ :

Her peygamber bir küllî ismin mazharıdır. Bütün küllî isimler ise Hz.Muhammed'in mazharı olduğu Câmi adında toplanmış; yaratılmışların en mükemmeli olan Hz.Peygamber Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine mazhar olduğu için, bu isme lâyık görülmüştür.[2] Na'tlarda "Câmi-i cümle esmâ, Câmi-i cümle sıfat"[3] gibi terkiplerle ele alınan bu isim Hz.Peygamber'in Ferd-i Câmi olduğuna işâretle ele alınır:

Ferd-i Cāmiʿ'dür Muḥammed maẓhar-ı ẕāt u ṣıfāt
Ġaybıdur ġaybu'l-ḥaḳā'ıḳ ʿaynıdur ʿaynu'l-ḥayāt

Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, I/56

Sendedir külliyet-i Esmā-i Ḥüsnā-i Ḫudā
Ẕātuñ efʿāl ü ṣıfât-ı Ḥaḳḳ'ı Cāmiʿ'dür seniñ

İsmâil Hakkı Bursevî[4]

---

1 Benzer iki örnek için bkz. Hersekli Ârif Hikmet,D, 87.
2 Muhammediye Şerhi, C.I, s.60.
3 Zâtî, NM 1, 20a; Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,44-45.
4 İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Top. Sar.Müz.Ktp. E.H. Nu:1790, yk. 2b.

3.11. DELĪL :

Hz.Muhammed, Bürhân ve Hüccet isimlerinde de belirtildiği gibi; Cenâb-ı Hakk'ın şâhidi, Hak yolunda yürüyenlerin rehberi, insanları hayırlı ve olumlu işlere sevkeden bir kılavuzdur. Na'tlarda Delîl-i Hak, Delîl-i Sâlikân gibi terkiplerle ele alınan bu isim; O'nun bir mürşid olarak hidâyet yolunu gösterdiğini anlatmak için ele alınmıştır:[1]

Şeh-i ḫalvet-sarāy-ı "lī maʿa'llāh
Delīl-i Sālikān u mürşid-i rāh

Yahyâ Bey, YZ, 5

Bu isim; aynı zamanda O'nun alnının nûruyla zulmette kalanları aydınlatarak Hak yolunu gösterdiğini belirtirken konu edilir.[2]

3.12. EBŪ'L-ERVĀḤ :

İlk insan olan Hz.Âdem, bütün insanların atası olduğu için Ebû'l-Beşer, Ebû'l-Beşer-i Evvel veyâ Ebû'l-Eşbâh gibi isimlerle anılır. Âdem AS'ın sûrette ilk olmasına karşılık, Hz.Peygamber nûru ve rûhu ile ilk yaratılan cevher olması hasebiyle rûhların babası mânâsında Ebû'l-Ervâh isminin sâhibidir. Na'tlarda Hz.Peygamber'in bu ismine yer verilirken; Hz.Âdem'in insan nev'inin babası olmasına rağmen, Hz.Muhammed'in varlığının bütün canlılardan önce vücût bulduğu vurgulanır:[3]

Egerçi Bū'l-Beşer Ādem gelüpdür
Velī Aḥmed Ebū'l-Ervāḥ olupdur

Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134

---

1 Diğer örnekler için bkz.BÜRHÂN;ayrıca Kıvâmî,FSM,8.

2 Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Alın.

3 Ayrıca bkz. Kuddûsî, D,201,527; Osman Kemâlî, DKAS, 34.

Zuhûrâtın mukaddemdir melâik ins ü cinden hem
Dü-âlemde Ebû'l-Ervâh ki sensin yâ Resûla'llâh

Sâlih Baba, D, 237

Sâlih Baba, bir diğer na'tında aynı mânâyı kastederek Hz.Peygamber'in Ümmü'l-Ervâh (rühların anası) olduğunu belirtir.[1]

3.13. EBŪ'L-ḲĀSIM :

Kâsım, Resûlullâh'ın Hz.Hatice'den doğan ilk çocuğunun adıdır. Araplar'ın evlâdın adı ile künye vermek âdetinden dolayı, Hz.Peygamber'e Kâsım'ın babası mânâsında Ebû'l-Kâsım denilmiştir. Buna benzeyen diğer künyeleri Ebû İbrâhim ve Abdullah adlı oğlunun kastedildiği Ebû't-Tâhir, Ebû't-Tayyib'dir.[2] Ayrıca Yüce Peygamber bütün müminlerin babası sayıldığı için Ebû'l-Mü'minîn adını taşır.

Na'tlarda bu künye genellikle Muhammed adıyla birlikte "Ebû'l-Kâsım Muhammed" şeklinde ele alınmıştır.[3] Taşlıcalı Yahyâ; Kâsım'ın taksîm eden, ayıran mânâsını da hatırlatarak insanlara ilim ve hikmetin Hz.Peygamber'den dağıtıldığına işâret ederken, kısmet ve Kâsım ile iştikak sanatına yer verir:

Ne ḥikmetdür ki cümle ʿilm ü ḥikmet
Ebū'l-Ḳāsım'dan oldı ḥalḳa ḳısmet

Yahyâ Bey, YZ, 6

---

1 Sâlih Baba, D, 50.

2 Naim Erdoğan, Peygamberimizin Yüce Şahsiyeti ve İsimlerinin İzahı, İst.(t.y.) s. 199-200.

3 Ahmedî, CH, 61; Riyâzî, D,5; Kâzım Baba, D,7.

3.14. EMÎN :

Emîn; çok doğru, dürüst, emniyet ve emânet sâhibi, her sözünde ve işinde güvenilir mânâsında bir sıfattır. Allâh'ın dînî ve vahyi emânet ettiği Yüce Peygamber bu sıfata dünyâda en çok lâyık olan kişidir. Bu isim O'na peygamberliğinden önce verilmiştir. Nitekim peygamberliğini ilân ettiği zaman O'nu sihirbaz, şâir, mecnûn olmakla ithâm etmişler; ama asla yalancı olduğunu söylememişlerdir.[1] Na't-larda Hz.Peygamber bu isimle anılırken, "Emîn-i bârgâh-ı lî ma'allâh, Emîn-i genc-i Hak, Emîn-i şer' ü hikmet, Emîn-i sırr-ı tenzil, Emîn-i vahy-i mübîn" gibi terkiplerin ele alındığını görüyoruz.[2] On dokuzuncu yüzyıl şâirlerinden Aynî de O'nun "Emîn-i Hazret-i Mevlâ" olduğunu belirtir:

Kıl şefāʿat ümmetiñden ʿAynī-i bī-çāreye
Ey Emīn-i Ḥażret-i Mevlā Ḥabīb-i Kibriyā

Aynî, D, 3

Emîn ismi aynı zamanda Cebrâil'in de sıfatıdır. Hz. Peygamber'e vahiy getirmekle görevli olan bu meleğin emânet vasfının, vahiylerin getirildiği Yüce Peygamber için de bir sıfat olduğunu Fuzûlî aşağıdaki beytiyle ifâde etmektedir:

Vaṣf-ı Cibrīl-i Emīn itmiş ḳabūl-i ḫıdmetüñ
Sırr-ı Ḥaḳ keşfine anuñla yetüp fermān saña

Fuzûlî, D, 130

---

[1] Asr-ı Saadet, C.II, s. 102-103.

[2] Bkz.Mehmed, IN, 67; Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Güvâhî, PN,92; Rızâyî, NM 1,27[b]; Riyâzî, D,5; Hâşimî, NM 1,99[a]; Kafzâde Fâizî, NM 1, 72[b].

3.15. EVVEL:

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu isim Hz.Peygamber'in hilkatte, nübüvvette ve haşrde ilk oluşuna işâret eder.[1] Hadisler Bölümü'nde ele aldığımız gibi, Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher Hz.Peygamber'in nûrudur. Bedenen ilk insan olan Hz.Âdem henüz yaratılmamışken, Hz.Muhammed'e peygamberlik nasip olmuştur.[2] Yine kıyamette ilk önce Hz.Peygamber dirilip mahşere çıkacaktır. Bütün bu üstünlüklerle Evvel isminin sahibi olan Yüce Peygamber aynı zamanda risâleti ve nübüvveti mühürlediği için Âhir'dir. Na'tlarda O'nun Evvel ve Âhir, ya da Türkçe'siyle Ön ve Son gibi isimlerinin; ilk oluşundaki üstünlük ve son oluşundaki mükemmelliği anlatmak üzere genellikle bir arada ele alındığını görüyoruz.[3] Yalnızca Evvel adına işâret edildiği zaman da ilk önce Hz.Peygamber'in Nûr-ı Muhammedî denilen nûrunun yaratıldığı, henüz hiç bir şey yokken O'nun rûhuyla var olduğu, Cenâb-ı Hakk'ın önce O'nu; O'ndan da bütün varlıkları yarattığı, Hz.Âdem insan sûretine girmemiş bir balçık halindeyken O'nun nübüvvetle şereflendirildiği konu edilir:[4]

Yüz biñ yıl öñdin olmadın ervāḥ-ı kā'ināt
Ḫalḳ olmış idi rūḥ-ı mis̱āli Muḥammed'üñ

Cem Sultan, SC, 76

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz; Hz.Peygamber'in Evvel ve Âhir isimlerine işâretle, Yüce Peygamber'i İslâmî gelenekte her işin başı olan besmele ve sonunda okunulan Fâtiha Sûresi'ne benzetir:

---

1 Mir'âtü's-Safâ, yk. 136b.
2 Bkz. Hadisler Bölümü; 2.11. ve 2,16.
3 Bkz. ÂHİR.
4 Şeyhî, HŞ, 16; Mehmed, IN,67; Ahmed Paşa,D,10; Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,18; Cem Sultan, SC,79; Yahyâ Bey, ŞG,8; Şeref Hanım, D,17; Leylâ Hanım,D,3.

Eflāk ü ḫāke besmele-i āferīniş ol
Ḫatmü'r-risāle "Fātiḥa"-i nüsḫa-i ḳadem

Azīz, NM 3, 17b

3.16. FAḪR-İ ʿĀLEM :

Cenâb-ı Hakk'ın kendisine Habîb olarak seçtiği ve bütün âlemlerin yalnızca O'nun şanında yaratıldığı Yüce Peygamber; kâinâtın, iki cihanın, peygamberlerin ve insanların övüncüdür, şerefidir, iftihar kaynağıdır. Bu yüzden na'tlarda: "Fahr-i Âlem, Fahr-ı Kevneyn, İki Âlem Fahrı, Fahrü'l-Verâ, Fahr-i Mevcûdât, Fahr-i Mahlûkât, Fahrü'l-Enbiyâ, Fahrü'l-Mürselîn, Fahr-i Rüsül, Fahr-i Halk, Fahr-i Âdem, Fahr-i Kıyâmet, Mefhar-ı Âlem, Mefhar-i Arz u Semâ" gibi isimlerle anılır.[1]

Esrâr Dede; Hz.Peygamber'in bütün bu isimlerine işâretle, O'nun on sekiz bin âlemin övüncü olmasının tabiî olduğunu, zîrâ öncelikle Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'iyle iftihâr ettiğini dile getirir:

Hej-deh hezār ʿāleme faḫrıñ ʿaceb midir
Evvel seniñle Ḥażret-i Ḥaḳ iftiḫār ider

Esrâr Dede, D, 5

3.17. ḤABĪB, ḤABĪBU'LLĀH :

Sevgili, dost, yâr anlamındaki Habîb ismi yalnızca Hz.Peygamber'e mahsustur. O; hem Cenâb-ı Hakk'ın yâridir, Habîbu'llâh'dır, hem de bütün insanların sevgilisidir, Ha-

---

1 Ahmedî,İN,3b; Mehmed,IN,68; Şeyhî,HŞ,18; Necâti,D,18; Yazıcıoğlu Mehmed,MŞ,II/395; Yahyâ Bey,D,18,20,184; Güvâhî,PN,92; Kıvâmî,FSM,7; Nef'î,D,4b; Cevrî,D,63; Neşâtî,NM 1,81b; Atâyî,HH,123; Riyâzî,D,6; III.Sultan Ahmed (Necîb),TİHN,43; Şeyh Gâlib,D,179b; Aynî,D,2; Şeref Hanım,D,15.

bîb-i İbâd'dır. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in Allâh yanındaki üstün değerini belirtmek için daha ziyâde Hakk'ın sevgilisi olduğu üzerinde durulur ve Habîb-i Kibriyâ, Habîb-i Hazret-i Bârî, Habîb-i Hazret-i Mevlâ, Habîb-i Hâlik-i Yektâ, Habîb-i İlâh, Habîb-i Vedûd, Allâh'ın Yâr'i, Tanrı'nın Habîb'i gibi isimlerle anılır.[1]

Hoca Mes'ûd, Cenâb-ı Hakk'ın; Esmâ-i Hüsnâ'ya dahil isimlerle şereflendirdiği Sevgili Peygamber'ine bu ismi bizzat kendisinin verdiğini belirtir:

Çalap Tañrı aña Ḥabīb'üm didi
Adın kendü adıyla ḳoşa kodı

Mes'ûd bin Ahmed, SN, 10

Rızâyî, Habîbullâh unvânının sâdece Hz.Peygamber'e mahsus olduğunu belirtirken; Şefî-i Rûz-ı Mahşer adını da vererek, özellikle kıyâmette yalnızca Yüce Peygamber'e verilmiş olan şefaat yetkisi ile Habîb isminin öneminin o gün anlaşılacağını tedâî ettirir:

Şefīʿ-i Rūz-ı Maḥşer şāriʿ-i şerʿ-i muṭahhardur
Aña maḫṣūṣdur ḥaḳḳā Ḥabību'llāh ʿunvānı

Rızâyî, NM 1, 28b

"Her kim beni malından, canından, evlâdından daha çok sevmezse; îmânı tamam değildir." hadisinden de anlaşıldığı gibi Yüce Peygamber; aynı zamanda bütün insanların da sevgilisidir. Şeyyad Hamza, O'nun on sekiz bin âlemin dîni, îmânı olduğunu belirtirken Habîb-i İbâd ismine işâret eder:

Bu on sekiz biñ ʿālemüñ dīvüñ perīnüñ ādemüñ
Cümle ʿArab'uñ ʿAcem'üñ dīni īmānı Muṣṭafā

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 11

---

[1] Şeyyad Hamza, ŞHBM,12,13; Necâtî,D,18; Yahyâ Bey, ŞG,8; Güvâhî,PN,92; Cezmî, NM 1,4a,6a; Riyâzî,D,5; Osman Kemâlî, DKAS,19; Şemsî,D,44,90.

3.18. HÂCE :

Hz.Peygamber'in Seyyid isminin bir benzeri de Hâce'dir. Resûlullâh; ümmetinin en muteber kişisi, önderi olmakla ve bütün insanların tek medet umduğu merci olduğu için Hâce-i Âlem, Hâce-i Kâinât, Hâce-i Kevneyn'dir; iki cihânın da efendisidir.[1] Ayrıca hâcenin üstâd, muallim mânâlarını da göz önünde bulunduran şâirler O'nu Hâce-i Dânâ, Hâce-i İrfân, Hâce-i İfâde-i Va'd-i Hak gibi isim ve sıfatlarla anmışlardır.[2]

Şeyhî; Yüce Peygamber'in, mahşerde şefaatiyle ümmetinin efendisi olacağına işaretle bu ismi dile getirir:

İy Ḫāce kime yalvarayın ben gedāy çün
Sen şāhdan şefā'at umar ḫāce vü gedā

Şeyhî, HŞ,21

3.19. HĀDĪ :

Hz.Muhammed; insanları dîne ve Hak yoluna davet etmiş, onları irşâd etmiş ve hidâyete ulaştırmıştır. Bu yüzden bir adı da Hâdî'dir.[3] O'nun bu ismi na'tlarda: Hâdî-i Hudâ, Hâdî-i Sübül, Hâdî-i Esrâr-ı Sübül, Hâdî-i Hayr-ı Sübül, Hâdî-i Sebîlü'l-Erşed, Hâdî-i Sâlikân-ı Tarîk-i Hüdâ, Hâdî-i İns ü Perî, Hâdî-i Ümem, Hâdî-i Ümmet gibi terkiplerle ele alınır ve bütün dünyâ küfür karanlığındayken O'nun nûruyla insanları hidâyete eriştirdiği, en hayırlı yol olan Hak yoluna sevkettiği, bu yolun yolcularına nûruyla ışık, en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'le rehber olduğu, hakikat ve marifete ulaşmak isteyen tarikat

---

[1] Kıvâmî, FSM,7.
[2] Hayretî,D,5; Cezmî, NM 1,5[a]; Şemsî,D,150.
[3] Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 157[b].

3.18. HÂCE :

Hz.Peygamber'in Seyyid isminin bir benzeri de Hâce' dir. Resûlullâh; ümmetinin en muteber kişisi, önderi olmakla ve bütün insanların tek medet umduğu merci olduğu için Hâce-i Âlem, Hâce-i Kâinât, Hâce-i Kevneyn'dir; iki cihânın da efendisidir.[1] Ayrıca hâcenin üstâd, muallim mânâlarını da göz önünde bulunduran şâirler O'nu Hâce-i Dânâ, Hâce-i İrfân, Hâce-i İfâde-i Va'd-i Hak gibi isim ve sıfatlarla anmışlardır.[2]

Şeyhî; Yüce Peygamber'in, mahşerde şefaatiyle ümmetinin efendisi olacağına işâretle bu ismi dile getirir:

İy Hāce kime yalvarayın ben gedāy çün
Sen şāhdan şefā'at umar hāce vü gedā

Şeyhî, HŞ,21

3.19. HĀDÎ :

Hz.Muhammed; insanları dîne ve Hak yoluna davet etmiş, onları irşâd etmiş ve hidâyete ulaştırmıştır. Bu yüzden bir adı da Hâdî'dir.[3] O'nun bu ismi na'tlarda: Hâdî-i Hudâ, Hâdî-i Sübül, Hâdî-i Esrâr-ı Sübül, Hâdî-i Hayr-ı Sübül, Hâdî-i Sebîlü'l-Erşed, Hâdî-i Sâlikân-ı Tarîk-i Hüdâ, Hâdî-i İns ü Perî, Hâdî-i Ümem, Hâdî-i Ümmet gibi terkiplerle ele alınır ve bütün dünyâ küfür karanlığındayken O'nun nûruyla insanları hidâyete eriştirdiği, en hayırlı yol olan Hak yoluna sevkettiği, bu yolun yolcularına nûruyla ışık, en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'le rehber olduğu, hakikat ve marifete ulaşmak isteyen tarikat

---

1 Kıvâmî, FSM,7.
2 Hayretî,D,5; Cezmî, NM 1,5[a]; Şemsî,D,150.
3 Delāil-i Hayrât Şerhi,yk. 157[b].

erbâbına yol gösterdiği konu edilir.[1]

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in tebliğ ettiği din ve Kur'ân-ı Kerîm ile hidâyet yolunda yeterli bir rehber olduğunu ifâde ederken bu ismin taşıdığı mânâyı da özetlemiş olur:

Ḥable'l-Metīn ü şerᶜ-i mübīne tevessül it
Yitmez mi reh-nümā saña ol Hādī-i Ümem

Azîz, NM 3, 17b

3.20. ḤĀFIẒ :

Hıfz eden, saklayan, koruyan mânâsındaki bu isim; Hz.Peygamber'in İlâhî birer emânet olan dînî ve Kur'ân'ı hem koruduğunu, hem de en iyi bilen olduğunu anlatır. Bağdatlı Rûhî, Yüce Peygamber'in Levh-i Mahfûz'da yazılı olanları yani ilm-i İlâhî'yi ezberinde bulundurduğuna işâretle bu ismi anar:

Mihr-i sipihr-i kerem sırr-ı ᶜArab hem ᶜAcem
Ḥāfıẓ-ı Levḥ ü Ḳalem ṣallī ve sellim ᶜaleyh

Rûhî-i Bağdâdî, K, 82

Nazîm, bu isimden bahsederken Allâh'ın da Habîb'ini koruduğuna işâret etmektedir:

N'ola bir ismüñ olsa ey Resūl-i Kibriyā Ḥāfıẓ
Vücūd-ı nāzenīn-i nāz-perverdeñ Ḥudā ḥāfıẓ

Nazîm, D, 399

---

[1] Tâcizâde Cafer Çelebi, D,8; Cem Sultan, SC,74; Hayretî, D,5; Cezmî, NM 1,3b; Cevrî,D,63; Rızâyî, NM 1, 27b; Nâbî,D,7; Subhî, NM 1,42b; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,12; Şeyh Gâlib,D,179b; Senîh-i Mevlevî,D,4; Şemsî,D,16.

3.21. HALÎL, HALÎLU'LLĀH, HALÎLÜ'R-RAHMĀN :

Hz.Peygamber'in; Allâh'ın dostu, arkadaşı anlamındaki bu isimleri aynı zamanda Hz.İbrâhim'in lakabıdır.[1] Habîb adında olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığını anlatmak üzere ele alınır:

Yā Habîba'llāh çü sensin Hażretu'llāh'a Halîl
Hāk-i pāyüñ aşfiyā hādim yoluñda Cebra'îl

Kıvâmî, FSM, 8

3.22. HĀ-MÎM :

Hâ-Mîm, Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadandır. Birbirini tâkip eden yedi sûrenin başında yer alır.[2] Bu sûrelerde Hâ ve Mîm harflerinin anılmasından hemen sonra Kur'ân-ı Kerîm'den bahsedilmesi ortak bir özellik ve enteresan bir benzerliktir. Müfessirler Hâ-Mîm için değişik mânâlar ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları: Hâ harfinin Hâkim-i Mutlak ve Hākîm-i Mutlak olan Allâh'ın zâtını, Mîm'in de Hz.Peygamber'in rūhāniyetini temsîl ettiği;[3] Hâ-Mîm harflerinin Hamd'in başı ve Muhammed'in ortası olduğu, dolayısiyle muhtemelen Yâ Muhammed mânâsını taşıdığı[4] veyâ Hâ'nın Hz.Peygamber'in İlâhî vahyi hâmil olup, himâye ettiğine, Mîm'in de mâsivâyı kalbinden çıkardığına işâret ettiğidir.[5]

Hurûf-ı mukattadan Tâ-Hâ ve Yâ-Sîn gibi, Hâ-Mîm de Hz.Peygamber'in bir ismidir. Nitekim tesbit edebildiğimiz bazı örneklerde bu isim Tâ-Hâ adıyla birlikte anılmıştır.[6]

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, 151[a].

2 Mü'min,40/1;Fussilet, 41/1; Şûrâ, 42/1, Zuhruf, 43/1, Duhân, 44/1; Câsiye,45/1; Ahkâf,46/1.

3 O,Mevlevî, Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980, s.62.

4 Hak Dînî, C.VI,s.4145.

5 Mehmed Vehbi, Hülâsatü'l-Beyân Fî-Tefsîri'l-Kur'ân, İst. 1969, C.XII, s.4929.

6 [illegible]

Kânûnî Sultan Süleyman, bu harflerden Hâ ile Hz.Peygamber'in Ahmed, Mîm ile de Mustafâ isimlerinin kastedildiğini belirtir:

Ḥā-Mīm ḥarfi dü-nāmuñdan işāretdür senüñ
Ḥā'ya Aḥmed didiler Mīm'e daḫi hem Muṣṭafā

Muhibbî,D, 49

Ahmedî, İskender-Nâme'de bu ismi ele alırken, ebced hesabına göre Hâ'nın sekiz, Mîm'in de kırk sayılarına tekâbül ettiğine işâret eder. Böylece Hâ ile sekiz cennet arasındaki ilgiyi ve Mîm ile de kırk sabah münâsebetini dile getirir:

Çil ṣabāḥ u heşt ḫuld-ı bī-miṣāl
Cümle anuñçün bu söze Ḥā-Mīm dāl

Ahmedî,İN, 3[b]

Nitekim kırk sayısı tasavvufta ve kültürümüzde olgunluğu kemâle ermeyi sembolize eder. Hz.Âdem'in henüz rûh üfürülmeden önce balçık halinde bir cesetken kırk gün güneşte bekletilmesi, Mûsâ AS'ın Tûr-ı Sînâ'daki kırk günlük halveti, sülûk ehlinin kırk gün süren halveti, çilesi bu rakamın hikmetini göstermektedir.[1]

3.23. HĀŞİMĪ :

Hz.Muhammed Kureyş kabîlesinin Hâşimoğulları soyundandır. Dedesi Abdü'l-Muttalîb, onun da babası Hâşim'dir. Yüce Peygamber, asâletini ve nesebini göstermesi bakımından atalarının ismiyle de anılmıştır:

Ḫayl-i rüsül ḫātemi sırr-ı ezel ʿālimi
Muṭṭalib-i Hāşimī ṣallī ve sellim ʿaleyh

Rûhî-i Bağdâdî, K, 4

---

[1] Muhammediye Şerhi, C.I, s.64.

3.24. HÂTEM :

Hz.Muhammed; en son Peygamberdir, O'ndan başka peygamber gelmeyecektir. Risâlet ve nübüvvet O'nunla mühürlenmiştir. Bu yüzden bir adı da hem mühür, hem de son mânâlarını taşıyan Hâtem'dir.[1] Âhir ile aynı anlamdaki bu isim O'nun en son oluşundaki mükemmelliği ve getirdiği hükümlerin kıyâmete kadar bâkî kalacağını belirtir ve Yüce Peygamber'in üstünlüğünü gösterir. Nitekim Hz.Peygamber'in hâtemiyyetine uygun olan ebedî mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir, Allâh kelâmıdır, kelâm da Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının sonuncusudur.[2]

Na'tlarda bu isim Hâtemü'l-Enbiyâ, Hâtemü'n-Nebiyyîn, Hatmü'n-Nebiyyîn, Hâtemü'r-Rüsül ve hayl-i rüsül Hâtem'i gibi şekillerde de kullanılmıştır.[3] Ayrıca ilim, ahlâk gibi faziletlerin en mükemmel tarzının O'nda kemâle erip son bulduğu gibi, peygamberliğin de O'nunla sonuçlandığı; nübüvveti mühürlediği için bağrına bir mühür gibi taş bastığı; risâletin O'nunla bitmesinden dolayı dîn hazinesinin kilidi olduğu dile getirilir.[4]

Hz.Peygamber'in hem Evvel, hem de Âhir veyâ Hâtem oluşu ele alınırken; Nev'î O'ndan önceki peygamberlerin mukaddime, asıl neticenin ise Yüce Peygamber olduğunu ifâde eder:

Cümleye gerçi zâtı Hâtime'dür
Ġaraz ol ġayrılar muḳaddimedür
Nev'î, NM 1, 89[b]

---

[1] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68[b]-69[b].
[2] Muhammediye Şerhi, C.I, s.349.
[3] Şeyyad Hamza, ŞHBM,14; Ahmedî,İN,3[b]; Necâtî,D,3; Zâtî, NM 1, 20[b]; Rûhî-i Bağdâdî, K,4; Nev'îzâde Atâyî, HH,125; Cevrî, D,62; Şemsî,D,16.
[4] Şeyhî, HŞ,17; Zâtî, NM 1,21[b]; Yahyâ Bey,D,245.

Taşlıcalı Yahyâ, O'nun peygamberlerin sonuncusu ve Hâtem oluşunun, isimlerindeki bitişi sembolize eden "mim" harfiyle açıkça gösterildiğine dikkat çeker:

Muṣṭafā vü Muḥammed ü Maḥmūd
Aḥmed ü Mürsel ü Ḥabīb-i Vedūd

Çār-isminde mīm-i temmet var
Ḳıldı ḫatm-i nübüvvetin iẓhār

Yahyâ Bey, ŞG, 8

3.25. ḪAYRÜ'L-BEŞER, ḪAYRÜ'L-ʿİBĀD, ḪAYRÜ'L-MÜRSELĪN, ḪAYR-I NEVʿ-İ İNSĀN :

Hz.Muhammed, bütün insanların ve peygamberlerin en hayırlısı olduğu için bu isimlerle anılır:[1]

Bu bāġ içinde şol kim bā-ḫaberdür
Bilür toḫm-ı s̠emer Ḫayrü'l-Beşer'dür

Şeyhî, HŞ, 18

Dahi añılmamışdı Ādem adı
Ol idi cümlenüñ Ḫayrü'l-ʿİbād'ı

Yahyâ Bey, YZ, 5

3.26. İBNÜ'Z̠-Z̠EBĪḤEYN :

İki kurbanın oğlu demektir. Hz.Peygamber'in lakabıdır. Bahsedilen iki kurban ise İsmâil Peygamber ve Resû - lullâh'ın babası Abdullâh'dır. Her ikisi de Cenâb-ı Hakk'a kurban olarak adanmışlar, ancak yine İlâhî lutufla canları bağışlanmıştır. Rızâyî'nin na'tında Hz.Hüseyin'den bahsedilirken dedesi, Hz.Peygamber bu lakapla anılmaktadır:

---

[1] Ayrıca bkz. Fuzûlî,D,25, Yahyâ Bey,D,184.

Hażret-i İbn-i Zebīḥeyn-i Güzīn cedd-i Ḥüseyn
Menbaᶜu'l-ᶜayn-ı muṣaffā-ter-i evlād-ı Betūl

Rızâyî, NM 1, 31[a]

3.27. İMĀM :

Muktedâ ile aynı mânâdaki bu isim Hz.Muhammed'in bütün peygamberlerin ve ümmetinin önderi olduğunu belirtir. Delâil-i Hayrât Şerhi'nde İmâmü'l-Muttakîn[1] olarak geçen bu isim; na'tlarda İmâm-ı Enbiyâ, İmâmü'l-Mürselîn, İmâm-ı Câmi-i Dîn, İmâmü'd-Dîn, İmâm-ı Ârif, İmâm-ı Maşrık u Mağrib gibi terkiplerle ele alınır.[2]

Bazı na't şâirlerimiz din yolunun öncüsü anlamındaki bu ismin verilişine farklı izahlar getirmiştir. Azîz Mahmûd Hüdâyî; Hz.Âdem henüz insan şekline girmemiş balçıktan bir ceset iken Yüce Peygamber'in nebî olduğunu belirten hadisine telmihle, O'nun İmâm-ı Enbiyâ'lığa lâyık olduğunu ifâde eder:

Nebī idiñ dahı Ādem dururken mā u ṭīn içre
İmām-ı Enbiyā olsañ revādır yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,K, 59

Şeyhî, sayısı yüz yirmi dört bin olan peygamberlerden üç yüz on üçünün resûl olduğu inancına dayanarak; Hz. Peygamber'in o üç yüz on üç hayırlı kişinin İmam'ı, İmâmü'r-Rusül olduğunu dile getirir:

Ol üç yüz on üç aḫyāruñ İmām'ı
Bu biñ biñ ᶜālemüñ şāh-ı hümāmı

Şeyhî,HŞ, 16

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 150[a].

2 Ahmedî, CH,66; Şeyhî,HŞ,16; Kıvâmî,FSM,7; Dânişî, NM 1, 18[a]; Hâşimî, NM 1,99[a]; Cezmî, NM 1,6[a]; Riyâzî,D,5; Nazîm,D,175; Alî Safâyî Dede,D,3[a]; Şemsî,D,81.

Nâdirî ise, Hz.Muhammed'e Peygamberlerin İmamı denmesinin en yaygın sebebi olan hâdiseyi dile getirmiştir. Mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberle kılınan namazda Habîbullâh imam olmuştur:

Reh-nümā-yı maḳṣad-ı Ḥaḳ'sın taḳaddüm eyledüñ
Çünki olduñ Beyt-i Maḳdis'de İmām-ı Mürselīn

Nâdirî, NM 1, 91[b]

3.28. İSM-İ AᶜẒAM :

İsm-i A'zam, Cenâb-ı Hakk'ın en büyük ismidir. Hz. Muhammed'in en büyük ismi de Muhammed'dir.[1] Erzurumlu Ketencizâde Rüşdü Efendi'nin na'tlarında bu ismin yer aldığını tesbit ettik:

İsm-i A'zam'ın senin nâm-ı şerîfin oldu
Buldu hüsrân-ı ebed bilmeyen eyvâh seni

Ketencizâde Rüşdü,D, 206

Bu beyitte Muhammed adına açıkça işâret edilmemiştir. Ancak bir diğer na'tında Ketencizâde; Muhammed isminin ebced hesabıyla doksan ikiye tekâbül ettiğini hatırlatarak ipucu verir:

İsm-i A'zam-ı nâm-ı pâkidir anın
Doksan iki kerre oku kıl duâ

Ketencizâde Rüşdü,D, 223

3.29. KELĪMU'LLĀH :

Hz.Peygamber, mirâc gecesi Cenâb-ı Hakla vasıtasız olarak konuşmuştur. O yüzden bir adı da Kelîmu'llâh'dır:[2]

---

1 Bkz. Muhammed ismi; Esrar Dede, D, 147.

2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68[b].

Bir ismi de Kelīmu'llāh oldı
Maḥabbetle Ḥabību'llāh oldı

Sezā-vār oldı aña cāh-ı teklīm
Şeb-i isrāda oldı şāh-ı tekrīm

Hasîb, DE, 92[a]

Kelîmu'llâh, aynı zamanda Tûr-ı Sînâ'da İlâhî hitâba mazhar olan Hz.Mûsâ'nın ismidir.

3.30. KERĪM :

Kur'ân-ı Kerîm'de bu sıfatla anılan[2] Hz.Peygamber'in iyi ahlâk, haseb ve neseb, ilim ve hilmdeki üstünlüğü; cömertliği Kerîm ismiyle anlatılır.[3] Karamanlı Nizâmî'nin na'tında bu sıfat ele alınırken, aynı zamanda Yüce Peygamber'in üstün bir ahlâk üzere yaratıldığını belirten âyet de[4] konu edilir:

Dir "ḫulḳuña ʿaẓīm" ü oḳur nefsüñe "Kerīm"
Teşrīf idüp ṣıfātı ile ẕātuñı Ḫudā

Karamanlı Nizâmî,D,74

3.31. ḲUREŞĪ, ḲUREYŞĪ :

Hz.Peygamber'in yaşadığı şehirler ile mensup olduğu kavim ve soyu gösteren Mekkî, Medenî, Ebtahî, Arabî, Hâşimî gibi isimleri yanında; bu ismi de O'nun Kureyş kabîlesinden olduğuna işâret etmektedir:

Meh-i sipihr-i nübüvvet Muḥammed-i Ḳureşī
Çerāġ-ı şām-ı ebed āfitāb-ı ṣubḥ-ı nüşūr

Fuzûlî,D, 21

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 68[b].
2 Hâkka, 69/40.
3 Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 134[a].
4 Kalem, 68/4.

3.32. MAḤBŪB :

Yüce Peygamber; Habîbu'llâh isminde de belirtildiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'i, dostu, sevgilisi, Mahbûb'u-dur:

Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a ol şifā-yı ḳulūb
Hem Ḥabīb oldı hem daḫi Maḥbūb

Yahyâ Bey, ŞG,9

Ol şāhen-şāh-ı aʿẓamsın ki ancaḳ yā Resūla'llāh
Seni ẕātına Maḥbūb eyledi Ḥaḳ yā Resūla'llāh

Şeref Hanım,D, 12

Na'tlarda bu isim Mahbûb-ı Hak, Mahbûb-ı Hazret-i Ma'bûd, Mahbûb-ı Hudâ, Mahbûb-ı İlâhî, Mahbûb-ı İzzet, Mahbûb-ı Râb gibi terkiplerle ele alınmıştır.[1]

3.33. MĀḤĪ :

Hz.Muhammed nübüvveti ve risâleti ile küfrü mahv ettiği için Mâhî adını taşır. Bu isim hadisle de bildirilmiştir.[2] Vecîhî Paşa'nın aşağıdaki beytinde bu muhtevâ ile Mâhî ismine işâret edilir:

Cümleye baʿs̱ olunup virdi dü-ʿālemde şeref
Şerʿ-i ʿālīsi ider küfr ü ẕünūbı imḥā

Vecîhî Paşa,Âsâr-ı Kemâl[3]

---

1 Yahyâ Bey,D,21;YZ,6; Fazlî,GB,5[a]; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Cevrî,D,61; Enderunlu Fâzıl,D,13;Şeref Hanım,D,8,13,15, 16,18; Ziyâ Paşa,K,56.

2 Delâil-i Hayrât Şerhi,50[b]-51[a].

3 İsmâil Sâdık Kemâl b.Muhammed,Âsar-ı Kemâl,İst.1284,s.9.

3.34. MAḤMŪD :

Hz.Peygamber'in bu ismi Dâvud AS'a gönderilen Zebur'da geçmiştir. Dünyâ ve âhirette övüldüğü, kıyâmette Livâ-i Hamd'in ve büyük şefaat yetkisi olan Makâm-ı Mahmûd'un sahibi olduğu için bir adı da Mahmûd'dur.[1] Na'tlarda Mahmûd, genellikle O'nun hamd kökünden türeyen diğer isimleri olan Ahmed ve Muhammed'le birlikte anılır:[2]

Muḥammed Aḥmed ü Maḥmūd u Muṣṭafā sensin
Ne çār-nāmuña vardur ne çār-yāre naẓīr

Âlî, NM 1, 47ᵃ

3.35. MAẒHAR-I KÜL :

Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine mazhar olan Hz.Peygamber'in Câmi adının yanında bir diğer ismi de Mazhar-ı Kül'dür.[3] Na'tlarda "Mazhar-ı Tâmm-ı Hudâ, Mazhar-ı Hûrşîd-i Zât, Mazhar-ı Zât-ı Hudâ" gibi terkiplerle O'nun Cenâb-ı Hakk'ın âdetâ ayna gibi tam bir tezâhürü olduğu belirtilirken;[4] bütün isim ve sıfatlarına da mazhar olduğu anlatılır:[5]

Maẓhar-ı ism-i ẕāt-ı Ḥaḳ'dur ol
Ḫaṭṭ-ı levḥ-i ṣıfāt-ı Ḥaḳ'dur ol

Subhî, NM 1,42ᵇ

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhî, yk.49ᵇ.

2 Süleyman Çelebi,M,24;Nâbî,D,7; Şeyh Gâlib,D,55ᵇ; Garîbî, D,3.

3 Bkz. CĀMİʿ ismi.

4 Fazlî, GB,5ᵃ; Kıvâmî, FSM,7; Âlî, NM 1,47ᵇ; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,59,96; Aynî,D,2.

5 Ziyâ Paşa,K,111; Şemsî,D,149.

Ey Ḥażret-i Hādī-i Sübül Faḫr-i Rüsül
Āyīne-i iḥsān-ı ezel Maẓhar-ı Kül

Şeyh Gâlib, D,179[b]

3.36. MIṢBĀḤ :

Küfür, dalâlet ve isyan karanlığını ortadan kaldırıp, İslâm ve îmân nûruyla dünyâyı aydınlatan bir hidâyet güneşi olan Hz.Peygamber'in bir adı da Mısbâh'dır. Kandil, çerâğ mânâsındaki bu isim Sirâc ile aynı mânâdadır:[1]

İlāhī maḫzenüñ fetḥine Miftāḥ
Melāhī ẓulmeti def^cine Mıṣbāḥ

Şeyhî, HŞ, 16

3.37. MİFTĀḤ :

Şeyhî'nin yukarıdaki beytinde görüldüğü gibi Yüce Peygamber'in bir ismi de Miftâh'dır. O; hayra ulaşmaya, müşkillerin hallolunmasına, zorlukların kolaylaştırılmasına sebeptir. Bütün bu güçlükleri fethettiği için Miftâh'dır. Ayrıca O'na inanmak cennete girmeye sebep olacağı için Miftâhü'l-Cennet'dir. O'na tâbî olmak İlâhî rahmete ulaşmaya vesile olacağından Miftâhü'r-Rahmet'dir.[2]

Na'tlarda Yüce Peygamber hem gayb âleminin, hem de hüviyyet kapılarının anahtarı olarak ele alınır. Zîrâ, vahdete ve hakikate ulaşmanın yollarını O göstermiştir:

İstidāret eyledi girü zamān
Tā ki Miftāḥ-ı Ġuyūb ola ᶜıyān

Yazıcıoğlu Mehmed,MŞ,I/125

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhî, yk.129[b].
2 a.g.e., yk. 159[b].

Cemî-i enbiyâ cümle sana hep ümmet oldular
Hüviyyet bâbının Miftah'ı sensin yâ Resûlallâh

Sâlih Baba, D,237

3.38. MUḤAMMED :

Pek çok senâ edilen, övülen, medhe lâyık kimse demektir. Hz.Peygamber, bu âlemi şereflendirmeden önce melekler ve peygamberler tarafından ve bunlara inen kitaplarda tekrar tekrar övülmüştür.[1] Kelime-i Tevhid'de Muhammed ismini kendi adıyla birlikte anan Cenâb-ı Hak, kâinâtta hiç bir şey yaratılmadan önce Habîb'ine bu ismi vermiştir:[2]

İsm-i Muhammed idi ki resm oldı evvelâ
Levh-i ezelde kudret eli çekdi çün rakam

Kemâl Paşazâde, YZ,36

Muhammed adı, Kur'ân-ı Kerîm'de dört âyette geçmektedir.[3] Esrâr Dede; Muhammed'den murâdın "El-hamdüli'llâh" olduğunu söyleyerek, bu sûre ile Kur'ân'ın hemen başında Habîbu'llâh'ın adının anıldığına işâret eder:

Seni yād etdi Ḳur'ān evvel ey şāh
Muḥammed'den murād "El-ḥamdüli'llāh"

Esrâr Dede, D,147

Yine Esrâr Dede, Muhammed'in Hz.Peygamber'in en büyük ismi olduğunu,[4] bütün isimlerinden önce geldiğini ve Cenâb-ı İlâhî'nin zâtına mazhar olduğunu dile getirir:

---

1 Hz.Peygamber Tevrat'ta açıkça Muhammed adıyla anılmıştır. Zâdü'l-Meâd, C.I, s.20.

2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 45[a]-47[b].

3 Âl-i İmrân, 3/144; Ahzâb, 33/40; Muhammed, 47/2; Feth, 48/29.

4 Bkz. İSM-İ A'ZAM.

Muḥammed ismi oldı İsm-i A'ẓam
Müsemmāsı heme esmāya aḳdem

Muḥammed maẓhar-ı ẕāt-ı İlāhī
Muḥammed cümle esmānıñ penāhı

Muḥammed menba'-ı deryā-yı esmā
Muḥammed gevher-i 'umman-ı illā

Muḥammed maḫlaṣ-ı cān-ı muvaḥḥid
Muḥammed ḫāliṣ īmān-ı muvaḥḥid

Muḥammed olmasa tevḥīd olmaz
Muḥammed olmasa temcīd olmaz

Esrâr Dede, D, 147

Muhammed isminin bu gibi özellikleri yanında dînî kültürümüzde ve kısmen na'tlarda, bu kelimenin harfleri ile ilgili enteresan inanç ve te'viller yer alır. Bunlardan birinde Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerin vücûdunu Muhammed kelimesine benzer şekilde yarattığı; başın mîm'e, iki ellerin hâ'ya, karnın ikinci mim'e ve ayakların da dal'a benzediği konu edilir.[1] Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi'nde yer alan üç te'vilden birincisinde: Mîm ile Emîn ve Me'mûn,hâ ile Habîb ve Mahbûb, ikinci mîm ile Mübârek ve Meymûn,dâl ile Dîn'in kastedildiği belirtilir. İkinci izahda: Mîm minnete, hâ muhabbete, ikinci mîm marifete, dâl devâma beşârettir denilerek; Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber'e ve ümmetine olan ihsânı, muhabbeti ve kıyâmete kadar İslâmiyet'in bâkî kalacağı müjdesinin sembolize edildiği düşünülür. Üçüncü te'vilde ise bu dört harf ile mülk, hilm, mecd ve Dîn-i İslâm'a işâret olduğu kabul edilir. Bu izahların devamında Muhammed isminin dört harfli olduğu gibi, Allâh lafzının da dört harf oluşu; âlem-i kebîr olan dünyâda dört mevsimin bulunması, âlem-i sagîr olan insanın dört tabiattan yaratılması gibi hususların da dört harf benzerliğine

---

[1] Envâru'l-Âşıkîn, C.II, s.405.

uygun olduğu belirtilir.[1]

Müştak Baba'nın Farsça bir kıt'asında da Muhammed isminin başının naîm'in sonundaki mim, ikinci harfinin muhibb'in ikinci harfi hâ, ikinci mîmin müştâk'ın başındaki ve selîm'in sonundaki mim ve nihayet dördüncü harfin de hamîd kelimesinin dördüncü harfi olan dâlden ibâret olduğu bildirilir.[2]

Bazen de şâirler Muhammed ismini söylemeden yalnızca harflerini zikrederler:

Ẕikr ider ismini dā'im dem çeker üftādeler
"İki mīm ḥā dāl" elinden nūş ideydüm bādeler

Sabûrî[3]

On altıncı asır şâirlerinden Revânî, Muhammed adındaki iki mîmin dünyânın iki gözü olduğunu söylerken, Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi dile getirir:

Muḥammed isminüñ çoḳdur yetīmi
İki gözi cihānuñ iki mīmi

Revânî, NM 1, 24a

Muhammed ismi Türkçe'de Mehmed olmuştur. Halk şâirimiz Seyrânî'nin Yüce Peygamber'e de Mehmed ismiyle hitap ettiğini görüyoruz.[4]

---

1 Altıparmak, Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi, İst.Üniv.Ktp. T.Y. Nu:99, yk. 14a.

2 Müştâk, D, 87.

3 Ahmet Naci Büyükeken, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü. F.E.F. T.D.E.B. B.T. Konya, 1987, s. 41.

4 Hasan Ali Kasır, Develili Seyrânî, Hayatı-San'atı-Şiirleri, (y.y.), 1984, s.76.

3.39. MUHTĀR :

Cenâb-ı Hak, Hz.Peygamber'i bütün varlıklar arasından seçip, İlâhî tecellilerine mazhar kılmış, kendisine Habîb edinmiştir. Bu seçkinliğinden dolayı bir adı da Muhtâr'dır:[1]

Tīnet-i pākini rūşen kılmış ehl-i ʿāleme
İktidā kılmış tarīk-i Ahmed-i Muhtār'a şu

Fuzûlî,D, 24[2]

3.40. MUKTEDĀ :

Kendisine uyulan, örnek tutulan demektir. Hz.Muhammed'in en son peygamber olmasına rağmen; yaratılışta ve nübüvvette ilk olması hasebiyle diğer peygamberlerin O'nu tâkip ettikleri, Muktedâ ismiyle belirtilir:[3]

ʿĀleme pīşvā Muhammed'dür
Cümleye Muktedā Muhammed'dür

Kara Fazlî,GB,5[b]

Enbiyādan egerçi soñ geldüñ
Cümleye īlk Muktedā sensin

Fevrî, NM, 68[a]

Muktedâ ismi aynı zamanda; Hz.Peygamber'in mirâc gecesi Mescid-i Aksâ'da kılınan namazda bütün peygamberlere imam olduğunu belirten İmâm adıyla aynı mânâda kullanılır:[4]

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhî, yk. 145[a].

2 Ayrıca bkz. Kemâl Ümmî,D,7[b]; Muhammed Lutfî, HH, 50.

3 Şeyhî, HŞ,16; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Cezmî, NM 1, 6[a]; Riyâzî, D,5; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,12; Şeref Hanım, D, 20.

4 [illegible] 1, 34[b]

Cümlesine Muḳtedā olduñ o dem kim enbiyā
Ḳuds'de isrā şebinde tā namāza ṭutdı ṣaf
Zâtî, NM 1, 21[a]

3.41. MURTAŻĀ :

Aynı zamanda Hz.Ali'nin lakabı olan Murtazâ, Mustafa ve Müctebâ isimleriyle aynı mânâdadır; beğenilmiş, seçilmiş, seçkin demektir:

Ol melīhü'l-vech ü ol kalbi safâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ
Süleyman Çelebi,M,24

Enbiyā içre Murtażā sensin
Aṣfiyā içre Muṣṭafā sensin
Fevrî, NM 1, 68[a]

3.42. MUṢṬAFĀ :

Hz.Peygamber'in Muhtâr, Murtazâ ve Müctebâ adlarıyla aynı mânâdaki en meşhur ismi Mustafâ'dır. O'nun insana has kötü huylardan uzak, saf ve tertemiz olduğunu; seçkinliğini belirtir.[1] Na'tlarda bu isim Yüce Peygamber'in hem insanlar, hem de peygamberler arasındaki en seçkin kişi olduğu vurgulanarak ele alınır:[2]

Aduñ olmışdur senüñ ey Seyyid-i Sādāt-ı Ḫalḳ
Zübde-i insān-ı kāmil olduğıçün Muṣṭafā
Zâtî, NM 1, 20[b]

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143[a].
2 Şeyhî, HŞ,16,19; Karamanlı Nizâmî,D,73; Şemsî,D,44.

Pes güzîde olduġıçün cümleden
Nāmūnı ḳıldı senüñ Ḥaḳ Muṣṭafā
İsmetî, D, 29

3.43. MUṬĀ', MUṬĪ' :

Mutâ, itaat edilen kimsedir. Hz.Peygamber'e hem hayattayken, hem de ebedî âleme göç ettikten sonra emrettiği ve yasakladığı bütün işlerde ümmeti itaat etmiştir.[1] Bu yüzden bir adı Mutâ olan Yüce Peygamber'e aynı zamanda Mutî denilir. Zîrâ kendisi de Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine uymuş, yasaklarından kaçmış, İslâmiyet'i tebliğ vazifesini tam anlamıyla yerine getirmiştir.[2] Âzerî'nin na'tında bu iki ismin birlikte alındığını görüyoruz:

Dergeh-i ḳadri gibi şānı refī'
Ḫalḳa Muṭā' oldı vü Ḥaḳḳ'a Muṭī'
Âzerî, NM 1,2[b]

3.44. MUṬAHHAR :

Hz.Peygamber'in Tâhir ismi zâhirî, Mutahhar ismi de mânevî temizliğine işâret eder. Kudsî feyzlere, tecellîlere İlâhî bir bağlılıkla mazhar olup, gönül âlemi parladığı ve tam bir saflık içinde olduğu için O'na Mutahhar denilmiştir:[3]

Vālā-güher ü pāk-naẓar Ẕāt-ı Muṭahhar
Deryā-yı seḫā kān-ı 'aṭā-āver-i dünyā
Yahyâ Bey, D, 20

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 136[b].
2 a.g.e., yk. 137[a].
3 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 54[b].

Nesîmî, Hz.Muhammed'in doğduğu zaman kiliselerin yıkılması ve putların devrilmesi mucizelerini dile getirirken; O'na Mutahhar ismiyle hitap ederek dünyâya geldiği andan kıyâmete kadar küfrü temizlediğine işâret eder:

Ey Muṭahhar geldügüñ dem kim vücūda anadan
Kāfirüñ deyri yıḳıldı ditredi Lāt u Menāt

Nesîmî, D,42

3.45. MÜBEŞŞİR :

Hz.Peygamber'in Beşîr ve Büşrâ adlarıyla aynı kökten gelen bu ismi de müjdeleyici, müjdeler veren mânâsındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu isim: "Biz seni hakîkaten bir Şâhid, Mübeşşir ve bir Nezîr olarak gönderdik."[1] âyetiyle belirtilir:

Cümle ᶜālem milkine "Şāhid Mübeşşir hem Neẕīr"
Eyledi Ḥaḳ çünkim "erselnāk" ey Faḫr-i Cihān

Kıvâmî, FSM, 9

3.46, MÜCTEBĀ :

Muhtâr, Murtazâ ve Mustafâ isimleriyle aynı anlamdaki Müctebâ adı; Yüce Peygamber'in her yönden seçkin olduğunu bildirir.[2] Kıvâmî, Hz.Muhammed'in maddî ve mânevî bütün güzelliklerin en hâlisine sahip olan güzîde şahsiyetini bu isimle ifâde ederken;[3] Güvâhî, mahşerde yalnızca O'na mahsus olan şefaat yetkisiyle peygamberler arasındaki seçkin yerine işâret eder:

---

[1] El-Ahzâb, 33/45.
[2] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143[a].
[3] Kıvâmî, FSM, 8.

Şefâ'atde bilürüz Müctebâ'dur
Ümîdümüz kamu yarın anadur

Güvâhî, PN,92

3.47. MÜDDESSİR :

Örtünen, bürünen demektir. Hz.Peygamber; Hira Dağı'ında kendisine ilk vahiy gelip, Cebrâil AS'ı gördükten sonra evine dönmüş ve Hz.Hatice'ye elbisesi veyâ başka bir şeyle üzerini örtmesini söylemiştir. O sırada Cebrâil AS yeniden görünerek Müddessir Sûresi'ni getirmiştir. Bu sûre ile Hz.Peygamber'e; bürünüp uyuma zamanının geçtiği, görünmek, tek olan hakikati göstermek, bu yolda zahmetler çekmek,halkı irşâd için ağır yükler yüklenme vaktinin geldiği bildirilmiştir.[1] Sûrenin başındaki Müddessir hitâbından dolayı Yüce Peygamber'in bir ismi de Müddessir olmuştur:[2]

Dahi bir ismi Müddessir'dür anuñ
Ḳabîl-i bi'setinde Muṣṭafâ'nuñ

Hasîb, DE, 89a

Bu isim Müzemmil adıyla aynı mânâdadır ve birlikte ele alınır:

Ṣabûr u Şekûr u Şâkir oldur
Dahi Müzemmil ü Müddessir oldur

Nazîm, D, 38

3.48. MÜRSEL :

Peygamber olarak risâletle gönderilmiş mânâsındaki bu isim; diğer resullerden farklı olarak Hz.Muhammed'in

---

1 Müddessir, 74/1-2; Hak Dînî, C.VIII, s.5449.
2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 65b-66a.

yalnızca belli bir kavme değil, bütün insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderildiğini belirtir:

Ḳalan resūllerüñ ḳavmine idi daᶜveti çün
Nübüvveti ile bu ins ü cānna Mürsel'dür

Adlî, D, 19

3.49. MÜZZEMMİL :

Müzzemmil, Müddessir ile aynı mânâdadır. Yine bir sûre adı ve Hz.Peygamber'e hitaptır. Risâlet ve nübüvvet görevini bildiren bu isim, Yüce Peygamber'e inen ilk sûrelerden biri olan Müzzemmil Sûresi'nden alınmıştır.[1] Hasîb, Dürretü'l-Esmâ'da bu noktaya işaretle, Kur'ân'ın nâzil olmasıyla O'nun bir isminin de Müzzemmil olduğunu ifâde eder:

Resūl'e çünki Ḳur'ān nāzil oldı
Anuñ bir ismi de Müzzemmil oldı

Hasîb, DE, 89[a]

3.50. NĀSIḪ, NĀSIḪ-I EDYĀN :

Nâsıh; nesheden, reddeden, iptal eden demektir. Hz. Peygamber; getirdiği bütün dünyâyı şâmil, en son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'le kendisinden önceki bütün dinlerin hükmünü ortadan kaldırmış, iptal etmiştir:[2]

Ey Nāsıḫ-ı ḥükm-i köhne edyān
V'ey dīn-i cedīdine viren şān

Şehrî, NM 1,41[b]

---

1 Müzzemmil, 73/1; Hak Dînî, C.VIII, s.5420-5425.
2 Cem Sultan, SC, 78; Sünbülzâde Vehbî,D,5; Garîbî,D,3.

Dīn anuñdur bāḳī-i edyān nedür
Ḥükm anuñdur ḥikmet-i Yūnān nedür

Çün nübüvvet ẓāhir itdi Muṣṭafā
Nesh̬ oldı anuñla şerᶜ-i enbiyā

Ahmedî, İN, 3[b]

Fuzûlî, Hz.Peygamber'in Nâsıh ismine edebî bir üslup içinde işâret eder. Yüce Peygamber öyle bir güneştir ki, O ortaya çıkınca bütün peygamberler Sühâ yıldızı gibi görünmez olmuştur:

Çıh̬dı bir gün ki żiyāsında tamāmī-i rüsül
Oldı maḥv eyle ki h̬ūrşīd şuᶜāında Sühā

Fuzûlî, D, 129

Nâsıhın bir diğer mânâsı da yazı yazandır. Şâirler Hz.Peygamber'in bu ismini konu edinirken, O'nun Ümmî ve eline kalem almamış olmasına rağmen diğer dinlere iptal çizgisi çektiğini ifâde ederler:[1]

Egerçi h̬āmeye el urmaduñ elüñde idi
H̬aṭ-ı beṭālet-i İncīl ü nesh̬-i ḥarf-i Zebūr

Fuzûlî, D, 22

3.51. NEBÎ :

Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyyet ve vahdâniyyetini, emir ve yasaklarını insanlara bildiren, kendisine Allah'dan vahiy gelen ve nübüvvet mertebesine ulaşan peygambere nebî denilir. Nebîler yalnızca İlâhî vahiyleri halka tebliğle görevlidir. Resûller ise kendilerine kitap indirilmiş ve kendisinden önceki dinleri iptal eden peygamberlerdir. Bu yüzden her resûl nebîdir, fakat her nebî resûl değildir. Bu mânâdaki resûl ve nebî diğer peygamberler için bir un-

[1] Fuzûlî, D,130; Şehrî, NM 1, 41[b].

van olmamış, ancak Hz.Peygamber'e Resûl ve Nebī özel bir hitap olmuştur:[1]

Gelmeseydüñ ʿāleme sen ḫalḳ olınmazdı cihān
Dōstlığına yaradıldı ey Nebiyy-i Muhterem

Niyâzî-i Mısrî,D, 25[a]

Ayrıca Nebî ismi Nebiyyü'l-Melhame terkibiyle ele alınarak, Hz.Peygamber'in din düşmanlarıyla cihadı kastedilmiş;[2] Nebiyyü't-Tevbe adıyla da ümmetinin tövbesinin çabuk kabul edilmesine işâret edilmiştir.[3]

3.52. NEBİYYÜ'R-RAḤME :

Hz.Peygamber'in varlığı bütün âlemler için rahmettir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"[4] âyetiyle O'nun "Rahmeten Li'l-Âlemîn" olduğu bizzat belirtilmiştir. Bu yüzden bir adı da "rahmet peygamberi" mânâsında Nebiyyü'r-Rahme'dir:[5]

Aḥmed-i Mürsel Nebiyyü'r-Raḥme Faḫrü'l-Enbiyā
Māye-baḫş-ı ser-firāzī āb-ı rūy-ı serverī

Cevrî, D, 63

3.53. NEBİYYÜ'S-SEYF :

Hz.Peygamber ve ümmeti Hak yolunda, din uğrunda pek çok savaşlar yapmışlardır. Din için savaş emri yalnızca Hz.

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 60[a].
2 Zâdü'l-Meâd, C.I, s. 23.
3 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 75[b]-76[b].
4 Enbiyâ, 21/107.
5 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 74[b]-75[b].

Muhammed'e gelmiştir; cihat yalnızca O'na mahsustur.[1] Bu yüzden Peygamber'e Nebiyyü'l-Melhame, Sâhibü'l-Kadîb, Sâhibü's-Seyf ve Nebiyyü's-Seyf gibi isimler verilir. Na't-larda bu isimlerden Nebiyyü's-Seyf'in ele alındığını görüyoruz:[2]

Nāme-i Ḥaḳ'sın ki her saṭruñ dil-i a'dāya tīġ
Dört Kitāb içre Nebiyyü's-Seyf ile meşṭūrsın

Dânişî, NM 1, 17[a]

3.54. NECİYYU'LLĀH :

Yüce Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ın sırdaşı; daha açık bir ifâdeyle İlâhî sırların mazharı olduğu için Neciyyu'l-lâh denilir.[3] Bu isim aynı zamanda Hz.Nûh'un da lakabıdır:

Neciyyu'llāh idi hem daḫi nāmı
Velīkin Nūḥ'a ber-terdür maḳāmı

Hasîb, DE, 92[a]

3.55. NEẔİR :

Korkutucu mânâsını taşıyan bu isim Hz.Peygamber'e; ümmetinden Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini terk edenleri, yasakladığı fiilleri işleyenleri ve kendisine isyân edenleri İlâhî cezâ ile korkuttuğu için verilmiştir.[4] Kur'ân-ı Kerîm'de bu isim O'nun müjdeleyici anlamındaki Mübeşşir adıyla birlikte ele alınır.[5] Na'tlarda ise Nezîr ve Beşîr isimleri bir arada verilmiştir:[6]

---

1 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 172[a].
2 Ahmedî, CH,62; Yahyâ Bey, YZ, 6.
3 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68[a].
4 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 79[b].
5 El-Ahzâb, 33/45; ayrıca bkz. MÜBEŞŞİR.
6 Diğer örnekler için bkz. BEŞİR.

Geh didi aña Şefî' ü geh Nezîr
Gāh Şâhid geh Sirâc ü geh Beşîr
Ahmedî, İN, 3b

3.56. NİZÂMÜ'L-'ÂLEMÎN :

"Levlâk" kudsî hadisiyle belirtildiği gibi, Hz.Muhammed bütün kâinâtın yegâne yaratılış sebebidir. Âdetâ on sekiz bin âlemin varlığı O'nun zât ipliğine dizilmiş, kâinât O'nunla İlâhî nizâma kavuşmuştur. Bu yüzden bir adı da Nizâmü'l- Âlemîn'dir:[1]

İmâmü'l-Muttakîn oldur Hitâmü'l-Mürselîn ol şâh
Nizâmü'l-'Âlemîn oldur Hümâmü'l-Ekmelîn ol şâh
Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ,I/103

3.57. NÛR :

Allâh, herşeyden önce Hz.Peygamber'in Nûr-ı Muhammedî denilen nûrunu, daha sonra da o nûrdan Levh-i Mahfûz,Kalem, cennet, cehennem, gökler, yeryüzü ve insanları yaratmıştır. Dolayısiyle hem Hz.Peygamber'in mübârek vücûdunun nûrdan, hem de bütün kâinâtın O'nun nûrundan yaratılması sebebiyle isimlerinden biri de Nûr olmuştur.[2] Na'tlarda O'nun bu adı: Nûr-ı Âlem, Nûr-ı Asfiyâ, Nûr-ı Ayn-ı Asfiyâ, Nûr-ı A'zam, Nûr-ı Çeşm-i Âlemiyân, Nûr-ı Çeşm-i Enbiyâ, Nûr-ı Dırahşân, Nûr-ı Ekrem, Nûr-ı Eşi"a-Bahş-ı Usât,Nûr-ı Ezel, Nûr-ı Güzîn, Nûr-ı Hak, Nûr-ı Hudâ, Nûr-ı Hüviyyet, Nûr-ı Kadîm-i Zât-ı Mevlâ, Nûr-ı Mahz, Nûr-ı Mihr-i Subh-ı "Mâ evhâ", Nûr-ı Muhammedî, Nûr-ı Mübîn, Nûr-ı Nazargâh-ı Hudâ, Nûr-ı Nebeviyye, Nûr-ı Pâk, Nûr-ı Rahmet, Nûr-ı Şeref-Perver, Nûr-ı Tevhîd ve Nûr-ı Uyûn-ı Kerem gibi terkipler hâlinde ele alınmıştır. Bu örneklerde ilk önce O'nun

1 Muhammediye Şerhi, C.I, s.109.
2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 80a.

nûrunun yaratıldığı, bizzat Hakk'ın nûru olduğu, cihânın O'nun nûruyla aydınlandığı, güneş ve ayın o nûrdan istifâde ettiği, o tertemiz ve saf nûrun bir feyz güneşi gibi dünyâya ışık, günahkârlara rahmet saçtığı ve Hz.Peygamber'in bütün canlıların gözünün nûru olduğu anlatılır:[1]

Nūr'dur ẕāt-ı pāk-i muḥteremi
Nūr ammā ki Nūr-ı Raḥmet'dür

Cezmî, NM 1,7[a]

Sen beşersin egerçi ṣūretde
Nūr-ı Ḥaḳ'sın velīkin sīretde

Sezâyî-i Gülşenî, D,5

3.58. PEYĠAMBER :

Türkler'in İslâmiyet'i ilk kabul ettiği dönemlerde savçı, elçi, ilçi, yalavaç ya da yalavuç terimleriyle[2] karşıladıkları peygamber; Cenâb-ı Hak'dan haber getiren, emir ve yasakları ümmetine bildirendir. Na'tlarda peyâmber veyâ peyember şekillerinde de ele alınan bu terim yalnızca Hz. Muhammed'e verilen bir isim, bir unvan değildir; umûmî bir tâbirdir. Ancak Resûlullâh, âhir zaman peygamberidir:

Olalı Peyġamber-i Āḫir-Zamān'a naʿt-gū
Āb-ı rūy-ı ümmet-i āḫir-zamānī‿dür sözüm

Nef î, NM 1, 88[b]

---

1 Şeyyad Hamza,ŞHBM,13; Mehmed,IN,68; Şeyhî,HŞ,16,17; Kıvâmî,FSM,7; Güvâhî,PN,92; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Şehrî, NM 1,41[b]; Cezmî, NM I,3[b],4[a],5[a],6[b],7[a]; Cevrî,D,63; Haylî,NM 1,14[a]; Azîz, NM 3,17[b]; Nâbî,D,7,10; Niyâzî-i Mısrî,D,25[a]; Şeyh Gâlib, D,2[a]; Ali Safâyî,D,3[a]; Enderunlu Fâzıl,D,8; Sezâyî-i Gülşenî,D,5; Şeref Hanım,D,10; Osman Kemâlî, DKAS,34; Şemsî,D,90,150.

2 Saadet Çağatay, "Türkçe Dînî Tâbirler" Necâtî Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.195.

3.59. RAḤĪM :

Hz.Peygamber; bütün mü'minlere, fakirlere, çâresizlere, muhtaçlara, dul ve yetimlere hâsılı bütün ümmetine karşı şefkatli ve merhametlidir. Bu yüzden kendisine verilen Rahîm ismi Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.[1] Aynı âyette O'nun Raûf ismi de belirtilir ki; Rahîm ve Raûf adları aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dandır. Bu sıfatlara Hz.Muhammed'den başka hiç bir peygamber mazhar olmamıştır.[2] Na'tlarda Rahîm ve Raûf adları birlikte ele alındığı gibi,[3] O'nun merhametinin kıyâmette şefaat şeklinde tecellî edeceğine de işâret edilir:

Raḥīm ü Raḥmet ü Nūr-ı Mübīn'dür
Ḳıyāmetde Şefīᶜü'l-Müẕnibīn'dür

Mehmed, IN, 68

3.60. RAḤMET, RAḤMETEN Lİ'L-ᶜĀLEMĪN :

Hz.Peygamber Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir, Rahmeten Li'l-Âlemîn'dir.[4] O'nun varlığı âlemler, insanlar ve diğer bütün canlılar için bir Rahmet'tir:[5]

Allāh'dan ᶜināyete senden şefāᶜate
Ḳalmış durur işüm benüm ey Raḥmet-i Raḥīm

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 14

---

[1] Tevbe, 9/128; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 251[b].
[2] Kur'ân-ı Hakîm, C.I, s. 303.
[3] Bkz. RA'ÛF.
[4] Bkz. Âyetler Böl. Enbiyâ, 21/107.
[5] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 137[b]; diğer örnekler için bkz. Süleyman Çelebi, M, 24; Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, II/216; Şemsî, D, 150.

Muḥammed ᶜĀlim-i ᶜİlme'l-Yaḳīn'dür
Muḥammed "Raḥmeten Li'l-ᶜĀlemīn"dür

Ahmedî, CH, 62

3.61. RA'ŪF :

Yüce Peygamber'in Nebiyyü'r-Rahme, Rahîm ve Rahmet isimlerinin bir benzeri olan Ra'ûf da şefkatli ve merhametli demektir. Esmâ-i Hüsnâ'dan olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de Rahîm adıyla birlikte anılan bu isim, na'tlarda da Rahîm'le birlikte ele alınır:[1]

Gāh anuñ ḫulḳına didi Ḥaḳ "ᶜAẓīm"
Geh "Ra'ūf" itdi anı vü geh "Raḥīm"

Ahmedî, İN, 3b

3.62. RESŪL, RESŪLU'LLĀH :

Cenâb-ı Hak tarafından insanları dîne davet için gönderilen peygambere Resûl denilir. Her resûl aynı zamanda nebîdir. Fakat her nebî resûl değildir. Risâletin nübüvvete göre daha özel bir yeri vardır. Resûl; kendisine kitap indirilen şânı yüceltilmiş veyâ kendisinden önceki dînin hükümlerini kaldırmakla görevlendirilmiş peygamberdir. Bununla birlikte cihat gibi görevlerle gönderilen resûle de ulu'l-azm peygamber denilir. Nebî ise yalnızca Hak'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ eden ve ibâdetle görevli olan peygamberdir.[2]

Na'tlarda Hz.Peygamber Resûl adıyla ele alınırken, O'nun risâletinin bütün kâinâtı şâmil olduğu ve diğer pey-

---

1 Bkz. RAHÎM.

2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk.60a; Muhammediyye Şerhi, I/108; ayrıca bkz. NEBÎ.

gamberlerden üstünlüğü dile getirilir:[1]

Muḥammed-i ʿArabī kim Resūl-i Ekmel'dür
Taḳarrübiyle ḳamu enbiyādan efḍaldür

Adlî, D, 19

Ḫudā'nıñ en büyük iḥsānı sensin yā Resūla'llāh
Benim her derdimiñ dermānı sensin yā Resūla'llāh

Hersekli Ârif Hikmet, D, 87

3.63. RESŪLÜ'S̱-S̱AḲALEYN :

Resûlullâh hem insanların, hem de cinlerin peygamberi olduğu için bir adı da Resûlü's-Sakaleyn'dir:

Şeh-i Kevneyn Resūlü's̱-S̱aḳaleyn
Mefḫar-ı ʿĀlem İmāmü'l-Ḥaremeyn

Naʿtî, HM, 6[b]

3.64. RŪḤ-I ʿĀLEM, RŪḤ-I AʿẒAM, RŪḤU'L-ERVĀḤ :

Bütün rûhlar Hz.Peygamber'in rûhundan yaratılmıştır. Bu yüzden O'na Ebû'l-Ervâh isminin yanında; Rûh-ı Âlem, Rûh-ı A'zam, Rûhu'l-Ervâh da denilir:[2]

Muṣṭafā'dur Rūḥ-ı Aʿẓam nūrı nūr-ı kā'ināt
Muṣṭafā'dur vech-i Ekrem sırrı sırr-ı beyyināt

Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, I/26

---

[1] Yahyâ Bey, D,245; Kıvâmî, FSM,7; Şehrî, NM 1, 38[a]; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,96; Osman Kemâlî, DKAS, 150.

[2] Yazıcıoğlu Mehmed, MŞ, II/547; Na'tî, HM, 6[b].

3.65. ṢĀDIḲ, ṢĀDIḲU'L-VAᶜDÜ'L-EMĪN :

Hz.Peygamber her sözünde ve işinde doğruluktan ayrılmadığı, va'dlerini yerine getirdiği ve sözüne de sâdık olduğu için bu ismin sahibidir:[1]

Ṣıfātı Ṣādıḳu'l-Vaᶜdü'l-Emīn'dür
Sirācü'l-Evvelīn ü Āhirīn'dür

Mehmed, IN, 67

3.66. ṢAFİYYU'LLĀH :

Hz.Peygamber; Cenâb-ı Hakk'ın bütün varlıklar arasından seçtiği en mükemmel insandır. Safiyyullâh'dır.[2] Bu isim aynı zamanda Hz.Âdem'in lakabıdır:

Bir ismi de Ṣafiyyu'llāh oldı
Semiyy-i cedd-i ᶜālī-cāh oldı

Hasîb, DE, 91[b]

3.67. ṢĀḤİB-İ ḲUR'ĀN :

Yüce dînimizin kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Peygamber'e vahiy yoluyla verilmiştir. On dört asırdır bir tek harfi değişmeden aynen korunan ve kıyâmete kadar da korunacak olan bu mukaddes kitap Hz.Muhammed'in ebedî ve en büyük mucizesidir. Dolayısiyle na'tlarda Hz.Peygamber için Sâhib-i Kur'ân terkibi bir isim olmuştur:[3]

---

[1] Ayrıca bkz. ÂYETLER BÖL. Meryem, 19/54.
[2] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 68[a].
[3] Şemsî, D, 150.

Fahr-i ʿĀlem Hāce-i Kevneyn İmāmü'l-Mürselīn
Ṣāḥib-i Ḳur'ān-ı Muʿciz mürşid-i rāh-ı Hudā

Kıvâmî, FSM, 7

3.68. ṢĀHİBÜ'L-LİVĀ :

Hz.Peygamber, kıyâmet günü günahkârların tek şefaat kaynağı olacaktır. O'nun şefaat yetkisini belirten Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd'in tek sahibidir. Şefaat ümidiyle O'na başvuran ümmeti Livâ-i Hamd adlı bayrağının altında toplanacaktır. Dolayısiyle bir adı da Sâhibü'l-Livâ'dır:[1]

"Yevme tüblâ" da halâik cem'ine sensin Şefî
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS, 19

3.69. ṢĀḤİBÜ'L-MİʿRĀC :

Bu isim Hz.Muhammed'den başka bir peygambere nasip olmayan mirâc hâdisesinin tek sâhibi olduğunu belirtir:[2]

Merḥabā yā Muṣṭafā ey Nūr-ı ʿAyn-ı Aṣfiyā
Merḥabā ey Ṣāḥibe'l-Miʿrāc fī dāci'ẓ-ẓulem

Niyâzî-i Mısrî,D, 25[a]

3.70. ṢĀḤİBÜ'Ş-ŞEFĀʿAT :

Hz.Peygamber, mahşerde şefaat-ı kübrânın sâhibidir.[3]

---

[1] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 174[b].

[2] a.g.e., a.s.; Örnekler için bkz. Azîz Mahmûd Hüdâyî,K, 44; Süleyman Nahîfî, NM 2, 30[a].

[3] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 166[b].

Ey menbaᶜ-ı mürüvvet ü mā'ü'l-ḥayāt-ı feyż
Ey Ṣāḥib-i Şefāᶜat ü hem Kevs̱er āfitāb

Cezmî, NM 1,4a[1]

3.71. ṢĀḤİBÜ'T-TĀC :

Taç, saltanatın nişanıdır; ancak sultânların tâcı olur. Bu yüzden Sultân-ı Enbiyâ'ya Sâhibü't-Tâc denilmiştir. Bu ismin bir diğer izahı da Hz.Peygamber'in Araplar'ın taç imâme dedikleri sarığı kullanmasıdır. O'ndan başka hiç bir peygamber başına sarık sarmadığı için de kendisine Sâhibü't-Tâc denilir.[2] Na'tlarda bu isim Sâhib-i Külâh veyâ Sâhib-i Tâc şeklinde ele alınırken, özellikle sultânlık tâcı kastedilmiştir:[3]

Nübüvvet taḫtınuñ Ṣāḥib-Külāhı
Vilāyet çarḫınuñ mihr ile māhı

Şeyhî, HŞ, 16

Nūruñ sirāc-ı vehhāc
ᶜĀlemler saña muḥtāc
Ṣāḥib-i Tāc u Miᶜrāc
Sensin yā Resūla'llāh

Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,44

3.72. SEYYİD :

Seyyid; lugat mânâsı olarak efendi, başkan, önde gelen demektir. Habîbullâh olan Hz.Peygamber, Yüce Yaratıcı'nın yanındaki üstün değeriyle insanların en ulusudur. Bu yüzden bir adı da Seyyid'dir. Nitekim bir hadiste: "Ben

---

1 Ayrıca bkz. Cezmî, NM 1, 7a.
2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 174a.
3 Şeyyad Hamza, ŞHBM, 13; Rûhî-i Bağdâdî, K,82.

Âdem oğullarının Seyyid'iyim. Buna rağmen övünme yok"[1] diyen Hz.Peygamber "Seyyid-i Veled-i Âdem" ismine bizzat işâret etmektedir. O; bütün insanların, kâinâtın, dünyâda ve âhiretteki bütün yaratılmışların ve nihâyet bütün peygamberlerin efendisidir. Bu sebeple O'nun bu ismi na'tlarda Seyyid-i Veled-i Âdem, Seyyid-i İbni Âdem, Seyyid-i Nev'-i Beşer, Seyyid-i Kâinât, Seyyid-i Kevneyn, Seyyid-i Ebrâr ve Seyyid-i Mürselîn gibi terkiplerle ele alınır:[2]

Seyyid-i Nevᶜ-i Beşer deryā-yı dürr-i ıṣṭıfā
Kim sepüpdür muᶜcizātı āteş-i eşrāre ṣu

Fuzûlî, D, 24

Geldi nice peyġamber-i ẕī-şān bu cihāna
Sen cümlesine Seyyid ü s̱ervetsin efendim

Şeref Hanım, D, 18

3.73. SİRĀC :

Sirâc; ışık, kandil, mum veyâ nûrdur. Güneş ve aya da sirâc denilir. Hz.Peygamber'in nûru ise güneş ve ayın ışığından daha parlaktır. O'nun nûru ezelde varlık âlemlerinin doğuş yeri olmuştur. Diğer yandan hidâyet nûru ile bütün kâinâtı kıyâmete kadar aydınlatacaktır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'de O'na Sirâc denmiştir.[3]

Ahmedî, İskender-Nâme'deki na'tında Yüce Peygamber'in âyetle belirtilen Şâhid, Beşîr, Nezîr adları yanında Sirâc ismini de dile getirirken;[4] Mehmed yukarıdaki izâha uygun olarak O'nun ezelî ve ebedî bir nûr kaynağı oluşunu ifâde eder:

---

1 Kadı Iyâz, Şifâ-i Şerîf, s.166; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 56[a].
2 Şeyyâd Hamza, ŞHBM,13; Nesîmî,D,43; Fuzûlî,D,403.
3 El-Ahzâb,33/49; Delâil-i Hayrât Şerhi,yk. 129[a].
4 Ahmedî, İN, 3[b].

Sıfātı Ṣādıḳu'l-Vaʿdi'l-Emīn'dür
Sirācü'l-Evvelīn ü Āḫirīn'dür

Mehmed, IN, 67

3.74. ŞĀHİD :

Hz.Muhammed, kendilerine peygamber olarak gönderildiği insanların, dîne olan davetine icâb edip etmediğine kıyâmet günü şehâdet edeceği için Cenâb-ı Hakk'ın bir Şâhid'idir. Müştâk Baba, mahşerde yalnızca O'nun şâhidliğine ve şefaatine ihtiyaç duyulacağından bahisle Peygamber'e bu isimle hitâb eder:[1]

Ey Şāh-ı Enbiyā meded ey Şāhid-i Ḫudā
Leb-teşnehā-yı Kevs̱er ü havż-ı şefāʿatiz

Müştâk, D, 32

3.75. ŞEFĪʿ, ŞEFĪʿÜ'L-MÜẔNİBĪN :

Hz.Peygamber, mahşerde günahkâr müslümanların azaptan kurtulmaları için Cenâb-ı Hakk'ın izni ile onlara şefaat edecektir. Bu itibarla Şefî ve Şefîü'l-Müznibîn isimlerinin sahibidir.[2] Na'tlarda; Şefî-i Rûz-ı Cezâ, Şefî-i Rûz-ı Nedem, Şefî-i Rûz-ı Kıyâmet, Şefî-i Küll-i Ümem, Şefîü'l-Halk, Şefîü'l-Mücrimîn, Şefî-i Güneh, Şefî-i Cürm-i Ümmet ve Şefî-i Her Maâsî terkipleriyle O'nun kıyâmet gününde bütün günahkârların tek şefaatçisi olduğu anlatılır:[3]

---

1 Diğer örnekler için bkz. Ahmedî,İN,3[b]; Kıvâmî,FSM,9; Müştâk,D,47.

2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 147[b].

3 Şeyyad Hamza,ŞHBM,13; Ahmedî,İN,3[b]; CH,61,65; Mehmed,IN, 68; Fuzûlî,NM 1,60[b]; Güvâhî,PN,92; Kıvâmî,FSM, 7,9; Cezmî,NM 1,5[b],6[a]; İsmetî,D,29; Nâdirî,NM 1, 92[a]; Neşâtî,NM 1,81[b]; Nâilî,D,32; Şeref Hanım,D,8,10; Müştâk, D,11.

Rūz-ı maḥşer saña ḳalmışdur şefā'at yā Resūl
Sen Şefī'ü'l-Müẕnibīn'sin ümmetüñ gerçi 'uṣāt

Hâşimî, NM 1, 99[a]

Şefī'-i Rūz-ı Ḳıyāmet Muḥammed-i 'Arabī
Ki ḥaşr luṭfı ile bī-günāhkār ḳalur

Nâilî-i Kadîm, D, 32

3.76. ṬĀ-HĀ :

Kur'ân-ı Kerîm'in yirminci sûresinin adı ve bu sûrenin ilk âyetidir. Hurûf-ı mukattaadandır. Değişik tefsirleri vardır:

1. Esmâ-i Hüsnâ'dandır.
2. Hz.Peygamber'in isimlerinden biridir.
3. "Yâ Recûl", yâni ey adam demektir.
4. Yemindir.
5. "Ey İnsan" mânâsındadır.
6. Tâ-Hâ kelimesinin tı harfi Hz.Peygamber'in Tâhir ismine, Hâ ise Hâdî ismine işâret eder. Dolayısıyla Tâ-Hâ, Tâhir ve Hâdî; yani insanları küfür ve şirkten temizleyen, onları imân nûruna ve hidâyete eriştiren anlamındadır.
7. "Tâ" çiğnemek, basmak masdarından emir, "Hâ" da arzdan kinâyedir. Buna göre mânâsı her iki ayağınla yere bas demektir. Resûlullâh; gece namazlarında bazan bir ayağı, bazan da diğer ayağı üzerinde dururdu. Bu yüzden ayakları şişip rahatsız olunca, her iki ayağıyla da yere basması için bu vahiy gelmiştir.[1]
8. Tâ-Hâ kelimesinin tı harfi Tûbâ'ya, hâ harfi de Hüdâ'ya delâlet eder. Cennete ve Tûbâ ağacına erişmek Hz.Peygamber'in hidâyetiyle olduğu için O'na Tâ-Hâ denmiştir.
9. Tâ-Hâ ismindeki tı harfi ebcedde dokuz, hâ harfi ise beş rakamına tekâbül eder. Her ikisinin toplamı on dörttür. Hz.

---

[1] İlk yedi madde için bkz. Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s.564; Hak Dînî, C.V, s.3318; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 51[a]-52[a].

Muhammed de her türlü noksandan uzak oluşu, mükemmelliği ve nûruyla kâinâtı aydınlatmasından dolayı ayın on dördüne, dolunaya benzetilir. Bu sebeple kendisine Tâ-Hâ adı verilir.[1] Na't şairlerimizin Tâ-Hâ isminin bu son izahına yer verdiklerini görüyoruz:

"Ṭā-Hā" birle ögdi anuñ özini
Ya'nī ayuñ bedri diyüp yüzini

Âşık Paşa, GN, 6[a]

Ey māh-ı çār-deh-şebe diyü ḫiṭāb ider
Ḥaḳ saña anda kim didi Ḳur'ān'da "Ṭā vü Hā"

Karamanlı Nizâmî, D, 75

Hz.Peygamber'in huruf-ı mukattadan olan diğer isimleri de Hâ-Mîm ve Yâ-Sîn'dir. Na'tlarda Tâ-Hâ adı bu isimleriyle birlikte ele alınarak, O'nun yüceliğine ve Cenâb-ı Hakk'ın bu hitaplarla Habîb'ine olan tazîmine, tekrîmine, medhine işâret edilir:[2]

Ḫiṭāb-ı 'izzet-i "Ṭā-Hā" vü "Ḥā-Mīm"
Zihī devlet zihī ta'ẓīm ü tekrīm

Yahyâ Bey, YZ, 5

Fuzûlî; Yüce Peygamber'in Yâ-Sîn adıyla sıfatlarının, Tâ-Hâ ile de zâtının kastedildiğini ifâde eder:

"Yā-Sīn" ṣadef-i dür-i ṣıfātuñ
"Ṭā-Hā" gül-i būstān-ı ẕātuñ

Fuzûlî, NM 1, 60[a]

Hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî ise; Tâ-Hâ ismindeki tı ile tulû ve tâli, hâ ile de hübût ve hâbıt mefhumlarına işâret eder:

---

[1] Sekizinci ve dokuzuncu maddeler için bkz. Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 51[b]-52[a].

[2] Ahmedî, İN, 3[b]; Mehmed, IN; 67; Yahyâ Bey,D,22; Fuzûlî, D,129.

Tāli' ü hābıṭa hestī-i bülend-i pestī
Dergeh-i Ḥażret-i "Ṭā-Hā" dan eyler istimdād

İsm-i pākünde olan ma'nī-i "Ṭā-Hā" eyler
Cümle eşyāda ṭulū' ile hübūṭa imdād

Nâbî, D, 7

Şâir; tulû ve hübût ile ifâde ettiği, nüzûl ve urûc da denilen, iniş ve çıkış kavislerinde yâni her canlının maddî bir varlık hâlinde dünyâya gelip, tekrar ebedî âleme dönmesini sembolize eden bir daire içindeyken tek yardımcısının, yol gösterici ve şefaatçisinin Yüce Peygamber olduğunu Tâ-Hâ isminin delâletiyle anlatmaktadır.

3.77. 'URVE-İ VÜSḲĀ :

Urve-i Vüskâ; tutulacak sağlam yer, ip, bağ demektir. Müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'deki: "... gerçekten sağlam bir bağa yapıştı."[1] meâlindeki âyette geçen bu ibâre ile Hz.Peygamber'in kastedildiğini söylerler. Zîrâ, Hz.Muhammed'e îmân edip, O'na bağlananlar sağlam bir mesned bulmuşlardır. İki cihan saadetine nâil olmanın tek yolu O'na ve tebliğ ettiği dîne bağlanmakla gerçekleşir. Bu yüzden Hz.Peygamber'e de bu âyetten mülhem Urve-i Vüskâ denilir.[2] Yalnızca Ahmedî'nin, Cemşîd ü Hurşîd mesnevisindeki na'tında bu isme işâret edildiğini tesbit ettik. Şâir, aşağıda verilen beyitteki "Urve ve Vüskâ" ibâresini doğrudan Hz.Peygamber'in ismi olarak vermemiş, O'nun atının terkisindeki kayışın tutulacak en sağlam ip olduğunu belirterek; en doğru yolun Yüce Peygamber'i tâkip etmekle bulunacağını ifâde etmiştir:

Ṣafā buldı anuñla Ka'be Merve
Anuñ fitrākidür "Vüsḳā vü 'Urve"

Ahmedî, CH, 64

---

1 Bakara, 2/256.
2 Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 139^b-140^a.

3.78. ÜMMÎ :

Ümmî; anasından doğduğu gibi kalmış, okuma yazma öğrenmemiş demektir. Hz.Muhammed de okuma yazma öğrenmediği ve herhangi bir ilim tahsil etmediği için Ümmî'dir. Diğer yandan bu ismin Mekkeli mânâsına geldiği ileri sürülür. Cenâb-ı Hak dünyâyı yaratacağı zaman önce Ka'be-i Mükerreme'nin yerini, daha sonra da yeryüzünü yaratmıştır. Bu yüzden o bölgeye yâni Mekke'ye, bütün beldelerin annesi mânâsında Ümmü'l-Kurâ denmiş; Hz.Peygamber'e de Ümmü'l-Kurâ'da doğduğu için Mekkeli anlamında Ümmî denilmiştir.[1] Ancak edebî kültürümüzde Ümmî adı ilk izahta belirtildiği gibi öğrenim görmemiş mânâsında ele alınır ve Yüce Peygamber'in tahsil yapmadığı halde, bütün ilimlere vukûfu; dolayısiyle Ümmî adına rağmen Âlim oluşunun peygamberliğine delâlet eden açık bir mucize olduğuna işâret edilir:

Adı Ümmī o ʿĀlim ü dānā
Muʿcizāt oldı ümmīlik aña

Yahyâ Bey, ŞG, 8

Na'tlarda O'nun okuyup yazmadığı halde, Levh-i Mahfûz'da yazılı İlâhî ilimlere vâkıf olduğu; yazı tahtasıyla kaleminin, Levh-i Mahfûz ve Kalem olduğu; gayb kitabını talim edilmeden ezberlediği; Ümmî olmasına rağmen sözlerinin Kitabullâh olan Kur'ân-ı Kerîm oluşu; Ümmü'l-Kitâb da denilen Kur'ân-ı Kerîm mucizesiyle asırlardır nice âlimi, şâiri, belâgat ehlini âciz bıraktığı; kendisine Ümmî denilmesine rağmen, ârif ve Ümmü'l-Maârif olan Peygamber'in tek öğreticisinin Cenâb-ı Hak oluşu dile getirilir:[2]

Raḥmān iken muʿallimüñ Ümmī ḳoduñ aduñ
Sulṭān iken dü-kevne ḳabāçendürür ʿabā

Şeyhî, HŞ, 18

---

[1] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 143b-144a.
[2] Cem Sultan, SC,80; Âzerî,NM 1, 2b; Hâletî, NM 1,12b; Vechî,NM 1, 98a; Nâbî,D,7; Sünbülzâde Vehbî,D,5; Müştâk,D,8,

ʿUlūm-ı ʿāleme ʿallām u vāḳıf
Adı Ümmī velī Ümmü'l-Maʿārif

Yahyâ Bey, YZ, 6

ʿĀlim-i Ümmī-laḳab gencīne-i Ümmü'l-Kitāb
Oldı her nuṭḳında maḫfī bir kitāb-ı müsteṭāb

Neccârzâde Rızâ, D, 78

Ümmî'dir egerçi ol melek-hû
İlmiyle cihânı kıldı memlû

Ümmî ki şerîatinde tâbân
Ahkâm-ı Hukûk-ı nev'-i insân

Ümmî idi gerçi kıldı kendi
Âciz bülegâ-yı Necd ü Kind'i

Ziyâ Paşa, 28, 58

3.79. VELĪ :

Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'dan olan bu ismin değişik mânâları mevcuttur. Bunlara göre: Velî, yardım eden demektir. Hz.Peygamber de din ehlinin, fakirlerin, zayıfların ve âcizlerin yardımcısıdır. Ayrıca Resûlullâh irfan sâhibi, ârif olduğu için Velî'dir, Bu sıfat yakın mânâsında ele alınınca, Cenâb-ı Hakk'a herkesten, her şeyden yakın olduğu için Yüce Peygamber Velî adını taşır.[1] Risâlet, nübüvvet ve velâyetin şahsında birleştiği Hz.Muhammed'in Velî ismiyle ilgili olarak buna benzer açıklamalar getirilirken; na'tlarda O'nun dertlilere derman veren, âsîlere şefaatçi olan lutufkâr bir Veliyy-i Nimet olduğu konu edilir:

Şu ʿarż-ı ḥālime baḳ eyle merḥamet ḳuluña
Ki sen Veliyy-i Niʿam yā Muḥammed-i ʿArabī

Enderunlu Fâzıl, D,9

---

[1] Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 132[b]-133[a].

3.80. YĀ-SĪN :

Yâ-Sîn, Kur'ân-ı Kerîm'in kalbi olarak nitelenen otuz altıncı sûresinin adı ve ilk âyetidir. Hurûf-ı mukattaadan olan bu âyet için müfessirlerin değişik görüşleri mevcuttur. Tay Kabîlesi'nin dilinde Yâ-Sîn hitâbının "ey insan" mânâsına geldiği; Yâ ile Yedullâh, Sîn ile de Hz.Peygamber'in seyyidliğine veyâ "Yâ Semî" ismine işâret edildiği gibi izahlar öne sürülmüştür.[1] Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'ya dâhil olan bu isim, na'tlarda Hz.Peygamber'in hurûf-ı mukattaadan diğer isimleriyle birlikte ele alınır ve bunların, Hz.Peygamber'i Cenâb-ı Hakk'ın dilinden öven hitap ve sıfatlar olduğu ifâde edilir:[2]

Nidā oldı aña "Levlāk" ta'yīn
Senā yazıldı hem "Ṭā-Hā" vü "Yā-Sīn"

Mehmed, IN, 67

Nice taḳrīr ideyüm vaṣfını ol şāhuñ kim
Ana vaṣṣāf ola "Yā-Sīn" ü mu'arrif "Ṭā-Hā"

Fuzûlî, D, 129

Neticede Yâ-Sîn isminde de görüldüğü gibi Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'de ya da dînî kültürümüzde yer alan bütün isimleri O'nu medheder mâhiyette, âdeta na't muhtevâsındadır. Bu isim ve sıfatlarla O'nun ezelî ve ebedî üstünlükleri; hidâyeti, rahmeti, şefaati, Cenâb-ı Hakk'ın yanındaki yeri, seçkinliği ve her yönden mükemmelliği vurgulanmıştır.

---

1 Kur'ân-ı Hakîm, C.II, s.779; Hak Dînî, C.VI, s.4006; Delâil-i Hayrât Şerhi, yk. 52[b]; Muhammediye Şerhi, C.II, s.12; Ed-Dürretü'l-Esmâ, yk. 31[a].

2 Ahmedî, İN,3[b]; Fuzûlû, NM 1,60[a]; Muhammed Lutfî,HH, 50.

4. H Z. P E Y G A M B E R' İ N H A Y A T I

571-632 yılları arasında dünyâyı şereflendiren Hz. Muhammed'in hayatı diğer peygamberlerin hayatına benzemeyen müstesnâ bir özellik taşır. O; insanlığın en son, en mükemmel ve ebedî dîni olan İslâmiyet'i tebliğ etmiş, bütün insanları bir olan Allâh'a îmâna davet etmiştir. Dolayısıyle hayatının her safhası dînî edebiyatımızda müstakil eserler halinde ele alınmış ve mevlid, mi'râciyye, mucizât hicret-nâme, gazavât-ı nebî gibi belli konular yanında; hayatını bütünüyle ele alan sîreler vücûda getirilmiştir. Siyerde Hz.Peygamber'in ilk yaratılan cevher olan ve Nûr-ı Muhammedî adı verilen nûrundan başlayarak, bu nûrun Yüce Peygamber'e kadar intikâli, doğumu, çocukluğu, evlenmesi, peygamberlik vazifesi, mucizeleri, hicreti, savaşları ve nihâyet ebedî âleme göç etmesi bütün ayrıntılarıyla konu edilir.

Hz.Peygamber'in medhine mahsus bir tür olan na'tlarda da hayatına ait bu hususlara kısmen işâret edildiğini görüyoruz. O'nun isim ve sıfatları, bedenî ve ahlâkî özellikleri, doğumuyla birlikte başlayan mucizeleri na'tlarda önemli bir yer tutar. Bu yüzden hilye ve mucizât türleriyle na'tların büyük nisbette paralellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında Hz.Peygamber'in hayatının yalnızca bazı önemli noktalarla ele alınması sebebiyle na'tlara sîre özelliğinin oldukça az aksettiğini de düşünmek mümkündür.

4.1. DOĞUMU :

Hz.Peygamber'in doğduğu gece vukû bulan hârikulade olaylar na'tlarda O'nun mucizeleriyle birlikte ele alınmıştır. O'nun cihânı nûruyla aydınlattığı gece Kisrâ'nın sarayının yıkılması, mecûsîlerin tapınağındaki âteşlerin sönmesi, kiliselerdeki putların devrilmesi, Sâve Gölü'nün

yerle bir olması na'tlarda sık sık konu edilir ve neticede Yüce Peygamber'in doğumuyla birlikte yeryüzünde putperestliğin yok olmaya yüz tuttuğu vurgulanır.[1]

Bunun dışında Vechî[2] ve Hâletî'nin na'tlarında Hz. Peygamber'in Mekke'de doğduğuna işâret edilir. Asırlardır İslâmiyet'in merkezi durumundaki Mekke'nin yeryüzünde yaratılan ilk yer olması inancı ile bir adı da beldelerin anası mânâsında Ümmü'l-Kurâ'dır. Yüce Peygamber'in nûrlu zâtı, bir hidâyet güneşi gibi bu şehirde doğmuştur:

Mekke'den oldı nūr-ı pāki bedīd
Ṭoğdı Ümmü'l-Ḳurā'dan ol ḫūrşīd

Hâletî, NM 1, 12[b]

4.2. ÇOCUKLUĞU :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in çocukluğu ve yetişmesine dâir hemen hiç bilgi verilmez. Ancak O'nun hayatından bahseden eserlerden öğrendiğimize göre amcası Ebû Tâlib'in yanında iken bir ara çobanlık yapmıştır. Vechî, na'tında Hz. Peygamber'in çocukluğuna ait bu hususu dile getirirken, O'nun iki cihan şâhı olmasına rağmen koyun gütmekle iftihar ettiğini ifâde eder. Nitekim çobanlığın peygamber mesleği olduğunu ve hemen bütün peygamberlerin çobanlık yaptığı hadisle de bildirilmiştir:

Şāh-ı kevneyn ü Resūl-i S̱aḳaleyn olmış iken
İftiḫār itdi idi itmek ile raʿy-ı ġanem

Vechî, NM 1, 98[a]

---

[1] Bkz. Hz.Peygamber'in Mucizeleri Böl.
[2] Vechî, NM 1, 97[b].

4.3. PEYGAMBERLİK VAZİFESİ :

Hz.Muhammed'in nübüvvet ve risâletle şereflendirilmesi, insanları hidâyet yoluna çağırması, İslâmiyet'i tebliği, kendisini inkâr edenlere karşı gösterdiği mucizeler na'tlarda sık sık konu edilmiştir. O'nun emir ve yasaklarıyla dîni öğrettiği[1]; Allâh'ın O'nu, birliğini bildirmesi için gönderdiği dile getirilir:

Ki söyle vü ᶜâlemde bildür beni
Viribidüm anuñ üçün uş seni

Ḳamu ḫalḳı ṭoġru yola ündegil
Benem ṭoġru Tañrı birdür digil

Mes'ûd bin Ahmed, SN,10

4.4. HİCRETİ :

Hz.Peygamber'in İslâmiyet'i yayma mücâdelesi Mekkeli müşriklerce on üç yıl boyunca engellenmeye çalışılmış, O'na inanan ve İslâm dînine girenlerin mal ve canlarına kastedilmiş, vicdan hürriyeti ve yaşama hakları tanınmamış, tarifsiz ızdıraplarla nihayet müslümanları doğdukları yer, ana baba ocağı olan Mekke'den Medîne'ye hicret etmeye mecbur etmişlerdir. Bütün peygamberlerin kavimlerinden gördükleri zulüm ve nihayetindeki hicret, takdîr-i İlâhî ile Hz.Muhammed için de vukû bulmuş; mîlâdî 622 yılında Hz.Peygamber, yanında sâdık dostu, yâr-ı gâr Ebû Bekr-i Sıddîk ile Medîne'ye hicret etmiş, tevhîd nûrunu ensâr arasında yaymaya devam etmiştir.

Bu çetin yolculukta Sevr Dağı'ndaki mağarada Hz.Peygamber'in İlâhî mukadderâta olan sonsuz güveni, sükûneti ve huzuru; yüce dostu Ebû Bekr'e "Allâh bizimledir." diyerek verdiği teselli ve gönül rahatlığı; Sıddîk lakabının sahi-

---

[1] Fuzûlî, NM 1, 60ª.

bi olan Hz.Ebû Bekr'in derin sadâkati, itimâdı ve sarsıl - maz îmânı, bu yüzden de Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığının âyetle tesbit edilmesi[1] na'tlarda sık sık belirtilir. Bunun yanında mağaranın girişine örümceklerin ağ germesi, orada biten bir ağacın dallarına bir çift güvercinin yuva yaparak yumurtalarını bırakması ve bu üç mucizeyle Hz.Peygamber'i ve dostunu bulmak için iğne deliğini bile arayan müşriklerin Onlar'a adım adım yaklaştığı andaki gafleti Hz.Peygamber'in diğer mucizeleriyle birlikte konu edilir.[2]

Bunların dışında Yüce Peygamber'in Medîne'ye hicretiyle îmânı yayma mücâdelesi[3] ve âdetâ bu dünyâdan da göç edeceğimizi göstermek için hicret ettiği ifâde edilir:

Terkü'l-vaṭan-ı ʿālemi göstermek içün hep
Oldı ṭaraf-ı Yes̱rib'e devletle muhācir

Rızâyî, NM 1, 32[b]

Nâbî ise, İslâmiyet'in merkezi olan Mekke'nin başlangıçta Hz.Peygamber'in değerini anlayamadığı, ancak neticede bu hasretle hicretten bu yana zemzemin gözyaşı döküp, Ka'be'nin de siyah mâtem elbiselerine büründüğünü dile getirir:

Hicretinden berü gözden döküp eşki zemzem
Kaʿbe'ye oldı siyeh cāme-i mātem muʿtād

Nâbî, D,9

4.5. SAVAŞLARI VE FETİHLERİ :

İnsan haklarına ve vicdan hürriyetine sonsuz değer veren ve tam bir hoşgörü dînî olan İslâmiyet; müslümanları zor kullanmaktan ve gereksiz yere kan dökmekten dâimâ

---

[1] Bkz. Âyetler Böl.1.17.
[2] Bkz. Mucizeler Böl.
[3] Sâlih Baba,D,237.

men etmiştir. Ancak hicretten sonra da müşriklerin Hz.Peygamber'e, ensâr ve muhâcirlere; neticede İslâm dînine olan tecâvüzkâr saldırıları devam etmiş, nihâyet müslümanlara mâruz kaldıkları zulmü gidermek, kendilerini ve dîni müdâfaa etmek husûsunda İslâm harplerinin mâhiyetini ve gâyesini bildiren âyetlerle Hak yolunda cihada müsaade edilmiştir.[1] Böylece hicretin ikinci yılında vukû bulan Bedr Savaşı'nı; Uhud ve Hendek Harpleri, Hudeybiye Antlaşması takip etmiş ve hicretin sekizinci yılında Mekke Fethi ile Kureyş halkı müslüman olmuş, Ka'be putlardan temizlenmiştir. Hz.Peygamber kendisini baba ocağı olan bu şehirden göç etmeye zorlayanları ve müslümanlara yıllarca akıl almaz işkencelerle zulmedenleri; "âlemlere rahmet olarak gönderildiğini" ve emsâlsiz büyüklüğünü gösterir biçimde affetmiş; bütün savaşlarda kan dökücü bir kumandan değil, bir Rahmet Peygamberi olarak mağluplarına af ve şefkatle muamele etmiştir.

O'nun peygamberliğiyle câhiliyet ve dalâlet karanlığında kalan dünyânın hidâyet ve rahmet nûruna kavuştuğunu belirten Osman Kemâlî, Mekke'nin fethiyle de İslâmiyet'e karşı Arabistan yarımadasındaki en büyük mukâvemetin kırıldığına işâret eder:

Sûret-i teşrîf-i zâtın zulmeti nûr eyledi
Feth-i Mekke eyledin fetholdu her bir müşkilât

Osman Kemâlî, DKAS, 150

Ahmedî, İskender-Nâme'de Hz.Peygamber'in bütün savaşlarının "i'lâ-yı kelîmetu'llâh" için, yeryüzünü şirk ve küfürden temizlemek gâyesine mâtuf olduğuna dikkati çeker:

Şirk çirkinde boyanmışken bu ḫāk
Ḳılıcı ṣuyından anuñ oldı pāk

Ahmedî, İN, 3[b]

---

[1] Bakara, 2/190; Hac, 22/39.

Na'tlarda ayrıca Bedr Savaşı'nda Hz.Peygamber'in düşmana bir avuç toprak atmasıyla ordunun bir anda bozguna uğraması mucizesine[1] ve Fetih Sûresi'nde müjdelendiği gibi İslâmiyet'in bu savaşlarla elde ettiği gâlibiyetler zincirine işâret edilir.[2]

4.6. ÖLÜMÜ :

"Her nefis ölümü tadacaktır." mûcibince 8 Haziran 632 günü Hz.Peygamber arkasında tertemiz ve faziletlerle dolu bir ömür, geniş bir müslüman kitlesi, ebedî bir din, insanlığa nûrlu bir yol bırakarak fânî dünyâdan bâkî âleme göç etmiştir. Bütün hayatını insanlığa hizmetle geçirmiş, peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getirmiş ve nihâyet geride dünyâ malı değil, muazzam bir din ve ebedî bir mucize olan Kur'ân-ı Kerîm'i miras bırakmıştır. Mübârek na'şı evine; asırlardır milyonlarca müslümanın ziyâretgâhı olan Ravza-i Mutahhara'ya defnedilmiştir. O hidâyet güneşi Mekke'de doğmuş, Medîne'de gurûb etmiştir:

Ṣoñında mağribi oldı Medîne
Degişdi maşrıḳını mağribine

Yahyâ Bey, YZ, 6

Ancak milyonlarca mü'minin gönül âlemini hâlen nûruyla aydınlatan o güneş, yalnızca sûreten gözden kaybolmuştur:

Gerçi sûret mağrıbında gârib oldı ol güneş
Dem-be-dem cân maşrıkında âlemi tebşîr ider

Şemseddin Sivâsî, D,32

O'nun ölümü gerçekte fenâdan bekâya doğru bir yükseliştir; ebedî diriliğe kavuşmaktır:

---

[1] Bkz. Âyetler Böl. 1.16. ve Mucizeler Böl.
[2] Bkz. Âyetler Böl. 1.43.

Ma<nāda rıḥlet itdi fenādan beḳāya ol
Bāḳī durur hemīşe ḥayātı Muḥammed'üñ

Cem Sultan, SC, 75

Nitekim asırlardır O'na olan samîmî sevgiyi mûsikî, hat ve edebiyat vasıtasıyla nakış nakış işleyen, terennüm eden kültürümüzün bu eserleri ve özellikle Yüce Peygamber'e duyulan derin sevgiyi, O'nun övgüsünü dile getiren ve O'ndan şefaat talep edilen na'tlar da âdetâ O'nun hayâtiyyetine bir delil olmuştur.

5. HZ. PEYGAMBER'İN BEDENÎ ÖZELLİKLERİ

Edebiyatımızda Hz.Peygamber'in bedenî vasıflarını, kısmen ahlâkî özelliklerini konu edinen eserlere hilye denilmektedir. Hilye karşılığında şemâilü'n-nebî ve evsâfu'n-nebî tâbirleri de yer yer kullanılmışsa da bir tür adı olarak hilye sözü daha yaygındır. Bu türün ilk hatırlanan örneği Hâkânî Mehmed Bey'in 1598'de tamamladığı hilyesidir.[1] Bu geleneğin günümüze kadar uzanan manzum bir örneği de Mustafa Fehmi Gerçeker'e aittir.[2]

Hilyelerde Hz.Peygamber'in fizikî unsurları tek tek ele alınarak, O'nun bedenî vasıfları ve güzelliği anlatılır. Aynı hususlara na'tlarda da temas edildiğini görüyoruz. Yüce Peygamber'in bütünüyle güzelliği yanında O'nun saç, göz, kaş, kirpik, yüz, yanak, dudak, boy, el, parmak, sırt gibi bedenî unsurları sık sık ele alınmış; şâirâne tasavvur ve tahayyüllerle pek çok teşbihe konu olmuştur. Bu bakımdan na'tların kısmen hilye özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

5.1.HZ.PEYGAMBER'İN GÜZELLİĞİ (Cemâl,Hüsn,Melâhat):

Cenâb-ı Hakk'ın ve mü'minlerin Habib'i olan Hz.Peygamber'in üstün bir ahlâkla yaratıldığı Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiştir.[3] Ayrıca ashâbdan bize ulaşan rivayetlerde insanların en seçkini olan Yüce Peygamber'in mümtaz şahsiyeti ve yüksek ahlâkî seciyesi açıkça bildirilmektedir.Ancak o peygamberler sultanı yalnızca ahlâken değil; aynı zamanda dış görünüşü ile de bütün güzellikleri kendisinde

---

1 Hilye-i Hâkânî,İst.1264,1272,1292.

2 Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i Âlem,İst.1944.

3 Kalem, 68/4.

toplayan; ne mânâda, ne de sûrette hiç kimsenin benzemesi mümkün olmayan eşsiz güzelliğin tek sahibidir:

Eyā ḫalḳuñ yigi ḫulḳuñ ʿaẓīm iy dilber-i raʿnā
Saña hīç beñzemez kimse be-ṣūret daḫı fi'l-maʿnā

Kemâl Ümmî, D,6[b]

Kemâl Ümmî'nin açıkça belirttiği gibi Hz.Peygamber; eşsiz, benzersiz, bî-kıyâs, bilâ-nazîr bir güzeldir. Âşık için sevgilinin tek oluşu gibi, Yüce Peygamber de: "Sen olmasaydın bu gökleri yaratmazdım." kudsî hadisine mazhar olan ; Cenâb-ı Hakk'ın bütün maddî ve mânevî güzellikleri bir arada topladığı biricik sevgilisi, Habîb'i olmuştur. O; "Ben bir gizli hazine idim, bilinmek istedim ve halkı yarattım." diyen Cenâb-ı Allâh'ın cemâline bir ayna olarak yarattığı en güzel insandır.[1] Yine Neccârzâde Rızâ'nın:

Ḥaḳ budur mülk-i melāḥatda naẓīr olmaz saña
"Aḥsen-i taḳvīm"den cānā cemāliñdir ġaraż

Neccârzâde Rızâ, D,22

beytinde belirttiği gibi; "Hakikaten biz insanı en güzel biçimde yarattık."[2] âyetine mazhar olan en güzel insandır. O'nun ahlâkı ve fizikî görünüşünde "ahsen-i takvîm" âyeti en güzel örneğini bulmuştur.

Cenâb-ı Hakk'a "ev ednâ" makâmında yaklaşarak, kemâl derecelerinin en yücesine erişen Hz.Peygamber'in cemâli de ancak "ahseni'l-hüsnâ" yâni en güzelden daha güzel sıfatıyla tarif edilirken; O'nun bütün kâinâtın yegâne güzelliği olduğu dile getirilir:

Cemâlin ahseni'l-hüsnâ kemâlin sırr-ı "ev ednâ"
Kitâb-ı mümkinâta hüsn ü ânsın yâ Resûla'llâh

Osman Kemâlî, DKAS,34

---

1 Cezmî, NM 1,5[a]; Nazîm,D,177.
2 Ve't-Tîn, 95/4.

Yüce Peygamber'in; henüz hiç bir şey yaratılmadan önce Cenâb-ı Allâh'ın kudretiyle en mükemmel biçimde resmedilen güzelliği öylesine İlâhî bir nakıştır ki beşer onu hayâl etmekten dahi âcizdir:

Çün ezel ressām-ı ḳudret yazdı ḥüsnüñ ber-kemāl
Ṣun'-ı naḳşıdur irişmez aña hīç vehm ü ḫayāl

Muhibbî, D,44

Böylesine benzersiz, sanatkârâne nakış, insanoğlu yaratıldığından beri başka hiç kimseye nasîb olmamıştır:

Çekmemişdür böyle bir naḳş-ı bedī'-i bī-miŝāl
Olalı ism-i muṣavvir ādemüñ ṣūret-geri

Cevrî, D, 44

Hz.Peygamber, Rûhî-i Bağdâdî'nin na'tında güzelliklerin en mükemmel ve en son şeklini toplayarak güzellik alâmetlerini yücelten, güzellik âyetleriyle yazılmış bir Kur'ân-ı Kerîm'e benzetilir.[1] Diğer yandan Zâtî, Resûlullâh'ın son peygamber oluşu gibi, O'nun Mushaf'a benzetilen güzel yüzünde güzelliğin hatm olduğunu, bittiğini dile getirir:

Ey ḫātem-i mecmū'-ı nebī mehbiṭ-i Ḳur'ān
Ḫatm olmış idi Muṣḥaf-ı ḥüsnüñde melāḥat

Zâtî, NM 1,21[a]

Böyle ezelden ebede uzanan bir güzelliği barındıran Mekke ve Medine, cennetin kıskandığı bir yer olmuştur.[2] İnsan güzelliğinin timsâli olan Hz.Yusuf da Yüce Peygamber'in eşsiz, benzersiz güzelliği yanında gölgede kalmıştır. Divan edebiyatında sevgilinin güzellikte ikinci Yusuf olduğu söylenirken; Hz.Muhammed'in yanında Yusuf AS ikinciliğe düşer.[3] Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber'e bağışladığı maddî ve

[1] Rûhî-i Bağdâdî, K,82.
[2] Şeyhülislâm Yahyâ, D,67.
[3] Karamanlı Nizâmî,D, 75.

mânevî güzellikler öylesine boldur ki, O'nun her bir bakışına bin Yusuf kul olur.[1] Ya da Yüce Peygamber'in paha biçilmez güzelliğinin yanında Yusuf, bedeli ödenerek alınmış bir köledir.[2] Yusuf, neticede ancak Mısır'a sultan olmuştur; ama Hz.Peygamber sonsuz güzellik ülkesinin şâhıdır.[3] Bütün bu mukâyeselere dâir enteresan bir örneği Zâtî'nin na'tında buluyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in güzelliğinin övgüsünü hüsn-i hatta yakışır biçimde yazmak için Yusuf'un çene çukurunun hokka olmasını uygun görür:

Yazmağıçün ḥüsn-i ḫaṭṭāne cemālüñ vaṣfını
Yūsuf'uñ çāh-ı zenaḫdānı revā olsa devāt

Zâtî, NM 1,20[a]

Hz.Muhammed'in güzelliği dile getirilirken adından söz edilen bir diğer peygamber de Hz.İbrâhîm'dir. Nev'î, cömertlik ve bereket sembolü Halil İbrâhîm sofrasının Hz. Peygamber'in güzelliğiyle lezzet bulduğunu ifâde ederken; güzellik karşılığında kullandığı melâhat ve melîh kelimelerinin aynı zamanda tuzluluk, tuzlu mânâlarını da kastederek tevriye san'atına yer verir.[4]

Kemâl Ümmî, Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğinin güneşten daha parlak, aydan daha aydınlık olduğunu belirtir ve O'nun sürme, kına gibi sun'î güzellik vâsıtalarına hiç ihtiyâcı olmadığını söyler.[5]

Bunlar dışında Yüce Peygamber'in güzelliği; hudutsuz bir ülke, güneş veyâ gül bahçesine benzetilmişse de,[6] bu teşbihler buraya kadar verdiğimiz örneklerin yanında çok sönük kalmaktadır.Bu itibarla, neticede;şâirlerin Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğine denk teşbih unsurları bulamayıp,düşünce ve hislerini mukâyese yoluyla ifâde ettikleri kanaatindeyiz.

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM, 14.
2 Şeyh Gâlib, HA,2[b].
3 Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.
4 Nev'î, NM 1, 89[b].
5 Kemâl Ümmî, D, 7[b].
6 Şeyhoğlu Mustafa,HN,134;Garîbî,D,4;Osman Kemâlî,DKAS,33.

5.2. S A Ç (Ferhâl, Gîsû, Kâkül, Mûy, Perçem, Turra, Zülf) :

Saç; divan edebiyatında sevgiliye âit güzellik unsuru olarak şekil, renk ve koku itibariyle, çok zengin tahayyül, tasavvur ve teşbihlerle ele alanır. Na'tlarda da Hz.Muhammed'in diğer fizikî unsurları yanında, saçının önemli yer tuttuğunu görüyoruz.

Hz.Peygamber'in saçının dalgalı ve siyah olduğuna dâir bilgiler Şemâil-i Şerîfe'de belirtilmiştir.[1] Dîvan edebiyatında da on sekizinci asır şâiri Nedîm'e gelinceye kadar sevgilinin saçı umumiyetle siyah ve dalgalı olarak telakkî edilir. Bu bakımdan na'tlardaki Hz.Peygamber'in saçıyla ilgili tasavvur ve teşbihler; klasik şiirimizdeki saç unsurunun işlenilmesinde ele alınan benzetmelerle uygunluk gösterir.

Yüce Peygamber'in saçları; anber-şemîm, anber-bûy, anber-feşân, ham-be-ham, mergûl ve çîn gibi sıfatlar ve renk, şekil, koku yönünden aşağıda belirttiğimiz benzetmelerle anlatılırken, O'nun "mübarek saçları" için kullanılan bu edebî benzetmelerin, dînî ve özellikle Kur'ânî unsurlarla bütünleştiğini görürüz. Ancak yine de Hz.Yûsuf'u gölgede bırakacak güzelliğe sahip olan Hz.Muhammed'in saçını anlatmaya bütün bunların kâfî gelmediği düşünülür.On beşinci asrın gazel şâiri Necâtî, O'nun saçını tarif edebilmek arzusuyla vücudunun hayâl olmasına rağmen; saçını kıl kadar anlatamadığını söyler:

İdemedüm ser-i gīsūnı ḳıl ḳadar taʿrīf
Bu ārzūda vücūdum ḥaḳīḳat oldı ḫayāl

Necâtî,D,19

[1] Et-Tırmızî İmâm Ebû Îsâ Muhammed, Şemâil-i Şerîfe,Ter: Hüsâmeddin En-Nakşıbendî,Sad.:Mehmet Sadık Aydın,İst., 1976, C.I, s. 10,51,74,75.

Bu da tabiîdir. Zira, maddî ve manevî bütün güzellikleri kendisinde toplayan Peygamberler Sultanı'nın saçı öyle bir değere sahiptir ki; dünyâda yüz bin tane Çin ülkesinin vergisi O'nun saçının bir tek telinin bedelini karşılayamaz:

Ḥaḳ budur ey ḫāce-i ḥüsn ü bahā olmaz bahā
Ṭurranuñ bir mūyına yüz biñ ḫarāc-ı mülk-i Çīn

Zâtî,NM 1,22[a]

Veyâ cennette eğer Hz.Peygamber'in saçının küçücük bir parçası, tek bir tüyü mezâda çıkarılacak olsa cennet hazineleri yetmez, hazinedârı iflas eder:

Ḫāzin-i cennet olur ḥüccet-i iflās be-kef
Kem-terīn mūyın iderlerse bihişt içre mezād

Nâbî,D, 8

Nâbî'nin bu beytindeki kıl (mûy) ile Hz.Peygamber'in sakalının kasdedilmesi de muhtemeldir. Zira sakal-ı şerîfin muhafazası bir gelenektir. Ancak sakalı ile ilgili başka örneğe rastlayamadığımız için burada ele almayı uygun buluyoruz.

Şâirler, özellikle Necâtî'nin beytinde görüldüğü gibi, Hz.Peygamber'in paha biçilmez değerdeki saçlarını tariften âciz kaldıklarını ifâde etmekle birlikte Habîbullah'ın saçını anlatmaktan kendilerini alamamışlar ve aşağıda koku, şekil ve renk yönüyle sıraladığımız benzetmelerden faydalanmışlardır.

a. Saç-Gül, Reyhân, Sünbül, Sünbül-i Fîrdevs, Anber, Misk :

Bütün çiçek ve koku maddeleri ile Hz.Peygamber'in saçı arasındaki münasebet birinci derecede kokuya dayanır. Ayrıca bazıları şekil,bazıları da renk yönüyle saçla ilgilidir. Cenâb-ı Hak, sünbülü Peygamber'in saçlarına bir misâl olsun diye yaratmıştır.[1] Ancak Hz.Peygamber'in cennet

[1] Cinânî, NM 1,11[b].

gülü olan yanakları gibi; sünbül saçları da ebediyyen tazeliğini korur, solmaz.[1] En parlak inciler O'nun dişlerinin üftâdesi, sabah rüzgarı ise sünbül saçlarının âşüftesidir.[2] Ilık ve latif bir rüzgar olan sabâ, Hz.Peygamber'in saçının kokusunu anbere, güle, reyhana taşır; dolayısiyle bunların güzel kokularının kaynağı Yüce Peygamber'in saçlarıdır.[3] Hz.Peygamber'in gönüllere ferahlık veren anber kokulu kâkülü, üzerine misk saçılmış cennet sünbülüne benzer:

Kākül-i ʿanber-şemīmüñ ḫōş-ṣafā-yı dil-güşā
Sünbül-i firdevse beñzer kim ṣaçılmışdur zübāt

Hâşimî, NM 1,99[a] .

b. Saç-Zencîr, Halka, Akd :

Şekille ilgili bu teşbihler Hz.Peygamber'in saçının dalgalı olması itibariyle ele alınır ve bu benzetmelerin üçünde de saç bir bağ vazifesi görür.

Sabır ülkesi yağmalanan Resûlullâh âşıklarının aklını, Hz.Peygamber'in kıvrım kıvrım saçları zincire çeker.[4]

O'nun saçının halkasına aşk âhûları bağlıdır.[5] Burada âhû ile saçın kokusu olan misk de hatıra gelir.

Saçın akd, yani düğüme teşbihini ise Cem Sultan'ın na'tında görüyoruz. Burada Hz.Peygamber'in saçının kıvrımından oluşan düğüm, bütün kâinâtı belli bir nizâma koyacak kadar geniş bir muhtevâda ele alınır. Zira Hz.Muhammed'in tebliğ ettiği İslâm dini; yalnızca insanın maddî ve manevî hayatını, ibadetlerini düzenlemekle kalmamış; aynı zamanda toplum hayatını, daha başka bir deyişle bütün dünya hayatını belli bir nizâma koymuştur. Bu muazzam intizam da Hz.

---

1 Yenişehirli Belîğ, D,2.
2 Yahyâ Bey, D,21.
3 Osman Kemâlî, DKAS,19.
4 Azîz, NM 3, 17[a].
5 Esrâr Dede, D,3.

Peygamber'le düğümlenmiştir, çünkü O son peygamberdir. O olmasaydı, kâinât da nizamını bulamazdı düşüncesinden hareketle işlenen bu muhtevanın Yüce Peygamber'in saçının büklümünde bir düğümle sonuca ulaştığı ifâde edilir:

ʿĀlem niẓām bulmaz idi intiẓām-ı naẓm
ʿAkd itmeseydi ṭurrası çīni Muḥammed'ün̄

Cem Sultan, SC,77

c. Saç-Cim, Dal, Lâm :

Sevgilinin boy, saç, kaş, göz, ağız gibi güzellik unsurları için eski alfabemizdeki harfler birer teşbih unsuru olmuş; bazen de bu harflerin oluşturduğu kelimeler vasıtasıyla sevgili ile ilgili mefhumlara işâret edilmiştir.[1] Dîvan şâirleri saç için de cim, dal, lâm gibi harfleri saçın kıvrım kıvrım oluşundan hareketle ele alırlar.

Hz.Peygamber'in saçının büklümü de cim harfine benzetilirken, bu cimin Cenâb-ı Hakk'ın cemâl ve celâl sıfatlarının ilk harfi olduğu belirtilir:

Merġūl-i çīn-i perçemi cīm-i cemāldür
Ṣadr-ı celāle ṭurrası cīmi Muḥammed'ün̄

Cem Sultan,SC,80

Yine O'nun gözü sad, ağzı mim ve saçı da dal harfine delâlet eder. Bu üç harf birleşince Allah'ın bir sıfatı ve bir âyet[2] olan SAMED kelimesi ortaya çıkar. Böylece O'nun Hakk'ın Resûl'ü olduğuna işâret edilirken; Rûşenî, dilinden bir an bile Samed zikrini eksik etmediğini söyleyerek Samed'in dâim ve bâkî mânâlarını da hatırlatır:

Ṣad ʿaynun̄ mīm aġzun̄ dāl zülfün̄ göreli
Yā Nebī gitmez dilümden bir nefes ẕikr-i "Ṣamed"

Rûşenî, D,100a

---

[1] Daha geniş bilgi için bkz.Âmil Çelebioğlu,"Harflere Dâir", Millî Kültür D.,C.II,S.1,Haziran, 1980,s.62-65.

[2] İhlâs, 112/2.

Na'tlarda harflerden saçla ilgili olarak en çok lâmın kullanıldığını görüyoruz. Hz.Peygamber'in boyu elif, saçı lâm, ağzı da mim harfine benzetilir. Üçü bir araya gelince Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadan olan "elif lâm mîm"[1] âyeti karşımıza çıkar. Bu remiz Kur'ân'da altı sûrenin başında yer alır. Karamanlı Nizâmî, buna işâretle, Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetin her geçtiği yerde Hz.Peygamber'in boyuna, saçına ve ağzına işâret ettiğini söyler:

Ḳaddüñle zülf ü ağzuña eyler işāreti
Ḳur'ān'da her ne yirde "elif lām u mīm" ola

Karamanlı Nizâmî, D,75

Saçlar yüzün iki yanından sarkar. Dolayısiyle yüzün iki tarafında iki lâm harfi yer almış olur. Saçın renk yönünden teşbih edildiği gece mânâsına gelen leyl kelimesinde de iki lâm harfi vardır. Böylece hem renk, hem harfleri itibariyle leyl ile saç arasında bir münâsebet kurulur.Ancak bu her hangi bir gece değil, Kur'ân-ı Kerîm'de hem bir sûre adı, hem de âyet olan; Allah'ın Resûlü için kasem ettiği geceye, yani "Ve'l-leyl"e[2] delâlet eder:[3]

"Ve'l-leyl" içinde yazılu lāmını ḳıldı dāl
Şol iki zülfüñe senüñ ey Hādī-i Ḫudā

Hayretî,D,5

Hz.Peygamber'in saçları Taşlıcalı Yahyâ'nın bir beytinde yine "Ve'l-leyl"e benzetilirken, yüzünün de bu iki karanlığın ortasındaki İslâm nûru olduğu belirtilir.[4]

ç. Saç-Kâşâne:

Fuzûlî'nin
"Āşiyān-ı murġ-ı dil zülf-i perīşānuñdadur
Ḫanda olsam ey perī göñlüm senüñ yanundadur"
D,209

---

1 Bkz.Âyetler Bölümü.
2 Ve'l-leyl,92/1; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.
3 Aynı muhtevâda bir başka örnek için bkz.Celîlî,NM 1,10b.
4 Yahyâ Bey, YZ,7.

meşhur beytindeki saç-yuva münâsebeti açıktır. Neccârzâde Rızâ'nın na'tında ise Hz.Peygamber'in saçı Leylâ'nın köşkünün bulunduğu yerdir. Leylâ'nın âşıkı olan Mecnûn'un evi de gönül hânesidir. Gerçekte âşığın gönlü sevgiliden ayrı olmayacağına göre Hz.Peygamber'in saçı Rızâ'nın bu beytinde hem Leylâ'nın köşkünü, hem de âşıkların gönüllerini barındırır:

Gönül Ḳays-ı maḥabbet ḫānesidir yā Resūla'llāh
Ṣaçıñ Leylā'sınıñ kāşānesidir yā Resūla'llāh

Neccârzâde Rızâ,D,192

Bu beyitle birlikte; "Mü'minin kalbi, Allah'ın evidir." hadisi ve edebiyatımızda sevgilinin semtinin, evinin, hatta eşiğinin bile Ka'be gibi kutsal sayılması da akla gelmelidir.

d. Saç-Kisve-i Ka'be, Kisve-i Beyt-i Hudâ :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in yüzü Ka'be, ağzı zemzem, beni hacerü'l-esved olarak ele alınırken; saçı da Ka'be'nin siyah örtüsüne benzetilir:

Kisve vü seng-i siyāh-ı Kaʿbe'den ey Nūr-ı Ḥaḳ
ʿĀrıżıñda ol iki gīsū vü ḫāliñdir seniñ

Nazîm, D,216

Na't şâirimiz Nazîm bir başka na'tinde, yine aynı teşbihi işlerken Ka'be ile ilgili diğer unsurlara yer vermez; yanaklarını "Ve'ş-şems ü ve'd-duhâ" âyetine,[1] alnını da Mirâc gecesi ayına benzettiği Hz.Peygamber'in saçının Allah'ın evinin örtüsü olduğunu ifâde eder. Yüzün iki yanındaki saç, yukarıdaki beyitte olduğu gibi, Ka'be örtüsünün açılarak iki yana toplanmasını hatırlatır:

---

1 Ve'ş-Şems, 91/1; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

ʿĀrıżı "Şems ü Ḍuḥā" cebhesi māh-ı isrā
Kisve-i beyt-i Ḫudā iki mübārek gīsū

Nazîm, D,231

Böyle mukaddes bir teşbihle ele alınan Hz.Peygamber'in saçının mübarek sıfatıyla belirtilmesi de; fem-i saâdet tabirinde olduğu gibi, Peygamber'in fizikî unsurlarının yüceltilmesine yönelik bir özelliktir.

e. Saç-Zıll-ı İlâhî :

Saçın gölgeye teşbihi renk yönüyledir. Yüz güneş olunca, ışıkla birlikte gölgenin bulunması nasıl tabiî bir hadise ise; yüzü çevreleyen saçlar da gölge olur. Hz. Peygamber'in saçı Nesîmî'nin bir na'tında zıll-ı İlâhî, yani Allah'ın gölgesi olarak ele alınır. Her türlü cisim ve mekândan münezzeh olan Allah'ın gölgesi elbette yoktur. Ancak bu terkip mecâzî anlamda kullanılır. Şâir bunu söyledikten hemen sonra Hz.Peygamber'in yanağı için "Allahu nûru's-semâvâti ve'l-arz" âyetini[1] zikreder. Neticede nûrun gölgesinin, yine nûr olacağını düşünerek Hz.Peygamber'in saçına da nûrdur demek hatalı olmaz kanaâtindeyiz:

Ey ṣaçuñ ẓıll-ı İlāhī v'ey ruḫuñ "Allāhu nūr"
Ravżanuñ servi boyuñdur ʿindehā cennāt u ḥūr

Nesîmî, D,43

f. Saç-Nûr-ı Siyâh :

Hz.Peygamber bütünüyle bir nûr olunca,[2] saçı da nûr-ı siyâhtır ve O'nun yine bir nûr olan yüzü için peçedir. Nazîm'in bu muhtevâdaki beytinde saç; nûr-ı siyâh ve bürka (peçe) ikili teşbihiyle ele alınır:

[1] Nûr, 24/35. Ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.
[2] Bkz. Hz.Peygamber'in İsimleri, NÛR.

Olsa gīsū ile ʿizārı müberḳaʿ
Nūr-ı siyāhıdur cemāline bürḳaʿ[1]

Nazîm, D,186[2]

g. Saç-Mesâ :

Edebiyatımızda saç siyahtır, dolayısiyle akşamdır veyâ gecedir. Hz.Peygamber'in saçı için de akşam teşbihi kullanılırken; alnı dolunaya, kaşı hilâle, yüzü de sabaha benzetilir, ya da O'nun alnı, kaşı, yüzü ve saçı bunların âdetâ bir örneği olur:

Alnuñ ḳaşuñ nümūzecidür bedr ile hilāl
Zülf ü ruḫuñ nümūnesidür ṣubḥ ile mesā

Karamanlı Nizâmî,D,75

ğ. Saç-Leyletü'l-Kadr ü Berât, Şeb-i Kadr, Şeb-i Mi'râc :

Hz.Peygamber'in saçının akşama veyâ geceye benzetildiğini önceki maddede anlatmıştık. Ancak O'nun saçı Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olmaya başladığı mübarek Kadir gecesidir,[3] peygamberliğinin bildirildiği Berât gecesidir.O'nun bir nûrdan oluşan bedeninin her bir zerresi bir güneş ve ay, anber kokulu saçları da bu kutlu gecelerdir:

Ṣūret-i envāruñuñ her ẕerresi şems ü ḳamer
Ṭurra-i ʿanber-feşānuñ Leyletü'l-Ḳadr ü Berāt

Nesîmî,D,42

---

1 Nazîm'in matbû divanında ikinci mısra "Nûr-ı siyâh ider. .." şeklindedir. Vezin ve mânâ yönünden mısraı yukarıdaki şekilde aldık.

2 Bir başka örnek için bkz. Nazîm, D,209.

3 Şeyhî, HŞ,19, ayrıca bkz. BOY.

Zâtî, aynı münâsebeti ele alırken, Kadir gecesinin Hz.Peygamber'in saçına bir siyah-bende olduğunu söyleyerek, tevriye ile hem siyah bir bağ, hem de siyâhî köle mânâlarını düşündürür.[1] Şeyhülislam Yahyâ da Yüce Peygamber'in saçının Kadir gecesi, yüzündeki benin ise Mirâc gecesi olduğunu ifâde eder.[2]

Hz.Peygamber'in yanağı peygamberlik bağında bir gül, Mirâc gecesine benzetilen saçları da bu bahçedeki sünbüldür. Saçın sünbül ve Şeb-i Mi'râc ikili teşbihinin örneğini on altıncı asır şâirlerinden Revânî'de görüyoruz:

Nübüvvet bāġınuñ ḫaddi gülidür
Şeb-i Miʿrāc anuñ sünbülidür

Revânî,NM 1,24[b]

h. Saç-Sûre-i Ve'l-Leyl :

"Ve'l-Leyl Sûresi" Allah'ın Hz.Peygamber için geceye yemin ettiği "Ve'l-Leyl" âyeti[3] ile başlar. Saç ile gece münâsebeti yönünden bu sûreden bahsedilirken; yine bir sûre adı ve ilk âyeti olan "Ve'd-Duhâ"[4]; yani Cenâb-ı Hak-k'ın Habîb'i için kuşluk vakti güneşine olan yemini de ele alınır. Kemal Paşazâde, Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetlerin geçtiği her yerde, Allâh'ın, Yüce Elçisi'nin saçı ve yüzü için yemin ettiğini ifâde eder:

Kur'ân içinde "leyl u duhâ" andugı Hudâ
Ya'ni ki rûy u mûyuna ider senün kasem

Kemâl Paşazâde, YZ,36

---

1 Zâtî, NM 1, 20[a].
2 Şeyhülislam Yahyâ,D,67; ayrıca bkz. BEN.
3 Bkz. Âyetler Bölümü, Ve'l-Leyl, 92/1.
4 Bkz. Âyetler Bölümü, Ve'd-Duhâ, 93/1.

Şîrî, Dânişî ve Ayıntaplı Aynî gibi şâirler bu âyetleri Hz.Peygamber'in saçının ve yüzünün mânâsı veyâ tefsîri olarak ele alırlar.[1] Garîbî ise "Ve'l-Leyl Sûresi"nin sebeb-i nüzûlünü O'nun kokulu saçlarına bağlar:

"Sūre-i Ve'l-leyl" gelmiş mūy-ı ʿanber-būyuña
Sīne-i ṣāfın "elem neşraḥ" cemālin̄ "Ve'ḍ-ḍuḥā"

Garîbî,D,4

"Ve'l-Leyl" âyeti ile Hz.Peygamber'in saçı arasındaki bir diğer münasebet de; saç ve lam harfinin benzerliğinde konu edildiği gibi, Peygamber'in yüzünün iki yanındaki saçların iki lâm olması, âyette de iki lâm harfinin mevcudiyetidir.

1. Saç- اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ .[2] , وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى .[3] :

Bu âyetlerle Hz.Peygamber'in saçı arasındaki ilgiye Nesîmî'nin iki na'tında rastlıyoruz. İlk âyet ile "sırât-ı müstakîm" denilen doğru yola işâret edilirken, bu âyetin Hz.Peygamber'in saçının bir benzeri veyâ sıfatı olduğu ifâde edilir. İkinci âyetle de Cenâb-ı Hakk'ın emir ve hükmünün bütün arşı kapladığı gibi, saçların da insanın en üst noktası olan başını örtmesinden hareketle Hz.Peygamber'in saçı ile bu âyet bir araya getirilir:

Ṣaçınuñ vaṣfı durur اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ .
وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى

Nesîmî,D,43

Neticede görülüyor ki na'tlarda Hz.Peygamber'in saçıyla ilgili oldukça zengin hayal ve teşbih unsurlarına yer verilmiştir. Divan şiirinde sevgilinin saçının;yılan, timsah, akrep, haç, zünnar, günah, küfür, kâfiristân,

---

[1] Bkz.Âyetler Bölümü,Ve'l-leyl, 92/1; ayrıca YÜZ.
[2] El-İnsan, 76/3; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.
[3] Tâhâ, 20/4-5; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

kâfir, cadı, hırsız gibi menfî sayılan tasavvurlarının Hz. Peygamber'in saçı için söz konusu olması zaten düşünülemez. Aksine O'nun saçları; cennet sünbülü, kâinâtı nizâma koyan düğüm, Cenâb-ı Hakk'ın cemâl sıfatındaki cim, Samed sıfatındaki dal veyâ Ve'l-Leyl âyetindeki iki lam harfi, Allah'ın gölgesi, Kadir ve Berât geceleri ile Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyetlere teşbih edilmiştir.

5.3. A L I N (Cebîn, Pîşânî) :

Hz.Peygamber'in alnı; na'tlarda nûr sıfatıyla birlikte ve güneş, ay, meşale gibi etrafını aydınlatan,ışık, saçan, yol gösteren nesnelere teşbihle ele alınır."Allah'ın ilk yarattığı benim nûrumdur." hadisinde[1] belirtilen Nûr-ı Muhammedî'nin, Hz.Peygamber'in alnında görüldüğü ve bu nûrun ilk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem'den başlayarak bütün peygamberlerin alnında taşınıp; nihayet Hz. Peygamber'in babası Abdullah'tan annesi Âmine'ye geçerek tekrar Yüce Peygamber'e intikal ettiği telakkisine yer verilir.[2] İffet Bursevî, bu inanışa dayanarak, Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine olan zâtının,[3] Hz.Peygamber'in alnında beliren Nûr-ı Muhammedî ile tecellî ettiğini ifâde ederken; Yüce Peygamber'in yüzünün de vahdetin göründüğü bir ayna[4] olduğunu beyan eder:

Kıldı envār-ı cebīninden tecellī ẕāt-ı Ḥaḳ
ʿĀleme mir'āt-ı vaḥdetdir cemāl-i Muṣṭafā

İffet Bursevî, D,32

---

[1] Bkz. Hadisler Bölümü.

[2] Bilgi için bkz.:Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet,Ter.: Ömer Rızâ Doğrul,İst.,1978,C.III,s.166; Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin C.I,A.Ü. S.B.E. Ank.,1986, Yayınlanmamış D.T., s.24-287.

[3] Bkz. Hadisler Bölümü.

[4] Bkz. YÜZ.

Hz.Peygamber, alnının meşaleye teşbih edildiği örneklerde olduğu gibi, bir hidâyet rehberi, Hak yolunun yolcularına bir delil, yani yol göstericidir. O'nun Hâdî ismi bu sıfatlarına işâret eder. Yolcuya ışık lazımdır. Bu hidâyet ışığı da Habîbullâh'ın alnında açıkça görülen nûr; yani bizzat Hakk'ın nûrudur:

Hādī-i sālikān-ı ṭarīḳ-ı hüdā O'dur
Nūr-ı mübīn-i cebhesi nūr-ı Hüdā imiş

Rızâyî,NM 1,27[b]

Nûrun maddî tezahürleri başta güneş ve ay olmak üzere diğer ışık vasıtalarıdır. Bu sebeple Hz.Peygamber'in alnının güneş, ay ve meşaleye teşbihlerle anlatıldığını görüyoruz:

a. Alın-Güneş, Şems-i Duhâ, Sûre-i Ve'd-Duhâ :

Yüce Peygamber'in alnı parlaklık, nûr ve ışık saçması yönünden ele alınırken, kâinâtın en büyük ışık kaynağı olan güneşe benzetilir. Ancak bazen de güneşin O'nun nûrlu alnı yanında sönük kaldığını; âb-ı hayâtın Hz.Peygamber'in ağzına, hilâlin kaşına kul olduğu gibi, güneşin de alnına kul olduğu belirtilir:

Güneş alnına vü ḳaşına hilāl
Ḳul oldı aġzı yarına zülāl

Mesûd bin Ahmed,SN,10

Şems-i duhâ, güneşin parlayıp yükselmeye başladığı kuşluk zamanındaki halidir. Bu vakitte artık güneş haşmetli, parlak ve ışık saçan asıl şekliyle görülür. Hz.Peygamber'in alnı bu sebeple şems-i duhâya benzetilirken, kaşı güneşin ufukta çizdiği bir günlük yaya, boyu da dünyânın merkezinden geçerek semâ eksenini dik açıyla kestiği varsayılan çizgiye benzetilir.[1]

[1] Bkz. Karamanlı Nizâmî,D,75; ayrıca KAŞ.

Diğer taraftan "Ve'd-Duhâ"[1] hem bir sûre adı, hem de bu sûrenin ilk âyetidir. Ancak bu âyette doğrudan kuşluk zamanı güneşine işâret edilmez. Burada Cenâb-ı Hak-k'ın kasem ettiği duhâ; hakikat güneşinin Hz.Muhammed'in ufkundan doğarak küfür karanlığını yok edip, hidâyet nûrlarını yaymasıdır. Bu sebeple kendisi aslen bir nûr olan Hz.Peygamber'in alnı ile "Ve'd-Duhâ", yüzü ile de "Ve'ş-Şems" sûreleri arasında ilgi kurulur:

Yüzüñ çerāġı ile cebīnüñedür delīl
Ey nūr-ı pāk "Sūre-i Ve'ş-Şems ü Ve'ḍ-Ḍuḥā"
Hayretī, D,5

b. Alın-Bedr, Mâh-ı İsrâ, Meh,Hilâl :

Hz.Peygamber'in alnı bir nûr olunca, yalnızca güneş teşbihiyle kalınmaz; geceyi aydınlatan ay da bir benzetme unsuru olur. Alnı ve kaşı birlikte ele alınınca alnı dolunay, kaşı da hilal olarak telakkî edilir. Bu benzetmeler yüzünün sabaha, saçının da akşama bir örnek olduğu düşüncesiyle tamamlanır.[2]

Na't şâiri Nazîm, Yüce Peygamber'in saçını Ka'be'nin siyah örtüsüne, yanağını "Ve'ş-Şems ü Ve'd-Duhâ" âyetine benzetirken, alnının da Mirâc gecesi ayı, yani mâh-ı isrâ olduğunu ifâde eder.[3] Hâşimî'nin na'tında ise alın, yüz ve yüzdeki ayva tüyleri olan hat bir arada alınır ve Hz.Peygamber'in alnı aya teşbih edilir. Ancak beyit iyice tahlil edilince buradaki ayın hilâl şeklinde olduğu görülür:

Meh cebīnüñ ġurra-i ser-levḥa-i ʿarş-ı berīn
Gün yüzüñ "Ve'ş-Şems" ü ḫaṭṭuñ āyet-i "Ve'l-ʿĀdiyāt"
Hâşimî, NM 1, 99a

---

[1] Bkz.Âyetler Bölümü.
[2] Karamanlı Nizâmî, D,75; ayrıca bkz. SAÇ.
[3] Bkz. SAÇ.

Şâir, Hz.Peygamber'in alnını yüce arşın parlak başlığı olan aya benzetirken; gurranın ayın ilk günü mânâsına da gelmesi, öte yandan arş kelimesinin başlığının, yani ilk harfi olan ayının da hilâl şeklinde yazılması dolayısıyla ayın hilâl durumuna işâret edildiğini düşünmek daha doğru olur.

Rızâyî'nin na'tında Hz.Peygamber'in alnı ile hilâl münâsebeti önceki teşbihlerden oldukça farklı olarak alın kırışığına dayanır. Yüce Peygamber'in alnındaki kırışık kurban bayramının hilâline benzetilirken, can da kurban olur:

Görinse mīş-i cān ḳurbān olur bismil-geh-i ġamda
Hilāl-i ᶜıyd-ı aḍḥādur meger kim çīn-i pīşānī

Rızâyî, NM 1,28[b]

c. Alın-Meş'ale :

Hz.Peygamber'in alnının nûru, Hak yolunun yolcuları için bir meş'ale yani hidâyet rehberidir. Ganîzâde Nâdirî'nin na'tında tesbit ettiğimiz bu münâsebet oldukça geniş bir muhtevâ içinde ele alınır:

Meşᶜal-i nūr-ı cebīnüñ sālike yol gösterür
Kārbān-ı mümkināta ẕāt-ı pāküñdür delīl

Nâdirî, NM 1,91[a]

Elektrikle aydınlanmanın mevcut olmadığı zamanlarda şehir içinde gezenlerin ellerinde fener taşımaları bir zarûret idi. Şehirler, hatta ülkeler arasında yolculuk yapan kervanlar da geceleri yol alırken meşale ile etraflarını aydınlatırlardı. İkinci mısradaki kârbân ile meşale bu bakımdan ilgilidir. Delîl de; hem bir tasavvuf tabiri olarak yol gösterici, rehber mânâsını taşır, hem de kandilleri yakmak için kullanılan muma denir. Ayrıca hacıla-

ra hac âdâbını öğreten, ziyaret yerlerini gösterenlere de delîl[1] denilir. Meş'al, sâlik, kârbân ve delîl münâsebetleri böylece açıklanınca, Hz.Peygamber'in alnındaki hidâyet nûrunun, küfür karanlığında kalmış olan insanların yolunu aydınlattığı ve ışıksız yola çıkanın yolunu şaşırabileceği gibi, Hz.Peygamber'in tebliğ ettiği İslâmiyet nûrundan uzaklaşanların karanlıkta kalmaya mahkum olacağı fikri verilir.

5.4. K A Ş (Ebrû,Ebruvân) :

Edebiyatımızda kaş, tek başına veyâ göz, kirpik ve gamzeyle birlikte oldukça zengin teşbihlere konu olur. Na'tlarda Hz.Peygamber'in kaşları için bu benzetmelere ilâveten âyetlerin de ele alındığını görürüz. Bütün bu teşbihlerdeki münâsebet kaşın kavis şeklinde olmasına dayanır. Nitekim Hz.Peygamber'in şemâilinden bahseden eserlerde kaşlarının oldukça uzun, ince, kavisli ve birbirine bitişik zannedilecek kadar yakın olduğu belirtilir.[2] O'nun doğumu sırasında İran'daki Kisrâ sarayının yıkılması ve Ka'be'deki putların devrilmesi gibi mucizeler hüsn-i ta'lîlle kaşının şekline bağlanır:

Mekser-i ḳaşlarından ṭāḳ-ı Kisrā
Yıḳıldı cünbişinden Lāt u ʿUzzā
Sünbülzâde Vehbî, D,5

a. Kaş-Meh-i Nübüvvet, Mâh-ı Nev, Hilâl :

Hz.Peygamber'in kaşları, yay gibi kavisli şeklinden dolayı hilâle benzetilirken, on yedinci asır şâirlerinden Cezmî'nin na'tında, alın bir îmân güneşi, kaş da

---

1 Mehmet Zeki Pakalın,Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,3.bsk. İst.1983, C.I, s.422.
2 Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.22.

peygamberlik ayı olarak ele alınır. Buradaki meh-i nübüvvet terkibinin Cinânî'nin na'tında[1] olduğu gibi mâh-ı nev şeklinden hareketle yine hilâle işâret ettiğini düşünmek daha doğru olur kanaatindeyiz:

Tābiş-i vech-i pāk ü ebrūsu
Mihr-i īmān meh-i nübüvvetdür

Cezmî, NM 1,7a

Kaş-hilâl münâsebetine dayanan diğer örneklerde alnın bir güneş[2] veyâ dolunay[3] olması yanında, kaş açıkça hilâl teşbihiyle verilir. Bağdatlı Rûhî ise, güzellik ülkesinin (Mısr'ının) Yûsuf'u olarak nitelediği Hz.Peygamber'in yüzüne ay, kaşına da hilâl der:

Yūsuf-ı Mısr-ı cemāl meh yüzi kaşı hilāl
Menbaʿ-ı āb-ı zülāl sallī ve sellim ʿaleyh

Rûhî-i Bağdâdî, K,82

b. Kaş-Per-i Zıll-i Hümâ :

Hümâ gölgesinin düştüğü insana mutluluk ve ikbal getiren devlet kuşudur. On sekizinci asır na't şâirlerinden Neccârzâde Rıza, Hz.Peygamber'in kaşının şeklini hilâle benzetmeyi yeterli bulmaz, zira bu efsânevî devlet kuşunun gölgesindeki kanadı tasvir etmek gibi, O'nun kaşını da tarif etmek mümkün değildir:

Nice beñzer kaşıñ resm-i hilāle yā Resūla'llāh
Per-i zıll-i hümā gelmez misāle yā Resūla'llāh

Neccârzâde Rızâ,D,159

---

[1] Cinânî, NM 1, 11b.
[2] Mes'ûd bin Ahmed, SN,10; ayrıca bkz. ALIN.
[3] Karamanlı Nizâmî, D,75; ayrıca bkz. SAÇ.

c. Kaş-Kavs-i Nehâr :

. . .

Kavs-i nehâr, güneşin usturlap ile ölçülen bir günlük yayı, yani ufukta doğduğu yerden battığı yere kadar takip edebildiğimiz yarım daire şeklidir. Karamanlı Nizâmî, Hz.Peygamber'in kaşını güneşin çizdiği bu gündüz kavsine benzetirken, bu astronomi tabirine alın-şems-i duhâ ve boy-hatt-ı istîvâ[1] münâsebetlerini ilâve eder:

Ḳaşuñla alnuñ ile boyuñdan kināyedür
Ḳavs-i nehār şems-i ḍuḥā ḫaṭṭ-ı istivā

Karamanlı Nizâmî,D,75

ç. Kaş-Kalem, Yay :

"Kalem kaşlı" dilimize yerleşmiş bir deyimdir. Hz. Peygamber'in kaşları da kaleme benzetilir. Ama bunun her hangi bir kalem değil de,"Nûn Ve'l-Kalem Sûresi"ndeki kaleme işâret ettiği belirtilir. Nazîm'in bu muhtevâdaki beytinde aynı zamanda kaşların "kâbe kavseyn" âyeti ile ilgisi verilirken, hem âyetin meâliyle hem de yā edatıyla kaş için bir benzetme unsuru olan yaya işâret olunur:

"Ve'ḍ-Ḍuḥā" ʿārıżı gīsū-yı laṭīfi "Ve'l-Leyl"
"Ḳābe ḳavseyn" ḳalem ḳaşları yā "Sūre-i Nūn"

Nazîm, D,229

d. Kaş-"Ḳābe ḳavseyn" :

"Kâbe kavseyn"[2] âyeti, Mi'râc gecesi Yüce Peygamber'in Cenâb-ı Hakk'a iki yay miktarı yaklaştığını bildirir.

[1] Bkz. ALIN ve BOY.

[2] Necm, 53/9; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

Hz.Peygamber'in kaşlarının hem iki kavsi andıran yay gibi şekli, hem de birbirine bitişik zannedilecek kadar yakın olması sebebiyle bu âyet peygamber'in kaşları için bir benzetme unsuru olmuştur. Taşlıcalı Yahyā Bey, "Kâbe kavseyn" âyetinin Hz.Peygamber'in iki bayram hilâline benzeyen kaşları için nâzil olduğunu söyler.[1] Zekâyî ise O'nun gözlerinin "Nûn Ve'l-Kalem" âyetine delîl, iki kaşının da "Kâbe Kavseyn" âyetine nişan olduğunu bildirir.[2] On altıncı asır şâirlerinden Revânî, Kaş-Haber münâsebetinde ele alındığı üzere, kaşın haber verme, işâretleşme lisanına dâhil olması özellikleriyle, Hz.Peygamber'in kaşlarında bizce malum olmayan hâletlere ve bunların "Kâbe Kavseyn" âyetine işâret ettiğine dikkat çeker. Nitekim Mirâc gecesinin sırlarına da yalnızca Hz.Peygamber vakıftır:

İki ḳaşında vardur nice ḥālet
Kim eyler "Ḳābe ḳavseyn"e işāret

Revânî, NM 1,24[b]

e. Kaş-Sûre-i Nûn, "Nûn Ve'l-Ḳalem" :

Kur'ân-ı Kerîm'in altmış sekizinci sûresi "Nûn,Kalem, Nûn Ve'l-Kalem" isimlerini taşır. Sûrenin başındaki "Nûn" değişik mânâlarda tefsîr edilirken,[3] harfin hokka veyâ çanak gibi yarım daire biçimi Hz.Peygamber'in gözü veyâ kaşı için bir teşbih unsuru olur. O'nun dudağı "Kevser", saçları "Ve'l-Leyl", yanağı da "Nâziât Sûresi" olarak ele alınırken kaşları da "Nûn Ve'l-Kalem" sûresi olur.[4] Veyâ Hz.Peygamber "kün feyekûn" âyetiyle işâret edilen Cenâb-ı Hakk'ın kudret göğünün parlak güneşi, bir hilâle benzeyen kaşları da "Nûn Sûresi"dir:

---

1 Yahyâ Bey, D,246.
2 Zekâyî, D,7.
3 Bkz. Âyetler Bölümü, Kalem, 68/1.
4 Hâşimî, NM 1,99[a]; ayrıca bkz. ilgili âyet.

Ey mihr-i münîr-i felek-i "kün feyekün"
Māh-ı nev-i ebrūña didüm "Sūre-i Nūn"

Nazîm, D,191

f. Kaş-Mısra :

İki kaş yan yana yazılmış iki mısraa, yani bir beyte benzer. "Nûn Ve'l-Kalem" âyeti de müfessirlerce verilen yazı hokkası ve kalem mânâları dolayısıyla yazıyla ilgilidir. Bunlar bir araya gelince, Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber'in iki mısraa benzeyen kaşlarını yaratmaktaki gâyesinin bu âyete üstü örtülü olarak işâret etmek olduğu düşünülür:

Mıṣraʿ-ı ebrūvānını yazduḳda itdi ḳaṣd
Üstād-ı ṣunʿ taʿmiye-i "nūn ve'l-ḳalem"

Azîz, NM 3,17a

g. Kaş-"İnnā fetehnā" :

Fetih Sûresi'nin ilk âyeti[1] ile Hz.Peygamber'in ve tebliğ ettiği İslâm dininin muzafferiyeti müjdelenir.Âyetin başındaki "innâ fetehnâ" ibâresindeki iki nûn harfi dolayısıyla Nesîmî, Hz.Peygamber'in kaşlarıyla bir şekil münâsebeti kurmaktadır:

Ḳaşlaruñ "innā fetehnā" ey ṣıfātuñ "ḳāf u sīn"
Ey boyuñ hemçü tebārek geldi "Sidre'l-Müntehā"

Nesîmî, D,43

Nesîmî'nin bu beytinde Hz.Peygamber'in boyu Sidre-i Müntehâ'ya benzetilirken, sıfatlarının da bir tarafta kaf harfiyle remzedilen Kur'ân-ı Kerîm'e ve diğer tarafda sin harfiyle sembolleştirilen beşeriyyetine uzandığı ifâde

---

1 Bkz. Âyetler Bölümü, Fetih, 48/1.

edilmektedir. Kaşları da "innâ fetehnâ" âyetindeki iki nûn harfine benzetilmiş; dolayısiyle hem fizikî görünüş, hem de Allah'ın lutf ettiği sıfatlarla hiç bir insanın erişemeyeceği kudrete sahip olan Hz.Peygamber'in bu âyeti hatırlatan kaşlarıyla, âdetâ dininin ve ümmetinin kıyâmete kadar muzaffer olacağı müjdesi alnına yazılmıştır. Bu arada sancaklara Fetih Sûresi'nin yazılması, kaşların hilâle benzeyen şekliyle ilgili olarak, âyette de "açık bir fetih" denilmesi hatıra gelir.

ğ. Kaş-Med :

Kaşlar şekil yönüyle Arapça imlâdaki uzatma işâreti olan medde benzetilirken, bu meddin Kur'ân'daki besmeleye ait olduğu da belirtilir:

Ḥalḳa-i gīsūsına maʿṭūfu'l-āhuvān-ı ʿaşḳ
Ebruvānı medd-i bismi'llāh-ı Furḳān-ı ḥikem

Esrâr Dede, D,3

h. Kaş-Mihrâb :

Hz.Peygamber'in kaşları mihrâba benzetilirken yalnızca şekil benzerliği değil, aynı zamanda O'nun yüzünün Cenâb-ı Hakk'ın nûru ile aydınlandığından bahisle Allah'a ibâdet için mihrâba yöneldiğimiz gibi, Yüce Peygamber'in yüzüyle tevhîde işâret ettiği konu edilir. Kısaca ifâde etmek gerekirse, Hz.Peygamber'in yüzü Cenâb-ı Allâh'ın nûru itibariyle Hakk'ın bir tecellîsi olurken, kaşları da bu mânâyı kuvvetlendirir mâhiyette şeklen mihrâba benzetilir:

Cemāliñ nūr-ı Ẕāt ile münevver yā Resūla'llāh
Ḳaşıñ miḥrābına Allāhu Ekber yā Resūla'llāh

Zekâyî, D,2

Son asrın Mevlevî şâirlerinden Ahmet Remzi Akyürek'in na'tında Hz.Peygamber'in kaşlarının tevhide işâret eden bir mihrâb olduğu daha açık bir şekilde verilir.Şöyle ki, Zekeriyyâ a.s. kavmini tevhide davet etmiş, ancak O'na imân etmeyen halk, Hz.Zekeriyyâ'yı testereyle şehit etmiştir. Ahmet Remzi Dede, Hz.Zekeriyyâ'nın şehitlik mertebesine ulaşma şerefini Hz.Peygamber'in bir mihrâba benzeyen kaşlarına, yani tevhide yönelmesine bağlar:

Mihrâb-ı dü-ebrûna teveccüh Zekeriyyâ
Etmişdi ki nâm aldı şehîdân arasında

A.R.Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,37

Nitekim Zekeriyyâ AS'ın kendisine ibâdetgâh olarak yüksek kapılı bir mihrâb yaptırdığı Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtilir.[1] Beyitte bu mihrâba telmih vardır.

ı. Kaş-Delîl-i Kavî :

Kaş-mihrab münâsebetinde olduğu gibi, Hz.Peygamber'in kaşları tevhid dini olan İslâmiyet'e işâret eden bir delildir. Nitekim Hâkânî'nin na'tında Peygamber'in kaşları "mâh-ı nev", yani hilâle benzetilirken, Arapça imlâda hilâl ve Allâh kelimelerinin aynı harfleri taşıması itibariyle, O'nun kaşlarının insanlığı Cenâb-ı Hakk'ın yoluna davet eden yeterli bir delil olduğu ifâde edilir. Delîl, bir terim olarak, hacılara hac âdâbını öğreten, ziyaret yerlerini gösteren kişi, bir bakıma rehberdir. Hz.Peygamber'in kaşı da, mihrab yönümüz olan kıbleyi , yani Kâbe'yi gösteren bir delildir:

Kaşlaruñuñ olmasa māh-ı nevi
Ka'be-i İslām'a delīl-i ḳavī

Bādiye-i şirke düşerdi beşer
Ḳıble-i dīn bulmaz idi zīb ü fer

Hâkânî, NM 1,14[a]

---

[1] Âl-i İmrân,3/37,39.Ayrıca bkz.Ahmed Bîcân,Envâru'l-Âşıkîn,Haz.:Ahmet Kahraman,İst. (1973),C.II, s.342.

i. Kaş-Haber :

Düşünce veyâ hislerimizi ifâde etmek için bazan söze değil de, kaş-göz lisanına başvurduğumuz malumdur. Özellikle gizlice veyâ yalnızca îmâ ile belirteceğimiz hususlarda kaş; bir işâret verme, ya da haberleşme vasıtası olur. Hz.Peygamber'in kaşı da "kâbe kavseyn" okunu attığını haber vermektedir:

"Ḳābe ḳavseyn" oḳın atduğın virür ḳaşı ḫaber
Gösterür müjgānı tīr-i "ḳum fenẕır" ez-kemīn
Şîrî, NM 1,35a

Ancak beyit incelenince, Hz.Peygamber'in kaşının yalnızca işâret diliyle haber verdiğini düşünmek hatalı ve eksik olur. O'nun iki yaya benzetilen kaşları "kâbe kavseyn" okunu atmıştır. Bu âyet ise Yüce Peygamber'in, Mi'râc gecesi Allah'a "iki yay miktarı" yaklaştığını bildirir. Şemâil-i Şerîfe'de mevcut bilgilerden Peygamber'in kaşlarının âdetâ birbirine bitişik denecek kadar yakın olduğunu belirtmiştik. Dolayısiyle iki kaşının yakınlığı Cenâb-ı Hak-k'a iki yay miktarı yaklaştığını haber verir. Kaş-göz işâretlerinin gizlilik mânâsı taşıdığını düşündüğümüz zaman da, Mi'râc gecesinin sırlarına yalnızca Allah'la Resûlü'nün mahrem olduğu akla gelir. Beytin tamamı itibariyle hatırlanabilecek haberleşme ile ilgili kısmen uzak bir husus ise, eskiden üzerinde delikleri olan ve atıldığı zaman rüzgarla ses çıkaran, bundan faydalanılarak orduda haberleşmede kullanılan, "çavuş oku" tabir edilen bir ok çeşidinin bulunmasıdır.[1]

---

1 Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, s.339.

5.5. G Ö Z (Ayn, Basar, Çeşm, Dîde) :

Tesiri itibariyle önemli bir unsur olan göz hem edebiyatımızda, hem de folklorumuzda geniş bir muhtevâ ile ele alınır. Özellikle dîvan edebiyatında oldukça zengin tahayyül ve teşbihlere konu olan göz, na'tlarda Hz.Peygamber'in gözü olarak ele alınınca tesiri daha da artar ve edebî benzetmelerin yanında O'nun gözü âyetlerle ve mucizeleriyle anlatılır.

Şemâil-i Şerîfe'de Hz.Peygamber'in gözlerinin oldukça siyah ve kudret sürmesiyle sürmelenmiş olduğu belirtilir. Bu arada Hz.Peygamber'in; sürmenin görüşü kuvvetlendirip, kirpikleri gürleştirdiği ifâdesiyle sürme çekmeyi tavsiye eden hadisi konu edilmiştir.[1] Na'tlarda Peygamber'in gözünün renginden bahsedilmeden, yalnızca şekle dayalı teşbihlerle ele alındığını görüyoruz. Gözlerinin sürmeli oluşu ise, "mâ zâga'l-basar" âyetinin bir sürme olarak kabul edilmesiyle; ekhal, makhûl, mukahhal gibi sıfatlarla konu edilir. Yine bu âyet dolayısiyle Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk'ın en büyük âyetlerini gören Hz.Peygamber'in gözleri "çeşm-i Hak-bîn" terkibiyle anlatılır.

a. Göz-Nergis :

Edebiyatımızda göz için en yaygın benzetme unsuru nergistir. Fakat Hz.Peygamber'in gözleri söz konusu olunca bu teşbihin yönü değiştirilerek, nergisin Peygamber'in gözlerine benzediği; zira Cenâb-ı Hakk'ın bu çiçeği Habîbi'nin gözlerini hatırlatmak için yarattığı konu edilir:

Nergis-i şehlāyı gözüñ yādına
Mihr-i cihān-tābı yüzüñ yādına

Cinânî, NM 1,11[b]

---

[1] Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.19,81-82.

b. Göz-Sad :

Dîvan edebiyatında sevgilinin fizikî unsurlarını harflerle ifâde ve bir kaç unsurun işâret ettiği harfler dolayısiyle bazı kelimelerin ortaya çıkarılması geleneği mevcuttur. Buna paralel olarak Hz.Peygamber'in gözü sad, ağzı mim, saçı da dal harflerine benzetilirken, neticede bunların terkibinden Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatı ve bir âyet olan "Samed" kelimesi çıkarılır ve böylece O'nun Hakk'ın Resûlü olduğuna dair açık bir delil ortaya konur.[1]

c. Göz-"Mâ zâga'l-basar" :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in gözleri maddî olmaktan çok, Cenâb-ı Hakk'ı gören, Mi'râc gecesinin sırlarına vâkıf olan can gözleri olarak ele alınır. Bu görüşü doğrulamak için de "mâ zâga'l-basar"[2] âyeti bir delil olur. Bu âyetle Mi'râc hadisesinde Hz.Peygamber'in emr-i İlâhî'den başka hiç bir şeyin ötesine geçemediği Sidre-i Müntehâyı geçerek, Allah'a "kâbe kavseyn ev ednâ" makamında yaklaştığı ve Rabbi'nin en büyük âyetlerini müşâhede ettiği bildirilirken, gözlerinin yalnızca görmesi gerekenlere baktığı bildirilir. Bu sebeple âyet ya doğrudan Hz.Peygamber'in gözleri olarak ele alınır,[3] ya da gözlerinin sürmesi olur:

Kuḥl-ı "mā zāġa'l-baṣar" maḥṣūṣ-ı çeşm-i ekḥali
Ḫāk-i pāyi sürme-i ḥavrā Ḥabīb-i Kibriyā

Nazîm,D,337

Mukaḥḥal nergisinde kuḥl-i "mā zāġ"
Dehānı ġoncasında būy-ı iblāġ

Sünbülzâde Vehbî,D,5

---

1 Dede Ömer Rûşenî,D,100a; bkz.SAÇ.
2 Necm, 53/17, ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.
3 Bkz. ilgili âyet, Şeyhî, HŞ,20.

Yüce Peygamber'in gözleri bazen de bu âyetin sırrı[1] veyâ nûru olarak kabul edilir:

Nergis-i makḥūl-i çeşmi nūr-ı "mā zāġa'l-baṣar"
Ṣadr-ı pākine "elem neşraḥ" şürūḥ-ı muḫtaṣar

Şîrî, NM 1,35[a]

O'nun bu âyetle sürmelenen gözlerinin kuvvetini, görüşünün tesirini anlatan bir mucizesi de ayın ikiye bölünmesidir:

Ol gözi "mā zāġa'l-baṣar" çün aya ḳıldı bir naẓar
Ay oldı "ve'n-şaḳḳa'l-ḳamer" gökde ʿayān-ı Muṣṭafā

Şeyyâd Hamza, ŞHBM,8

ç. Göz-"Nûn Ve'l-Kalem" :

Nûn harfi, yarım daire gibi şekli ve ortasındaki noktasıyla göz için bir teşbih unsurudur. Hz.Peygamber'in gözü nûn harfine benzetilirken, bunun Kalem Sûresi'nin ilk âyeti "nûn ve'l-kalem"e ait olduğu belirtilir. Yüce Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a "kâbe kavseyn" makamında yaklaşıp, Allah'ın en büyük âyetlerini gören gözleri için âyetin ilk kısmı âdetâ bir delil olarak gösterilir:

Nişān-ı "ḳābe ḳavseyn" ebruvānıñ çeşm-i Ḥaḳ-bīniñ
Delīl-i naṣṣ ile "nūn ve'l-ḳalem"dir yā Resūla'llāh

Zekâyî, D,7

d. Göz-Âfitâb :

Gözleri "mâ zâga'l-basar" âyetiyle sürmelenen Hz. Peygamber'in bir mucizesi de hem önündekileri, hem de ar-

---

[1] İffet Bursevî, D,61.

kasındakileri olduğu gibi görmesidir.[1] Bu sebeple Kara Fazlî, O'nun her yönü aynı anda gören gözlerini bir güneş olarak ele alır:

N'ola ger ḥāyil olmayup her sū
Naẓarında bir olsa püşt ile rū

Āfitāb idi çeşmi ser-tā-pā
Püşt ü rū anda bir olursa revā

Kara Fazlî,GB,6[a]

5.6. G A M Z E :

Gamze edebiyatımızda sevgiliye has bir davranış, âşık için de yüzlerce mânâ ifâde eden bir bakıştır.Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in kaş, göz, kirpik gibi unsurları geniş yer alırken bir iki örnek haricinde gamze üzerinde durulmamıştır. Zirâ îmâlı, süzgün veyâ yan bakış olarak değerlendirilen gamze; kendisinden hiç bir eğri şey sâdır olmayan Yüce Peygamber için söz konusu olamaz. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir şeye baktığı zaman, yalnızca başını çevirerek değil; bütün vücuduyla o yöne döndüğü bilinmektedir.[2] Bu davranışını ümmeti bir sünnet olarak kabul ederken,Hz. Peygamber'in yan veyâ îmâlı bakışlarından bahsetmek hatalıdır. Gamzeye ait tesbit edebildiğimiz iki örnekte de eğrilikle ilgili bir motif ele alınmamış,yalnızca Peygamber'in bakışlarının tesir edici mâhiyeti üzerinde durulmuştur.

a. Gamze-Ok :

Genellikle gamze okları kaş kemanıyla atılır. Ama söz konusu Hz.Peygamber olunca, O'nun müessir bakışlarının nüfûzu ve kuvveti daha farklı bir mâhiyete bürünür.

---

1 Bkz. Mucizeler Bölümü.

2 Yıldız Koçak, Hilye-i Hâkânî, S.Ü.F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1986, s.22-23.

Çünkü Mi'râc gecesi bakışlarının oku, göz açıp kapayıncaya kadar bir anlık zaman içinde Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna, "kâbe kavseyn" makâmına ulaşmıştır. Ahmedî, bunu belirtirken gamze oku ile belirtilen âyetin "iki yay miktarı" tarzındaki meâli ile sanatkârâne bir ilgi kurar:

Nite kim ġamze oḳı bir "ṭarfatü'l-ʿayn"
İrişdi tā-be-evc-i "ḳābe ḳavseyn"

Ahmedî,CH,64

b. Gamze-Yağmacı :

Kara Çelebizâde Şeyhülislam Azîz'in na'tında, Hz. Peygamber'in bakışlarının, kendisini cân u gönülden seven âşıklarının sabır ülkesini yağma ettiği ifâde edilir. Öte yandan, saçları da O'nun aşkıyla dîvâne olanlara zincir vazifesi görür:

Tārāc ḳıldı kişver-i ṣabrı o ġamzeler
Zencīre çekdi ʿaḳlı o gīsū-yı ḫam-be-ḫam

Azîz, NM 3,17[a]

Bu beyitte şâirin hem Habîbullâh, hem de Habîb-i İbâd olan Hz.Peygamber'e karşı beslediği samimi sevgiyi klasik edebiyatın alışılmış unsurlarıyla dile getirdiğini görüyoruz. Bu itibarla, Hz.Peygamber için söz konusu olmayan bir bakış olmasına rağmen gamzenin dîvan edebiyatında sevgilinin bakışlarının tesirini belirtmek için ele alındığı gibi; na'tlarda da aynı amaçla konu edildiğini söyleyebiliriz.

5.7. K İ R P İ K (Müjgân) :

Klasik edebiyatımızda kirpiklerin tek başına olmaktan ziyade, kaşla birlikte veyâ daha az olarak kaş, göz

bebeği ve göz kapaklarıyla bir arada ele alındığı bilinmektedir. Hz.Peygamber'in kirpiğinden bahsedilirken de aynı tablo karşımıza çıkar.

a. Kirpik-Tîr :

Kaşın yay, kirpiğin de ok ile şekil benzerliğinden faydalanılarak ele alınan bu teşbihteki kirpik oklarının tesiri doğrudan bir âyetle bildirilir. Allah Elçisi'nin, insanları hidâyet yoluna çağırırken; gerekirse Nezîr isminde de gördüğümüz gibi peygamberliğini tasdik etmeyenleri korkutması, âkıbetlerini anlatarak ihtar etmesini bildiren "kum fenzır"[1] âyeti, Hz.Peygamber'in kirpik oklarını hatırlatır. Bu okların atıldığı yay da, Yüce Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığının ifâdesi "iki yay miktarı" meâlindeki "kâbe kavseyn" âyetidir:

"Ḳābe ḳavseyn" oḳın atduġın virür ḳaşı ḫaber
Gösterür müjgānı tīr-i "ḳum fenẕır" ez-kemīn

Şîrî, NM 1,35[a]

b. Kirpik-Cemaat, Tîğ :

Kaşların şekil dolayısiyle mihrâba, göz bebeğinin imama, kirpiklerin de aynı anda rükua varan, secdeye kapanan cemaate benzetildiği örnekler edebiyatımızda mevcuttur. Bu teşbihlerin, göz kapaklarının da Mescid-i Aksâ'ya benzetilmesiyle bir araya getirildiği bir na'tda kirpik için cemaat ve kılıç ikili teşbihi yer alır:

---

[1] Müddessir, 74/2.

Tīġ-i müjgānıñ cemāʿat nergis-i şehlā imām
Ḥācibeynin mescid-i Aḳṣa'ya teşbīh eyledim
Sabûrî[1]

5.8. Y Ü Z (Cemâl,Çihre,Dîdâr,Hüsn,Rûy,Sûret,Tal'at, Vech) :

Yüz; insanda ilk bakışta dikkati çeken, tanınmayı sağlayan ayırt edici fizikî özelliklerin en önemlilerini kendinde toplayan, aynı zamanda insan güzelliğinin odak noktası olan bir unsurdur. Bu sebeple hem halk, hem de divan edebiyatında çok sık konu edilir. Na'tlarda ise Hz.Peygamber'in yüzü söz konusu olunca; O'nun yer yüzündeki en güzel insan olduğu düşüncesi ağır basar ve bu eşsiz, benzersiz güzelliğin toplandığı yüzü, doğrudan cemâl ve hüsn kelimeleriyle verilir. Bazen de güzellik bahsinde anlatıldığı gibi, genelde O'nun güzelliği konu edilirken özellikle yüzü kasdedilir.

Şemâil-i Şerîfe'deki bilgilere göre Hz.Peygamber'in yüzü pembeyle karışık, nûrânî bir beyazlıkta idi.[2] Allah'ın son elçisi olan Hz.Peygamber, tebliğ ettiği dinle yeryüzünü küfür karanlığından kurtarmış, hidâyet güneşi O'nun risâletiyle doğmuştur. Bu muazzam mânânın fâtihi olmakla, bizzat kendisi bir îman güneşi olarak kabul edilirken; bu muhtevâ O'nun fizikî unsurlarından yüzü üzerinde en yoğun şekilde işlenir. Bu sebeple na'tlarda yüzü; güneş,ay,mum, nûr ve Kur'ân-ı Kerîm'deki güneşe kasem edilen âyetlere benzetilir ve melîh, münîr, pâk ve şerîf gibi sıfatlarla ele alınır. Bu arada O'nun yalnızca "melîhü'l-vech", yani yüzü güzel olan değil, aynı zamanda ahlâken de "kalbi sa-

---

1 A.Naci Büyükeken, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü.Fen Edb.Fak. TDEB. B.T., Konya,1987, s.41.

2 Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.8-10.

fâ" üzre olan en temiz ve en yüce insan olduğu; bu yüzden de seçkinliğini bildiren Murtazâ, Müctebâ, Mustafâ isimleriyle anıldığı belirtilir.[1] O'nun eşsiz güzelliğini görenlerin bakışları öyle bir feyz alır ki; toprağı altın eder.[2] Ay ve güneş, O'nun yüzünden feyz-yâb oldukları için gece gündüz ravzasına mücevher saçmaları tabiîdir.[3] Hz.Peygamber'in böylesine güzel, aydınlık ve nûrlu yüzü için ele alınan benzetmeler birer ışık kaynağı olan güneş, ay,mum, nûr gibi unsurlarla ilgilidir:

a. Yüz-Gün, Hûrşîd, Mihr, Rûz, Şems :

Allah'ın yarattığı Hz.Peygamber'in nûru olan Nûr-ı Muhammedî'dir. Cenâb-ı Hak, bu nûrdan bütün âlemleri yaratmıştır. Asrımızın ilk yarısında yaşamış Osman Kemâlî, buna bağlı olarak kâinattaki bütün varlıkların Hz.Peygamber'in yüzünün nûruyla göründüğünü söylerken; O'nun yüzünün güneşinin, hayâtiyeti ortaya çıkardığını belirtir.[4]

Hz.Peygamber'in güzelliği, güneşin tek oluşu gibi benzersizdir. Yûsuf u Züleyha kıssasında insan güzelliğinin timsâli olarak bilinen Yûsuf'u gören kadınların hayranlıkla turunç yerine ellerini kestikleri anlatılır. Hz. Peygamber'in güneş parlaklığındaki yüzünü görünce de ay iki parça olmuştur:

Yûsuf'u gerçi görenler ellerini kesdiler
Gün yüzüñ gördi senüñ şakk oldı bedrüñ ayesi

Zâtî, NM 1,20[b]

O'nun kaşları devr-i kamerde ortaya çıkan peygamberliğine işâret eden birer hilâl, tertemiz ve aydınlık yüzü de bir îman güneşidir:

---

1 Süleyman Çelebi, M,24.
2 Ahmed Paşa, D,11.
3 Fehîm-i Kadîm, NM 1,58[a].
4 Osman Kemâlî, DKAS, 149.

Tābiş-i vech-i pāk ü ebrūsı
Mihr-i īmān meh-i nübüvvetdür

Cezmî, NM 1,7[a]

Veyâ, "Ve'l-Leyl" âyetindeki iki lâm harfine işâret eden saçları ortasında yüzü, iki gece ortasındaki İslâm güneşine benzer:

İki gīsūsı "Ve'l-Leyl"e iki lām
Yüzi leyleyn içinde rūz-ı İslām

Yahyâ Bey,YZ,7

b. Yüz-Bedr-i Dücâ, Mâh, Meh :

Edebiyatımızda sevgilinin yüzü yuvarlak ve parlak olması sebebiyle dolunaya, kaşı da hilâle benzetilir. Aynı teşbihler na'tlarda Hz.Peygamber için de geçerlidir.[1] Bunun yanında; küfürle kararmış gönüllere hidâyet nûru saçan Hz.Peygamber'in yüzü, karanlık geceleri aydınlatan bir dolunaydır:

Derūn-ı tīrede nūr-ı cemālin̄ eylesin işrāḳ
Ki māh-ı tal'ātın̄ bedr-i dücādır yā Resūla'llāh

Nazîm,D,172

Ve bu ay öylesine parlaktır ki; kıyamete kadar dünyâyı, gece gündüz tek başına aydınlatsa ve bu yüzden de güneşi küçük görse tabiîdir:

Mihre ṭa'n itse meh-i rūyı 'aceb mi tā ebed
İtdi tenhā 'ālemi pür-nūr yek-ser rūz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1,58[a]

---

[1] Rûhî-i Bağdâdî,K,82.

Fehîm-i Kadîm'in çok beğenilen ve defalarca tanzir edilen "rûz u şeb" redifli na'tinden alınan bu beyitte göze çarpan sihr-i helâl san'atının yanında; güneş-Hz.Îsâ ve ay-Hz.Peygamber münâsebetleri de akla gelebilir.

Güneş ışığına ziyâ, ay ışığına nûr denildiği malumdur. Karaçelebizâde Şeyhülislam Abdülaziz, Hz.Peygamber'in nûrlu yüzünün, yani istiâre ile ay gibi parlak yüzünün dünyayı nûra garkettiğini, güneşin sabah pazarının gösterişinin de kesat bulduğunu söyler:

Pür-nūr ḳıldı ʿālemi ol ṭalʿat-ı münīr

Buldı kesād revnaḳ-ı bāzār-ı ṣubḥ-dem

Azîz, NM 3,17[a]

Son iki örnekte görülüyor ki; Hz.Peygamber'in yüzü bir ay olarak ele alınınca, parlaklık ve ışık bakımından güneş ikinci planda kalmaktadır.

c. Yüz-Âlem-i Nûr, Lem'a-i Nûr-ı İlâhî :

Hz.Peygamber'in yüzü Cenâb-ı Hakk'ın nûruyla aydınlanmıştır. Kaşının mihrâba benzetilmesi de bu sebepledir.[1] Kâinâttaki her şeyin Nûr-ı Muhammedî'den yaratıldığı gibi; güneş, ay ve yıldızlar da ışıklarını Hz.Peygamber'in yüzünün nûrundan almışlardır.[2] Zira O'nun vücûdu nûrların doğuş yeri, yüzü de bir nûr âlemidir.[3] Yüzü İlâhî nûrların parıltısını taşırken, ayva tüyleri de dînen yasaklanmış olan şeylerin terkine dâir yazılı bir vesikadır.[4]

---

[1] Zekâyî,D,2.

[2] Niyâzî Mısrî,D,25[a]; Salih Baba,D,51.

[3] Nazîm,D,223.

[4] Bkz. HAT; Yahyâ Bey,D,246.

ç. Yüz-Şem', Mısbâh :

Hz.Peygamber'in yüzü bir mum olarak ele alınınca; bu mumun ışığının Cenâb-ı Hakk'ın nûru olduğu ve güneşin bile ziyâsını O'nun yüzünün mumundan aldığı konu edilir.[1] Veyâ; Hak nûrunun güneş gibi yanaklarında açıkça görüldüğü Yüce Peygamber'in yüzünün mumu bütün cihanı aydınlatan bir güneş parlaklığındadır:

Şemᶜ-i rūyun āfitāb-ı ᶜālem-ārādur senüñ
Nūr-ı Ḥaḳ ḫūrşīd-i ruḫsāruñda peydādur senüñ

Fuzûlî, D,294

Fuzûlî'nin ilk bakışta âşıkâne bir gazeli andıran na'tının ilk beytinde, Hz.Peygamber'in yüzünün madde âleminde bir muma benzemekle birlikte; gerçekte O'nun kâinâtı süsleyen bir güneş olduğu şâirâne bir ifâdeyle belirtilmektedir. Bizzat Hakk'ın nûrunun görüldüğü bu yüzün şevkiyle gökler dönmekte ve kaynağı bu nûr olan âlemler; su, toprak, ateş ve hava, yani anâsır-ı erbaadan müteşekkil binlerce sıfat göstermektedir.[2]

Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'in yüzünün nûru Cenâb-ı Hakk'a yakınlık meclisini aydınlatmıştır. Bu sebeple Cebrâil pervâne gibi bu mumun çevresinde dolaşır:

Ey cemālüñ şemᶜ-i bezm-ārā-yı ḳurb-ı Kirdgār
Cebre'īl āvāre-i nūr-ı ruḫuñ pervāne-vār

Nâdirî, NM 1,90[b]

Hz.Peygamber'in yüzü bir mısbâh olarak ele alınınca, bu kandilin kıyâmet karanlığını aydınlatacağı; zira o müthiş günde şefaat yetkisinin yalnızca Yüce Peygamber'in şefaat kapılarının anahtarı olan dilinde mevcut olduğu ifâde edilir:

---

1 Garîbî,D,3.
2 Osman Kemâlî,DKAS,149.

Dili miftāḥ-ı ebvāb-ı şefā'at
Yüzi mıṣbāḥ-ı tārīk-i ḳıyāmet

Yahyâ Bey,YZ,5

d. Yüz-Mushaf, Âyât, Rahmet Âyeti, Âyet-i Mişkât-i Rahmet :

Yüz ile Kur'ân-ı Kerîm arasında bir kaç yönden benzerlik kurulur. Ancak Hz.Muhammed'in yüzünün Mushaf'a benzetilmesi en çok rahmet âyetlerini bulundurması sebebiyledir. Çünkü Hz.Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın nûrunu taşıyan yüzü; rahmet âyetlerinin bulunduğu yerdir.[1] Âlemlere rahmet olarak gönderilen Yüce Peygamber, en son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'le inananlara dünyâ saadetini, şefaatiyle de âhiret saadetini bağışlamaktadır. Dolayısıyla, iki cihan saadetini toplayan yüzü; tamamen rahmet âyetlerinden müteşekkil bir Mushaf'tır:

Ey Muṣḥaf-ı cemāli ḳamu raḥmet āyeti
Ḫatm oldı sende iki cihānuñ sa'ādeti

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,8

Kur'ân-ı Kerîm'in son derece güzel yazılması, tezyinât ve tezhibine itina edilmesi bir gelenektir. Hz.Peygamber'in yüzü de böyle güzel yazılmış bir Mushaf'a benzetilirken, bu Mushaf ile "Ve'n-nâşitât" âyetinin;[2] yani meâlen rahmet meleklerinin görüldüğü dile getirilir.[3]

---

[1] İffet Bursevî,D,32.

[2] Nâşitât, 79/2; ayrıca bkz. Âyetler Bölümü.

[3] Hâşimî, NM 1, 99[a].

Esrar Dede, "Sözün Kur'ân yüzün âyât el-Hak" derken[1] Nev'îzâde Atâyî, Hz.Peygamber'in yüzünü benzersiz güzellikte bir Mushaf'a, ayva tüylerini âyetlere, benini de âyetler arasındaki noktalara benzetir.[2]

Ve nihayet Zâtî; Hz.Muhammed'in bütün peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi; O'nun yüzünün Mushaf'ında, güzelliğin de mühürlendiğini, sona erdiğini söyler:

Ey ḫātem-i mecmūʿ-ı nebī mehbiṭ-i Ḳur'ān
Ḫatm olmış idi Muṣḥaf-ı ḥüsnüñde melāḥat

Zâtî, NM 1,21[a]

e. Yüz-Fâtiha, Seb'a'l-Mesânî :

Fâtiha, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresidir. Elhamd, Ümmü'l-Kur'ân, Ümmü'l-Kitâb gibi isimleri yanında bu sûreye Seba'l-Mesânî de denilir.[3] "Fâtihasız namaz yoktur" hadisinden de anlaşıldığı gibi bu sûrenin önemi açıktır. Zira peygamberlere inen yüz dört kitabın sırları Tevrat, Zebur,İncil ve Kur'ân'da; Kur'ân-ı Kerîm'in hakikatleri de Fâtiha Sûresi'nde toplanmıştır.[4]

Kur'ân-ı Kerîm'in yüz on ikinci sûresi olan İhlâs da Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını bildirir. Allah'ın sıfatları en güzel şekliyle bu sûrede ve Âyete'l-Kürsî'de belirtilmiştir.[5]

Nesîmî,bizzat Cenâb-ı Hakk'ın nûrunun tecellisi olan Hz.Peygamber'in sıfatlarını İhlâs Sûresi;cemalini veyâ yüzünü de Fâtiha Sûresi ile tanımlarken;bütün bu muhtevâyı

---

1 Esrar Dede,D,147.
2 Atâyî, NM 1,51[a].
3 Bkz.Âyetler Bölümü,Hicr,15/87;Hak Dîni,C.I, s.5-6; C.V, s.3074-3076.
4 İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediyye Şerhi,C.I, s.465.
5 Hak Dîni,C.IX, s.6269.

özetlemiş olur:

Ey sıfātuñ "kul hüva'llāh" V'ey cemālüñ "Fātiha"
İşte Furkān işte Tevrāt işte İncīl ü Zebūr

Nesîmî, D, 43

On altıncı asır şâirlerinden Dânişî de, Nesîmî'nin beytine paralel bir mânâ arz eden beytinde Hz.Peygamber'i arş-ı alâ ve hidâyet denizinin okyanusu olarak tarif ederken; yüzünü her türlü mekândan münezzeh olan Cenâb-ı Hakk'ın varlığına bir delil göstererek, Seb'al-Mesânî olarak ifâde eder:

Yüzüñ "Seb'a'l-Mesānī"dür vücūd-ı Lā-Mekānī'dür
Muhīt ü lücce-i bahr-i hüdā 'arş-ı 'alāsın sen

Dânişî, NM 1, 18[a]

f. Yüz-Sûre-i Nûr, Sûre-i Ve'ş-Şems:

Hz.Peygamber'in yüzünün eşsiz güzelliği Ve'ş-Şems ve Nûr Sûreleri ile anlatılırken; Kıvâmî, Fetihnâmesi'nde bu sûrelerin O'nun yüzünün şânında nâzil olduğunu söyler:

Ey yüzüñ şānında nāzil "Sūre-i Ve'ş-Şems ü Nūr"
İki 'ālem şu'le-i nūruñdan almışdur sürūr

Kıvâmî, FSM, 8

"Ve'ş-Şems Sûresi" pek çok na't şâiri tarafından Yüce Peygamber'in yüzünün güzelliğini tarif için konu edilmiş; O'nun yüz güneşinin inananlara müjdeler veren sûre olduğu veyâ bu sûrenin Hz.Peygamber'in eşsiz güzelliğini ve Cenâb-ı Hakk'a yakınlığını gösteren bir ayna olduğu konuları işlenmiştir.[1]

---

[1] Bkz. Âyetler Bölümü, Ve'ş-Şems, 91/1.

g. Yüz-Sûre-i Ve'd-Duhâ:

Kur'ân-ı Kerîm'in doksan üçüncü sûresi olan "Ve'd-Duhâ" kuşluk zamanı güneşine yemin mânâsını taşır. Güneşin en parlak zamanı duhâ denilen kuşluk vaktidir. Hz.Peygamber'in yüzü parlaklık ve güzellik yönüyle bu sûreye benzetilirken, hemen daima saçı da "Ve'l-Leyl Sûresi"ne işaret eder ve yüzüyle saçı bu sûre adlarıyla birlikte ele alınır.[1] "Ve'd-Duhâ Sûresi"nin O'nun gül yüzünün vasfı; "Ve'l-Leyl Sûresi"nin de sünbül saçlarının şerhi olduğunu söyleyen na't şâirimiz Nazîm, yüzü "Ve'd-Duhâ" ve gül ikili teşbihiyle ele alır:

"Ve'ḍ-Ḍuḥā" vaṣf-ı güli "Ve'l-Leyl" şerḥ-i sünbüli
Bāğ-ı "Yā-Sīn" ravża-i "Ṭā-Hā" Ḥabīb-i Kibriyā

Nazîm, D, 336

On yedinci asır şâirlerinden Hâşimî, Hz.Peygamber'in güneş gibi yüzünü "Ve'ş-Şems Sûresi" olarak ele alırken, ayva tüylerinin de "Ve'l-Âdiyât Sûresi"nin âyetleri olduğunu söyler. "Ve'l-Âdiyât"ın adâleti ihlâl etme mânâsı göz önünde bulundurulunca, bu beyit itibariyle yüz-adâlet münasebeti ortaya çıkar.[2]

ğ. Yüz-Ka'be :

Saç bahsinde anlatıldığı gibi, Hz.Peygamber'in saçı Ka'be'nin siyah örtüsüne benzetilirken, beni de hacerü'l-esved olarak ele alınır.[3] O'nun asil yüzünün Ka'be gibi mukaddes olması yanında saç ve benin de ilâvesiyle Ka'be ile ilgili unsurlar bir araya gelir. Nazîm, Hz.Peygamber'in yüzündeki beni; Cebrâil'in gözbebeğine teşbihle, hacerü'l-es-

---

1 Daha fazla bilgi ve ilgili örnekler için bkz. Âyetler Bölümü; ayrıca SAÇ.

2 Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1.

3 Yenişehirli Belîğ, D,2; ayrıca bkz. BEN.

ved olarak kabul etmesini; Yüce Peygamber'in güzel yüzünün Ka'be, dudağının da zemzem oluşuna bağlar:

Ḥüsni Ka'be femi zemzem ḥacerü'l-esved aña
Merdüm-i dīde-i Cibrīl o ḥāl-i Hindū

Nazîm, D, 231

h. Yüz-Kıble, Kıble-gâh :

Yüz Ka'be olunca, tabiî olarak kıblegâh olur. Kıble namaz kılarken yöneldiğimiz Ka'be veyâ Mekke cihetidir. Mü'minin mirâcı olan namaza başlarken kul, yüzünü kıbleye döner ve Allâh'ın huzurunda olduğunu idrâk eder. Hz.Peygamber'in yüzünün bu muhtevâda ele alınması O'na verilen değeri, saygıyı; Hak nûrunun parladığı o yüzdeki kutsallığı ifâde etmektedir. Sözüyle Kur'ân-ı Kerîm'i, dolayısıyle İslâmiyet'i tebliğ ettiği için de yüzü "kıble-i îmân"dır.[1] Çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Neccârzâde Rızâ da Hz.Peygamber'in sözünü maârîf kapılarının anahtarı, yüzünü de ârifin kalbinin kıblegâhı olarak ele alır:

Yüzüñdür ḳıble-gāh-ı ḳalb-i ʿārif yā Resūla'llāh
Sözüñdür ḳufl-ı ebvāb-ı maʿārif yā Resūla'llāh

Neccârzâde Rızâ, D, 40

Bu beyit dolayısıyla gönlün, özellikle Allâh sevgisinden başka hiç bir şey barındırmayan ârifin gönlünün edebiyatımızda Ka'be gibi mukaddes sayılması; ayrıca gönüldeki süveydâ adı verilen bâtınî idrâkin merkezi olan nokta ile hacerü'l-esved münâsebeti de akla gelebilir. Diğer taraftan ârifin gönlü her an Allâh ve Habîb'i Hz.Muhammed'in aşkıyla dopdoludur. "Sümme vechu'llâh"[2] ibâresiyle kısaltılan âyette insanın her nereye yönelirse, Allâh'ın orada ol-

---

1 Kıvâmî, FSM , 8.
2 Bakara, 2/115.

duğu bildirilirken; kıble, müslümanları ibâdette birleştirici olmaya sevkeden bir unsur, bir semboldür. Bu sebeple hem Habîbullâh, hem de Habîb-i İbâd olan Hz.Peygamber'in Hakk'ın nûrunu taşıdığı yüzü, O'na müştâk olanlar, aklından ve gönlünden bir an bile O'nu çıkarmayanlar için bir kıblegâh olmuştur.

ı. Yüz-Bâb-ı Rahmet :

Cenâb-ı Hak, Hz.Muhammed'i âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Ümmetine karşı son derece merhametli ve şefkatli olan Hz.Peygamber, bu yüzden Nebiyyü'r-Rahme, Rahîm, Rahmet ve Raûf isimlerinin sahibidir. Özellikle mahşerde şefaatiyle ümmetinin imdâdına yetişeceği için Yüce Peygamber, bir rahmet menbaı olarak düşünülürken; bu husus O'nun yüzü için bir rahmet kapısı benzetmesiyle dile getirilir:

Ey yādı rūḥ-perver ü ey vaṣfı dil-firīb
Ey yüzi bāb-ı raḥmet ü ey sözi dil-rübā
Ahmed Paşa, D, 10

i. Yüz-Mir'ât-ı Hudâ, Mir'ât-ı Vahdet; "Kün fekân" Şerhi:

Klasik edebiyatımızda yüzün aynaya benzetilmesi; beyaz, yuvarlak ve parlak olması ile aksettirme gibi özellikleri dolayısiyledir. Hz.Peygamber'in yüzü aynaya teşbih edilirken bu zâhirî hususlardan ziyâde, O'nun yüzünün Cenâb-ı Hakk'ı ve Hakk'ın birliğini yansıtması üzerinde durulmuştur. Nitekim "kenz-i mahfî" veyâ "küntü kenzen" ibâresiyle kısaltılan kudsî hadisde;[1] Allâh'ın ilm-i zâtiyyede gizli bir hazine iken, bilinmeyi istediği ve bu yüzden halkı yarattığı, bütün varlıkların bu âleme Cenâb-ı Hakk'ın birliğini görebilmek için geldiği bildirilir. Bundan anlaşılan şudur

[1] Bkz. Hadisler Bölümü, ilgili hadis.

ki; Allâh kendi birliğini seyretmek için Hz.Muhammed'i, O'nun nûrundan da bütün varlıkları yaratmıştır. İlk yaratılan cevher, yani Allâh'ın ilk tecellisi Hz.Peygamber'in nûrudur. Bu nûr; sûrette ilk insan olan Hz.Âdem'den başlayarak, diğer peygamberlerce taşınmış, nihayet Hz.Muhammed'in alnında tezâhür etmiştir. Neticede "levlâk" (Sen olmasaydın, bu gökleri yaratmazdım.) kudsî hadisinin de ilâvesiyle Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'a âdetâ bir ayna olmuştur. On dokuzuncu asır şâirlerinden İffet Bursevî, bütün bu muhtevâyı bir beyitle özetler:

Ḳıldı envār-ı cebīnüñden tecellī ẕāt-ı Ḥaḳ
ʿĀleme mirʾāt-ı vaḥdetdür cemāl-i Muṣṭafā

İffet Bursevî, D, 32

Cenâb-ı Hak, kâinâtı bu sebeple yaratırken, bütün mevcûdât, O'nun "kün" (ol) emriyle vücûda gelmiştir. Bu itibarla yine on dokuzuncu asrın tekke şâirlerinden Salih Baba, Hz.Peygamber'in Cenâb-ı Allâh'a bir ayna olan yüzünü; aynı zamanda "kün feyekûn" âyetinin bir şerhi olarak görür:

Gözlerinin nûru "basar"dır "kâbe kavseyn" kaşları
Vechi mir'ât-ı Hudâ'dır "kün fekân"ın şerhi ya

Salih Baba, D, 51

j. Yüz-Gül, Gülşen :

Hz.Muhammed'in yüzü üzerindeki dînî ve tasavvûfî muhtevâdaki benzetmelerin dışında; edebî bir teşbih de gül veya gül bahçesi olmasıdır. Edebiyatımızda yüz için en çok kullanılan benzetme unsuru gül, benzerlik yönü de rengidir. Gül-bülbül münâsebeti dolayısiyle Bayburtlu Zihnî, Hz. Peygamber'in yüzünü gül bahçesine benzetirken, kendisini de bu gülşendeki bülbüle benzetir.[1]

[1] Bayburtlu Zihnî, D, 5.

Hz.Peygamber'in yüzü ile gül benzerliğinin konu edildiği şâheser bir örnek Fuzûlî'nin Su Kaside'sindedir:

Şuya virsün bāğ-bān gülzārı zaḥmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzüñ tek virse biñ gülzāre şu

Fuzûlî, D, 23

Fuzûlî'nin; dehâsına ve sehl-i mümteni sanatına bir misâl olan bu beyitte; bahçıvan gül bahçesini suya versin yani hebâ etsin, boşuna zahmet çekmesin, zîrâ bin gül bahçesine su verse dahi, senin yüzün gibi bir gül açılmaz denilirken, Hz.Peygamber'in hem fizikî, hem de mânevî güzellik yönüyle eşsiz, benzersiz, tek oluşu dile getirilir. Nitekim gülün, yapraklarının çokluğu sebebiyle kesreti sembolize etmesi yanında; hem gibi, hem de bir mânâsındaki tek ile Hz.Peygamber'in yüzünün de vahdeti temsil ettiği dile getirilir.

5.9. Y A N A K (Ârız, Hadd,İzâr, Ruh, Ruhsâr):

Yüz denilince yanak, yanak denilince de yüz akla gelir. Ancak yüzün bir çok unsuru ihtivâ etmesine rağmen; yanağın, yüzün büyük bir kısmını kaplayan müstakil bir yeri vardır. Bu sebeple yüz ve yanağı ayrı ayrı ele almak gerekir. Bununla beraber görülür ki; hem edebiyatımızda sevgili için, hem de na'tlarda Hz.Peygamber için yüz ve yanak üzerine kurulmuş teşbihler aşağı yukarı aynıdır. Yüce Peygamber'in yanağı için de, yüzünde olduğu gibi; gül, nûr, güneş, ay, mum, âyet gibi benzetmeler ele alınırken; yanağı al, rengîn, tâze gibi sıfatlarla anlatılır. Neticede aşağıda verilen örneklerde görüleceği gibi; Hz.Peygamber'in yüzünde olduğu gibi yanağı da dînî, edebî ve tasavvûfî yönlerden geniş bir muhtevâ içinde ele alınır.

Hz.Peygamber'in yanağının; parlaklık itibariyle güneş ve aya; dünyâyı bir gelin gibi süsleyen, Kays'ı Mecnûn,

Leylâ'yı da sevgili yapan renginin[1] de güle benzetilerek ele alındığı örnekler sayıca en fazla olanlarıdır:

a. Yanak-Gül, Gül-Berg-i Ra'nâ, Gül-i Surh, Cennet Güli, Verd, Lâle, Şakâyık:

Hz.Peygamber'in saçı sünbül, yanağı ise peygamberlik bağının gülüdür.[2] Ancak saçı ebediyyen solmayacak olan bir sünbül, al yanakları da her zaman tazeliğini koruyan, dikensiz birer cennet gülüdür:

Solmaz ebedi sünbül-i ferḫāl-i Muḥammed
Cennet gülüdür tāze ruḫ-ı āl-i Muḥammed

Yenişehirli Beliğ, D, 2

O'nun yanağının gülüyle dünyâ öyle bir güzellik ve değer kazanmıştır ki, âdetâ cennet yeryüzünü kıskanır.[3] Sabâ,O'nun endâmının benzersizliğini etrafa yayarken; çemen bülbülleri de gül yanağının güzelliğini şakırlar.[4]

Hz.Peygamber'in yanağının bir gül olarak ele alındığı en güzel örnekler Fuzûlî'ye aittir. Bunlardan birinde büyük şâirimiz Hz.Peygamber'e hayran olanın ne serviye, ne de güle baktığını; zîrâ O'nun boyunun bir servi, yanağının da güzel gül yaprağı olduğunu ifâde ederken,yeryüzündeki servi ve gülün Yüce Peygamber'in boyu ve yanağı yanında çok sönük kaldığını belirtir. Diğer yandan vahdetin işâreti olan servi ve kesreti sembolize eden gül ile Hz.Peygamber'de kesret ve vahdetin bir arada bulunduğu, neticede O'nun bunları kendinde toplayan kemâli ifâde edilir:[5]

---

1 Osman Kemâlî, DKAS, 19.
2 Revânî, NM 1, 24[b].
3 Şeyhülislâm Abdülaziz, NM 3, 17[a].
4 Bayburtlu Zihnî, D, 5.
5 Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi C.II, s.143.

Serv ü gül neẓẓāresin n'eyler saña ḥayrān olan
Kim ḳadüñ serv ü ruḫuñ gül-berg-i raʿnādur senüñ

Fuzûlî, D, 294

Yine Fuzûlî, eşsiz Su Kasîdesi'nde Hz.Peygamber'in yanağını hatırlayınca kirpiklerinin ıslandığını; ama gül isteğiyle dikene verilen suyun zâyi olmayacağını söyler:

ʿĀrıżuñ yādıyla nem-nāk olsa müjgānum n'ola
Żāyiʿ olmaz gül temennāsıyla virmek ḫāre ṣu

Fuzûlî, D, 23

Bu beyitte şâir yanak gülüne erişebilmek için diken gibi kirpikleri sulamak ifâdesiyle ehl-i kesret olmanın, vahdete ulaşamamanın ıztırâbını dile getirir. Zîrâ insan kavuşamadığı şey için gözyaşı döker. Diken acı ve çilenin sembolü olurken, gül de safâyı temsil eder. Neticede safâya erişmek için cefâya katlanmak gerektiği gibi; Hz.Peygamber'in gül yanağına yani vahdete ulaşmak için de ağlayarak kirpik dikenlerini sulamak, gözyaşıyla sembolize edilen kesretten kurtulmak gerekir.

Yine Fuzûlî "sabâ" redifli na'tında; bu latif rüzgarın Hz.Peygamber'in yanağının vasfını bulmak için gül yapraklarının defterini devamlı karıştırarak ezberlediğini ifâde eder:

Aḫtarup bulmaḳ diler vaṣf-ı ruḫuñ kim muttaṣıl
Nüsḫa-i gül-berg evrāḳın ḳılur ezber ṣabā

Fuzûlî, D, 28

Çiçeklerin şahı olan gül yanında lâle ve şakâyık da Hz.Peygamber'in yanağı için birer benzetme unsuru olmuştur. Cinânî, Cenāb-ı Hakk'ın lâleyi O'nun yanağı için yarattığını söylerken, yanağı üzerindeki ter damlalarını da çiğ tanelerine benzetir:

ʿĀrıż-ı renginüñ içün lālesi

Gevher-i sīrābuñ içün jālesi

Cinânî, NM 1, 11b

On beşinci asır tekke şâirlerinden Dede Ömer Rûşenî, Hz.Peygamber'in boyunu bir servi, yâsemin kokulu saçlarını sünbül, ayva tüylerini de reyhân olarak nitelerken yanağının tıpkı şakâyık gibi olduğunu ifâde eder:

Boyuñ serv-i ḫırāmāndur semen-sā kākülüñ sünbül

Ḫaṭuñ mānend-i reyḥāndur ruḫuñ misl-i şaḳāyıḳdur

Rûşenî, D, 100b

b. Yanak-Bâğ :

Rûşenî'nin yukarıdaki beytinde görülen servi, sünbül, reyhân, şakâyık benzetmelerinin; yine bir tekke şâiri olan Senîh-i Mevlevî'de bir bütün halinde yer aldığını ve bunların hepsinin mevcut olduğu bâğ veyâ bahçenin Hz.Peygamber'in yanağı için bir teşbih unsuru olduğunu görürüz. Ama O'nun yanağı öyle bir bâğdır ki cennetin gül bahçeleri O'nun yanak bâğından bir gül, O'nun na'tının gül bahçesinde de Cebrâil bir bülbüldür:

Ey gülistān-ı cinān bāğ-ı ruḫuñdan bir gül

Gülşen-i naʿtıña Cibrīl-i İlāhī bülbül

Senîh-i Mevlevî, D, 4

c. Yanak-Mihr, Bedr, Subh :

Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli, çok meşhur ve defalarca tanzir edilmiş na'tında Hz.Peygamber'in yanağı bir güneş olarak ele alınırken, ay ve güneşin birbiri ardından görünmeleri, âdeta ayın güneşi görme arzusuyla devam eden takîbi ile; İskender'in âb-ı hayatı arayışı ara-

sında bir ilgi kurulur. İskender'in Hz.Peygamber'in yanağının güneşine erişebilme hasretiyle karanlıklar ülkesini gece gündüz hiç durmadan aradığı ifâde edilirken; zulümât ile rûz arasında bir tezat olduğu gibi, beyitteki âb-ı hayât mazmunu ile Hz.Peygamber'in yanağı arasında ilgi kurmak mümkündür:

Ḥasret-i neẓẓāre-i mihr-i ruḫuñda meh gibi
Cüst ü cū eylerdi ẓulmātı Sikender rūz u şeb
Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58[b]

Güneş dolayısiyle, gündüz ve özellikle güneşin ilk göründüğü zaman olan sabah akla gelir. Hz.Peygamber'in saçları renk dolayısıyla akşama veya geceye benzetilirken; yanağı da sabah vaktinin aydınlığı olarak ele alınır. Hatta akşam ve sabahın O'nun saçı ve yanağından birer nümûne olduğu ifâde edilir.[1]

Ayın en güzel ve tam hali dolunaydır. Gecelerin en kıymetlisi de Kur'ân-ı Kerîm'de bin aydan daha hayırlı olduğu bildirilen Kadir gecesidir. İnsanların en güzeli, en mükemmeli ve en hayırlısı olan Hz.Peygamber'in saçları Kadir gecesine, yanağı dolunaya benzetilirken, boyu da bunları tek bir çizgi halinde birleştiren hatt-ı istivâ olarak ele alınmıştır.[2]

ç- Yanak-Çerâğ, Şem' :

Yüce Peygamber'in İlâhî nûrla parlayan yanağı karanlık geceleri aydınlatan bir muma benzetilir. Mum, O'nun boyu ve genel olarak yüzü için de ortak bir benzetme unsurudur. Fuzûlî bunlardan boy ve yanağı aynı teşbihle ele alırken, bunların herhangi bir mum değil, cennetteki gılman ve hûrîlerin meclisini aydınlatan birer ışık kaynağı olduğunu belirtir:

---

1 Bkz. SAÇ; Karamanlı Nizâmî, D, 75.
2 Bkz. BOY; Şeyhî, HŞ, 19.

Ruḫ u ḳadidür olan ḫalvet-i cinān içre
Çerāġ-ı meclis-i ġılmān u şem'-i maḥfil-i ḥūr

Fuzûlî, D, 21

Hz.Peygamber'in yanak mumu, yüz bahsinde de ele alındığı gibi güneşe bile feyz veren bir parlaklığa ve nûra sahiptir. Cem Sultan bu muhtevâyı Kur'ân-ı Kerîm'deki "Ve'ş-Şems Sûresi" münâsebetiyle anlatır. Bu sûrenin Hz.Peygamber'in yanağı nûrunun mumundan bir alâmet olduğunu, dolayısıyle yüzünü peçeleyen saçlarının da "Ve'l-Leyl Sûresi"ne işâret etmesinin şaşılacak bir şey olmadığını ifâde eder:

"Ve'ş-Şems" şem'-i nūr-ı ruḫuñdan nişānedür
"Ve'l-Leyl" olursa ṭañ mı niḳābı Muḥammedüñ

Cem Sultan, SC, 78

d. Yanak-Nûr, "Allâhu Nûr" :

Hz.Peygamber; hem Nûr-ı Muhammedî'nin kâinatın yaratılışına bir kaynak olması, hem de risâletiyle bir hidâyet güneşi olması sebebiyle başlı başına bir nûr veya peygamberlik burcunun güneşi ve ayı olarak kabul edilirken, bu muhtevâ O'nun yüzü ve yanağı üzerinde ele alınır. On dokuzuncu asır hanım şâirlerimizden ve çok sayıdaki na'tlarıyla meşhur Şeref Hanım, bu muhtevâyı dile getirirken, Yüce Peygamber'in yanağının nûruyla iki âlemin yani dünyâ ve âhiretin aydınlandığını söyler.[1] Nesîmî de saçlarını "zıll-i İlâhî" şeklinde vasıfladığı Hz.Peygamber'in yanağı için "Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-arz"[2] âyetini zikreder.[3]

---

[1] Şeref Hanım, D, 19.
[2] Nûr, 24/35
[3] Nesîmî, D, 43; bkz. SAÇ.

e. Yanak-Âyet :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı Hz.Peygamber'in nûrudur. Dolayısiyle O'nun yanağı bu nûra işaret ederken;Allâh'ın ezeldeki bu ilk kudretinin de bir nişânı olmaktadır. Edebiyatımızda hikemî tarzın en büyük temsilcisi Nâbî, Hz. Muhammed'in yanağını "Kelâm-ı Ezelî"nin ilk âyeti olarak ele alırken, bu mânâya işaret eder. Diğer yandan Kur'ân-ı Kerîm'e Kelâm-ı Kadîm, Kelâmullâh gibi isimlerin verilmesi ve özellikle tezhibli Kur'ân-ı Kerîm nüshalarındaki ilk sayfaların yüze benzetilmesi, karşılıklı iki sayfada yer alan besmelelerin kaş, âyetlerin yanak, noktaların ben olarak telakkîsi dolayısiyle yüz-Mushaf ve yanak-âyet münâsebeti düşünülmektedir. Nitekim ikinci mısradaki Hz.Peygamber'in ya bir vahiy, ya da hadis olan sözlerinin irşâd kitabının mânâsının, özünün bir neticesi olduğu ifâdesi bu fikrimizi doğrular mâhiyettedir:

ʿÂrıżı āyet-i ūlā-yı kelām-ı Ezelī
Suḫanı ġāyet-i maʿnā-yı kitāb-ı irşād

Nâbî, D, 7

f. Yanak-Nokta-i "Ve'n-Nâziʿât" :

Hâşimî'nin âyetlerle örülü na'tında Hz.Peygamber'in kaşlarının "Nûn ve'l-kalem", dudağının "Kevser", saçlarının da Ve'l-Leyl Sûresi"ne işaret ettiği anlatılırken; yanağı da "Ve'n-Nâziât Sûresi"nin noktası olarak ifâde edilir:

Ḳaşlaruñ "Nūn ve'l-ḳalem"dür "Sūre-i Kevs̱er" lebüñ
Ṣaçlaruñ "Ve'l-Leyl" ü ḫaddüñ noḳṭa-i "Ve'n-Nāziʿāt"

Haşimî, NM 1, 99a

"Ve'n-Nâziât", Kur'ân-ı Kerîm'de hem bir sûre adı, hem de bu sûrenin ilk âyetidir.[1] Bu sûrede kıyâmet günü ve her insanın geçici olan dünyâ hayatından sonra o muazzam hesap gününde Rabbi'nin huzuruna çıkacağı anlatılır. Nitekim sûrenin bir diğer adı da "Tâmme"dir ki kıyâmetin bir ismi olan "tâmme-i kübrâ" âyetinden[2] mülhemdir.

Nokta ise lugat mânâlarının dışında, bir şeyin özü, hülâsası anlamına gelir. Hz.Ali veya Ebûbekr-i Şiblî'ye izâfe edilen: "Kur'ân-ı Kerîm'in özü Yâ-Sîn Sûresi'ndedir, onun da özü Fâtiha Sûresi'nde, onun özü başındaki besmelede, besmelenin özü be harfinde, be harfinin de özü altındaki noktadadır. İşte ben be altında noktayım." ifâdesi bunun bir delili olarak gösterilebilir. O halde "Ve'n-Nâziât Sûresi"nin özü ile kıyâmetin düşünülmesi mümkündür. Beyitte saç "Ve'l-Leyl" münâsebeti ve bu sûre adının saç ve yüz unsurlarıyla birlikte ele alındığı zaman yüz-"Ve'd-Duhâ", "Ve'ş-Şems" münâsebetlerinin de konu edilmesi; bu beyitte yanak ile nokta-i "Ve'n-Nâziât" ilgisinin muhtemelen kıyâmet güneşine işaret ettiğini düşündürmektedir.

5.10. B E N (hâl) :

Beyaz bir sayfanın üzerinde siyah bir nokta nasıl dikkat çekerse; yüzdeki ben de o derecede ilgi çeker. Bu sebeple bir güzellik unsuru olarak mütâlaa edilen ben; saç, yanak ve dudaklarla birlikte şekil ve renk yönünden değişik teşbihlerle karşımıza çıkar. Şemâil ve hilye nev'inden eserlerde Hz.Peygamber'in yüzünde ben olduğuna dair mâlûmâta rastlamıyoruz. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in yüzünde bulunan siyah bir benden söz edilir. Hâl-i siyah-ı la'l-i leb, hâl-i ruhsâr, hâl-i cemâl, hâl-i Hindû gibi terkiplerle ifâde edilen bu ben nokta, süveydâ, hacerü'l-esved, dâğ ve gece münâsebetleri ile ele alınır.

---

1 Ve'n-Nâziât, 79/1.
2 Ve'n-Nâziât, 79/34.

a. Ben-Nokta, Fasıl :

Ben ile nokta ve fasıl ilgisi hem şekil, hem de renk benzerliğine dayanır. Hz.Peygamber'in beli inceliği ile yokluğun gizli nüktelerine işaret ederken; yine yokluk bildiren la'l renkli dudağının yanındaki ben bunlara tam bir tezat halinde varlık noktasına delâlet eder.[1]

Fasıl, Kur'ân-ı Kerîm'de âyetler arasındaki noktalardır. Nev'izâde Atâyî, Yüce Peygamber'in yüzünü benzersiz bir Mushaf'a benzetirken; ayva tüylerini âyete, benini de bu âyetler arasındaki fasıl tabir edilen noktalara teşbih eder:

Cemāli olup Muṣḥaf-ı bī-miṣāl
Aña faṣl u āyāt idi ḫaṭṭ u ḫāl
Atâyî, NM 1, 51a

b. Ben-Süveydâ :

Süveydâ, kalbin ortasında bulunduğu farzedilen noktadır. Tasavvufta bu siyah nokta; bâtın güneşinin doğduğu yer, cihânın rûhu, insan âleminin arşı, kâinâtın ulvî ve süflî bütün teferruatının toplandığı yer olarak kabul edilir.[2] Süveydâ ile ben münasebetine Yenişehirli Beliğ'in bir na'tında rastlıyoruz. Burada süveydâ açıkça verilmemiştir, ama beytin mazmûnudur. Yıldızların ışığını güneşten aldığı gibi; gönül ehli olanlara, yani âşıklara Hz.Muhammed'in beni bir başka hâlet, nûr ve feyz verir. Nitekim süveydâ bir yüzü gayb âlemine, diğer yüzü şehâdet âlemine bakan bir aynadır.[3] Hz.Peygamber'in beni bu aynaya aksedince gönülde gaybın nûrları zuhur eder ve İlâhî aşkın talipleri yüreklerinde doğan bu bâtın güneşiyle bambaşka bir hâlet, keyfiyyet kazanırlar:

---

1 Azîz, NM 3, 17a; ayrıca bkz. BEL.
2 Ali Nihad Tarlan, Şeyhî Divanını Tedkik, İst.,1964, s.18.
3 a.g.e., a.s.

Ḫūrşīd-i münevverden alır pertevi encüm
Ḥālet virir erbāb-ı dile ḫāl-i Muḥammed
Yenişehirli Belîğ, D, 2

c. Ben-Hacerü'l-Esved, Seng-i Siyâh-ı Ka'be :

Benin hacerü'l-esvede teşbihi yine süveydâ mazmunu dolayısiyledir. Ka'be'nin odak noktası hacer-i esved olduğu gibi, yüreğin merkezi süveydâ;beyaz bir levhaya benzetilen yüzde de ilk göze çarpan unsur siyah renkli bendir:

Beñzer ḥacerü'l-esvedine Kaʿbe-i cānıñ
Ser-levḥa-i rūyında siyeh ḫāl-i Muḥammed
Yenişehirli Belîğ, D, 2

Veyâ, Hz.Peygamber'in saçları, Ka'be'nin siyah renkli örtüsü, yüzündeki beni de hacerü'l-esveddir.[1]

ç. Ben-Merdüm-i Dîde-i Cibrîl, Hindû :

Edebiyatımızda benin; genellikle yüz ve dudak unsurlarının da zikredildiği durumlarda Hindû'ya teşbihi yaygındır. Bu benzetme renk itibariyledir. Yine sevgilinin yüzünde görülen benin; âşıkın gözbebeği olduğu veyâ âşıkın gözbebeğinin gerçekte sevgilinin beninin aksi ya da hayâlî olduğu gibi örneklere sık rastlanır. Hz.Peygamber'in yüzündeki ben ise Emin-i Vahy olan Cebrâil'in gözbebeği olarak ele alınır. Ben; hacerü'l-esved, Hindû ve merdüm-i dîde-i Cebrâil üçlü benzetmesi; Peygamber'in güzel yüzünün Ka'be'ye ağzınında zemzem'e benzetildiği bir örnekle na't şâiri Nazîm'de mevcuttur.[2]

---

1 Bkz. SAÇ.
2 Bkz. Yüz; Nazîm, D, 231.

d. Ben-Dâğ :

Yanık yarası veyâ kızgın demirle insan vücuduna vurulan işaret olan dâğ ile ben arasındaki münâsebet de şekil ve renk benzerliğine dayanır. Hz.Peygamber'in yanağındaki benin hayâli; Yüce Peygamber'e âşık olan gönül hastalarının ya da günahlarıyla gönlü kararıp, şefaat dermanına muhtaç olanların sinesinde dâğlar yakmıştır. Dâğlamanın eskiden bir tedâvî metodu olması hasebiyle beyitte Hz.Peygamber'in beninin yalnızca hayâlinin bile bir şifâ unsuru olduğu fikri verilir:

Ḫayāl-i ḫāl-i ruḫsārıñla sīnem dāğlar yaḳmış
Der-i luṭfuñda dil-ḫaste nizārım yā Resūla'llāh
Bayburtlu Zihnî, D, 5

e. Ben-Leyle-i İsrâ :

Ben ve saç ile gece arasındaki ilgi renk yönündendir. Ancak konu edilen Hz.Muhammed'in saçı ve beni olunca; bunlar herhangi bir geceye işâret etmez. Birisi Kur'ân-ı Kerîm'in inmeye başladığı Kadir Gecesi, diğeri de Hz.Peygamber'in İlâhî yakınlığın son derecesine nâil olduğu Mirâc gecesidir:

Zülf ü ḫāl-i cemāl-i baḫtuñdur
Şeb-i ḳadr ile leyle-i isrā
Şeyhülislâm Yahyâ,D,67

Hz.Peygamber'in beniyle ilgili olarak na'tlarda tesbit edebildiğimiz teşbihler, yukarıda belirttiğimiz örnekler çerçevesindedir. Sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak kabul edilen benin, divan şiirindeki teşbih ve mecazları ise çok daha geniş yer tutar. Ancak şunu söyleyebiliriz ki na't şâirleri bu unsuru işlerken; fasıl, hacerü'l-esved, Cebrâil'in göz bebeği, mirâc gecesi, süveydâ ve dâğ ilişki-

leriyle dînî, tasavvûfî ve edebî mâhiyetteki en çarpıcı örneklerine; aynı zamanda görünürdeki benzerliklerden ziyade mânâ yönünden derinliğe önem verecek zengin bir muhtevâ ortaya koymuşlar ve bütün teşbihlerin özünde benin İlâhî tecelliye işâret eden bir nokta olduğuna işaret etmişlerdir.

5.11. H A T :

Edebiyatımızda yüzdeki ayva tüyleri; Yanak, dudak, saç ve ben gibi güzellik unsurlarıyla birlikte mütâlaa edilir. Hattın, yazı mânâsına gelmesi ve yüzün de bir sayfaya benzetilmesi sebebiyle na'tlarda ayva tüylerinin yazıya, yazılı delillere veyâ âyetlere teşbihler tarzında ele alındığını görüyoruz:

a. Hat-Yazı :

Yüz bir sayfa olunca, şâirler bu beyaz sayfanın üzerindeki tüyleri, hattın yazı mânâsından da hareketle tevriye sanatıyla ele alırlar. Söz konusu Hz.Peygamber'in hattı olunca; katibin, kağıda bakmakdan kalem gibi, gözlerine kara su inse, gözleri kör oluncaya kadar yazsa, uğraşsa bile; incecik gubârî yazısını Peygamber'in bir tek tüyüne benzetemez:

Oḫşada bilmez ġubārını muḥarrir ḫaṭṭuña
Ḫāme tek baḫmaḫdan inse gözlerine ḳare ṣu

Fuzûlî, D,23

Yine Fuzûlî, sevgili Peygamber'in hattını öyle bir yazıya benzetir ki; bu yazıların aşkından dîvâne olanlara Kur'ân-ı Kerîm'in satırlarının zincirleri, yani âyetleri bile bağ olamaz der; ama bu arada Kur'ânî hükümlerin sadece aklı başında olanlar için bir mükellefiyet olduğu,

delilerin zaten bundan muaf oldukları fıkhî kâidesini de ustalıkla ortaya koyar:

Ḥāşe-li'llāh ki bu dīvāne-i şevḳ-i ḫaṭuña
Sebeb-i ḳayd ola zencīr-i süṭūr-ı Muṣḥaf
Fuzûlî, D, 273

b. Hat-Sûre, Âyet, Âyet-i "Ve'l-Âdiyât" :

Hilye-i Hâkânî'de Hz.Peygamber'in hârikulâde yüzü bir güzellik Mushaf'ına benzetilirken, ayva tüyleri de açık ve kesin âyetlere yani nassa teşbih edilir:

Muṣḥaf-ı ḥüsn idi ol vech-i cemīl
Ḫaṭ-ı ruḫsārəsi naṣṣ-ı tenzīl[1]

Na'tlarda da aynı benzetmeler yer alırken, benleri de bu âyetleri birbirinden ayıran noktalar olur.[2]

Bu âyetlerin mâhiyeti açıklanırken; Hz.Peygamber'in yüzü inananlara müjdeler veren "Ve'ş-Şems Sûresi", tüyleri de dünyâyı âhirete tercih edenleri tehdit eden, cezâ gününün çetinliğini anlatan "Ve'l-Âdiyât Sûresi"nin âyetleri olarak ele alınır. Diğer yandan yüzün adâleti temsil etmesi yanında, bu adâleti örten, âdetâ adâleti ihlâl eden, zulme yol açan ayva tüyleri; "Ve'l-Âdiyât" âyetinin müfessirlerce öne sürülen mânâları ile uygunluk gösterir.[3]

Dudakları çevreleyen tüyler âyet olunca, mübhem bir sırra işaret eden dudaklar da bu âyet içinde gizli, noktasız bir nun harfine, yani tenvin işâretine benzetilir (bkz. DUDAK).

---

1 Yıldız Koçak, Hilye-i Hâkânî, S.Ü.F.E.F. T.D.E.B. B.T., Konya, 1986, s.19.
2 Bkz. BEN.
3 Bkz. Ve'l-Âdiyât, 100/1; Hâşimî, NM 1, 99 a.

c. Hat-Hüccet :

Hukuk terimlerinden "hüccet-i hattiye" yalan ve uydurma şüphesinden uzak olan yazılı deliller için kullanılır. Allâh'ın Elçisi'nin hattı da haram olan şeylerin terkine dâir kesin bir vesikadır:

Yüzidür lem'a-i nūr-ı İlāhī
Haṭıdur ḥüccet-i terk-i menāhī
Yahyâ Bey, D, 246

ç. Hat-Sır :

Dudaklar âb-ı hayâtın menbaıdır. Can bağışlama özelliğine sahip olmakla bizzat candır.[1] Dudağın etrafındaki tüyler de bu can kaynağının sırrını taşır:

Ḫaṭṭ-ı la'l-i lebi sırr-ı cāndur
Ẕāt-ı pāki şeref-i insāndur
Atâyî, NM 1, 54a

Dudağın âb-ı hayât olması, âb-ı hayâtın da karanlıklar ülkesi olan zulümâtta gizlenmesi, sır ile de gizliliğe işaret edilmesi dolayısiyle; Atâyî'nin bu beytinde hat-zulümât ilgisine yer verildiğini düşünebiliriz.

5.12. A Ğ I Z (Dehân, Dem, Fem) :

Edebiyatımızda sevgilinin ağzı şekil, renk ve tatlılığa dayanan teşbihlerle ele alınırken; ağzın söz ve konuşmayla olan yakın ilgisi sebebiyle âb-ı hayât oluşu, can verici niteliği üzerinde durulur. Na'tlarda Hz.Peygamber'in

---

[1] Bkz. DUDAK.

ağzı için de bunlara paralel benzetmeler görüyoruz. Ancak hem Allâh'ın, hem de inananların tek sevgilisi olan Yüce Peygamber söz konusu olunca, O'nun ağzının Kur'ân-ı Kerîm'in sözler hâlindeki çıkış yeri ve ledün ilmine ait sırların kaynağı olduğu ortaya konulur. Bu muhtevâ, kısmen ağzıyla birlikte ele alınırken; asıl olarak dil ve söz unsurlarıyla ağırlık kazanır.

a. Ağız-Gonca :

Ağız-gonca münâsebeti hem renk, hem de ağzın kapalı şekliyle olan benzerliği itibariyledir. Zâtî'nin na'tında istiâre ile Hz.Peygamber'in ağzına gonca denilirken, O'nun en büyük ve ebedî mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'i tebliği ile belâgat bâğının bülbülü olduğuna işaret edilir:

İşiden dir goncañ açılsa belāġat bāġına
Āferīn ey bülbül-i bāġ-ı belāġat āferīn
Zâtî, NM.1, 22a

b. Ağız-Mim :

Hz.Peygamber'in Mushaf'a benzetilen yüzünde kaş, yanak, hat, ben gibi unsurların yanında ağzı da âyetlerdeki mim harfine benzetilir. Karamanlı Nizâmî Peygamber'in boyunu elif, saçını lam, ağzını mim harflerine benzetirken, Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaanın ilki olan "elif lâm mim" ibâresine işâret eder.[1] Rûşenî de Yüce Peygamber'in gözünü sad, ağzını mim, saçını dal harfleriyle resmederken yine bir âyet ve Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatı olan "Samed" kelimesini ortaya koyar.[2]

---

1 Bkz. SAÇ; ayrıca Âyetler Böl. Bakara, 2/1.
2 Bkz. SAÇ; ayrıca Âyetler Böl. İhlâs, 112/2.

c. Ağız-Dürc, Hokka, Sadef :

Dürc, özellikle kıymetli taşların ve mücevherlerin muhafaza edildiği kutudur. Hz.Peygamber'in ağzı böyle bir mücevher kutusuna benzetilirken, dişleri de Aden incilerinden daha güzel ve kıymetli incilere teşbih edilir.[1] Na't şâirimiz Nazîm aynı muhtevâyı ağız-hokka münâsebetiyle ifâde eder.[2]

Şeyhülislâm Karaçelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in dudaklarını hokka ve la'l teşbihleriyle ele alırken, ağzının da cömertlik, lutuf ve ihsan saçan söz incilerinin sadefi olduğunu söyler. Böylece incinin sadefin içinde oluştuğu gibi; Şefîü'l-Müznibîn olan Yüce Peygamber'in ağzının da, günahkârların yegâne ümidi olan şefaat incilerinin kaynağı olduğuna işâret eder:

Ḥāşā ki ḥoḳḳa-i leb-i laʿlinde ola lā
El-ḥaḳ dehānıdur ṣadef-i lü'lü'-i niʿām

Azîz, NM 3, 17b

ç. Ağız-Matla-ı Envâr-ı Kur'ân, Menba-ı Esrâr-ı İlm-i Men Ledünnî, Kîmyâ-yı İlm :

Hz.Peygamber'in "fem-i saadet"i İlâhî vahiyle gelen Kur'ân-ı Kerîm'i sözler halinde insanlara duyurması dolayısiyle büyük önemi hâizdir. Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Peygamber'in en büyük ve devamlı mucizesidir. Asırlardır ilk şeklini muhafaza ederek, insanları îman ve hidâyete çağıran Kur'ân âyetleri Hz.Peygamber vasıtasıyla insanlara tebliğ edilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ, bu sebeple Peygamber'in dilini îman güneşinin, ağzını da Kur'ân nûrlarının doğduğu yer olarak ele alırken; Kur'ân-ı Kerîm'in diğer isimleri arasında Nûr adını da tedâî ettirir:

---

1 Bkz. DİŞ.

2 Nazîm, D, 225.

Dehānı maṭla'-ı envār-ı Ḳur'ān
Zebānı maşrıḳ-ı ḫūrşīd-i īmān

Yahyâ Bey, YZ, 5

Mutasavvıf şâirlerimizden Niyâzî-i Mısrî ise, hakikat ilmi, gayb ilmi, bâtın ilmi adı verilen; çalışma ile kazanılamayan, ancak Cenâb-ı Hakk'ın lûtfettiği ilim olan "ilm-i ledünn"e[1] sahip olan Hz.Peygamber'in ağzını bu ilmin sırlarının kaynağı olarak tarif eder:

Dehānuñ menba'-ı esrār-ı 'ilm-i "men ledünnī"dür
Haḳāyıḳ 'ilminüñ sen maḥremisin yā Resūla'llāh

Niyâzî-i Mısrî, D, 36a

Ahmed Paşa'nın na'tında ise bu muhtevâya yakın bir tarzda; ağzının en değerli ve makbul ilim olan İlâhî ilmin kimyâsı olduğu ifâdesi yer alır:

Destüñ muḥīṭ-i cūd u demüñ kīmyā-yı 'ilm
Lafẓuñ maḳām-ı ṣıdḳ u dilüñ ma'din-i ṣafā

Ahmed Paşa, D, 11

d. Ağız-Âb-ı Hayât Menbaı, Zülâl :

Hz.Peygamber'in sözlerinin, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin asırlardır canlılığını koruyarak, gönüllerdeki îmâna hayâtiyet vermesi dolayısiyle; ağzı âb-ı hayâtın kaynağına benzetilir, Şeyhülislâm Azîz, Hz.İsâ'nın ölüleri diriltmesine karşılık; Yüce Peygamber'in bu feyzli sözleriyle bin İsâ'ya can verdiğini söylerken bu devamlı mucizeye işâret eder:

---

[1] Bilgi için bkz. Hak Dînî, C.V, s.3262.

Bir nuṭḳı biñ Mesīḥ-i revān-bahşa cān virür
Āb-ı ḥayāt menbaʿıdur var ise o fem

Azîz, NM 3, 17ª

Bu arada beyitte, klasik edebiyatımızda sevgilinin ağzının görülemeyecek kadar küçük olduğu telakkîsine paralel ifâde dikkati çekmektedir.

Peygamber'in ağzının zülâle benzetilmesi ise bir çok şifâ mucizesiyle ilgili olarak tükrüğü itibariyledir. Bu muhtevâ işlenirken, O'nun ağzındaki zülâle; Kevser'in, âb-ı hayâtın ve zemzem'in bile imrendiği ifâde edilir.[1]

5.13. D U D A K (Leb) :

Hz.Peygamber'in dudakları; ağzı için olduğu gibi renk, şekil ve tatlılığa dayanan teşbihlerle ve feyz kaynağı olan sözlerinin çıkış yeri olması hasebiyle ele alınır.

a. Dudak- La'l, Yâkût :

La'l; en makbulü Bedahşan'da çıkarılan, kırmızı renkte değerli bir taştır. Edebiyatımızda dudak için bu teşbihin kullanılması "mecâz-ı örfî" denilen cinsten, âdetâ klişeleşmiş bir benzerliğe dayanır ve la'l kelimesi hemen her geçtiği yerde istiâre ile dudağa işâret eder.

Aynı şekilde genelde inci dişlerle birlikte, renk ve kıymet itibariyle dudak için sık kullanılan bir diğer benzetme unsuru da yakuttur.[2]

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM, 15.
2 Aynî, D, 2.

b. Dudak- Nokta, Bî-nukat Nûn, Nükte-i Mübhem :

Dudak için nokta teşbihi, ağzın kapalı olduğu zaman görülemeyecek kadar küçük oluşuna dayanır. Dîvan tertîbinde, gazeller bölümünde kâfiye harfi değiştiği zaman, ilk gazelin tevhid veyâ na't muhtevâsında olması geleneğine uyan şâirlerimizden İffet Bursevî; Hz.Peygamber'in noktaya benzeyen dudaklarının açıldığı zaman, her biri bir mücevher kıymetindeki sözleriyle İlâhî aşkın sırlarını anlattığını söyler.[1]

Yine İffet Bursevî, Yüce Peygamber'in dudağını çevreleyen tüyleri âyete benzetirken, mübhem bir nükteyi anlatan dudaklarının da âyet içinde yer alan noktasız ve gizli bir "nûn" harfine benzetir:

Nükte-i mübhem lebüñ ḫaṭṭuñda ya
Āyet içre gizli nūn mı bī-nuḳaṭ

İffet Bursevî, D, 61

Beyitteki; gizli yani görülmeyen, yazılmayan noktasız "nûn" harfi ile tenvin işâreti îmâ edilmektedir. Tenvin; iki üstün, iki esre veyâ iki ötre ile gösterilen ve kelimenin sonunu "nûn" ile bitiren işârettir. Nitekim iki dudak, şeklen iki üstün veyâ iki esreye benzer. Öte yandan ayva tüyleri mânâsındaki hattın, yazı anlamı düşünülürse; dudakların yazısı ile altalta yazılmış iki mısraa, yani bir beyte işâret edildiğini düşünmek de mümkündür.

c. Dudak-Hokka :

Hokka,içine mürekkep, macun gibi şeyler konulan küçük kaptır. Maden, toprak ve camdan yapıldığı gibi, akik ve benzeri taşlardan da yapılır. Dudak ile hokkanın birin-

[1] İffet Bursevî, D, 38.

ci derecede şekle dayanan benzerliği yanında, hokkanın içine macun konulduğu gibi, dudakların da içinde şifâ bulundurduğuna işâret edilir.[1]

ç. Dudak-Rutab :

Edebiyatımızda dudakla ilgili teşbihlerin bir kısmı da şeker, bal gibi tatlı ve lezzetli yiyeceklere aittir.Bu yüzden Bayburtlu Zihnî, Hz.Peygamber'in dudağını anlatırken, kendini Kandehâr'ın şâhı ilan eder.[2] Dede Ömer Rûşenî, klasik edebiyatımızda fazlaca kullanılmayan bir teşbihle, Hz.Peygamber'in dudağını Arabistan'a has bir meyva olan hurmaya ve boyunu da hurma ağacına benzetir. Yüce Peygamber' in sofrasında hurmanın temel bir besin maddesi olması, bazan öğününü veyâ gününü tek hurmayla geçirmesi, hurma ile ilgili hadisleri ve bu bitkinin Arabistan'da kullanım sahasının genişliği dolayısiyle teşbihin realite ile uygunluk arz ettiği göze çarpar:

Senüñ şīrīn dudaġuña ruṭab dinse ʿaceb midür
Bu naḫlistān-ı ʿālemde boyuñ bir naḫl-i bāsıḳdur
Rûşenî, D, 100[b]

d. Dudak-Rûhu'l-Emîn :

Hz.Peygamber'e vahyi getiren melek Cebrâil AS'dır. Bu yüzden Yüce Peygamber'in Hak'dan aldığı vahyi, halka tebliğ eden dudakları Cebrâil'e benzetilir:

Suḫanı olmış idi vaḥy-i Ḫudā
Lebi Rūḥu'l-Emīn idi gūyā
Nev'î, NM 1, 89[a]

---

[1] Bkz. AĞIZ; Azîz, NM 3, 17[b].
[2] Bayburtlu Zihnî, D, 5.

Beyitteki gûyâ kelimesinin hem sanki, hem de konuşan mânâsında dudağın bir vasfı olarak kullanılması da dikkati çekmektedir.

e. Dudak-Âb-ı Hayât :

Tasavvufî edebiyatımızda dudak, maddî hayatı Cenâb-ı Hakk'ın varlığında ifnâ etmenin, fenâfillâhın sembolüdür. Fenâfillâh da insanı ebedî hayata, yani bekâbillâha götürür. Âb-ı hayât ise insanı kıyâmete kadar yaşatan, aynı zamanda feyzin timsâli olan sudur. Maddî hayâtın suya bağlı olduğu gibi, lugat mânâsı suyun taşması olan feyzin bulunduğu her yerde su mefhumu mevcuttur. İnsana mânevî feyzî, hakiki hayâtı, Hakk'ın varlığı ile bâkî olma vasfını ise dudak verir. Bu itibarla dudak; âb-ı hayât, can bağışlayıcı mucizesiyle Hz.İsâ ve âb-ı hayâtı bulan Hızır bir ilgi içindedir.[1] Bu münâsebetlerin en güzel örneğini Fuzûlî'nin gazel tarzında bir na'tında görüyoruz. Hz.Peygamber'in dudağı aşağıdaki beyitte âb-ı hayâta teşbih edilirken; bin tane âb-ı hayâtın Yüce Peygamber'in la'l dudağının isteğiyle can verdiği, yüz Hızır ve Hazret-i İsâ'nın O'nun feyzine susadığı anlatılır:

Cān virür la^clüñ temennāsında miñ āb-ı ḥayāt
Feyżüñe leb-teşne yüz Ḫıżr u Mesīḥā'dur senüñ
Fuzûlî, D, 294

Hz.Peygamber'in insanlara vereceği hayat suyu, yani feyz ise hidâyet, îman, kısaca İslâmiyettir. Hz.İsâ ve Hızır'ın Peygamber'den önce yaşamaları hasebiyle; O'nun feyzine, dînine susamaları, hasret olmaları tabiîdir.

---

1 Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, C.I, s. 174; C.II, s. 143.

On yedinci asır şâirlerimizden Cevrî, benzer bir muhtevâ ile Hz.Peygamber'in dudağını âb-ı hayata benzetirken, Hızr'ın gönlünün O'na iştiyâkını dile getirir.[1]

Ve nihâyet dudak-âb-ı hayât münâsebetinin yukarıda belirttiğimiz en güzel örneğini veren Fuzûlî; şâyet kalemine zulümât ülkesindeki âb-ı hayât mürekkep olsa bile; Hızr'ın, bu ebedî ömür boyunca Yüce Peygamber'in dudaklarının vasfını yazamayacağını ifâde eder:

Yaza bilmez leblerüñ vaṣfın tamām-ı ʿömrde
Āb-ı ḥayvān virse kilk-i Ḫıżr'a ẓulmetden devāt

Fuzûlî, D, 164

f. Dudak-Nehr-i "Müddessir" :

"Müddessir"[2] Hz.Peygamber'e risâletini ilân etmesinin bildirildiği sûredir. Bu sûre ile insanları Allâh'ın birliğine îmân etmek üzere hak din olan İslâmiyet'e davet etmesi; bu arada inanmayanların âkıbetlerini anlatarak Nezîr isminde görüldüğü gibi onları ihtâr etmesi belirtilir.

Muhammed Lutfî, Hazret-i Peygamber'in dudaklarını "nehr-i Müddessir" teşbihiyle ifâde ederken, bu davet ve ihtâra dâir sözlerini hatırlatır:

Ey şān-ı kerem laʿl-i lebiñ nehr-i "Müddessir"
Sulṭān-ı rusül bārgehin bāb-ı temennā

Muhammed Lutfî, HH, 50

g. Dudak-Âb-ı Kevser, Sûre-i Kevser :

Kevser, cennette bulunan, suyu çok lezzetli ve tatlı bir nehrin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de aynı ismi taşıyan

---

1 Cevrî,D,61;benzer örnekler için bkz.Cinânî,NM 1, 12a; Salih Baba, D, 51.

2 74. Sûre; bkz. Hak Dîni, C.VIII,s. 5446-5449.

sûre ile bu ırmağın Hz.Peygamber'e ve Ümmetine mahsus olduğu belirtilir.[1] Yüce Peygamber'in boyu, saçları, kaşları ve yanakları belirli sûre ve âyetlerle ilgili olarak ele alınırken; dudaklarının da Kevser Sûresi'ne benzetildiğini görürüz.[2] Bu benzetme hem Kevser'in tadı, hem de çokluk, bereket mânâları dolayısıyle, Hz.Peygamber'in dudaklarının bağışladığı feyz itibâriyledir. İffet Bursevî, bu muhtevâya işâretle Hz.Peygamber'in dudaklarının Kevser Sûresi'nin sırrını taşıdığını belirtir:

Ṭarz-ı Ṭūbā naḫl-i ḳaddiñden ġalaṭ
Sırr-ı "Kevs̱er"den ġaraż laʿliñ faḳaṭ

İffet Bursevî, D, 61

Ahmedî ise; Hz.Peygamber'in âb-ı hayâtın bile hasretini çektiği dudaklarına Kevser'in imrendiğini söyleyerek, o feyzli dudakların her iki sudan da daha feyzli olduğunu îmâ eder.[3]

5.14. D İ L (Lisân , Zebân) :

Yüce Peygamber'in dili na'tlarda; İslâmiyet'i tebliğ ve Kur'ân-ı Kerîm'i beyan ettiğini, âhirette de şefâatini lutfedeceğini bildirmek üzere ele alınmıştır.

a. Dil-Kilk-i Takdîr :

Levh-i Mahfûz, İlm-i İlâhî de denilen; kıyâmete kadar olacak gizli, açık herşeyin, bütün canlıların kaderinin yazılı olduğu levhadır. Burada yazılı olanlara da Ka-

1 Bkz. Âyetler Bölümü; Kevser, 108/1.
2 Hâşimî, NM 1, 99a
3 Ahmedî, Yaşar Akdoğan, Ahmedî Dîvânı ve Dil Husûsiyetleri, C.II, s. 5.

lem denilir. Osman Kemâlî'nin na'tında Hz.Peygamber'in göğsü Levh-i Mahfûz'a benzetilirken; dili de buradaki takdîrât olan Kalem'e teşbih edilir.[1]

b. Dil-Tûtî-i Î'câz, Tûtî-i Vahy :

Konuşmasıyla insana yakın bir özellik arz eden tûtî, edebiyatımızda şeker yemesi ve aynanın karşısında konuşturulması husûsiyetleriyle yer alır. Sünbülzâde Vehbî, Hz. Peygamber'in dilini tatlı sözler söyleyen bir tûtîye benzetirken; bu sözlerin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu, karşısındaki aynanın da Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyler olduğunu belirtir. Özetle söylemek gerekirse; O'nun dili; öğreticisi Allâh olan bir papağan, sözleri de Allâh kelâmı olan Kur'ân'dır:

Lisānı ṭūṭī-i vaḥy-i şeker-ḫā
Velī āyīnesi ilhām-ı Mevlā
Sünbülzâde Vehbî, D,5

Nazîm de, Hz.Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân-ı Kerîm'i beyan eden dilini mucizeler söyleyen bir tûtîye benzetir:

Zebānı ṭūṭī-i iʿcāz nuṭḳı muʿcize-gū
Dehānı ḥoḳḳa vü dendānı silk-i dürr-i le'āl
Nazîm, D, 225

c. Dil-Maşrık-ı Hûrşîd-i Îmân :

Kur'ân-ı Kerîm, Hz.Peygamber'in dilinden beyan edilmiş, insanlık O'nun birer İlâhî vahiy olan sözleriyle hidâ-

[1] Bkz. GÖĞÜS; Osman Kemâlî, DKAS, 35.

yet ve îmân nûruna erişmiştir. Bu itibarla ağzı Kur'ân'ın nûrlarının; dili de îmân güneşinin doğduğu yer olarak ele alınır.[1]

ç. Dil-Kilîd-i Genc-i Îmân, Miftâh-ı Ebvâb-ı Şefâat, Miftâh-ı Gayb :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in dili bir anahtara teşbih edilirken, bu anahtarın o güne kadar kilitli olan hazineleri veyâ kapıları açmaya mahsus olduğu bildirilir. Buna göre insanlara iki cihan saadeti veren hazinenin, gayb âlemine mahsus anahtarı O'nun dilidir.[2] Veyâ Yüce Peygamber'in dili îmân hazinesinin anahtarıdır:

Kelāmı ehl-i dīne ḥüccet-i cān
Zebānıdur kilīd-i genc-i īmān

Revânî, NM 1, 24^b

Kilidin lugut mânâsı anahtardır. Îmânın anahtarı, kilid-i îmân ise kelime-i şehâdettir ve bu ibâre İslâm'ın ilk farzı, îmân etmenin de ilk delilidir. Kelime-i şehâdetin dil ile söylenmesi, Hz.Peygamber'in bu îmân hazinesini açan anahtarı insanlara telkin etmesi gibi hususlar beyitle birlikte düşünülmelidir.

Taşlıcalı Yahyâ ise Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd'in yani, kıyâmetteki şefâat yetkisinin yegâne sahibi olan Habîbullâh'ın yüzünü kıyamet karanlığını aydınlatacak bir lambaya benzetirken, dilinin de şefâat kapılarını açan anahtar olduğunu söyler:

Dili miftāḥ-ı ebvāb-ı şefāʿat
Yüzi mıṣbāḥ-ı tārīk-i ḳıyāmet

Yahyâ Bey, YZ, 5

---

[1] Bkz. AĞIZ; Yahyâ Bey, YZ, 5.
[2] Bkz. Tâcizâde Cafer Çelebi, D, 10.

d. Dil-Seyf-i Meslûl :

Hz.Peygamber'in; tevhid inancını yayarken, Hak'tan aldığı vahiyleri sözler halinde halka duyuran dili, Hakk'ın elinde, hikmet pırıltılarıyla parlayan ve kınından çekilmiş bir kılıca benzetilir:

Sāḥa-i tevḥīdde el-ḥaḳ zebān-ı enṭaḳı
Dest-i Ḥaḳ'da seyf-i meslūl-ı dıraḫşān-ı ḥikem

Esrâr Dede, D, 3

Böyle bir kudret elindeki kılıcın gücü ve tesiri de İslâmiyet'in yayılma sahası ve genişliği ile apaçık ortadadır.

5.15. D İ Ş (Dendân, Sin) :

Edebiyatımızda dişler; beyazlık, parlaklık ve dizi halinde olması bakımından inciye benzetilir. İki dudak da bu incileri içinde barındıran sadef veyâ mücevher kutusudur. Şemâil-i Şerife'de Hz.Peygamber'in dişlerinin inci gibi olduğu belirtilir.[1] Na'tlardan tesbit ettiğimiz örneklerde bunlara paralel olarak Hz.Peygamber'in dişleri için inci teşbihinin kullanıldığını ve dür dişler, dür-i dendân, gevher-i pâk gibi terkiplerle yer aldığını görüyoruz.

a. Diş-Dür, Gevher, Mücevher :

Hz.Peygamber'in dudakları kırmızı yakut, dişleri de bembeyaz incilerdir.[2] Ama öyle incilerdir ki en parlak in-

1 Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerife, s. 23.
2 Aynî, D, 2.

ciyi, lü'lü-i lâlâyı kendisine âşık edecek kadar parlaktır.[1] O'nun mücevher kutusu gibi ağzındaki inci dişlerin, incinin en değerlisinin bulunduğu Aden'de bile benzeri görülmemiştir:

Dür-i dendānıñı vaṣf eyleyen dürc-i dehānıñda
Naẓīrin görmemişdir ʿAden'de yā Resūla'llāh

Neccârzâde Rızâ, D, 186

Hz.Peygamber'in diş temizliğine ve misvak kullanma âdetine verdiği önem hadislerle bildirilmiştir.[2] Taşlıcalı Yahyâ, O'nun ağzını sadefe; bembeyaz, tertemiz dişlerini de inciye benzetirken misvak alışkanlığına da işâret eder:

Dehānına ḳaçan kim olsa misvāk
Ṣadefden gösterürdi gevher-i pāk

Yahyâ Bey, D, 246

Yüce Peygamber, bir başka hadisinde Cenâb-ı Hakk'ı gerektiği gibi övemediğini, O'na layık senâ ve medhi yerine getiremediğini ifâde eder. Bu hadisteki sayamam, bitiremem mânâlarına gelen "lâ uhsî" ibâresi Hz.Peygamber'in inci dişleri için bir sıfat olarak ele alınır.[3]

Neticede görüyoruz ki klasik edebiyatımızda sevgilide olduğu gibi, na'tlarda da Hz.Peygamber'in dişleri bir güzellik unsuru olarak kabul edilmiş; güzelliği ve parlaklığı inciye teşbihle ifâde edilmiştir. Ancak Hz.Peygamber'in dişleri konu edilirken, bunlara ilâveten O'nun misvak kullanma alışkanlığını ve Cenâb-ı Hakk'a olan sayısız teşbihlerini bildiren hadisleri de ele alınmıştır.

---

1 Yahyâ Bey, D, 21.
2 Sahîh-i Buhârî, C.I, s. 197.
3 Şîrî, NM 1, 35 a; ayrıca bkz.: Hadisler Bölümü.

5.16. G Ö Ğ Ü S (Sadr, Sîne) :

Gerek halk, gerek dîvan edebiyatımızda sevgiliye has bir güzellik unsuru olan göğüs; beyazlık ve parlaklık yönüyle ele alınır. Söz konusu Hz.Peygamber olunca; göğsü fizikî güzelliklere ilâveten sâf, pâk, nûrlu gibi sıfatlarla birlikte ifâde edilir. Zîrâ O'nun göğsü îmânla ve ilm-i ledünle dopdoludur. Bu özelliği na'tlarda hem âyetle; hem de ay,gümüş, ayna, levhâ gibi şâirâne teşbihlerle işlenir.

a. Göğüs-"elem neşraḥ" :

Hz.Peygamber'in göğsü "şerh-i sadr" şeklinde isimlendirilen hâdiseyle Cebrâil tarafından açılmış, kalbi zemzemle yıkanarak, îmân, ilim, hikmet ve marifet nûrlarıyla doldurulmuştur. Na'tlarda, O'nun göğsünden bahsedilirken; bizzat "elem neşrah" âyetiyle[1] bildirilen bu konu önemle ele alınır. "Ve'l-Leyl Sûresi"nin Hz.Peygamber'in saçları,"Ve'd-Duhâ Sûresi"nin güzel yüzü için nâzil olduğu görüşüne;"elem neşrah" âyetinin de O'nun tertemiz göğsü için indirildiği ilâve edilir:

"Sūre-i "Ve'l-Leyl" gelmiş mūy-ı ʿanber-būyuña
<u>Sīne-i ṣāfın "elem neşraḥ"</u> cemāliñ "Ve'ḍ-Ḍuḥā"

Garîbî, D, 4

b. Göğüs-Mâh :

Göğüs ve ay benzerliği parlaklık, saflık, beyazlık ve şekil yönündendir. Hz.Peygamber'in göğsünün aya teşbihinde bu özelłikler yanında, yine "elem neşrah" âyeti ile ilgi kurulur. Şemâil-i Şerife'deki rivâyetlere göre Peygamber'in

---

[1] İnşirâh, 94/1; ayrıca konuyla ilgili bilgi için bkz. Âyetler Bölümü.

göğsünde şerh-i sadr hadisesinin izi olarak kabul edilen, tüyden elif şeklinde bir hat vardı.[1] Nev'îzâde Atâyî, "elem neşrah" âyetinin bir nişanı kabul ettiği bu tüylerle; tıpkı ayın ikiye bölünme mucizesinde olduğu gibi, Hz.Peygamber'in bir ay gibi bembeyaz olan göğsünün açılması hadisesine telmih yapar.[2]

Hz.Peygamber'in göğsünün açıldığı zaman, îmân, ilim, nûr ve İlâhî sırlarla doldurulduğunu belirtmiştik. Bütün bu lutuflara mazhar ve bu sırlara vâkıf olan yegâne beşer Yüce Peygamber'dir. O'nun kalben Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığını bildiren, yalnızca Allâh ve Habîb'i arasında'ki müstesnâ zamanlara işâret eden "lî ma'allâh"[3] hadisi ile,"elem neşrah" âyeti Şeyh Gâlib'in şâirâne dehâsıyla bir araya getirilir. Hz.Peygamber gece ve gündüz her an Cenâb-ı Hakk'a kalben bağlanırken; ayın ışığını güneşten aldığı gibi, O'nun ay gibi parlak göğsünde "elem neşrah" âyetinin nişanı bir güneş gibi parlar:

Māh-ı ṣadrıñda "elem neşraḥ" ʿayān çün mihr-i ʿaşḳ
Ḳalb-i pākiñ "lī maʿallāh" ile ḫoş-ter rūz u şeb

Şeyh Gâlib, D, 2[b]

c. Göğüs-Levh-i Mahfûz, Mahzenü'l-Esrâr :

Göğüs beyazlığı ve düz görünümüyle sayfaya veyâ levhaya benzetilir. Hz.Peygamber'in göğsü ise herhangi bir levhaya değil; İlm-i İlâhî de denilen, kıyamete kadar olacak gizli, açık, herşeyin, bütün canlıların kaderinin yazılı olduğu Levh-i Mahfûz'a benzetilir. Dili de takdir kalemine, yani bu levhadaki yazılara verilen isim olan Kalem'e teşbih edilir. Dolayısiyle, herkesin kısmetini, nasibini dağıtan da Hz.Peygamber olur:

---

[1] Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, C.I, s. 14.
[2] Nev'îzâde Atâyî, NM 1, 54[a].
[3] Bkz. Hadisler Bölümü.

Lisânın kilk-i takdîr Levh-i Mahfûz sîne-i pakin
Nasîbin herkese ihsân kılansın yâ Resula'llah

Osman Kemâlî, DKAS, 35

Yüce Peygamber'in göğsü bu ledün ilmini barındırması sebebiyle; İlâhî sırların muhâfaza edildiği bir hazineye de benzetilir:

Sîne-i pâki mahzenü'l-esrâr
Vech-i pür-nûrı matlaᶜü'l-envâr

Fazlî, GB, 5a

ç. Göğüs-Safha-i Sîmîn, Âyîne :

Aynalar eskiden bugünki gibi camın sırlanmasıyla yapılır; veyâ özellikle kıymetli olanları altın ve gümüş levhalardan imâl edilirdi. Hz.Peygamber'in göğsü beyazlık ve parlaklık yönünden gümüş bir aynaya benzetilirken; bu aynanın yanında İskender'in meşhur aynası ile Cem'in yedi iklimi gösteren kadehinin aynası bir hiç olup, kırılmaya mahkumdur:

Oldı şikest safha-i sîmîn-sîneden
Âyîne-i Sikender ü mir'ât-ı câm-ı Cem

Azîz, NM 3, 17b

İskender'in aynası ile Cem'in kadehinin özellikleri malumdur. Ancak Hz.Peygamber'in göğsü İlâhî tecellinin aksettiği bir ayna olmakla; bunlardan üstündür. Nitekim Cevrî'nin na'tinde bu muhtevâ açıkça verilir. O'nun göğsü mânâlar gösteren Yüce Zât'ın bir aynasıdır. Bir başka ifâdeyle, Göğüs-Levh-i Mahfûz maddesinde de gördüğümüz gibi, O'nun sînesi hem İlm-i İlâhî'ye bir mesken, hem de bu ilmin mânâlarının sûret bulduğu bir aynadır:

Nūr-ı ṣadrı Ẕāt-ı maʿnī-ṣūretüñ āyīnesi
Sırr-ı nuṭḳı ʿilm-i taḥḳīḳ ü yaḳīnüñ maṣdarı

Cevrī, D, 64

d. Göğüs-Yâsemen :

Edebiyatımızda gonca sevgilinin dudağı, yâsemen de göğsü için bir benzetme unsurudur. Ancak, söz konusu Hz. Peygamber olunca; goncanın, O'nun inciler saçan la'l renkli dudağını, yâsemenin de bembeyaz göğsünü hatırlatmak için yaratıldığına işâret edilir:

Ġoncaları laʿl-i güher-zāñ içün
Yāsemeni sīne-i zībān içün

Cinânî, NM 1, 11b

5. 17. S I R T (Zahr) :

Na'tlarda Hz.Muhammed'in sırtı, O'nun son Peygamber oluşuyla risâleti mühürlediğini bildiren mühr-i nübüvvet dolayısıyle konu edilir. Mektup ve fermanların mühürlenmesi âdettir. Hz.Peygamber de Allâh tarafından insanlara gönderilen bir nâme veyâ menşur olduğu için Hak eliyle mühürlenmiştir:[1]

Ümmetüñçün bir güzel maḥbub-ı şefḳat-nāmesin
Mühr urupdur ẓahruña Ḥaḳ ey emīr-i muʿteber

Zâtî, NM 1, 20b

a. Sırt-Der :

Hz.Peygamber'in sırtından genellikle zahr veyâ zahr-ı

---

[1] Konuyla ilgili diğer örnekler için bkz. PEYGAMBERLİK MÜHRÜ.

şerîf olarak bahsedilirken; Hâletî'nin na'tında; Yüce Peygamber'in Hak sırlarını taşıyan bir saray, sırtının da bu ulu sarayın kapısı olarak ele alındığını görürüz. Sırttaki iki kürek kemiği, iki kanatlı bir kapıyı andırır. Böyle muazzam bir sarayın da mühürsüz olması düşünülemez:

Der-i devlet-sarāy-ı sırr-ı Ḫudā
Mühr ile ḥıfẓ olunmamaḳ ne revā
Hâletî, NM 1, 13[a]

5. 18. P E Y G A M B E R L İ K M Ü H R Ü
(Mühr-i Nübüvvet, Mühr-i Hâtem) :

Şemâil-i Şerîfe ve hilye türünden eserlerde Hz. Peygamber'in sırtında, iki omzu arasında güvercin yumurtası büyüklüğünde bir ben bulunduğu bildirilir. Bu ben âhir zaman peygamber inin nübüvvet alâmetlerinden biri olarak kabul edilen mühr-i nübüvvettir. Bu peygamberlik mührünün; doğru ve sağlam rivâyetlerin tedkikinden anlaşıldığına göre siyah benlerden müteşekkil, üzeri tüylü, büyükçe bir ben olduğu görüşü hâkimdir.[1] Bazı rivâyetlerde peygamberlik mührü üzerinde şehâdet kelimesinin yazılı olduğu bildirilir. Ancak hadisçiler bu tür rivâyetleri kabul etmezler. Öyle zannediliyor ki Hz. Peygamber'in mektuplarını mühürlemek için üzerine şehâdet kelimesi yazdırdığı yüzük şeklindeki mührü ile peygamberlik mührü birbirine karıştırılmıştır.[2] Hatta mühr-i nübüvvet üzerinde Arapça bazı cümleler olduğu rivâyet edilmiş, bu ibâreler de nazmen Türkçe'ye çevrilmiştir.[3]

Mühr-i nübüvvet; na'tlarda özellikle Hz. Peygamber'in son peygamber oluşuyla risâleti mühürlediği veyâ Cenâb-ı

---

1 Et-Tırmîzî, Şemâil-i Şerîfe, s.36,39,42,43; Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.II, s.6.
2 Mevlânâ Şiblî, a.g.e., a.s.
3 Osman Kemâlî, DKAS, 20.

Hakk'ın risâletini tasdik için mühürlü bir ferman tarzında gönderildiğini belirtmek üzere ele alınır ve mühür, ay,göz gibi teşbihlerle karşımıza çıkar.

a. Mühr-i Nübüvvet-Mühür :

Na'tlarda peygamberlik mührü; Hz.Peygamber'in nübüvvet ve risâletini tasdik eden İlâhî bir imza veyâ damga olarak telakkî edilir. Dolayısıyle Hz.Muhammed; sırtındaki bu mühür ile Cenâb-ı Hakk'tan ümmetine gönderilen bir şefkat mektubu, daha açık bir ifâdeyle şefaât mektubu olur:[1]

Ḥaḳ ḳudret eliyle urıcaḳ ẓahruña mühri
Gönderdi seni ümmetüñe nāme-i şefḳat

Zâtî, NM 1, 20[b]

Mektupları kapamak için arkasının mühürlenmesi âdettir. Hz.Peygamber de Hakk'ın halka gönderdiği bir ferman olmakla sırtında nübüvvet mührünü taşır:

Ḫalḳa menşūr-ı Ḥaḳ'dur ol server
Mühr olur ẓahr-ı nāmede ekser̲

Hâletî, NM 1, 13[a]

Hikemî tarzın üstat şâiri Nâbî; peygamberlik mührünün Cenâb-ı Hak eliyle basıldığına işâret ederken mührün mektup, kıymetli metâ ve hazine gibi muhafaza isteyen eşyaların değerini bildiren bir damga olmasından hareketle Hz. Peygamber ile adı geçenler arasında ilgi kurar:

Nāme-i ẕātın idicek inşā
Aña mühr-i nübüvvet urdı Ḫudā

---

1 Yine Zâtî'den benzer bir örnek için bkz. NM 1, 21[a].

İtdi ol mühr ile anı Ġaffār
Sūķ-ı ḥüsne metā'-ı ṭamġa-dār

Eylemişdür yaḫūd Cenāb-ı Ġafūr
Zātını bir ḫazīne-i memhūr

Nâbî, NM 1, 90a

Hz.Peygamber'in göğsü İlâhî sırların mahzenidir. Dolayısıyle sırtı da bu Hak sırlarının yapısına bir kapı; peygamberlik mührü de bu kıymetli sarayın kapısına vurulmuş bir mühürdür.[1]

b. Mühr-i Nübüvvet-Hâtem :

Mühür, mühürlü yüzük ve en son mânâlarına gelen ḫâtem; nübüvvet mührüyle ilgili olarak ele alınınca; bu üç mânânın da bir araya geldiğini görüyoruz. Hz.Peygamber, hâtemü'l-enbiyâ ve hatmü'r-rüsüldür, yani son peygamber olmakla nübüvvet ve risâlet onun şahsında sona ermiş, mühürlenmiştir. O'nun son resûl olduğuna mübarek sırtındaki mühür, Hakk'ın şehâdeti olarak yeterli bir delildir:

Ḥüccet-i Ḫatm-i Rusül'dür aña şāhid Ḥaķ'dan
Yetme mi ẓahr-ı şerīfindeki şekl-i ḫātem

Vechî, NM 1, 98a

Eskiden mühürler yüzük şeklinde yapılır ve mührün sahibi de bunu parmağında taşırdı. Hâtem denilen bu yüzüğün üstüne mühür kazdırmak bizde de Osmanlılar döneminde son bulan bir âdettir. O halde hâtem-i risâlet, yani son peygamber olan Hz.Peygamber'in sırtında nübüvvet mührünün bulunması; yüzük üzerinde mührün âdet oluşu gibi tabiîdir:

[1] Bkz. SIRT.

Kendüsi Ḫātem-i Risālet'dür
Ḫātem üstinde mühr'ādetdür
Hâletî, NM 1, 13[a]

c. Mühr-i Nübüvvet-Meh :

Ay bir ışık ve nûr kaynağıdır. Nûr da feyizdir. Dolayısiyle Hz.Peygamber'in bedeni kâinâtın aslı veyâ özü olan Nûr-ı Muhammedî'nin doğduğu yer; peygamberlik mührü de bunun küçük bir örneği olmak üzere feyzle pürnûr bir aydır:

Cism-i laṭīfi maṭla'-ı Nūr-ı Muḥammedī
Mühr-i nübüvveti meh-i pür-fer ü tāb-ı feyż
Cezmî, NM 1, 5[a]

ç. Mühr-i Nübüvvet-Göz :

Dânişî'nin na'tında Hz.Peygamber'in günahkâr ümmetine şefâat için Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiş mühürlü bir ferman olduğu bildirilirken; sırtındakinin bir mühür değil de, âdetâ şefâat ümidi ile ardından bakanların gözünün kaldığı ifâde edilir:[1]

Ḳaldı ardınca gözi ḫalḳuñ degül ẓahruñda mühr
Bende-i 'aṣīye Ḥaḳ'dan 'afv içün menşūrsun
Dânişî, NM 1, 16[b]

5. 19. B E L (Miyân) :

Dîvan edebiyatında bir güzellik unsuru olarak üzerinde durulan bel; inceliği ve darlığı sebebiyle kolayca

[1] Ayrıca bkz. Nâdirî, NM 1, 91[a].

görülemez; hatta yokluğa işâret eder. Bu yokluk tasavvuru ile dudak ve ağız ile birlikte ele alınırken; özellikle inceliği dolayısiyle kıla benzetilir.

a. Bel-Mûy, Nükte :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in diğer fizikî unsurları geniş yer tutarken, beli üzerinde hiç denilecek kadar durulmamıştır. Yalnızca 17. asır şâirlerinden Kara Çelebizâde Şeyhülislâm Azîz'in na'tında bel unsurunu görebiliyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in lâl renkli dudağının yanındaki siyah beni varlığa işâret eden bir nokta; kıl gibi incecik belini de yokluğun herkes tarafından anlaşılamayan gizli nüktesi olarak ifâde eder. Beyitte vücûd ve adem tezadlari, ben ile dudak ve bel unsurlarıyla açıkça verilir:

Ḫāl-i siyāh-ı la'l-i lebi nokṭa-i vücūd
Mūy-ı miyānı nükte-i ser-beste-i 'adem

Azîz, NM 3, 17a

5. 20. E L ve A V U Ç (Yed, Dest, Kef, Kef-i Dest) :

Hz.Peygamber'in eli ve avcu na'tlarda bir güzellik unsuru olarak ele alınmaktan ziyâde; Peygamber'in eliyle ve parmaklarıyla ilgili mucizeleri anlatılırken bahis mevzûu olur. O'nun parmaklarından su akıtma mucizesine telmih yapılırken, elinde âb-ı hayâtın çeşmesi olduğu söylenir.[1] "Dest-i ikbâli" din düşmanlarının yüzüne bir avuç toprak atınca, müşrikler ordusu bütünüyle helâk olmuş; O'nu inkâr edenlere karşı, avcundaki çakıl taneleri tesbih çekmişlerdir. Mescidinde minber yapılınca, Hz.Peygamber'in daha önceden yaslandığı direk inlemeye başlamış, Peygamber eliyle direği okşayınca iniltisi kesilmiştir.

1 Su ve diğer mucizeleri için bkz. MUCİZELER BÖLÜMÜ.

O'nun mucizevî elleri kendisine uzananları mahrum bırakmaz. Lutfunun parmağı ile amel defterlerinden hatâları silen Hz.Peygamber'in elinden, bitmez tükenmez bir merhamet suyu akar:

Siler engüşt-i luṭfuñ defter-i ʿiṣyānım eyler pāk
Yediñde merḥamet ābı revāndır yā Resūla'llāh

Şeref Hanım, D, 18

a. El-Safha, Berât-ı Berâet :

Hz.Peygamber'in şefâatiyle ilgili olarak ele alınan bu teşbihde; Yüce Peygamber'in ümmetine ait günahların affı için Cenâb-ı Hakk'a duayla açılan tertemiz elleri, duasının kabulünü ve af lutfunun gerçekleştiğini gösteren bir berâta benzetilir:

Açdukça el duʿāya yed-i pāki ṣafḥası
ʿĀṣīlerüñ olurdı berāt-ı berā'eti

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9

b. El-Mihr :

Hz.Peygamber'in parmakları su mucizeleriyle ele alınırken ışık saçan bir güneşe benzetilir. Aynı teşbihi eli için de asâsıyla birlikte görüyoruz:

Kef ü dest ü ʿaṣā-yı Faḫr-i Cihān
Mihr ile şekl-i şaʿşaʿaydı hemān

Nev'î, NM 1, 89[a]

5. 21. P A R M A K (Barmag, Benân, Engüşt) :

Klasik edebiyatımızda el ve avuçta olduğu gibi parmaklar üzerinde de hemen hemen hiç durulmamıştır. Ancak na't-larda Hz.Peygamber'in parmakları büyük önem taşır. Özellikle O'nun parmağıyla ayı ikiye bölmesi ve parmaklarından su akıtması[1] mucizelerine telmih yapılır. Na'tlardan tesbit edebildiğimiz örneklerde en çok on altıncı asır şâirlerinden Taşlıcalı Yahyâ Bey'in el ve parmaklar unsuruna yer verdiğini görüyoruz. Yine de şâir Hz.Peygamber'in bahsedilen iki mucizesini bir arada ele alırken; kaleminin O'nun mucizevî parmaklarını tarif etmekten âciz kaldığını söyler:[2]

Yazmakda kalem barmagınuñ vaşfını ʿâciz
Geh māhı iki şaķķ ider ol gāh akıdur mā

Yahyâ Bey, D, 20

Hz.Peygamber'in parmağıyla gösterdiği mucizeleri yalnızca bu ikisi değildir. Kalplerden küfrü kaldırıp, îmânı yerleştiririrken O'nun lutufkâr parmaklarının bir mânevî mucizesi de, hidâyet yoluyla gönüldeki elem düğümünü açmasıdır:

Olmazsa ger benān-ı ʿināyet girih-güşā
Bulmaz güşād dilde olan ʿukde-i elem

Azîz, NM 3, 17[b]

Bütün bu mucizeler dolayısıyla Peygamber'in parmaklarından bahsedilirken; benân-ı mucizât, benân-ı muciz-â-sâr, benân-ı inâyet, engüşt-i mucize, engüşt-i bîhemtâ, engüşt-i lutf gibi terkiplerin ve elif harfine, hilâle, kaleme, kılıca, neye, çevgâna, goncaya ve çeşmeye teşbihlerin yer aldığını görüyoruz.

---

[1] Bilgi için bkz.Mucizeler Bölümü.

[2] Benzer örnekler için bkz.: Şeyhî, HŞ, 17; Fuzulî, D,21; Riyâzî, D,6; Hâşimî, NM 1,99[a], Şeyh gâlîb, HA, 2[b].

a. Parmak-Elif :

Taşlıcalı Yahyâ'nın bir beytinde Hz.Peygamber'in parmağı ile elif harfi münâsebeti yalnızca şekil benzerliğine dayanır.[1] Ancak aynı şâirin Şâh u Gedâ mesnevisindeki na'tinde parmağın elif ile benzerliği Hz.Peygamber'in ayı ikiye bölme mucizesi dolayısıyle ele alınır. Hz.Muhammed dolunay hâlindeki aya parmağıyla işâret edince ay ikiye ayrılmıştır. Şâir Yüce Peygamber'in ayın dairevî biçimine işâret eden parmağını; ekmek mânâsına gelen nân kelimesinin ortasındaki elife benzetir. Nân kelimesinin harfleri buna göre ayrılınca; iki taraftaki iki nûn harfi de ayın iki parçası, yani iki hilâl olur. Veyâ muhtemeldir ki ekmek eskiden yuvarlak yapılıp, kabarması için de ortası çiziliyor idi. Bu durumda nân kelimesinin yalnızca harflerinin değil; şeklinin de itibâre alındığını düşünebiliriz:

Ḳurṣ-ı mehde benān-ı faḫr-i cihān
Elife döndi nān içinde hemān
Yahyâ Bey, ŞG, 8

b. Parmak-Hilâl :

Yeni ay manasına gelen hilâl ayın ilk üç gün içindeki şeklidir ve parmak ile benzerliği âşikârdır. Yine şakk-ı kamer mucizesi dolayısıyla parmak-hilâl münasebeti ele alınırken; Sünbülzâde Vehbî, bizzat Hz.Peygamber'i bir dolunaya benzetir. O'nun hilâl gibi parmağının işaretini gören gökteki ayın da iki parça olmasını tabiî bulur:

O meh gösterdi engüşt-i hilāli
İki şaḳḳ olmasun mı bedr-i ʿālī
Sünbülzâde Vehbî, D, 5

[1] Yahyâ Bey, NM 1, 101a.

Cem Sultan ise, ayın ortadan kaybolduğu zaman güneşin çıktığını hatırlatarak; Hz.Peygamber'in mucizesinin, güneş gibi açıkça görülmesi için hilâl gibi parmağı ile dolunayı ikiye böldüğünü söyler:

Gün gibi rūşen olmaga i'cāz-ı Muṣṭafā
Şaḳḳ itdi bedri şekl-i hilāli Muḥammed'üñ

Cem Sultan, SC, 76

Ramazan veyâ bayram günlerinin tesbiti için hilâlin görülmesi gerekir. "Rü'yet-i hilâl" denilen bu hâdise iki şâhitle bildirilince oruca başlanır veyâ Ramazan ayı sona erer, bayram ilân edilir. Taşlıcalı Yahyâ, bu İslâmî âdete telmihle; Hz.Peygamber'in gökyüzündeki ayı, hilâl gibi parmağıyla ikiye böldüğünü ifâde ederken, rü'yet-i hilâlde olduğu gibi, ayın iki parçasının, iki şâhit gibi bu mucizeyi tasdik ve tesbit ettiğine işâret eder:

Göklerde yiridür mehi şaḳḳ itse hilālüñ
Zīrā ki iki şāhid ile oldı bu da'vā

Yahyâ Bey, D, 20

Rızâyî'nin na'tında bizzat Hz.Peygamber'in parmağı Ramazan Bayramı'nın hilâline benzetilir. Bu kez Yüce Peygamber'in parmaklarından su akıtması mucizesi konu edilir. Arabistan'ın yakıcı çöllerinde O'nun bir pınarın lülesine benzetilen parmaklarından akan su ile binlerce kişi susuzluğunu giderirken; âdeta hilâlin görülmesi ile bayramın başlaması ve orucun açılması sevinci dile getirilir:

Mis̱āl-i lūle-i ser-çeşme itdi teşneler irvā
Benānı beñzedi gūyā hilāl-i 'ıyd-ı ṣıyāma

Rızayî, NM 1, 34a

c. Parmak-Kalem :

Klasik edebiyatımızda gökyüzü geniş, düz, yer yer beyaz ve renkli görüntüsüyle kağıda benzetilir. Bu itibarla hilâl de bu sayfa üzerinde yazılı "râ" harfine teşbih edilir. Taşlıcalı Yahyâ, Ümmî olan yani, okuması yazması olmayan Hz.Peygamber'in parmağı ile gök sayfasına iki râ harfi yazdığını söylerken; hem şakka'l-kamer mucizesine edebî bir üslûp içinde işâret eder, hem de eline hiç kalem almamış olan Hz.Peygamber'in parmağını âdetâ kaleme benzetir:

Destüñe ḳalem almamış idüñ ne ʿacebdür
Engüşt ile levḥ-i felege yazduñ iki rā
Yahyâ Bey, D, 20

ç. Parmak-Tîġ :

Hz.Peygamber'in ayı bir işâretle iki parça eden parmağı kılıca benzetilmektedir.[1] Hüdâyî'nin na'tında bu münâsebet konu edilirken; Hz.Peygamber'in göğsünün açılarak temizlenmesi, kalbinin marifet ve hikmet nûrlarıyla doldurulması, yani kısaca şerh-i sadr[2] hadisesine telmih yapılır. Ancak bu beyitte Hz.Muhammed'in kılıca benzetilen parmağıyla göğsü açılan, safâ bulan ve bir ayna gibi pırıl pırıl olan aydır:

Tīġ-i engüştüñ çekelden sīne-i māha elif
Şerḥ olup ṣadrı ṣafā kesb eyledi āyīne ṣan
Hüdâyî, NM 1, 100[b]

---

[1] Örnekler için bkz.:Karamanlı Nizâmî, D,76; Yahyâ Bey, NM 1, 103[a]; Hâletî, NM 1, 13[a].
[2] Bilgi için bkz.Âyetler Bölümü; İnşirâh, 94/1 ve GÖĞÜS.

d. Parmak-Ney :

Parmağın ney ile benzerliği ince, uzun ve boğum boğum olan şekli sebebiyledir. Bu münâsebet yine şakka'l-kamer mucizesiyle ele alınır. Hz.Peygamber'in neye benzetilen parmağı dolunayda bir yara açınca, ay âdetâ davul veyâ kös gibi iki parça olmuştur:

Ney-i engüşti bedre urdı yara
İki şakk itdi mānend-i nakāra
Yahyâ Bey, YZ, 6

Beyitteki ney ve nakâra musikî aletlerindendir. Neyin içli sesine mukâbil, davulun gümbürdeyen sadâsında bir hâdiseyi ifşâ ve ilân mevcuttur. Bu itibarla ayın ikiye bölünmesi mucizesiyle, Allâh Elçisi'nin peygamberliğinin tasdik ve ilânı yönünden davul arasında bir münâsebet düşünülebilir. Ayrıca beyitteki yara kelimesi şerha ve dilim tedâîleriyle hilâle işâret etmektedir.

e. Parmak-Çevgân :

"Gûy ve çevgân", top ve ucu eğri bir değnekle oynanan oyundur. Bizdeki cirite veyâ İngilizler'in atlı polo oyununa benzer. On yedinci asır şâirlerinden Haylî, Hz.Muhammed'i muhabbet meydanının eşsiz binicisi olarak kabul eder ve Resûlallâh'ın, peygamberliğinin isbâtı için müşriklerin delil istemeleri üzerine ayı ikiye bölerek; mucize alanında "gûy u çevgân" sanatı gösterdiğini söyler. Dolayısıyla ay, top mânâsında gûya; Hz.Peygamber'in aya işâret eden parmağı da çevgâna teşbih edilir:

Sensin ol fāris-i meydān-ı maḥabbet ki ḳaçan
Ḥaḳ Resūl olduğuna istedi aʿdā bürhān

Māha parmakla işāret kılup itdüñ ẓāhir
ʿArṣa-i muʿcizede ṣanʿat-ı gūy u çevgān
Haylî, NM 1, 14[b]

f. Parmak-Gonca-i Zanbak :

Zanbağın yaprakları şekil bakımından parmaklara benzer. Ancak Hz.Peygamber'in şakka'l-kamer mucizesiyle, bu münâsebet ele alınınca; zanbağın açılmamış, yani gonca halindeki şekli düşünülmüştür. O'nun işâret parmağı ayı gösterirken, diğer parmakların kapalı görünüşü de zanbağın goncasını andırır:

Ġonca-i zanbaḳlarınun muʿcizi "şaḳḳa'l-ḳamer"
Dürr-i "lā uḥṣī" ṣadef ağzında mānend-i güher
Şirî, NM 1, 35[a]

g. Parmak-Çeşme, Lûle-i Ser-Çeşme, Ser-Lûle-i Benân:

Hz.Peygamber'in parmaklarının çeşme ve lüleye benzetilmesi; parmaklarından su akıtması mucizesiyle ilgilidir. Bu münâsebetin yer aldığı bir beyit Parmak-Hilâl ilişkisi içinde verilmiştir. Tesbit edebildiğimiz benzer örneklerde bu teşbihler yer alırken; avcu pınar, parmakları da suyun aktığı lüleler olmuş, susuzlar bu feyz ırmağından kana kana su içmişlerdir. Kazasker İsmetî'nin bu muhtevâdaki beytinde sadece su mucizesine telmih yapılmaz, Hz.Peygamber'in aynı zamanda bir ilim ve irfan pınarı olduğuna ve bu coşkun pınarın bütün susuzları doyurduğuna da işâret edilir:[1]

Leb-teşnegānı eyledi sīrāb-ı cūy-ı feyż
Ser-lūle-i benān-ı kef-i çeşme-bārdan
İsmetī, D, 26

[1] Benzer bir örnek için bkz.:Zātî, NM 1, 21[a].

ğ. Parmak-Şems-i Rûşen :

Parmak-güneş münâsebeti de Hz.Peygamber'in su mucizesiyle ilgilidir. Parmaklarından suyun akması; güneşin ışıklarını yaymasına teşbih edilirken, Taşlıcalı Yahyâ, bir de leff ü neşr-i müretteb sanatına yer verir:

Akıtdı çeşmeler barmaklarından
Nitekim şa'şa'ayla şems-i rûşen
Yahyâ Bey, YZ, 6

5. 22. B O Y (Kad, Kâmet)

Şemâil-i Şerîfe'de Hz.Peygamber'in uzunluğa yakın orta boyda olduğu belirtilir.[1] Ayrıca O'nun boyuyla ilgili mucizevî bir husûs olarak; beraberinde yürüyen hiç kimsenin O'ndan daha uzun boylu görünmemesi, daimâ Yüce Peygamber'in yanındakilerin en uzun boylusu olduğu rivâyet edilir.[2] Na'tlarda Yüce Peygamber'in diğer fizikî unsurları arasında boyuna da büyük önem verilmiş, O'nun gölgesi yere düşmeyen boyunun yüceliği çeşitli teşbihlerle ele alınırken; mevzûn, sehî, ser-efrâz gibi sıfatlarla tavsîf edilmiştir.

a. Boy-Serv :

Edebiyatımızda boy için servi teşbihinin kullanılması son derece yaygındır. Çoğu kez bu klişeleşmiş benzetme, boy unsuru zikredilmeden istiâre ile boyu ifâde etmektedir. Hz.Peygamber'in boyu için de bu teşbih ele alınırken; gül bahçesindeki servinin O'nun biçimli boyunu hatırlatmak için yaratıldığı,[3] Yüce Peygamber'e hayran olanın bu serviye hiç

---

[1] Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.8,10.
[2] Kadi Iyâz, Şifâ-i Şerîf, s. 65.
[3] Cinânî, NM 1, 11b.

rağbet etmeyeceği[1] konu edilir. Mirâc gecesi Hz.Peygamber'in göğün en üst katlarına güzellik veren boyunun[2] din bahçesinin salınan servisi olduğu[3] anlatılır. Veyâ bunun benzeri bir ifâde ile yeryüzündekilerin gölgesini göremedikleri boyunun, cennet bahçesinin servisi olduğuna işâret edilir.[4] Zâtî'nin na'tında aynı muhtevâ ele alınırken, Hz.Peygamber'in mekânsızlık âlemini süsleyen ve gölgesi yere düşmeyen boyu nûrdan bir servi olarak tarif edilir:

Ḳāmetüñ ey bōstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nūrdan bir servdür düşmez zemīne sāyesi

Zâtî, NM 1, 20b

Hüdâyî ise, Peygamber'in boyunun "festakim" âyetiyle[5] belirtilen istikâmet veyâ doğruluğun bahçesinde bir servi olduğunu söylerken, O'nun hem boyunda, hem de ahlâkındaki doğruluğa işâret eder.[6] Sünbülzâde Vehbî; Hz.Peygamber'e risâletini ilân ve etrafındakileri âkıbetlerinin vehâmeti ile ihtar etmesini bildirmek üzere indirilen "kum fenzır"[7] âyetinin servi boyu için bir övgü olduğunu ifâde eder.[8] Âyetle boy arasındaki bir ilgi de hem kum emrinin, hem de kâmet kelimesinin kıyâm masdarından türemiş olmalarıdır.

b. Boy-Nihâl, Nihâl-i Gülbün-i Bî-Hâr :

Ahmed Paşa, Hz.Peygamber'in boyunu cihan bağında çiçekleri rahmet, meyvaları muhabbet olan bir fidana benzetir.[9]

---

1 Fuzûlî, D, 294.
2 Şeyhülislâm Yahyâ, D, 67.
3 Âzerî, NM 1, 3a.
4 Hâletî, NM 1, 13a.
5 Bkz.Âyetler Bölümü, Hûd, 11/12.
6 Hüdâyî, NM 1, 100b.
7 Bkz.Âyetler Bölümü, Müddessir, 74/2.
8 Sünbülzâde Vehbî, D, 5.
9 Ahmed Paşa, D, 15.

Nazîm de, Yüce Peygamber'in boyunun Hakk'a yakınlığın has bahçesinde dikensiz bir gül fidanı olduğunu belirtirken, O'nun mükemmelliğine, her türlü kusur ve hatâdan uzak oluşuna işâret eder:

Kıyām-ı ḳāmeti gülşen-sarāy-ı ḳurbında
Nihāl-i gülbün-i bī-ḫār es-selāmü ʿaleyk
Nazîm, D, 223

c. Boy-Nahl-i Bâsık, Nahl-i Kad-i Dil-Sitân :

Dede Ömer Rûşenî, dudağını hurmaya benzettiği Hz.Peygamber'in,boyunun cihan fidanlığındaki cömert bir hurma ağacı olduğunu ifâde ederken;[1] Şeyhülislâm Azîz o hurma fidanı gibi güzel boya ne nazla salınan servinin, ne de şerefle süzülen bayrağın benzeyemediğini belirtmek için aynı teşbihi ele alır.[2]

ç. Boy-Tûbâ :

Kökleri yukarıya doğru uzanan, dalları aşağıya sarkan, yüz bin dalı, her dalında çeşit çeşit meyvası olan Tûbâ; cennetteki en büyük ağaçtır. Edebiyatımızda bu gibi özellikleriyle ele alınan Tûbâ, na'tlarda Hz.Peygamber'in boyu için bir teşbih unsuru olur. Ancak Taşlıcalı Yahyâ, Hz.Peygamber'in yanında Tûbâ'nın çöp gibi göründüğünü söyleyerek bu benzetmeye itirâz eder.[3] O'nun dışındaki şâirler bu teşbihi doğrulayan sebepler ileri sürerler. Bunlardan Hüdâyî; Peygamber'in gölgesinin yere düşmemesinin, boyunun Tûbâ kadar yüce oluşuna bağlar.[4] İffet Bursevî, Tûbâ'nın ters duru-

---

1 Rûşenî, D, 100^b.
2 Azîz, NM 3, 17^b.
3 Yahyâ Bey, D, 21.
4 Hüdâyî, NM 1, 100^b.

şunun Hz.Peygamber'in boyuna benzeme arzusundan kaynaklanan bir hatâ olduğunu söyler.[1] Tâcizâde Cafer Çelebi, bu hususu daha şâirâne bir sebebe bağlayarak, Tûbâ'nın duruşundaki bu tersliği, onun Peygamber'in boyunun bir aksi olduğunu ifâde eder:

Ṭūbā ḫilāf-ı vaż' görinmezdi olmasa
Baḥr-i vücūd içinde anuñ 'aks-i ḳāmeti
Tâcîzâde Cafer Çelebi, D, 9

d. Boy-Sidre-i Müntehâ :

Arşta bir ağaç olan Sidre-i Müntehā;[2] melek, peygamber ve bütün varlıkların ilminin son bulduğu makamdır. Nesîmî, Hz.Peygamber'in boyunu bu ağaca benzetirken;[3] Şemseddin Sivâsî buna itirazla, Sidre-i Müntehâ'nın Yüce Peygamber'in boyu için bir ölçü olmadığını, zîrâ O'nun Mi'râc gecesi bu makâmın daha ötesine geçtiği üzerinde durur.[4]

e. Boy-Kıyâmet :

Kıyâmet, bütün ölülerin mahşerde dirilerek, ayağa kalkacakları zamandır. Kelimenin ayağa kalkma, ayakta durma anlamı ile boy unsuru bu bakımdan bir yakınlık arz eder. Ayrıca, boy mânâsındaki kâmet ile kıyâmet aynı kökten türedikleri için, bir iştikak sanatı meydana getirirler. Dîvan edebiyatında sevgilinin boyunun kıyâmete benzetilmesi, sevgilinin görülmesiyle çevrede oluşan karışıklık ile kıyâmetteki karışıklık hâli itibâriyledir. Hz.Peygamber'in boyu ile kıyâmet münâsebeti ise daha farklı bir inanışa dayanır. Atâyî'nin

---

1 İffet Bursevî, D, 61.
2 Bkz.Âyetler Bölümü, Necm, 53/14.
3 Örnek için bkz. KAŞ; Nesîmî, D, 43.
4 Şemseddin Sivâsî, D, 32.

na'tında rastladığımız bu teşbih; kıyâmet gününde gece olmayacağı gibi, Hz.Peygamber'in de boyunun gölgesinin olmaması mucizesiyle ele alınır:

Ḳāmeti bī-ẓıll ise olmaz ʿaceb
Olmaz imiş çünki ḳıyāmetde şeb
Atâyî, NM 1, 52b

f. Boy-Elif, Lâm :

Edebiyatımızda boy, dümdüz oluşu ve istikâmeti sembolize etmesi bakımından harflerden elife benzetilir. Ayrıca sevgilinin tek olması gibi, elifin de yazılışında bir rakamıyla aynı oluşu bir diğer benzerlik yönüdür. Hz.Peygamber'in boyu elife benzetilirken, bu elifin Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaaya dahil olan "elif lâm mîm" âyetindeki harf olduğu belirtilir.[1]

Nâbî'nin na'tında ise Yüce Peygamber'in boyu Fâtiha Sûresi'nin başındaki elif harfine benzetilir:

Ey vücūduñ güher-i ḳumme-i tāc-ı īcād
Resm-i ḳaddüñ elif-i Fātiḥa-i istiʿdād
Nâbî, D, 9

Şâir; ilk mısrada "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi, Hz.Peygamber'in varlığının bütün kâinatın yaratılışındaki tek sebep oluşuna ve bütün mevcûdâtın Nûr-ı Muhammedî denilen cevherden meydana geldiğine işâret eder. İkinci mısrada ise nûruyla ilk, peygamberliğiyle son olma şerefine sahip Peygamber'in boyunu her işin hem başında, hem de sonunda okunması âdet olan Fâtiha'nın başındaki "El-Hamd...." âyetinin ilk harfine benzetmektedir.

Elif dışında boy için birer benzetme unsuru olan dal ve lam harfleri eğilmiş, iki kat olmuş boyu resmederler.Dol-

---

1 Bkz. Âyetler Bölümü. Bakara, 2/1.

gun başakların, meyva yüklü dalların eğilmesi gibi, Hz.Peygamber'in boyunun da eğilerek lâm harfine benzemesi zühd ve takvâsı ile mükemmelliğinin bir işâretidir:

Günden güne irdüñ meh-i nev gibi kemāle
Ḳaddüñ elifin lām ideli zühd ile taḳvā

Yahyâ Bey, D, 20

Ayrıca beyitteki meh-i nev terkibi ile boy için bir diğer benzetme unsuru olan hilâl verilmektedir.

g. Boy-Şem :

Boyun muma teşbihi edebiyatımızda alışılmış bir benzetme değildir. Nev'izâde Atâyî bu teşbihi dile getirirken; Hz.Peygamber'in başının üstünden hiç ayrılmayan, O'nu gölgeleyen bulutu da "şem ü pervâne" ayrılmaz ikilisindeki kelebeğe benzetir.[1] Fuzûlî bir na'tında Peygamber'in boyunu cennette hûrîlerin meclisini aydınlatan bir muma benzetirken;[2] "sabâ" redifli na'tında, sabâ rüzgârının Yüce Peygamber'in boyuna benzeme iddiasında bulunan mumu nerede görürse, başını koparmaya yeltendiğini söyleyerek, tabiî bir hadiseye şâirâne sebep gösterir:

İşidüpdür ġālibā ḳaddüñle şemᶜüñ baḥsini
Her ḳaçan gördiyse eyler şemᶜe ḳaṣd-ı ser ṣabā

Fuzûlî, D, 28

ğ. Boy-Alem :

Şeyhülislâm Kara Çelebizâde Azîz, Hz.Peygamber'in boyunu cömertlik ve güzel ahlâkın timsâli olan bayrağa benzetirken;[3] Celîlî O'nun boyunu Cenâb-ı Hak tarafından pey-

---

[1] Atâyî, NM 1, 54ª.
[2] Fuzûlî, D, 21.
[3] Azîz, NM 3, 18ª.

gamber olarak gönderildiğine şehâdet eden bir sancak, saçlarını da yeşil bir bayrağa benzetir:

Ḳaddüñ ʿalem-i risālet-i Ḥaḳ
Gīsū-yı münīr sebz-bayraḳ
Celîlî, NM 1, 10b

h. Boy-Hatt-ı İstivâ :

Hatt-ı istivâ, bir coğrafya terimi olarak ekvator çizgisi; astronomi tabiri olarak da dünyanın merkezinden çıkarak eksenini dik açıyla kestiği varsayılan çizgidir. Hz.Peygamber'in boyu için bu astronomi terimi on beşinci asır şâirlerinden Şeyhî ve Karamanlı Nizâmî'nin na'tlarında kullanılmıştır. Karamanlı Nizâmî; Peygamber'in kaşını güneşin ufukta çizdiği bir günlük yaya, alnını kuşluk vakti güneşine, boyunu da hatt-ı istivâya benzetir.[1] Şeyhî ise; Yüce Peygamber'in yüzünü dolunay, saçını da kadir gecesi olarak ele alırken, hatt-ı istivâya benzettiği boyunun bir çizgi halinde bu iki unsuru âdetâ bir araya getirdiğini belirtir. Nitekim, dolunay (bedr) ayın on dördüncü günki hâli, kadir gecesi ise İslâm âlimlerinin Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi olarak tahmin ettikleri mübârek gecedir:

Zülfüñle ḥadd ü ḳaddüñe her kim baḳa ṣanur
Kim buldı bedr ḳadr dünin ḫaṭṭ-ı istivā
Şeyhî, HŞ, 19

Böylece şâir, Hz.Muhammed'in güzelliğin zirvesine ulaşmış varlığının, Hakk'a yakınlığın kutsallığı ile kemâle eriştiğini de ifâde etmektedir.

Neticede, Hz.Peygamber'in fizikî unsurları veyâ bedenî özellikleri diyebileceğimiz ve bu bölümde ele aldığı-

---

1 Bkz. KAŞ; Karamanlı Nizâmî, D, 75.

mız muhtevâ, na'tlarda oldukça önemli bir yere sâhiptir. Âdetâ na'tların hilye vasfını ortaya koyan bu husûsiyetler çerçevesinde Peygamber'in fizikî güzelliği âyetlerle ve klasik şiirimizin teşbih unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır. Edebiyatımızda sevgili için kullanılan bu benzetmeler, inananların tek sevgilisi olan Yüce Peygamber'in eşsiz güzelliğini tasvir için kullanılırken; kısmen paralellik arz etmekle birlikte, bazen yetersiz kalmış, bazen de O'nun benzersizliğini ve üstünlüğünü ifâde edebilmek için farklı bir mahiyete bürünmüştür. Teşbihlerin bir kısmında benzetme yönü (boy-kıyâmet örneğinde olduğu gibi) değişmiş; bazı fizikî unsurlar için de bugüne kadar başka örneklerini göremediğimiz benzetme unsurları ele alınmıştır. Çalışmamız sırasında yer yer bu farklı ve benzer hususlara da işâret etmiş bulunuyoruz.

6. HZ. PEYGAMBER'İN AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

En son ve en mükemmel din olan İslâmiyet'i tebliğ eden Hz.Muhammed, Peygamberlerin sonuncusu ve en üstünüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Hiç şüphesiz büyük bir ahlâk üzerindesin sen" âyetiyle[1] O'nun hulk-ı azîm üzre yaratıldığı, güzel huylar olarak tarif edilen ahlâkın O'nda en yüksek derecesinin bulunduğu açıkça belirtilir. Nitekim: "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."[2] diyen Hz.Peygamber bu kutsal vazîfe için Cenâb-ı Hakk'ın seçtiği en mükemmel, faziletli ve en seçkin insandır.O'ndan önceki peygamberlerin ahlâka ilişkin va'z ve telkinleri olmakla birlikte, bu nasihatların kendi hayatlarında nasıl tecellî ettiğine dair herhangi bir örnek mevcut değildir. Ama Yüce Peygamber'in hadisleri, yani her sözü ve fiili; O'nun bizzat yaşadığı ve tavsiye ettiği ahlâkî prensipleri gösterir mâhiyettedir. "Sizin için Allâh'ın Resûl'ünde uyulması gereken güzel örnekler vardır." âyetiyle[3]; adâlet, tevâzu, doğru sözlülük, ahde vefâ, sâdelik, azim, cesâret, çalışkanlık, misâfirperverlik, cömertlik, yumuşak huyluluk, yardım severlik, merhamet, şefkat gibi güzel ahlâk dâiresine giren bütün meziyetlerin Hz. Peygamber'de mevcut olduğuna işâret edilir. Özel hayatında O'nu en yakından tanıyan iki insandan biri olan Hz.Hatice, Hz.Peygamber'e ilk vahiy geldiği zaman: "Cenâb-ı Hak, hiç bir vakit seni mahcup etmeyecektir. Çünkü sen yakınlık bağlarına saygı gösteriyor, borçluların borcunu veriyor, fukaraya yardım ediyor, misafirleri ağırlıyor, doğruları destekliyor ve muhtaçların ıstırabını dindirmeye çalışıyorsun" sözleriyle Peygamber'in yüksek ahlâkî seciyesini

---

1 Kalem, 68/4.

2 İbrahim Atay, İbrahim Eken, Yakup İskender, Ahmet Serdaroğlu, Seçme Hadisler, 3.bsk. Ankara, t.y. s.10.

3 El-Ahzâb, 33/21.

dile getirmiştir. Hz.Âişe de: "O'nun ahlâkı Kur'ân idi." ifâdesiyle Yüce Peygamber'in ahlâken en üstün vasıflara sahip olduğunu belirtmiştir.[1]

Na'tlarda da Hz.Peygamber'in fizikî özellikleri yanında ahlâkî vasıflarına geniş yer verilir. O'nun insanların en güzel huylusu, en faziletlisi, en mükemmeli ve mîzâcen en temizi olduğu: "Bihîn-i Beşer, Efdalü'l-Beşer, Hazretü'l-İnsan; Zât-ı Müzekkâ, Zât-ı Mutahhar"[2] gibi terkiplerle anlatılırken; ateşte soğuktan, suda da kuruluktan eser olmadığı gibi, O'nun yaratılışında da zerrece kötü huy bulunmadığı dile getirilir:

Zatunda senüñ yoğ idi bir zerrece bed-hū
Āteşde burūdet nitekim şuda yübūset

Zâtî, NM 1, 21a

O'nun "tıynet-i pâk, tab'-ı sâf, meşreb-i pâkîze" gibi sıfatlarla anlatılan temiz yaratılışı ile şekil ve mânâ âlemlerinin güzellik bulduğunu; cennetteki temizlik ve saflığın sembolü olan Tesnîm ve Kevser ırmaklarının kaynağının Hz.Peygamber'in güzel ahlâkı olduğunu dile getiren şâirler; âb-ı hayât ve kîmyâ gibi teşbihlerden de faydalanırlar.[3]

Sultan II. Bayezid, Hz.Yusuf'un fizikî güzelliğin timsâli olmasına rağmen, Yüce Peygamber'in güzel ahlâkı ile bütün peygamberlerden üstün oluşuna işâret eder:

Egerçi ḫatm idi Yūsuf'da ḥüsn-i i'cāzı
Bu ḥüsn-i ḫulḳ ile cümlesinden ecmeldür

Adlî, D, 19

---

1 Asr-ı Saâdet, C.II, s.61-62.

2 Necâtî,D,17,18; Yahyâ Bey,D,19,20; YZ,5; Şemsî,D, 150.

3 Şeyhî, HŞ,18; Karamanlı Nizâmî,D,74; Cevrî,D,64; Riyâzî,D,6; Nâbî,D,7.

Sünbülzâde Vehbî, Habîbullâh'ın bu üstünlüğünü ve seçkinliğini "hulk-ı azîm" üzre yaratılmasına bağlar:

Odur "hulk-ı ʿazīm" ile muʿazzam
Pesendīde Ḥabību'llāh-ı aʿẓam

Sünbülzâde Vehbî, D,5

Hz.Peygamber'in üstün ahlâkının na'tlarda en çok ele alınan yönü cömertliğidir. O'nun bir lutuf, kerem ve inâyet kaynağı olduğunu belirten şâirlerimiz, nice okyanus ve nehirlerin O'nun cömertlik denizine nisbetle ancak bir damla olduğunu dile getirirler.[1] İnsanlara bu dünyâda bağışladığı îmân, âhirette de şefâati öyle nimetlerdir ki; bunlar için minnetdarlık ve teşekkür hislerini ifâde etmekte şâirler âciz kaldıklarını beyanla yetinmişlerdir.[2] Zîrâ Yüce Peygamber'in cömertlik avcunu bulutlar anacak olsa bu feyizle yüzlerce yıl yeryüzüne mücevher yağdırır ve O'nun lutuf âlemine kıyasla dünyâ ancak bir toz tanesi zannedilir:

Kef-i kerīmini yād itse ebr eger ṣad sāl
Misāl-i ḳaṭre zemīne güher-nisār ḳalur

Bunuñla sāḥa-i pehnāy-ı cūdın eyle ḳıyās
Ki çarḫ o sāḥāda mevhūme bir ġubār ḳalur

Nâilî-i Kadîm, D, 32

Klasik şâirlerimizin cömertlik timsâli olarak ele aldıkları Hâtem'in Hz.Peygamber'e nazire olamayacağı belirtilirken;[3] Habîbullâh'ın iki cihan saadetini bağışlayan lutfunu Hâtem'in rüyâda bile göremeyeceği anlatılır:

Naẓīr olmaz saña Ḥātem ʿaṭāda yā Resūla'llāh
Vücūda gelmedi misliñ seḫāda yā Resūla'llāh

Neccârzâde Rızâ, D, 40

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM,13; Kemâl Paşazâde, YZ, 35; Tâcizâde Cafer Çelebi, D,13; Kıvâmî, FSM, 8.

2 Şeref Hanım, D,19.

3 Fevrî, NM 1, 66b.

Yüce Peygamber'in bu cömertliği yanında maddiyâta hiç bir zaman önem vermediği, tevâzu ve sâdeliği kendisine prensip edindiği, dünyânın geçici nimetlerine meyl etmediği konu edilir:

ʿĀlemde beḳā āyīnesin manẓar idindüñ
Dünyā yüzine eylemedüñ meyl ü muḥābā

Yahyâ Bey, D, 21

Hz.Peygamber'in bu prensipleri; "Kanaat tükenmez hazinedir." hadisiyle birlikte ele alınırken, O'nun iki cihan sultanı olmasına rağmen, ancak bir iki giyeceği olduğu, bütün maddî varlığını muhtaçlara dağıtıp kendisinin genellikle aç gezdiği, açlığını bastırmak için karnına taş bağladığı belirtilmiştir:[1]

Mahkûm iken emrine memâlik
Üç pîrehene değildi mâlik

Râyâtı olur iken muzaffer
Açlıkla gezerdi kendi ekser

Ziyâ Paşa, K, 58

Yüce Peygamber'in gözünde; dünyevî nimetlerin herhangi bir önemi olmadığı gibi, zenginlik ve makâm sahibi olanların da diğer insanlardan bir üstünlüğü yoktur. İslâmiyet'in temel prensibi olan eşitlik ve adâlet O'nun şahsında en mükemmel örneği bulmuştur. Ziyâ Paşa,Hz.Peygamber'in bu yönünü ortaya koyarken,O'nun herkesi kendi nefsiyle bir tuttuğunu ifâde eder:

Her nefsi tutardı ol peyâmber
Nefsiyle hukûkda berâber

Ziyâ Paşa,K,59

İnsân-ı kâmil olan Hz.Peygamber'in ahlâkî yapısı na'tlarda bu çerçeve içinde ele alınırken; O'nun fizikî güzellik yönüyle eşsiz olduğu gibi, ahlâkî mükemmelliğiyle de hem benzersizliği, hem de örnek oluşu vurgulanmıştır. Bu muhteva dile getirilirken özellikle hayatından alınan canlı misallerle bir "güzel ahlâk dînî" olan İslâmiyet'i bizzat yaşayarak telkin ettiği de ayrıca belirtilmiştir.

---

[1] Şeyhî, HŞ, 18; Yahyâ Bey, D, 21.

7. HZ. PEYGAMBER'LE İLGİLİ DİĞER MADDÎ VE MÂNEVÎ UNSURLAR

Hz.Peygamber'in bedenî ve ahlâkî özellikleri dışında; O'nun bütünüyle vücûdu, gönlü, sözü, kokusu, teri, bulunduğu yer, eşiği ve ayağının tozu na'tlarda zengin tahayyül, tasavvur ve teşbihlere konu olmuştur.

7.1. VÜCÛD (Cism):

Na'tlarda Hz.Peygamber'in vücûdu maddî anlamdaki bedeni olmaktan çok, bütün kâinâtın kaynağı olan Nûr-ı Muhammedî'nin doğuş yeri olarak telakkî edilir:

Cism-i laṭīfi maṭlaᶜ-ı Nūr-ı Muḥammedī
Mühr-i nübüvveti meh-i pür ferr ü tāb-ı feyż

Cezmî, NM 1, 5[a]

O'nun "latîf, şerîf" gibi sıfatlarla anılan bedeni, Nûr-ı Muhammedî dolayısıyle "masdaru'l-mevcûd" yâni bütün varlıkların kaynağı olduğu gibi;[1] "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği üzre kâinâtın yaratılış maksadıdır. Necâtî,bu hadise telmihle yeryüzü ve göklerin yaratılmasındaki asıl mânânın, neticenin veyâ özün Yüce Peygamber'in varlığı olduğuna işâret eder:

Yiri gögi yaradurken eyā bihīn-i beşer
Ḫudā bilür ki vücūd-ı laṭīfüñ idi me'āl

Necâtî, D, 17

Tâcîzâde Cafer Çelebi, âlemlere rahmet olarak gönderilen Yüce Peygamber'in vücûdunu bir ulu ağaca, kâinâtı da bu ağacın dallarına benzeterek; bu ağacın köklerinin iki cihana yayıldığını dile getirir:

---

[1] Osman Kemâlî, DKAS, 34.

Bir devhadur vücūdı fürū'ı mükevvenāt
İki cihāna ṣābit olupdur aṣāleti

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9

Hz.Peygamber'in varlığıyla âlemler hayat bulmuştur. Dolayısiyle taş ve topraktan oluşan bütün mevcûdâta O'nun bedeni bir kîmyâ olmuş; kâinât hayatiyyete kavuşmuştur:[1]

Ḳamu ten toprağ u taş u kiyādur
Anuñ cism-i şerīfi kīmyādur

Mehmed, IN,67

O'nun "rahmet âyeti"ne[2] benzetilen vücûdu başlangıçta âlemlere hayâtiyyet verirken; âhir zamana şeref olmuş,[3] bu son tuğla ile peygamberlik köşkü tamamlanmıştır:

Yoğruldı ḫāk-i ḳāleb-i Ādem ki tā bula
Ḫışt-ı vücūduñ ile şeref ḳaṣr-ı enbiyā

Karamanlı Nizâmî, D,74

Nâilî-i Kadîm, Hz.Peygamber'in hayâtın başlangıcı ve peygamberliğin sonucu olan vücûdunu bir kitaba benzetir. Ama öyle mükemmel bir kitap ki müellifi Cenâb-ı Hak'tır ve bu kitapta bir tek harf eksikliği, hatâ, velhâsılı hiç bir kusur ve noksan yoktur:

Ḫaṭ-ı muṣannıf idi nüsḫa-i vücūdı tamām
Ne iḥtimal idi ḥarf-i ḫaṭā kitābında

Nâilî-i Kadîm, D,38

7.2. RÛH :

Na'tlarda Hz.Peygamber'in rûhunun ilk yaratılan cevher olduğu hadisle ele alınır.[4] Değişik rivâyetleri olan bu

1 Osman Kemâlî, DKAS, 19.
2 Cezmî, NM 1, 6b.
3 Necâtî, D,17.
4 Bkz. Hadisler Böl. 2.11. "Evvelü mâ halakallâhu nûrî."

hadisin en yaygını, ilk yaratılanın Nûr-ı Muhammedî denilen cevher olduğudur. Yüce Peygamber'in rûhu da bu husûsa paralel olarak Cenâb-ı Hakk'ın nurlarına mazhar olarak tarif edilir:

Gönli anuñ mahzen-i esrār-ı Hak
Rūhı anuñ mazhar-ı envār-ı Hak

Ahmedî, İN, 3[b]

Bütün kâinât O'nun nûrundan veyâ rûhundan yaratılmış, âdetâ bizzat Hakk'ın nûru olan rûhu bir mum, âlemler de bu mumun âşığı pervâne olmuştur:

ᶜAle't-tafsīl anuñla oldı bu cemᶜ
Cihān pervānedür rūhı anuñ şemᶜ

Şeyhî, HŞ, 17

Ayrıca ilk yaratılan rûhun Hz.Peygamber'in rûhu olması dolayısiyle, O'nun rûhların babası mânâsında Ebû'l-Ervâh isminin de sâhibi olduğu; na'tlarda peygamberlikte son, ama yaratılışta ilk olduğu hususlarıyla birlikte işlenir.[1]

7.3. KALB, GÖNÜL (Dil, Zamîr) :

Edebiyatımızda ve folklorumüzde sevgili, âşık ya da bütünüyle insanla ilgili olarak en çok işlenen mefhum gönüldür. Bedenimizden mânâ âlemine açılan bu pencere pek çok teşbihe konu olmuştur. Na'tlarda Hz.Peygamber'in engin gönlü ve gönlünün mekânı olan kalbi de benzer tasavvurlarla ele alınır.

a. Gönül-Ka'be :

Yüce Peygamber'in ahlâkî özelliklerini anlatırken, geçici dünyâ nimetlerine hiç bir zaman kapılmadığına değinmiştik. O'nun gönlü hiç bir zaman dünyâ sevgisini barındırmamış, yalnızca Allâh aşkıyla dolup taşmıştır. Kültürümüzde

---

[1] Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl. 3.12. EBÛ'L-ERVÂH.

ve edebiyatımızda Ka'be gibi kutsal olan gönül Cenâb-ı Hak-k'ın nazargâhı, âdetâ bir secdegâh olarak kabul edilirken; na'tlarda Hz.Peygamber'in gönlünde dünyevî isteklerin bu - lunmaması, gönül Ka'be'sine putları sokmadığı şeklinde dile getirilir:

Diline gelmez idi mihr-i dünyā
Ḳomadı Ka'be'de aṣnāmı aṣlā

Yahyâ Bey, YZ, 6

b. Gönül-Mahzen-i Esrâr-ı Hak, Mahzen-i Esrâr-ı Hikmet, Ma'din-i Safâ :

Habîbullâh'ın rûhu Hakk'ın nurlarına bir mesken olurken, gönlü de İlâhî sırlara mahzen olmuştur:[1]

Żamīrüñ maḫzen-i esrār-ı ḥikmet
Kilīd-i ḳufl-ı genc-i Muṣṭafā'sın

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18

Ahmed Paşa, Hz.Peygamber'in gönlünü "ma'din-i safâ" şeklinde tarif ederken;[2] Cevrî, O'nun İlâhî sırları, hikmetleri barındıran, kısaca ledün ilmiyle dolu gönlünden Hızır AS'ın ders aldığını anlatır:

Ḫıżr oḳur 'ilm-i ledünnī dil-i dānāsından
Ol muḥaḳḳaḳ rusülüñ ekmelidür a'lemidür

Cevrî, D,62

c. Gönül-Mir'ât-ı Nûr-ı Hudâ :

Gönül bir aynadır. O'nun tozu mâsivâ, yâni İlâhî aşkın dışında kalan dünyevî isteklerdir. Nasıl ki ayna tozlanıp paslanınca sûretleri göstermezse, ibâdetle cilâlanmayan, Hak nûruyla aydınlanmayan gönülde de Hak ve hakikat görünmez. Hz.Peygamber'in gönlü bir aynaya benzetilince bu aynanın Cenâb-ı Hakk'ın nûrunu yansıtan pırıl pırıl bir

---

1 Ahmedî, İN, 3b.
2 Ahmed Paşa, D, 11.

ayna olduğu ve hiç bir maddî istek veyâ kaygının o aynaya toz konduramadığı hatırlatılır:

Vücūduñ mazhar-ı sırr-ı ezeldür yā Resūla'llāh
Dilüñ mir'āt-ı nūr-ı "lem yezel"dür yā Resūla'llāh

Zekâyî, D, 3

ç. Kalb-Kîmyâ :

Kimyâ, değersiz madenleri saf altına çevirme bilgisidir. Diğer yandan tasavvufta Hak tâliblerinin gönül aynasına da kimyâ denilir. Mehmed, Işk-Nâme'de bu hususları dile getirerek, değersiz kalbinin ancak Hz.Peygamber'in rehberliğiyle kıymet kazanacağını, âdetâ Yüce Peygamber'in kalbinin bir kimyâ olduğu inancını belirtir:

Ḳabūl it ḳalbümi kim bī-bahādur
Ki ḳalbün ḳamu ḳalbe kīmyādur

Mehmed, IN, 68

d. Gönül-Kişver :

Edebiyatımızda gönül ülkedir, şehirdir, Mısır veyâ Bağdat'tır. Hz.Peygamber'in engin gönlü ise gayb ve hüviyyet âlemlerini içine alan geniş bir kudret ülkesidir:

Dili ol kişver-i pür-vusʿat-ı ḳudretdür kim
ʿĀlem-i ġayb u hüviyyet hep anuñ munżamıdur

Cevrî, D,62

e. Gönül-Gül, Gülşen :

Zâtî, Hz.Peygamber'in gönlünü bir gül bahçesine benzetir. Ama öyle bir gülşen ki hevâ ve heves rüzgarlarının esmediği, İlâhî aşktan başka bir havanın teneffüs edilmediği bir bahçe ...:

Ḳıldı bir ḫoş būy ile ḫulḳuñ nesīm-i ʿālemi
Gülşen-i ḳalbünde hergiz esmedi bād-ı hevā

Zâtî, NM 1, 20[b]

Gönül veyâ kalp vahdetin, birliğin sembolüdür. İnsanın pek çok uzvunun çift olmasına rağmen, âyetle de belirtildiği gibi: "Allâh bir insanın içinde iki kalp yaratmamıştır."[1] Bu yüzden mukaddes olan kalpte, süveydâ adı verilen siyah nokta da İlâhî tecellîlerin doğduğu yer, bâtınî idrâkin ve vahdetin merkezidir. On yedinci asır şâirlerinden Cevrî bu hususları gül bahçesi, gül ve şebnem teşbihleriyle birlikte dile getirir:

Nokṭa-i vaḥdete merkez dil-i feyyāżıdur
Bu gül-i gülşen-i taḥḳīḳdür ol şebnemidür

Cevrî, D, 61

f. Gönül-Câm-ı Rahîk-i Tevhîd :

Gönül ve kalp şeklen kadehe benzetilirken, içindekinin de aşk şarabı ve îman nûru olduğu düşünülür. Hz.Peygamber'in gönlü de tevhîd şarabıyla dolu bir kadehtir. O kadehin meyinden bir damla içen, o irfan hazinesinden bir yudum alan feyz âlemine hükümdâr olur:

Dil-i pāki ki odur cām-ı raḥīḳ-i tevḥīd
Nūş iden curᶜasını ᶜālem-i feyżüñ Cem'idür

Cevrî, D,61

7.4. SÖZ (Güftâr, Ḳâl, Kelâm, Lafz, Lisân, Nutk, Suhan) :

Hz.Peygamber'in her biri birer feyz kaynağı olan sözleri na'tlarda zengin bir muhtevâ ile ele alınır.Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm O'nun dilinden tebliğ edilmiş, hadisleri asırlarca her konuda müslümanlara rehberlik etmiştir. Bu yüzden hâlâ hayâtiyetini koruyan, hidâyet ve feyz saçan sözleri na'tlarda: "feyz-eser, hikmet-âmîz, dil-rübâ,makâm-ı sıdk" gibi sıfatlarla konu edilir.[2] O'nun Ümmî ol-

1 El-Ahzâb, 33/4.
2 Mehmed, IN,67; Ahmed Paşa,D,10,11; Riyâzî,D,5; Neşâtî, NM 1, 82a; Osman Kemâlî, DKAS, 34.

masına rağmen fesâhat ve belâgat sahibi oluşu "fasîh" sıfatıyla ve "Ene efsah" hadisiyle dile getirilir.[1] O'nun sözleri hem Cenâb-ı Hakk'ın yanında makbul, hem de inananlarca muteberdir:

Özüñ Maḥbūb u maṭlūb-ı Ḫudā'dur yā Resūla'llāh
Sözüñ maḳbūl-i ind-i Kibriyā'dır yā Resūla'llāh

Şeref Hanım, D, 15

Ḥaḳ emri senüñle ḫalḳa cārī
Ḳavlüñle ol emrüñ i'tibārı

Fuzûlî,NM 1,60[a]

a. Söz-Kur'ân, Kitâb, Mânâ-yı Kitâb-ı İrşâd, Mânâ-yı Râz-ı İlâhî :

Yüce Peygamber'in feyz, hidâyet ve irşâd kaynağı olan her bir sözü gönül erbâbı için bir kitap değerindedir. veyâ irşâd kitabının nihâî mânâsıdır.[2] Ama sözlerinin asıl kıymeti, bir Hak kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'in O'nun dilinden beyân edilmesi dolayısiyledir:

Ṣıfātıñ ẕāt u ẕātıñ ẕāt el-ḥaḳ
Sözüñ Ḳur'ān yüzüñ āyāt el-ḥaḳ

Esrâr Dede, D,147

İlâhî sırların mânâsı da O'nun sözleriyle açıklanmıştır.[3]

b. Söz-Rahmet-i Rahmân :

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz.Peygamber'in insanları îmâna davet eden sözleri aynı zamanda Rahmân olan Allâh'ın rahmetini aksettirir:

---

1 Şeyhoğlu Mustafa, HN, 134; Necâtî,D,19; ayrıca bkz. Hadisler Böl.
2 Âzerî, NM 1, 2[b]; Nâbî, D, 7.
3 Cevrî, D, 61.

Kıble-i îmān yüzüñdür rahmet-i Rahmān sözüñ
Ma'din-i ihsān özüñdür bunda yokdur kāl u kīl

Kıvâmî, FSM, 8

c. Söz-Âb-ı Hayât, Zülâl, Zemzem, Mesîh-Âsâr:

Edebiyatımızda sevgilinin sözlerinin can bağışladığı gibi, Hz.Peygamber'in sözleri de ebedî hayatın kaynağı olan âb-ı hayattır veyâ can bağışlayıcı özelliğiyle Hz.Îsâ'ya benzetilir:[1]

Sen ne ma'din gevhersin bilsem ey dürr-i yetîm
Mürdeye cānlar bağışlar sözlerüñ ab-ı hayāt

Hâşimî, NM 1, 99[a]

O'nun bir hikmet ve feyz kaynağı olan sözleri âdetâ marifet Ka'be'sinin yüzünün suyu olan zemzemdir:

Habbezā menba'-ı hikmet ki zülāl-i suhanı
Ka'be-i ma'rifetün āb-ı rūh-ı zemzemidür

Cevrî, D,61

ç. Söz- Şifâ, Şehd ü Şekker :

Yüce Peygamber'in ayağının tozu hastalara devâ, sözleri de bedene ve cana şifâdır.[2] O'nun ferahlatıcı sözleri özellikle ruh hastalıklarının şifâsıdır:

Nutkuñ mu'allimi şübeh-i 'akladur necāt
Lafzuñ müferrihi maraż-ı rūhadur şifā

Şeyhî, HŞ,18

Şeyyad Hamza, Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'in terinden güllerin oluştuğu gibi, sözüyle de bal ve şeker saçtığını söylerken; balın hadisle de belirtildiği gibi bir şifâ unsuru olduğunu, Peygamber'in bal gibi tatlı sözleriyle gönül

---

1 Necâtî,D,3; Azîz, NM 3, 17[a].
2 Leylâ Hanım, D, 4.

hastalarının derman bulduğunu dile getirir:

Derüñden açılur güller sözüñden şehd ü şekkerler
Senüñle hasta göñüller şifādur yā Resūla'llāh

Şeyyad Hamza, ŞHBM,12

Bu beyit dolayısiyle gönül hastalığının küfür ve günahlar, Hz.Peygamber'in şifâ bağışlayıcı sözlerinin de hidâyet ve şefâati olduğu hatıra gelmelidir.

d. Söz-Dürr-i Girân-Mâye, Dürr-i Yektâ:

Şeyhî, Hz.Peygamber'in vahdet denizindeki Hak sözlerinin incisine dilinin âşinâ olduğunu söylerken, hem âşnâ kelimesinin yüzücü mânâsını, hem de O'nun sözlerinin vahdet denizinden çıkarılan inciler olduğunu hatırlatır.[1] O'nun her biri son derece kıymetli söz incileri, hadisleri; cihan pazarında som altın veyâ saf gümüş değerindedir.[2] Her nüktesinde ilimlerin özü mevcut, her hadisi hikmet denizinden çıkarılan değerli bir incidir:

Nutkunuñ her nüktesi mecmū'a-i cümle 'ulūm
Dürr-i yektā-yı hadīsi hāsıl-ı kān-ı hikem

Esrâr Dede, D,3

7.5. KOKU (Bûy) :

Hz.Peygamber'in temizliğe riâyet etmesi ve ümmetini dâimâ temiz olmaya teşviki yanında güzel kokuları sevdiği ve kullandığı hadislerle sâbittir. Na'tlarda O'nun gül veyâ misk gibi koktuğu konu edilirken, Cenâb-ı Hakk'ın gül bahçesinin güzelliğini ve tâzeliğini Hz.Peygamber'in renk ve kokusundan aldığı dile getirilir.[3] Veyâ hüsn-i ta'lîl

---

1 Şeyhî, HŞ, 19.
2 Âzerî, NM 1, 2^b; Yenişehirli Beliğ, D,2.
3 Şeref Hanım, D, 11.

ile, misk ceylanlarının Hz.Peygamber'in misk gibi güzel kokusunun tesiriyle çöllerde dolaştığı konu edilir:

Düşüren āhūları şahrālara bī-iħtiyār
Muṭlaḳā te'sīr-i būy-ı müşg-bārıñdır seniñ

Şeref Hanım, D,12

Yine bir hüsn-i ta'lîl ve telmihle, Yûsuf AS'ın gömleğini kokladığı zaman Hz.Yâkûb'un gözlerinin açılması, Yüce Peygamber'in o gömleğe serpilen feyizli kokusuna bağlanır:

Bûy-ı feyzindi karîrü'l-ayn eden Yâ'kûb'ı da
Serpilip pîrâhen-i Yûsuf-nümânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,33

7.6. TER (Arak, Der, Yüzü Suyu) :

Dîvan edebiyatında ter; sevgiliye ait bir unsur olarak ele alındığı halde, fazlaca önem taşımaz. Ancak na'tlarda Hz.Peygamber'in teri şâirâne teşbihlerle yer alır. Sahâbenin rivayetine göre O'nun teri gül gibi kokardı.[1] Özellikle vahyin ağırlığı sebebiyle, mevsim kış bile olsa, alnından inci taneleri gibi ter damladığı bizzat Hz.Âişe'den nakledilir.[2]

Na'tlarda bu bilgilerin yanında, Nûr-ı Muhammedî'ye ve Mi'râc gecesine dair rivâyetlerin de ilâvesiyle terle ilgili çeşitli tasavvurlar yer alır. Bu arada "yüzü suyı"hem ter mânâsında, hem de deyim olarak mecâzî mânâda kullanılır. Meselâ, Enderunlu Vâsıf; Rahman olan Allâh'ın bir rahmet bulutu olarak âlemlere lutfettiği Habîb'inin yüzü suyu hürmetine kâinatın yaratıldığını dile getirirken; "Levlâk" kudsî hadisine telmih yapar ve "yüzü suyı" deyimini mecâzî mânâda bir hürmet ifâdesi olarak ele alır:

---

1 Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, C.II, s.5.
2 a.g.e., C.II, s.388.

O ebr-i rahmet-i Rahmān u mahbūb-ı Hudā'sın ki
Yüzüñ suyına halk oldı cihān hep yā Resūla'llāh

Enderunlu Vâsıf, D,7

Bunun dışında ter; gül, yıldız ve inci münâsebetleriyle birlikte konu edilmiştir.

a. Ter-Enbiyâ:

Hz.Muhammed'in teriyle, Peygamberler arasındaki münâsebet doğrudan Yüce Peygamber'in cismânî varlığı ile ilgili değil; Allâh'ın ilk yarattığı cevher olan Nûr-ı Muhammedî'ye dâirdir. Siyer nev'inden eserlerde Cenâb-ı Hakk'ın ilk olarak Nûr-ı Muhammedî'yi yarattığı ve O'na sevgiyle nazar edince nûrun utancından terlediği; bu nûrun alnının terinden, bazı rivayetlerde göğsünün terinden peygamberlerin yaratıldığı anlatılır.[1] On dokuzuncu asır tekke şâirlerinden Sâlih Baba'nın na'tında bu muhtevâ bir beyitle özetlenir:

Mazhar-ı nûr oldu ol nûr hayâdan terledi
Cebhesi vech-i terinden geldi cümle enbiyâ

Sâlih Baba, D,50

b. Ter-Gül, Çiçek :

Yüce Peygamber'in, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna vardığı Mi'râc gecesi vukû bulan hâdiselerin ağırlığı karşısında; Hz. Peygamber, Cebrâil ve Burak'ın terler döktüğü ve Burak'ın terinden yeryüzünde sarı gül, Cebrâîl'in terinden beyaz gül, Hz.Muhammed'in terinden de kırmızı gülün hâsıl olduğu rivâyet edilir.[2] Bu inancın izleri halk arasında halen yaşamaktadır. Özellikle dînî günlerde ve mevlid gibi törenlerde gül suyu ikramının temelinde bu düşünce yatar. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın, güle sevgili Peygamber'inin kokusuyla tecel-

1 Ahmed Bîcân, Envâru'l-Âşıkîn, Haz.:Ahmet Kahraman, İst. (1973), C.II, s.403.

2 İsmail Hakkı Bursevî, Muhammediye Şerhi, İst., 1294, C.I, s.98,212.

lî ettiği, gülün kokusunun bu yüzden güzel olduğu ve gül koklamanın da sünnet-i seniyye olduğu kabul edilir.

Bu sebeple na'tlarda gülün, Hz.Peygamber'in terinden meydana geldiği düşüncesi sık sık konu edilir.[1] Bu arada ter'in taze mânâsına da gelmesi; tevriye, îhâm-ı tenâsüb gibi sanatlarla ele alınır.[2] Gülün çiçeklerin şâhı ve bahar mevsiminin vazgeçilmez güzelliği olması aslına bağlanır:

Zīb-i cemāl-i faṣl-ı bahār olsa gül ne ṭañ
Çün aṣl-ı pākidür ʿaraḳ-ı faḫr-i enbiyā

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,8

Gül bahçesinde gülün bülbüle naz etmesi veyâ bülbülün de güle medhiyyeler düzmesi, hatta na'tlar söylemesi tabiî görülür.[3] Yaratılışındaki bu lutuf ve feyzle gül kıyâmete kadar handândır. Nergisin gözünde görülenler de çiğ taneleri değil, hasetle döktüğü göz yaşlarıdır.[4]

Engin gönüllü Yunus Emre'de ise bu özellik yalnızca güle hasredilmez. Tabiattaki bütün çiçekler Hz.Peygamber'in terinin kokusunu taşır:

Ḥaḳ anı ögdi yaratdı sevdi Ḥabībüm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Muṣṭafā'nuñ teridür

Yunus Emre, D,77

c. Ter-Encüm, Gül-i Hûrşîd, Sâbit ü Seyyâr :

Hz.Peygamber'in teriyle ilgili bir başka inanışa göre de; sadece yeryüzünde çiçekler değil, gökyüzünde yıldızlar da Mi'râc gecesindeki bu lutuftan nasib almışlardır:

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM,12; Niyâzî-i Mısrî, D,18.
2 Dânişî, NM 1, 17^b.
3 Necâtî,D, 18; Rızâyî, NM 1, 25^b.
4 Haylî, NM 1, 14^b.

ᶜArakdur rūy-ı pākinden dökülmüş gökdeki encüm
Gül-i hurşīdi andan itdi peydā Şāniᶜ-i Yektā

Riyâzî, D,7

Bu mânâ Fuzûlî'nin büyük dehâsında şâirâne ifadesini bulur:

Sen sen ol bahr-i kerāmet kim şeb-i miᶜrācda
Şebnem-i feyzüñ yetürmiş sābit ü seyyāre su

Fuzûlî, D,24

ç. Ter-Şebnem, İnci :

Fuzûlî'nin yukarıdaki beytinde Hz.Peygamber'in teri şebnem-i feyz olarak da ele alınmaktadır. Şâir ve hattat Vechî'nin bir na'tinde ise Hz.Peygamber'in yüzünde hayâ duygusu sebebiyle oluşan terler incilere benzetilirken; kızaran yüzü güle, ter damlaları da çiğ tanelerine teşbih edilir:

Eksik olmazdı hayādan ruhı üzre dürler
Gül-i surh oldı sanasın katarātı şebnem

Vechî, NM 1, 98a

7.7. HZ.PEYGAMBER'İN AYAKKABISI (Naᶜleyn, Naᶜlîn, Naᶜlin, Naᶜl) :

Hz.Peygamber'in ayakkabısının tabaklanmış deriden yapıldığını ve tasmasında parmakların geçtiği iki kayış olduğunu şemâil türündeki eserlerden öğreniyoruz.[1] Na't-larda O'nun ayakkabısı na'leyn veyâ na'lin tabirleriyle ifâde edilirken çeşitli edebî teşbihlerle, özellikle Mi'-rac gecesine dâir telmihlerle ele alınır.

[1] Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, C.I, s. 108-109.

a. Na'leyn-Güneş, Ay :

Hz.Peygamber'in dokuz kat gökleri aşarak İlâhî huzura verdiği Mirâc gecesi gökyüzü onun ayakkabılarının izini almış; bu izlerden biri güneş, diğeri de ay olmuştur:

Şeb-i mi'rācda na'l-i şerīfin nakşın almış çarḫ
Biri meh birisi mihr-i semādır yā Resūla'llāh

Kânî, Türk Kla. VII/22

b. Na'leyn-Taç :

Bu kutlu mirâc gecesinde Hz.Peygamber'in ayakkabısı göklerin başına bir şeref tacı olmuş; melekler de O'nun ayağının tozunu gözlerine sürme gibi çekmişlerdir:

Kıldı na'leynini tāc-ı ser felek
İtdi sürme ayağı tozın melek

Ahmedî, İN,3b

Şeyhî, Hz.Peygamber'in ayakkabısını aynı teşbihle ancak; Yüce Peygamber'in üstünlüğünü gösteren bir mukâyese ile ele alır. Hz.Musa'nın, İlâhî tecelliye mazhar olduğu Eymen Vadisi'nde ayakkabılarını çıkardığı; Hz.Muhammed'in ise Cenâb-ı Hakk'a "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yakınlığa ulaştığı Mirâc gecesinde ayakkabılarının arş-ı muazzamın başına bir taç olduğunu dile getirir:

Anuñ na'līni vādīde oldı berder
Ser-i 'arşa bunuñ na'līni efser

Şeyhî,Hüsrev ü Şirin, 18

c. Na'leyn-Hil'at :

Yine Şeyhî, Hz.Peygamber'in ayakkabısını aynı muhtevâ ile ele alırken; O'nun na'leynini bir can kaftanı kabul eder:

---

[1] Yahyâ Bey, D, 19.

[2] Ahmedî, CH, 62; Mesûd bin Ahmed, SN, 12.

Anuñ na'lîni hal'ine irdi fermān
Bunuñ na'lîni oldı hil'at-i cān

Şeyhî, Hüsrev ü Şîrin

7.8. AYAĞI TOPRAĞI (Ayağı Tozı, Ayağı Gubârı, Gubâr-ı Râhı, Gubâr-ı Rehi, Gubâr-ı Reh-Güzeri, Gubâr-ı Pâyi, Gubâr-ı Kademi, Gubâr-ı Âsitânı,Gubâr-ı Dergehi, Gubâr-ı Makdemi, Hâk-i Râhı, Hâk-ı Râh-ı Makdemi, Hâk-i Rehi, Hâk-i Pâyi, Hâk-i Deri, Hâk-i Dergâhı, Hâk-i Kûyı, Gerd-i Rehi, Gerd-i Ni'âli, Toz, Bâbı Türâbı) :

Edebiyatımızda sevgilinin yolunun toprağı, tozu ayak izi âyât-ı İlâhiyye'dir. Yanî Allâh'ın alâmetleridir. Bu sebeple son derece kıymetlidir, makbuldür. Sürme gibi göze çekilirse, insanın görüşü, basîreti artar. Göz hastalığını tedâvî eden bir ilaçtır.[1] Allâh'ın ve bütün inananların sevgilisi olan Hz.Peygamber'in yolunun toprağı ise, bunlara ilâveten insanı doğrudan İslâmiyet yoluna götüren bir cevherdir. Bunun en güzel ifâdesini Yüce Mevlânâ'da görürüz. Hz.Mevlânâ: "Ben yaşadıkça Kur'ân'ın kulu, kölesiyim. Ben Muhammed Muhtâr'ın yolunun toprağıyım." diyerek; kemâl mertebelerinin en yükseğinin, visâl derecesinin de en yücesinin âlemlere rahmet olarak gönderilmiş o seçkin Peygamber'in, insanı Hakk'a götüren yolunda ancak toz olmakla vücut bulacağını bildirir.

Bu yüzden na'tlarda Hz.Peygamber'in ayağının toprağı son derece geniş bir yer tutar ve zengin hayallere konu olur. Hz.Süleyman'ın bütün mülkü verilse bile, O'nun ayağının tozunun bir zerresine bedel olamayacağı,[2] Mi'râc gecesi İlâhî vuslata nâil olan Yüce Peygamber'e göklerin ayak toprağı olduğu[3] ifâde edilir. Ay ve güneş gökyüzünün sepetin-

---

[1] Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, Ank.1985, C.I,s.18.
[2] Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divânı ve Dil Hususiyetleri, İ.Ü. E.F.Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst.1979, C.II, s.4.
[3] Fuzûlî, NM 1. 59^b.

de birer gül olur ve gece gündüz gökler bu gülleri O'nun hâk-i pâyine saçarlar.[1] O'nun dergâhının tozuyla aydınlanan gönül, güneş ışığına bakmaz bile.[2] Yine Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk mesnevisindeki na'tının ilk beytinde bütün bu tefekkür ve tahayyülleri şâheser bir beyitle özetleyerek; Allâh'ın bir lutfu, hayatın cevheri olan rûhların peygamberler Sultanı'nın yolunun toprağı olduğunu ifade eder:

Ervāḥ ki tuḥfe-i Ḫudā'dır
Ḫāk-i reh-i Şāh-ı Enbiyā'dır

Şeyh Gâlib, HA,2a

Bu tasavvurlarla Hz.Peygamber'in ayağının tozunun yeryüzünde ve gökyüzünde mevcut olan her şeyden kıymetli olduğunu belirten na't şâirlerimiz; çeşitli teşbihlerle bu yüce değeri ifâde etmeye çalışırlar.

a. Ayağı Toprağı-Sürme, Kuhl, Kuhl-i Ayn, Kuhl-i Cilâ, Kuhl-i İslâm, Kuhl-i Mücevher, Tûtiyâ-yı Dîde :

Sürme, yalnızca güzellik için değil, aynı zamanda görüş imkanını ve gözün parlaklığını artırmak için göze çekilir. Zirâ terkibindeki bazı maddeler dolayısıyla bir tedâvî unsurudur. Bu yüzden sürme çekilmesi bizzat hadisle de teşvik edilmiştir.[3] Hz.Peygamber'in ayağının veyâ yolunun tozu sürmeye benzetilirken, bastığı yerde ve ayağının altında olan tozun, gözün nûrunu artırmak üzere kullanılması onun değerini gösterir:[4]

Ġubār-ı reh-güẕeri tūtiyā gibi merġūb
Kelām-ı feyż-eseri tende cān gibi şīrīn

Neşatî, NM 1, 82a

---

[1] Şeyh Gâlib, D, 2b.
[2] Şeyh Gâlib, D, 175a.
[3] Et-Tırmızî, Şemâil-i Şerîfe, s.19.
[4] Şeyhî, HŞ, 16.

O'nun kutlu kapısının toprağı; çekildiği gözü, ay gibi aydınlık yapan "kuhl-i cilâ"dır.[1] Görmeyenler bu tozu gözlerine edinirlerse âlem-i esrârı gözleriyle veyâ aynen müşahede ederler:

Ger kuḥl idine gerd-i rehüñ çeşmine aʿmā
ʿAyniyle ola ʿālem-i esrārı müşāhid

Zâtî, NM 1, 19b

O'nun ayakkabısının tozu (gerd-i ni'âli) can gözünü açan sürmedir.[2] Bu sürme, basîreti öylesine açar ki; göz, üzüm yaratılmadan içindeki şarabı görür:

Engūr yaradılmadan içinde mey gören
Şol dīdedür ki ḫāk-i derüñ itdi tūtiyā

Ahmed Paşa, D,11

O'nun yolunun tozu, Arap ve Acemler'in gözünü açan İslâmiyet nûrudur.[3] Hâk-i pâyinin değerini bilerek ihlâs ile yüzünü süren, gözüne sürme edinen niyâz ehli sultanlık rütbesine erişir.[4] Sabâ rüzgarı, Peygamber'in kapısının toprağını zerreler halinde gül bahçesine taşır ki; bu sürme ile nergisin gözü açılsın.[5] Güneş her gün O'nun toprağına yüz sürmeye gelir, zîrâ O'nun ayağının tozu güneşin gözlerine sürmedir.[6] Rûhların gözüne sürme olan bu toz;[7] mirâc gecesi arşın[8] ve meleklerin de gözüne sürme olmuştur.[9] Bu

---

1 Rızâyî, NM 1, 27a.
2 Cem Sultan, SC,76.
3 Yahyâ Bey, YZ,6.
4 Müştâk, D,31.
5 Fuzûlî, D,28.
6 Cezmî, NM 1, 3b.
7 Karamanlı Nizâmî, D, 75.
8 Mesud bin Ahmed, SN, 12.
9 Ahmedî, İN, 3b.

da normaldir, çünkü Hz.Muhammed âlemlerin Rabb'inin müstesnâ sevgilisidir.[1] Bu yüzden de melekler ellerinde olsa O'nun kapısının toprağını "kuhl-i mücevher" gibi gözlerine çekerler.[2]

b. Ayağı Toprağı-Sûde-i Elmâs :

Kıymetli taşlar içinde ilk sırayı alan elmâs, dövülerek toz haline getirildiği zaman, bir işkence vasıtası olur ve üzerine serpildiği yara iyileşmez. Hz.Peygamber'in kapısının, dolayısiyle ayağının toprağı; gönül gözüyle görenlere bir sürme olurken; O'nun kapısına yüz sürmeye, O'nun yolundan gitmeye yanaşmayan kibir ehlinin gözüne elmâs tozu olur:

Ḫāk-i deri kuḥlu'l-baṣar-ı ehl-i baṣīret
Hem sūde-i elmās be-çeşm-i mütekebbir

Rızâyî, NM 1, 32b

c. Ayağı Toprağı-Dermân, Devâ, Merhem, Şifâ :

Hz.Peygamber'in ayağının toprağı; sürme şeklinde göz için şifâ olduğu gibi, O'nun dergâhına yüz sürenlere, O'ndan meded umanlara bir devâ unsurudur. Dimâğa, yani akıl ve şuura şifâ verir.[3] Günahkârların yarasına merhemdir.[4] O'nun dergâhı bir şifâ yurdudur, herkes ayağı toprağından dermân diler:

Ezelden çün Ḥabīb'üñ küyına dārü'ş-şifā dirler
ʿAceb mi ḫāk-i pāyinden umarsaḳ biz de dermānı

Rızâyî, NM 1, 29a

---

1 Müştâk, D, 36.
2 Cem Sultan, SC, 78.
3 Ahmedî, CH, 65.
4 Leylâ Hanım, D,3.

ç. Ayağı Toprağı-Efser, Tâc, Tâc-ı İftihâr, Tâc-ı Ser :

Mirâc gecesi arşı geçerek "kâbe kavseyn ev ednâ" makâmına ulaşan Hz.Peygamber'in ayağının tozu; arş-ı muazzamın başında bir şeref tâcı olmuştur:[1]

Ey ġubār-ı ḳademüñ ʿarş-ı berīn başına tāc
Şeref-i ẕātuña ednā-yı merātib miʿrāc

Fuzûlî, D, 172

O'nun yolunun toprağı meleklerin başında bir iftihar tâcıdır.[2] Sabâ rüzgarı başına böyle kıymetli bir tâc alabilmek için Peygamber'in ayağının toprağını ta'zîmle yerden kaldırır.[3]

d. Ayağı Toprağı-Kîmyâ, Cevher, İksîr-i A'zam, İksîr-i Saâdet, Feyz :

Kimyâ, madenî cevherlerin özelliklerini değiştirmenin yolunu gösteren ilimdir. Kimyâ ile iksîr elde edilir. İksîr maddeye girdiği zaman, onu değiştirir; güneş veyâ ay tabiatına döndürür.[4] Hz.Peygamber'in ayağının veyâ dergâhının tozu, yüz süreni Ka'be'nin altın oluğu gibi saf altına çeviren bir kimyâdır:[5]

Zer-i ḫāliṣ olur altun oluḳ-veş yüz süren elbet
Ġubār-ı āsitānıñ kīmyādır ya Resūla'llāh

Şeref Hanım, D,15

Tasavvufda, bütün maddelerin tek bir madenden vücûda geldiği düşüncesinden hareketle; maddelerin eşitliğine

---

1 Benzer örnekler için bkz:Ahmedî İN,3b;Ahmed-i Dâî,Çeng-Nâme (Türk Dili,Türk Şiiri Özel Sayısı II, s.415-416-417, Ank.1986, s.482); Fuzûlî, NM 1, 60a.

2 Nâ'ilî-i Kadim, D, 34.

3 Fuzûlî, D,28.

4 A.Nihad Tarlan, Şeyhî Dîvânını Tedkîk, s.208.

5 Benzer bir örnek için bkz. Ahmedî, CH,62.

inanılır. Bu yüzden âriflerin kimyâ dedikleri tek şey sâlikin, müridin, yani Hak tâliblerinin gönül aynasıdır.[1] Hz. Peygamber'in ayağının toprağı bu gönül aynalarını âyîne-i Hak yapan bir iksîrdir. İksîr-i a'zamdır,[2] İksîr-i saâdettir, cevherdir:

Olmasa aʿdā n'ola ḫāk-i derūñ
Ḳadrini nādān ne bilür cevherūñ

Ehl-i dile kuḥl-i baṣīretdür ol
Ṭālibe iksīr-i saʿādetdür ol

Cinânî, NM 1, 12a

Bazen de Yüce Peygamber'in ayağının ve dergâhının toprağının kimyâ veyâ iksîr olduğu söylenilmeden, madenleri altına çevirme kabiliyetini veren feyzinden söz edilir. Bu feyizden en çok nasibini alan, her gün ve gece yüzünü O'nun toprağına süren güneş ile aydır. Bunlar aldıkları bu feyizle, toprağı altın ederler, gökyüzünün cebini altınla doldururlar:[3]

Çihre-sāy-ı ḫāk-i dergāhuñ olaldan mihr ü māh
Her biri feyiżle eyler ḫāki gevher rūz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1,58b

e. Ayağı Toprağı-Müşg, Anberîn :

Hz.Peygamber'in ayağının toprağı misk ü anber kokuludur;[4] hattâ bizzât cennet miskidir:

Ġubār-ı maḳdemiñ müşg-i cināndır yā Resūla'llāh
Ġulām-ı kemterīniñ ḳudsiyāndır yā Resūla'llāh

Şeref Hanım, D,17

---

[1] A.N.Tarlan, a.g.e., s.209.
[2] Müştâk, D, 70.
[3] Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58a.
[4] Nazîm, D,175.

7.9. KÛY (Ravza, Harem, Dergâh, Tapu, Kapı, Eşik) :

Edebiyatımızda sevgilinin semti, mahallesi, evi, kapısı ve eşiği kutsaldır. Âşığın en büyük arzûsu oraya yaklaşabilmektir. Na'tlarda Hz.Peygamber'in Medîne'deki ravzası için de aynı telakkiler mevcuttur. Güneş her sabah yüzünü o dergâha sürdüğü için böylesine parlaktır.[1] Ya da Cezmî'nin "âfitâb" redifli na'tında olduğu gibi, güneş âdetâ o muhterem haremi süpürmekle görevli bir köledir; o ravzanın feyizli nûrundan istifâde eden güneş oranın toprağını anbere çevirir; her gün Cebrâil AS gibi o mübarek ravzaya yüz sürer; kubbesi gökyüzü, kandili yıldızlar olan o ravzaya güneş bir mihrab olur.[2] Veyâ Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tında; güneş ve ay, meleklerin o mukaddes ravzada dolaştırdığı iki buhurdandır.[3] Fuzûlî, eşsiz "Su Kasîdesi"nde suyun Hz.Peygamber'e olan aşkıyla durmadan hep o mukaddes ravzaya aktığını dile getirir.[4] Âzerî; yolunun toprağı "mâye-i ikbâl" olan Yüce Peygamber'in hareminin de "maksad-ı aksâ" olduğunu belirtir.[5] Fevrî, Ravza-i Mutahhara'daki "kubbe-i hadrâ"nın gökyüzü köşkünün tavanına değdiğini söyleyerek, o mübârek türbenin yüceliğini ifâde etmeye çalışır.[6]

Karamanlı Nizâmî ise;

Medḥüñde ṭapuñı neye kim beñzede ider
Beñzetdügine medḥ ü sitāyiş saña hicā

Karamanlı Nizâmî, D,77

beytiyle, Hz.Peygamber'in kutsal mahallini başka bir şeye benzeten kimsenin, o benzettiğine medihte bulunurken,âdetâ

1 Fuzûlî, D, 273.
2 Cezmî, NM 1, 3b, 6a.
3 Fehîm-i Kadîm, NM 1, 58a.
4 Fuzûlî, D, 24.
5 Âzerî, NM 1, 2b.
6 Fevrî, NM 1, 68b.

Yüce Peygamber'i hicvettiğini söyleyerek, o ravzayla aynı değerde hiç bir şeyin mevcut olmadığını dile getirir. Bununla birlikte na'tlarda şâirlerimiz o mukaddes ravza için çeşitli teşbihleri konu edinmişler; asırlardır müslümanların ziyaretgâhı ve Yüce Peygamber'in kabrini barındıran türbeye olan hürmet hislerini bu benzetmelerle ifâde etmeye çalışmışlardır. Na'tlarda bu husus işlenirken ele alınan kûy, ravza, tapu, kapı, eşik kelimeleri gerçekte farklı mânâlarda görülüyorsa da; o kutsal yeri işâretle ele alındığı için bunları tek bir madde hâlinde toplamayı daha uygun bulduk.

a. Kûy-Cennetü'l-Mevâ :

Dîvan edebiyatında sevgilinin semti, pek çok hususa bağlı olarak cennettir. Aynı teşbih Hz.Peygamber'le ilgili olunca, Kevser Sûresi'nde belirtildiği gibi, bir cennet ırmağı olan Kevser'in Yüce Peygamber'e bağışlanması da konu edilir:

Sūre-i Kevs̱er'le taltīf eyledi Mevlā seni
Oldı kūyuñ cennetü'l-Me'vā Ḥabīb-i Kibriyā

Aynî, D, 2

b. Kûy-Ka'be, Mescid-i Aksâ, Ma'bed, Kıble-gâh :

Hz.Peygamber'in ravzası kutsallığı dolayısıyle kıblegâhtır, şefaat taleb edenlerin ma'bedidir,[1] can ve gönüle safâ bağışlayan Ka'be'dir:

Merve ḥaḳḳı sa'y ile ger Ka'be kūyuñı ṭavāf
Eylesem cān ile dil andan olurdı pür-ṣafā

Muhibbi, D, 59

Kânûnî Sultan Süleyman'ın bu beytinde Ka'be'nin tavâfıyla birlikte, yine haccın bir farzı olan Safâ ve Merve arasındaki sa'y dile getirilirken; Yahyâ Bey, Ka'be ve Mescid-i Aksâ teşbihlerini bir beyitte ele alır:

Ey cümle-i aṣḥāba ḳapuñ Ka'be-i 'ulyā
V'ey zümre-i aḥbāba ṭapuñ Mescid-i Aḳṣā

Yahyâ Bey,D,20

c. Kûy-Bûse-gâh, Mâliş-geh :

Habîbullâh'ın Ka'be gibi mukaddes olan ravzası; tıpkı Ka'be'ye yüz sürmenin, öpmenin âdet olduğu gibi meleklerin, evliyânın, "arş-ı azîm"in yüzünü sürüp öptüğü bir yerdir:[1]

Būse-gāh-ı ḳademi küngüre-i ʿarş-ı ʿaẓīm
Rīze-ḫār-ı niʿamı dā'ire-i sebʿ-şidād

Nâbî, D, 7

ç. Kûy-Dârü'ş-Şifâ, Melce, Ümîd-gâh :

Hz.Peygamber'in ravzasının toprağı bir şifâ, özellikle günâhla hastalanan gönüllere devâdır.[2] "Cürm ü hatâ ehline ümîd-gâh"[3] olan bu dergâh bir dârü'ş-şifâdır, yâni şifâ yurdudur. Günahla kararan gönüller ancak o dergâha bağlanmakla derman bulurlar:

Çāre bu derde bendegī-i kūyıdur hemān
Kūy-ı Ḥabīb ḥāṣılı dārü'ş-şifā imiş

Rızâyî, NM 1, 27[b]

Neticede şâirler Hz.Peygamber'in yüceliğini, üstünlüğünü, feyzini ve şefaatini dile getirirken O'na ait maddî veyâ mânevî unsurlara geniş yer vermişlerdir. O'nun rûhu, gönlü, sözleri, bedeni, kokusu, teri, ayağının ve yolunun tozu, ayakkabısı, ravzası na'tlarda pek çok teşbihe konu olmuş; dîvan edebiyatında sevgili için ele alınan benzer özelliklerden daha zengin bir muhtevâ ortaya konulmuştur. Bu arada klasik edebiyatta sevgiliye âit olarak hiç ele alınmayan ter ve ayakkabı gibi husûsların Hz.Peygamber'le ilgili olunca zengin ve geniş bir mâhiyet kazanması da dikkati çekmektedir.

---

1 Nâilî-i Kadîm, D,27; Şeyh Gâlib,D,55[b]; Garîbî,D,4.
2 Âzerî, NM 1,3[a]; Leylâ Hanım,D,4.
3 Cinânî, NM 1,12[a].

8. HZ. PEYGAMBER'İN MUCİZELERİ

Allâh, insanlara belli bir hayat nizamı vermek ve kendi birliğini öğretmek üzere peygamberler göndermiştir. Ancak insanların bir kısmı bu peygamberlere îmân ederken, bir kısmı da yalanlamıştır. Öte yandan tarihte hak peygamberlerin yanında peygamberlik iddiasında bulunan bir takım yalancılar çıkmıştır. Dolayısıyla Allâh hem insanların hak peygamberden yalancıları ayırt edebilmesi, hem de peygamberliklerinin isbatı için onlara olağanüstü hâller lutfetmiştir. Bu yüzden peygamberlerin gösterdiği harikulâde ve tabiat üstü hâdiselere mucize denmiştir. Buna göre mucizenin çeşitli tarifleri yapılmıştır:

"Mucize; peygamber olarak görevlendirilen kişinin bu iddiasını doğrulamak için, Allâh tarafından kendisine verilen izin ve yardım ile meydana getirdiği, tabiat kanunlarıyla açıklanamayan olağanüstü hâdiselerdir."[1]

"Mucize; peygamberlik sıfatını, peygamberlik seciyesini hâiz bir insan vâsıtasıyla vukû bulan, meydana geliş zamanında sebep ve illetleri bilinmeyen bir hâdisedir."[2]

"Mucize, halkın benzerini getirmekten âciz olduğu şeydir. Buna göre iki kısımdır:

1. Beşerin kudretinde olan çeşitidir. Ama insanlar bunu da göstermekte âciz kalırlar. Meselâ Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm mucizesi gibi.

2. Beşerin kudreti dışında kalan mucizeler. Ölüyü diriltmek, asâyı yılan yapmak, ağacı konuşturmak, ayı ikiye bölmek, parmaklarından su fışkırtmak gibi. Hz.Peygamber'

---

[1] Komisyon, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İst.1986, C.I, s.225.

[2] Mevlâna Şiblî, Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi), Ter:Ömer Rıza Doğrul, İst. 1978, C.II, s.317.

in mucizeleri bu iki grubu da içine almakla, diğer peygamberlerinkine nazaran daha zengindir."[1]

Mucize tabirinin yaygın biçimde kullanılmasına mukâbil, aynı mânâ Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde âyet, bürhân, hüccet, delîl ve alâmet kelimeleriyle ifâde edilmiştir.[2] Bunların da Kur'ân-ı Kerîm'de bürhân veyâ hüccet ile, İlâhî yardım ve İlâhî destek şeklinde iki grup olduğu müşâhede edilir. Birinci gruba dahil olan bürhân ve hüccet, peygamberliğin ilk dönemindeki muârızların mucize talebiyle gerçekleşen şakka'l-kamer gibi hadiselerdir. Bu dönemden sonra peygamberin etrafında fakir, mazlûm ama îmanlı bir topluluk vardır. Ve bu inançlı insanlar ondan mucize göstermesini istemezler. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın himâyesi mucize şeklinde tecelli eder. Meselâ; Bedir ve Huneyn gazâlarında müslümanların meleklerle desteklenmesi, büyük toplulukları doyurmak için az miktarda yiyeceğin yetmesi, Hz.Peygambar'in parmaklarından su akıtması gibi zor şartlarda ümit veren, yardımcı olan mucizeler İlâhî destek nev'indendir.[3]

İnsanlar kendi istidatları ölçüsünde mucizelerden istifâde eder, hidâyete ererler, îmanları güçlenir, kuvvet ve cesaret kazanırlar. Ancak peygamberlere ilk inanan seçkin insanlar dışında, kalpleri düşmanlık ve kinle katılaşmış, cehaletle kararmış olanlar mucize talebinde bulununca; önce onlara hidâyet mucizeleri gösterilir ve hak ve hakîkati kabul etmeye davet edilirler. Buna rağmen peygamberi tasdik etmeyenlere ise helâk mucizeleri gösterilir. Firavun'un ordusunun denize gömülmesi, Nûh tufanı, Hz.Sâlih'in deve mucizesi, Lut'un Sodom'u yerle bir eden mucizesi, Hz.Peygamber'in Bedir'de müşrikleri ağır biçimde hezimete uğratması

---

1 Kadı Iyâz, Şifâ-i Şerîf (Eş-Şifâ Bi-Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa), Ter:Naim Erdoğan-Hüseyin S.Erdoğan, İst.1977, s. 253.

2 Asr-ı Saadet, C.II, s.191.

3 a.g.e., C.II, s.361.

gibi.[1] Zîrâ mucize gösterildiği halde peygambere inanmayanlar için kaçınılmaz son helâk olmaktır. Bu yüzden peygamberler rahmet ve şefkat göstererek mucize göstermekten kaçınmışlardır.[2] Nitekim ayın ikiye bölünmesi Kureyşliler'e gösterilen son hidâyet mucizesidir. Müşrikler bunu da kabul etmeyince Hz.Peygamber'e ve mü'minlere hicret emri çıkmış,bunun ardından helâk mucizeleri görülmüştür.[3]

Haddi zatında peygamberlerin gelişi bir mucizedir. Mâkul insanlar onların peygamberlik vazifelerindeki her mucizeyi görürken, idrâk ve basîretleri mahdut olan ve hakîkati kavramaya muktedir olmayanlar bunu kâfî görmeyerek,elle tutulur maddî alâmetler görmek isterler.[4] Bu bakımdan da mucizeler ikiye ayrılır: Zâhirî veyâ maddî; bâtınî ya da rûhânî mucizeler. Ölüyü diriltmek, ağacı yürütmek, taşları konuşturmak, parmaklarından su akıtmak gibi zâhirî mucizelerin yanında; peygamberin ahlâkı, doğruluğu, fazileti,tebliğleri, rehberliği peygamberliğinin doğruluğuna işâret eden bâtınî mucizelerdir ki zâhirî olanlardan daha üstündür ve Kur'ân-ı Kerîm'de diğerlerine tercih edilmiştir.[5]

Peygamberlerin; İlâhî âyetleri okuyarak câhil dimağları harekete geçirmesi, fazilet ve hikmeti öğretmesi, insanları iyiliğe teşvik edip kötülükten uzaklaştırması, faziletli insanlara müjdeleri, kötülere ihtarları, neticede insanların ahlâk ve tavırlarında vücûda getirdikleri büyük inkılâp peygamberliğin rûhânî veyâ bâtınî mucizeleridir.[6] Nitekim hayatı mücessem bir mucize olan, bir hükümrân iken sâde ve mütevâzî yaşayışıyla en asil insan olup en kanaatkâr hayâtı süren, dili durmadan zikrullâh ile meşgul olan, gecesini namazla geçirmekten ayakları şişen Hz.Muhammed

---

1 Asr-ı Saadet, C.II, s.362-363.
2 a.g.e., C.II, s.346-347.
3 a.g.e., C.II,s.366.
4 a.g.e., C.II, s.191.
5 a.g.e., C.II, s.324.
6 a.g.e., C.II, s.331.

hakkında, Allâh'a ve gaybe inanan için bu alâmetler O'nun peygamberliğinin doğruluğu için yeterli birer isbattır.Mescidinde harp ganimetleri yığılırken, bunları halka dağıtan; gecesini kupkuru bir yatak veyâ bir post üzerinde geçiren, elindeki mânevî meşâle bütün dünyâyı aydınlatırken odasında yak_acak bir kandili bulunmayan; herkesi doyurduğu halde kendisi günlerce aç kalmaya tahammül eden Yüce Peygamber'in üstün ahlâkı büyük bir mucizedir.[1] Böyle mucizelerle insanlara güzel ahlâk ve îmânı telkin etmesinin yanında müslümanlığın yayılmasını da temin etmiştir.[2]

O cihan-şümûl bir din ile gönderilmiştir. O yüzden mucizeleri bütün insanlığa hitap eden, herkesin kalbine îmân üfleyen türdendir. Bu sebeple ahlâkı bir mucizedir, getirdiği İlâhî kânun bir mucizedir, Kur'ân-ı Kerîm en büyük mucizesidir.

Peygamberler tarihi tedkik edilirse her milletin kültürel, medenî ve fikrî seviyesine göre mucizeler gönderildiğini görmekteyiz. Hz.Mûsâ'nın devrinde sihirbazlığın,Hz. Îsâ zamanında tıbbın ilerlemesine uygun olarak mucizeleri bu yoldadır.[3] Nitekim Araplar'ın iftihar kaynağı olan fesâhat ve belâgat alanında; onları acze düşüren, gururlarını kıran, hayret içinde bırakan Kur'ân-ı Kerîm de asrına uygun bir mucizedir. Ayrıca diğer mucizelerin geçici olması, yalnızca vukû bulduğu anda orada hazır olanların görmesi, bize ancak rivâyetlerin ulaşması yanında; Kur'ân-ı Kerîm kesin ve ebedî bir mucize olmuştur.[4]

Na'tlarda Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm mucizesiyle birlikte diğer mucizeleri sık sık ele alınmış, başka peygamberlerin mucizeleriyle kıyaslar yapılarak O'nun üstünlüğü dile getirilmiştir. Bu arada hukukda pek çok meselede iki şahidin yeterli olmasına karşılık, dört kitabın O'nun Peygamberliğine şehâdet etmesi konu edilmiştir:

---

1 Asr-ı Saadet, C.II, s. 316-317.
2 a.g.e., C.II, s.194.
3 a.g.e., C.II, s.344.
4 Şifâ-i Şerîf, s. 254-255.

Nübüvvetüne şehādetler itdi dört kitāb
Egerçi şāhid-i şer' ikidür bilā-işkāl

Necâtî, D,18

Öte yandan mucizenin yalnızca münkirler için bir delil olmasına rağmen, hakikati gören gözler O'nun yüceliğini ve peygamberlik vasıflarını açıkça görmüşler, başka zâhirî mucizelere ihtiyaç duymamışlardır:

Mu'cize münkir içün ḥüccet-i Rabbānī'dür
Seni a'lā bilür aṣḥāb-ı şühūd u eşhād

Nâbî, D,10

Yüce Peygamber kamer devri olarak adlandırılan döneminde gösterdiği mucizelerle hak dîni bir güneş gibi âlemlere tanıtmıştır:

Gösterüp devr-i ḳamerde nice yüzden i'cāz
Eyledüñ gün gibi 'ālemlere ḥaḳ dīni 'ayān

Haylî, NM 1,14b

O'nun mucizelerinden bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle tesbit edilirken, diğerlerini de bize ulaşan rivâyetlerinden öğreniyoruz. Bu rivâyetlerin bir kısmının asılsız olduğu, sağlam mesnedlere dayanmadığı mevzu bahistir. Ancak bu konu bizim sahamızın dışında kaldığı için yalnızca O'nun na'tlarda ele alınan mucizelerini burada örnekleriyle belirtiyoruz. O'nun doğumunda meydana gelen mucizevî haller, hayvanlar, ağaçlar, su ve yağmurla ilgili mucizeleri, yiyeceklerin çoğalması nev'inden mucizeleri, cinler, tedâvî, ölüyü diriltme, duâ gibi hususlardaki mucizeleri, gâipten haber vermesi, kıyâmet alâmetlerini bildirmesi gibi pek çok sayıdaki mucizelerinden büyük kısmı na'tlara malzeme olmuştur. Bunları doğumunda meydana gelenler, büyük mucizeleri, varlıkların üzerindeki tasarrufu, şifā mucizeleri, doğrudan kendisiyle ilgili (gölgesinin olmaması gibi) mucizeler şeklinde gruplara ayırmak da mümkündür. Burada O'nun çok sayıda ve çok çeşitli sahalardaki mucizele-

rini kesin bir tasnife tâbî tutmadan, sıra ile vermeyi uygun bulduk. Buna göre doğumunda meydana gelen mucizevî hâdiseler ilk sırada yer almaktadır.

8.1. HZ.PEYGAMBER'İN DOĞUMUNDA VUKÛ BULAN MUCİZEVÎ HADİSELER :

Gerçekte mucize peygamberliğin ilanından sonra gösterilen olağanüstü haldir. Buna göre bir peygamber'in peygamberlikle görevlendirilmeden önce vukû bulan hârikulâde hâdiselere "irhâs" denilir.[1] Hz.Peygamber'in doğumu sırasında meydana gelen olaylar da irhâs nev'inden ve zayıf rivâyetlere dayanan hâdiselerdir. Gerçekte bunlar O'nun peygamberliğini isbatlamada önemi olmayan ve doğruluk derecesi meçhul olaylardır. Ancak na't şâirleri Hz.Peygamber'in doğumuyla birlikte mucizelerinin başladığını, dünyâya gelmesiyle küfrün yok olmaya yüz tuttuğunu, O'nun yüceliğini ve kutsallığını vurgulamak amacıyla bunlara geniş yer vermişlerdir.

a. Kisrâ'nın Sarayının Yıkılması :

Hz.Peygamber'in doğduğu gece İran'da Kisrâ'nın sarayı sarsılmış, sarayın on dört yüksek sütunu yıkılmıştır. O'nun dünyâya gelmesiyle inançsızlığın yok olmaya yüz tutup, cihanın rahmete kavuştuğunu[2] belirtmek üzere ele alınan bu hâdise ile âdetâ inançsızlığın yıkılıp İslâm dininin yüceleceği müjdesi verilmektedir:[3]

Cihāna geldi bülend itdi dīnüñ eyvānın
Revāḳ u ṭāḳını kisrālaruñ idüp pā-māl
Necâtî, D,17

---

[1] Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,C.I, s.226.
[2] Ahmedî, CH,61.
[3] Diğer örnekler için bkz. Şeyhî, HŞ,17; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Haylî, NM 1,14b; Cevrî,D,64.

b. Kiliselerin Yıkılması, Putların Yere Düşmesi :

Hak Peygamber'in doğduğu o kutlu gece, O'nun gelişinin heybetiyle kiliseler yıkılmış, putlar yere düşmüş, hepsi yerle bir olmuştur:[1]

Bir ʿaceb zelzele şaldı ḳademüñ ʿāleme kim
Ser-nigūn oldı ṣanemler yıḳılup deyr-i muġān

Haylî, NM 1,14[b]

Putların yüz üstü yere düşmeleri âdetâ Hz.Peygamber'e secde ettikleri şeklinde ifâde edilir:[2]

Anı çün kim getürdi Ḥaḳ vücūda
Ser-ā-ser bütler indiler sücūda

Ahmedî, CH,61

c. Sâve Gölü'nün Kuruması :

Hz.Muhammed'in mevlidinde meydana gelen mucizevî bir diğer olay da Sâve Gölü'nün kuruyup, yerle bir olmasıdır:[3]

O ḫūrşīd-i risālet ṭoġdı çünkim burc-ı ʿizzetden
Çekildi Sāve'nüñ maḥv oldı hep āb-ı firāvānı

Rızâyî, NM 1,28[b]

ç. Mecûsîlerin Ateşinin Sönmesi :

Aynı gece İran'da mecûsîlerin binlerce seneden beri yanan kutsal ateşleri sönmüştür. Hz.Peygamber'in gelişiyle küfrün ateşinin sönüp, dünyâya hidâyet nûrunun doğduğunu

---

1 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Şah İsmâil Hatâyî,D,98.
2 Ahmedî, CH,64,66; Şeyhî,HŞ,17; Nesîmî,D,42.
3 Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11; Riyâzî,D,6.

belirten şâirler; O'nun yüceliğinin yüzü suyundan ateşin utanıp, yüzüne külleri örttüğünü dile getirirler.[1] Bu hâdise Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nde en güzel ifâdesini bulmuştur. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Yüce Peygamber'in mucizeleri öyle bir denizdir ki, binlerce âteş-gedeyi söndürmeye muktedir olur:

Muʿcizi bir baḥr-i bī-pāyān imiş ʿālemde kim
Yetmiş andan miñ miñ āteş-ḫāne-i küffāra ṣu

Fuzûlî, D,24

d. Ka'be'nin Hz.Peygamber'in Evini Tavâf Etmesi :

Yalnızca Hâşimî'nin na'tında ele alınan bu olayla ilgili olarak, o mübârek mevlid gecesi, Ka'be'nin Hz.Peygamber'in doğduğu evi yedi kere tavâf ettiği[2] belirtilirken; yine Hâşimî buna ilâveten Ceyhun ve Fırat nehirleri ile Zemzem'in coşup taştığını söyler:

Kaʿbe ḳapuña yüzin sürdi Ṣafā vü Merve hem
Cūşa geldi mā-i Zemzem āb-ı Ceyḥūn u Furāt

Hâşimî, NM 1, 99ª

8.2. KUR'ÂN-I KERÎM MUCİZESİ :

Peygamberlerin zâhirî mucizeleri dâimî değil, geçicidir. Diğer dünyevî hâdiseler gibi fânidir. Bir peygamber kendisinden istenilen her mucizeyi göstermekle meşgul olsa, mucize istemenin ardı arkası kesilmez. Peygamber de, peygamberliğin asıl gâyesini terkederek bütün dikkatini bunlara hasretmeye mecbur kalır, Bu yüzden mucize isteyenlerin dikkatleri dâimî mucizelere çekilmekte ve dâimî muci-

---

1 Şeyhî,HŞ,17; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Yahyâ Bey,D,20, YZ,6; Cevrî, D,64; Riyâzî,D,6.

2 Hâşimî, NM 1, 99ª.

zelere önem verilmesi tavsiye edilmektedir: "Rabbi tarafından O'na bir mucize inseydi dediler. De ki:" Bütün mucizeler ancak Allâh'ın elindedir. Ben ise apaçık ihtarlarda bulunan bir peygamberim." Bizim kendilerine okunan şu Kur'ân'ı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu?"[1]

Öte yandan İslâmiyet, İlâhî dini kemâle erdirmek, eski dinlere giren yanlışları tashih etmek için gönderilmiştir. Halbuki zâhirî mucizeler daha önceki milletlerin dimağına yanlış kanaatler sokmuş, peygamberlerin ilahlaştırılmasına sebep olmuştur. Bu yüzden dinin asıl hedefi olan tevhid akîdesi bozulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm; bütün bu hataları ortadan kaldırarak, tevhid akîdesini en kat'î ve açık şekilde ifâde etmiş, peygamberliğin mânâsını en mükemmel biçimde izah etmiş dâimî bir mucizedir.[2] Ayrıca zâhirî mucizeler yalnızca mucizeye şâhit olanların üzerinde tesirli olurken; dâimî mucizelerin tesiri hem daha yaygın, hem de geçici değil, ebedîdir.

"Kur'ân'ı Biz indirdik ve onu muhafaza edecek olan muhakkak sûrette Biziz."[3] âyeti ve "Her peygamberin ümmeti tarafından tanınan bir mucizesi vardır. Benim mucizem, bana vahyolunan Kur'ân'dır. Bu yüzden ümmetim, diğer peygamberlerin ümmetinden çok olacaktır." hadisi[4] bu ebedî mucizenin önemini açıkça gösterir.

İşte böyle bir mucize olan Kur'ân-ı Kerîm, Ümmî adının sahibi, okuma yazma bilmeyen, eline hiç kalem almamış olan Hz.Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmiştir. Bilindiği gibi Araplar hitâbet ve fesâhat erbabı olarak ün yapmış bir kavimdir. Belâgatta hiç bir millete nasib olmayan kâbiliyete hâizdirler. Her sahada bedîî olarak hitap edebilirler, harbin en şiddetli anında kılıç sallarken bile kolayca şiir söyleyebilirlerdi. Kur'ân-ı Kerîm, Onlar dil ve e-

---

1 Ankebût, 29/51-52; Asr-ı Saadet,C.II, s.334.

2 a.g.e., C.II, s.348.

3 Hicr, 15/9.

4 Asr-ı Saadet,C.III, s.241; Sahîh-i Buhârî,C.XI,s.226.

debiyatın âdetâ zirvesinde iken gelmiş ve terkip güzelliği, kelimelerinin tenâsübü, fesâhatı, i'câzı ve Arap geleneğini aşan belâgatiyle, söz erbâbını acze düşüren bir mucize olmuştur.[1]

Na't şâirleri Hz.Peygamber'in en büyük mucizesinin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu; O'nun peygamberliğini isbât için gökten yere indiğini; sözün bir kerâmet menbaı olmakla birlikte, beşer sözünün Kur'ân'a nazîre olamayacağını belirtirler.[2] Tâcîzâde Cafer Çelebi, diğer peygamberlerin de mucize göstermesine rağmen onların geçici olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'in ise mahşere kadar en büyük âyet olarak kalacağı üzerinde durur:

Olmadı hîç birinde ḫulūd u devām anuñ
Gösterdi gerçi ġayrı nebîler de muʿcizāt

Muʿciz senüñ durur ki degül ḳābil-i zevāl
Tā ḥaşre dek delālet-i āyāt-ı beyyināt

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

Fuzûlî; diğer mucizelerin geçici, Kur'ân-ı Kerîm'in ise bâkî olduğunu, onun dışında başka mucizeye ihtiyaç olmadığını belirtirken, hem bâkî kelimesini ebedî ve geri kalan mânâlarıyla kullanır, hem de bâkî-i muciz ve muciz-i bâkî terkipleriyle "kalb" sanatına yer verir:

Bāḳī-i muʿciz ne ḥācet dīn-i ḥaḳ isbātına
ʿĀlem içre muʿciz-i bāḳī yeter Ḳur'ān saña

Fuzûlî, D,130

8.3. Mİ'RÂC :

Kur'ân-ı Kerîm'de "esrâ" kelimesiyle belirtilen mi'râc; bir gece Hz.Peygamber'in Mescid-i Harem'den alınıp,

---

1 Şifâ-i Şerîf, s.257-258.

2 Ahmedî, CH,63; Mehmed, IN,67; Fevrî,NM 1,67b; Şehrî, NM 1, 41b; Atâyî,NM 1,51a; Haylî,NM 1,14b; Şeyh Gâlib, HA, 2b.

Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi, oradan göğe yükselerek Cebrâil AS'la birlikte gök katlarını gezmesi ve nihâyet Cenâb-ı Hakk'a "kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yaklaşması hâdiselerini bildirir. Bu kutlu gecede Hz.Peygamber, Rabbi'nin en büyük âyetini müşâhede etmiş, vasıtasız vahiy almış,ümmetine kıyâmette mağfiret olunacağı bildirilmiş ve beş vakit namaz bu gece farz olunmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ayrıntılarıyla anlatılan bu büyük mucize, edebiyatımızda "mi'râc-nâme" veyâ "mi'râciyye" adı verilen hacimli veyâ küçük pek çok müstakil eserin yazılmasına vesîle olurken;[1] na'tlarda da bu konu üzerinde önemle durulmuş, hemen her na'tta mi'râcdan söz edilmiştir. Konunun na'tlarda özellikle mi'râca ilişkin âyetlerle birlikte ele alındığını görüyoruz.[2]

Na'tlarda bu hâdise; Hz.Peygamber'in Kudüs'de Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberlere imamlık ederek kıldığı namaz, sonra duâ gibi bir nefeste göğe yükselmesi, göğün her katında bir peygamberle görüşmesi, Sidre-i Müntehâ'ya gelince Cebrâil'in orada kalıp, Yüce Peygamber'in İlâhî huzura vâsıl olması, Cenâb-ı Hakk'ın selâmına nâil olup, vahiy ve doksan bin sırr-ı İlâhî alması gibi olaylar zinciriyle ele alınır.[3]

Bu arada Hz.Peygamber'in vuslat mülkünü fetheden bir şeh-süvâr olduğu; arş-ı a'zamın O'nun yoluna halı gibi serildiği; ayakkabısının arşa bir taç, ayağının tozunun meleklerin gözüne sürme, gökyüzündeki hilâlin de O'nun binitinin nalından parçalanmış ay olduğu gibi edebî bir çok teşbihe yer verilir.[4]

Ancak mi'râcın bir mucize olduğuna dâir en güzel örnekler Fuzûlî'nindir. Şâir, "sana" redifli gazel na'tında

---

1 Bilgi için bkz.Metin Akar,Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler, Ank. 1987 (D.T.)

2 Bkz.Âyetler Bölümü,1.31; 1.45; 1.46; 1.47; 1.48;1.49;1.50.

3 Ahmedî, CH,65; Şeyhî,HŞ,20; Necâtî,D,18; Zâtî,NM 1, 20[a], 21[a]; Âlî, NM 1, 47[a].

4 Zâtî,NM 1,20[a]; Nâdirî, NM 1,91[a]; Sünbülzâde Vehbî, D,5.

mi'râcın Hz.Peygamber'in şânında en yüce bürhân, mucize olduğunu dile getirirken, O'nu karşılamak için Kur'ân'ın da gökten yere indiğini söyler. Beyitte mirâc ve tenzîl kelimeleri bir tezat oluştururken, Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olması da şâheser bir hüsn-i ta'lîle bağlanmıştır:

Ey olup mi'rāc bürhān-ı 'ulüvv-i şān saña
Yire inmiş gökden istiḳbāl içün Furḳān saña

Fuzûlî, D,130

Yine aynı gazelin devamında, gökyüzündeki ayın, hilâl şeklinde oluşunu; Hz.Peygamber'in mi'râc mucizesine şâhit olan ayın parmak kaldırıp Yüce Peygamber'e îmân ettiği şeklinde açıklayan şâir, namazda Kelîme-i Şehâdet getirilirken sağ elin şehâdet parmağını kaldırma âdetini de hatırlatır:

Māh-ı nevdür yoḫsa sen ḳılduḳda seyr-i āsumān
Ḳaldurup barmaḫ getürmiş āsumān īmān saña

Fuzûlî, D,130

Yüce Peygamber'in mucizeleri, diğer peygamberlerle kıyas edilirken; mi'râc da bu mukâyeselere konu olmuştur. Hz.Mûsâ'nın İlâhî tecellîye Tûr Dağı'nda nâil olması, ancak Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görme arzusunun "len terânî" hitâbıyla reddine mukâbil; Hz.Muhammed'in arş-ı a'zamı geçerek "ev ednâ" makâmına kadar ulaşması, Allâh'ın en büyük âyetini müşâhedesi anlatılır. Veyâ Tûr Dağı'nda Hz.Mûsâ'nın ayakkabılarını çıkarması; mi'râcda ise Yüce Peygamber'in ayakkabısının arşın başına taç olduğu dile getirilir. Hz.Îsâ, O'nun mi'râcına erişmeye niyetlenmiş, ama ancak gökyüzünün dördüncü tabakasına ulaşabilmiştir.[1]

---

[1] Bkz. Cebrâil, Diğer Peygamberler ve Dört Halife Böl. 12.10. Mûsâ AS; 12.19. Îsâ AS.

8.4. AYIN İKİYE BÖLÜNMESİ :

Kamer Sûresi'nin ilk âyetiyle[1] de belirtilen bu mucize, Mekkeliler'in Hz.Peygamber'den bir mucize istemeleri üzerine vukû bulmuş; Yüce Peygamber parmağıyla işâret ederek ayı iki parçaya bölmüştür. Bu İlâhî mucize Hz.Muhammed'in risâletini doğrulayan bir âyet, aynı zamanda Kureyşli müşriklere gösterilen en son ve en kat'î hidâyet mucizesidir. Bu mucizeye rağmen O'nun peygamberliğini tasdik etmeyenlere, bundan sonra helâk mucizeleri gösterilmiştir.

Edebiyatımızda Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği gibi "şakka'l-kamer" şeklinde ele alınan ayın ikiye bölünme mucizesi; İlâhî yardımla, bütün varlıkların ve tabiat olaylarının Hz.Peygamber'in emriyle hareket etmesine en güzel ve en çarpıcı bir örnektir. Dolayısiyle "şakka'l-kamer" hâdisesi na't-larda en fazla sözü edilen mucize olmuştur. Öte yandan Hz. Peygamber'in diğer mucizelerine nazaran bu olay şâirâne ifâdelerle, zengin teşbih ve hüsn-i ta'lîllerle işlenmeye müsâittir. Şâirler, Hz.Peygamber'in parmağını hilâl, kılıç, kalem, ney, elif ve gûy u çevgân oyunundaki değneğe benzetirkên;[2] ayı da ayna, elma, ekmek, kadeh, davul, top ve iki râ harfine teşbih etmişlerdir.

Bazı şâirler bu olayı edebî benzetmelere yer vermeden, müşriklerin Hz.Peygamber'den mucize istemeleri üzerine; O'nun ayı ikiye bölerek peygamberliğini isbat ettiği şeklinde nakletmişlerdir.[3] Bir kısmı da bu olaya şâirâne sebepler gösterirler. Buna göre geceleyin Yüce Peygamber'in güneş parlaklığındaki elinin ışıltısını görünce, ay o

---

[1] Kamer, 54/1; bkz. Âyetler Böl. 1.53.

[2] Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Parmak.

[3] Ahmedî, CH,63; Mehmed,IN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9; Yahyâ Bey, D,20; Nâdirî, NM 1, 90^b,91^a.

şevkle göğsünü pârelemiş,[1] yakasını çâk etmiştir;[2] ya da Sultân-ı Enbiyâ'nın ayağını öpmek için yıldız gibi parça parça olmuştur.[3] Kafzâde Fâizî, şeklinin şarap kadehine benzediği için ayın kırıldığını dile getirirken;[4] bu tarzdaki sebeplerin en güzel iki örneğini Zâtî'de görürüz. Şâir, Hz.Yûsuf'un güzelliğiyle şaşkına dönen kadınların turunç yerine ellerini kestiği gibi, Hz.Peygamber'in güneş parlaklığındaki yüzünü gören ayın avcunun da ikiye ayrıldığını ifâde eder.[5] Veyâ Server-i Kâinât olan Yüce Peygamber'in hükmünün yerden göğe kadar revân olduğuna ay en büyük ve âdil bir örnek olmuştur:

Serverā yirden göge ḥükmüñ revān olduġına
Şāhid-i ʿādil degül mi muʿciz-i şaḳḳa'l-ḳamer

Zâtî, NM 1, 20b

Haylî; bu mucize ile, gûy u çevgân denilen; bir top ve ucu eğri bir sopayla at üzerinde oynanan oyun arasında münâsebet kurar. Muhabbet meydanının eşsiz şeh-süvârı Hz. Peygamber, mucize alanında gûy u çevgân san'atı göstermiştir.[6] Diğer yandan Ahmed Paşa, Yüce Peygamber'in bir başka mucizesi olan ağacın yürümesi hâdisesini hatırlatarak; bir parmağıyla ayı elma gibi ikiye bölmesi yanında, diğer mucizelerinin fazlaca önemli olmadığını dile getirir.[7]

İslâm hukukunda bir çok meselenin isbâtı için iki şâhit gerekir. Şâirler ayın iki parça olması ile Hz.Peygamber'in nübüvvetine iki şâhit gösterdiğini ifâde ederek bu husûsa işâret ederler:[8]

---

1 Haylî, NM 1, 14b.
2 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12; Zâtî, NM 1, 22a.
3 Şeyh Gâlib, HA, 2a.
4 Kafzâde Fâizî, NM 1, 73a.
5 Zâtî, NM 1, 20b.
6 Haylî, NM 1, 14b.
7 Ahmed Paşa,D,11.
8 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9; Yahyâ Bey,D,20; ŞG,8.

Şakk itdi bedri şer' ile işbāt eyledi
Halk içre iki şāhid ile müdde'āsını

Fevrî, NM 1, 66[a]

Yüce Peygamber'in mucizelerinin güneş gibi açıkça görülmesi için, parmağının hilâliyle dolunayı ikiye böldüğünü dile getirenler yanında;[1] bir çok şâir O'nun mucizeler sofrasında ayın ikiye bölünmüş ekmek olduğunu ifâde ederler:[2]

Hān-ı i'cāz çekdi ol server
Pārelense 'aceb mi kurş-ı kamer

Hâletî, NM 1,13[a]

Yahyâ Bey aynı teşbihi daha şâirâne bir tarzda ele alarak, Hz.Peygamber'in aya işâret eden parmağını nân (ekmek) kelimesi içindeki elife benzetir.[3] Bu ekmek O'nun hidâyetine aç olanların sofrasına konulmuş bir nimettir.[4]

Bunlara ilâveten, Hz.Peygamber'in boğumlu şekli ve sarımtırak rengi düşünülerek neye benzetilen parmağının ayı parçalayarak, iki köse benzettiği ifâde edilirken, davul ve kösün aynı zamanda ilân etme vasıtası oluşu ve Yüce Peygamber'in bu mucizesinin şöhreti hatıra gelir.[5]

Parlaklığı, rengi ve şekliyle aynaya benzetilen ayın, Hz.Peygamber'in İlâhî fermânı taşıyan elini görünce dayanamayıp kırılması da yukarıda belirtilen teşbih ve hüsn-i ta'lîllerin bir benzeridir.[6] Yine Yüce Peygamber'in

---

1 Cem Sultan, SC,76; Sünbülzâde Vehbî,D,5.
2 Şeyhî, HŞ, 19.
3 Yahyâ Bey,D,20.
4 Nâdirî, NM 1, 91[b].
5 Yahyâ Bey, YZ, 6.
6 Âzerî, NM 1, 3[a].

kılıca benzetilen parmağı ile ayın kalkanını ikiye böldüğü,[1] dolunayı iki hilâle çevirdiği konu edilirken;[2] Hüdâyî, Hz.Peygamber'in parmak kılıcıyla ayın göğsünün açılıp, safâ bulan bir ayna hâline geldiğini söyleyerek aynı zamanda "şerh-i sadr"[3] hâdisesine telmih yapar:

Tīġ-i engüştüñ çekelden sīne-i māha elif
Şerḥ olup ṣadrı ṣafā kesb eyledi āyīne şan

Hüdâyî, NM 1,100[b]

Şakka'l-kamer mucizesiyle ilgili son örneğimiz, Hz. Peygamber'in mucizelerine na'tlarında geniş yer veren Taşlıcalı Yahyâ Bey'e âit.Şâir, klâsik edebiyatımızda geniş, düz, yer yer beyaz ve renkli görüntüsüyle kağıda benzetilen gökyüzünde ikiye ayrılan ayı, iki "râ" harfine teşbih eder ve Ümmî olan, yâni okuyup yazması olmayan Yüce Peygamber'in eline hiç kalem almadığı halde gök sayfasına iki râ harfi yazdığını söyleyerek ayın ikiye bölünme mucizesine edebî bir üslûp içinde işâret eder:

Destüñe ḳalem almamış idüñ ne ʿacebdür
Engüşt ile levḥ-i felege yazduñ iki rā

Yahyâ Bey, D,20

8.5. GÜNEŞİN GERİ DÖNDÜRÜLMESİ :

Rivâyetlere göre bir gün; Hz.Peygamber, mübârek başı Hz.Ali'nin kucağında, uyurken vahiy gelmiş; Hz.Ali de O'nu rahatsız etmemek için beklerken güneş batmış, ikindi namazını kılamamıştı. Yüce Peygamber, vahiy hâli geçtikten sonra Hz.Ali'nin namazını kılamadığını öğrenince duâ etmiş,

---

1 Karamanlı Nizâmî,D,76; Hâletî, NM 1,13[a].
2 Yahyâ Bey, NM 1, 103[a].
3 Bkz. Âyetler Böl. 1.71. İnşirâh, 94/1.

batan güneş tekrar doğmuş, Ali de namazını îfâ etmiştir.[1] Yalnızca Fehîm-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli na'tında bu mucizeye işâret edildiğini tesbit edebiliyoruz. Şâir,O'nun güneşle ilgili,bahsedilen mucizesiyle birlikte ayın ikiye bölünmesini konu edinirken, Hz.Peygamber'in mucizelerinin gece gündüz, yer yüzünde ve gökyüzünde anıldığını da dile getirir:

Mihri döndürdüñ yolından māhı itdüñ sīne-çāk
Mu'cizātuñ söylenür kişver-be-kişver rūz u şeb

Fehîm-i Kadîm, NM 1,58[a]

8.6.BİR AVUÇ TOPRAKLA BİR ORDUNUN YENİLMESİ :

Hicretten sonraki ilk savaş olan Bedir'de, müslümanlar kendilerinin üç misli olan müşriklerle harbederken,savaşın en çetin anında Hz.Peygamber yerden bir avuç toprak alıp düşmana doğru atmış, müşriklerin hepsi gözlerine kaçan kum ve tozu temizlemeye çalışırken, savaş inananların gâlibiyetiyle sonuçlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de ".....attığın zaman da sen atmadın, fakat Allâh attı...." âyetiyle bu mucizeye ve Cenâb-ı Hakk'ın yardımına işâret edilir.[2] Na't şâirleri bu hâdiseyi âyetin iktibasıyla birlikte ele aldıkları gibi, Hz.Peygamber'in bir mucizesi olarak da konu etmişlerdir:[3]

Bir avuç ṭoprağ atınca hemānā
Kör oldı ceng içinde 'ayn-ı a'dā

Yahyâ Bey, YZ,6

Geh bir avuç ṣu ile sipāhını ḳandırur
Geh bir avuç toz ile ider düşmenin hebā

Karamanlı Nizâmî, D,76

---

1 Şifâ-i Şerîf, s.281.

2 Bkz. Âyetler Böl. 1.16. Enfâl, 8/17.

3 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,13; Riyâzî,D,6; Nev'îzâde Atâyî, HH,124; Nâdirî, NM 1,91[b]; Rızâyî, NM 1, 32[b].

8.7. PARMAKLARINDAN SULARIN AKMASI :

Arabistan yarımadasında en kıymetli şey sudur. Çöllerle kaplı bu beldede susuz kalmak bir felâkettir. Bu bakımdan Hz.Peygamber'in suyla ilgili mucizeleri büyük önem taşır. Peygamberler içinde kayalardan su fışkırtma mucizesi yalnızca Hz.Mûsâ'ya, bir de Peygamber'imize verilmiştir. Üstelik Yüce Peygamber yalnızca kurumuş pınarları canlandırmakla kalmamış, parmaklarından sular akıtmış, himmetiyle susuz mataralar suyla dolup taşmış, kurumuş kuyulardan sular kaynamıştır. O'nun su ile ilgili mucizelerine dâir pek çok rivâyet vardır. Bunların en önemlisi; Hudeybiye sulhunda, ashâbın susuzluk sebebiyle büyük bir sıkıntıya mârûz kaldıkları zaman gösterilen mucizedir. Hz.Peygamber, bir tulumun içindeki az miktardaki suya elini daldırmış, daha sonra parmaklarından akan su ile sayısı bin beş yüzü bulan ashâb abdest almış ve kana kana su içmişlerdir.[1]

Bu mucize, na'tlarda, Hz.Peygamber'in parmaklarının Ramazan bayramının hilâline, güneş ve menbaa benzetilmesiyle sık sık ele alınır.[2] Ayrıca Hz.Mûsâ'nın taştan su çıkarmasına mukâbil, Yüce Peygamber'in parmağından âb-ı hayâtın aktığı konu edilir.[3]

Kültürümüzde yağmura, suya rahmet denilmesi, suyun hayat, canlılık ve temizliğin sembolü olması da bu mucizenin ehemmiyetini gösterir.Büyük şâir Fuzûlî'nin ölümsüz na'tına su redifini seçmesindeki başlıca sebep de suyun Hz.Peygamber'in rahmet ve hidâyetinin bir timsâli olmasıdır.Şâir na'tında su mucizesini de dile getirir:

---

1 Asr-ı Saadet, C.III, s.102.

2 Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri,Parmak; ayrıca Fuzûlî,D,21; Yahyâ Bey,D,20; YZ,6; İsmetî,D,26; Rızâyî, NM 1, 34a; Şeyh Gâlib, HA,2b.

3 Şeyhî, HŞ, 17.

Ḥayret ilen barmağın dişler kim itse istimāʿ
Barmağından virdügi şiddet güni enṣāre ṣu

Fuzûlî, D,24

Zâtî, bu mucizeyi bir başka açıdan ele alır. Yeryüzünde herkes yalnızca O'nun parmaklarından akan suya kanmakla kalmamıştır. Gönüller de mucizesinin suyuna, yani rahmet ve hidâyetine muhtaçtır. Dünyâya suyun hayat verdiği gibi, gönüllere de asırlardır Yüce Peygamber'in hidâyeti gerçek hayatı bahşetmektedir:

Çeşme eyledüñ engüştüñi gördi ḳamu ʿālem
Dil-teşne durur muʿcizeñ ābına be-ġāyet

Zâtî, NM 1, 21ª

Hz.Peygamber'in suyla ve bereketiyle ilgili bir diğer mucizesi de; susuz, kör bir kuyuya ağzını çalkaladığı suyu dökmesi ve kuyunun ağzına kadar suyla dolmasıdır.[1]

8.8. AVCUNDA TAŞLARIN TESBİHİ :

Hz.Peygamber'in Ebû Cehil gibi müşriklere karşı hak resûl olduğunu isbatlayan bir mucizesi; avcuna aldığı taşların tesbih etmesidir.[2] Na't şâirleri, O'nun dine davetine taşların bile şehâdet ederek, Yüce Peygamber'e inanmayanların iddialarını çürüttüğünü ifâde ederler.[3] Ahmedî; taşların O'nun elinde Kelîme-i Tevhîd'i söylemesinin, mucizelerine en güzel örnek olduğunu dile getirir:

Elinde seng-i rīze itdügi tehlīl
Anuñ iʿcāzına yitmez mi tafżīl

Ahmedî, CH,63

---

[1] Fevrî, NM 1, 67ᵇ.
[2] Şifâ-i Şerîf, s.303.
[3] Ahmedî, CH,62; Şeyhî, HŞ,17; Karamanlı Nizâmî,D,76; Mehmed, IN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,13; Yahyâ Bey,YZ,6; Rızâyî, NM 1,27ᵇ.

Taşlıcalı Yahyâ da, Hz.Mûsâ'nın Kelîmullâh olmasına mukâbil; Yüce Peygamber'in, elinde taşı konuşturduğunu söyler:

Nice mānend ola Mūsā'ya Resūl
Ḥaceri elde kelīm eyledi ol

Yahyâ Bey,NM 1, 101[a]

8.9. CENNETDEN GELEN ÜZÜMLERİN TESBİHİ :

Hz.Peygamber'in hastalandığı bir zaman, Cebrâil AS, O'nun yemesi için cennetten içinde nar ve üzüm tâneleri olan bir tabak getirmiş, tabaktakiler Habîb‿ullâh'a tesbih etmişlerdir:[1]

Tesbīḥ oḳurdı ḳarşuña her dānesi faṣīḥ
Cennetden ol ʿineb ki saña geldi bir ṭabaḳ

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12

8.10. KÜTÜKTEN AĞLAMA SESİ DUYULMASI :

Hz.Peygamber'in mescidinde minber yapılmadan önce hutbe verirken dayandığı bir direk vardı. Minber yapıldıktan sonra Resûl-i Ekrem, hutbesini oradan vermeye başlamış, tam bu sırada direkten çocuk ağlamasına veyâ yavrularını arayan bir devenin sesine benzeyen iniltiler duyulmuştur. Yüce Peygamber, minberden inip eliyle direği okşayınca bu ağlama sesleri kesilmiştir. Edebiyatımızda "hannâne direği" olarak bahsi geçen bu direk, hem Hz.Peygamber'in bir mucizesi, hem de O'nun ayrılığına bir odunun dahi tahammül edemeyerek ağlaması sebebiyle Yüce Peygamber'e duyulan sevgiyi dile getirmek üzere ele alınır:[2]

---

1 Şifâ-i Şerîf, s.305.
2 Rızâyî, NM 1, 34[a].

Şol çûb k'aña söykenüp okurdı ḫuṭbeyi
Tertīb-i minber olıcaḳ itdi taḥannünāt

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

8.11. KAPI VE DUVARIN HZ.PEYGAMBER'İN DUÂSINA ÂMİN DEMESİ :

Sahih veyâ zayıf rivâyetlerde rastlayamadığımız bu mucizeden yalnızca Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin na'tında söz edilir. Buna göre Hz.Peygamber İbni Abbâs'ın cehennemlik olmaması için dua ederken,[1] bulundukları odanın çatısı, kapısı ve duvarı "âmin" demişlerdir:

Āmīn iderdi hep der ü dīvār u saḳf-ı dār
ʿAbbās'a Ḥaḳ'dan ister iken nārdan necāt

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,11

8.12. AĞAÇLARLA İLGİLİ MUCİZELER :

a.Ağaçların Yürümesi ve Selâm Vermesi :

Hz.Muhammed'in davetine icâbet eden ağacın yürümesi veyâ selâm vermesi; O'nun varlıklar üzerindeki tasarrufuyla ilgili mucizelerindendir. Taşlar, duvarlar yanında ağaçlar da O'nun peygamberliğini doğrulayan birer şâhit olmuştur.[2] Rızâyî; Hz.Peygamber'in ayaklandırıp dil verdiği ağacın, O'na secde edip, nübüvvet dâvâsına şâhit olduğunu dile getirir:

---

[1] İbni Abbâs'a dua ile ilgili bir başka mucize için bkz. C.III, s.88.

[2] Ahmed Paşa,D,11; Necâtî,D,18; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12; Karamanlı Nizâmî,D,76; Şehrî, NM 1,41[b].

Gelüp pāyına rū-māl itdi oldı şāhid-i da'vā
Zebān virdi ayaklandurdı bir nahl-i hırāmānı

Rızâyî, NM 1, 28a

b. Dikdiği Fidanın Hemen Meyva Vermesi :

Hurma ağacının bir özelliği dikildikten çok uzun bir süre sonra meyva vermesidir. Ancak bir mucize olarak Hz.Peygamber'in Selmân-ı Fârisî için diktiği hurma fidanları bir yıl sonra meyva vermiştir.[1] Rızâyî, bu mucizeyi O'nun yüce himmetine bağlarken;[2] Fevrî, aynı mucizenin bir başka rivâyetini konu edinir ve Hz.Peygamber'in diktiği kuru dalın yapraklanıp meyva vermesi ile gönüllere hidâyet fidanları dikmesi arasında ilgi kurar:

Ġarrās-ı nahl-i bāġ-ı hidāyet-şümār kim
Dikdügi gibi virdi kurı şāh berg ü bār

Fevrî, NM 1, 66a

8.13. HAYVANLARLA İLGİLİ MUCİZELER :

a. Hicrette Mağarayı Gizleyen Örümcek Ağı ve Güvercin Yumurtaları :

Hicret sırasında Hz.Peygamber ve Ebû Bekir mağarada gizlenirken, Kureyşli takipçiler mağaranın ağzına kadar gelmişler, ancak girişi kaplayan örümcek ağını ve hemen orada biten bir ağacın dallarında iki güvercinin yuva yapıp, yumurtalarını bıraktığını görünce; orada insan bulunmadığı kanaatiyle geri dönmüşlerdir.[3] İsmetî, müşriklerin Hz.Peygamber'in kapıcısından red cevabı aldıkları tarzındaki ifâdesiyle bu mucizeye işâret eder:

---

1 Şifâ-i Şerîf, s.333-334.
2 Rızâyî, NM 1,32b.
3 Şifâ-i Şerîf, s.312-313; Gülşehrî, Mantıku't-Tayr,10; Riyâzî,D,6.

Ḫalvet-nişīn-i ġārı ki bulmaz reh-i duḫūl
Ḫaṣmı cevāb-ı ye's alup perde-dārdan

İsmetî, D,26

Tâcîzâde Cafer Çelebi; takipçilerin bakışlarının okuna örümcek ağının zırh, güvercin yumurtalarının da perde olduğunu dile getirir:

Dırʿ u zirih naẓar oḳına tār-ı ʿankebūt
Beyż-i ḥamāmeler sebel-i dīde-i le'īm

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13

b. Devenin Konuşması :

Hz.Peygamber'in huzûrunda bir deve dile gelerek, sahibinin kendisine az yem verdiği halde çok çalıştırdığını şikâyet etmiştir:[1]

Şikāyet [itdi] görüp anı nāḳa
Ki anuñ ṣāḥibiydi ehl-i fāḳa

Çoġ işledürdi iderdi ʿalef kem
Resūl'a ḥālını ʿarż itdi ol dem

Ahmedî, CH,62

c. Geyiğin Dile Gelmesi :

Yüce Peygamber sahradayken, bir Arab'ın yakaladığı geyik dile gelmiş, uzaktaki yavrularını emzirip gelmek üzere izin istemiştir:[2]

---

1 Şifâ-i Şerîf, s. 312.
2 a.g.e., s.313.

Oldı çün nāfe-güşā-yı iḳbāl
'Arż-ı ḥāl itdi o sulṭāna ġazāl

H̱āk-i pāyinden olup vāye-sitān
Kīse-i miskīni pür kıldı hemān

Atâyî, NM 1,54b

ç. Kertenkelenin Konuşması :

Bir Bedevî Hz.Muhammed'in meclisine gelmiş, avladığı kertenkele Peygamber'i doğrularsa O'na îmân edeceğini belirtmiş; kertenkele konuşup Allâh'a ve Hz.Peygamber'e îmân etmiştir:[1]

Aña ḳarşu söyledi ẖoş süsmār
'Ankebūt oldı evinde perde-ḏār

Gülşehrî, Mantıku't-Tayr,10

Na't şâirleri deve, kertenkele, geyik, kurt gibi hayvanların bile Hz.Peygamber'in dîne olan davetine uyup[2], nübüvvetine şehâdet ettiklerini belirtirken; hayvanların ikrârına rağmen inkâr eden kimselerin de hayvandan daha şaşkın olduğunu âyetle ifâde ederler.[3]

8.14. HZ.PEYGAMBER'İN BEREKETİYLE YEMEĞİN ARTMASI :

İlk müslümanlar müdhiş bir darlık ve yoksulluk içinde yaşamışlar, bir çok günü ağızlarına bir lokma yiyecek almadan geçirmişlerdir. Böyle zamanlarda İlâhî bir mucize olarak Hz.Peygamber'in önüne getirilen az miktardaki yiyecek çoğalmış; yüzlerce kişi o yemekle doyduğu halde, yine de yemek artmış, bitmemiştir. Böyle bir mucize Hendek Sava-

---

1 Şifâ-i Şerîf, s. 308.
2 Şeyhî, HŞ, 17,20.
3 Bkz. Âyetler Böl.1.15. A'râf,7/179; Furkân, 15/44.

şı'nda vukû bulmuştur. Hz.Câbir elindeki tek keçiyi kesip, Hz.Peygamber'i yemeğe davet etmiş; Yüce Peygamber hendek kazmakla uğraşan bütün ashabı yanında getirmiş, duasıyla yemek bereketlenmiş, yüzlerce kişi tek bir keçinin etiyle doymuştur.[1] Hâşimî'nin na'tında bu mucizenin anlatıldığını görüyoruz:

Bir ḳoyunla üç biñ aṣḥābı ṭoyurduñ serverā
Cābir evinde o gün gösterdüñ evlā muʿcizat

Hâşimî, NM 1,99[b]

8.15.PİŞMİŞ KUZUNUN ZEHİRLENDİĞİNİ HABER VERMESİ :

Hayber Savaşı'ndan sonra bir yahudi kadın Hz.Peygamber'i yemeğe davet ederek, O'na ve yanındakilere kuzu eti ikrâm etmiştir. Ancak Hz.Peygamber, ağzına bir lokma aldıktan sonra, etin zehirli olduğunu söylemiş, ashâba yemekten el çektirmiştir. Bunun üzerine çağrılan yahudi kadın da suçunu itiraf etmiştir.[2]

Na'tlarda bu mucize pişmiş kuzunun O'nunla konuştuğunu belirterek ele alınır:[3]

Ḥadd-i iʿcāzın itmege maʿlūm
Söyledi aña berre-i mesmūm

Fazlî, GB,6[a]

8.16. KÖR BİR ADAMIN GÖZÜNÜN AÇILMASI :

Kör bir adam Hz.Peygamber'e gelerek, gözlerini kaybetmekten dolayı çektiği müşkilâtı anlatmış, O'ndan yardım

---

1 Asr-ı Saadet, C.III, s.97.
2 Sahîh-i Buhârî,C.VIII, s.44,446; Asr-ı Saadet,C.III,s.110.
3 Âşık Paşa, Garib-Nâme, 12[b]; Hâletî, NM 1, 13[a].

dilemiş, Yüce Peygamber'in duasıyla şifâ bulan adamın gözleri açılmıştır.[1] Fevrî'nin na'tında bu mucizeden bahsedildiğini görüyoruz:

Ey du'āsıyla bir naẓarda iden
Def'-i derd-i 'amā selāmu 'aleyk

Fevrî, NM 1,69[a]

8.17. ÖLÜYÜ DİRİLTME MUCİZESİ :

Hz.Peygamber'in ölüyü dirilttiğine veyâ ölünün konuşarak O'nun peygamberliğini tasdik ettiğine dair[2] sıhhat derecesi belli olmayan rivâyetler vardır. Ancak ölü koyunun konuşması, veyâ taşların tesbihi gibi hadiseler âdetâ Hz.Peygamber'in ölüye can verdiğini doğrular mâhiyettedir. Hâletî, Yüce Peygamber'in ağzı dili olmayan taşı konuşturduğunu söyleyerek, nefesiyle ölüye can bağışladığını ifâde eder:

Nefes-i pāki virürdi mürdeye cān
Segi söyletdi bī-dehān u zebān

Hâletî, NM 1,13[b]

8.18. GAYBDAN HABER VERME :

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyette gaybı yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın bildiği açıkça belirtilir. Peygamberlerin gaybe muttali olması ise yalnızca İlâhî bir lutuftur ve Cenâb-ı Hak gayb sırrını ancak dilediğine vahiy yoluyla verir.

Hz.Peygamber de Allâh'ın kendisine bildirdikleri ile gelecekteki olaylara ve kendisinden önceki peygamber-

---

1 Asr-ı Saadet, C.III, s.80.
2 Şifâ-i Şerîf, s. 317-320.

lere dâir bilgiler vermiştir.[1] Büyük fetihler, İslâmiyet'in genel durumu ve kıyâmet alâmetleri gibi geleceğe ait haberler yanında, kendisinden önceki peygamberlere gönderilen kitaplardan bilgi nakletmesi de gaybdan haber verme mucizesine bağlanır:

Nice Tevrīt'den ol itdi aḫbār
Ki ḥayrān ḳaldılar sözine aḫyār

Ne muʿcizeler kim itmişdür ʿayān ol
Ne işler ġaybdan ḳıldı beyān ol

Ahmedî, CH, 63

8.18.HZ.PEYGAMBER UYKUDAYKEN GÖNLÜNÜN UYANIK KALMASI :

"Uyku ölümdür" hadisiyle de belirtildiği gibi insanlar uyurken çevrelerinden tamamen habersizdir. Ancak peygamberler bu gaflet hâlinden uzaktır. Onların sadece gözleri uyur, kalpleri ise uyanıktır. İlâhî sırlara açık olan gönülleri, uyurken de Cenâb-ı Hakk'a yönelir. Hz.Peygamber'in de bu tarzda bir mucizesi; uyuduğu zaman, "Kalbim uyumaz"[2] hadisiyle belirtildiği gibi yanında konuşulanları duyması, gönlünün uyanık olmasıdır:[3]

Gözlerüñ ḫābda dilüñ bīdār
Çoḳ kemāl añlanur bu ḫābuñdan

Fevrî, NM 1, 67b

8.19.HZ.PEYGAMBER'İN ÖNÜNDEKİLERİ VE ARKASINDAKİLERİ AYNI ANDA GÖRMESİ :

Yüce Peygamber'in bir başka mucizevî özelliği de, özellikle namazda iken önünü gördüğü gibi arkasındakileri

---

1 Asr-ı Saadet, C.III, s.105-107.
2 Bkz. Hadisler Böl.2.14. "Kalbî lâ yenâmu."
3 Ahmedî,CH,62;Ahmed-i Dâî,Tefsir Mukaddimesi,5;Şeyhî,HŞ,17.

de görmesidir:[1]

N'ola ger ḥāyil olmayup her sū
Naẓarında bir olsa püşt ile rū

Āfitāb idi cismi ser-tā-pā
Püşt u rū aña bir olursa revā

Fazlî, GB,6[a]

8.20. BULUTUN GÖLGELEMESİ :

Hz.Peygamber, süt annesi Halime'nin yanındayken oyun oynamak için dışarıya çıktığı zaman gökyüzünde bir bulut başının üzerinde O'nu gölgeler, gittiği her yerde takip edirdi. Yine amcası Ebû Tâlib'le Şam'a giderken,kervanın üzerinde seyreden bir bulut yolculuk boyunca O'nu gölgelemişti.[2] Şâirler bu mucizeyi sık sık dile getirerek; şâirâne teşbih ve hüsn-i ta'lîllere yer verirler ya da açıkça Allâh'ın Habîb'ini güneşten bile sakındığını, Arabistan'ın kavurucu sıcaklığında güneşin O'nu yakmaması için bulutla gölgelediğini dile getirirler:[3]

ʿAceb mi ebr olursa sāye-bānı
Güneşden ṣakınur Mevlā'sı anı

Sünbülzâde Vehbî, D,5

Bu yüzden Hz.Peygamber'in başı üstünde gezen bulut, O'nun nûruna zarar vermemesi için güneşin yüzüne çekilen bir perdeye benzetilir ve nereye giderse gitsin bulutun O'na gölgelik etmesi de Hz.Peygamber'in yüceliğine bir işâret olarak kabul edilir.[4] Diğer yandan O'nun gölgesinin

---

1 Yahyâ Bey, YZ,6.
2 Asr-ı Saadet, C.III, s.179.
3 Fazlî,GB,6[a]; Rızâyî, NM 1,28[a]; Kafzâde Fâizî, NM 1,73[a].
4 Ahmedî,CH,64; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11; Yahyâ Bey, ŞG,9; Nev'î, NM 1,89[a]; Vechî, NM 1,97[b].

olmaması hatırlatılarak, gölgesinin yerden kaldırılıp bulut olduğu, âdetâ gölgesinin yeryüzüne değil de, gökyüzüne uzandığı dile getirilir:[1]

Sāyebān oldı ebr ol pāke
Gūyiyā sāye ṣaldı eflakē

Nev'îzâde Atâyî,H,123

Yine Atâyî, Hz.Peygamber'in boyunu ışık saçan bir muma benzetirken; üstünde dolaşan bulutun da, bu muma âşık pervâne olduğunu söyler.[2] Bulutun gölgelemesi ile ilgili enteresan bir teşbihi Taşlıcalı Yahyâ'nın na'tında görüyoruz. Şâir, Hz.Peygamber'in başının üstünde gezen bulutu; hem bir sûrenin, hem de Yüce Peygamber'in ismi olan Tâ-Hâ remzinin Arapça imlâsında yer alan med işâretine benzetir:

Her nereye gitse o şems-i cihān
Gökde seḥāb olur idi sāye-bān

Aña baş üzre yir iderdi Nebī
Sūre-i Ṭā-Hā'da olan med gibi

Yahyâ Bey,NM 1,102b-103a

Beyitte ayrıca Tâ-Hâ'nın ebced hesabında on dört rakamına tekabül etmesi ve Yüce Peygamber'in de ayın on dördü gibi parlak bir nûr oluşu hatırlatılarak; güneş,gök ve bulut unsurları yanında dolunaya da işâret edilmektedir.

8.21.HZ.PEYGAMBER'İN GÖLGESİNİN OLMAMASI :

Siyer ve hilye nev'inden kaynaklarda Hz.Peygamber'in gölgesinin olmadığına dâir sahih bir rivâyet gösterilmemiştir.[3] Ancak na'tlarda bu husus; O'nun bedenî bir

---

1 Nâdirî, NM 1,91a; Hâletî, NM 1,13a.
2 Nev'îzâde Atâyî, NM 1, 54a.
3 Asr-ı Saadet, C.III, s.187.

özelliği ya da bir mucizesi olarak telakkî edilmiş ve çok zengin tasavvur ve tahayyüllerle ele alınmıştır. Edebiyatımızda çok sayıda teşbih ve hüsn-i ta'lîllerle işlenilen bu konunun, tasavvufî izahı da yapılmış; "ehadiyyet" yâni birlik, teklik makâmının sahibi olan Yüce Peygamber'de kesretten hiç bir iz bulunmaması için gölgesinin de mevcut olmadığı söylenmiştir:[1]

Eyledi ḳaddin mis̱āl-i sāyeden vāreste Ḥaḳ
Vaḥdete is̱bāt-ı ḥüccetdir cemāl-i Muṣṭafā

İffet Bursevî, D,32

Veyahut, gölgesinin yokluğu; Hz.Peygamber'in benzersizliği, eşsiz ve tek olup, bir başka örneği ya da nazîresi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır:[2]

İşāre-i ʿadem-i sāye-i mübārekidür
Şebīh-i ẕātı ʿadīm olduğına bürhānı

Şehrî, NM 1,36[b]

Bu konuda pek çok şâirin ortak düşüncesi de baştan ayağa nûr olan Yüce Peygamber'in gölgesinin de nûr oluşu veyâ nûrdan gölge beklemenin abes olduğudur:[3]

Çün oldı ẓāhiri vü bāṭını nūr
ʿAceb mi cismi olsa sāyeden dūr

Şeyhî, HŞ,17

Başdan ayağa nūr idi bāhir
N'ola olmazsa sāyesi ẓāhir

Sāye ẓulmetden oldı çünki bedīd
Nūrdan sāye eyleme ümmīd

Fazlî, GB, 6[a]

---

[1] Niyâzî-i Mısrî, Dîvânı Şerhî, s.204.
[2] Cem Sultan, SC,80; Cemmî, NM 1,6[b]; Vecîhî,NM 1,97[b].
[3] Karamanlı Nizâmî,D,75; Cem Sultan,SC,76; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,14; Yahyâ Bey,YZ,7; ŞG,8; Nev'îzâde Atāyî, H, 123; Dânişî,NM 1,16[b]; İffet Bursevî,D,41.

Bu arada, Cenâb-ı Hak nûrdan yarattığı Habîb'inin gölgesini güneşe ve aya taksîm etmiş, onlar da bu nûrdan feyz almışlar;[1] veyâ eğer Yüce Peygamber'in gölgesi olsaydı, güneş ışık yerine gölgeyi tercih ederdi;[2] ya da güneş O'nun yüceliğini idrâk etmiş, gölgesini yere düşürmemiştir[3] gibi te'villerle güneş-gölge münâsebetine yer verilmiştir. Öte yandan; Hz.Peygamber'in gölgesi yere düşşeydi, toprağın her bir zerresi güneş gibi ışık saçar;[4] güneş de bu toprağı gözüne sürme eylerdi[5] tarzındaki ifâdelerle Peygamber'in gölgesinin güneşten daha parlak bir nûr olduğu için görülemediği dile getirilmiştir.

Esrâr Dede, Hz.Peygamber'in nûrlu gölgesini hikmet gözünün aynası veyâ gaybı gören gözlerin sürmesi şeklinde tarif ederken; bu gölgenin görülmesi halinde, meleklerin saçlarına ıtır gibi sürebilmek için yağmalayacağını belirtir.[6]

Osman Nevres, Yüce Peygamber'in gölgesi görülmeyen boyunu cennet bağından bir serviye benzetirken; Yahyâ Bey de Allah yanında mevkii göklerden yüce olan Habîbullâh'ın gölgesinin yere düşemeyeceğini dile getirir.[7] Kafzâde Fâizî ve Rızâyî, Hz.Peygamber'in gölgesi yere düşmeyen bir hümâ olduğunu belirtirler;[8] Tâcîzâde Cafer Çelebi de O'nun fânî dünyâya hiç bir zaman itibâr etmediği için yeryüzüne gölgesini bile bırakmadığını söyler.[9]

Hz.Peygamber'i gölgeleyen bir bulutun sürekli başının üzerinde gezmesi şâirlere; gölgesinin yerden alınıp,

---

1 Fehîm-i Kadîm, NM 1,58[a].
2 Nâilî-i Kadîm,D,38.
3 Ahmedî, İN,3[b]; Hâletî, NM 1, 13[a].
4 Ahmed Paşa,D,11; Sünbülzâde Vehbî,D,5.
5 Şeyhî, HŞ, 18.
6 Esrâr Dede,D,3.
7 Osman Nevres,D,3; Yahyâ Bey, YZ,7.
8 Kafzâde Fâizî, NM 1,73[a]; Rızâyî, NM 1, 27[b].
9 Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,10.

gökyüzünde bulut olduğu ilhâmını vermiştir.[1] O'nun gökyüzüne uzanan gölgesini arş başına tâc etmiş, Kürsî onunla değer kazanmıştır.[2]

Yüce Peygamber'in şefaatiyle günahkârları mahşerde himâyesine alması da, gölgesinin kıyâmet gününe saklandığını düşündürür:[3]

ʿĀcizān-ı maḥşer üzre ẓıllını tekẟīr içün
Ṣaḳladı dār-ı fenāda sāyeñi Perverdgār

Nâdirî, NM 1,90[b]

Hikemî tarzın büyük temsilcisi Nâbî, Hz.Peygamber'in bütün kâinâtın aslı olan nûruyla varlık âlemlerini, gölgesiyle de yokluk âlemlerini mâmur edip, iki âlemin de O'nun nûrundan feyz aldığını ifâde eder:

Ẕāt-ı pāki vücūda virdi nūr
ʿAdemi itdi sāyesi maʿmūr

Yaʿnī ẕāt-ı Muḥammedī'den hem
Behre-dār oldılar vücūd u ʿadem

Nâbî, NM 1,90[a]

Hz.Peygamber'in gölgesinin olmamasının bir diğer sebebi de; O'nun zâten Cenâb-ı Hakk'ın gölgesi olduğu ve gölgenin gölgesinin olamayacağıdır.[4] Ya da Allâh'ın elçisi Yüce Peygamber'in gelişiyle yeryüzünü karanlığa boğan cehâlet ve îmân yok olmaya yüz tutmuşken, gölgenin karanlığı O'nun nûrlu varlığına yaklaşamaz:[5]

Ẓulmet-i ḳevni eyledi zā'il
Nice yaḳlaşsun aña ẓulmet-ı ẓıll

Nev'îzâde Atâyî,H,123

---

1 Hâletî, NM 1,13[a]; Nâdirî, NM 1,91[a].
2 Fazlî, GB,5[a]; Fitnat Hanım, TİNA,48.
3 Fuzûlî, NM 1,60[b]; Hâletî, NM 1,13[a]; Rızâyî,NM , 33[b].
4 Şeyhoğlu Mustafa, HN,134; Yahyâ Bey, NM 1,101[a].
5 Yahyâ Bey, ŞG,8.

Yüce Peygamber'in gölgesinin olmadığına dâir bunca îzâhâta rağmen, neticede yeryüzünün ve insanların O'nun sâyesinde yaşadıkları, himâye gölgesinde gönül hoşluğu bulduklar ifâde edilmiştir.[1]

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, Hz.Peygamber'in mucizelerine na'tlarda geniş yer verilmektedir. Bu mucizelerin O'nun peygamberliğinin açık birer delîli olduğu üzerinde durulurken, diğer peygamberle mukayeseye gidilmiş ve neticede Hz.Muhammed'in mucizelerinin hem önemi, hem de Kur'ân-ı Kerîm mucizesinde olduğu gibi ebedî oluşuyla; kendisinden önceki peygamberlerden bu alanda da üstün oluşu vurgulanmıştır. Yine na't şâirleri Hz. Peygamber'in mucizelerini birer hidâyet vesilesi olarak ele alırken, şâirâne dehâları ölçüsünde hüsn-i ta'lil ve teşbihlerle bunların edebî izahlarına yer vermişler, sonuçta Yüce Peygamber'e yalnızca insanların değil, aynı zamanda taşların, ağaçların, hayvanların, güneşin ve ayın bile îmân ettiğini dile getirmişlerdir.

---

[1] Yahyâ Bey, D,21; ŞG,8.

9. HZ. PEYGAMBER'İN KIYÂMETTEKİ ÜSTÜNLÜĞÜ VE ŞEFAATİ

Türkler'in Hz.Peygamber'e duydukları sonsuz sevgi ve bu sevgiyi bütün edebî eserlere vazgeçilmez bir tertip husûsiyeti hâlinde yerleştirme yanında, şâirlerimizi na't vâdisine sevkeden en önemli husus şüphesiz ki Hz.Peygamber'in şefaatine nâil olma ümîdi olmuştur:

Naʿtdan gerçi ümīd-i şuʿarā
İntisāb etmedir ey şāh saña

Şeref Hanım, D,17

Şeref Hanım'ın açıkça belirttiği üzere şâirler; Hz. Peygamber'in yakınlığına, dolayısiyle şefaatine vesîle olması için O'na olan sevgilerini şiirle söze dökmüşler, nakış nakış işlemişlerdir. Diğer yandan na't şâirleri,Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de medhedip, Habîbullâh unvânını verdiği Yüce Peygamber'i övmeye beşer gücünün yetmediğini,na't yazmaktaki gâyenin yalnızca Hz.Peygamber'in şefaat ihsanına lâyık olma arzusundan kaynaklandığını belirtirken;[1] na'tı, cehennem korkusuna karşı âdetâ bir muska olarak telakkî etmişlerdir.[2]

Neticede na'tlar, yalnızca Hz.Peygamber'i medheden manzumeler olmakla kalmamış; her şâirin samimî bir dille günahkârlığını arz edip, Yüce Peygamber'in şefaatini taleb ettiği istiğfa' veyâ istimdâd mâhiyetinde şiirler olmuştur. Bu bakımdan na'tlarda Hz.Peygamber'in Şefîü'l-Müznibîn oluşu, ümmetinin günahkârlarına şefaat edeceği, diğer peygamberlerin "nefsim" diyerek yalnızca kendilerini düşüneceği o çetin hesap gününde; O'nun "ümmetim" diyerek kendine iman edenleri koruyacağı, Livâ-i Hamd ve Makâm-ı Mahmûd

---

[1] Rızâyî, NM 1, 29ª.
[2] İsmetî, D,28.

denilen şefaat yetkisinin sadece O'na âit olduğu ve bütün insanların şefaat için başvuracağı yegâne mercî oluşu dile getirilir.

9.1. HZ.PEYGAMBER'İN ŞEFAATİ :

"Her peygamberin kendine has ve kabûle mazhar olan bir duası vardır. Onunla Allâh'a dua etmiştir. Ancak ben duamı âhirette ümmetime şefaat etmek için saklıyorum." hadisinde[1] açıkça belirttiği gibi Peygamberimiz "Kalbinde birazcık, yalnızca bir hardal tanesi kadar bile îmânı olanlar..."[2] için şefaat edecek; Cenâb-ı Hakk'a, ümmetinin günahlarını affedip, cennete dâhil etmesi için duada bulunacaktır.

Mahşer gününde Allâh'ın azameti hâkim olduğu zaman, insanoğulları o müthiş hengâmede bir şefaatçi arayacak,bunun için başvurdukları her peygamberi kendi derdine düşmüş bulacak ve nihayet Hz.Muhammed'e geleceklerdir. Yüce Peygamber'in bütün peygamber ve insanların en önde geleni, seyyidi olduğu o zaman açıkça anlaşılacak; Hz.Peygamber, Allâh'dan şefaat için izin isteyecek ve "Cenâb-ı Hak; sana öyle verecek, öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnut olacaksın, bütün dilediklerin yerine gelecek." şeklindeki âyet[3] gerçekleşecek, kalbinde îmânın en küçük belirtisi olanlar O'nun şefaati ile İlâhî azaptan kurtulacaktır.

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin:

Ey ser-firāz-ı ḫalḳ etek senüñ el benüm
Şol gün ki ola bir ayaḳ üstinde biñ ayaḳ

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,13

---

1 Sahîh-i Buhârî, C.XII, s.332.
2 Şifâ-i Şerîf, s.221.
3 Ve'd-Duhâ, 93/5.

beytinde, bin ayak bir ayak üstünde şeklinde tarif edilen zaman, bütün insanların kıyâmet gününün efendisi Yüce Peygamber'in rahmet eteğine yapıştığı şefaat zamanıdır:

Şefā'atün demidür geldi yā Resūla'llāh
'İnāyet eyle ki gelmez 'ināyetüne zevāl

Necâtî, D,20

Bütün insanlar o zor anda "Terahhum Yâ Nebiyyallâh terahhum"[1] nidâlarıyla Hz.Peygamber'den şefaat taleb edecek, günahla kararan gönüller ve yüzler Yüce Peygamber'in yüzü suyu hürmetine bağışlanan şefaat, rahmet ve lutuf suyuyla ağaracaktır.[2] O gün gaflet ve dalâlet yoluna sapan ümmetin tek yardımcısı Hz.Peygamber'dir.[3] O'nun engin şefaat denizi isyankârları azap dalgalarıyla boğulmaktan kurtaracaktır.[4] "Aybın üstüne bir nokta koyarsan gayb olur" sözündeki gibi, Cenâb-ı Hakk'ın "nokta-i gufrân"ı olan Yüce Peygamber ile, ümmetinin ayıpları silinecek, yok olacaktır.[5]

Dünyâda iken; "Fakirlik iftiharımdır." diyen Resûlullâh'a inananlar için O'nun şefaati en büyük zenginliktir.[6] Fuzûlî, aynı mânâyı ifâde ederken, Hz.Peygamber'in şefaat cevherinin hazinesi olduğunu veyâ şefaat incisini çıkarmak için rahmet deryâsına daldığını söyler.[7]

Yine Fuzûlî:

Dārü'ş-şifā-yı ḥaşrde bīmār-ı ma'siyyet
Şehd-i şefā'atünden umar şerbet-i şifā

Fuzûlî, NM 1,61[a]

1 Kemal Paşazâde, YZ, 34.
2 Ahmed Paşa,D,11; Hayreti,D,6.
3 Necâtî,D,18; Şeref Hanım,D,9.
4 Zâtî, NM 1,21[a].
5 Yahyâ Bey,D,184.
6 Necâtî,D,19.
7 Fuzûlî, NM 1, 60[a]; D,261.

beytiyle; hadisle de bildirildiği gibi bal ve bal şerbeti-nin bir çok hastalığın tedavisinde kullanılan bir şifa unsuru olduğunu da hatırlatarak; günahkârlık hastalarının, mahşerde Hz.Peygamber'in şifâ yurdundan şefaat balının şerbetini ümid ettiğini dile getirir.

Diğer yandan Fuzûlî; Hz.Peygamber'in ümmetini kurtarabilmek için şefaate duyduğu iştiyâkın, O'nun en büyük zevki olduğunu ifâdeyle günahkârlığına şâirâne bir mazeret gösterir:

Ger bende ola tamām-ı tā'at
İẓhār neden bulur şefā'at

Fuzûlî, NM 1,60b

Ya da Yüce Peygamber'in yaratılışının cevherinde öylesine bir şefaat isteği, ümmetine karşı öyle bir merhameti vardır ki, kulun günahını arz etmesi, O'nun şefaatini gösterebilmesi için bir vesîle; âdetâ yapılan bir iyilik gibidir:

Ol ḳadar ẕevḳ-i şefā'at cevher-i ẕātuñda var
Kim gelür 'arż-ı ḫaṭā ma'nīde bir iḥsān saña

Fuzûlî, D,130

9.2.DİĞER PEYGAMBERLERİN "NEFSİM",HZ.PEYGAMBER'İN İSE "ÜMMETİM" DEMESİ :

Kıyamet günü bütün insanlar düz ve geniş bir meydanda toplanıp, güneşin bütün hararetiyle yaklaştığı an, korku ve dehşetleri tahammül olunmaz dereceye gelecektir.İşte o müdhiş zamanda halk çaresizlik içinde kendisine şefaatçi aramaya başlayacaktır. İlk olarak Hz.Âdem'e gidecek ve O'nun bütün insanların babası; Cenâb-ı Hakk'ın, kudret eliyle yaratıp kendi nefesinden hayat verdiği, melekleri O'na secde ile emrettiği yüce bir peygamber olduğunu anlatıp, O'ndan şefaat etmesini isteyeceklerdir. Ama Âdem AS, yasaklanan cennet meyvasından yiyerek isyankâr olduğunu,

Allâh'ın gazabından korkarak yalnızca kendisini kurtarabilmeyi düşündüğünü, "nefsî nefsî" yâni nefsim, kendim diyerek insanlara başka bir şefaatçi aramalarını söyleyecektir. Daha sonra insanlar sırasıyla Hz.Nûh'a, Hz.İbrâhim'e, Hz.Mûsâ'ya ve Hz.Îsâ'ya gidecek, Onlar'ın Allâh yanındaki değerini anlatıp, şefaat talebinde bulunacaklardır. Ama bu peygamberler de kendi ıstıraplarını dile getirip "nefsî" feryadıyla kendilerini düşündüklerini, şefaat yetkisine sahip olmadıklarını anlatacaktır. Bunun üzerine herkes Hz. Muhammed'e gelip, Allâh'ın en son ve en sevgili peygamberinden affolunmaları için Cenâb-ı Hakk'a şefaat etmesini dileyeceklerdir. Yüce Allâh'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Hz.Muhammed, secdeye kapanarak Cenâb-ı Hakk'a dua, hamd ve senâda bulunacaktır. O secdede iken Allâh: "Yâ Muhammed, başını kaldır, iste. Dileğin verilecektir, şefaat eyle. Şefaatin kabul edilecektir." hitabıyla Habîb'ine seslenecektir. Yüce Peygamber de: "Yâ Rab ümmetî, yâ Rab ümmetî" diyerek ümmetinin kurtuluşunu, ümmeti için şefaati dileyecektir.[1]

Edebiyatımızda ahvâl-i kıyâmet veyâ şefaat-nâme türündeki eserlerde kıyâmet gününün manzarası, insanların çâresizliği tasvir edilirken, Hz.Peygamber'in bu uzun hadisine geniş yer verilir. Na'tlarda da bu konu özetle anlatılır:[2]

Maḥşerde ṭuran enbiyā her birisi "nefsī" diye
Ol ümmetini dileye ẓī ümmetān-ı Muṣṭafā

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 10

Sen ümmetüñi isteyesin Ḥażret-i Ḥaḳ'dan
"Nefsī" diyicek cümle nebī rūz-ı ḳıyāmet

Zâtî, NM 1,21[a]

---

[1] Sahîh-i Buhârî, C.XI, s.123-126.

[2] Ahmedî, CH,62; Şeyhî,HŞ,17; Karamanlı Nizâmî,D,78; Kemal Paşazâde, YZ,37; Yahyâ Bey,D,19; Âşık Dertli, D,36-37.

O dehşetli günün ve şefaat hadisesinin en güzel tavsirini Şeyh Gâlib'in müseddes na'tında görüyoruz:

Ol dem ki velîlerle nebîler ḳala ḥayrān
Nefsî deyü dehşetle ḳopa cümleden efġān
Ye's ile ‹uṣātın ola aḥvāli perîşān
Destūr-ı şefā‹atle seniñdir yine meydān
Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib, D,56a

9.3.HZ.PEYGAMBER'İN KIYÂMETDE DİĞER PEYGAMBERLERDEN ÜSTÜNLÜĞÜ :

Hz.Muhammed, son peygamberdir. En son, en mükemmel ve ebedî din olan İslâmiyet'i tebliğ etmiş, kendisinden önceki dinleri iptâl etmiştir. Peygamberliği bütün insanlığı şâmildir. Cenâb-ı Hakk'ın Habîb'idir. Bütün bunlara bağlı olarak peygamberlerin en büyüğü, en yücesidir.O'nun diğer peygamberleri aşan bir diğer üstünlüğü de; kıyâmette, şefaat yetkisinin yalnızca kendisine has olmasıyla ortaya çıkacaktır. Na't şâirleri bu husûsu da ihmâl etmemişler; Yüce Peygamber'den şefaat dilerken, şefaatin tek sahibinin Habîb-i Kibriyâ olan Hz.Muhammed olduğunu belirtmişlerdir.[1] Şefaat hazinesinin yegâne muhafızı O'dur; dolayısiyle hem kendisinden önceki peygamberler, hem de O'ndan sonra gelen bütün insanlık Hz.Peygamber'in şefaatine muhtaçtır.[2] Ebedî dînin sahibi, ebediyyet mülkünün minberinde hutbesi okunan bir sultandır. Öyle bir sultan ki, mahşerde kurulacak İlâhî mahkemede tek sözü geçen, yalnızca O'nun hükmü yerine getirilen, sözü Allâh yanında makbul olan bir şâhlar şâhıdır:

---

1 Leylâ Hanım,D,3.
2 Fuzûlî,D,172.

Ḥuṭbeñ oḳunur minber-i iḳlīm-i beḳāda
Ḥükmüñ ṭutulur maḥkeme-i rūz-ı cezāda

Şeyh Gâlib,D, 56[a]

9.4.LİVÂ-İ HAMD :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hak'tan şefaat için izin aldığı zaman ümmeti O'nun şefaatinin gölgesine sığınacak, Livâ-i Hamd adı verilen sancağı altında toplanacaktır. O'nun mahşerdeki şefaatini sembolize eden bu bayrağın uzunluğunun bin yıllık, genişliğinin de beş yüz yıllık yol kadar olduğu ve üzerinde: "Bismillâhirrahmânirrahîm, El-hamdülillâhi Rabbi'l-Âlemîn ve Lâ İlâhe İllallâh Muhammeden Resûlullâh" yazılarının bulunduğu rivâyet edilir.[1]

Na'tlarda Livâ-i Hamd yanında "livâ-i inâyet, livâ-i mahabbet, rahmet alemi" olarak ele alınan bu bayrak, Hz. Peygamber'in; mahşerde ümmetinin serdârı olduğunu ve gölgesine sığınanları şefaatiyle kurtaracağını anlatmak üzere konu edilir.[2] O'nun himâye bayrağının gölgesi insanları mahşer gününün yakıcılığından koruyacaktır.[3] Bu yüzden îmân sahiplerinin tek arzusu, kıyâmette Livâ-i Hamd'ın gölgesine sığınabilmektir.[4]

Taşlıcalı Yahya, Hz.Peygamber'in mahşerdeki şefaatinin ve ümmetinin kurtuluşunun sembolü olan bu bayrağı insanları azap karanlığından çıkaran bir hidâyet mumu ve şefaat nûru olarak tarif eder:

Livāü'l-Ḥamd'idür şemʿ-i hidāyet
Olupdur bayraġı nūr-ı şefāʿat

Yahyâ Bey, YZ,5

---

1 Muhammediye Şerhi, C.II, s.359.
2 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,17; Kemal Paşazâde,YZ,35; Osman Nevres,D,3; İzzet Molla,D,3.
3 İsmetî,D,28.
4 Muhammed Lutfî, HH,51.

Ayrıca na't şâirleri Hz.Peygamber'in gölgesinin olmadığı şeklindeki mucizeden söz ederken, gölgesinin, mahşerde ümmetini kıyâmet güneşinin yakıcılığından koruması için bu dünyâda görülmeyip, âhiret gününe sakladığı konu edilir ve kısmen Livâ-i Hamd'in gölgesine telmih yapılır.[1]

9.5.MAKÂM-I MAHMÛD :

Kur'ân-ı Kerîm'de: "... ümîd edebilirsin, Rabb'in seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir." âyetiyle[2] kıyâmette Hz.Peygamber'e verilecek olan şefaat makâmı açıkça belirtilmiştir. Hadislerde bildirildiğine göre bu makâm; bütün insanların mahşer gününün yegâne şefaatçisini şükranla ta'zim edeceği, Livâ-i Hamd'ın altındaki büyük şefaat yeridir.[3] Yine: "Cenâb-ı Hak sana öyle verecek, öyle verecek ki tamâmen râzı ve hoşnud olacaksın ve bütün dileklerin yerine gelecek." şeklinde tefsir edilen "Rabbüke feterdâ" âyeti[4] ile Hz.Peygamber'in marziyye makâmında olduğu yâni, Allâh'ın O'ndan razı olup, cemâl tecellisine hakka'l-yakîn derecesinde mazher bulunduğunu ifâde ederken; kastedilen yüce mevki de Makâm-ı Muhmûd'dur.[5]

Sultan II.Bayezid'in:

Eyā muʿīn-i beşer raḥm ḳıl fütādelere
Şefāʿat āyeti şānunda çünki münzeldür

Adlî, D,20

beytinde yalnızca "şefaat âyeti" olarak dile getirilen bu iki âyet na'tlarda aynen iktibâs edilip, yalnızca Hz.Peygamber'e has olan bu makâmdan söz edilmiştir. Ancak Ma-

---

1 Fuzûlî, NM 1,60[b];Nâdirî,NM 1,90[b]; Hâletî,NM 1,13[a]; Rızâyî, NM 1,33[b].

2 Bkz. Âyetler Böl. 1.32. İsrâ, 17/79.

3 Sahîh-i Buhârî,C.II,s.574,C.XI,s.127-129;Şifâ-i Şerîf, s.223.

4 Bkz. Âyetler Böl. 1.70. Ve'd-Duhâ, 93/5.

5 Hak Dîni, C.VIII, s.5893.

kâm-ı Mahmûd'un şefaat yetkisi olmasından çok, Hz.Peygamber'in kıyâmet gününde de diğer peygamberlerden üstünlüğüne işâretle ele alındığını görüyoruz:

Ḳamudan gerçi Ḥaḳ ḫōşnūd olupdur
Maḳām ammā aña Maḥmūd olupdur

Aziz Mahmûd Hüdâyî,K,12[1]

9.6.HZ.PEYGAMBER'İN KIYÂMETTE TEK SIĞINILACAK MELCE OLUŞU :

Mahşerde insanların yardım ve himâye isteyebileceği tek kişi; o günün yegâne şefaatçisi, Makâm-ı Mahmûd ve Livâ-i Hamd'in sâhibi, Şefîü'l-Müznibîn Hz.Muhammed'dir. O'nun bütün ümmetinin hâmisi, günahkârların sığınacağı tek melce oluşu na'tlarda: "menba-ı deryâ-yı rahmet, melce-i erbâb-ı isyân, melce-i heme âlem, melce-i âsiyân-ı rû-siyehân, melâz u melce-i üftâdegân, me'vâ-yı rahm u melce-i rahmet, melâz-ı ibâd, penâh-ı âlem ü âdem" gibi terkiplerle anlatılır:[2]

"Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

Osman Kemâlî, DKAS,19

beytiyle Osman Kemâlî, Şefî adının ve hamd bayrağının sahibi olmakla tek sığınılacak kişinin Hz.Peygamber olduğunu ifâde eder. Son asır şâirlerinden Hüseyin Şemsî Ergüneş, Yüce Peygamber'in lutuf ve himâye kapısına baş açık, ayağı çıplak, çâresiz bir halde geldiklerini söyleyerek; o büyük hâmiye iltica etme isteğini yalvararak dile getirir:

---

1 Benzer bir örnek için bkz.Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,45.
2 Cem Sultan, SC,79; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Şehrî, NM 1,19b; Neşâtî, NM 1,81b; Sezâyî-i Gülşenî,D,5; Osman Kemâlî, DKAS,34; Şemsî,D,2.

Bürehne-pây u ser durduk kapına ey büyük melce
N'olur redd eyleme ey ümmetün hâmî-i zî-şânı

Şemsî, D,41

Neticede bütün bu örneklerde görüldüğü gibi; kültürümüzde, edebiyatımızda mahşer-nâme veyâ ahvâl-i kıyâmet tarzında manzum, mensur, küçük, büyük müstakil eserler yanında; na'tlarda da çok sayıda telmihlerle bu konu etraflıca ele alınmıştır. Böylelikle na'tların, asıl mevzuu Hz. Peygamber'i medhetmek olurken; önemli oranda da şâirin şefaat talebini dile getirdiği âdetâ manzum arzuhaller durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

10. HZ. PEYGAMBER'E ATFEDİLEN EDEBÎ VE TASAVVUFÎ MOTİFLER

Na'tlarda Hz.Peygamber'in isim ve sıfatları, hayatı bedenî özellikleri, mucizeleri, şefaati gibi konular yanında, bunlara bağlı olarak Hz.Peygamber için bazı edebî ve tasavvufî teşbihler kullanıldığını görüyoruz. Şâirlerin tasavvur, tahayyül ve tefekkür kâbiliyetleri ile orijinal teşbihler bulmadaki hünerlerini gösteren bu hususlar; dîvan edebiyatında sevgili için kullanılan benzetmelerle genel olarak aynıdır. Ancak birer motif olarak telakkî ettiğimiz bu benzetme unsurlarının ardında doğrudan Hz.Peygamber'e dâir husûsiyetlerin bulunması konumuz itibâriyle önemlidir. Bu yüzden bu motifleri, Türkçe karşılıkları veya en çok kullanılan şekilleriyle alfabetik sırada vererek, Hz.Peygamber'e atfedilmesindeki sebepleri ve örneklerini belirtiyoruz.

10.1. ÂB-I HAYÂT (Âb-ı Bekâ, Âb-ı Zülâl) :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği elçisi, dolayısıyla; sürekli canlılığın, hayâtiyetin sembolü olan peygamberdir. Nitekim rahmet-yağmur-su ilişkisi ve dört unsurdan her birinin bir peygambere işâret ettiği (toprak-Hz.Âdem, ateş-Hz.İbrâhim, hava-Hz.İsâ, su-Hz.Muhammed) görüşü de bu düşünceye bağlıdır.

Na'tlarda Hz.Peygamber, şefaat sahibi olmakla ebedî saadetin, feyzin âb-ı hayatı, "ser-çeşme-i âb-ı bekâ, menba-ı âb-ı zülâl olarak ele alınır:[1]

Ey menbaʿ-ı mürüvvet ü mā'ü'l-ḥayāt-ı feyż
Ey ṣāḥib-i şefāʿat ü hem Kevser āfitāb

Cezmî, NM 1,4[a]

---

[1] Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Rûhî-i Bağdâdî, K, 82.

10.2. ANKÂ :

Zümrüdüankâ da denilen, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan ve ismen mevcut, cismen meçhul bu kuş edebiyatımızda kanaatin, vahdetin ve mürşid-i kâmilin sembolüdür. Yalnızca Fevrî'nin na'tında gördüğümüz bu benzetme, Hz.Peygamber'in Mi'râc gecesi Cenâb-ı Hakk'a "ehadiyyet" makâmında yaklaşmasına telmihle ele alınmıştır:

ʿAnḳā-yı Ḳāf-ı ḳurb u muḳīm-i maḳam-ı üns
Dānā-yı rāz u ʿārif-i esrār-ı bī-şumār

Fevrî, NM 1,66[a]

10.3. AY (Bedr, Mâh, Meh, Tolu Meh) :

Hz.Peygamber için en çok kullanılan motiflerden birisi aydır. Peygamberliğinin devr-i kamere has olması; ayın geceyi aydınlattığı gibi, Yüce Peygamber'in gelişiyle cehâlet ve küfür karanlığının yok olması; O'nun her türlü noksandan uzak oluşuyla dolunaya benzetilmesi itibâriyle kullanılan bu benzetme: "bedr-i dücâ, mâh-ı münîr, tâbân, mâh-ı Ümmü'l-Kurâ, mâh-ı isrâ, mâh-ı evc-i ıstıfâ, meh-i burc-ı risâlet, meh-i sipihr-i nübüvvet, meh-i burc-ı şer', mâh-ı sipihr-i cemâl" gibi terkiplerle yer alır.[1]

Ayrıca Yüce Peygamber'in Tâ-Hâ isminin ebced karşılığının da on dört olması dolayısiyle; bizzat Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Habîb'ine ayın on dördü olarak hitâb ettiği belirtilir.[2]

---

1 Ahmedî, CH,65; Şeyhî,HŞ,16; Mehmed, IN,67; Karamanlı Nizâmî,D,76; Fuzûlî,D,21; Fevrî,NM 1,66[a]; Yahyâ Bey D,183; YZ,5; Rûhî-i Bağdâdî,K,82; Âzerî, NM 3[a]; Nev'îzâde Atâyî, H,123; Fehîm-i Kadîm, NM 1,58[a]; Şeyh Gâlib,D,2[a]; HA,2[a]; Garîbî,D,4; Müştâk,D,3; Aynî,D,2; Muhammed Lutfî,HH,93; Ahmet Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri, 35.

2 Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.

Bu yüzden Hz.Peygamber, dünyayı cehâlet, dalâlet ve küfür karanlığından îmân nûruna ulaştıran bir aydır:

İhâta eylemiş iken cihânı zulmet-i fetret
Münevver eyledin bedrü'd-dücâsın yâ Habîba'llâh

Kuddûsî, D, 527

Ancak öyle bir aydır ki getirdiği ebedi dinle ebediyyen ışık saçacak, zevâli olmayan, Hakk'ın nûrunu aksettiren bir ay...:

Risâlet burcınun mâh-ı mukîmi
Sa'âdet dürcinün dürr-i yetîmi

Güvâhî, PN, 92

10.4. ÂYET-İ RAHMET :

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[1] âyetinin de ifâde ettiği gibi Hz.Peygamber bütün kâinâta Cenâb-ı Hakk'ın rahmetini ulaştıran bir elçi; Hak'dan kullara gönderilen bir rahmet âyetidir:[2]

Olmış cihānda āyet-i raḥmet o nūr-ı maḥż
İtmiş o nūr-ı pāki Ḫudā intiḫāb-ı feyż

Cezmî, NM 1, 5[a]

10.5. AYNA (Âyîne, Mir'ât) :

Cenâb-ı Hak zât âleminde gizli bir hazine iken tanınmayı istemiş, bunun için Hz.Peygamber'i ve aralarından Hz.Peygamber'in zuhûru için insanları yaratmıştır. O yüzden insanlar ve bilhassa bütün insanlığın özü olan Yüce Peygamber, İlâhî sıfatları aksettiren bir aynaya benzetilir:

---

1 Enbiyâ, 21/107.
2 Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,9; Haylî, NM 1, 14[b].

Maẓhar-ı ḫūrşīd-i ẕāt āyīne-i sırr-ı ṣıfāt
Bāhirü'l-āyāt-ı Mevlānā Ḥabīb-i Kibriyā

Aynî,D,2

Öyle bir ayna ki Allah'ın cemâlini gösteren, âdetâ Cenâb-ı Hakk'ın göründüğü bir ayna:

Mir'āt-ı cemāl-i Lā-Yezālī
Manẓūr-ı Cenāb-ı Rabb-i ʿİzzet

Nazîm,D, 177

Seni mir'ât edindi zâtına Allah Azîmü'ş-Şân
Gören senden görünen Hazretü'z-Zât yâ Resûlallah

Şemsî, D,81

Bu yüzden na't şâirleri Hz.Peygamber'i; hem âyîne hem âyîne-dân, âyîne-i cemâl, âyîne-i manzûr, âyîne-i hubb u vedâd, âyîne-i Rahmânî, âyîne-i kudret, manzûr-ı Hak, âyîne-i vahdet-i İlâhî, âyîne-i dîdâr-ı tecellî, âyîne-i ihsân-ı ezel, Mir'ât-ı Hudâ şeklinde terkiplerle anlatmışlardır.[1]

Ahmed Paşa aynı muhtevâyı ifâde ederken; gümüş aynaların okside olmaması için mahfazaya konulduğu gibi, Cenâb-ı Hakk'ın cemâline bir ayna olan Hz.Peygamber için bütün insanlığın bir kılıf olduğunu dile getirir:

Dünyāda ḳadrüñi ḳaçan idrāk ide bu ḫalḳ
Ki anlar niyām oldı sen āyīne-i Ḫudā

Ahmed Paşa,D,11

10.6. BULUT (Ebr, Sehâb) :

Hz.Peygamber gökle ilgili olarak güneş veya aya benzetilirken, birkaç şâir de O'nu buluta benzetir. Bunlardan

---

[1] Nesîmî,D,43; Hâkânî,NM 1,13b; Şehrî,NM 1,41b; Cezmî,NM 1, 5a; Dânişî,NM 1,16b; Nâbî,D,7; Azîz Mahmud Hüdâyî,K,44; Nazîm,D,160; Şeyh Gâlib,D,55b,179b; HA,2b; Muhammed Lutfî, HH,51; Şemsî,D,2.

Şeyhî; Yüce Peygamber'i, vefâ bağının bahar bulutu şeklinde tamamen edebî bir teşbihle ele alır.[1] Cezmî ise dinin sevgi ve şefkat yağmurlarını saçan feyzli, bereketli bir bulut ifâdesiyle Hz.Peygamber'in tükenmeyen hoşgörüsüne, sonsuz merhametine işâret eder:

ʿĀlī-cenāb-ı feyż şeh-i mülk-i merḥamet
Bārān-nisār-ı ʿāṭıfet-i dīn seḥāb-ı feyż

Cezmî,NM 1,5[a]

Mirâciyyesi ile meşhur on yedinci asır şâiri Ganî-zâde Nâdirî de, bir na'tında Hz.Peygamber'in mi'râc gecesi göklere yükseldiği zaman; arşın kubbesinin O'na bir zemin olduğu düşüncesiyle Peygamber'i buluta benzetir.[2]

Yine Nâdirî'nin aynı na'tta Hz.Peygamber'i bolluk, bereket ve cömertliğin sembolü olan nisan bulutuna teşbih ettiğini görüyoruz. Burada Hz.İbrâhim'le ilgili bir mucizeye de telmih yapılır. Putlara tapmayı reddeden Hz.İbrâhîm'i Nemrûd ateşe atmış; ama İlâhî bir mucizeyle ateş, gül bahçesine dönmüştür. Nâdirî; o kavurucu sıcaklığın, ilkbahar güzelliğine dönmesini bir nisan bulutu olan Hz. Peygamber'in rahmetinin feyzine bağlar:

Maḥv idüp ol faṣl-ı tābistānı itdi nev-bahār
Feyż-i āb-ı raḥmetüñ ey ebr-i nīsān-ı yaḳīn

Nâdirî, NM 1,91a

10.7. BÜLBÜL (Andelîb) :

Yüce Peygamber, mi'râc gecesi Cenâb-ı Hak'la görüşmesi, vasıtasız olarak vahiy alması ve Kur'ân-ı Kerîm'i insanlara tebliğ etmesi sebebiyle bülbüle benzetilir:

Meclisüñdür gülistān-ı bāġ-ı firdevs-i berīn
Ḥażretüñdür bülbül-i gülzār-ı Ḳur'ān-ı Mübīn

Zâtî, NM 1,21[b]

---

[1] Şeyhî, HŞ, 16.
[2] Nâdirî, NM 1, 91[b].

Aynı mâhiyette "bülbül-i hakâyık, ışk bülbülü, bülbül-i bâğ-ı belâgat, bülbül-i bostân-ı kuds, bülbül-i arş-âşiyân, bülbül-i gülzâr-ı "mâ evhâ"„ gibi terkipler de kullanılmıştır.[1]

10.8. CEVHER (Gevher) :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı cevher, Hz.Peygamber'in nûru; Akl-ı Kül, Akl-ı Evvel de denilen Nûr-ı Muhammedî'dir:

Yoḳ naẓīri anuñ efrād-ı beşerde ancaḳ
ʿAḳl-ı küll cevher-i pākīzesinüñ tev'emidür

Cevrî,D, 62

Bu cevherden bütün kâinât yaratılmıştır. Dolayısiyle araz olarak telakkî edilen, görünen her şeyin varlığı bu bâkî cevhere bağlıdır. Bu itibarla Hz.Peygamber'in nûru nizâm-ı kâinât yani yaratılış kanunu, yaratılışın yegâne sebebi; O'nun dışındaki her şey de varlığını O'na borçlu olan arazlardır:

Cevher-i ẕātuñla ʿālem bir ʿaraż
Āferīnişden vücūduñdur ġaraż

Nazîm,D, 193[2]

10.9. DENİZ (Bahr, Deryâ, Kulzüm, Ummân) :

Na'tlarda Yüce Peygamber; "ilm bahri, bahr-i kerâmet, bahr-i kerem, bahr-i sehâ, deryâ-yı sehâ, kulzüm-i şefkat, hakîkat ilminin ummânı, cûd ummânı" gibi ifâdeler-

[1] Şeyyad Hamza, ŞHBM,6,10; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Zâtî, NM 1,22[a]; Rûhû-i Bağdâdî,K,4; Şirî,NM 1,35[a], Celîlî, NM 1, 10[b]; Aynî,D,2.

[2] Ayrıca bkz.Şeyhoğlu Mustafa,HN,134,135;Nesîmî,D,42;Fuzûlî,D,164;Rûhî-i Bağdâdî,K,4,82;Âzerî,NM 1,2[b];Cevrî,D,64; Nâbî, D,10; Nazîm,D,336; Şeyh Gâlib,D,2[b].

le, ilmi ve şefaatiyle kendini gösterecek olan cömertliği ile engin bir denize benzetilir.[1] Fuzûlî ise; denizin bâkîliği, dalganın geçici olmayı sembolize etmesi dolayısıyle Hz.Peygamber'i ebedî risâletin denizi, diğer peygamberleri de bu denizde sona eren dalgalar olarak ele alır:

Müntehî şer'üñe edyān-ı tamāmī-i rusül
Baḥrsen sā'ir-i erbāb-ı risālet emvāc

Fuzûlî,D,172

10.10. DEVÂ (Dârü'ş-şifâ, Dermân, Merhem, Şifâ) :

Hz.Peygamber, günahla kararan, hastalanan gönülleri şefaatiyle iyileştirmesi ve günah derdine, şefaat panzehirini sunmasıyla "şifâ-yı kulûb" (kalplerin şifâsı)dır. İsyan ve günahkârlık hastalarını yalnızca O'nun şefaati kurtarabilir:[2]

Muḥammed dīn Muḥammed cān Muḥammed
Göñüller derdine dermān Muḥammed

Şeyhoğlu Mustafa, HN,134

'Alīl-i derd-i 'iṣyāna devāsın yā Resūla'llāh
Bize sūy-ı cināna reh-nümāsın yā Resūla'llāh

Leylâ Hanım,D,3

10.11. DÜRR-İ YETÎM (Gevher-i Yek-dâne) :

Hz.Peygamber; henüz doğmadan önce babasını, küçük yaştayken de annesini kaybetmiş, hem öksüz hem de yetîm büyümüştür. Ancak dürr-i yetîm motifi O'na bu özelliğinden

1 Ahmedî,İN,3[b]; Şeyhoğlu Mustafa,HN,134; Fuzûlû,D,24,25; Yahyâ Bey,D,20; Âzerî, NM 1,3[a]; Şeref Hanım,D,19; Senîh-i Mevlevî,D,3; Salih Baba,D,163.

2 Şeyyad Hamza,ŞHBM,11; Mehmed,İN,67; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,19; Kıvâmî,FSM,9; Yahyâ Bey,ŞG,9; Cinânî,NM 1,11[b]; Niyâzî-i Mısrî,D,36[a];Şeref Hanım,D,17;Senîh-i Mevlevî,D,3.

dolayı değil; sadefin içinde tek başına oluşan incinin değerli olması gibi, iki cihan sadefinin yegâne incisi, en değerli varlığı olması sebebiyle atfedilir, Bu husûsu Şeyhî ve Fevrî açıkça dile getirmişlerdir:

Yek dānesin cihān ṣadefinde güher bigi
İy bī-bedel yetīm anuñ içün dinür saña

Şeyhî, HŞ,18

Gerçi yetīm dirler evet ṣol dür-i yetīm
Kim ḫācegān bulmadı hergiz bahāsını

Fevrî,NM 1, 66[a]

Na'tlarda "dürr-i girân-mâye, dürretü't-tâc, dür-i kudret, gevher-i bahr-i hıred, güher-i kân-ı kerem"[1] şekillerinde ele alınan dürr-i yetîmin sadefinin dokuz felek (dür-i nüh-hokka-i târem, dür-i nüh-sadef)[2] veyâ iki cihan, dünyâ ve âhiret olduğu belirtilir:[3]

Yüzüñi görmeye olmaz iki ᶜālem bahā
Gevher-i yek-dānesin sen iki ᶜālem bir ṣadef

Zâtî,NM 1, 21[a]

Yahyâ Bey ise yalnızca Hz.Peygamber'in zuhuru için yaratılan bütün insanlığın o dürr-i yetîme sadef olduğunu söyler:

Oldı dürr-i yetīm o ḫayr-ı ḫalef
Ḳālıb-ı ādem idi aña ṣadef

Yahyâ Bey, ŞG,9

Sünbülzâde Vehbî, Yüce Peygamber'in sonsuz merhameti ve yetimlere gösterdiği şefkat sebebiyle dürr-i yetîm

1 Şeyhî,HŞ,16; Hayretî,D,6; Güvâhî,PN,92;Âzerî,NM 1,2[b]; Cezmî,NM 1,5[a];Nâdirî,NM 1,91[b];Nâbî,D,7; Osman Nevres,D, 4; Şeref Hanım,D,18; Müştâk,D,3.

2 Riyâzî, D,5; İffet Bursevî,D,41.

3 Tâcîzâde Çafer Çelebi, D,13; Hâletî NM 1, 12[b].

adıyla anıldığını dile getirir:

Nevāziş itdigi-çün her yetīme
Aña dürr-i yetīm olmış temīme

Sünbülzâde Vehbî,D,5

Fuzûlî, Hz.Peygamber'in yaratılışın mücevher kutusunda bir inci için olması mümkün her kusurdan müberrâ[1] bir dürr-i yetîm olduğunu söylerken, iki cihân mahsûlünün o tek inciye bahâ olamayacağını şâheser bir beyitle ifâde eder:[2]

Oldı bāzār-ı cihān revnakı bir dürr-i yetīm
Ki degül iki cihān hāsılı ol dürre bahā

Fuzûlî,D,129

10.12. GÜL (Gülbün,Gonca,Verd) :

Çiçeklerin şâhı olan gül, edebiyatımızda ve kültürümüzde peygamberlik bağının gülü,sultân-ı enbiyâ Hz.Muhammed'in remzidir. Na'tlarda çok sık ele alınan bu motif;"müminler gülü, gül-i ra'nâ, gül-i ter, gül-i zîbâ, gül-i bîhâr, gül-i hoş-bûy-ı gülşen-i risâlet, gül-i gülzâr-ı tarâvet, gül-i gülzâr-ı risâlet, gülbün-i ma'rifet, gülbün-i bâğ-ı risâlet, gül-i nev-reste-i harem, gül-i maksûd,gül-i destâr-ı murâd, verd-i gülistân-ı kuds" gibi terkiplerle ifâde edilir.[3] Bu arada Yüce Peygamber'in peygamberlik bağının ezelde açılan ilk gülü olduğu, O'nun Evvel ismine işâretle konu edilir:

Ezel bāğ-ı risāletde gül-i handān olan dilber
O meydān-ı hidāyetde nūr-ı Yezdān olan dilber

Muhammed Lutfî,HH,93

---

1 Fuzûlî,D,294.

2 Ayrıca Bkz. Cem Sultan, SC, 74.

3 Şeyyad Hamza,ŞHBM,10;Rûhî-i Bağdâdî,K,4;Zâtî,NM 1,21[a]; Nev'î,NM 1,89[b];Âzerî,NM 1,2[b];Şîrî,NM 1,35[a];Dânişî,NM 1,16[b];Riyâzî,D,7;Azîz,NM 3,17[a]; Nâbî,D,12;NM 1,90[a];Nazîm,D,234; Şeref Hanım, D,9,15-16,19.

10.13. GÜNEŞ (Âfitâb,Hurşîd,Mihr,Neyyir,Şems) :

Nûr-ı Muhammedî'nin sahîbi olan Hz.Peygamber, nûruyla iki cihânı aydınlatan bir güneştir. Cismânî varlığı ve peygamberliğiyle de yeryüzünün cehâlet ve günahlarla kaplanan ufuklarını karanlıktan kurtaran bir hidâyet güneşi olmuştur. Bu bakımdan na'tlarda; "âfitâb-ı feyz, âfitâb-ı bezm-i "ev ednâ", hurşîd-i her dü-kevn, hurşîd-i rahşân-ı hidâyet, hurşîd-i subh-ı dîn, mihr-i eflâk-i nübüvvet, mihr-i evc-i nübüvvet, mihr-i hüdâ, mihr-i pür-nûr-ı âlem-i eşbâh, neyyir-i azam, neyyir-i maşrık-ı ezel,şems-i tâbân-ı risâlet, şems-i kadîm" şeklinde ifâdelerle ele alınır.[1] Bu örneklerde görüleceği üzere O; ezel âleminin, iki cihânın, hidâyet göğünün, dîn sabahının, kıyâmet gününün ve peygamberlik ufkunun tek ışığı, muazzam güneşidir:

Güneş,ay,bunca yıldızlar delîl-i nur-ı vechindir
Ezelden âfitâb-ı dü-cihânsın yâ Resûlallâh

Şemsî,D,34

Dünyada hidâyet, âhirette şefaat şeklinde tecellî eden ışığı her an dünyaya rahmet saçmaktadır:

Ey āfitāb-ı sipihr-i nübüvvet iḥsānuñ
Hemīşe pertev-i raḥmet-niṡār-ı dünyādur

....

O mihr-i evc-i nübüvvet ṣabāḥ-ı ḥaşre degin
Żiyā-yı raḥmeti ʿālemlere hüveydādur

Cezmî, NM 1, 6b

---

1 Fuzûlî,D,21; Kemal Paşazâde,YZ,36; Rûhî-i Bağdâdî,K,82; Yahyâ Bey,D,6; Abdî,NM 1,56b; Fehîm-i Kadîm,NM 1,58a; Riyâzî,D,5; Atâyî,H,122; NM 1,54a; İsmetî,D,1; Fevrî, NM 1,66a; Neşâtî,NM 1,81b; Rızâyî,NM 1,28b; Cezmî,NM 1, 5a; Nazîm,D,470; Şeref Hanım,D,10; İzzet Molla,D,3; Muhammed Lutfî, HH,51; Şemsî,D,41.

Fuzûlî ise, Hz.Peygamber-güneş münâsebetini daha farklı bir açıdan ele alır. Her biri birer hidâyet güneşi olan diğer peygamberler, Yüce Peygamber'in güneşinin ışığında tıpkı Sühâ yıldızı gibi görünmez olmuş; O'ndan önceki dinlerin en mükemmelini getirmesiyle, hepsi yokluğa karışmıştır:

Çıḫdı bir gün ki żiyāsında tamāmī-i rusül
Oldı maḥv eyle ki ḫūrşīd şuʿāında Sühā

Fuzûlî,D,129

10.14 HAMÂME, HÜMÂ:

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hak'dan aldığı vahiyleri halka tebliğ etmesiyle haberci güvercine benzetilir:

Ey bāġ-ı risālete ḥamāme
V'ey ṭūṭī-i sebz-gūn- imāme

Celîlî,NM 1,10[b]

Veya gölgesi yere düşmeyen, Cenâb-ı Hakk'a yakınlık göğünde uçan[1] bir hümâdır:

Ẓıllı yire düşmese revādur
Ol yirlere ḳonmayan hümādur

Kafzâde Fâizî,NM 1,73[a]

10.15. İMÂME, VÂSITA :

İmâme, tesbihin başlığına verilen isimdir. Tesbih çekilirken bu kısımdan başlanır, yine burada bitirilir.Hz. Peygamber'in imâmeye benzetilmesi de; "Âdem su ile toprak arasında iken peygamberdim." hadisinde belittiği gibi hem ilk, hem de son peygamber olmasından kaynaklanır:

---

1 Rızâyî, NM 1, 27[b].

Sübḥada çün imāme-i fāḫir
Oldı bu ʿuḳde Evvel ü Āḫir

Nev'izâde Aṭâyî,H, 125

Diğer peygamberler tesbih dizisinin tanelerine benzetilirken, Hz.Muhammed, bu taneleri birleştiren imâme; diğer yandan, kâinât nizamının şahsında intizama kavuştuğu düğüm, vâsıtadır:

Ey emr-i şerʿi rābıṭa-ı ʿaḳd-ı intiẓām
Ve'y ẕāt-ı pāki vāsıṭa-ı ʿıḳd-ı mümkināt

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,12

10.16. KIBLE-NÜMÂ :

Kıble-nümâ, kıbleyi gösteren, pusula demektir.Yüce Peygamber de insanlara tevhîd yolunu, bir Allâh'a îman ve yalnızca O'na ibâdet etmeyi bildirmiş, dolayısıyla Cenâb-ı Hakk'a yönelmeyi öğretmiştir. Bu itibarla ümmetinin kıble-nümâsı, rehberi, yol göstericisidir:[1]

Ey ḳıble-nümā-yı ehl-i ṭāʿat
Gencīne-i gevher-i şefāʿat

Fuzûlî,NM 1,60a

10.17. KÎMYÂ :

Kîmyâ, maddenin tabiatını değiştirerek değersiz madenleri kıymetli madenlere, altına dönüştürme ilmidir. Hz. Peygamber'e kîmyâ denilmesi ise varlığının dünyanın yaratılışındaki iksir, kîmyâ veya asıl gâye oluşu sebebiyledir:

Dünyā ẕeheb cibāl ile aldayımaz seni
Ey ẕātuñ āferīniş-i dünyāya kīmyā

Ahmed Paşa,D,11

1 Nazîm,D,160; Leylâ Hanım,D,3.

Ḳamu ten ṭopraġ u taş u ḳiyādur
Anuñ cism-i şerīfi kīmyādur

Mehmed, IN,67

Tâcîzâde Cafer Çelebi'nin na'tında Hz.Peygamber'in tek nazarıyla bir çok bakır gibi kalbi saf altına çeviren kîmyâ olduğu ifâde edilir. Beyitteki bakır mânâsındaki mis ile kalp ve ham; zer-i hâlis ile de kâmil kalpler kastedilir:

Nice mis gibi ḳalbi bir naẓarda
Zer-i ḫāliṣ idici kīmyāsın

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,19

10.18. MA'DEN (Kân, Menba, Ser-Çeşme) :

Hz.Peygamber na'tlarda fazîlet, ilim, cömertlik, ebedî saadet, sıdk u vefâ, güzel ahlâk ve şefaat kaynağı olarak ele alınır.[1] Niyâzî-i Mısrî ise Yüce Peygamber'in bütün kâinâtın vücuda gelmesindeki yegâne kaynak olduğunu dile getirir:

Ẓuhūr-ı kā'inātuñ maʿdinisin yā Resūla'llāh
Rumūz-ı "küntü kenz"üñ maḫzenisin yā Resūla'llāh

Niyâzî-i Mısrî,D, 36[a]

10.19. MENŞÛR (Nâme) :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve yasaklarını bildirmek ve günahkârlara şefaat etmek üzere gönderilmiş bir ferman veya mektup olarak ele alınır. Bu benzetmeyi doğrulayan bir husus da Hz.Peygamber'in sırtındaki mühr-i

1 Şeyyad Hamza,ŞHBM,10,11,13; Ahmedî,İN,3[b]; Şeyhoğlu Mustafa,HN,134; Mehmed,IN,69; Şeyhî,HŞ,21; Zâtî,NM 1,20[a]; Rûhî-i Bağdâdî,K,4,82; Hayretî,D,5; Yahyâ Bey,D,20; Âzerî,NM 1,3[a]; Azîz Mahmûd Hüdâyî,K,96; Aynî,D,2; Osman Kemâlî, DKAS,19; Şemsî,D,2,41.

nübüvvettir. Ferman ve mektupların mühürlenmesinin âdet olduğu gibi; Hz.Peygamber de Hak eliyle mühürlenmiş bir nâme, nâme-i şefkat, şefkat-nâme veya menşûr-ı Hak'tır:[1]

Ḫalḳa menşūr-ı Ḥaḳ'dur ol server
Mühr olur ẓahr-ı nāmede eks̱er

Hâletî, NM 1,13a

10.20. MERDÜM-İ DÎDE (Kurratu'l-Ayn) :

Hz.Peygamber, kâinâttaki en değerli varlık, âdetâ iki cihânın gözbebeğidir:[2]

Zihī Maḥbūb-ı Ḥaḳ maṭlūb-ı kevneyn
Ki oldı ʿālemeyne ḳurratu'l-ʿayn

Yahyâ Bey,YZ,6

Nâbî ise Yüce Peygamber'i mücerred hayat mefhumu ve insan nazarında en aziz şey olan cânın göz bebeği olarak niteler:

Merdüm-i dīde-i cān maʿnī-i sırr-ı Ḳur'ān
Maḳṣad-ı kevn ü mekān bāʿis̱-i naḳş-ı īcād

Nâbî,D,7

10.21. MEYVE (Çekirdek, Tohum) :

Tasavvufda; dünyâ bir bağ, insan ağaç, diğer canlılar bu ağacın yaprakları, peygamberler meyveleri, Hz.Peygamber de o meyvelerin özü, çekirdeğidir. Çekirdeği ekerseniz, fidan verir, ağaç olur; yine meyve verir, nihâyetinde tekrar çekirdeğe döner. Hz.Peygamber-meyve-çekirdek münâsebeti de O'nun ilk ve son peygamber, Evvel ve Âhir oluşuna dayanır:[3]

---

[1] Diğer örnekler için bkz.Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, Peygamberlik Mührü.

[2] Şeyhî, HŞ,17.

[3] Şeyhî,HŞ,18; Rûhî-i Bağdâdî,K,82.

Cihān bāġında insān bir şecerdür ġayrılar yaprak
Nebīler meyvedür sen zübdesisin yā Resūla'llāh

Niyâzî-i Mısrî,D,36[a]

N'ola ḫōş-bū olursa ger ezhār
Meyvedür çün murād-ı āḫir-kār

N'ola ger evvel olsa berg-i şecer
Nākıṣ olur mı hīç kemāl-i s̱emer

Çün dıraḫt oldı meyveden ẓāhir
Meyve hem evvel oldı hem āḫir

Nev'î, NM 1,89[b]

10.22. MİFTÂH (Kilîd) :

Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın gizli bir hazine olan zâtına (Küntü kenz...,) mazhar olmuş; O'nun nûrundan da kâinât yaratılmıştır. Dolayısiyle İlâhî hazinenin, âlemlerin ve dînin, bütünüyle yaratılışın anahtarı Hz.Peygamber'dir:[1]

İlāhī maḫzenüñ fetḥine miftāḥ
Melāhī ẓulmeti def'ine mıṣbāḥ

Şeyhî,HŞ, 16

Cihānı açmaḳ içün ṭapşuruldı ḥażretine
Kelīd-i maḫzen-i maḥrūsa-i vuḳūf u şu'ūr

Fuzûlî,D,21

10.23.MÜRŞİD (Rehber,Reh-bîn,Reh-Nümâ,Pîr,Pîşvâ) :

Hz.Peygamber, tebliğ ettiği din ve hidâyetiyle insanlara doğru yolu, Hakk'a ulaşan yolu gösteren bir rehber,

1 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Cem Sultan, SC,82; Yahyâ Bey, D, 245.

bir mürşiddir:[1]

Mürşid-i rāh-ı Hüdā'sın pertev-i nūr-ı likā
Hak yolında dīde-i ervāha şer'ündür delīl

Kıvâmî,FSM,8

Reh-nümā olduñ gelüp güm-rehlere
Rāh-ı Hakk'a eyleyüp çün ihtidā

İsmetî,D,29

10.24. ÖZ (Asl, Hulâsa, Lübb, Zübde) :

Yüce Peygamber, "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi kâinâtın yaratılışındaki yegâne sebep, dolayısıyla bütün âlemlerin, insan neslinin,yaratılışın özü ve aslıdır. Bu bakımdan na'tlarda; "asl-ı âlem, asl-ı ihsân-ı niam, hulâsa-i kevneyn, lübb-i ma'nâ, zübde-i evlâd-ı Âdem, zübde-i "kün fekân", zübde-i mecmû-ı kâinât"[2] gibi terkiplerle ele alınır:[3]

Zübde-i "kün fekān" Muhammed'dür
Gevher-i lā-mekān Muhammed'dür

Fazlî,GB,5[b]

Cenābıdur bu dü-'âlemde maksad-ı aslī
O zübde zāt heme kā'ināt-ı yektādur

Cezmî,NM 1,6[b]

---

1 Ahmedî,İN,3[b]; CH,61; Mehmed,IN,68; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,18; Hayretî,D,5; Yahyâ Bey,YZ,4; Fazlî,GB,5[b]; Leylâ Hanım,D,3; Müştâk,D,2.

2 Necâtî,D,18; Zâtî,NM 1,20[a]; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,13; Cevrî,D,62,63; Nâbî,D,7; Esrar Dede,D,147.

10.25. RÛH (Cân) :

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı rûh, Hz.Peygamber'in rûhudur. Diğer rûhlar, O'nun rûhundan yaratılmıştır. Bu itibarla Yüce Peygamber'e rûhların babası mânâsında Ebu'l-Ervâh denilir.[1] Na'tlarda bu konuya temas edilmesi yanında, Hz.Peygamber için rûh motifi de ele alınır. "Rûh-ı ervâh-ı alâ, rûh-ı âdem, rûh-ı âlem, cân-ı âlem, rûh-ı revân, rûh-ı mücessem" gibi terkipler kullanan şâirler;[2] Hz.Peygamber'in bütün rûhların kaynağı olduğunu, kâinâta O'nun hayâtiyet verdiğini ve bu özelliklerinden dolayı âdetâ bir mücessem rûh oluşunu konu edinirler:

Bir mücessem rūḥsın ey rūḥ-ı cism-i kā'ināt
Meskenüñ olsa ʿaceb mi mehbiṭ-i Rūḥu'l-Emīn

Zâtî,NM 1,20[a]

Mülk-i dile ḫānumuz ʿāleme sulṭānumuz
Mürde dile cānumuz ṣallī ve sellim ʿaleyh

Rûhî-i Bağdâdî,K,4

10.26. SÂKÎ (Sakkâ) :

Na'tlarda Yüce Peygamber; ezeldeki rûhlar meclisinin (bezm-i elest) hakikat şarabını, ya da cennetteki Kevser suyunu sunan sâkî olarak ele alınır.[3] Ayrıca mahşerde ümmetine rahmet ve şefaat suyunu yalnızca O dağıtacaktır:

Anda ümemüñ ḥażretüñe teşne iriser
Raḥmet ṣuyına ẕāt-ı şerīfüñ ola saḳḳā

Yahyâ Bey,D,22

---

[1] Bkz. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.
[2] Güvâhî,PN,92; Cevrî,D,63; Nâbî,D,9; Müştâk,D,36; Osman Kemâlî, DKAS,34.
[3] Şeyyad Hamza, ŞHBM,13; Şeref Hanım,D,18.

10.27. SULTÂN (Beg,Dâver,Emîr,Hâkân,Mîr,Pâdişâh,Sadr, Sâlâr,Serdâr,Server,Şâh,Şeh,Şehen-şâh,Şerîf)

Na'tlarda Hz.Peygamber için en çok kullanılan,istisnâsız hemen her na'tta yer alan motif; O'nun bir sultân oluşudur.Mevlânâ'nın Mesnevî'de: "Pâdişâh ancak gönül ülkesine şâh olandır.Yoksa,hazine ve asker sahibi değil." [1]; "Paralardan şâhın adı silinir.Lâkin Ahmed S.A.V.'in adı ebediyyete kadar bâkîdir."[2] ifâdeleriyle belirttiği gibi Yüce Peygamber gönüller sultânı ve ebedî bir saltanatın şâhıdır. Na'tlarda; sultân-ı enbiyâ,şâh-ı rusül,şehen-şâh-ı risâlet,şeh-i mısr-ı nübüvvet" gibi terkiplerle, O'nun iki cihan,peygamberler,risâlet,nübüvvet,şerîat,tarîkat,şefaat,saadet ve cömertlik sultânı olduğu belirtilir.[3] Ancak Hz.Peygamber;tahtı lâ-mekân âlemi,askerleri diğer peygamberler ve melekler,tebâsı bütün canlılar,ülkesi de mülk ü melekût âlemleri olan, en müşfik ve âdil hükümdar,saltanatı Cenâb-ı Hak tarafından te'yid edilen bir sultandır:[4]

---

1 Âmil Çelebioğlu,Mesnevî-i Şerîf,Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi,C.II,s.117.

2 a.g.e.,C.I,s.45.

3 Şeyyad Hamza,ŞHBM,13;Ahmedî,CH,61; Şeyhî,HŞ,16; Şeyhoğlu Mustafa,HN,134; Ahmed Paşa,D,10; Mehmed,IN,67; Zâtî,NM 1, 20[a],22[a]; Fuzûlî,NM 1,60[a]; Rûhî-i Bağdâdî,K,4; Âzerî,NM 1, 3[a];Yahyâ Bey,D,20;YZ,5;ŞG,8; Hayretî,D,5; Kemal Paşazâde, YZ,34; Güvâhî,PN,92; Nev'îzâde Atâyî,H,123; Hâşimî,NM 1, 99[a]; Nâilî-i Kadîm,D,38; Nâdirî,NM 1,91[b];Neşâtî,NM 1,81[b]; Azîz,NM 3,17[b]; Cezmî,NM 1,5[a];Fâizî,NM 1,72[b]; Nâbî,D,7;Şeyh Gâlib,HA,2[a]; Sünbülzâde Vehbî,D,5; Senîh-i Mevlevî,D,3; Leylâ Hanım,D,3; Şeref Hanım,D,8,19; Zekâyî,D,9; Neccârzâde Rızâ,49; Aynî,D,2; Müştak,D,2; Şemsî,D,150.

4 Mehmed,IN,68; Yahyâ Bey,D,183; Fuzûlî,NM 1,59[b]; Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,11,19; Cevrî,D,62; Fâizî,NM 1,72[b]; Neşâtî, NM 1,81[b]; Esrar Dede,D,3; Şeyh Gâlib,D,2[b]; HA,2[a].

Şāhen-şeh-i mesned-i risālet
Ressām-ı kavā'id-i 'adālet

Fuzûlî,NM 1,60[a]

Server-i rūy-ı zemīnsin şāh-ı eflāk-i berīn
Mīr-i cünd-i enbiyā sulṭān-ı mülk-i mu'cizāt

Zâtî,NM 1,20[a]

Mülk-i dünyā pādişāhı āḫiret sulṭānısın
On sekiz biñ 'ālemüñ bir şāh-ı 'ālī-şānısın

Yahyâ Bey, D, 183

Sulṭān-ı rusül şāh-ı mümeccedsin efendim
Bī-çārelere devlet-i sermedsin efendim
....
Sen Aḥmed ü Maḥmud u Muḥammed'sin efendim
Haḳ'dan bize sulṭān-ı mü'eyyedsin efendim

Şeyh Gâlib,D,55[b]

10.28. ŞEM' (Çerâğ,Kandîl,Meş'ale):

Hz.Peygamber,hidâyetiyle insanlara doğru yolu göstermesi ve karanlık gönülleri aydınlatması sebebiyle mum,kandil meşale gibi ışık vasıtalarına benzetilir:[1]

Tīz azdırurdı ḥīle ile 'aḳlı ġūl-ı nefs
Şem'-i şerīfüñ aña olımasa reh-nümā

Karamanlı Nizâmî,D,77

Bütün kâinât yalnızca Hz.Peygamber için yaratılmış,yokluk âlemine O'nun varlığı ışık vermiştir.Dolayısiyle bütün âlemler pervâne gibi O'nun etrafında dönmektedir:[2]

Şem'-i ẕātuñ olmasa dönmezdi fānūs-ı felek
Bunca eşkāl u ṣuver ḳandan olurdı āşikār

Nâdirî,NM 1,90[b]

---

[1] Mehmed,IN,67; Cezmî,NM 1,5[a]; Nev'îzâde Atâyî,NM 1,54[a].

[2] Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,10; Riyâzî,D,5.

Pek çok şâir,Yüce Peygamber'i; Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olmaya başladığı Kadir gecesinin veya İlâhî yakınlığa mazhar olduğu Mi'râc gecesinin mumu olarak ele alır; Cebrâil de O'nun etrafında dönen pervâne olur:[1]

Sensin ol şem'-i şebistān-ı Ḫudā kim Cibrīl
Oldı pervāne-ṣıfat şevḳüñ ile raḳṣ-künān

Haylî,NM 1,14a

Tâcîzâde Cafer Çelebi,Hz.Peygamber'in sabaha kadar namaz kılarak ayakta kalmasından hareketle dünyanın hidâyet mumu olduğunu söylerken; Fuzûlî, Yüce Peygamber'i ebediyyet akşamının mumu olarak tarif eder.[2] Neşâtî ise tebliğ ettiği dinle dünyayı aydınlatan Hz.Peygamber'i bir kandile benzetir ve yanında yüzlerce güneş ve ayın ışık saçmayan birer sönmüş mum gibi kaldığını ifâde eder:

Sensin ol çeşm ü çerāğ-ı dehr kim şad mihr ü māh
Lem'a-i feyżüñ yanında şem'-i bī-fer rūz u şeb

Neşâtî,NM 1,82b

Nitekim edebiyatımızdaki Hz.Îsâ-güneş, Hz.Peygamber-mum münâsebeti de bu fikre dayanır.Zîrâ güneş gündüz dünyayı aydınlatır ama geceleyin ışığa en çok ihtiyacımız olduğu anda görünmez. Mum ise gece yakılır ve insanları karanlıktan kurtarır,doğru yolu gösterir,rehberlik eder.[3]

10.29. TABÎB:

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı şifâ âyetleriyle belirtildiği gibi; dünya hastalık ve dertlerle dolu bir hastane,Hz.Peygamber bir tabib,Kur'ân-ı Kerîm de şifâ ve devâdur.[4] Aynı şekilde Mevlânâ'nın:"Sağlık için tabibe,hissin sağlığı için Hz.Peygamber'e."[5] ifâdesiyle de gördüğümüz vechile bedenî

---

1 Ahmed Paşa,D,11; Fuzûlî,NM 1,60a; Müştak,D,3.
2 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,9; Fuzûlî,D,24.
3 Ali Nihad Tarlan,Fuzûlî Dîvânı Şerhi,C.I,s.60.
4 İsrâ,17/82; Hak Dîni,C.V,s.3195.
5 Âmil Çelebioğlu,Mesnevî-i Şerîf,Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi,C.I,s.13.

hastalıklara hekim tedâvisi,gönül ve ruh dertlerine de Hz. Peygamber'in şifâsı gereklidir. Na'tlarda Yüce Peygamber, bu yönüyle ve "cân tabibi,dertliler tabibi,tabib-i dil-i â-lem" şeklinde ele alınırken; O'nun şefaat ve rahmetiyle bil-hassa günahkârlık hastalarını kurtardığı konu edilir:[1]

ʿAlīl-i mücrime Loḳmān şifā-yı ṣadr olmaz
Sen itmeyince devā yā Muḥammed-i ʿArabī

Şeref Hanım,D,8

Cehil,emrâz-ı kalb sarmıştı dünyâyı,tabîb-i Hak
Yetişdi kalblere kat'î devâ geldi şifâ geldi

Şemsî,D,44

10.30. TÂC:

Hz.Peygamber'in sultan oluşuna benzer bir motif de O'nun; din,peygamberler veya insan oğullarının tâcı olduğu-dur:[2]

Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rusül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı kül

Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,8

10.31. TÛTÎ:

Yüce Peygamber; bülbül,hümâ gibi kuşlar yanında,öğre-ticisi Allah,kafesi İlâhî yakınlık makâmı,aynası Hakk'ın ce-mâli,sözleri de Kur'ân-ı Kerîm ve İlâhî sırlar olan bir tû-tîye benzetilir:[3]

Ṭūṭī-i gūyāsı ṭoksan biñ kelām-ı ḥażretüñ
Saña āyīne cemāl ü ḫāne-i vuṣlat ḳafes

Zâtî,NM 1,20[a]

---

1 Âşık Paşa,GN,11[b];,Şeyyad Hamza,ŞHBM,12,13; Rûhî-i Bağdâdî, K,82; Yahyâ Bey,D,184; Cevrî,D,63; Nazîm,D,172; Sezâyî-i Gülşenî,D,5; Şeref Hanım,D,9.

2 Ahmedî,İN,3[b];Rûhî-i Bağdâdî,K,4;Dânişî,NM 1,17[b];Garîbî,D,3.

3 Âzerî,NM 1,3[a];Neccârzâde Rızâ,D,78;Aynî,D,2.

10.32. YILDIZ (Ahter,Necm):

Eskiden geceleyin yolculuk yapanlar yıldızlara bakarak yönlerini tayin ederlerdi. Bu yüzden yıldızların bir rehberlik fonksiyonu olduğu gibi,Hz.Peygamber de inançsızlığın karanlığında yolunu kaybedenlere,ışığıyla rehberlik eden bir hidâyet yıldızıdır:[1]

Güm-reh-i ẓulmet-i ḍalālet içün
Aḫter-i maṭlaʿ-ı Ḫudā sensin

Fevrî,NM 1,68[a]

10.33. YÜZÜK TAŞI (Fass-ı Nigîn,Nigîn):

Yüzüğün en değerli kısmı,üzerine oturtulan kıymetli taşlarıdır. Allah'ın Habîb'i ve kâinâtın göz bebeği olan Hz. Peygamber de yaratılış dâiresinin yüzük taşı gibi en değerli varlığıdır:

Faṣṣ-ı rengīn-i ḫātem-i tekvīn
Şemʿ-i fānūs-ı āsumān u zemīn

Nâbî,NM 1,90[a]

Zâtî ve Hâletî de tesbih-peygamberler,imâme-Hz.Peygamber benzetmesinde olduğu gibi diğer peygamberleri yüzüğe Yüce Peygamber'i de o yüzüğün değerli tek taşına benzetirler:[2]

Ḥalḳa olup bir yire cemʿ olsa cümle enbiyā
Cümlesi bir ḫātem ü sensin nigīni serverā

Zâtî,NM 1,20[b]

Sonuç olarak diyebiliriz ki na'tlarda Hz.Peygamber'in yaratılışın gâyesi ve Cenâb-ı Hakk'ın mazharı olması,diğer peygamberlerden üstünlüğü,eşsiz ve benzersiz oluşu,cömertliği,şefaati gibi konular;bir kısmı lâ-dînî edebiyatımızda sevgili için kullanılan benzetmelerle paralellik gösteren edebî ve tasavvufî,son derece zengin motiflerle işlenmiştir.

---

[1] Rûhî-i Bağdâdî,K,82.

[2] Hâletî,NM 1,12[b].

11. H A R F L E R L E H Z. P E Y G A M B E R

Dînî, tasavvufî ve lâdînî edebiyatımızda harflerle ilgili bir çok hususa işâret edilmiş; pek çok yerde bu malzemeden, bir mazmun veyâ sembol olarak beyitte ismi verilmeyen unsurları ifâde etmek için faydalanılmıştır.[1]

Hz.Peygamber'le harflerin ilgisinin ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de huruf-ı mukattaa denilen ve tek tek okunulan harflerden bir kısmı Yüce Peygamber'e isim olmuştur. Hâ-Mîm, Tâ-Hâ, Yâ-Sîn gibi huruf-ı mukattaaya dahil bu isimlerin tefsîrî izahları yanında, edebî yorumları da yapılmıştır. Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Bölümü'nde geniş olarak yer verdiğimiz bu açıklamalardan enteresan bir örnek Tâ-Hâ ismine âittir. Ebced hesabında tı ve he harflerinin toplamının on dört ettiği, dolayısiyle ayın on dördü gibi nûrlu, her türlü noksan ve kusurdan uzak, kemâlin son derecesindeki Yüce Peygamber'e de bu yüzden Tâ-Hâ denilmesi, na't şâirlerinin de temâs ettiği bir konu olmuştur.[2]

Bunun dışında lâdînî edebiyatımızda sevgilinin fizikî unsurlarının harflerle sembolize edilmesi gibi, Hz.Peygamber'in uzuvlarının da harflerle resmedildiğini tesbit ediyoruz. Yüce Peygamber'in boyu elif ve lam harflerine; saçı lam, cim, dala; ağzı mime; kaşı nûn veyâ medde; gözü nûn, ayın, sad harflerine; parmağı da elife benzetilmiştir. Bazan da sembol olarak alınan bu harflerle bir kelimeye veyâ huruf-ı mukattaadan bir ibâreye işâret edilmiştir: Samed ve "Elif Lâm Mîm" örneklerinde olduğu gibi.[3]

---

1 Bilgi için bkz.Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dâir" Millî Kültür, Haziran,1980,C.II,S.1, s.62-65.

2 Bakınız Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.3.76.TÂ-HÂ.

3 Bkz. Hz.Peygamber'in Bedenî Özellikleri, 5.2. SAÇ.

Bu örneklerin dışında dîvan ve halk edebiyatımızda muamma ve mânilerde Hz.Peygamber'in isimlerindeki harflerin ele alındığını görüyoruz.

Âşık oldum bir mim'e
İnciler dizilmiştir cim'e
Cim öyle bir cim'dir ki
Elif'ten kaf getirir mim'e

(Anonim)

Burada mim Hz.Muhammed'e, cim Cebrâil'e, elif Allah'a, kaf da Kur'ân-ı Kerîm'e işâret etmektedir.

Yâ Sin'den
Mim eliften yâ sinden
Yakut Yemen'den gelir
Dür Necef deryâsından
Bugün bir şerbet içtim
Erenlerin tasından
....
Dünyâ benim diyenin
Şimdi geldim yasından[1]

Bilesin
Mim eliftir bilesin
Sinemi siper ettim
Yar hançerin bilesin[2]
....

Örnek olarak verdiğimiz bu mânilerin okuyucu veyâ dinleyicinin dikkat ve ilgisini çekmek üzere söylenilen döşeme mâhiyetindeki girişlerinde elif ile Allâh, mim ile de Hz.Muhammed kastedilmektedir.

Hz.Peygamber'in mim ile sembolize edilişinin tâ mânilere kadar uzanan özelliği; O'nun en son peygamber olma-

---

1 Sâmi Akalın,Türk Mânileri,İst.1972, C.II, s.460
2 a.g.e.,C.II, s.449.

sı, mim harfinin de kültürümüzde "temmet"i yâni bitişi, sona ermeyi göstermesi sebebiyledir. Dîvân şâirleri bu husûsa açıkça işâret ederek Hz.Peygamber'in Ahmed, Muhammed, Mahmûd, Mustafa gibi en meşhur isimlerinde; O'nun son peygamber olduğunu belirten bitiş miminin bulunduğunu gösterirler:

Muṣṭafā vü Muḥammed ü Maḥmūd
Aḥmed ü Mürsel ü Ḥabīb-i Vedūd

Çār isminde mīm-i temmet var
Ḳıldı ḫatm-i nübüvvetin iẓhār

Yahyâ Bey, ŞG,8.

Mim harfinin Hz.Peygamber'le bir diğer ilgisi de; Ahmed isminden mim çıkarıldığı zaman geride kalan Ehad ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işâret edilmesidir. Şâirler Ahmed'den Ehad'ı bilmek esprisiyle Yüce Peygamber'in Hakk'a yakınlığını ifâde ederken, arada yalnızca bir mim harfi kadar mesafe olduğunu ya da bizzat Hakk'ın nûru olan Hz.Peygamber'in Ahmed ismindeki mim ile bedenî varlığına, mevcûdiyetine işâret edildiğini belirtmek üzere Ahmed Ehad-mim münâsebetine yer verirler.[1]

Hz.Peygamber'i mim harfinin temsil etmesine dâir, ilginç örnekleri halk edebiyatında görüyoruz. Halk şâirleri elif-Allâh, cim-Cebrâil, mim veyâ iki mim-Hz.Muhammed, ayın-Hz.Ali örneklerini sık sık dile getirmişlerdir:[2]

Deryâm bu aşk ile çok fazla azdı
Dolandı gurbeti durmadan gezdi
Yaradanım "kün" emrini vermezdi
İndinde sevgili "Mim" olmasaydı

Âşık Deryâmî,209

---

[1] Bkz.Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları,3.4. AHMED.

[2] Âşık Deryâmî,Hayatı ve Şiirleri,Haz.:Halil Açıkgöz,İst. 1987,s.135,152,154,173; İbrahim Arslanoğlu, Kul Himmet Üstâdım, Sivas,1976,s.34; Muhyî,Büyük Türk Klasikleri, C.VI, s.17.

Ayrıca divan ve halk edebiyatımızın ortak mahsullerinden olan "elif-nâme"lerde, yâni mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin alfabetik sırada dizilmesine dikkat edilen şiirlerde; hâ ile Hz.Peygamber'in Habîb,[1] mim ile de Mustafa isminin birlikte ele alındığını görürüz:

Hâ Habîb'i hürmetine göstere dîdârını

Kuddûsî, D,534

Mim ki Mustafa'ndır umum baş tâcı

Âşık Deryâmî,179

Kültürümüzde ve edebiyatımızda Hz.Peygamber'in isimlerinin harflerle ifâde edildiği bir diğer tür de muammalardır:

İsm ü resmi dilberin gitmez dilimden bir nefes
Mim ü sad u tâ vü yâyı gözler gözlerim

Âşık Ömer,s.238[2] (Mustafâ)

Yâre ıyân oldu derûnum derdi
İsmine dal nakış sînemi gördü
İki mim şeklinde düğümler urdu
Şerha-i goncayı hâ'ya benzetti

Gevherî[3] (Muhammed)

Ehl-i dünyâdan sorarsan mâle düşdü gönlümüz
İki mim bir hâ ile yek dâl'e düşdü gönlümüz

Nâbî[4] (Muhammed)

---

1 Kuddusî,D, 589.

2 Benzer bir örnek için bkz.Sadettin Nüzhet Ergun,Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri,Semih Lutfi Matbaası,t.y.s.229.

3 Şükrü Elçin,Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank. 1984, s.127.

4 Âmil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmeceler Hazinesi, İst. 1979, s.43. Ayrıca benzer örnekler için bkz. s. 38,39,44.

Yine aynı konuyla ilgili olarak ele alınan bir diğer husus da Hz.Peygamber'in isimlerinin, özellikle Muhammed isminin ebced hesabıyla verilmesidir. Yüce Peygamber'in en meşhur ismi olan Muhammed'in ebced hesabıyla değeri doksan ikidir:

Doksan iki dedim ismin belki hûy u hây olur
Korkarım ki keşfedince halk içinde şây olur

Âşık Ömer, 231

Âşık Ömer'in muammasında yalnızca doksan iki rakamıyla işâret edilen Muhammed ismi Yaman Dede'nin meşhur beytinde daha şâirâne bir ifâdeyle ele alınır:

Aman lafzı senin ism-i şerîfinle müsâvîdir
Anın çün âşıkın zikri amandır yâ Resûlallâh[1]

Beyitteki "aman" kelimesi ebcedle doksan iki etmektedir. İsm-i şerîf terkîbiyle de Hz.Peygamber'in Muhammed adına işâret edilmekte, dolayısiyle aman eşittir Muhammed denilmektedir.

Sonuç olarak açıkça görülmektedir ki Hz.Peygamber ve harfler münâsebeti; dînî, edebî, tasavvufî ve halk kültürümüzde yer alırken, na'tlarda da bu konuya kısmen temas edilmiştir. Yüce Peygamber'in isimlerinin; Kur'ân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadan başlayarak, ebced hesabına kadar uzanan hususlarla ele alınması ve fizikî unsurlarını resmeden harflerle Kur'ân-ı Kerîm'deki bâzı âyetlere işâret edilmesi bu konunun na'tlardaki önemini göstermektedir. Na'tlardan muammaya, mânilere, elif-nâmelere kadar ele alınan bu husûsiyetleri belirttiğimiz örneklerin; çalışmamızı sınırlandırmak için ihmal ettiğimiz diğer türlerle artması da mümkündür.

---

1 Âmil Çelebioğlu, "Harflere Dâir", s.64.

12. CEBRÂÎL, DİĞER PEYGAMBERLER VE DÖRT HALÎFE

Na'tlarda Hz.Peygamber'in üstünlüğünü göstermek, O'nun melekler ve diğer peygamberler arasındaki yerini belirtmek maksadıyla, Cebrâil AS ve diğer peygamberler sık sık konu edilmektedir. Ayrıca Hz.Peygamber'in ashâbına ve ehl-i beyte salât u selâmın mevcut olması yanında, na'tların son kısmında özellikle dört halife ismen medhedilmiş, Yüce Peygamber'e olan bağlılıkları anlatılmıştır.

12.1. CEBRÂ'ÎL AS (Cebreîl, Cibrîl, Cibrîl-i Emîn, Nâmûs-ı Ekber, Rûhu'l-Emîn, Tâvûs-ı Sidre) :

Na'tlarda diğer melekler ve dört büyük melek, melâike ve kerrûbiyân şeklinde topluca ele alınarak; Hz.Peygamber'in yolunun tozunu sürme edindikleri, O'nun ravzasına yüz sürüp, ay ve güneşi iki buhurdan gibi o kutsal dergâhta dolaştırdıkları anlatılarak ele alınır. Ancak vahiy meleği olan ve Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'e rehberlik eden Cebrâil'in müstakil bir yeri vardır. Cebrâil bu görevlerinden dolayı diğer meleklerin başında gelir:[1]

Etdigi için ḫıdmetiñi oldı ser-efrāz
Cebrā'īl'e sermāye-i ʿizzetsin efendim

Şeref Hanım, D,19

Cebrâil AS'ın görevi Cenâb-ı Hak'tan aldığı vahiyleri Hz.Peygamber'e iletmektir. Bu yüzden Şeyyad Hamza,O'nun Hz.Peygamber'in tercümânı olduğunu söylerken; Tâcîzâde Cafer Çelebi, Cebrâil'in görünürde Peygamber'e vahiy getirmekle birlikte gerçekte O'nun Habîbullâh'dan ders aldığını ifâdeyle Yüce Peygamber'in ilminin meleklerden üstün olu-

---

[1] Şeyh Gâlib, HA, 2[a]; Şeref Hanım; D,12.

şuna işâret eder.[1] Nâdirî ise din ülkesinin şâhı olan Hz. Peygamber'e Cebrâil AS'ın haber taşıyan bir güvercin; bu güvercinin Peyk-i İlâhî, mektubunun da İlâhî vahiyler olduğunu belirtir:

Ey şeh-i ʿizzet-penāh-ı taḫt-gāh-ı mıṣr-ı dīn
Ḫıdmetüñde bir ḥamām-ı nāme-ber Rūḥu'l-Emīn

Bāreka'llāh zī-ḥamām u muʿciz-peyām
Kendüsi Peyk-i İlāhī nāmesi vaḥy-i mübīn

Nâdirî, NM 1,91[a]

Na'tlarda Cebrâil AS'la ilgili olarak üzerinde durulan diğer hususlar; Mi'râc gecesi Hz.Peygamber'in binitinin üzengisini tutarak "rikâb-dâr veyâ gâşiye-dâr" olarak hizmetinde bulunması[2] ve Sidre-i Müntehâ'ya kadar Yüce Peygamber'e eşlik etmesidir. İşte bu noktada Cebrâil: "Bir parmak ucu daha yaklaşsam, muhakkak yanarım." diyerek orada kalmış, Hz.Muhammed ise bu makâmı aşarak Cenâb-ı Hakk'a yakınlığın son derecesi olan "ev ednâ"ya ulaşmıştır. Bu bakımdan tasavvufî edebiyatımızda Cebrâil AS beşer idrâkinin, ilmin ve aklın sembolü; Hz.Peygamber de ilmin ve aklın dar hududunu aşan gönül ve aşkın timsâli olarak ele alınır. Na'tlarda ise bu hâdise Habîbullâh'ın Allâh'a bütün melek ve insanlardan daha yakın olduğunu belirtmek üzere dile getirilir:[3]

Derbān-ı "levdenevtü" bu dergāha virmedi
Rūḥu'l-Emīn'e yol ol idi gerçi rāhber

İrdi hezār ʿizzet ile bir maḳāma kim
Dehşetden ol feżāda döker Cebre'īl ter

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,15

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM,14; Tācîzâde Cafer Çelebi, D,12.

2 Yahyâ Bey,D,21; Şeref Hanım, D,8.

3 Bkz. Hadisler Böl.2.19. "Levdenevtü ..."; Mes'ûd bin Ahmed, SN,11; Ahmedî, İN,3[b],CH,65; Nâdirî,NM 1,91[b]; Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,96.

Bunların haricinde Cebrâil AS, bazı edebî teşbihlerle birlikte ele alınmış; kanatlarının Hz.Peygamber'in ravzasını süpürdüğü,[1] Yüce Peygamber'in gül yanağına âşık "bülbül-i şeydâ"[2] veyâ O'nun aşkının ateşinde semender olduğu ifâde edilmiştir.[3] Ya da Hz.Peygamber'in Hakk'a yakınlık meclisini aydınlatan güzelliğinin mumuna, Cebrâil bir pervâne olmuştur:[4]

Ey cemālüñ şemᶜ-i bezm-ārā-yı ḳurb-ı Kirdgār
Cebre'īl āvāre-i nūr-ı ruḫuñ pervāne-vār

Nâdirî, NM 1, 90b

12.2. ÂDEM AS (EBU'L-BEŞER, SAFÎYYULLÂH):

İlk peygamber olan Hz.Âdem'in bir diğer adı da aynı zamanda ilk insan olduğu için Ebu'l-Beşer'dir. Na'tlarda bu husus; O'nun sûreten ilk olmasına rağmen, Hz.Peygamber'in ilk yaratılan rûh, Ebu'l-Ervâh oluşuyla birlikte ele alınır.[5] Dolayısıyla Hz.Âdem'in Yüce Peygamber sayesinde hayat bulduğu dile getirilir;[6] henüz Âdem suyla toprak arasında bir balçıkken, Hz.Muhammed'in peygamber olduğu anlatılır.[7] Hz.Âdem'in adı anılmazken, Hz.Peygamber nübüvvetle şereflendirilmiş, bütün insanların en hayırlısı olmuştur.[8] Kemâl Paşazâde Hz.Âdem'in rûh üfürülmeden önce cansız ve balçıktan bir ceset halinde devr-i kâmil olan kırk sene güneşte bekletildiğine[9] telmihle, O'nun kırk bin yıllık çile sonunda

---

1 Fuzûlî, NM 1,61a.
2 Nâdirî, NM 1, 90a.
3 Nâdirî, NM 1, 90b.
4 Yahyâ Bey, ŞG,9.
5 Bkz.Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları Böl.3.12.EBÛ'L-ERVÂH.
6 Osman Nevres, D,4.
7 Bkz.Hadisler Böl. 2.16. "Küntü Nebiyyen ve Âdeme beyne'l-mâi ve't-tîn."
8 Yahyâ Bey, YZ, 5.
9 Muhammediye Şerhi, C.I, s.64.

bile erişemediği yücelik ve kemâle Hz.Muhammed'in O'ndan önce nâil olduğunu ifâde eder:

Âdem irişmemiş idi bin erbaîn ile
Sen bir gicede irdügine bil ki dahı kem

Kemâl Paşazâde, YZ, 36

Na'tlarda ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Âdem'i yeryüzünde kendisine bir halife olarak yaratması, O'na isimleri öğretmesi ve meleklerin Âdem'e secde etmeleri konu edilir.Ancak neticede bütün kâinât, Âdem ve nesli "Levlâk" kudsî hadisinde belirtildiği gibi Hz.Muhammed'in zuhûru için yaratılmış ve bütün bu hâdiselerin asıl sebebi Hz.Peygamber olmakla, Âdem'e isimlerin öğretilmesi ve meleklerin secde etmesindeki yegâne şerefin de Yüce Peygamber'e âit olduğu belirtilmiştir.[1]

Hz.Âdem'in kendisine yasaklanan buğday tanesini yiyerek cennetten çıkarılıp, yeryüzüne gelmesi de na'tlarda bahis mevzûu olmuş; O'nun Hz.Muhammed'in dünyâyı teşrif edeceğini öğrenince, cenneti bir buğday tanesine sattığı,[2] dünyâyı cennete tercih ettiği ifâde edilmiştir:

Duydu teşrîfin senin dünyâya tercîh eyledi
Bü'l-Beşer cennetdeki zevk u safânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,33

Veyâ Âdem Hz.Peygamber'in şefaat harmanından bir dâne alabilmek hırsı ile bu hatayı işlemiştir:

Hem ḫırmen-i şefāʿatünüñ ḫūşe-çînidür
Ādem ki dāne ḫırṣı ile eyledi ḫaṭā

Şeyhî, HŞ, 19

---

1 Bkz. Âyetler Böl. 1.6. (Bakara, 2/30); 1.7. (Bakara,2/31); 1.8. (Bakara, 2/34).

2 İffet Bursevî, D,41; Ziyâ Paşa, K,114.

Hz.Âdem yeryüzüne gelip hatasını anlayınca; Hz.Peygamber'in ayak bastığı topraklara yüzünü sürüp secde etmiş, O'nun mübârek ismini andığı için tövbesi makbûl olmuş, yeniden cennete kabul edilmiştir.[1] Şehrî, ilk yaratılan cevher olan, bütün peygamberlerce taşınıp sonunda asıl sahibi Hz.Muhammed'e gelen nûru, Nûr-ı Muhammedî'yi Hz.Âdem'in de alnında taşıması sebebiyle tövbesinin kabul edildiğini dile getirir:

Olmasa cebīn-i Bū'l-Beşer'de
Envār-ı şefāʿatüñ hüveydā

Olmazdı sücūd-ı tevbe-nāki
Maḳbūl-i Cenāb-ı Ẕāt-ı Yektā

Şehrî, NM 1,42[a]

12.3. İDRÎS AS :

Terzilik, ilm-i hat, astronomi ve aritmetikle ilk uğraşan; kendisine otuz sahife indirilen İdris Peygamber'in üç yüz altmış yaşında iken göğün dördüncü katına kaldırıldığı söylenir.[2] Bu husus O'nun Hz.Peygamber'in mi'râcını gökyüzündekilere öğretmesiyle açıklanırken; tedrîs ile iştikak sanatına yer verilir.[3] Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de İdris AS için: "Biz O'nu yüce bir yere yükselttik." âyeti iktibas edilir ve bu şeref Hz.Peygamber'in yüzü suyu hürmetine bağlanır.[4] Şeyyad Hamza da: "Seni sevdügiçün İdris aladur"[5] diyerek bu âyete telmihte bulunur.

12.4. NÛH AS (NECİYYULLÂH) :

Hz.Nûh, tûfan hâdisesiyle birlikte ele alınmıştır. Hz.Peygamber'in cemâline âşık olan Nûh'un hasret gözyaşla-

[1] Yenişehirli Belîğ,D,2; Osman Kemâlî, DKAS,19.
[2] Muhammediye Şerhi,C.I, s.222; C.II, s.160.
[3] Şeyh Gâlib, HA,2[b].
[4] Bkz.Âyetler Böl. 1.34. (Meryem,19/57).
[5] Şeyyad [illegible]

rıyla tûfan oluşmuş,[1] âdetâ Yüce Peygamber'in güzellik denizine bir denizci, "mellâh" olmuştur.[2] Yine Habîbullâh'a duyduğu hürmet ve Resûl'ün adını anmakla kurtulmuş, Yüce Peygamber'in lutfunun rüzgârıyla tûfandan çıkmıştır:[3]

Yâd edip ism-i şerîfin âkıbet buldu necât
Sürdü geçdi Nûh o tûfân-ı belânın üstüne

Ahmed Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,33

Bunun dışında Nûh Peygamber'in kendisine inanmayanların helâk olmalarını istemesi; Hz.Peygamber'in ise kendisine zulümde bulunanlar için dua ederek hidâyete erişmelerini dilediği anlatılır ve neticede Yüce Peygamber'in âlemlere rahmet oluşu vurgulanır.[4]

12.5. İBRÂHÎM AS (HALÎL, HALÎLULLÂH) :

Na'tlarda Hz.İbrâhim'le ilgili hususlar ele alınırken, Hz.Peygamber'in ceddi olduğuna da temâs edilir.[5] Hz. İbrâhim'in Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin bir gül bahçesine dönmesi de neslinden Hz.Peygamber'in geleceği içindir:

Ẕātuñ olmağla vedīʿat ẓahr-ı İbrāhīm'de
Nārı gülzār eyledi aña İlāhe'l-ʿĀlemīn

Nâdirî, NM 1, 91[a]

Ateşin sönüp, cennet misali bir gül bahçesi olması; Hz.Peygamber'in nûruna veya rahmetine dayandırılır ve Hz. İbrâhim'in gerçekte Yüce Peygamber'in aşkıyla yandığı konu edilir.[6] Zâten İbrâhim AS'ın ateşe atılmasının sebebi olan

---

1 Ziyâ Paşa, K,114.
2 Şeyh Gâlib, HA,2[b].
3 Nev'î, NM 1, 89[b]; Muhammed Lutfî, HH,51.
4 Şeyhî, HŞ, 18.
5 Neccârzâde Rızâ, D,239.
6 Nâdirî, NM 1,91[a]; İffet Bursevî,D,41; Ziyâ Paşa,K,114.

putları kırma hâdisesi de Hz.Muhammed'in dinine tâbi olmasıhdandır.[1]

Hz.İbrâhim'in Ka'be'yi inşâsı edebiyatımızda sık sık konu edilirken, Dânişî'nin na'tında bu hususla birlikte Hz. Peygamber'in de harap gönülleri mamur ettiği dile getirilir:

Ka'be'ye bünyād uran gerçi Ḫalīlu'llāh'dur
Sen de vīrāne göñüller yapmaġa muzdūrsun

Dânişî, NM 1, 16[b]

Diğer yandan, tevhid dinine inanan Hz.İbrâhim'in Ka'be'yi inşâ etmesine karşılık; Hz.Peygamber bu kutsal yapıyı putlardan ebediyyen arındırarak, Beytullâh adına yakışan temizliği getirmiştir.[2]

Bunlar dışında Hz.İbrâhim'in sofrası ve cömertliği na'tlarda ele alınmış, bu sofradaki nimetlerin Hz.Peygamber'in lutfundan kaynaklandığı dile getirilmiştir.[3] Ayrıca Halîl İbrâhim'e Hak tarafından hulle verildiği, ancak muhabbet tacının Yüce Peygamber'e nasip olduğu konu edilir.[4]

12.6. İSMÂ'ÎL AS :

Hz.İsmâil, na'tlarda babası İbrâhim AS tarafından kurban edilecekken İlâhî lutufla canının bağışlanmasına telmihle ele alınır. Daha Hz.Peygamber dünyâya gelmeden, Hz. İsmâil'in O'na kul kurban olduğu;[5] veyâ Hz.İbrâhim ve İsmâil'in neslinden gelen Hz.Muhammed gibi bir nûra can feda etmenin garip olmadığı anlatılır.[6] Hem Hz.İbrâhim'in ateşten, hem de Hz.İsmâil'in kurban edilmekten kurtulması Yüce Peygamber'in nûrunu taşıdıkları içindir:

---

1 Şeyh Gâlib, HA,2[b].
2 Şeyhî,HŞ,18.
3 Şeyyad Hamza, ŞHBM,12; Nâdirî,NM 1,91[a].
4 Fazlî, GB,5[b].
5 Yahyâ Bey, ŞG,9.
6 Azîz Mahmûd Hüdâyî, K,96.

İbrāhīm'e nūr oldı ḥāmil-i nūruñ
Olduġı içün İsmā῾īl'i eyledi iḥyā

Muhammed Lutfî, HH, 51

12.7. YA'KÛB AS :

Yâkub Peygamber; edebiyatımızda Yûsuf'u araması, oğlunun hasretiyle ağlamaktan kör olması ve nihayet Yûsuf'un gömleğinin kokusuyla gözlerinin açılması anlatılarak ele alınır. Na'tlarda Yâkub AS'ın Yûsuf'un hasretini bahane edip Hz.Peygamber'in aşkı ile ağladığı[1] veyâ görünürde Yûsuf'a duyduğu sevginin gerçekte Yüce Peygamber'e âit olduğu belirtilir:

Egerçi şekli Yūsuf ḥüsni ammā nūr-ı ῾aşḳuñdur
Görinen dīde-i Ya῾ḳūb'a ol nūr u żiyāsın sen

Dânişî, NM 1, 18b

Yine gözlerini açan gömlekteki koku da Yûsuf'un değil, Hz.Peygamber'in feyzinin kokusudur[2] denilerek, bu mucize de Yüce Peygamber'e atfedilir.

12.8. YÛSUF AS :

Na'tlarda adı en çok geçen peygamberlerden biri Yûsuf'tur. Güzelliğin timsâli olan Yûsuf, edebiyatımızda sevgiliyi övmek için çeşitli benzetmeler ve mukâyeselerle konu edilirken; na'tlarda Hz.Peygamber'in eşsiz, benzersiz güzelliği yanında ikinci planda kalır. Sevgiliyi övmek için onun "Yûsuf'ı sânî" yâni ikinci bir Yûsuf olduğu söylenirken; Yüce Peygamber'in cemâline nisbetle Yûsuf ikinci olur:

---

[1] Ziyâ Paşa, K, 114.
[2] Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.

Kim diye saña Yūsuf-ı s̱ānī cemāl ile
Yūsuf görürse ḥüsnüñi s̱ānī olur saña

Karamanlı Nizâmî, D,75

Hz.Muhammed'in hem madde, hem de mânâ âleminde "en güzel" olduğunu belirten na't şâirleri; O'nun her bir bakışının bin Yûsuf'u kul aldığını, paha biçilmez güzelliği yanında Yûsuf'un bedeli ödenerek alınmış bir köle olduğu ve Yûsuf belli bir miktara satılmışken, Habîbullâh'ı yalnızca görmeye bin can feda etmek gerektiğini dile getirirler.[1]

Yûsuf Peygamber, yalnızca fizikî güzelliği ile meşhurken, Hz.Muhammed ahlâkî güzelliğiyle de en mükemmel Peygamber'dir.[2] Yûsuf'u gören kadınlar şaşkınlık ve hayranlıkla turunç yerine parmaklarını kesmişlerdir. Yüce Peygamber'in güneş gibi aydınlık yüzünü görünce gökyüzündeki ay iki parça olmuştur:

Yūsuf'ı gerçi görenler ellerini kesdiler
Gün yüzüñ gördi senüñ şaḳḳ oldı bedrüñ ayesi

Zâtî, NM 1, 20b

Hz.Peygamber'in güzelliği karşısında güneş, ay ve yıldızlar secde ederken, Yûsuf bu ta'zimi ancak rüyasında görmüştür:[3]

Secde ider cemālüñe mihr ü meh ü nücūm
Yūsuf meger düşinde göreydi bu ḥāleti

Tâcîzâde Cafer Çelebi, D,8

Yûsuf'un bu rüyasının tabirini duyan kardeşleri, kıskançlıkla O'nu kuyuya atmışlardır. O'nun kuyudan kurtulması da Hz.Peygamber'e duyduğu sevgiye bağlanır.[4] Ya da "Mâh-ı

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM,12,14; Mes'ûd bin Ahmed, SN,10; Yahyâ Bey, ŞG,9; Şeyh Gâlib, HA,2b.

2 Adlî, D,19.

3 Riyâzî, D,7.

4 Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.

Ken'ân" olarak bilinen Yûsuf'un Hz.Muhammed'in bahtının yıldızını gözetlemek için kuyuya girdiği konu edilir.[1]

12.9. EYYÛB AS :

Sabrın timsâli olan Eyyûb Peygamber, onca belâya rağmen şükrettiği[2] anlatılarak ele alınırken; bütün sıkıntılara tahammül etmesi Hz.Peygamber'in sabrına mazhar oluşuyla izah edilir:

Maẓhar-ı ṣabruñ eger olmasa Eyyūb Nebī
Hīç taḥammül mi iderdi o ḳadar rence şehā

Müştâk, D,3

12.10. MÛSÂ AS (KELÎMULLÂH) :

Edebiyatımızda Cenâb-ı Hak'la konuşması, yâni Kelîmullâh vasfının sâhibi olması ve mucizeleriyle konu edilen Hz.Mûsâ, na'tlarda Hz.Muhammed'in çobanı, çavuşu ya da lutuf kapısının bekçisi olarak anılır.[3] Hz.Peygamber'in Yûsuf'tan daha güzel olduğu gibi Mûsâ'dan da güzel ve açık konuştuğu, fasîh oluşu vurgulanır.[4] Habîbullâh'ın yücelik eteğine yapışan Mûsâ AS'ın[5] bu yüzden elinde asânın yılan olduğu, O'nun bu mucizesine karşılık Hz.Peygamber'in yılanı karıncaya çevirebileceği ve Mûsâ'nın elindeki bu mucizevî asânın Hz.Muhammed'in fazilet kapısında bekçi olduğuna işâret ettiği konu edilir.[6] Bu arada nurlu el (yed-i beyzâ) inin, Yüce Peygamber'in mucizeler kitabına bir sayfa bile

---

[1] Nâdirî, NM 1, 91[a].
[2] Nesîmî, D, 43.
[3] Şeyyad Hamze, ŞHBM, 14,15; Yahyâ Bey, D,20.
[4] Yahyâ Bey, ŞG,9.
[5] Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,14.
[6] Şeyyad Hamza, ŞHBM,12; Şeyhî, HŞ,17; Ahmed Paşa, D,10; Yahyâ Bey, YZ, 5.

olamadığı,[1] Hz.Muhammed'in yed-i beyzâsını görünce ellerini arkasına sakladığı dile getirilir:

Gördi Aḥmed'de bir yed-i beyżā
Ḳodı el arḳasın yire Mūsā

Yahyâ Bey, ŞG,9

Yine Hz.Mûsâ'nın bir taştan on iki çeşme su akıtmasına karşılık, Hz.Peygamber'in parmağından su akıtması mucizesi zikredilir.[2] Nil Nehri'nin ikiye ayrılıp Mûsâ'ya geçit vermesi Habîbullâh'ın feyzine bağlanır.[3] Hz.Mûsâ'nın bütün mucizeleri Hz.Peygamber'in mucizeleriyle kıyaslanırken, Tûr Dağı'nda İlâhî tecellîye mazhar oluşu da mi'râcla mukâyese edilir ve neticede mi'râcın üstünlüğü vurgulanır:

Anuñ mi'rācınuñ kim pāyesi olmaya çarḫ üzre
Egerçi Ṭūr'a çıḳdı nice kerre Ḥażret-i Mūsā

Riyâzî, D,7

Zîrâ, Hz.Peygamber o kutlu gecede Hakk'a vuslat makamını arş-ı alâda bulmuş, Mûsâ AS ise ancak Tûr Dağı'nda kalmıştır.[4] Tûr Dağı'na çıkan Hz.Mûsâ'ya ayakkabılarını çıkartması söylenmiş, ama mi'râcda Yüce Peygamber'in ayakkabıları arş-ı a'zama taç olmuştur.[5] Orada Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görmek isteyen Mûsâ'ya "Len terânî" (Beni göremezsin) hitâbı gelmiş, Hz.Peygamber ise bizzat Hakk'ın tecellîsine canlı bir misâl olmuştur.[6]

---

1 Riyâzî, D,6.
2 Ahmedî, CH, 62.
3 Şeyh Gâlib, HA,2[b].
4 Fazlî, GB,5[b]; Aynî, D,2.
5 Şeyhî, HŞ, 18.
6 Bkz. Âyetler Böl. 1.13. (A'râf,7/143).

12.11. HIZIR AS :

Peygamber olduğu rivâyet edilen ve Hz.Mûsâ ile görüştüğüne dâir Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası anlatılan[1] Hızır AS âb-ı hayâtı bulması ve ölümsüzlüğe kavuşması ile edebiyatamızda sık sık konu edilir.[2] Tasavvufî edebiyatımızda Mûsâ Peygamber şerîati, Hızır AS da velâyet ve mürşidliği sembolize eder. Hızr'ın ledün ilmine, yâni İlâhî rahmet ve sırların bilgisine sahip oluşu özellikle ele alınırken; na't-larda O'nun, bu ilmi Hz.Peygamber'in engin gönlünden öğrendiği dile getirilir.[3]

Diğer yandan ölümsüzlük suyunu bulduğu halde, Yüce Peygamber'in lutfuna susadığı ifâde edilen Hızır;[4] Hz.Peygamber'in cömertliğinden feyz aldığı için bu dirilik ve ebediyyete nâil olmuştur.[5] Bunlar dışında Hızır AS na'tlarda Hz.Muhammed'in tebliğ ettiği dini ve iki cihan saadetini;dolayısıyla ebedî hayatı,inananlara sunan bir sakâ olarak ele alınır, bu vesileyle irşâd yönüne işâret edilir:

Maḳāmuñ Ka'be-i Zemzem hemîşe ḳāyim ü muḥkem
Ḥıżır ümmetüñe her dem saḳādur yā Resūla'llāh

Şeyyad Hamza, ŞHBM, 12

12.12. İLYÂS AS :

Edebiyatımızda Hızır AS denizde, İlyâs AS da karada zor durumda kalanların yardımına koşmaları itibâriyle, birlikte ele alınır. Ayrıca İlyâs'ın da ölümsüzlüğe kavuştuğu

---

1 Kehf, 18/60-82.
2 Bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyâs Kültü, Ank. 1985.
3 Cevrî, D,62.
4 Yahyâ Bey, ŞG,9; Cevrî,D,61; Nazîm, D,61.
5 Nev'îzâde Atâyî, HH, 124.

inancıyla, ölüleri diriltme mucizesine sahip Hz.İsâ İlyâs Peygamber'le beraber anılmaktadır. Nazîm'în na'tında Hızır ve İlyâs'ın Hz.Peygamber'in feyzine susadıkları ifâde edilirken;[1] Esrâr Dede, İlyâs'ın Yüce Peygamber'in âb-ı hayât kaynağı dudaklarıyla hayata kavuşan bir hasta olduğunu dile getirir:

La'liniñ İlyās bir bīmār-ı iḥyā-kerdesi
Çeşmine maḥkūmdur ʿĪsī-i devrān-ı ḥikem

Esrâr Dede, D,3

Bu beyit dolayısıyle Hz.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerini beyan eden sözlerinin ebedî feyzine işâret edilmektedir.

12.13. DÂVÛD AS :

Kendisine Zebûr indirilen, fevkalade güzel bir sesi olan Dâvud Peygamber, edebiyatımızda hem bu özellikleriyle hem de demiri yumuşatıp işlediği ve ilk zırhı giydiği konu edilerek ele alınır. Na'tlarda da ismi bu husûsiyetleriyle birlikte anılırken, O'nun sesiyle dağların yankılanmasına mukâbil, Hz.Peygamber'in nefesine ruhların eşlik ettiği ve elinde demiri yumuşatmasına karşılık Yüce Peygamber'in taş gibi katılaşmış gönüllere gül bahçesinin güzelliğini getirdiği anlatılır:

V'eger Dāvūd'a ṭaġ idi hem-āvāz
Dem-i Aḥmed'le ervāḥ oldı hem-sāz

Anuñ elinde ger nerm ise āhen
Bu taş göñülleri eyledi gülşen

Şeyhî, HŞ,18

---

[1] Nazîm, D, 177.

Yine Dâvud Peygamber'in Allâh'ın yeryüzündeki bir halifesi olduğu, ancak Hz.Muhammed'in halifelikten öte,Cenâb-ı Hakk'ın tam bir mazharı; cihan bağının gülü olan Yüce Peygamber'e Dâvud AS'ın"bülbül-i zâr" olduğu veyâ O'nun güzel sesiyle mûsikînin makamlarını geçmesine rağmen Hz. Peygamber'in mi'râc gecesi seyr ettiği makamlara ulaşamadığı konu edilir.[1]

12.14. SÜLEYMÂN AS :

Süleyman AS, na'tlarda hem peygamber, hem de sultan oluşu, insanlara ve cinlere hâkimiyeti, bu hâkimiyet ve kudretin parmağındaki yüzükten kaynaklanması, tahtının rüzgârla taşınması ve karıncayla ilgili kıssası itibâriyle ele alınır [2] ve neticede Hz.Peygamber'in bütün bu olağanüstü durumların daha üstünde olduğu vurgulanır. O'nun mühür şeklindeki yüzüğüne Hz.Muhammed'in ismi nakşedildiği için insan ve cinlere hükümdar olmuştur:

İsminle münakkaşdı meğer mühr-i Süleymân
Hükmü yürüdü ins ile dîvân arasında

Ahmed Remzi Akyürek,A.R.A. ve Şiirleri,37

Veyâ yüzük ve mühür karşılığındaki hâtemin aynı zamanda son mânâsına gelmesi dolayısıyle; Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Süleymân'a hâtem verdiği, ama Yüce Peygamber'i Hâtemü'l-Enbiyâ kılıp, nübüvveti O'nunla mühürlediği ifâde edilir.[3] Bu üstünlükle Hz.Peygamber, on sekiz bin âleme sultan olmuş, kapısındaki sayısız Süleymânlar O'na nisbetle bir karınca telakkî edilmiştir.[4]

---

1 Fazlî,GB,5^b; Nev'î, NM 1,89^b; Yahyâ Bey,D,21.
2 Şeyhî, HŞ,18; Fuzûlî,D,21.
3 Fazlî, GB,5^b.
4 Dânişî, NM 1,16^b.

Yüzüğünde Hz.Muhammed'in adı nakş olmasaydı, tahtının havada seyredemeyeceği anlatılırken;[1] Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'e Kürsî'nin taht olduğu dile getirilir.[2] Ya da Cebrâil AS, Yüce Peygamber'in Fetih Âyetleri yazılı sancağını taşırken, Hz.Süleymân'ın rüzgârla taşınan ordusunun ve tahtının sözünün bile edilemeyeceği[3] gibi ifâdelerle Resûlullâh'ın hem âlemlerin, hem de peygamberlerin sultanı olduğu ve üstünlüğü vurgulanır.

12.15. LOKMÂN AS :

Peygamberliğinde ihtilâf olan Lokman, na'tlarda tabibliği dolayısiyle konu edilir. Ancak günahkârlara şefaatiyle derman olan gönüller tabibi Yüce Peygamber'in devâsına O da muhtaçtır.[4] Hz.Peygamber'in şefaat ve hidâyet şifâsı olmayınca, Lokman gönül hastalıklarının çaresini bulmaktan âciz kalır:

ʿAlīl-i mücrime Loḳmān şifā-yı ṣadr olmaz
Sen itmeyince devā yā Muḥammed-i ʿArabī

Şeref Hanım, D,8

12.16. YÛNUS AS (ZÜ'N-NÛN) :

Yûnus Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi,[5] Ninuva halkını îmâna davetle görevliyken, Cenâb-ı İlâhî'den izinsiz şehri terketmiş, bindiği gemi fırtınaya yakalanınca Allâh'ın gazabından kurtulmak için denizciler O'nu denize atmışlar, büyük bir balık Yûnus'u yutmuş, ba-

---

1 Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri, 33.
2 Şeyhî, HŞ,18; Nâdirî, NM 1, 91b.
3 Muhammed Lutfî, HH, 51.
4 Şeref Hanım,D,9.
5 Sâffât, 37/139-147.

lığın karnında üç gün üç gece Cenâb-ı Hakk'a duâ ettikten sonra yine İlâhî lutufla kurtulmuştur. Muhammed Lutfî'nin na'tında Yûnus'a balığın karnının bir mescid oluşu Hz.Peygamber'in şanıyla izah edilirken;[1] Dânişî, yine Yüce Peygamber'in feyziyle balığın karnından çıktığına işâret eder:

Çıḳardı Yūnus'ı ġavvās-ı feyżüñ baṭn-ı māhīden
Yine anuñ yüzünden mevc uran baḥr-i ṣafāsın sen

Dânişî, NM 1, 18b

12.17. ZEKERİYYÂ AS :

Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a ibâdet için yüksek bir mihrâb yaptırdığı belirtilen[2] Zekeriyyâ AS, yahudilerin zulmünden korunmak için bir ağacın oyuğuna gizlenmiş, ancak bulununca ağaç testereyle kesilerek şehit edilmiştir. Şehit edilirken bir kere âh ettiği, ikinci kere feryâd ederse Cenâb-ı Hakk'ın O'nu peygamberlikten azledeceğini bildirilince; hiç sesini çıkarmadan can verip, Yahyâ Peygamber gibi şehitler arasına katıldığı rivâyet edilir. Na'tlarda Zekeriyyâ AS'la ilgili bu hususlar belirtilirken; O'nun mihrâb olarak Hz.Peygamber'in kaşlarına yöneldiği, Yüce Peygamber'in aşkıyla can verip, şehitler arasında nâm aldığı konu edilir.[3] Ayrıca Habîbullâh'ın aşkıyla şehit olurken, testereyle vücûdunu ikiye bölmelerine rağmen âh etmediği anlatılır:

Cemâline Zekeriyyâ o gûne âşık idi
Ki âh etmedi şakk etdi cismini minşâr

Ziyâ Paşa, K,114

---

1 Muhammed Lutfî, HH 51.
2 Âl-i İmrân, 3/37,39.
3 Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri,37.

12.18. YAHYÂ AS :

Yahyâ AS da Zekeriyyâ Peygamber gibi şehit edilmiştir. Muhammed Lutfî, her ikisinin de Hz.Muhammed'in cemâlini görebilmek için can verdiğini söylerken;[1] Ziyâ Paşa,Yahyâ AS'ın şehâdetini Hz.Peygamber'in ayrılığına dayanamadığı şeklinde izah eder:

Firâk-ı hüsnüne tâkat getürmeyüp Yahyâ
Yolunda baş verip oldu güzîde-i ebrâr

Ziyâ Paşa, K,114

12.19. ÎSÂ AS (MESÎH) :

Na'tlarda adı çok geçen Hz.Îsâ özellikle hayat verme mucizesi, nefesi ve göğe yükselmesi konu edilerek ele alınır. "Benden sonra gelecek bir resûlün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'dir" âyetinde[2] belirtildiği gibi Hz.Peygamber'in teşrîfini haber veren Hz.Îsâ'nın mucizeleri na'tlarda bu müjdesiyle izah edilir. Ahmet Paşa'nın:

Vaṣluñ beşāreti ḫaberin söyledi Mesīḥ
Yümninden ol sözüñ nefesi oldı cān-fezā

Ahmed Paşa, D,10

beytinde olduğu gibi O'nun ölüyü diriltme, can verme mucizesi bu haberinin uğur ve bereketine dayanır. Cenâb-ı Hak, Habib'inin müjdesini verdiği için O'na ihyâ etme mucizesini bağışlamıştır.[3] Dem kelimesinin soluk, nefes mânâları göz önünde bulundurularak, Hz.Peygamber'den dem vurduğu için nefesi mucizeler göstermiş[4] veyâ "İsm-i A'zam" duâsı-

---

[1] Muhammed Lutfî, HH,51.
[2] Bkz. Âyetler Böl. 1.55. (Saf,61/6).
[3] Karamanlı Nizâmî, D,74; Sünbülzâde Vehbî,D,6.
[4] Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,14.

nın, okuyana büyük güç verdiği gibi, Yüce Peygamber'in İsm-i A'zam olan adını öğrenmesiyle nefesi hayat bağışlayıcı olmuştur.[1] O'nun bu mucizesine karşılık Hz.Muhammed, kâinâtın yegâne yaratılış maksadı olmuş, en küçük zerreye bile hayat O'nun nurundan ulaşmıştır. Bu itibarla Yüce Peygamber'in mucizeleri kitabına nazaran Hz.Îsâ'nın bu mucizesi daha ehemmiyetsiz kalır.[2]

Îsâ AS'ın göğe yükselmesi de Hz.Peygamber'in feyzine bağlanmış, yeryüzüne O'nun geleceğini bildiren Hz.Îsâ, aynı müjdeyi meleklere vermek için[3] gökyüzüne çıkmıştır:

Tebşīr içün ḳudūmüñ ʿĪsā
Tā minber-i çarḫa çıḳdı gūyā
Şeyh Gâlib,HA,2b

Na't şâirleri Îsâ Peygamber'in göğe yükselerek eriştiği bu yüceliğe Hz.Muhammed'in sebeb olduğunu, O'nun nûrunun semâya uzanan bir ip olduğunu ifâde ederler.[4] Veyâ "firişte-sîmâ" olarak nitelenen Hz.Îsâ'nın Yüce Peygamber'in ümmetinden olabilmek için rûh olup göklere çıktığı; âsumânı Hz.Peygamber'in âsitânı zannederek ümmetinden olma arzusuyla beklediği konu edilir.[5] Hz.Muhammed mi'râcında göğün en üst noktası olan arş-ı a'zamı geçip, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna ulaşmış, Hz.Îsâ ise dördüncü gök katında kalmış, daha ileriye gidememiştir. Eğer Hz.Peygamber'in adını "hulûs-ı kalb" ile ansaydı yedinci gök katına kadar ulaşabileceği, rif'at yönüyle Hz.Muhammed'e ulaşamadığı, O'nun biniti Burak yıldırım hızıyla yol alırken, bunun eşeğinin yaya kaldığı[6] anlatılır ve Mesîh'in mi'râc gâyesiyle yükselmesine rağmen, istek yolunun maksûd konağına erişemediği dile getirilir:

---

[1] Ziyâ Paşa, K,114.
[2] Ahmedî, CH,62; Fazlî,GB,5b; Riyâzî,D,6; Şeref Hanım,D,13.
[3] Ahmed Remzi Akyürek, A.R.A. ve Şiirleri,37.
[4] Yahyâ Bey, YZ,5; Nev'î, NM 1,89b.
[5] Nâdirî, NM 1, 90b; Müştâk, D,3.
[6] Şeyhî, HŞ,17; Yahyâ Bey,D,21; Leylâ Hanım, D,5.

ʿAzm-i çarḫ itdi Mesīḥā ki bula miʿrācuñ
Yetmedi menzil-i maḳṣūda ṭarīḳ-i ṭalebi

Fuzûlî, D,403

Göğün dördüncü katında kalan Îsâ, Yüce Peygamber'in âdetâ bekçisi olmuş,[1] Hz.Peygamber'in ümmetinden olmayı beklemektedir.[2] Bunlar dışında, Hz.Îsâ'nın Rûhullâh oluşuna mukâbil, Hz.Muhammed'in Habîbullâh olduğu[3] ve O'nun tecellîsiyle Îsâ'nın zuhûr ettiği[4] na'tlarda konu edilir.

Neticede son olarak ele aldığımız Hz.Îsâ ile ilgili örneklerde de görüleceği gibi, na'tlarda "ta'dâd-ı enbiyâ" diyebileceğimiz küçük bölümler halinde diğer peygamberlere yer verilirken; hep mukayese yoluna gidilmiş, telmihlerle diğer peygamberlere âit özellikler ve mucizeler ele alınırken, hüsn-i ta'lîlle hepsinin sebebi Hz.Muhammed'in feyzinde ve üstünlüğünde düğümlenmiştir.

Sayısı yüz yirmi dört bin olarak bilinen bütün peygamberler "Levlâk" hadisinde belirtildiği gibi yalnızca O'nun sevgisi, dostluğu sebebiyle dünyâya gelmiştir:

Yigirmi dört biñ yüz biñ yegāne
Anuñ dōstluğına geldi cihāna

Mehmed, IN,67

Hz.Muhammed en son peygamberdir, ama gerçekte ilk nûrun ve rûhun, ilk nübüvvet şerefinin sahibi olmakla hem ilk, hem de son peygamberdir.[5] Ya da O peygamberlik risâlesinin hâtimesi, diğerleri mukaddimesidir.[6] Padişahların ge-

---

1 Şeyyad Hamza, ŞHBM,14.
2 Yahyâ Bey,ŞG,9; Esrâr Dede,D,4.
3 Yenişehirli Belîğ,D,2.
4 Esrâr Dede,D,147.
5 Cevrî,D,62.
6 Nev'î, NM 1, 89b.

çeceği yolun aydınlatıldığı gibi, diğer peygamberler de Resûlullâh'ın yolunu aydınlatmak için önce gelmişlerdir,[1] fakat nihâyetinde hepsi yine O'nun ümmetine dâhil olacaklardır.[2] Risâlet tahtının süsü, Sultân-ı Enbiyâ[3] olan Hz.Muhammed'in fazîlet ve irfânıyla bütün peygamberler arasında müstesnâ ve benzersiz yeri yanında;[4] hepsinin ilminin mahdut olmasına rağmen Cenâb-ı Hakk'ın O'na verdiği ilim ve hikmet hesaba gelmez.[5] Diğer peygamberlerin dîne olan davetleri yalnızca gönderildikleri kavimle sınırlanmış,ancak Ahmed-i Mürsel hem bütün insanlara hem de cinlere peygamber olarak görevlendirilmiştir.[6] O'ndan önceki resûl ve nebîlerin gösterdikleri mucizeler, Hz.Peygamber'in mucizat sofrasından derlenmiş azıklardır.[7] Bütün bu üstünlükleriyle Hz.Muhammed, peygamberlerin oluşturduğu yüzük halkasının taşı olmuş, nübüvvet O'nunla şeref bulmuştur.[8] Veyâ peygamberler tesbihinin incilerini nizâma koyan, tesbihin hem başlangıcı, hem de sonucu olan imâmeye benzetilmiş; tesbihin ve imâmenin değerli taşlardan yapıldığı gibi,peygamberlik tesbihinin imâmesi de Hz.Muhammed'in zât cevheri olmuştur:

Gürūh-ı enbiyā tesbīḥ-i dür gibi ser-āmeddür
O tesbīḥe imāme gevher-i ẕāt-ı Muḥammed'dür

Nazîm, D,271

12.20. DÖRT HALÎFE :

Na'tların son bölümünde Hz.Peygamber'e salat ve selam yanında âli ve ashabı anılmış, özellikle dört halife

---

1 Fuzûlî, NM 1, 60b.
2 Tâcîzâde Cafer Çelebi,D,8.
3 Kıvâmî, FSM,7.
4 Riyâzî,D,5.
5 Rûşenî, D, 100a,
6 Adlî, D,19.
7 Ahmed Paşa ,D,11.
8 Zâtî, NM 1, 20b.

ismen zikredilerek, Peygamber'e olan bağlılıkları, meziyetleri ve dîne olan hizmetleri dile getirilmiştir. Onların insanların en hayırlısı olduğu;[1] Hz.Peygamber'in imâr ettiği din sarayının dört sağlam direğinin bu dört seçkin halife oluşu;[2] her biri ayrı özelliklere sahip bu dostlarla, asr-ı saadetin dört mevsimi birden yaşayan mutedil bir zaman olması konu edilir:

Ey çār-yār-i kāmilüñ aʿyān-ı mülk-i dīn
Erbāb-ı ṣıdḳ u maʿdelet ü re'fet ü ḥayā

Devrüñ bu dört faṣl ile bir muʿtedil zamān
Şerʿüñ bu dört rükn ile bir muʿteber binā

Fuzûlî, NM 1, 61a

Bu dört seçkin insan Hz.Peygamber'in meziyetlerine birer nümûne olmuşlardır:

Ṣıdḳuña Bū Bekr şāhid şāhid-i ʿadlüñ ʿÖmer
Ḥilmüñe ʿOs̱mān şāhid şāhid-i ʿilmüñ ʿAlī

Nazîm, D,175

Dört halife bu örneklerde görüldüğü gibi topluca konu edilirken, tek tek de ele alınmıştır.

a. EBÛ BEKR RA (SIDDÎK, YÂR-İ GÂR) :

Hz.Peygamber'e ilk îmân edenlerden olan Hz.Ebû Bekr, hicrette Yüce Peygamber'e eşlik etmiş, o çetin yolculukta dahi itimat ve sadâkati sarsılmamış, bu faziletleri O'nu peygamberlikten sonra en yüce makam olan velâyet derecesine ulaştırmıştır. Bu yüzden Sıddîk ve Yâr-i Gâr, yâni mağara dostu gibi lakaplarla anılırken, hicret sırasında mağarada Habîbullâh'a olan yakınlığı Kur'ân-ı Kerîm'de âyetle tesbit edilmiştir:[3]

---

1 Şeref Hanım, D,12.
2 Karamanlı Nizâmî, D,77.
3 Bkz. Âyetler Böl. 1.17. (Tevbe,9/40).

Yār-i ġāruñ olmaġın Ṣıddīḳ-i ḫāliṣ-i‘tiḳād
Eyledi Ḥaḳḳ anı cümle evliyānuñ mihteri

Abdî, NM 1,57[a]

Hz.Ebû Bekr, bir îman güneşi olan Hz.Peygamber'e "Subh-ı sâdık" olmuş,[1] O'nu herkesten önce tasdîk etmiştir:

Cümleden evvel idüp dīnüñi taṣdīḳ ü ḳabūl
Ṣıdḳ-ı pāki aña oldı sebeb-i istiḥsān

Haylî, NM 1,14[b]

İslâmiyeti yayma mücâdelesinde Yüce Peygamber'e madden ve mânen her an destek olmakla neticede ebedî saadete erişmiştir:

Yār-ı evvel Ḥażret-i Ṣıddīḳ Ebū Bekr-i Velī
Varını beẕl eyledi āḫir bulup bāḳī necāt

Hâşimî, NM 1, 99[b]

b. ÖMER RA (FÂRÛK) :

Adâletin timsâli Hz.Ömer, hayrı ve şerri birbirinden ayırdığı için Fârûk adıyla anılır.[2] Ayrıca O'nun Emîrü'l-Mü'minîn ismi ele alınırken "şâh-ı âdil, sultân-ı guzât" gibi ifâdelerle adâleti yanında kahramanlığı, yiğitliği vurgulanır.[3] O'nun devrine hâkim olan adâlet ve can güvenliği ta Bizans kayserine kadar ulaşmıştır:

Ma‘din-i ‘adl ü kerāmet ‘Ömer-i Fārūk'uñ
Devr-i ‘adlinde cihān bulmış idi emn ü amān

Yed-i ṭūlāsını gör kim nice günlük yoldan
Dīde-i ḳayṣere bir demde irişdürdi benān

Haylî, NM 1,15[a]

---

1 Nev'î, NM 1, 89[b].
2 Abdî, NM 1, 57[b].
3 Hâşimî, NM 1, 99[b].

Hz.Ömer'in adâlet ve kahramanlığıyla dinin muhafızı oluşu dile getirilirken, "ayn-ı Ömer"in gözünün din binasına nâzır oluşuyla birlikte, isminin ilk harfine de işâret edilir:

Nice irsün ʿimâretine żarar
Nāẓır olmışdı aña ʿayn-ı ʿÖmer

Nev'î, NM 1,89[b]

c. OSMÂN RA (ZÎ'N-NÛREYN) :

Hz.Peygamber'e iki kere damat olma şerefine erişen Hz.Osmân, bu sebeple Zi'n-Nûreyn adıyla anılmış, na'tlarda güzel ahlâkı övülürken özellikle hilm, hayâ ve edeb sâhibi olduğu vurgulanmış, Kur'ân-ı Kerîm'i tertibine ve nüshalarını çoğaltmasına temâs edilmiştir:[1]

Menbaʿ-ı ʿilm ü ḥayā Ḥażret-i Ẕī'n-Nūreyn'üñ
Şöyle naḳş olmış idi levḥ-i dilinde Furḳān

Mülk-i şerʿüñde virüp ḳāʿide-i şerʿa niẓām
İtdi ādāb ile tertīb-i kelām-ı Sübḥān

Haylî, NM 1, 15[a]

Nev'î, Hz.Peygamber'in imâr ettiği din binasına Hz. Osman'ın ismindeki mim harfinin bir pencere olduğunu ifâde ederken, o pencereden fazilet nûrunun girdiğini dile getirir.[2]

d. ALÎ RA (HAYDAR, MURTAZÂ) :

Na'tlarda: "Ben ilmin şehriyim, Alî de onun kapısıdır."[3], "Sen bana bağlısın, ben de sana."[4] veyâ yalnızca "Lâ

[1] Şeyhî, HŞ,20; Nâbî, NM 1,90[b]; Hâşimî, NM 1,99[b].
[2] Nev'î, NM 1, 89[b].
[3] Bkz. Hadisler Böl. 2,8.
[4] Bkz. Hadisler Böl. 2,9.

fetâ" ibâresiyle kısaltılan "Ali gibi yiğit, Zü'l-Fekâr gibi kılıç yoktur." hadisleriyle ele alınan, Hz.Peygamber'in amcasının oğlu, aynı zamanda damadı, İslâmiyet'i ilk kabul eden çocuk olma şerefinin sahibi ve dört güzîde halifenin sonuncusu Hz.Ali na'tlarda ilmi, velîliği ve kahramanlığıyla anılır:

Ḥayder ki ʿilm ü ḥikmetüñe vāriṡ itdi Ḥaḳ
Maḥbūb-ı evliyā idi maḫṣūṣ-ı "lā fetā"

Şeyhî, HŞ,20

Ayrıca din binasının irfan kapısı olduğu belirtilen[1] Hz.Ali'nin kılıcı Zü'l-Fekâr, atı Düldül de na'tlarda O'nunla birlikte anılırken, O'nun Şîr-i Yezdân (Allâh'ın Arslanı) ve Şâh-ı Merdân oluşu, Hayber Kal'ası'ndaki eşsiz kahramanlığı[2] ve henüz çocukken gösterdiği cesâret konu edilir:

Fātiḥ-i Ḫayber olan Ḥaydar-ı Kerrār'uñ ise
Zehresin ḫaṣmın iderdi ḳılıcı āb-ı revān

Ne kerāmet ne velāyet ne şecāʿatdür kim
Ṭıfl iken ejderi çāk itdi o şīr-i ġarrān

Haylî, NM 1, 15a

Bazı na'tlarda dört halifeden sonra Hz.Ali ve Fâtımâ'nın oğulları, Yüce Peygamber'in sevgili torunları Hasan ve Hüseyin de ele alınmış ; Hz.Peygamber'in gözünün nûru, göz bebeği, iki inci, iki gonca gibi teşbihler yanında şehâdetleri konu edilmiştir.[3]

---

1 Nev'î, NM 1, 89b.
2 Abdî, NM 1, 57b; Hâşimî, NM 1, 99b.
3 Şeyhî, HŞ,20; Hâşimî, NM 1, 99b; Nâbî, NM 1, 90b.

T. C.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

DÎVAN ŞİİRİNDE NA'T

2

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ÂMİL ÇELEBİOĞLU

HAZIRLAYAN

EMİNE YENİTERZİ

KONYA – 1989

III. BÖLÜM
NA'T METİNLERİ

A. ANADOLU SAHASI DIŞINDAN NA'T METİNLERİ

I

YALAVAÇ ʿALEYHİ'S-SELĀM ÖGDİSİN AYUR

1 Sevüg savçı ıdtı bagırsaḳ idi
Budunda talusı kişide kedi

2 Yula erdi ḫalḳḳa ḳarañḳu tüni
Yaruḳluḳı yadtı yaruttı sini

3 Oḳıçı ol erdi Bayaṭtın sañga
Sen ötrü yolḳa kirdiñ toñga

4 Atasın anasın yuluġ ḳıldı ol
Tilek ümmet erdi ayu birdi yol

5 Künün yimedi kör tünün yatmadı
Sini ḳoldı Rab'da adın ḳolmadı

6 Sini ḳoldı tün kün bu emgek bile
Anı ög sen emdi sevinçin tile

7 Ḳamuġ ḳadġusı erdi ümmet üçün
Ḳutulmaḳ tiler erdi rāḥat üçün

8 Atada anada baġırsaḳ bolup
Tiler erdi tutçı bayattın ḳolup

9 Bayat raḥmeti erdi ḫalḳı öze
Ḳılınçı silig erdi ḳılḳı tüze

10 Tüzün erdi alçaḳ ḳılınçı silig
Uvutluġ baġırsaḳ aḳı kiñg elig

11 Yaġız yir yaşıl kökte erdi küsüg
Añgar birdi Teñgri aġırlıḳ öküş

I Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig, I Metin, Haz:Reşit Rahmeti Arat,2.bsk. Ankara,1979, s.20-22.

12 Başı erdi ön͡gdün ḳamuġ başçıḳa
Kidin boldı tamġa ḳamuġ savçıḳa

13 Kön͡gül badım emdi anın͡g yolın͡ga
Sevip sözi tuttum bütüp ḳavlın͡ga

14 İlāhī küdezgil menin͡g kön͡glümi
Sevüg savçı birle ḳopur ḳopġumı

15 Ḳıyāmette körkit tolun teg yüzin
Elig tuttaçı ḳıl İlāhī özin

(Faʿūlün Faʿūlün Faʿūlün Faʿūl)

II

PEYĠAMBER'İN MEDḤİ ḤAḲḲINDA

1 Eşit emdi ḳaç söz Ḥabīb fażlıdın
Uḳuş hūş yititip sözimni an͡ga

2 Ol ol ḫalḳ talusı kişi ḳutlıġı
Törütmişte yoḳ bil an͡ga tuş ten͡ge

3 Resūller örün͡g yüz bu ol yüzke köz
Ya olar ḳızıl en͡g bu en͡gka men͡ge

4 Anın͡g ögdisindin tatır bu tilim
Anın͡g medḥı bolsa şeker şehd an͡ga

5 Bu gün tegsü mindin dürūd ol yarın
Elig tuttaçımḳa egirse mun͡ga

(Faᶜūlün Faᶜūlün Faᶜūlün Faᶜūl)

II Edib Ahmed bin Mahmûd Yükneki, Atabetü'l-Hakâyık, Haz: Reşit Rahmeti Arat, İst. 1951, s. 42-43.

III

HİKMET

1 On sekiz mi͡ng ʿalemġa server bolgan Muhammed
Otuz üç mi͡ng ashâbga rehber bolgan Muhammed

2 Yalangaç u açlıkka kanâ atlıg Muhammed
ʿÂsî cânî ümmetga şefâ atlıg Muhammed

3 Tünler yatıp uyumas tilâvetlıg Muhammed
Garîb birle yetîmga mürüvvetlıg Muhammed

4 Yoldın azgan gümrâhga hidâyetlıg Muhammed
Mühim tüşse her kimge kifâyetlıg Muhammed

5 Ebû Cehl Bû Leheb'ga siyâsetlıg Muhammed
Melâmetni sâbûnı selâmetlıg Muhammed

6 Namâz rûze kılguçı ibâdetlıg Muhammed
Tınmay tesbîh aytguçı riyâzetlıg Muhammed

7 Melʿûn laʿîn şeytanga siyâsetlıg Muhammed
Şerîʿatnı yolıga inâyetlıg Muhammed

8 Tarîkatga reh-nümâ irâdetlıg Muhammed
Hakîkatga muktedâ icâzetlıg Muhammed

9 Duʿâları müstecâb icâbetlıg Muhammed
Yamanlıkka yahşılık kerâmetlıg Muhammed

10 Tevfîk birgen zâlimga celâletlıg Muhammed
Secde kılgan egilip itâʿatlıg Muhammed

11 Biş vakt namâz bolganda imâmetlıg Muhammed
Miʿrâc aşıp barganda şehâdetlıg Muhammed

12 ʿArş u kürsî bâzârı inâyetlıg Muhammed
Sikiz behişt igesi velâyetlıg Muhammed

13 Miskîn AHMED kulıga kitâbetlıg Muhammed
Yetîm fakîr garibga sahâvetlıg Muhammed

(7+7= 14'lü hece vezni)

III Ahmed-i Yesevî,Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Haz:Kemal Eraslan, Ankara, 1983 s.292.

IV

HİKMET-İ HĀLİŞ

1

Ḳıyāmet deştide ol kün ṣabā bile barımız
Ḳaçarsa kil beri dip āh ü vā bile barımız
Çūnān elem-zede biz yüz nevā bile barımız
Bu sīne dāġını açıp yara bile barımız

Ne ġam ki yol ḫaṭarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraḫt-ı ṭūbīni körmekke Muṣṭafā bile barımız
Muḥammed atlıġ uşol pādışā bile barımız

2

Ezelde bize özi vaʿdeler ḳılıp irdi
Ḫaṭ-ı berāt ḳolımızġa ol küni berip irdi
Ki bizge "lā taḳnatū" dip ḫaber berip irdi
Şefāʿatım heme dil-ḫastelerge dip irdi

Ne ġam ki yol ḫaṭarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraḫt-ı ṭūbīni körmekke Muṣṭafā bile barımız
Muḥammed atlıġ uşol pādışā bile barımız

3

Ḳıyāmet bolsa Resūl'dın burun kötermes ser
Ki ümmetimġa berāber bola'lmas hīç diger
Kelür şefāʿat üçün tamām peygamber
Şefāʿatımġa budur barçaġa barçaġa berāber zer

Ne ġam ki yol ḫaṭarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraḫt-ı ṭūbīni körmekke Muṣṭafā bile barımız
Muḥammed atlıġ uşol pādışā bile barımız

IV Kemal Eraslan, "Hâlis'in Hikmetleri", İ.Ü. E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Der:C.XX,İst.1973,s.146-148.

4

Barur miz mahşerge ol kün Resūl'nı körmek üçün
Ayagıga yıkılıp közümni sürtmek üçün
Figān nāle kılıp aldılarıga barmak üçün
Şikeste ümmeti biz ʿarżımıznı aytmak üçün

Ne gam ki yol hatarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraht-ı tūbīni körmekke Mustafā bile barımız
Muhammed atlıg uşol pādışā bile barımız

5

Ferişteler kelip ol kün ilgimiz tuta almas
Kaçar Resūl'nı körüp hem yakın kile almas
Resūl bile turur miz bizge ura almas
Resūlnıñg hürmetindin dūzahka süre almas

Ne gam ki yol hatarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraht-ı tūbīni körmekke Mustafā bile barımız
Muhammed atlıg uşol pādışā bile barımız

6

İlāhī bizni Resūl ümmetim dip aygaylar
Ki kıçkırıp kaşıga kil beri dip aygaylar
Bu ʿāsī ümmeti-i gümrāhı yolga salgaylar
Sırāt başıda turup ilgimizni algaylar

Ne gam ki yol hatarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraht-ı tūbīni körmekke Mustafā bile barımız
Muhammed atlıg uşol pādışā bile barımız

7

Ki hamd birle senā aytıp ol cenāb başlar
Hudā-taleb kişini āhır Hudā başlar
....
Garīb ümmeti biz ki bizni Mustafā başlar

Ne gam ki yol hatarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraht-ı tūbīni körmekke Mustafā bile barımız
Muhammed atlıg uşol pādışā bile barımız

8

Günehkâr ehlġa ḳoşma ehl-i raḥmet ḳıl
Ki dūzeḫ ehlidin ḳılma ehl-i cennet ḳıl
Du'ā ḳılay ki Resūl ḥürmeti icābet ḳıl
Bu 'āsī ḪĀLİṢ'ni sin özüñg şefā'at ḳıl

Ne ġam ki yol ḫaṭarıdın reh-nümā bile barımız
Dıraḫt-ı ṭūbīni körmekke Muṣṭafā bile barımız
Muḥammed atlıġ uşol pādışā bile barımız[1]

---

[1] Hâlis'in bu hikmetinde belli bir vezin kalıbı yoktur. Umûmiyetle aruzun (Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün) kalıbına uygun olmakla birlikte,pek çok mısrada vezin farklılıklar göstermektedir. Ayrıca mısraların hece sayıları özellikle vasıta bölümlerinde artmaktadır.

V

RESŪL ʿALEYHİ'S-SELĀM NAʿTI

1 Muḥammed kim yalavaç irdi Ḥaḳ'dın
An͡ga fermānladı aç tiyü Ḥaḳ din

2 Ya atığı anun͡g topraḳdın irdi
Velī ni sözlese çın Ḥaḳ'dan irdi

3 Anın͡g yüzi kön͡güllernin͡g çıraġı
Sözi din revnaḳı ummat yaragı

4 Vefā meydānının͡g çāvük-süvārı
Nübüvvet ḳārvānının͡g salārı

5 İmāret ḳıldı bu İslām bāġın
Küfür küfresinin͡g ol bozdı bāġın

6 Şefāʿat būstānının͡g nesīmi
Ḥaḳīḳat baḥrinin͡g dürr-i yetīmi

7 Ol ādem topraḳının͡g kīmyāsı
Ḳamuġ ʿālem közinin͡g tūtiyāsı

8 Şerīʿat birle bu ajunnı tüzdi
Ḫaṭālarnın͡g kökin ḥaḳ sözlep üzdi

9 Anın͡g şerʿi ön͡gin dīnlerni üzdi
Şerīʿatlarnı mensūḫ ḳıldı bozdı

10 Cuvān-merd ü raḥm ḳılġuçı irdi
Tili dil ḳuflının͡g açġuçı irdi

11 İḏi nuṣrat ḳılıçın birmiş irdi
Boyun sunmaglı k̇endin baş kiterdi

12 Ḫacil ḳıldı kāfirni muʿcizātı
Kön͡güllerni yaruttı edgü atı

V M.Necmettin Hacıeminoğlu, Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri, İst. 1968, s.188-190.

13 Iyāz ḫāṣ idi ḫāṣ dīn ödürgen
Bu Maḥmūd'luḳ tonın kidgen kidürgen

14 Çiçek tig dōstlar yüzin͡ge ol ṣād
Serv yan͡glıġ bu ʿālem içre āzād

15 Felekke servi bu kök ton kidürmiş
ʿİmāme yilge ʿanber yıdġı birmiş

16 Ḳılıp ḳulluḳını öz iḫtiyārı
Bu biş nevbetni urdı tört yārı

17 Anun͡g naʿleyni boldı ʿarş öze tāc
Emīn-i vaḥyi bilgen sırr-ı miʿrāc

18 Ḳuduġdın tarttı ol köpni felekke
Bu topraḳ tenni tin͡g ḳıldı melekke

19 Ḫalīl anın͡g çerigi ḫaylıdın çın
Mesīḥ bārgāhının͡g çāvūşlarındın

20 Bolup emekde rāḥatta ivi ġār
Yılanlar yār örümçük perde tutar

21 Birip öz tişini taş ilgin͡ge ol
Ḳodup irnin taş özre açtı bu yol

22 İrin tiş taşḳa andın ötrü birdi
Kim ol laʿl ü güher ornı taş irdi

23 Ḳaçan taş birle sındı irse gevher
İrin tiş birle tartıp kildi köp ser

24 Uyur irken közi Ḥaḳ birle cānı
Taşı birle içi toluġ maʿānī

25 Öküş ʿāṣīni otdın yulġuçı ol
Ḳıyāmet kün şefāʿat ḳılġuçı ol

26 Özüm köp ḳıldı Ḥaḳ tapġında taḳṣīr
Ni tedbīr yā Resūla'llāh ni tedbīr

27 Arıġ ravżan͡gdın özüm ḳolġanı bu
Kim uşbu ḳulnı kol sormazdın aşnu

28 İlig kötrüp bu ḳulnın͡g ḥaḳḳın͡ga bir
Duʿā ḳılsan͡g ḳamuġ ḳadġusı tarır

29 İlāhī ḲUṬB işin aç barça yandın
Tiyü kol kitsü ġaflet cān u tendin

30 Bu kön͡glin genç asāyışḳa ḳılu bir
Ḳamuġ ḥāl özre baḫşāyış ḳılu bir

31 Eger ḳul yazuḳı ḫod bolsa taġça
Anın͡g raḥmet ten͡gizi yüz min͡g ança

32 Tileyür ol bahāne kim bahā yoḳ
An͡ga min͡g yılḳı ṭāʿat ẕerreçe yoḳ

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

VI

1 Cümle rusül serveridür Mustafâ
Kân-ı kerem ma'den-i sıdk u safâ

2 Kurb makâmında Habîb-i İlâh
Âdem ü âleme anı kıldı şâh

3 Vasl bisâtını kılıp tek ye-gâh
Boldı biz ümmetler üçün özr-hâh

4 Bizge eger bolmasa andak Şefî'
Bozgay irdi bizni hısâl-ı şenî'

5 Bar idi köp tâyife bizdin burun
Ömrleri dünyâda bolgan uzun

6 Barçasına kulluk içün emr-i şer'
Keşf bolup vahy bile asl u fer'

7 Biri eger kılsa idi bir günâh
Barçasına kahr iter irdi İlâh

8 Biz kim ayakdın baş irür biz harâb
Bizdin ayamas keremin hîç bâb

9 Bolma hamiyyetga himâyetni kör
Kalma anâ içre inâyetni kör

10 Ol kim irür Nûh bile hem-kadem
Cümle-i tûfândın anga hôd ni gam

11 Niçeki yok bizde ibâdet atı
Şükr ki bardur biz anıng ümmeti

(Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün)

VI Kemal Eraslan, "Çağatay Şiiri-Haydar Tilbe" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),S.415-416/Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.582-583.

VII

1 Kün çıḳıp yulduz ḳamuḳ mensūḫ bolġan tik revān
Çıḳtı irse milletiñg mensūḫ boldı özge dīn

2 Sin melek-sin yā beşer ḥayrān bu yirde ʿaḳl-ı kül
Ẕerreġa bolmas belī ḫūrşīd-i künhindin yaḳīn

3 Ādem oġli-sin velī Ḥaḳ gerçi Ādem ṭıynetin
Ḳıldı raḥmet ṣu ḳatıp ḳudret yedi birle ʿacīn

4 Nūr baḥrındın arıḳ ẕātıñg irür dürr-i yetīm
Min nitip aytay anıñg tik gevher aṣlın mā u tīn

5 Bolsa hem ʿārıż irür ẕātıñgġa bu cism-i beşer
Boldı ni boldı niçe kün dür ṣadef içre kemīn

6 Ol Ādem'ġa vedīʿat ḳıldı nūruñgnı Uġan
Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u laʿīn

7 Çün bu sırġa āşinā boldı ḳamuḳ kerrūbiler
"İscüdū" emrin işitip yirge ḳoydılar cebīn

8 "Küntü kenzen" maḫzeniniñg ḫāzini ẕātıñg irür
Ārī ārī ol emānetḳa kirek sin tik emīn

9 "Lī maʿa'llāh" hücresiġa sindin özge sıġmadı
Maḥrem irmes sır sarāyında sañga Rūḥu'l-Emīn

10 Enbiyā vü mürselīn ḥalḳa tüzüp oltursalar
Barça bir engüşterī vü sin alar üzre nigīn

11 Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek
Öz ḳulıġa ḥācedin ʿizzet hemīn bolġay hemīn

12 İy Muḥammed atıñg u Maḥmūd ẕātıñgġa maḳām
Ḳullarıñgge kemterīn nüzli irür ḫuld-ı berīn

VII İsmail Hikmet Ertaylan, Lutfî Dîvânı, İst. 1960, s.2-4.

13 Yili baġlıḳ bendedür şīrīn sözün͡gge ney-şeker
Ḥalḳa der-gūşı durur elfāẓın͡ga dürr-i s̱emīn

14 İy Cevād ilgin͡g kefindin kān u deryāġa yesār
Baskan izin͡g topraġındın ʿarş u kürsīġa yemīn

15 Barmaġın͡g ḳılsa işāret kökte bolur ikki ay
Bir avuç ṭopraḳnı ṣalsan͡g yumar ol aʿdā közin

16 Dostların͡g allıda yir tik best Ḫayber Ḳalʿası
Düşmenin͡g defʿine örmekçi ivi ḥıṣn-ı ḥaṣīn

17 Yeki dīnini sinin͡g ḥaḳḳında peydā ḳıldı Ḥaḳ
Ḫōd ni bolġay ḫıdmetin͡gde Türk ü Hindū Rūm u Çīn

18 Barça ʿālem ʿāṣīsin ḳolsan͡g baġışlar Ḥaḳ san͡ga
Çün ṭufeylin͡gdür bu ḫalḳ-ı evvelīn ü āḫirīn

19 Raḥm ḳıl mihnet küninde LUṬFĪ ʿāṣī cānıġa
Yā Şefīʿa'l-Müẕnibīn ü Raḥmeten Li'l-ʿĀlemīn

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

VIII

1 İy Muṭahhar ẕāt-ı pākiñ maḳṣad-ı kevn ü mekān
Ḥāk-i naʿleyniñ ṭufeyli yir ü kök vü ins ü cān

2 İkki ʿālem farḳına yaydı ḳanat-ı himmetin
Aḥsena'llāhu'l-ʿalā iy ṭāyir-i ʿarş-āşiyān

3 Kömmedi hīç kim binā-yı toḳuz eyvān bolġalı
Şerʿ taḫtında siniñ tik bir şeh-i ṣāḥib-ḳırān

4 Ger sebeb sin bolmas irdiñ bolmas irdi şeksizin
ʿArş u ferş ü ʿālem ü ādemdin ās̱ār u nişān

5 Fehm ḳılmaḳlıḳġa sırr-ı nükte-i tevḥīd ḳanı
Kilmedi ketm-i ʿademdin bir siniñ tik nükte-dān

6 Ya Resūla'llāh sin ol maḥbūb-sin kim bolduñgız
"Lī maʿa'llāh" hücresinde maḥrem-i rāz-ı nihān

7 Min ni ḥaddim birle aytay şerḥ-i evṣāfıñgnı kim
Öz kelāmı içre Ḥaḳ ẕikr itti bī-kām u zebān

8 Hem meger luṭf-ı ʿamīmüñ ḳoldap iltkey raḥm itip
ʿĀṣī ümmetlerni.. dūzaḫdın sūy-ı ṣadr-ı cinān

9 Asru envāʿ-ı ḍalālet içre ḳalıptur GEDĀ
El-amān ẓulmettin iy şemʿ-i hidāyet el-amān

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

VIII Janos Eckmann, The Divan of Gadai, İndiana Unv.Pub. Uralic and Altay Series, Vol.113, Mouton and Co., The Hauge, The Netherlands, 1971,yk. 96b-97a.

IX

1 İş kılıp rūşen ulus tapmakka envār-ı hüdā
Mushaf-ı ruhsār üze "Ve'ş-Şems" birle "Ve'd-Duhā"

2 Leyletü'l-mi'rāc şerhi sünbülüng tābıda dürc
Ol şebistān şem'i kadding anda 'ārızdın ziyā

3 Közleringge tā ki çikti sürme "mā zāga'l-basar"
Bu mu'ayyendür ki mundın zāhir oldı "mā tagā"

4 Her taraf gīsūlarıngdur şer' üçün Hable'l-Metīn
Cehl ü zulmet çāhıdın çikseng irür ilmi revā

5 Ger sanga yok sāye tang irmes nidin kim çün kuyaş
Zāhir oldı sāye kitmān gencde ister hafā

6 Bolmadıng mektebga māyil līk āzād eyleding
'Akl u his tıflın cehālet mektebidin dāyimā

7 Kılsang āheng-i şefā'at ol makām içre ni tang
Ger HÜSEYNĪ dagı 'uşşākıng ara tapgay nevā

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

IX İsmail Hikmet Ertaylan, Türk Edebiyatı Örnekleri V, Dîvân-ı Sultan Hüseyn Mirzâ Baykara "Hüseynî",İst. 1946, "Fâtih Nüshasından Alınanlar" Böl.3. gazel.

X

NAʿT-I RESŪL'DA ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE ĀLİHİ VE SELLEM

1 Ey nübüvvet ḫaylıġa ḫātem benī Ādem ara
Ger alar ḫātem sin ol at kim irür ḫātem ara

2 Yüz işikiñ tofraġıġa sürte alġaymın mu dip
Çerḫ ḳaṣrıdın ḳuyaş her tün tüşer ʿālem ara

3 Encüm içre ʿārıżıñ miʿrāc şāmı eyle kim
Tüşse dürr-i şeb-çerāġı her ṭaraf şebnem ara

4 Ni üçün kiymiş ḳara her yan ṣalıp ceybıġa çāk
Firḳatiñdin Kaʿbe ger ḳalmay durur mātem ara

5 Ṣāf köñlide yüzüñ mihrini gūyā asramış
Töş çaġı her kün ḳuyaş ʿaksi imes zemzem ara

6 Meşʿali bolmış melek ilkide ravżañ başıġa
Ay çerāġı kiceler bu nīl-gūn tārem ara

7 Ḳum imes Baṭḥā'da kim mihr-i cemāliñ hecridin
Ẕerre ẕerre cismi bir birdin töküldi ġam ara

8 Yol imes Yes̱rib'de yırtuptur yüzin tırnaġ ile
Maḳdemiñ tā yitmedi ol vādī-i ḫurrem ara

9 İtleriñ maḫṣūṣ u maḥzūndur NEVĀYĪ kāşkī
Kirse bu maḥrūm hem ol zümre-i maḥrem ara

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

X Âgâh Sırrı Levend, Alî Şîr Nevâî, II.Cilt, Dîvanlar, Ankara, 1966, "Garâibü's-Sıgar" s.21-22.

XI

1 Muḥammed "kāf u nūn"ġa ḳurratu'l-ʿayn
Ṭufeylī kevn olup yoḳ yoḳ ki kevneyn

2 Nübüvvet kişveriniñ taḫt-gīri
Risālet taḫtınıñ ṣāḥib-serīri

3 Serīriġa toḳuz eflāk olup ferş
Toḳuz eflākmı ḳoyġıl digil ʿArş

4 Salıp hem ʿArş u hem Kürsī'ge sāye
Bolup Kürsī anıñ taḫtıġa pāye

5 Dime sāye digil kim ẓıll-ı re'fet
Ni ẓıll u ḳaysı re'fet nūr-ı raḥmet

6 Çü ol Ḥaḳ ẓıllı bolmaḳ pāye taptı
Ḳaçan sāye özige sāye taptı

7 Yüzi giysūnı çün pīrāye eylep
Ol aḳşam kün yüzige sāye eylep

8 Ayaġın öpkeli ger tüşti giysū
Bolur dāyim çerāġ altı ḳarangu

9 Muʿanber zülfi dik kim sāye bolġay
Ki ol ḫōrşīdġa hem-sāye bolġay

10 Gül üzre sünbülī aşmaḳ ʿacebdur
Ḳuyaşḳa sāye çırmaşmaḳ ʿacebdur

11 Çü eylep ḥalḳalar ol zülf peydā
Bolup mihr üzre kevkebler hüveydā

12 Veyā ol Muṣḥaf üzre kilk-ı taḳdīr
Ḳılıp ʿarş ornıġa encümni taḥrīr

XI Alî Şîr Nevâî, Ferhâd u Şîrîn, İnceleme-Metin, Haz: Gönül Alpay, Ankara,1975, s.87-89.

13 İmes mihr üzre kevkeb ḳıl te'emmül
Yüzi gül-zārı açmış her ṭaraf gül

14 Bolup ruḫsārıġa her sarı güller
Culīlig barça gerden-beste ḳullar

15 Dimen gül bendesidur boynı baġlıġ
Gedāyīdur tonı her yan yamaġlıġ

16 Ḳuçaḳ birle tiken besdur kemāhī
Gedālıḳ ṭavrıda anıñ güvāhī

17 Ḳadi ḫam boldı gūyā bu miḥendin
Tonı yırtuġları hem bu tikendin

18 Tiken bolmaḳta aʿdāsıġa ḫūn-rīz
Ḳılıp Baṭḥā'da nevkin ḫāme dik tīz

19 Ger ilgi ḫāme sarı ḳılmayın meyl
Ḳoyup ḫaṭṭıġa başın yüz tümen ḫayl

20 Niçe çāk-ı girībān ḳıldı ḫāme
Töküp eşkini efġān ḳıldı ḫāme

21 Açıp aġzın ḳılay dip dest-būsı
Müyesser bolmayın bu ārzūsı

22 Çü bu devletḳa bolmay kām-rān ol
Ḳara aġrıḳḳa boldı nā-tüvān ol

23 Dime nālī ki ṣıḥḥat tapmayın hīç
Tüşüptur rişte-ı cānıġa yüz pīç

24 İmes tırnaġı üzre ḫāme ger şaḳḳ
Bolup barmaġı nevkidin ḳamer şaḳḳ

25 İlig tiyġın ki tartıp fī'l-işāre
Ḳamer ḳalḳanın eylep ikki pāre

26 Bölüp ḳurṣ-ı meh-ı tābānnı ikki
Kişi andaḳ ki bölgey nānnı ikki

27 Ḳılıp çün rūze köñglin nānġa māyil
İki bölgeç tapıp kām ikki sāyil

28 Yimek kāmını köñglidin yoḳ eylep
Melek dik ẕikr ile köñglin toḳ eylep

29 Kevākib ayıġa dīvāne anıñg
Melāyik şemʿiġa pervāne anıñg

30 Muñga dīvānelıḳ salıp tek u tāz
Añga pervānelıḳ her sarı pervāz

31 Çü şerʿi şāriʿi ḫaṭṭın ḳılıp fāş
Ayaḳ andın çıḳarġan tapmayın baş

32 Bu ḫaṭdın taş añga kim pūye itmek
Yügürmek birle yoḳ menzilġa yitmek

33 Ḳoyar ʿaṣṣar öyi çün igri ġamın
Yol itmes ḳaṭʿ tīz eylep ḫırāmın

34 Yolıda igriler ʿaṣṣar öyi dik
Yarap öltürgeli pervār uyı dik

35 Bu şāriʿ birle tapḳan yol yaraḳı
Yitip menzilġa andaḳ kim burāḳī

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

XII

NA'T-I NEBĪ 'ALEYHİ'S-SELĀM

1 Ḥaḳ Ta'ālā'nın͡g Ḥabīb'i kim turur
Aḥmed ü Maḥmūd u Maḥbūb ol turur

2 Barçadın burun kilip ṣon͡gra ḳalıp
Evvel ü Āḫir Muḥammed ol turur

3 Bir ü barın͡g ibtidāsın kim sınar
Āḫirinde intihāsın kim bilür

4 Vaṣfın anın͡g Ḥaḳ ḳılur Ḳur'ān bile
Türlü türlü mu'cizātın ol ḳılur

5 Enbiyālar evvelinde şāh idi
Āḫirinde dağı sulṭān ol turur

6 Sini sivdüm san͡ga kiltürdüm īmān
Küfr ü ẓulmet tūğların ol köydürür

7 Ay Muḥammed bizni kör min͡g yıl yıraḳ
Yügrüben yolun͡gda uş başım barur

8 Min sinin͡g-min san͡ga oḳ ḳıldım ümīd
Sindin özge mini kim otdın alur

9 Bu ŞEYBĀNĪ'nin͡g siveri şer'idür
Anın͡g üçün közidin yaş aḳturur

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

XII ŞEYBANÎ HAN DÎVÂNI, Topkapı Sar.Müz.Ktp. Ahmed III Böl.NU: 2436, yk. 4^b-5^a.

XIII

1 Yā Nebiyya'llāh nāzil bolġalı Ḳur'ān saṅga
Cānı birle ins ü cin kiltürdiler Īmān saṅga

2 Tā nübüvvet maşrıḳıdın eyledi mihriṅ ṭulūʿ
Vālih olup şevḳ ile boldılar il ḥayrān saṅga

3 Luṭflar eylep nihānī sırrın ay sır maḥremi
"Lī maʿallāh" ḫalvetide didi Ḥaḳ pinhān saṅga

4 Ümmetiṅġa lā-mekān esrārıdın birdiṅ ḫaber
Luṭf idüp körsetgeli sır ʿālemin Subḥān saṅga

5 Mü'min ü müslim imesdür kim siniṅ diniṅ üçün
Başıdın kiçip özini ḳılmasa ḳurbān saṅga

6 Nā-ümīd anda imestür yā Şefīʿa'l-Müẕnibīn
Digeli Ḳur'ān ara "lā taḳnaṭū" Mennān saṅga

7 Kul UBEYDİ'ġa şefāʿat ḳıl teraḥḥum nūrıdın
İẕn birgende şefāʿat eyle dip Raḥmān saṅga

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XIII Neşe Alparslan, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvânının Edisyan Kritiği, İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. İst. 1967-1968, Türkiyât Enstitüsü Ktp. Nu: 812, Gazel Nu: 12.

XIV

ḤAŻRET-İ RESŪL'NIÑG NAᶜTI
ṢALLA'LLĀHU ᶜALEYHİ VE SELLEM

1 Yā Ḥabīb-i ᶜArabiyy-i Ḳureşī
Ġam u derdiñg mañga şādī vü ḫōşī

2 Çarḫnıñg gerdişi meyliñg birle
Barı ḫalḳ oldı ṭufeyliñg birle

3 Enbiyā ḫaylıġa serversin sin
Cümle-i ḫalḳḳa rehbersin sin

4 Min besi kāhil ü yol asru yıraḳ
ᶜÖmr köp ḳıska vü yol uzun uzaḳ

5 Min-i güm-rāhḳa körset bir yol
Mini maḳṣudḳa yitkürgey ol

6 Ḳoyma BĀBUR'nı bu ḥırmān birle
Çāre ḳıl derdiġa dermān birle

(Feᶜilātün Feᶜilātün Feᶜilün)

XIV Bâbur Şâh, Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi, İ.Üniv. Ktp. Nu: 3743, yk. 3[a].

XV

1 Ey yitişmey kemālın͡ga idrāk
Pest olup ḳadrın͡g alıda eflāk

2 "Ḳābe ḳavsey" din nümūne ḳaşın͡g
Ḳaddın͡ga ceybet ḫilʿat-i "Levlāk"

3 Sindin ādem ʿazīz irür yoḳ ise
Ẓāhir irür maḳām-ı ẕerre-i ḫāk

4 Yaġmasa ger şefāʿatın͡g yaġını
Berḳ-i ʿiṣyāndın örtenür ḫāşāk

5 Şükr li'llāh ki ʿāḳıbet ʿışḳın͡g
Ġayr naḳşın kön͡güldin itti helāk

6 San͡gadur nefs-i dīvdin penehim
KĀMRĀN ʿāciz ü olar bī-bāk

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XV Ali Alparslan-Kemal Eraslan, "Kâmrân Mirzâ'nın Dîvânı I" İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.D. C. XXIII, İst. 1981, s.62.

B. TÜRK ŞİİRİNDEN NA'T METİNLERİ

I

1 Ol ʿālem faḫrı Muḥammed nebīler serveridür
Vir ṣalavāt ʿışḳ-ıla ol günāhlar eridür

2 Ḥaḳḳ anı ögdi yaratdı sevdi Ḥabībüm didi
Yir yüzinde cümle çiçek Muṣṭafā'nuñ teridür

3 Cebrā'īl daʿvet ḳılınca miʿrāca Muḥammed'i
Miʿrācında diledügi ümmetinüñ varıdur

4 Sen aña ümmet olı-gör ol seni maḥrūm ḳomaz
Her kim anuñ ümmetidür sekiz cennet yiridür

5 Her kim anuñ sünnetiyle farżını ḳā'im dutar
Ne diyem ki ʿaḳıbet ṣorı ḥisābdan beridür

6 Ṣuçlu ṣuçsuz u günāhkār şefāʿat andan umar
Ol cehennemde yananlar münkirün inkārıdur

7 YŪNUS EMREM işbu sözi cān içinden söyledi
Söyleyen bī-çāre Yūnus Ṭapduḳ Emrem sırrıdur

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)[1]

I Yûnus Emre Dîvânı, Haz.: Faruk K. Timurtaş, İst., 1972, s.77-78. Metnin aslı transkripsiyonlu değildir, ancak devrin fonetik özelliklerini göstermek için transkribe etmeyi uygun bulduk.

1 Şiir bazı zorlamalarla bu kalıba uymakla birlikte, 1^b ve 4^b mısralarında vezin bozuktur.

II

FÎ-NAᶜTİ'N-NEBÎ ᶜALEYHİ'S-SELÂM

1 Ol Resūl kim Ḥaḳ Ḥabīb'ümdür didi
Ol Ḥabīb iken bu ᶜālem yoġ-ıdı

2 Düzdi anuñ dōstlıġı çün ᶜālemi
Hem aña ḳıldı raᶜiyyet ādemi

3 Eyledi ᶜarşı aña seyrān içün
Döşedi ferşi aña meydān içün

4 Enbiyā ḳamusı anuñ leşkeri
Evliyā cümle aña oldı çeri

5 Yir yüzini dutdı anuñ heybeti
Günde biş kez urıludur nevbeti

6 Ol gice kim ol Resūl bindi Burāḳ
ᶜArş anuñ naᶜleynine oldı ṭuraḳ

7 "Ḳābe ḳavseyn" oldı menzil-gāh aña
Gör ne devlet virdi ol Allāh aña

ثم دنى فتدلى فكان قاب قوسين اوادنا

8 Kendü rāzın Ḥaḳḳ aña rūzī eyledi
Levḥ naḳşı oldı anuñ ebcedi

فاوحى الى عبده ما اوحى

9 Ḳalmadı hīç nesne kim ol bilmedi
Aña beñzer kimse mülke gelmedi

10 Enbiyānuñ aṣlı vü ḫatmidür ol
Evliyā hem cümle andan aldı yol

ولكن رسول الله وخاتم النبيين

II Âşık Paşa, Garîb-Nâme, Süleymaniye Ktp.İzmir,Nu: 558, yk.5[a]-7[a]. Ayrıca tereddüt ettiğimiz yerlerde Hüseyin Kâzım, Nu:159, yk.9[b]-11[a];Lâleli,Nu:1752,yk.11[b] den

11 Pīşvā-yı cümle cāndur ol Ḥabīb
Ḳamu derde Ḥaḳḳ anı ḳıldı ṭabīb

12 Kim ʿilāc ol eyledi cān rencine
Ol irürdi cānı raḥmet gencine

13 Dīn anuñ ḳavli-y-ile ḳāyim durur
Şerʿi anuñ bāḳī vü dāyim durur

14 Muʿcizātın şerḥ idersem bī-şumār
Ṭaş nuṭḳa geldi aġaç virdi bār

15 Ay oldı bir işāretden dü-nīm
Şarḳa ġarba seyr ḳıldı her dü-nīm

اقتربت الساعة و انشق القمر

16 Yine geldi biriküp oldı bir ay
Gördiler bu muʿcizi yoḫsul u bay

17 Söglünüp bişmiş ḳuzı söz virdi hem
Eytdi benden yime zehr-ālūdem

لاتاكل منى فانى مسمومة

18 Ger vuḥūş u ger ṭuyūr ger ins ü cān
Didiler kim sen Resūl'sın bī-gümān

19 Ol doġıcaḳ bütler oldı ser-nigūn
Cümle bütler serveri oldı zebūn

20 ʿĀlem içre Ḥaḳḳ anı aġırladı
Hem Ḥaḳ'ı tevḥīd ile ol birledi

21 Seçdi dīnden küfr ü şirk ü şekleri
Virdi destūr ḳırmaġa müşrikleri

فاقتلوا المشركين كافه

22 Ḥaḳḳ aña "İnnā feteḥnā" āyetin
Viribidi virdi fetḥin ġāyetin

قوله تعلى انا فتحنا لك فتحا مبينا

23 Virdi nuṣret birle fetḥ Allāh aña
Yazludur "naṣrun mina'llāh" gör saña

24 Gör ne ḫilᶜat viribidi ol Kerīm
Geldi Ḥażret'den aña "ḫulḳın ᶜaẓīm"

انك لعلى خلق عظيم

25 "Ṭā-Hā" birle ögdi anuñ özini
Yaᶜnī ayun bedri diyüp yüzini

26 "Ve'ḍ-Ḍuḥā" "Ve'l-Leyl" danuḳ ol yüze
Ṣaçı dün ü yüzi beñzer gündüze

27 Çün dün ü gündüz tamāmet oldurur
Bes buᶜālemde kerāmet oldurur

28 Bu benī Ādem mükerrem olduġı
Anı bilmekdür kerāmet bulduġı

ولقد كرمنا بنى ادم

29 Yarın anda bu günāhlu ḳullara
Ol şefāᶜat eyleyiser bunlara

شفاعتى لاهل الكباير من امتى

30 Ol yārānlar kim anuñla var-ıdı
Yol içinde yoldaş u hem yār-ıdı

31 Ḥaḳ'dan artuḳ nesneye ṭapmadılar
Dutdılar ṭoġru yolı ṣapmadılar

....................[1]

44 Uşbu işler kim bular işlediler
Ol Resūl ḫoşnudlıġın istediler

---

1 32-43. beyitler arasında küçük başlıklarla dört halifenin medhiyyesi verilmiş, 44.beyitten itibaren na'ta devam edilmiştir.

45 Her işi kim ol Resūl ḳıldı ḳabūl
Tañrı andan rāżīdur hīç şek degül

46 Siz daẖı isteñ Resūl ẖōşnudlıġın
Kim bulasız Tañrı'nuñ ẖōş dutdıġın

47 Raḥmetiyle ẖōş duta Allāh sizi
Dōstına baġışlaya ḳamumızı

48 Her kim anuñ dōstını dōst bilmedi
H̱ışm içinde ḳaldı raḥmet bulmadı

49 Dōstını sevmek anı sevmek olur
Anı bulan dōst rıżāsıyla bulur

50 Muṣṭafā dōstlıġı-çün oldı cihān
Ne ki varsa āşikāre vü nihān

51 Nitekim Peyġamber'e ḳıldı ẖiṭāb
ʿĀkıla maʿnī yiter uşbu cevāb

ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله

52 ʿĀşıḳa bes farż u vācib ol durur
Muṣṭafā şerʿi ki ṭoġru yol durur

53 Duta ol ṭoġru yolı ṭoġru gide
Ne ki yad endīşe varsa terk ide

54 İy H̱udāyā ṭoġru yoldan ırmaġıl
Ol şefāʿatden bizi ayırmaġıl

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

---

50 İzmir nüshasında yok.

III

MEDḤ-İ RESŪL ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Senüñ ʿışḳuñ ḳamu derde devādur yā Resūla'llāh
Senüñ ḳatuñda ḥācetler revādur yā Resūla'llāh

2 Senüñ nūruñ gören gözler ne ay gözler ne yılduzlar
Nūruñdan gice gündüzler żiyādur yā Resūla'llāh

3 Derüñden açılur güller sözüñden şehd ü şekkerler
Senüñle ḫasta göñüller şifādur yā Resūla'llāh

4 Ḥabīb'sin pādişāhlara ṭabībsin dertlü āhlara
Şefāʿatüñ günāhkāra ʿafādur yā Resūla'llāh

5 Ay u güneş yidi yılduz seni öger ḳamu düpdüz
Senüñ sözüñden ayruḳ söz ḫaṭādur yā Resūla'llāh

6 Ḥased ḳılur saña İblīs zihī aḥmaḳ olur telbīs
Seni sevdügi-çün İdrīs ʿalādur yā Resūla'llāh

7 Ururlar nevbetüñ dāyim bu beş vaḳt sünnetüñ ḳāyim
Gelürse ḫōnuña her kim ṣalādur yā Resūla'llāh

8 Muġaylanlar ḥarīr geydi beriyyeler ʿabīr ṭoldı
Senüñ cefālaruñ derdi vefādur yā Resūla'llāh

9 Ṣatıldı Yūsuf-ı Kenʿan iñen az nesneye pinhān
Seni görmeklige biñ cān bahādur yā Resūla'llāh

10 Dāvud egninde ḫilʿatüñ Ḫalīl ḫōnında niʿmetüñ
Mūsā elinde ʿibretüñ ʿaṣādur yā Resūla'llāh

III Sadettin Buluç,"Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi",İ.Ü., Edb.Fak.,T.D.E.D.,İst.,1956,C.7,S.1-2,s.11-12.

4b ʿafādur:Metinde ʿanādur biçimindedir.Mânâ itibariyle bu şekilde okuduk.

11 Mübārek türbesi yirde ṭolu nūr ile perverde
Velī rūhuñ feleklerde ʿayāndur yā Resūla'llāh

12 Maḳāmuñ Kaʿbe-i Zemzem hemīşe ḳāyim ü muḥkem
Ḫıżır ümmetüñe her dem saḳādur yā Resūla'llāh

13 ŞEYĀD U HAMZA ol şāhdan diler kim ḳurtıla āhdan
Seni medḥ itmek Allāh'dan ʿaṭādur yā Resūla'llāh

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

IV

FÎ NAʿTİ'R-RESŪL ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Muḥammed kim ol sırr-ı "levlāk"dür
Ḳadem basduġı farḳ-ı eflākdür

2 Beşīrün Nezīrün Mekīnün Emīn
Şefīʿü'l-verā "Raḥmete'l-ʿālemīn"

3 Yüzi gökçek ü ṭatlu dili faṣīḥ
Yūsuf'dan daḫı görk içinde melīḥ

4 Güneş alnına vü ḳaşına hilāl
Ḳul oldı aġzı yarına zülāl

5 Anuñ muʿcizātlarınuñ ḥaddi yoḫ
Ne ḥācet kim eyleyeven sözi çoḫ

6 İşāret idicek ṭolu aya ol
Ki ben her ne kim dir-isem anda ol

7 İşitdi bilür ḳamu yoḫsul u bay
İki pāre bir demde olduġın ay

8 Çalap Tañrı aña Ḥabībüm didi
Adın kendü adıyla ḳoşa ḳodı

9 Güneş ṭoġduġı yirden aña degin
Ki girür batar uşta ṭutdı yolın

10 Anuñ ḥükmi vü şerʿi vü buyruġı
Ne var-ısa oldur nedür ayruġı

11 Müşerrefdür adı-y-ıla şarḳ u ġarb
Müsellemdür emri-y-ile ṣulḥ u ḥarb

12 Ḳamu pādişāhlar işiginde ḳul
Ḫiṭāb aña Ḥaḳ'dan olub-ıdı "ḳul"

IV Mesud Bin Ahmed, Suheil und Nevbehar, Ed.: J.H.Mordtmann, Hannover, 1925, s.9-14.

13 Ki söyle vü ʿālemde bildür beni
Viribidüm anuñ-uçun uş seni

14 Ḳamu ḫalḳı ṭoġru yola ündegil
Benem ṭoġru vü Tañrı birdür digil

15 Kim inanuban uyar-ısa saña
Benüm raḥmetüm ola andan yaña

16 İnanmayuban kimse çevürse yüz
Ḳılıç ṭartup anuñ derisini yüz

17 Ne kim oldı buyruḫ bitürdi tamām
Ḳamusın yirine getürdi tamām

18 Bir ol ḳaldı-y-ıdı ki Ḥaḳ Ḥażreti'n
Göze gün göre isteye devletin

19 Ki Mūsā Kelīmu'llāh öküş zamān
Dürişdi vü işitdi kim "len terān"

20 Zihī gör ne ḫoş düşdügin ittifāḳ
Ki bir gice Ḥaḳ'dan irişdi Burāḳ

21 Anuñçun ki bine vü göge aġa
Anuñ vaṣfı ḫod ʿaḳla nite sıġa

22 Ṣoluḫ dem revān bindi sürdi hemīn
Rikābındadı Cebreʾīl-i Emīn

23 Yanından hiç ayrılmadı Cebreʾīl
Ki müştāḳ idi görmege bunca yıl

24 Giderdi yüzin ṭutuban Allāh'a
Çü irişdi kim "sidretü'l-müntehā"

25 Görindi irişicek aña degin
Gör imdi kim ol nice dirdi ögin

26 Didi kim eyā Ḫātemü'l-Enbiyā
Ḳamu şeh-süvārlar ṭapuñda yaya

27 Tevaḳḳuf ben uş bunda ḳalurvanın
Yaḳın varur-ısam yaḳılurvanın

28 İleri geçemezvenin bir ḳarış
Beni ḳo vü Ḥaḳ nūrına var ḳarış

29 Ne kim dileyesin olasıdur ḳabūl
Girü dönicek beni ḳulluẖda bul

30 Gönüldi ol arada ḳodı anı
Neler gördügin dimege dil ḳanı

31 Delim dürlü perdeleri geçdi ol
Niçe bağlu ḳapuları açdı ol

32 Bölük bölük ü ṣaf ṣaf u cavḳ u cavḳ
Ferişteẖler andan bulurlardı ẕevḳ

33 Ḳılurlardı dürlü du^{c}ālar aña
Ḳalurlardı yüzüni görüben ṭaña

34 Anı oḳurlardı çepçevre dīn
Ne baẖtulı ol kim oḳıya adın

35 Ṣoñ ucı baṣdı ^{c}arş üstine
Ne ^{c}izzet ki ḳıldı Çalap dostına

36 Ayağı tozunı sürme idindi ^{c}arş
Yüzin na^{c}lini altına itdi ferş

37 Yaḳıncaḳ nice bulduğını Ḥaḳ'ı
Gerek bilesin "ḳābe ḳavseyn" oḳı

38 Niçe sır gelecisi söylendi yol
Arada anı Ḥaḳ bilürdi daẖı‿ol

39 Kişi fikri aña nite irişür
Ne var ^{c}aḳl eger ḳavranur dürişür

40 Zihī Tañrı'nuñ sevgülü dōstı
Daẖı kişi aña nite ostı

41 Ki "levlāk" anuñ şānına indidi
"Le-^{c}amrük" başı üzre tāc indidi

29a, 33b, 34a, 36a mısralarında vezin bozuktur.

42 Ger olmaya-y-ıdı bu gök yir
Yaradılmayaydı Çalap böyle dir

43 Ḫalīfe ḳodı kendüden ṣoñra dört
Ki her birisi sürdi ʿālemde yurt

44 Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ andan ʿÖmer
Buları sevüp kişi raḥmet umar

45 Üçüncisi ʿOs̱mān ki ʿilm ü ḥayā
Aña ʿādet olmış-ıdı bī-riyā

46 Daḫı birisi seyyidü'l-mü'minīn
Ki ṭaġ yarılurdı işitse ünin

47 ʿAliyy İbn Ebū Ṭālib ol şīr-i ner
Ki gösterdi ʿālemde dürlü hüner

48 Ḳoparmışdı ḳapusını Ḫayber'üñ
Bilür-idi aḥvālini Ḳanber'üñ

49 Atı Düldül ü ḳılıcı Ẕü'l-fiḳār
Ki ḳanlar döker çün ḳınından çıḳar

50 Özi alp u eli açuḳ ʿilmi çoḳ
Ne kim yavuzluḳ biri anda yoḳ

51 Aña kim dimişdür Çalap arslanum
Degül anı ögmek benüm oranum

52 Bu ulular olurlar-ıdı müdām
Resūl'üñ ḳatında ʿaleyhi's-selām

53 Mülāzım ṣaḥābī daḫı niçe yüz
Nitekim ayuñ çevresin ılduz

54 Ṭutarlar-ıdı vü bezerler-idi
Ṭapusında bile gezerler-idi

55 Belā nāgāh ay ger bulıda gire
Baḳa ılduza kişi yolın göre

---

42 [a] V[illegible] eksiktir.

56 ʿİnāyet ger anuñ ki bu ümmetin
Komaz azmaġa zīra bilür yatın

57 Ki ʿiṣyān denizinde ger ġarḳ ola
Gāvurdan müsülmāna ne farḳ ola

58 Velī ben ki MESʿŪD İBN AḤMED'em
Şunuñ bigi ġarḳ olmışam veh n'idem

59 Ki çevre çalup nesne bulmaz elüm
Yapışmaġa ger niçe ola ḥālüm

60 Ne sünnī müsülmān ne bellü Tatār
Ṭaşum ādem ü içüm itden biter

61 Ne ʿilm ü ne ḥikmet ne zühd ü ṣalāḥ
Ne merd-i ġazā vü ne ehl-i silāḥ

62 Namāz içre kāhil fesād içre cüst
ʿAdāvetde ḳatı ʿibādetde süst

63 Meger kim şefāʿat ḳıla Musṭafā
Ki bula ḳıyāmetde göñlüm ṣafā

64 Niçeme ki gözsüzvenin dünyede
Elümi tuta āḫiretde yide

65 Naẓar hiç bıraḫmaz maʿāsiye ol
Şefāʿatçıdur ḳamu ʿāṣīye ol

66 Bir anuñ bigi çün şāhum ola
Ne ḳayġu eger biñ günāhum ola

67 Benüm iʿtimādum hemīn işbudur
Elümde daḫı nesne yoḳ ḫōş budur

68 Aña vü anuñ āl ü etbāʿına
Daḫı ehl-i beytine eşyāʿına

69 Oḳurken taḥiyyāt virürven selām
Diri olduġumca vü temme'l-kelām

(Faʿūlün Faʿūlün Faʿūlün Faʿul)

V

DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ RİSĀLET ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Muḥammed dīn Muḥammed cān Muḥammed
Göñüller derdine dermān Muḥammed

2 Ṣafā vü rūşen ü ḫandān Muḥammed
Selām ü sāye-i Sübḥān Muḥammed

3 Emīn ü īmen ü āmān Muḥammed
İmām u mü'min ü īmān Muḥammed

4 Özi nūr u yüzi tābān Muḥammed
Gözi muʿciz sözi Ḳur'ān Muḥammed

5 Çalab'dan ḳullara fermān Muḥammed
Delīl ü ḥüccet ü bürhān Muḥammed

6 Cemāli mülk-i bī-pāyān Muḥammed
Kemāli ḥadd-i bī-noḳṣān Muḥammed

7 Beşīr-i raḥmet-i Raḥmān Muḥammed
Nezīr-i ḥiddet-i nīrān Muḥammed

8 Nübüvvet taḫtına sulṭān Muḥammed
Vilāyet baḫtına peymān Muḥammed

9 Faḳīr ü mefḫar-i merdān Muḥammed
Ġanī vü maẓhar-ı iḥsān Muḥammed

10 Maʿānī gevherine kān Muḥammed
Ḥaḳā'iḳ dürrine ʿummān Muḥammed

V Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-Nâme (Hurşîd ü Ferahşâd) İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini,Haz.:Hüseyin Ayan, Erzurum,1979, s. 134-135.

11 Ġarīb ü ġābir ü mihmān Muḥammed
Muḳīm ü sākin ü sehmān Muḥammed

12 Muḥammed'dür ki Ḥaḳ buyurdı "levlāk"
Degül miseñ yaratmazdum dir eflāk

13 Yaradılmamış idi yaradılmış
Ki anuñ cānı külli ʿilmi bilmiş

14 Bu cāndan ʿālemün ḳarcaşmasıdur
Dükeli cānlaruñ ser-çeşmesidür

15 Egerçi Bū'l-Beşer Ādem gelüpdür
Velī Aḥmed Ebū'l-Ervāḥ olupdur

16 Ki yaʿnī gizlü genci çü ẓāhir
Muḥammed bunda evveldür hem āḫir

17 Bu gence ḫod ne āḫir var ne evvel
Bilesin ger bu müşkiller ola ḥal

18 Ve ger āḫir zamān peyġamberidür
Dükeli enbiyānuñ serveridür

19 Zihī Ümmī ki ḫōş söyler faṣīḥ ol
Elifden Ādem ü mimden Mesīḥ ol

20 Elif bigi çü ṭoġrudur vefāya
Hem evveldür hem āḫir enbiyāya

21 Şerīʿat ṭaşı vü içi ḥaḳīḳat
Ṭaşından içine varmaḳ ṭarīḳat

22 Buları bellü bilmek maʿrifetdür
ʿAceb cevher ʿaceb ẕāt u ṣıfātdur

23 Murād er cevher ola ger ʿaraż ol
Cevāhirden ʿavārıżdan ġaraż ol

16[a] Vezne göre mısra eksiktir.

20[b] āḫir:Metinde āḫirdür şeklindedir Vezin icabı böyle okuduk.

24 Ḥaḳīḳat cānı cānuñ Muṣṭafā'dur
Nişānı bī-nişānuñ Muṣṭafā'dur

25 Cihānı küfr ile ẓulmetden açdı
Ḥaḳ'uñ raḥmetlerinden nūr ṣaçdı

26 "Ṣırāṭa'l-müstaḳīm" andan bulındı
Behişt ü ger caḥīm andan bilindi

27 Anuñçün "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"dür
Anuñçün "Ṣādıḳu'l-vaʿdü'l-emīn"dür

28 Yola izleyicidür ṣaġda ṣolda
ʿAceb bu kim degüldür kendü yolda

29 Dirīġā Aḥmed er yolda ḳalaydı
Pes ol dergāha kim menzil bulaydı

30 Gelişde ḥāṣılı Ḥaḳ nuṣretidür
Varışda menzili Ḥaḳ Ḥażreti'dür

31 Nebīler cümle anuñ maḥfilinde
Velīkin ġayr-ı Ḥaḳ yoḳ menzilinde

32 Münevver gevheridür enbiyānuñ
Muṣavver maẓharıdur Kibriyā'nuñ

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

VI

1 Zihī Ḥabīb zihī maḥbūb zihī güzīde vücūd
Ki cümle varlıġuñ aṣlı durur anuñ nūrı

2 Vücūdı cümle vücūduñ ḫulāṣa-i mevcūd
Ve rūḥı cümle-i ervāḥuñ oldı mecbūrı

3 Anuñ cemāli celālinden oldı cümle cihān
Anuñ maḥabbeti şevḳine sevnişür ḥūrı

4 Çün aṣlı ol olıcaḳ cümle maḫlūḳātuñ pes
Anuñ elini ṭutan ola ḫalḳ maġfūrı

5 Ḳaçan ki kāf nūna irdi ol oldı "kün feyekün"
Yine ḳıyām anuñdur ḳaçan ki nefḫ ide ṣūrı

6 Anuñ żarīḥını her kim ziyāret eyler-ise
Nider bu gökleri ʿarşı ya Beyt-i Maʿmūr'ı

7 Ḳaçan ki Nūḥ buñaldı Muḥammed'i añdı
Necāt buldı çü fevvāre oldı tennūrı

8 Anuñ maḥabbeti adı Ḫalīl'de olduġı-çün
Ḫalīl'e Nemruẕ odı oldı ḫōş gül-i sūrī

9 Cemāl-i Yūsuf'ı anuñ cemāli pertevidür
Ki göñlegi ḳoḫusı gözlü eyledi köri

10 Anuñ maḥabbeti şevḳi Kelīm'i mest itdi
Ki gendüyi delü ḳıldı vü ṭurduġı Ṭūr'ı

11 Muḥammed adını ʿĪsī dilinde oḫur-ıdı
Ölü dirilür-idi ṣaġ iderdi rencūrı

VI Mustafa Erkan, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin I,A.Ü., S.B.E.,Yayımlanmamış Doktora Tezi,Ankara,1986,s.30-32.

12 Muḥammed-ile muḥibb olduġı-çün Ṣıddīḳ
Ḫalīfe oldı ʿÖmer andan aldı menşūrı

13 Anuñ maḥabbeti yolına gör ki Ẕi'n-Nūreyn
Şehīd oldı oḫırken Kitāb-ı Mesṭūr'ı

14 ʿAlī ki āli durur ol Resūl-i Muḫtār'uñ
Maḥabbeti yolına fāş oldı mestūrı

15 ʿAlī'yi öldüriben oġlunı boġazladılar
Ne sırrıdı ki bular oldı ʿışḳ-ı maḳhūrī

16 Anuñ maḥabbetinüñ şerbetin içen gişiler
Cihānı şūrişe getürdi anlaruñ şūrı

17 Ki nice döymedi ʿışḳı odına fāş oldı
İşitdüñ ola nice dāra çıḳdı Manṣūr'ı

18 Cüneyd ü Şiblī vü Maʿrūf u Dāvud u Ṭay
İşitdüñ ola neler ḳıldı Şeyḫ Ṭayfūr'ı

19 Ḥisāb u ḥaddi mi vardur anuñ muḥiblerinüñ
Saña delīl-içün añdum bir iki meşhūrı

20 Meger bu gözsüze andan şefāʿat irişe kim
Raḥīm raḥmet ide ḳurtara bu maʿẕūrı

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

18[a] Mısraın vezni bozuktur.

VII

FĪ-MEDḤİ'N-NEBĪ (S.A.V.)

1 Olsun nis̱ār ṣıdḳ-ıla bu cān Muḥammed'e
Devletlü cāndur ol k'ola ḳurbān Muḥammed'e

2 Bir ẕerresine degmez ayaġı ġubārınuñ
Virilse cümle mülk-i Süleymān Muḥammed'e

3 Göreli laᶜlini ki eridür āb-ı kevs̱eri
Teşne-dil oldı çeşme-i ḥayvān Muḥammed'e

4 Ḥüsni bahārınuñ işideli ṭarāvetin
Müştāḳ oldı bāġ u gülistān Muḥammed'e

5 Yañagı nūrı vü ṣaçınuñ sāyesin görüp
Ḥayrān u zārdur gül ü reyḥān Muḥammed'e

6 Ādem ṣu-y-ıla ṭopraġ-ıdı kim nübüvveti
Rūzī itmiş idi H̱ālik-i insān Muḥammed'e

7 Yaᶜḳūb ᶜışḳ odında nice oldısa Yūsuf'a
Dah̆i artuġ oldı Yūsuf-ı Kenᶜān Muḥammed'e

8 Ḳıldı imām ᶜĪsī-i Meryem Muḥammed'i
Oldı mürīd Mūsī-yi ᶜİmrān Muḥammed'e

9 Ḥaḳ'dan Beyān u Raḥmet ü Nūr u Şifā-durur
Dah̆ı Hüdā vü Ẕikr bu Ḳur'ān Muḥammed'e

10 Didi Sirāc ü Şāhid ü hem Raḥmet ü Raḥīm
Dah̆ı Beşīr ad-ıla Raḥmān Muḥammed'e

11 Ḳurbetle eyle irdi "ev ednā" maḳāmına
Ki oldı ḳamu melā'ike ḥayrān Muḥammed'e

12 Sevdi-y-ise ṣaḥābe görüben Muḥammed'i
Ben görmedüm getürmişem īmān Muḥammed'e

13 Kim ola AḤMEDĪ ki mürīd oldılar tamām
Mihr-ile māh u encüm ü erkān Muḥammed'e

(Mefᶜūlü Fāᶜilātü Mefāᶜīlü Fāᶜilün)

VII Yaşar Akdoğan, Ahmedî Dîvânı, Tenkitli Metin ve Dil Hususiyetleri, İ.Ü.E.F. Yayımlanmamış D.T., İst., 1979, C.II, s.4-5.

VIII

DER-MEDH-İ HĀTEME'N-NEBİYYĪN

MUHAMMED-İ MUSTAFĀ ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Rehber-i ehl-i tarīkat tāc-ı şerʿ
Ki andan oldı dīne zāhir asl u ferʿ

2 ʿİlm bahri vü fezāyil mecmaʿı
Lutf kānı vü fevāżıl menbaʿı

3 Gönli anuñ mahzen-i esrār-ı Hak
Rūhı anuñ mazhar-ı envār-ı Hak

4 Hem ezel mülkinde fahr-i ʿālem ol
Hem ebedde enbiyāya hātem ol

5 ʿIşkına oldı anuñ rūşen bu şemʿ
Belki anuñ-çün intizām oldı bu cemʿ

6 Çünki devletden başına urdı tāc
Aldı hāndan bāc u kayserden harāc

7 Şirk çirkinde boyanmışken bu hāk
Kılıcı suyından anuñ oldı pāk

8 Tarfatü'l-ʿayn içre çün tīz-nazar
Kaldı bundan "kābe kavseyn"e güzer

9 Tutdı anda kurb-ı "ev ednā"yı ol
Buldı "sübhāne'l-lezī esrā"yı ol

10 Bulıban "sümme denā"ya ol sebīl
"Levdenevtü" diyü kaldı Cebre'īl

VII Ahmedî, İskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Haz.: İsmail Ünver, Ankara,1983, yk. 3b-4a.

11 Kıldı naʿleynini tāc-ı ser felek
İtdi sürme ayağı tozın melek

12 Gāh "Ṭā-Hā" buldı geh "Yā-Sīn" nidā
Geh "Elem neşraḥ leke" geh "Ve'ḍ-Ḍuḥā"

13 Gah anuñ ḫulḳına didi Ḥaḳ "ʿaẓīm"
Gah "Raʾūf" itdi anı vü geh "Raḥīm"

14 Geh didi aña Şefīʿ ü geh Neẕīr
Gah Şāhid geh Sirāc ü geh Beşīr

15 Salṭanatla oldı ḫalḳun faḫrı ol
Kendözine faḫr idindi faḳrı ol

16 Çünki oldı himmeti‿anuñ ser-bülend
Hīç ḥışmet olmadı‿aña pāy-bend

17 Gökde güneş ḥışmetine ḳalmadı
Anuñüçün yire sāye ṣalmadı

18 İtmedi firdevs bāğına naẓar
Lā-büd oldı vaṣfı "mā zāġa'l-baṣar"

19 Hem saʿādet hem kerāmet ehli ol
Hem ḫilāfet hem imāret ehli ol

20 Cengde ḫayl-i melāʾik aña iş
"Mā remeyte iẕ remeyt" oḫına ḳīş

21 Dir atanı Cebreʾīl andan kelām
Yir ابيت عند ربى den ṭaʿām

22 Ol durur ol ʿālim-i ʿilme'l-yaḳīn
Ol durur ol "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"

23 Çil-ṣabāḥ u heşt-ḫuld-ı bī-mis̱āl
Cümle‿anuñçün bu söze "Ḥā-Mīm" dāl

24 Gitse andan noḳṭa-i mīm-i cesed
Ne ḳalur fikr eylegil bāḳī Eḥad

25 Çün nübüvvet ẓāhir itdi Muṣṭafā
Nesḫ oldı‿anuñla şerʿ-i enbiyā

26 Dīn anuñdur bāḳī-i edyān nedür
Ḥükm anuñdur ḥikmet-i Yūnān nedür

27 Rāy-ı Yūnān meẕheb-i zerdüştdür
Felsefeyle şerʿ püşt-ā-püştdür

28 Felsefedür siflī bī-şek şerʿ-i ʿarş
Şerʿ ile ʿarşa irişür ehl-i ferş

29 Raḥmetin Ḥaḳḳ'uñ dilersen AḤMEDĪ
Ḥamd ile ẕikr eyle dāyim Aḥmed'i

DER-TAḤRĪZ BE-İTTİBĀʿ VE MAḤABBET-İ RESŪL

30 Dem anuñ adından ur peyveste pes
Ki‿olasın ol ad-ıla ʿĪsī-nefes

31 Göñlüni medḥine it dürc-i leʾāl
Kim ola ḳamu sözüñ siḥr-i helāl

32 Sünnetin ṭut ki‿ehl-i devlet olasın
Şerʿine gir ki şefāʿat bulasın

33 Ki‿ol nebī şerʿine her kim girmeye
Dünyī vü ʿuḳbīde raḥmet görmeye

34 Yā Resūla'llāh naẓar itgil baña
Kim şefāʿat isteyü geldüm saña

DER-ŞEFĀʿAT CÜSTEN EZ-RESŪL ʿALEYHİ'S-SELĀM

35 Olsa ʿāṣīye şefāʿat mültaḥıḳ
Cümle ʿāṣīlerden uş ben müstaḥıḳ

36 Bini iste kim günāhum çoḳ durur
Arada bir ḫayr işüm yoḳ durur

37 Olmaz işde geh yügüre geh yile
Virmişem ʿömrümi ney bigi yile

38 Şimdi uş zār u peşīmān olmışam
Neyleyeyüm diyü ḥayrān ḳalmışam

39 Ne siyeh-kāram ki işüm yazmışam
Defterümi ḳara dīvān yazmışam

40 Sen var iken ben kime yalvarayum
Ḳapunı ḳoyup nereye varayum

41 Çünki sensin pes Şefīʿü'l-Müẕnibīn
Ben şefāʿat senden isderem hemīn

42 Dut elümi kim ayaḳdan düşmişem
Hem nedāmet odına dutışmışam

43 Tā getürdüm ḳapuña mihr ü vidād
Ṣıdḳ u iḫlāṣ ile ḥüsn-i iʿtiḳād

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

IX

DER-NA'T-İ SEYYİDE'L-MÜRSELİN VE HATEME'L-....

MUSTAFĀ ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Nebī kim ol kamu işde emīndür
Vücūdı "Rahmeten li'l-ʿālemīn"dür

2 Şerīʿat mesnedinüñ mihteridür
Hakīkat şehlerinüñ serveridür

3 Nübüvvet şehrinüñ şāhenşehi ol
Kerāmet göginüñ tolu mehi ol

4 Risālet tahtınuñ sultānı oldur
Tarīkat bahtınuñ keyvānı oldur

5 Sıfātı "Sādıku'l-vaʿdü'l-emīn"dür
Sirācü'l-evvelīn ü āhirīndür

6 Karañu hātıruñ nūrı çerāgı
Sınuklu dillerüñ gülzārı bāgı

7 Nidā oldı aña "levlāk" taʿyīn
Senā yazıldı hem "Tā-Hā" vü "Yā-Sīn"

8 İşāret bile şakk itdi kamer ol
ʿAdāya buldı anuñla zafer ol

9 Avuçdan söyledi taşlar kelāmı
Ol uçdan oldı buncalar gulāmı

10 Yakīn oldı kamularuñ gümānı
Gelüp īmāna buldılar emānı

IX Mehmed, Işk-Nāme (İnceleme-Metin), Haz.:Sedit Yüksel, Ankara, 1965, s.67.

11 Ḫayāli reh-nümādur yol azana
Muʿallimdür sözi ṭoġru yazana

12 Daḫı ʿālem yoġ-iken var idi ol
Zebān-ı ḳudret-i esrār idi ol

13 Vücūdından cihān oldı münevver
Kelāmından zamān oldı muẓaffer

14 Yigirmi dört biñ ü yüz biñ yegāne
Anuñ dōstluġına geldi cihāne

15 Çalap'dandur aña ʿizz ü saʿādet
Kerāmet ḫilʿati tāc-ı nübüvvet

16 Anuñçün düzdi ḳamu kā'inātı
Anuñ ʿışḳınadur māzī vü ātī

17 Ḳamu derdlülere ʿışḳı şifādur
Mükedder ḫāṭıra ṣıdḳı ṣafādur

18 ʿİnāyet irdi Allāh Ḥażreti'nden
Ki fevt olmadı nesne nuṣretinden

19 Ger iʿcāz istesen uş naḳl-i Furḳān
Ve ger ḥuccet gerekse sözi bürhān

20 Ḳamu ten ṭopraġ u ṭaş u kiyādur
Anuñ cism-i şerīfi kīmyādur

21 Müfekkirler sözinde fikr iderler
Müẕekkirler ṣıfātın ẕikr iderler

22 Dilüm eydür-ise naʿtin sezādur
Girü ʿöẕrin diler-ise revādur

23 Ne ḥaddi var dilüñ ʿaḳlun ki yaʿnī
Yaraşdurdı bile medḥinde maʿnī

24 Eger ṣaḥrā ola kāġıd mürekkeb
Ḳalem ola bu mīşeler müheẕẕeb

25 Deñizler muttaṣıl ola midādı
Ḳopunca ḥaşr ola vaḳt imtidādı

26 Melāʾik ins ü cin kātib olalar
Dün ü gün yazmaġa rāġıb olalar

27 Biñinde birinüñ naʿtini hergiz
Kimesne yazmaya vü ḳala ʿāciz

28 Velī var ādemide uşbu ʿādet
Kim olsa bir yire sevgü ziyādet

29 Dilinde adını tekrār ider ol
Bayıḳdur sevgüsin iẓhār ider ol

30 Bu maʿnī ki bu bir ḳaç beyti ḥaḳḳā
Elümden geldügince ḳıldum inşā

31 Meger kim Yūsuf'ı saṭdukları dem
Bahā düzerdi aña cümle ʿālem

32 Metāʿuñ her birinden aġırınca
Virürdi her kişi yirlü yirünce

33 Didi bir ḳarı ḫalḳa açuñuz yol
Ki Yūsuf ṣatusına baġlayam ḳol

34 Bir iki pāre vardur ipligüm uş
Mezād olduḳda ḳılmanuz ferāmuş

35 Didiler aña ʿaḳlun var mı ḳanı
Virür her kişi bunca ḫānumānı

36 Henūz olur bahāsına bahāne
Sen ipligüñi yüri at yabane

37 Didi ḳarı bilürem niçedür ḥāl
Veli ḳılmazvan işümde hiç iḥmāl

38 Metāʿum ger ḳamunuñ kem-teridür
Dişünler Yūsuf'a bu müşterīdür

39 Aña döndi benüm daḫı mis̱ālüm
Ki güher içine düşdi sifālüm

40 Ḫudāvendā Resūl'üñ ḥurmetiyçün
Ḳabūl eyle dilegin ümmetiyçün

41 ʿİnāyet eylegil tā kim muḫalled
Ola rāżī Muḥammed'den Muḥammed

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

X

1 Yā Resūl-i faḫr-i ʿālem seyyid-i ẕāt u ṣıfāt
Baḥr-i ẕātuñ gevherisen hem ṣıfātuñ ʿayn-ı ẕāt

2 Ḳuvvet-i ẕāt-ı ezel dāʾim senüñle müstaḳīm
Ḥikmet-i dārü'l-ebed ḳāʾim sañadur muḥkemāt

3 Maẓhar-ı sırr-ı daḳāʾiḳ maṭlaʿ-ı nūr-ı ezel
Maẓhar-ı kān-ı ḥaḳāʾiḳ menbaʿ-ı her muʿcizāt

4 Aḥmed ü Maḥmūd u Ḳāsım şāh-ı sulṭān-ı rüsül
"Küntü kenz"üñ maʿdini hem keşf-i ḥall-i müşkilāt

5 Vaṣfuña "Ve'n-Necm" ü "Ve'ş-Şems" ü "Tebārek"söyledi
Şānuña "Ṭā-Hā" vü "Yā-Sīn" geldi Ḥaḳ'dan beyyināt

6 Ṣūret-i envāruñuñ her ẕerresi şems ü ḳamer
Ṭurre-i ʿanber-feşānuñ leyletü'l-ḳadr ü berāt

7 ʿİzz ü iḳbālüñden ötri oldı terkīb-i cihān
Yir ü gök ins ü melāʾik aṣl u ferʿ-i kāʾināt

8 Gevheri deryā-yı ʿışḳuñ ḳaṭresindendür yaḳīn
İsm ü resm ü fevḳ u taḫt u dört ṭabāyıʿ şeş-cihāt

9 İy Muṭahhar geldügüñ demde vücūda anadan
Kāfirüñ deyri yıḳıldı titredi Lāt u Menāt

10 Her ki īmānın yaḳīn itdi saña iy pāk-dīn
Lā-yezāl oldı hemīşe cāvidān ender-ḥayāt

11 ʿİlm ile ḥilm ü ḥayā vü tevbe vü zühd ü verāʿ
Ḫalḳa fażluñdan irişdi rūze vü ḥacc u zekāt

12 Müʾmin-i ṣādıḳ muvaḥḥid cān-feşān oldı saña
Gerçi müşrik şübheden pāk olmadı ol bī-s̲ebāt

13 Ya Şefīʿa'l-Müẕnibīn raḥm it NESĪMĪ'ye bu gün
Ḫāṣılum iki cihānda sensen iy pākize-ẕāt

X Hüseyin Ayan, Nesîmî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Türkçe Dîvân'ının Metni,Yayımlanmamış Doktora Tezi, [illegible].1970.C[illegible] 61-62.

XI

DER-NAᶜT-İ RESŪLU'LLĀH ṢALLA'LLĀHU ᶜALEYHİ VE SELLEM

1 Ol Aḥmed kim ḳamudan Muṣṭafā'dur
Muḥammed'dür ki faḫr-i enbiyādur

2 Kerāmet birle ol ṣıdḳ u ṣafādan
Geçürdi rütbesini enbiyādan

3 Risālet taḫtınuñ sulṭānı oldur
Dü-ᶜālem cümle tendür cānı oldur

4 Anuñ ḳaṣrında bir eyvāndur eflāk
Anuñ tevḳīᶜidür menşūr-ı "levlāk"

5 Çerāġı meclisinde ay u gündür
Felekler maṭbaḫında bir dütündür

6 Aña pervāne ḫurşīd-i cihān-sūz
Anuñ naᶜleynidür ᶜarşa küleh-dūz

7 Anuñ şemşīridür küfre kefen-bāf
Anuñ faḫrıyla Cebrāʾīl urur lāf

8 Giceler ḫalvetidür ḳadr u miᶜrāc
Ayaġı ṭopraġı ᶜarş üzredür tāc

9 Anuñ Rūḥu'l-Ḳudüs'dür ġam-güsārı
Anuñ Rūḥu'l-Emīn'dür perde-dārı

10 Ḥużūr-ı enbiyā andan müşerref
Muḳarrebler anuñ bezminde ṣaf ṣaf

XI Gönül Alpay(Ed.),Ahmed-i Dâ'î and His Çengnâme.An Old Ottoman Mesnevi,Cambridge(USA),1975,s.10-13.

11 Bulutlar ḥaymesinüñ sāyebānı
Felek miʿrācınuñ bir nerdübānı

12 Anuñ cūdı bile mevcūd kevneyn
Anuñ ednā maḳāmı "ḳābe ḳavseyn"

13 Livā-yı ḥamd anuñ adıyla muʿlem
Anuñ çāvūşıdur ʿĪse'bni Meryem

14 Anuñ taḳrīridür Tenzīl ü Ḳurʾān
Anuñla faḫr ider Mūse'bni ʿİmrān

15 Anuñ Tevrāt içinde naʿti vaṣfı
Yüzi "şemsü'ḍ-ḍuḥā" "ve'l-leyl" zülfi

16 Anuñ şerʿi cihānuñ muḳtedāsı
Dikildi ʿarş üstinde livāsı

17 Nedīmi enbiyādur ḥażretinde
Mülāzım evliyādur ḫiẕmetinde

18 Zihī Seyyid ki ol faḫr-i rüsüldür
Ṭufeyli mektebinde ʿaḳl-ı küldür

19 Adı Allāh adı birle muḳārin
Muḳarreb Ḥażret-i ʿİzzet'de yarın

20 Şefāʿat birle ʿālemde ʿalemdür
Anuñçün ümmeti ḫayrü'l-ümemdür

21 Duʿāsı çün icābetde ḳarīndür
Ḥaḳīḳat "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"dür

22 Bize raḥmetdür ol Ḥaḳ ḥażretinden
Ümiẕ oldur hem ol Ḥaḳ raḥmetinden

23 Şu gün kim ḫalḳ ola mağfūr u merḥūm
Şefāʿatden bizi ḳoymaya maḥrūm

24 Ṣalāt u hem selām u hem taḥiyyāt
Kim andan tāzedür ravżāt-ı cennāt

25 Ṣaḥābī ravżasına vāṣıl olsun
Mübārek ravżalar nūr ile ṭolsun

26 Ebū Bekr ü ʿÖmer ʿOs̱mān u Ḥayder
Kim anlardur dükeli yolda rehber

27 Olarun z̠ikr-i h̠ayrı yād olsun
Revānı rūḥı bizden ṣād olsun

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

XII

PEYGAMBER'İN - ona selâm olsun - ÖVÜLMESİ

1 Girü gönül mısrına kıldum sefer
Bağladum anda nice teng-i şeker

2 Açalum ol şekkerün tengini uş
Yimedin cânun safalar bula hoş

3 Öyle lezzetlü şekerdür bu şeker
Kim bunun katında şekker bir hacer

4 Bu ma'ânî şekkerin ger yiyesiz
Dünyâda şekker bu imiş diyesiz

5 Tûtîye şekker yimek öğredeyin
Bülbüle bu sözi ta'lîm ideyin

6 Ol unutsun şekkerini bu sözin
İkisi de bu sözi kılsun güzîn

7 Mustafâ'nun Mevlidi'ni okısun
Dâimâ sermest oluban şakısun

8 Âşık isen key kulak tut dinlegil
Ne dir isem ma'nâsını anlagıl

9 Zîrâ kim dîn diregi Muhammed'ün
Mevlidi'dür bilünüz ol Ahmed'ün

10 Âr ola her kim bunı dinlemeye
Ma'nâsını düşünüp anlamaya

11 İşit imdi nice toğdı ol Resûl
Ol özi cümle usûllerden usûl

XII Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîletü'n-Necât), Haz.:Faruk K. Timurtaş, İstanbul, 1970, s.23-25.

12 Ol sözi şîrîn ü ol cismi arı
Enbiyâ vü evliyânun serveri

13 Ol Sirâc u ol Beşîr ü ol Nezîr
Ol imâm u ol hümâm ü ol münîr

14 Ol kerîm ü ol kelîm ü ol halîm
Ol Şefî ü ol Mutî ü ol selîm

15 Ol melîhü'l-vech ü ol kalbi safâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ

16 Âmir ü nâhî karîb ü hem mücîb
Hâfız u vâiz şekûr u hem rakîb

17 Hâdî vü Mehdî vü Muhtâr u Halîl
Oldur ol kim sevdi yaratdı Celîl

18 Ol Habîb ü ol hasîb ü ol nesîb
Ol münîb ü ol tabîb ü ol hatîb

19 Oldur ol Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn ü Emîn
Oldur ol hem "Rahmeten li'l-âlemîn"

20 Hem Muhammed dahı Mahmûd oldur ol
Cümle mahlûk içre maksûd oldur ol

21 Oldur ol halk içre Hakk'un sevdüği
Dâimâ Kur'ân'da anup öğdüği

22 Bu SÜLEYMÂN nice medh itsün anı
Çünki meddâhıdur anun ol Ganî

23 Ol ki meddâhı anun Allâh ola
Var kıyâs eyle ki ol ne şâh ola

24 Haşre dek ger dinilürse bu kelâm
Nice haşr ola bu olmaya tamâm

25 Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile eydün salât

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XIII

DER-BEYĀN-I MEDḤ-İ MUḤAMMED MUṢṬAFĀ

1 Muḥammed kim cihān faḫrıdur ol şāh
Ḥabībüm'dür didi ol şaha Allāh

2 Muḥammed mefḫar-ı merdān gelüpdür
Muḥammed kān-ı iḥsān Muṣṭafā'dur

3 Muḥammed rūşen ü ṣāfī Emīn'dür
Muḥammed ʿAbdurahmān Muṣṭafā'dur

4 Muḥammed ḥuccet-i Ḥaḳ'dur Ḫuẕā'dan
Muḥammed sözi Ḳurʾān Muṣṭafā'dur

5 Muḥammed bellü ḫatm-i enbiyādur
Muḥammed gevher-i kān Muṣṭafā'dur

6 Muḥammed maẓhar-ı Ḥaḳ'dur Çalap'dan
Muḥammed dürr-i ʿummān Muṣṭafā'dur

7 Muḥammed ḳullara Ḥaḳ'dan ʿaṭādur
Muḥammed ʿahde peymān Muṣṭafā'dur

8 Muḥammed faḫr-i ʿālemdür Ḫuẕā'dan
Muḥammed ferd ü fermān Muṣṭafā'dur

9 Muḥammed menbaʿ-ı cūd u keremdür
Muḥammed ʿizz-i Yezdān Muṣṭafā'dur

10 Muḥammed muʿcizi mihmān-ı Ḥaḳ'dur
Muḥammed ṣaḥb-ı mihmān Muṣṭafā'dur

11 Tamāmet evliyānuñ rehberidür
Ḫaṭā vü küfr ü ʿilletden berīdür

XIII Hatiboğlu, Bahrü'l-Hakâyık, Haz.: İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul, 1960, s.1-3.

12 Muḳarrebler ki vardur her ṣıfātdan
Anı faḫr idinürler her cihetden

13 İlāhī Ber Ḫuẕā-yı Ḳādir Allāh
Bilürsin derd ile şām u seher-gāh

14 İşidürsin żaʿīf ḳullarun āhın
Aña baġışla ʿāṣīler günāhın

15 Ḫuẕāyā ol Nebī'nüñ ḥürmetiyçün
Ayırma raḥmetünden Ferd-i Bī-Çūn

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

XIV

KAṢĪDE DER-NAʿT-İ SEYYİDÜ'L-MÜRSELĪN
MUḤAMMED MUṢṬAFĀ

1 Yā ḫāteme'r-risāleti yā eşrefe'l-verā
Ente'lleẕī teferrede bi'l-fażli ve'l-ʿulā

2 İy faḫr-i ḫalḳ kimde ola zehre medḥüñe
Çün Ḥaḳ didi "le-ʿamrüke levlāke ve'ḍ-ḍuḥā"

3 ʿAḳl-ı ʿinān-keşīde ire mi rikābuña
Dir "ṭarrıḳū" önüñce çün ervāḥ-ı aṣfiyā

4 Seyr-i semend-i sırruna meydān-ı ʿarş tenk
Pervāz-ı murġ-ı fikretüñe lā-mekān feżā

5 Nuṭḳuñ muʿallimi şübeh-i ʿaḳladur necāt
Lafẓun müferrihi maraż-ı rūḥadur şifā

6 Luṭfuñ demi ider nefes-i nefsi dil-peẕīr
Ḫulḳuñ yili ḳılur ḥarem-i rūḥı ḫoş havā

7 Raḥmān iken muʿallimüñ Ümmī ḳoduñ adun
Sulṭān iken dü-kevne ḳabāçendurur ʿabā

8 Sāyen ḥaḳīr ṭopraġa ṣalsa idi şeref
Her ẕerre gün gözine olur idi tūtiyā

9 Taḫtü'l-livāña ādem ü "men dūnehū" muṭīʿ
Faḫr anlara ki eylediler saña iḳtidā

10 Şol kimseyi ki çekdi ḳabūlüñ ḳılıç bigi
Gerçi bürehnedür güheri ṭoludur ṣafā

11 Ol nā-kesi ki reddüñ eli atdı oḳlayın
ʿUryān u aġzı ḳan yiri ṭopraḳ yolı havā

XIV Faruk K. Timurtaş, Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İstanbul,1980,s.18-21.

12 Gerçi ki ṭopraḳ eyledi müdbirleri debūr
Sen bir çirāġsın kim ider nuṣratı ṣabā

13 Ġavvāṣ-ı rūḥ-ı ḳudsī ile baḥr-i vaḥdete
Dürr-i kelām-ı Ḥaḳḳ'a lisānuñdur āşinā

14 Kīş-i "ve mā remeyte"den atsañ ḳażā oḳın
Ḫayl-i "müsevvimīn" ide dīn düşmenin hebā

15 Ḳaḳdı nübüvvetüñ eli dīn ṭablın eyle kim
Uş şarḳ u ġarb ṭoldı ol āvāzdan ṣadā

16 Cemᶜ eyleyüp cemīᶜ-i kemālātı luṭf-ı Rab
Bir ẕāt-ı ekmel içre adın ḳodı Muṣṭafā

17 Hem ḫırmen-i şefāᶜatüñüñ ḫūşe-çīnidür
Ādem ki dāne ḫırṣı ile eyledi ḫaṭā

18 Yek dānesin cihān ṣadefinde güher bigi
İy bī-bedel yetīm anuñ içün dinür saña

19 Zülfüñle ḥadd ü ḳaddüñe her kim baḳa ṣanur
Kim buldı bedr ḳadr dünin ḫaṭṭ-ı istivā

20 Aduñuñ iki ḥarfine eyler işāreti
Anda ki yidi yirde Ḫudā andı "mīm ü ḥā"

21 Ḫulḳuña çünki Ḫālik-i Aᶜẓam didi "ᶜaẓīm"
Lāyıḳ ḫalāyıḳ eyleye mi ḫulḳuña s̱enā

22 İrdi nebāt ü maᶜden ü ḥayvāna daᶜvetüñ
Kim oldı şāhidün şecer ü üştür ü ḥaṣā

23 Kesdüñ külīçe-i mehi tennūr-ı çarḫda
Çün ḫān-ı muᶜcizātuña germ oldı iştihā

24 Bağlansa emrüñe n'ola şems ü ḳamer kemer
Nūruñla buldı neşv ü nemā bu iki ḫod-nümā

25 Ger nerdübān idinse ṭoḳuz çarḫı ᶜaḳl-ı küll
Bir pāyesine irmeye miᶜrācuñuñ şehā

26 İsrā gicesi servüñe seyr itse Sidre'nüñ
A‘lā-yı müntehāsıdur ednā-yı mütteka

27 Çün ol seferde maḳṣada tīz eyledüñ baṣar
"Mā zāġa" oldı ‘aynüñ ü ḳalbüñ "ve mā ṭaġā"

28 Gitdüñ hezār kerre hezārān hezār mīl
Anda ki "lā-ḫalā" didiler "bel ve lā-melā"

29 Seyrüñ nihāyetinde çü bulduñ dünüvv-i ḫāṣ
Sen didüñ "eyne ünzile" Ḥaḳ didi "hāhünā"

30 Gördüñ anı ki göriniser lāyıḳı göze
Ḫalvet-sarāy-ı ḫāṣda bī-çün u bī-çerā

31 Ṭoḳsan biñ oldı bir dem içinde saña naṣīb
Şol baḥrden ki yoḳdur aña ḥadd ü intihā

32 ‘Āṣīlere nevāle-i ‘afv alduñ armaġan
Buldı nevāleñ ile ḳamu bī-nevā nevā

33 Rāh-ı ḍalāle varmamaġa degme bü'l-heves
Görindi nūr-ı sure-i "ve'n-necmi iẕā hevā"

34 Döndüñ çü heft ü penc ile şeş-gūşe menzile
Didüñ yaḳīni çār-emīnüñe mācerā

35 Ne çār çār rükni şerī‘at sarāyınuñ
Dest urmayan bu çār etegine ola çārpā

36 Ṣıddīḳ kim tadurduñ anuñ ḳalb-i ḫulḳına
Her ḫān-ı ni‘meti ki saña ḳıldı Ḥaḳ ‘aṭā

37 Fārūḳ kim olur idi lāyıḳ nübüvvete
Ger ḥażretüñ degülmisedi ḫatm-i enbiyā

38 ‘Oṡmān ki eyledüñ anı nūreyn ṣāḥibi
Bulmış idi ḥayāt anuñ ile dem-i ḥayā

39 Ḥayder ki ‘ilm ü ḥikmetüñe vāriṡ itdi Ḥaḳ
Maḥbūb-ı evliyā idi maḫṣūṣ-ı "lā-fetā"

40 ʿĀlī menāḳıbını ʿAlī'nüñ kim ide şerḥ
Ḥayy u ʿalīm idi didi çü vaṣfında "hel etā"

41 Dürreyn-i ezhereyn idi necmeyn-i envereyn
Cān u dil-i Betūl ü dem-i ḳalb-i Murtażā

42 Nūreyn-i ʿaynüñüñ biri ḫulḳuñ bigi Ḥasen
Biri Ḥüseyn-i şāh-ı şehīdān-ı Kerbelā

43 Her dem saña vü ālüñe Ḥaḳ'dan hezār bār
Cān u cihān ṭolusı ṣalāt ü selām ola

44 ŞEYḪĪ ʿamelden ire çü ʿuryān işigüñe
Ḳaddine ḫāk-i Āl-i ʿAbā'dan buyur ḳabā

45 Luṭfuñdan it meded bu güneh-kāre anda kim
Füccāre dön dinile vü ebrāre merḥabā

46 İy ḫāce kime yalvarayın ben gedāy çün
Sen şāhdan şefāʿat umar ḫāce vü gedā

47 Menʿ itme teşneden ḳaṭarāt-ı teraḥḥumı
Çün menbaʿ-ı keremsin ü ser-çeşme-i seḫā

48 Şarṭ-ı şefāʿat ümmete cürm ü günāh ise
Çoḳdur bu derd bizde demidür k'ire devā

49 Yā Rab bi-ḥaḳḳ-ı Muḥammed ki pertevi
Ṭoldurdı yir ü gögi ḳamu nūr ile żiyā

50 Ḳoma bizi cihān ẓulümātında "ḍāllīn"
Nūr ile müstaḳīm ṣırāṭuña "ihdinā"

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

XV

MEDHÜ'N-NEBĪ ṢALAVĀTU'LLĀHİ VE SELĀMÜ 'ALEYH

1 Cihānuñ cānı vü cānuñ Muḥammed'dür çü cānānı
Ki ḳāṭı'dur maḳālātı
Ol ola çünki cānānı nice sevmeye cān anı
Ki sāṭı'dur delālātı

2 Odur cānān yaradan cān idindi çün anı cānān
Ki maḥcūb itdi ẕātına
Sever anı ḳamu cānān odur bu cānlaruñ cānı
Ki cāmi'dür kemālātı

3 Odur bu cānlaruñ cānı odur serverlerüñ ḫānı
Çün ol sulṭān-ı kevneyndür
Odur gevherlerüñ kānı o bildi buldı sulṭānı
Ki ṣādıḳdur risālātı

4 Odur sulṭān ki ẕātından tecellī itdi ẕātına
Hüviyyetden ḥicāb açup
Getürdi 'ilm-i ġaybından ẓuhūra nūr-ı Sübḥānı
Ki nāṭıḳdur celālātı

5 Odur Sübḥān kim ol nūrı muṣavver itdi 'ālemde
Muẓaffer-fer mü'eyyed-yed
Ki tā sırr-ı maḥabbetden irişe feyż-i Raḥmānī
Ki vaṣl ide ḫayālātı

6 Odur Raḥmān ki raḥmetden getürdi bir ḳalem evvel
Ola tā 'ilmine maẓhar
Ki yaza adını anuñ biline 'ilm-i Mennān'ı
Bulına anda ḥālātı

XV Yazıcıoğlu Mehmed; Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyyesi, A.Ü. İsl. İlm. Fak. D.T. Erzurum,1971, s.730-736. Neşri için bkz. Yazıcıoğlu Mehmed, Muhamme - diyye, Haz. Âmil Çelebioğlu, İst. (t.y.), s.711-716.

7 Odur Mennān-ı a'lā kim ol ism-i a'ẓamuñ resmin
Ki 'unvān itmege adın
Getürdi levḥ-i maḥfūẓı ki yaza dīn ü Deyyānı
Ki def' ide mübālātı

8 Odur Deyyān-ı 'ālem kim getürdi 'arşı bir ḳubbe
Niṭāḳında ḳura ḫayme
Urūcınuñ burūcında ṭoġa ol şems-i Yezdānī
İde māha mübāhātı

9 Odur Yezdān-ı 'ālem kim ḳodı ṣaḥnında bir kürsī
Aña vaḥdet sarāyında
Ki dārü'l-mülkine anuñ ḳura eyvān-ı Ḥannān'ı
Ki ref' ide mekānātı

10 Odur Ḥannān u 'Allām ol kim eflāküñ muḥīṭātın
Ṣala tā merkeze sāye
Ḫıyāmın sāye-bān itdi ire tā devre devrānı
Tedāvire muḥīṭātı

11 Muḥīṭ oldur ki Bāsıṭ'dur bısāṭ-ı ferşi basṭ itdi
Ayaġı altına anuñ
Ki saṭḥınuñ firāşında ḳura ta'ālī eyvānı
Dike 'izzetle rāyātı

12 Çü düzdi işbu nāsūtı irişdi emr-i lāhūtī
Gelüp vaḥdānī sırrından
Ki bu pergār-ı vaḥdetde ḳoya bir noḳṭa insānı
Aña keşf ide sübḥātı

13 Bu insān ṣūreti ma'nā ola tā ḳıble-i 'ālem
Çün oldur maẓhar-ı Hādī
Ḳıla ol ḳıbleye iḳbāl bilen miḥrāb-ı rūḥānī
Ḳabūl ola münācātı

14 Çün insān hil'atın geydi sa'ādet tācın urundı
Bu cismānī vilāyetde
Binüp pes devlet atına yürüdi ṭutdı meydānı
Basup arżı semāvātı

15 Pes andan minber-i ʿarşda okıtdı adına hutbe
Çü sultān eyledi anı
Kazıtdı adına sikke kurup kürsīde livānı
K'ola aʿlā makāmātı

16 Buyurdı sancağın eflāk zürāsınuñ verāsında
Yasadı anda Mikā'il
Buyurdı indi Cebrā'il bile menşūr-ı Rabbānī
Aña vahy itdi āyātı

17 "Le ʿamrük" tācını urdı ridā geydürdi "Levlāk"i
Çün ikrām eyledi aña
Berātın virdi huccetden nişānın urdı bürhānı
Ki żabt ide reʿāyātı

18 Kodı başında bir rifʿat ki farkı geçdi tā fevka
Geçüp tāk-ı muʿallādan
Kodı mecmūʿ-ı mevcūdāt pes ayağına pīşānī
Çü gördiler kerāmātı

19 Kodı alnında bir devlet kim anuñ devletinde halk
Gelüp bu ʿālem-i mülke
Sebeb ol oldı buldılar kamu inʿāmı ihsānı
Saʿādātı siyādātı

20 Kodı kaşında bir hey'et ki sayd-ı kāyināt ide
Ki sayyād-ı Samed'dür ol
Ki kirpükden hazengini atıcak ola kurbānı
Ala cümle beriyyātı

21 Kodı gözinde bir sanʿat ki bir kerre bakışında
Tamām etrāf-ı āfāka
Görürdi şark ile ġarbı ʿayān olurdı aʿyānı
İmārātı harābātı

22 Kodı semʿinde bir kudret ki Cebrā'il'e emr olsa
Cenāb-ı"Lā-yezālī"den
İşidürdi anı derhāl bilürdi vech-i Furkān'ı
İşārāt u ʿibārātı

23 Ḳodı yüzinde bir ṭalᶜat ki her kim görsedi bir kez
Erirdi gövdede cānı
Ṣanurdı kim yañaġında güneş iderdi seyrānı
Uçardı göge ẕerrātı

24 Ḳodı burında bir ḫaṣlet kim irerdi meşāmına
Cemīᶜ-i ᶜālemüñ ṭībi
Ḫuṣūṣā cennet-i ᶜAdn'üñ gelürdi rīḥı elvānı
Ki mevc ururdı ravżātı

25 Ḳodı dilinde bir ḥikmet kemālince belāġatden
Kim ibṭāl eyleyüp siḥri
Meᶜānīnüñ bedīᶜinden beyān iderdi tıbyānı
Edā idüp beyānātı

26 Ḳodı ḳolında bir ḳuvvet ki bir ḳabża ġubār ile
Helāk iderdi aḥzābı
Ne yire ṣunsa irerdi irişdürürdi dermānı
Ṣavardı andan āfātı

27 Ḳodı ṣadrında bir ḳalbi kim ola ᶜilmine maḫzen
Gelüp ġayb ibtidāsından
Aḳup deryā-yı ḥikmetden dökerdi dilde Ḳur'ān'ı
Biline tā nihāyātı

28 Ḳodı ḳalbinde bir nūrı kim anuñ şemᶜ-i pür-tābı
Żiyāsı inᶜikās idüp
İrerdi düpdüz ekvāna ḳılurdı anı nūrānī
Ki ᶜarşı ferşi cennātı

29 Ḳodı ayaġına ḳuvvet ki ṭayy-ı mümkināt ide
Ki hem ṭayy-ı zamān ide
Berāber ola ᶜarş ü ferş geze bu cümle ekvānı
Kim irgüre hidāyātı

30 Şu vaḳtindi bu maᶜnīler ki yir yüzindedi ol māh
Kim ol bedr-i kemāl idi
Ḳaçan kim göklere çıḳdı yüceldi ṭalᶜatı şānı
Daḫı artdı dirāyātı

31 Ne yire ḳalbi kim irse irerdi ḳālebi anda
Kim ol ṣadr-ı celāl idi
Anuñçün iki sā'atde gezüpdi cümle keyvānı
Burāḳ u berḳ idi atı

32 Anuñçün bir nefesde ol geçüpdi Beyt-i Maḳdis'den
Ki maḳṣūdı muḳaddesdi
Anuñçün bir naẓarda ol çıḳupdı ḥadd-i imkānı
Odı aḳṣā-yı ġāyātı

33 Anuñçün şer'i a'lādur anuñ cümle şerāyiʿden
Kim oldur Seyyid-i 'Ālem
Anuñçün dini nesḫ itdi anuñ mecmū'-ı edyānı
Ki şāmildür diyānātı

34 Anuñçün ümmet-İslām'uñ irürdi ḳadr-i a'lāya
Hem andan nūr-ı Mevlā'ya
Anuñçün himmet a'lāmın yüceldüp ḳurdı seyvānı
İrişdürdi ḥimāyātı

35 Anuñçün Kibriyā-yı ẕāt niḳāb açmış idi aña
Cemālin 'arż idüp her bār
Anuñçün vāṣıl itmişdi cihāndan kendüye anı
Ḳoyup mecmū'-ı leẕẕātı

36 Anuñçün kendüye anı muḥib maḥbūb idinmişdi
Ki 'ayn-ı sırr-ı vaḥdetdi
Anuñçün vācid ü mevcūd olupdı buldı vicdānı
Tevācüdde vücūdātı

37 Anuñçün aña bildürdi ki vaṣlı yig firāḳından
Ki 'ālemde naẓīri yoḳ
Anuñçün aña ṭoydurdı k'ol ev bāḳī bu ev fānī
Ki dükenmez beliyyātı

38 Anuñçün işbu 'ālemden sefer ḳıldı güẕer ḳıldı
Kim ol ev yig idi bundan
Anuñçün ḳodı bu mülki baḳāda ṭutdı evṭānı
Niderler bu diyārātı

39 Anuñçün baḫtiyār itdi ki bu da iḫtiyār itdi
Kim oldur Vācib ü Muḫtār
Anuñçün ol da emn itdi ki ṭutdı bu da īmānı
Ki beklerdi emānātı

40 Anuñçün pīşvā olur girü bu cümle insāna
Ki zīrā Seyyidü'l-Ḫalḳdur
Anuñçün irgürür Ḥaḳḳ'a bulurlar vaṣl-ı Ḥaḳḳānī
Bile envāʿ-ı ḥācātı

41 Anuñçün YAZICIOĠLI ḳomışdur yolına cānı
Ki ḳapusında bir ḳuldur
Anuñçün fānī olmışdur bilelden işbu ʿirfānı
Ḳılur aña taḥiyyātı

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)
(Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

XVI

1 Cemī'-i enbiyālardan Muḥammed cümlenüñ şāhı
Yüzi nūrından almışlar felekler şems ile māhı

2 Yidi ḳat gökleri geçdi ḳadem 'arş üstine basdı
İrişdi "ḳābe ḳavseyn"e ṭavāf eyledi dergāhı

3 Anuñ seyr-i sülūkinden melekler 'āciz oldılar
Ki biñ yılda varılmazdı o bir demde varan rāhı

4 İderüm cānumı ḳurbān senüñ yoluñda ey Aḥmed
N'ola bir kez yüzüñ görsem seḥer vaḳti seḥer-gāhı

5 Bu EŞREFOĠLU RŪMĪ'nüñ günāhı çoḳdurur ġāyet
Şefā'at ḳıl yā Muḥammed yüzüñ şems ü ḳamer māhı

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

XVI Eşrefoğlu Rûmî, Dîvân-ı Eşref-i Rûmî Abdullâh, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu: 2436, yk. 149^a-149^b.

XVII

1 يا اشرف البرية يا سيد الورا
اعلى الاله ذاتك قدرا و منزلا

2 والارض اشرقت بك من نور ربيا
مذ لاح شمس وجهك من مطلع الهدا

3 اى لمعه زحسن تو خورشيد اسمان
وى پايهٔ زمنزل تو عرش ذو العلا

4 انجا كه بحر بخشش تو موج زن شود
ابر بها غرق كرده از حيا

5 محفوظ قور قله كوه مقام قرب
مخصوص صدر صفه ايوان كبريا

6 سر رشتهٔ فتوت و سرچشمه كرم
سر دفتر مروت و سرمايهٔ حيا

7 Ey şerʿ ile muḫalled ü ḳavl ile muʿtemed
V'ey ism ile Muḥammed ü vaṣf ile Muṣṭafā

8 ʿİzz ü celāl içinde Süleymān-ı vaḳt olur
Her mūr üzre kim ṣalasın sāyesin hümā

9 Yoġruldı ḫāk-i ḳāleb-i Ādem ki tā bula
Hışt-ı vücūduñ ile şeref ḳaṣr-ı enbiyā

10 ʿĪsī çü maḳdemüñ ḫaberin virdi ʿāleme
İtdi demine muʿciz-i iḥyāyı Ḥaḳ ʿaṭā

11 Dir ḫulḳuña "ʿaẓīm" ü oḳur nefsüñe "kerīm"
Teşrīf idüp ṣıfātı ile ẕātuñı Ḫudā

XVII Haluk İpekten, Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı, Ankara, 1974, s.73-79.

12 Z̲ātuñ tenezzühiyle ṣıfātuñ bilinmege
Ş̲ānuñda itdi Sūre-i والنجم اذا هوى

13 Luṭfuñ naʿīmi āb-ı ḥayāt gibi rūḥ-baḫş
Ḫulḳuñ nesīmi bād-ı ṣabā gibi dil-güşā

14 N'olaydı ṭopraġ olayıdum diyü reşk ider
Sen yire baṣduġuñ görüp ervāḥ-ı aṣfiyā

15 Çün ṣadr-ı bārgāh-ı اذاتم dür yerüñ
Faḳr ile faḫr eyleseñ olur saña sezā

16 Şerʿün esāsı olmaya ş̲āhā ḫalel-pez̲īr
لو بست الجبال او انشقت السماء

17 Yazmış ezelde ḫilʿat-i vaṣfuñ ṭırāzına
Kilk-i ḳażā ki دام لك العز والعلا

18 Kevneyne z̲ātı ʿillet-i ġāyī degülmise
"Levlāk" ile ḫiṭāb olayıdı ʿaceb aña

19 Ger olmasa vücūduña ʿālem muḳaddime
Arż u semāya olmaz idi emr-i ائتنا

20 Lāyıḳ kerīm dimek aña kim ḫiṭāb idüp
İşitmedi dilinden anuñ bir kimesne "lā"

21 Lafẓı rumūzı maḫzen-i esrāradur künūz
Ayaġı tozı dīde-i ervāḥa tūtiyā

22 Kim diye saña Yūsuf-ı s̲ānī cemāl ile
Yūsuf görürse ḥüsnüñi s̲ānī olur saña

23 Alnuñ ḳaşuñ nümūz̲ecidür bedr ile hilāl
Zülf ü ruḫuñ nümūnesidür ṣubḥ u mesā

24 Ey māh-ı çār-deh-şebe diyü ḫiṭāb ider
Ḥaḳ saña anda kim didi Ḳur'ān'da "Ṭā vü Hā"

25 Ḳaddüñle zülf ü aġzuña eyler işāreti
Ḳur'ān'da her ne yirde "elif lām u mīm" ola

26 Ḳaşuñla alnuñ ile boyuñdan kināyedür
Ḳavs-i nehār şems-i ḍuḥā ḫaṭṭ-ı istivā

27 Ẕāt-ı şerīfüñe ne ʿaceb sāye olmasa
Nūruñ olur mı sāyesi ey faḫr-i enbiyā

28 Çeşm-i çerāġ-ı cümle-i āfāḳdur tenüñ
Her yañadan görinür anuñ-çün "ʿale's-sivā"

29 Alnuñ yüzüñ ṣıfātını işitdi didi ʿaḳl
امنت بالذی خلق النور والضیا

30 Ḫūrşīd ṭalʿatuñdan utanup baḳar yire
Çü bedr gördi yüzüñ anuñ-çün ḳalur ṭaña

31 Tābende pertev-i ʿālemüñden cemāl-i fetḥ
کالنور فی الظلام وکالبور فی الدجی

32 Düşerdi muʿcizeñle bir aylıḳ yola nehīb
Baṣṣañ rikāba ayaġuñı ḳaṣd idüp ġazā

33 Bir zaḫm ile ḳılur siper-i māhı iki şaḳ
Engüşt-i muʿcizeñ ne ʿaceb tīġ olur şehā

34 Vaḳt-i ḫaṭarda çūb aña ṣamṣām-ı ābdār
Vaḳt-i ḥażarda ḫāk aña cām-ı cihān-nümā

35 Geh bir avuç ṣu ile sipāhını ḳandırur
Geh bir avuç toz ile ider düşmenin hebā

36 Teslīm iderdi mihr ile kendüyi geh şecer
Tesbīḥ iderdi cehr ile avcında ḥaṣā

37 Maṭlūb ʿaraḳ olur aña kim saña uymaya
Maḥbūb-ı Ḥaḳ olur saña kim ḳıla iḳtidā

38 Nekbet aña ki reddüñ eli anı menʿ ider
Devlet anuñ ki sen diyesin aña merḥabā

39 Ḳalursa yād raḥmet-i Ḥaḳ'dan ʿaceb degül
Her kim maḥabbetüñle senüñ olmaz āşinā

40 Tīz azdırurdı ḥīle ile ʿaḳlı ġūl-ı nefs
Şemʿ-i şerīfüñ aña olımasa reh-nümā

41 Ġavvāṣ-ı ʿaḳl bula mı ḥaddin ṣıfātuñuñ
Çün ḳulzüm-i ṣıfātuña yoḳ ḥadd ü intihā

42 Kimdür ki medḥin ide-bile ẕāt-ı pāküñüñ
Ger ḫōd belāġat ile Ferīd-i zamān ola

43 Medḥüñde ṭapuñı neye kim beñzede ider
Beñzetdügine medḥ ü sitāyiş saña hicā

44 Kimdür ki vaṣf-ı ẕātuña iḳdām ide senüñ
Ḥaḳ kendü ʿizzetiyle ider çün saña s̱enā

45 Olsun saña vü ālüñe aṣḥābuña selām
مادامت السما ومادامت الثرا

46 Anları kim kevākibe teşbīh idüp didüñ
Kim bulur ihtidā iden anlara iḳtidā

47 Şerʿüñ sarāyı ṣoffasınuñ çār-rüknidür
Ol çār-yār k'anları Ḥaḳ ḳıldı müctebā

48 Ṣıddīḳ k'oldı s̱ānī-i is̱neyn ġārda
K'itmişdi ṣıdḳ ile yoluña cān u dil fedā

49 Fārūḳ k'itdi farḳ ḫaṭāyı ṣavābdan
Aṣfā-yı aṣfiyā idi evlā-yı evliyā

50 ʿOs̱mān ki buldı gözleri nūreynüñ ile nūr
Hem maʿden-i ʿaṭā idi hem menbaʿ-ı ḥayā

51 Kimdür ki vaṣf-ı ẕātını ʿadd ide Ḥaydar'uñ
Ḥaḳḳında "lā-fetā" ile çün geldi "hel etā"

52 Nūreyn iki dürr-i biḥār-ı Muḥammedī
Biri Ḥasan birisi Ḥüseyn-i ḥasen-liḳā

53 Birisi zehr-i ḳahr ile itdi revān revān
Birisi Kerbelā'da çeküp kerb ile belā

54 Olsun rıżā-yı Ḥaḳ ḳamunuñ rūḥına ḳarīn
Kim dīn yolında çekdi bular zaḥmet ü ʿanā

55 ياشافى الخلايق ياقامع الضلال
ياجامع الفضايل ياراجع النهى

56 اشفع خطيتى وذنوبى وذلتى
كن لى وسيلة ودليلا الى المنى

57 Sen ümmetüñi ẕikr idesin nefsüñi ḳoyup
Anda ki nefsī diye cümle enbiyā

58 Gerçi ki emrüñüñ birisin biñde ṭutmadan
Luṭfuñdan umaruz diyesin يامضى مضى

59 Ol bezmde ki devr ide ke's-i şefāʿatüñ
Ḥāşā ki bizi sāḳī-i luṭfuñ ṣusuz ḳoya

60 Yā Rab Muḥammed'üñ şeref ü fażlı ḥürmeti
Bu ḫaste-i günāha sen it raḥmetüñ şifā

61 Sensin viren aña daḫi mülk-i kerāmeti
والملك فى عينك تؤتى لمن تشآ

62 ʿAfv it NİẒĀMĪ'nüñ keremüñden ḫaṭāların
Şehden ʿaṭā çü ʿāde durur bendeden ḫaṭā

63 Ol bunca cürm ile saña ṭutar ümīdini
Sen bunca luṭf ile ḳosan anı degül revā

64 Çün sen kemāl-i luṭf ile "lā taḳnaṭū" didüñ
Cürmüm ne deñlü çoġ ise ḳaṭʿ itmezem recā

65 Ey Bāḳī ḳoma ẕerrece bāḳī ẕünūbdan
Ol dem ki şehr-i ʿömr fināsın ṭuta fenā

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

XVIII

MEDḤÜ'R-RESŪL ṢALLA'LLĀHU

1 Eyā ḫalḳun yigi "ḫulḳun aẓīm" ey dilber-i raʿnā
Saña hiç beñzemez kimse be-ṣūret daḫı fi'l-maʿnā

2 Eyā ḫūrşīd-i tābān-rū bedr-cebhe hilāl-ebrū
Her emrüñe "semiʿnā vü aṭaʿnā" ḥaḳdur āmennā

3 İ "mā zāġa'l-baṣar" ʿaynüñ çü Cibrīl oldı saña peyk
Ḳamu buyruġuna lebbeyk "āmennā vü ṣaddaḳna"

4 Ḳamu ġā'ib saña ḥāżır ne kim var evvel ü āḫir
Iraġ yaḳın ard u öñ bir eyā ṣāḥib-naẓar binā

5 Ḳamu ʿāḳil ḳamu fāżıl saña şākirddür ey kāmil
Senüñ ḳatuñda bir cāhil hezārān Bū ʿAlī Sīnā

6 Yüzüñ her yüzden ecmeldür özüñ kümmelden ekmeldür
Ḳamu mürselden efḍaldür senüñ fażlun derin eṣnā

7 Ḥaḳ işlerüñ tamām itdi saña şehler ġulām itdi
Ki ṭapuñı imām itdi dükeli enbiyāsına

8 Sen aṣlısın ḳamu ferʿüñ ki ʿālem ṭopṭolu zerʿün
İrişdi ḳāmet-i şerʿün be-ʿarş ez-ḳubbe-i mīnā

9 Yapuban dīn sarāyını yedüñ tedbīr dayınını
Ḳodun erkān u āyīni hemān güç itdüñ iy bennā

10 Çü ḳıldun faḳr-ıla faḫri ḳanāʿat birle hem ṣabrı
Saña virmiş iken Tañrı ezelden "kenz-i lā-yefnā"

11 Muʿallā vü müheẕẕebsin müzekkā vü müʾeddebsin
Muḳarreblerden aḳrebsin sen ey Muḫtār-ı Mevlānā

XVIII Kemâl-i Ümmî, Dîvân, Millet Kütüphanesi, Mnz.Nu:42, yk. 6^b-8^a.

11^b Der-kenâr.

12 Resūlu'llāh-ı aʿẓamsın mükerremlerden ekremsin
Ḳamu aʿlemden aʿlemsin sen ey ʿallāme-i dānā

13 Güneşden ḫūb u rūşensin hem aydan daḫı aḥsensin
Çü böyle ḫōş müzeyyensin ne ḥācet sürme vü ḥınnā

14 Müzeyyensin ḳamu zeyne ki Seyyid'sin dü-kevneyne
İrişdüñ "ḳābe ḳavseyn"e maḳāmuñ oldı "ev ednā"

15 Seni ḳamu açuḳ gözler ay u günden ʿayān gözler
Gicedür ḳamu gündüzler saña kim oldı nā-bīnā

16 Saña ey baḫtlu sulṭān fidāyuz biñ göñül ü cān
Mübārek yoluña ḳurbān hezārān ata vü ana

17 Yazuḳlu ḳullaruz ey şāh şefāʿat ḳıl bize bi'llāh
Ki dāyim yā Resūla'llāh ʿaṭā minküm ḫaṭā minnā

18 Eger medḥüñi derd ile ḳılam taḳrīr alam dile
Firāḳ-ı ʿışḳuñ odı-la ḳalem sına kāġıd yana

19 Senüñ mādiḥlerüñ çoḳdur ḥisābı ḥadden artuḳdur
Arada bir daḫı yoḳdur KEMĀL ÜMMĪ bigi ednā

20 Be-ṣūret ḫırḳa vü tācem be-maʿnā müflis ü acem
Ġanī dergāha muḥtācam dilerem bāḳī istiġnā

21 Ne ṭañ ger biz gedā senden umarsavuz ʿaṭā senden
Çü her şāh aġniyā senden umar ey ḳamudan aġnā

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

XIX

1 Çün doğup ṭutdı cihān yüzini ḥüsnüñ güneşi
Kim ola sevmeye bu vech ile sen māh-veşi

2 Türk ü Kürd ü ʿAcem ü Hind'i bilür bunı ki sen
Hāşimī'sin ʿArabī'sin Medenī'sin Ḳureşī

3 Sen emīre ḳul olan her ne ḳadar müdbir ola
Bende-i muḳbil olur mis̱l-i Bilāl-i Ḥabeşī

4 Dīk-i ḥikmetde pişürdi çü senüñ sevgüñi Ḥaḳ
Cebreʾīl olsa n'ola maṭbaḫuñuñ heyme-keşi

5 Yirdeki daʿveti fevt ola gidem diyü göge
Bağladuñ bilüne ey nūr-ı bilā-sāye ṭaşı

6 Sensin ey püşt ü penāh-ı melek ü ins ü perī
Enbiyānuñ güzeli sevgülüsi ḫūb u ḫōşı

7 Üzülüp ʿırḳı Ebū Cehl gibi ebter olur
Sen Ebū'l-Ḳāsım ile her kim iderse güreşi

8 Lāle beñzer ki gül-i rūyuña indirmedi baş
Muġ-ı Hindī kimi yandı ḳararup içi ṭaşı

9 Kesilüp başın ayaḳda göriser her ki senüñ
Yüzin izüñe sürüp ḳoymaz ayağuña başı

10 Barmağuñdan aḳıdup āb-ı revān-baḫşı revān
Nice yüz biñ kişiden defʿ idisersin ʿaṭaşı

11 "Ve'ḍ-ḍuḥā" verdüñe "Ve'l-leyl" oḳuram sünbülüñe
RŪŞENĪ virdi budur külli ġadātin ve ʿaşī

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

XIX Dede Ömer Ruşenî, Dîvân, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Nu:2446, yk.110[b].

XX

DER-MEDḤ-İ SEYYİDÜ'L-MÜRSELĪN MUḤAMMED RESŪLU'LLĀH-I TA'ĀLĀ 'ALEYHİ VE SELLEM

1 یامطلع الهدایة یاغایة المنی
یا صاحب الشفاعة والحوض واللوا

2 من کبریاء وصفك حارت قریحتی
افتح لسان عبدك یاسید الورا

3 Heyhāt ḳanı ṭavḳ-ı beşerde mecāl-i nuṭḳ
Ḫāliḳ saña çü birligi ile ider s̱enā

4 Şi'rüñ ne ḥaddi var ki ire vaṣf-ı ẕātuña
Ki_ol vaḥy-i āsumān ola bu siḥr-i müfterā

5 İnsānda dest ü pāy-ı belāġat ḳaṣīrdür
Olmaz biḥār-ı vaṣf-ı celālüñde āşinā

6 Ey yādı rūḥ-perver ü ey vaṣfı dil-firīb
Ey yüzi bāb-ı raḥmet ü ey sözi dil-rübā

7 Kevneynüñ evveli s̱aḳaleynüñ mu'allimi
Sulṭān-ı şer' ü ḥācib-i der-gāh-ı Kibriyā

8 Vaṣluñ beşāreti ḫaberin söyledi Mesīḥ
Yümninden ol sözüñ nefesi oldı cān-fezā

9 Mūsā yapışduġı_içün etegine luṭfuñuñ
Dest-i mübārekinde 'aṣā oldı ejdehā

10 Bir kez murād elin kim uzadursa ẕeylüñe
Virür dü-'āleme yed-i beyżāsı rūşenā

11 Ādem cerīmesine yüzüñ ṣuyıdur şefī'
Senden umar şefā'ati mecmū'-ı aṣfiyā

XX Ali Nihad Tarlan, Ahmed Paşa Dîvânı, İstanbul, 1966, s.10-12.

12 Sen şol Ḥabīb'sin ki görenler cemālüñi
Feyż-i naẓarla eylediler ḫāki kīmyā

13 Sen şol çerāġsın şeb-i mi῾rāc içinde kim
Ḳandīl-i kā'ināta zebānuñ virür żiyā

14 Dest-i nevālüñ ile şunulmuş nevāledür
Şol ḫān-ı mu῾cizāt ki neşr itdi enbiyā

15 Bir barmaġuñla sībini şaḳḳ eyledüñ mehüñ
Meşy itse da῾vetüñle şecer ṭañ mıdur şehā

16 Saḳf-ı sarāy-ı ḳadrüñe naḳḳāş-ı "lem yezel"
Naḳş eylemiş ki دام لك العز والعلا

17 Destüñ muḥīṭ-i cūd u demüñ kīmyā-yı ῾ilm
Lafẓuñ maḳām-ı ṣıdḳ u dilüñ ma῾din-i ṣafā

18 Sāyeñ düşeydi ṭopraġa bir nūr inerdi kim
Yer yüzi berḳ uraydı güneş bigi dā'imā

19 انت الكريم منك رخاء لمرتز
انت الامين منك امان من الردى

20 ῾İlmüñ kitābı noḳṭasıdur levḥ ile ḳalem
Feyzüñ biḥārı ḳaṭresidür arż ile semā

21 Ādem riyāż-ı cennete cāndan ḥarīṣ ise
Cennet şerīf ravżaña itmişdür iltica

22 ῾Aḳl olamaz ḫaṣā'iṣ-i ẕātuñda rāh-bīn
Fikr olamaz daḳā'iḳ-i şer῾üñde reh-nümā

23 Dünyā ẕeheb cibāl ile aldayımaz seni
Ey ẕātuñ āferīniş-i dünyāya kīmyā

24 Engūr yaradılmadan içinde mey gören
Şol dīdedür ki ḫāk-i derüñ itdi tūtiyā

25 İnsānı āb-ı luṭfuñ idüpdür sefīd-rūy
Şeyṭānı seng-i ḳahruñ idüpdür siyeh-ḳafā

26 Dünyāda ḳadrüñi ḳaçan idrāk ide bu ḫalḳ
K'anlar niyām oldı sen āyīne-i Ḫudā

27 Rūy-ı zemīnde süddeñi gördi didi ḫıred
سبحان خالق خلق الارض والسماء

28 Pāk olmamışdı gilden eli Ādem'üñ henūz
Sen ḫāne-i nübüvvete oldukda ked-ḫudā

29 Ol māha nisbet it ne ḳadar var ise şeref
Ol şāha nisbet it ne ḳadar var ise ʿulā

30 نونله beyān olunmuş اذا الشمس كورت
Ol gün güneşde nūr-ı Muḥammed ḳomaz żiyā

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

XXI

ḲAṢĪDE-İ NAʿT-İ RESŪL

1 Şu söz kim ola mis̱āl-i kelām-ı ehl-i kemāl
Selāsetinde ḫacil ola selsebīl ü zülāl

2 Şu söz ki zemzeme-i āḫirü'z-zamān ola ol
Göñülde cān gibi ṣaḳlaya ehl-i vecd ü ḥāl

3 Sezādürür k'ola bez̄l-i medāyıḥ-ı Aḥmed
S̱enā vü mekrümet ü maḥmidet ʿaleyhi vü āl

4 Vücūdıdur viren āḫir zamāna zīb ü şeref
Nite ki ʿīd-i hümāyūn ile meh-i şevvāl

5 Cihāna geldi bülend itdi dīnüñ eyvānın
Revāḳ u ṭāḳını kisrālaruñ idüp pā-māl

6 Açıldı nefḥa-i aḥkām ile gül-i ümmīd
Seçildi pertev-i İslām ile ḥarām u ḥelāl

7 ʿAle'l-ḫuṣūṣ bu tertīb ola ḳıyāmete dek
Zihī nihāyet-i ḳudret kemāl-i istiḳlāl

8 Egerçi yir göbegi Kaʿbe'dür cihāna şeref
Kü Çīn'de nāfe ile bulur iʿtibār ġazāl

9 Senüñle buldı ṣafā Kaʿbe yā Nebiyya'llāh
Senüñçün itdi bu ḫalḳı Mühyemin-i Müteʿāl

10 Yiri gögi yaradurken eyā bihīn-i beşer
Ḫudā bilür ki vücūd-ı laṭīfüñ idi me'āl

11 Ṭapuñı eyledi ʿālemde Ṣāḥibü'l-Miʿrāc
Zihī ʿināyet-i Perverdigār celle celāl

12 Müsāfir-i şeb-i isrā muḳīm-i "ev ednā"
Saña dinildi saña "merḥaban taʿāl taʿāl"

XXI Ali Nihad Tarlan, Necâtî Beg Dîvânı, İst.,1963,s.17-21.

13 Tevaḳḳuf itdi güneş gülle-bān ẖuṣūṣında
Ṭabīʿatında var iken bu deñlü istiʿcāl

14 Duʿā gibi çıḳarup bir nefesde gök yüzine
Yine yir ehline raḥmet gibi ider inzāl

15 Ol gicede güher-i şeb-çerāġ ṭoḳsan biñ
Müzeyyin oldı nübüvvet ḳulaġına fī-ḥāl

16 Ser-ā-ser eyledi ser cümle enbiyā taʿẓīm
Tamāmet eyledi ervāḥ-ı ḳuds istiḳbāl

17 Çü buldı ḳabża-i ḳudretde "ḳābe ḳavseyn"i
Murādı tīrine itdi ʿināyeti per ü bāl

18 Ḳara geyer şeb-i miʿrāc u Ḥażret-i Kaʿbe
Mis̱āl-i mürşid-i kāmil muḥaṣṣılü'l-āmāl

19 Ġarażları bu ki maḳbūl-i ẖıdmeti olalar
Hemīşe bār-geh-i Kibriyā'da mis̱l-i Bilāl

20 Gel ey ẖulāṣa-i kevneyn ü faẖr-i maẖlūḳāt
Ḥabīb-i Ḥażret-i Bārī muʿīn-i ümmet-i ḍāl

21 Ne şübhe faẖr-i rüsül efḍalü'l-beşer sensin
Cemīʿ-i kevn ü mekān ẕerre ẕerre şāhid-i ḥāl

22 Nübüvvetüñe şehādetler itdi dört kitāb
Egerçi şāhid-i şerʿ ikidür bilā-işkāl

23 Baṣīret ile ṭapuñ ṣayrafī felek ṣundūḳ
Kelām-ı münzel-i Bārī içinde ʿıḳd-i le'āl

24 Saña mütābaʿat içün ḳıyāma ṭurdı şecer
Rükūʿa vardı sipihr ü sücūda indi cibāl

25 Elif ḳıyām u rükūʿ oldı dāl ü secde mīm
Namāz ḳıl ki namāz oldı ʿayn-ı ādeme dāl

26 Żaʿīf ümmeti ẓulmetde ḳomamaġ içün
Żiyā vü nūruñ ile ʿarş u ferş māl-ā-māl

27 ʿİẕāruñuñ ʿaraḳından es̱erdürür ne ʿaceb
Çemende bülbüle güller iderse ġunc u delāl

28 Bu nükte-i "Ene emlaḥ" bu ḥüsn-i gendüm-gūn
Hemīşe baḥr ile berre irürdi birr ü nevāl

29 Cihānda yiller olur kim eser es̱erleri yoḳ
Kimisi ṣarṣar u kimi debūr u kimi s̱emāl

30 Şu demde kim ese ḳıble yili diyāruñdan
Bahār olur açılur her çiçek sifīd eger al

31 Gel ey saʿādet-i faḳr ile faḫr iden ḫāce
Şefāʿatüñdürür ümmet içinde re'sü'l-māl

32 İki cihānda şu bed-baḫt eyledi noḳṣān
Ki māl üstine kef geçdügini ṣandı kemāl

33 Muḳaddem olsa ne ṭañ noḳṭadan mücerreddür
Ḥisāba gelmez bir olmaz egerçi dāl ile ẕāl

34 Seni ʿibāret-i "levlāk" nükte-i ḳudsī
Güneşden eyledi rūşen ne ḥācet istidlāl

35 Hidāyet-i Aḥadī mürşid olmadı yoḫsa
Bilürdi ḳadrüñi Bū Cehl-i nā-pesend-fiʿāl

36 Eyā Nebī seni medḥ eylemek ledünnīdür
Ḥurūf-ı lafẓ ile mümkin ola mı emr-i muḥāl

37 Eyā güzīn-i beşer sen Ḥabīb ü ben ʿacemī
Ve yā Emīn-i zamān sen faṣīḥ ü benden lāl

38 İre mi pāye-i medḥüñe desti nāṭıḳanuñ
Ṭaḳa mı degme denī ʿarş sāḳına ḫalḫāl

39 İdemedüm ser-i gīsūñı ḳıl ḳadar taʿrīf
Bu ārzūda vücūdum ḥaḳīḳat oldı ḫayāl

40 Medāyiḥüñde ḳatı iḫtiyārsuz olurın
Bilürken oldugın iṭnāb mūcib-i imlāl

41 Şeref degül mi ki nām-ı şerīfüñi añanı
Hezār cehd ile İblīs idemeye iḍlāl

42 Şu resme ümmet arasında dōstlar var kim
Ṭavāfa gelse ider Kaʿbe aña istiḳbāl

43 ʿAle'l-ḫuṣūṣ cenāb-ı bülend-i Ṣıddīḳī
Ki buldı anuñ ile dīn-i Aḥmed istikmāl

44 Kim ola bir daḫi mānend-i Ḥażret-i Fārūk
Ki ṭurrası ola dīn ʿārızına zülf-i cemāl

45 Emīr-i memleket-i ʿilm ü ḥilm Ẕi'n-Nūreyn
ʿİbādetinde bulınmadı ẕerrece ihmāl

46 Yegāne Ḥaydar-ı ṣaf-der Ġażanfer-i Bārī
ʿAlī ki nām-ı şerīfi olur mübārek-fāl

47 İki güher ki Ḥasen'dür biri Ḥüseyn-i şehīd
Kim anlaruñla iderdi zamāne defʿ-i melāl

48 Bebekleridürür İslām gözinüñ ikisi
Ḫōşā sipihr-i saʿādetde rūşenān-ı celāl

49 İlāhī āline aṣḥābına باجمعهم
Hezār bār ṣalāt u selām ola irsāl

50 Ümīddür ki her üftādeyi unutmayalar
Budur murādı cihān ḫalḳınuñ ʿale'l-icmāl

51 Biri bende ki oldum esīr-i nefs-i denī
Ġarīk-i baḥr-i günāhem refīk-i rāh-ı ḍalāl

52 Günāh yükleri başdı yüzin düşüpdürürin
Şefāʿat eyle ḳayırmaz kemīnenüñ elin al

53 Şefāʿatüñ demidür geldi yā Resūla'llāh
ʿİnāyet eyle ki gelmez ʿināyetüñe zevāl

54 Şulardan eyleme ben çākerüni kim olalar
Ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ'a muʿānid ḍalālete meyyāl

55 Faḳīr isem n'ola şevḳüñ içümde ṭopṭoludur
ʿAceb mi olsa reyāḥīn ile ḳabūl-i sifāl

56 Biñ ise medḥ idiciler NECĀTĪ de biridür
Ḳuluñ nihāyeti yoḳdur biñini gör birin al

57 Ümīddür ki şefāʿat elini çekmeyesin
Cezā gününde diger-gün olur ise aḥvāl

58 Baña düşen bu ki yilem yoluña yumuşuña
Gerekse cennete gönder gerek cehenneme ṣal

59 Cenāb-ı hātif-i ġaybīden irdi cāna ḫiṭāb
Ki ey netīce-i penc ü çehār u hefte vü sāl

60 Delīl-i vāżıḥ u rūşen degül midür bu kim
Ḥużūr-ı ümmet içün ol Şefīʿ-i yevm-i su'āl

61 Muḳarrer eyledi bir pādişāha devleti kim
Umūr-ı şerʿden ayruġın eyledi ibṭāl

62 Sipihr-mertebe Sulṭān Bāyezīd ol kim
Siriştedür hüner ile zihī firişte-ḫıṣāl

63 Şu deñlü dīn ile dünyāya virdi revnaḳ kim
Begendi Ḳādir-i Settār ü Īzid-i Müteʿāl

64 Ġanīdürür kenef-i devletinde bay u gedā
Denīdürür şeref-i ʿizzetinde cāh ile māl

65 Der-i ġazādadurur بالعشى والابكار
Reh-i veġādadurur بالعدو والاصال

66 Aña raʿiyyet olup Muṣṭafā'ya ümmet olan
Muḳarrer iki cihān devletine buldı viṣāl

67 Cemīʿ-i ʿālemüñ oldur duʿāsı cān ile kim
Bu intiẓām ola tā ḥaşre dek ber-īn-minvāl

68 Cemīʿ-i emrde Ḳur'ān ile müşāveresi
Zihī kemāl-i taʿayyün esās-ı istidlāl

69 Müsāʿadet ide ʿömrine dīn-i ḥaḳḳ-ı Resūl
Müsāreʿat ide emrine ihtimām-ı ricāl

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XXII

NAʿT-İ ŞERĪF

1 Muḥammed-i ʿArabī kim Resūl-i ekmeldür
Taḳarrübiyle ḳamu enbiyādan efḍaldür

2 Ḳalan resūllerüñ ḳavmineydi daʿveti çün
Nübüvveti ile bu ins ü cāna mürseldür

3 Kim anı medḥ ide çün medḥidür anuñ "levlāk"
Defātir-i dü-cihān midḥatinde mücmeldür

4 ʿAdū-yı bī-baṣar aña muḫālif olsa ne ṭañ
Ṣaḥīḥi egri görürler ṣular ki aḥveldür

5 Egerçi ḫatm idi Yūsuf'da ḥüsn-i iʿcāzı
Bu ḥüsn-i ḫulḳ ile cümlesinden ecmeldür

6 Eyā muʿīn-i beşer raḥm ḳıl fütādelere
Şefāʿat āyeti şānuñda çünki münzeldür

7 Ḳapuñ gedāsı durur ʿADLĪ anı redd itme
Ki aña maḥbet-i ālüñ delīl-i aʿdeldür

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XXII Dîvân-ı Sultân Bâyezid-i Sânî, İst., 1308, s. 19-20.

XXIII

I

1 ʿĀlem ṣübūt-ı Ṣāniʿa olmaġ-içün güvā
İtdi taġayyürini anuñ ḥikmet iḳtiżā

2 Oldı cihān vücūdı libāsına ḫōş ṭırāz
Ṣayf u ḫarīf ü ʿahd-i rebīʿü dem-i şitā

3 Çün ṣayf ola fevākih olur bī-şumār līk
Nārī-mizāc olur ḳamu ḫāk ü havā vü mā

4 Faṣl-ı ḫazānda gerçi havā muʿtedil durur
Şu pāk ü ḫōş-güvār u ṣafā-baḫş u cān-fezā

5 Līkin çemen düşüp yereḳān rencine olur
Her ravża reng-i rūy-ile mānend-i kehrübā

6 Ḳalb-i şitāda āteş ü ḫargāh ṣoḥbeti
Gerçi virür sirāce-i cān u dile żiyā

7 Bī-berg ü bī-nevā düşer ol dem velī riyāż
Bārid-mizāc u serd-ṭabīʿat olur havā

8 Sulṭānıdur bahār fuṣūlüñ ki gelse ol
Dünyā olur münevver ü ʿālem bulur ṣafā

9 Ṣaḥrā bihişt ü ḫāk olur ʿanberīn-sirişt
Billūr olur miyāh u zümürrüd olur giyā

10 Cānān cemāli gibi ruḫ-ı dil-firīb-i bāġ
Gül-gūne-i gül ile bulur behcet ü bahā

11 Zīb-i cemāl-i faṣl-ı bahār olsa gül ne ṭañ
Çün aṣl-ı pākidür ʿaraḳ-ı Faḫr-i Enbiyā

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

XXIII İsmail Erünsal, The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst., 1983, s.7-17.

II

1 Ey Muṣḥaf-ı cemāli ḳamu raḥmet āyeti
Ḫatm oldı sende iki cihānuñ sa'ādeti

2 Gerçi bisāṭ-ı ḳurbe ḳadem basdı her nebī
Oldı saña bidāyet olaruñ nihāyeti

3 Secde ider cemālüñe mihr ü meh ü nücūm
Yūsuf meger düşinde göreydi bu ḥāleti

4 Her şeb 'aceb mi ṭursañ ayaġ üzre ṣubḥa dek
Ẕātuñ cihānuñ oldı çü şem'-i hidāyeti

5 Açdukça el du'āya yed-i pāki ṣafḥası
'Āṣīlerüñ olurdı berāt-ı berā'eti

6 Bir devḥadur vücūdı fürū'ı mükevvenāt
İki cihāna s̱ābit olubdur aṣāleti

7 Ṭūbā ḫilāf-ı vaż' görinmezdi olmasa
Baḥr-i vücūd içinde anuñ 'aks-i ḳāmeti

8 'Īd-i cemālüñe ḳatı müştāḳam isterem
Mihr-i ruḫuñ ümīdine ṣubḥ-ı ḳıyāmeti

9 Da'vāña istedi çü ḍalāl ehli beyyine
Evc-i felekde eyledüñ aya işāreti

10 Bulınmaġa niṣāb-ı şehādet herāyine
Māh olup iki ṣıdḳuña itdi şehādeti

11 Olsa felek ṣaḥīfe vü cirm-i Zuḥal midād
Yazılmaya feżā'ilüñ ey raḥmet āyeti

12 Sulṭān-ı şer' ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı 'aḳl-ı küll

III

1 Ḥaḳ 'ışḳına yaratdı cihānı Muḥammed'üñ
İtdi ṭufeyli kevn ü mekānı Muḥammed'üñ

2 Ṣıġmassa yire göge ne ṭañ 'arş oldı naḳş
Çün heykeline nām u nişānı Muḥammed'üñ

3 Kandīl-i tāb-ḫāne-i sırr-ı İlāhī'dür
Māh-ı żamīr-i nūr-feşānı Muḥammed'üñ

4 Ḥaḳ yaḳduġı çerāġdur ol rūşen eylese
Künc-i cihānı ṭañ mı zebānı Muḥammed'üñ

5 Bu ḫāk-dāna eylemeyüp iʿtibār aña
Ṣalmadı sāye serv-i revānı Muḥammed'üñ

6 Maṭlūba perdedür diyü dünyā vü āḫiret
Olmadı anlara nigerānı Muḥammed'üñ

7 Ẕāt-ı şerīfi olduġına ḫātemü'r-rüsül
Mühr-i nübüvvet oldı nişānı Muḥammed'üñ

8 Dest-i ḳader hilāli ider nūr naʿl kim
Rıḍvān ura Burāḳ'ına anı Muḥammed'üñ

9 Gencīne-i saʿādetüñ açmaġa ḳuflını
Miftāḥ-ı ġayb oldı lisānı Muḥammed'üñ

10 İrdükçe ʿaḳlı her kişi eyler ḥikāyeti
Bilmez kimesne n'idügi şānı Muḥammed'üñ

11 Ben bī-nevā nevāli bu beyt oldı geldi çün
Efvāh-ı nāsa midḥati ḫānı Muḥammed'üñ

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

IV

1 Yümn ile geldi ʿāleme çün ol ḫuceste-ẕāt
Ẕāt-ı şerīfi ile şeref buldı şeş-cihāt

2 Kesr oldı ṭāḳ-ı Kisrī yıḳıldı esās-ı küfr
Gitdi umūr-ı bāṭıleden revnaḳ u s̱ebāt

3 Ḫuşk oldı āb-ı Sāve ḫarāb oldı deyrler
Āteşgede söyündi yüzin düşdi yire Lāt

4 Yā Rab ne ḳadr olur bu ki her ḳanda varsa ol
Üstinde ṭutılurdı bulutdan sürādiḳāt

5 Şol çub k'aña söykenüp oḳurdı ḫuṭbeyi
Tertīb-i minber olıcaḳ itdi taḥannünāt

6 Āmīn iderdi hep der ü dīvār u saḳf-ı dār
ʿAbbās'a Ḥaḳ'dan ister iken nārdan necāt

7 Olmadı hīç birinde ḫulūd u devām anuñ
Gösterdi gerçi ġayrı nebīler de muʿcizāt

8 Muʿciz senüñ durur ki degül ḳābil-i zevāl
Tā ḥaşre dek delālet-i āyāt-ı beyyināt

9 Sencileyin şefīʿi olan ümmete ne ġam
Ne deñlü olsa ġarḳa-i deryā-yı seyyi'āt

10 Sen padişāh-ı müşfiḳ ü biz bende-i faḳīr
Senden bize ṣalāt u saña bizden eṣ-ṣalāt

11 Ey emr-i şerʿi rābıṭa-i ʿaḳd-i intiẓām
V'ey ẕāt-ı pāki vāsıṭa-i ʿıḳd-i mümkināt

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

V

1 Sen cāna ümmet olmaġ-içün ey Resūl-i Ḥaḳ
Erḥām içinde ṣūret-i insān geyer ʿalaḳ

2 Cibrīl ṣūretā getürür gerçi saña vaḥy
Maʿnāda līk ol daḫi senden alur sebaḳ

3 Bir iltifāt iderse ṭabīb-i irādetüñ
Gökden gide devār u ruḫ-ı mahdan behaḳ

4 Mehmeclis-i sipihrde nūreyn ḳamīṣini
Başdan başa çeküp yed-i şevḳüñle itdi şaḳ

5 Zi'b ü cemel ġazāl u ḥamel hep muḳırr iken
İtdügine cihāna seni Ḥaḳ Resūl-i ḥaḳ

6 İnkār iden kimesneler olmaz mı şübhesüz
"Bel hüm aḍall" sözine ḥaḳīḳatde mā-ṣadaḳ

7 İkrar-ı cānverden edelldür bu kim şecer
Geldi şehādet itdi ki sensin Resūl-i Ḥaḳ

8 Tesbīḥ oḳurdı ḳarşuña her dānesi faṣīḥ
Cennetden ol ʿineb ki saña geldi bir ṭabaḳ

9 Keffüñde seng-rīze ṣenā-ḫānlıḳ itdügi
İṣbāt-ı müddeʿāña bulardan daḫi eḥaḳḳ

10 Ey ser-firāz-ı ḫalḳ etek sinüñ el benüm
Şol gün ki ola bir ayaḳ üstinde biñ ayaḳ

11 Bāġ-ı menāḳıbuñda reyāḥīn-i naʿtüñe
Bū geldi ṣunduġumca elüm "keyfe me't-tefaḳ"

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

VI

1 Luṭfuñ nesīmi itse güẕer āteş-i caḥīm
Ḳalb-i ḥaḳīḳat olup ola gülşen-i naʿīm

2 Deryā-yı bī-nihāyet-i ḳudretde fī'l-meṣel
ʿĀlem ṣadef vücūd-ı şerīfüñ dür-i yetīm

3 Ey faḫr-ı ḫalḳ u zübde-i mecmūʿ-ı kā'ināt
Ẕātuñ eger degülmise maḳṣūd Ḥaḳ ʿalīm

4 Görmezdi kevn nuṭfesin imkān meşīmesi
Māhīyet ümmehātı ḳalurdı ḳamu ʿaḳīm

5 Vaḳtinde oldı ḳuvvet-i muʿciz-nümāñ ile
Leşker-şiken ġubār u mübāriz dem-i nesīm

6 Dirʿ ü zirih naẓar oḳına tār-ı ʿankebūt
Beyż-i ḥamāmeler sebel-i dīde-i le'īm

7 Mūsā yapışdı dāmen-i ḳadr-i celīlüñe
Senden dem urdı ʿĪsī-yi Rūḥu'llāhi'l-Kerīm

8 Eylerse ṭañ mı mürdeyi zinde dem-i Mesīḥ
Muʿciz-nümā olursa ʿaceb mi yed-i Kelīm

9 Sāyeñ kimesne görmedi mānend-i āfitāb
Yā nūrsın muṣavver ü yā rūḥsın cesīm

10 Yevmü'l-cezāda kim gele ortaya ḫayr u şer
Şāhid cevāriḥ itdügüm aʿmāl ola ġarīm

11 Allāh'dan ʿināyete senden şefāʿate
Ḳalmış durur işüm benüm ey Raḥmet-i Raḥmān

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı kül

VII

1 Bir şeb ki ḳadr ile aña irmezdi biñ seḥer
ʿAyn-ı sevād-ı dīde-i ümmīd idi meger

2 Yā ṭurre-i siyāh-ı dil-efrūz-ı ḳadr idi
ʿİzz ü şeref cemāline virmişdi zīb ü fer

3 Yā sünbül-i cinān idi tezyīn içün anı
ʿĀlem cerīdesine ḳomışdı meger ḳader

4 Açıldı gök ḳapuları sulṭān-ı enbiyā
İtdi firāz-ı küngüre-i ʿarşdan güẕer

5 Basdı ḳadem "denā fe-tedellā" sarāyına
Ḥālāt-ı "lī maʿa'llāhi vaḳt" oldı cilve-ger

6 Derbān-ı "levdenevtü" bu dergāha virmedi
Rūḥu'l-Emīn'e yol ol idi gerçi rāhber

7 İrdi hezār ʿizzet ile bir maḳāma kim
Dehşetden ol feżāda döker Cebrā'īl per

8 Oldı naṣīb çeşm-i cihān-bīn-i pākine
Şol kim cihānda kimseye olmadı bir naẓar

9 Gördi muʿāyene yoġ idi vaṣl u ḳurb u buʿd
Vażʿu metā vü keyf ü kem ü menzil ü maḳar

10 Ne inṭibāʿ-ı ṣūret-i ḥissī ne rūy u mūy
Ne zülf ü ḫāl ü ḫaṭ ne ṣıġar vardı ne kiber

11 Oldı çü ḫān-ı niʿmete ḥāżır ʿuṣāt içün
Aldı ʿaṭā vü ʿafv ü keremden nevāleler

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

VIII

1 Ey ḫāk-i Yes̱rib'üñ nesemāt-ı muʿanberi
Ṭavf itdügünce ravża-i pāk-i münevveri

2 Ṣıdḳ ile ol Cenāb'a vü aṣḥāb u āline
Bizden ilet ṣalāt ü selām u duʿāları

3 Bu Bekr-i yār-ı ġāra ḫuṣūṣ ile k'ol durur
Ṣıdḳ u ṣafā ḫulūṣ-ı vefā ehli rehberi

4 Fārūk-ı ḫayr u şerr ʿÖmer-i pāk-dīne kim
Mīzān-ı ʿadl içinde degül kimse hem-seri

5 Kān-ı vefā vü maʿden-i ḥilm ü ḥayā olan
ʿOs̱mān'a k'oldı cāmiʿ-i vaḥy-i Peyamberī

6 Muḫtaṣṣ-ı "hel etā" ʿAliyy-i Murtażā'ya kim
Ol idi fażl bīşelerinüñ ġazanferi

7 Andan şeref virenlere bāġ-ı siyādete
Göñli yemişinüñ ol iki nūr-ı ezheri

8 Biri Ḥasan'dur ismde ḫulḳı gibi cemīl
Biri Ḥüseyn'dür şühedā ḫaylı serveri

9 Ṣaldı semūm-ı fitne bunı ḫāke zār u zerd
Anuñ boyandı lāle gibi ḳana peykeri

10 Oldı ḥadīḳa-i şeref-i Āl-i Aḥmed'üñ
Biri ʿiẕār-ı necdi biri verd-i aḥmeri

11 ʿIşḳında ṣādıḳam zer-i ḳalbümde yoḳ degal
Vardur ümīdüm itmeye maḥrūm CAʿFER'i

12 Sulṭān-ı şerʿ ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı ʿaḳl-ı küll

IX

1 Yā Rab şu dem ki emrüñ ile nefḫ-i ṣūr ola
Cānlar tenini özleye vaḳt-i nüşūr ola

2 Çarḫuñ dürile defteri ḫasf ola mihr ü māh
Ne rūz u şeb ḳala ne sinīn ü şuhūr ola

3 Rıḍvān riyāż-ı ḫuldı ḫōş ārāyiş eyleye
Cennet çemenleri ṭolu ġılmān u ḥūr ola

4 Dūzaḫ ḳapularını aça Mālik ü caḥīm
Müştāḳ-ı ehl-i baġy u şer ü şūr u zūr ola

5 Taḥt-ı livā-yı Aḥmed'e fevḳa'l-ḥad etḳıyā
Cem' ola küfr ü fısḳ u fücūr ehli dūr ola

6 Mīzān ḳurıla vezn ola a'māl-i ḫūb u zişt
Neşr-i ṣaḥā'if-i ḥasenāt u şürūr ola

7 Her bir kişiye kendü başı ḳayġusı düşe
Peyvend ü aḳrabā arasında nüfūr ola

8 Kim var ise ḫalā'iḳ iki fırḳa olalar
Rūzī birine nār u birisine nūr ola

9 Giçüp Ṣırāṭ'ı vü gire ebrār cennete
Erbāb-ı nāz u ni'met ü ḥūr u ḳuṣūr ola

10 Asiler itdügi zeleli yad idüp tamam
Şermende-i günah u hata vü kusur ola

11 Yüzüm ḳarasın āb-ı şefā'atle umaram
Pāk ide ger 'ināyet-i Rabb-i Ġafūr ola

12 Sulṭān-ı şer' ü tāc-ı rüsül Hādī-yi sübül
Ḥikmet-nümāy mes'ele-āmūz-ı 'aḳl-ı kül

(Mef'ūlü Fā'ilātü Mefā'īlü Fā'ilün)

XXIV

DER-NAʿT-İ SEYYİD-İ KĀʾİNĀT ʿALEYHİ

EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVĀT VE EKMELİ'N-NECĀT

1 Ey pādişāh-ı her dü serā şāh-ı enbiyā
V'ey Hādī-i Ḫudā vü şehenşāh-ı aṣfiyā

2 Ser-rişte-i mürüvvet ü ser-çeşme-i kerem
Ser-defter-i nübüvvet ü ser-ḥalḳa-i ṣafā

3 Sensin dü kevne şāh u şehenşāh-ı ser-firāz
Ey enbiyāya server ü ser-ḫayl-i evliyā

4 Ey pīşvā-yı ehl-i hidāyet ṭapuñ durur
Şāh-ı zemīn ü māh-ı felek ḫāce-i dünā

5 Yaḳduñ çerāġ-ı şerʿüñi ḳılduñ cihānı nūr
Olduñ ḳamuya rehber ü reh-bīn ü reh-nümā

6 ʿĀlem cerīdesinde miṣālini ḥüsnüñüñ
Yazmadı naḳş-bend-i ezel bir daḫi şehā

7 "Ve'l-leyl" içinde yazılu lāmını ḳıldı dāl
Şol iki zülfüne senüñ ey Hādī-i Ḫudā

8 Yüzüñ çerāġı ile cebīnüñedür delīl
Ey nūr-ı pāk Sūre-i "Ve'ş-şems ü Ve'ḍ-ḍuḥā"

9 Āhir zamāna nām-ı şerīfüñ virür şeref
Namuñ yazıldı ḳudret eli ile serverā

10 Sende ṣıġar şehā niçe biñ bahr-i bī-kenār
Dürr-i yetīm dirler egerçi ḳamu saña

11 Her kim ki "lā" didi dimedi şerʿüñe "belī"
Başından eksük olmasa bir dem n'ola belā

XXIV Hayretî,Dîvân (Tenkidli Basım),Haz.:Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri,İst.,1981,s.5-6.

12 Tīġ-i maḥabbetüñe düşüp şol ki cān virür
İçer ḥayāt ābını cānı bulur ṣafā

13 Sen Muṣṭafā'ya şol ḳadar oldı maḥabbetüm
Cānum sever kimüñ ki ola adı Muṣṭafā

14 Güm-rāh oldı azdı ṭarīḳ-i ḥaḳīḳati
Her kim ki çār yāruña yā saña didi "Lā"

15 Ṣıddīḳ'dür biri ki saña yār-ı ġār olup
Ṣonında oldı rāfiʿ-i dīn dāfiʿ-i belā

16 Fārūḳ'dur birisi daḫi ʿadl ü dād idüp
Şerʿüñle virdi rūy-ı cihāna fer ü bahā

17 ʿOs̱mān ki ʿilm ü ḥilm ile zeyn eyleyüp özin
Bir şāh idi ki anuñ idi milket-i ḥayā

18 Deryā-yı ʿilm biri ʿAliyyün Velī idi
Ḫūrşīd-i "hel etā" vü meh-i burc-ı "lā-fetā"

19 Āb-ı şefāʿat ile yu yüzüm ḳaraların
Bu dört ulu ṣaḥābe yüzi ṣuyına şehā

20 Yüzüm ḳaraların yuyamaz gözlerüm yaşı
Ṭaġlar ḳadar günāha ne ḳılsun bu deñlü mā

21 Geldüm ḳapuña HAYRETĪ'yem ḥālüm aġlayu
Kūyuñ gedāsıyam ḳamu maʿlūm mācerā

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

XXV

ḲAṢĪDE DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ NEBEVĪ

1 Ṣaçma ey göz eşkden göñlümdeki odlare ṣu
Kim bu deñlü dutuşan odlare ḳılmaz çāre ṣu

2 Āb-gūndur günbed-i devvār rengi bilmezem
Ya muḥīṭ olmış gözümden günbed-i devvāre ṣu

3 Ẕevḳ-i tīġuñdan ʿaceb yoḫ olsa göñlüm çāk çāk
Kim mürūr ilen bıraġur raḫneler dīvāre ṣu

4 Vehm ilen söyler dil-i mecrūḥ peykānuñ sözin
İḥtiyāṭ ilen içer her kimde olsa yāre ṣu

5 Ṣuya virsün bāġ-bān gülzārı zaḥmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzüñ tek virse miñ gülzāre ṣu

6 Oḫşadabilmez ġubārını muḥarrir ḫaṭṭuña
Ḫāme tek baḫmaḳdan inse gözlerine ḳare ṣu

7 ʿĀrıżuñ yādıyla nem-nāk olsa müjgānum n'ola
Żāyiʿ olmaz gül temennāsiyle virmek ḫāre ṣu

8 Ġam güni itme dil-i bimārdan tīġuñ dirīġ
Ḫayrdur virmek ḳarañu gicede bīmāre ṣu

9 İste peykānın göñül hecrinde şevḳum sākin it
Ṣusuzam bir kez bu ṣaḥrāda menüm-çün are ṣu

10 Men lebüñ müştāḳıyam zühhād kevs̱er ṭālibi
Nitekim meste mey içmek ḫoş gelür huş-yāre ṣu

11 Ravża-i kūyına her dem durmayup eyler güẕār
ʿĀşıḳ olmış ġālibā ol serv-i ḫoş-reftāre ṣu

XXV Fuzûlî,Türkçe Dîvân,Hazırlayanlar:Kenan Akyüz,Müjgan Cunbur,Sedit Yüksel,Süheyl Beken,Ankara,1958,s.23-25.

12 Ṣu yolın ol kūydan ṭopraḡ olup dutsam gerek
Çün raḳībümdür daḫi ol kūya ḳoyman vare ṣu

13 Dest-būsı ārzūsiyle ger ölsem dōstlar
Kūze eyleñ ṭopraġum ṣunuñ anuñla yāre ṣu

14 Serv ser-keşlük ḳılur ḳumrī niyāzından meger
Dāmenin duta ayaġına düşe yalvare ṣu

15 İçmek ister bülbülüñ ḳanın meger bir reng ile
Gül budaġınuñ mizācına gire ḳurtare ṣu

16 Ṭīnet-i pākini rūşen ḳılmış ehl-i ‘āleme
İḳtidā ḳılmış ṭarīḳ-i Aḥmed-i Muḫtār'e ṣu

17 Seyyiḍ-i nev‘-i beşer deryā-yı dürr-i ıṣṭıfā
Kim sepüpdür mu‘cizātı āteş-i eşrāre ṣu

18 Ḳılmaġ içün tāze gülzār-ı nübüvvet revnaḳın
Mu‘cizinden eylemiş iẓhār seng-i ḫāre ṣu

19 Mu‘cizi bir baḥr-i bī-pāyān imiş ‘ālemde kim
Yetmiş andan miñ miñ āteş-ḫāne-i küffāre ṣu

20 Ḥayret ilen barmaġın dişler kim itse istimā‘
Barmaġından virdügi şiddet güni Enṣār'e ṣu

21 Dōstı ger zehr-i mār içse olur āb-ı ḥayāt
Ḫaṣmı ṣu içse döner elbette zehr-i māre ṣu

22 Eylemiş her ḳaṭreden miñ baḥr-i raḥmet mevc-ḫīz
El ṣunup urġaç vużū‘ içün gül-i ruḫsāre ṣu

23 Ḫāk-i pāyine yitem dir ‘ömrlerdür muttaṣıl
Başını daşdan daşa urup gezer āvāre ṣu

24 Ẕerre ẕerre ḫāk-i dergāhına ister ṣala nūr
Dönmez ol dergāhdan ger olsa pāre pāre ṣu

25 Ẕikr-i na‘tüñ virdini dermān bilür ehl-i ḫaṭā
Eyle kim def‘-i ḫumār içün içer mey-ḫāre ṣu

26 Yā Ḥabība'llāh yā H̱ayre'l-beşer müştāḳuñam
Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvāre ṣu

27 Senseñ ol baḥr-i kerāmet kim şeb-i miʿrācda
Şebnem-i feyżüñ yetürmiş s̱ābit ü seyyāre ṣu

28 Çeşme-i h̯ūrşīdden her dem zülāl-i feyż iner
Ḥācet olsa merḳadüñ tecdīd iden miʿmāre ṣu

29 Bīm-i dūzah̯ nār-ı ġam ṣalmış dil-i sūzānuma
Var ümīdüm ebr-i iḥsānuñ sepe ol nāre ṣu

30 Yümn-i naʿtüñden güher olmış FUŻŪLĪ sözleri
Ebr-i nisāndan dönen tek lü'lü'-i şeh-vāre ṣu

31 H̯āb-ı ġafletden olan bīdār olanda rūz-ı ḥaşr
Eşk-i ḥasretden tökende dīde-i bīdāre ṣu

32 Umduġum oldur ki rūz-ı ḥaşr maḥrūm olmayam
Çeşme-i vaṣluñ vire men teşne-i dīdāre ṣu

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XXVI

1 Ey olup mi'rāc bürhān-ı 'ulüvv-i şān saña
Yire inmiş gökden istikbāl içün Furkān saña

2 Hīn-i da'vā-yı nübüvvet müdde'ī ilzāmına
Cāhil iken il senüñ 'ilmüñ yeter bürhān saña

3 Kilk-i hükmüñ çekdi harf-i sā'ir-i edyāna hat
Hükm isbāt itdi nefy-i sā'ir-i edyān saña

4 Bākī-i mu'ciz ne hācet dīn-i hak isbātına
'Ālem içre mu'ciz-i bākī yeter Kur'ān saña

5 Vasf-ı Cibrīl-i Emīn itmiş kabūl-i hidmetüñ
Sırr-ı Hak keşfine anuñla yetüp fermān saña

6 Sensen ol hātim ki ref' itmiş cemī' -i hākimi
Hātem-i hükm-i risālet tapşurup devrān saña

7 Ol kadar zevk-i şefā'at cevher-i zātuñda var
Kim gelür 'arż-ı hatā ma'nīde bir ihsān saña

8 Māh-ı nevdür yohsa sen kıldukda seyr-i āsumān
Kaldurup barmah getürmiş āsumān īmān saña

9 Yā Nebī lutfuñ FUZŪLĪ'den kem itme ol zamān
Kim olur teslīm miftāh-ı der-i ġufrān saña

(Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün)

XXVI Fuzûlî,Türkçe Dîvân,s.130.

XXVII

1 Şemʿ-i rūyuñ āfitāb-ı ʿālem-ārādur senüñ
Nūr-i Ḥaḳ ḫūr-şīd-i ruḫsāruñda peydādur senüñ

2 Senseñ ol gevher ki dürc-i mümkināt içre bu gün
Mümkin olan ʿaybdan ẕātuñ müberrādur senüñ

3 Cān virür laʿlüñ temennāsında miñ āb-ı ḥayāt
Feyżüñe leb-teşne yüz Ḫıżr u Mesīḥā'dur senüñ

4 Serv ü gül neẓẓāresin n'eyler saña ḥayrān olan
Kim ḳadüñ serv ü ruḫuñ gül-berg-i raʿnādur senüñ

5 Rāz-ı ʿışḳuñ ḫalḳdan ḳılmaḳ nihān mümkin degül
ʿĀşıḳuñ ol vechden ʿālemde rüsvādur senüñ

6 Ḳıldı şevḳuñ eşk ġavvāsı gözüm merdümlerin
Ey dür-i ter menzilüñ gūyā bu deryādur senüñ

7 Barça āfāḳ ehlidin çekmiş taʿalluḳ dāmenin
Tā Fużūlī ḫasteye vaṣluñ temennādur senüñ

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XXVII Fuzûlî,Türkçe Dîvân,s.294.

XXVIII

MESNEVİ-İ FUZÛLÎ DER-NA'T-İ
SULṬĀN-I ENBİYĀ 'ALEYHİ'S-SELĀM [1]

1 Ey pādişeh-i serīr-i "Levlāk"
Maḳṣūd-ı vücūd-ı ḫāk ü eflāk

2 Olmış eflāk ḫāk-i rāhuñ
Ermiş 'arşa bülend-i cāhuñ

3 Ey rāḳım-ı nüsḫa-i ma'ānī
Ma'mūre-i 'ilm ü dīne bānī

4 Şāhen-şeh-i mesned-i risālet
Ressâm-ı ḳavā'id-i 'adālet

5 Ey 'arş-nüvāz u ferş-perver
Defter-dār-ı ḥisāb-ı maḥşer

6 Ser-defter-i enbiyā vü mürsel
Anlara hem Āḫir ü hem Evvel

7 Ey vāżı'-ı ıṣṭılāḥ-ı īmān
Ḥaḳ'dan sebeb-i nüzūl-i Furḳān

8 Sensin sulṭān u ġayr ḫaylüñ
Senden özge senüñ ṭufeylüñ

9 Ey ḫalvet-i ḳudse şem'-i maḥfil
Cibrīl tereddüdine menzil

10 Ḥaḳ emri senüñle ḫalḳa cārī
Ḳavlüñle ol emrüñ i'tibārı

XXVIII Fuzûlî,Leylâ vü Mecnûn,Haz:Hüseyin Ayan,İst.1981,s.40-4
NM 1, yk.59b-60b.

1 Bu ser-defter-i enbiyānuñ kitāb-ı evṣāfından bir varaḳd ve server-i aṣfiyānuñ gülzār-ı leṭāfetinden bir ṭabaḳdu Leylâ vü Mecnûn.

2b Ermiş 'arşa:Çekmiş eflāke NM 1.

7a vāżı'-ı:vāżıḥ-ı NM 1.

8a sulṭān u:o sulṭān NM11.

10a emri:adı LM.

11 Ey kıble-nümā-yı ehl-i ṭā'at
Gencīne-i gevher-i şefā'at

12 Tāc-ı ser-i 'arş ḫāk-i pāyüñ
Şem'-i şeb-i ḳadr nūr-ı rāyuñ

13 Ey vāsıṭa-i niẓām-ı 'ālem
A'yān-ı vücūda ṣadr-ı a'ẓam

14 'İrfān-ı ṣıfāt u ẕāta 'ārif
Keyfiyyet-i kā'ināta vāḳıf

15 Ey ẕātuñ içün beşer vücūdı
Ādem'de saña melek sücūdı

16 "Yā-Sīn" ṣadef-i dür-i ṣıfātuñ
"Ṭā-Hā" gül-i būstān-ı ẕātuñ

17 Ey mekteb-i dānişe mu'allim
Maḥrūsa-i ḥükm-i şer'a ḥākim

18 Dergāhuña enbiyā rücū'ı
Ta'ẓīmüñe āsumān rükū'ı

19 Taḥsīn saña ey ḫuceste-fercām
Kim vaż' ḳılup ṭarīḳ-i İslām

20 Keyfiyyet-i ḥāli rūşen itdüñ
Ḫayr u şer işin mu'ayyen itdüñ

21 Aḥvāl-i evāmir ü nevāhī
Ma'lūm itdüñ bize kemāhī

22 Sen bildürdüñ ki kimdür Allāh
Sensiz kim olurdı andan āgāh

23 Güm-rāhları ṭarīḳa ṣalduñ
Üftādelerüñ elini alduñ

12[b] rāyuñ:rāhuñ NM 1.
13[b] Dīvān-ı Ḥaḳḳ'a vezīr-i a'ẓam NM 1.
17[b] ḥükm-i:ḥükm ü NM 1.
18[b] Ta'ẓīmüñe:Ta'ẓīm ile NM 1.

24 Fāş oldı naṣīḥatüñ cihāna
Sen ḳoymadun özgede bahāne

25 Ammā bize yoḳdur ol saʿādet
Kim ḥıfẓ-ı ṭarīḳüñ ola ʿādet

26 İhmāl iderüz itāʿatüñde
Taḳṣīr edā-i ḫizmetüñde

27 Her nice ki ḫār u şerm-sāruz
Hem şefḳatüñe ümīd-vāruz

28 Kim feyż-i ʿavaṭıf-ı ʿamīmüñ
Şād eyleye göñlin ehl-i bīmüñ

29 ʿĀṣīlerüñ olasın penāhı
Nevmīdlerüñ ümīd-gāhı

30 Sensin çü Şefīʿ-i her maʿāṣī
Ne ġam eger olsa kimse ʿāṣī

31 Ger bende ola tamām-ı ṭāʿat
İẓhār neden bulur şefāʿat

32 Sensin bu serīr-i pādişāhī
Bu mülkde olanıñ penāhı

33 Her ʿaṣrda bir nebī ẓuhūrı
Her devrde bir resūl nūrı

34 Fıṭrat yolını müzeyyen itdi
Yüz biñ şemʿ ile rūşen itdi

35 Tā gelmege rūşen ola rāhuñ
Budur reh-i resmi pādişāhuñ

24[b] özgede:ortada LM.
27[a] ḫār:ḫāh NM 1.
27[b] Bu cürm ile hem ümīd-vāruz LM.
28[b] bīmüñ:dīnüñ NM 1.
33[a],33[b] itdi:itdüñ NM 1.
34[a] reh-i resmi:reh ü resmi NM 1.

36 Ḫāb-ı ʿadem içre şaḫṣ-ı ʿālem
Görmişdi vücūdını muḳaddem

37 Kim lemʿa-i nūrdan bir efser
Giymiş virmiş özine zīver

38 Bīdār olanda ol yuḫudan
Gitmişdi ḳarārı ārzūdan

39 Çün istedi ol menāma taʿbīr
Senden aña müjde virdi taḳdīr

40 Dünyāya peyām-ı feyż-i nūruñ
Tenbīh-i saʿādet-i ẓuhūruñ

41 Ḫalḳa virüp intiẓār-ı maḳdem
Ol dem geldi ki geldi Ādem

42 Dünyā ṭalebinde oldı ḳā'im
Devriyle seni dilerdi dā'im

43 Bir bir yetüp özge enbiyāya
Miʿrāca çıḳardı pāye pāye

44 Gezmezdi senüñle sāye hem-rāh
Gūyā ki nihāl-i ḳaddüñ ey māh

45 Bu ʿāleme virmiş idi vāye
Ol ʿāleme ṣalmış idi sāye

(Mefʿūlü Mefāʿilün Faʿūlün)

36[b] vücūdını:vücūddan NM 1.
39[a] taʿbīr:tefsīr LM.
43[a] yetüp:baḳup LM.

XXIX

TERCÎʿ-İ BEND-İ Z̲ÂTÎ DER-NAʿT-İ EŞREFÜ'L-MAH̲LŪḲĀT ṢALLA'LĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

I

1 Ey ayaġuñ ṭopraġı tāc-ı ser-i ʿarş-ı berīn
Ḥażretüñle ṭoḳuz eflāk üzre fah̲r eyler zemīn

2 Menbaʿ-ı deryā-yı raḥmet maʿdin-i luṭf u kerem
Melce'-i erbāb-ı ʿiṣyān u Şefīʿü'l-Müẕnibīn

3 Zübde-i evlād-ı Ādem fah̲r-ı cümle enbiyā
Maṭlab-ı cümle cihān maḥbūb-ı Rabbü'l-ʿĀlemīn

4 Kaʿbe-i dīnüñ ḥarīminde melekler çaġrışur
هذه جنات عدن فادخلوها خالدين

5 Şefḳatüñden raḥmetüñden itmezem ḳaṭʿ-ı recā
مصطفى ماجاء الا رحمة للعالمين

6 Bir mücessem rūḥsın ey rūḥ-ı cism-i kā'ināt
Meskenüñ olsa ʿaceb mi mehbit-i Rūḥu'l-Emīn

7 ʿAḳılān-ı ehl-i dāniş kāmilān-ı ehl-i fehm
Cümle āgāh oldı sensin ey emīr-i mülk-i dīn

8 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āh̲ir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

II

1 Ey şeb-i isrāda bulan ṣubḥ-ı vaṣla dest-res
V'ey tekellüm eyleyen cānāne ile her nefes

2 Ṭūṭī-i gūyāsı ṭoḳsan biñ kelām-ı ḥażretüñ
Saña āyīne cemāl ü h̲āne-i vuṣlat ḳafes

XXIX ZÂTÎ, Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, Nu:1210 (NM 1), yk. 19b-21a.

3 Gitdügüñde şeh-süvār-ı fetḥ mülk-i vuṣlata
Saña ḫayme çarḫ-ı aṭlas Refref olmışdur feres

4 Kimseler sen gördügüñ deryāya ġavvāṣ olmadı
Bulmadı sen bulduguñ dürr-i yetīmi hīç kes

5 Rifʿatüñ dāmānı altında felek fānūs olur
Çārsū-yı şehr-i şerʿüñde olur her şeb ʿases

6 Ey vücūdı pāk çün ẕāt-ı şerīfüñdür senüñ
N'ola cümle ʿāleme mihrüñ olursa mültemes

7 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

III

1 Ey ki ḫūrşīd-i cemālüñ nūr-ı çeşm-i kā'ināt
Ẕāt-ı bī-miṣl-i şerīfüñ cāmiʿ-i cümle ṣıfāt

2 Server-i rūy-ı zemīnsin şāh-ı eflāk-i berīn
Mīr-i cünd-i enbiyā sulṭān-ı mülk-i muʿcizāt

3 Yazmaġiçün ḥüsn-i ḫaṭṭāne cemālüñ vaṣfını
Yūsuf'uñ çāh-ı zenaḫdānı revā olsa devāt

4 Ey ḳamudan ḳadri aʿlā ol iki gīsūlara
Bir siyeh-bende şeb-i ḳadr istemez hergiz berāt

5 Ṣubḥa dek her şeb ḥadīṣüñden maʿānī ḳılsun aḫẕ
Ẓulmet içre Ḫıżr-veş bulsamdı ben āb-ı ḥayāt

6 Umarum ide naẓar ben derd-mendüñ ḥāline
Serverā şol dīdeler k'aña tecellī ḳıldı ẕāt

7 Sensin ey ḫayre'l-verā vü şāh-ı cünd-i enbiyā
Cümle āgāh oldı bildi müslimīn ü müslimāt

8 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

IV

1 İtdi rūşen gözlerüñüñ yarı görsen bir nazar
Sürme-i ʿayne'l-yakīn ü kuḥl-ı "mā zāġa'l-basar"

2 Bir gice ey ḫāce-i mülk-i risālet ʿaşk ile
Naʿtına yokdur nihāyet eyledün bir ḫōş sefer

3 Ḥażretüñ bir āteşe oldı semender ey Ḫalīl
Ol arada açamaz hergiz melekler bāl ü per

4 Serverā yirden göge ḥükmüñ revān olduġına
Şāhid-i ʿādil degül mi muʿciz-i "şakḳa'l-ḳamer"

5 Ümmetüñçün bir güzel maḥbūb-ı şefḳat-nāmesin
Mühr urupdur ẓahruña Ḥaḳ ey emīr-i muʿteber

6 Rūy-ı dilden perde-i şekki götürdi bād-ı ġam
Serverā sensin ḳamu aṣḥāb u ümmet bildiler

7 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

V

1 Ḥalḳa olup bir yire cemʿ olsa cümle enbiyā
Cümlesi bir ḫātem ü sensin nigīni serverā

2 Māh-ı burc-ı meskenet ḫūrşīd-i evc-i mekremet
Şāh-ı cevf-i enbiyā sulṭān-ı cünd-i asfiyā

3 Aduñ olmışdur senüñ ey Seyyid-i sādāt-ı ḫalḳ
Zübde-i insān-ı kāmil olduġıçün Muṣṭafā

4 Virür aḳar şu gibi ṣāfī ḥadīsüñ rāstı
Kaʿbe-i cümle ḳulūba Merve ḥakḳıyçün Ṣafā

5 Ḳıldı bir ḫōş būy ile ḫulḳuñ nesīm-i ʿālemi
Gülşen-i ḳalbüñde hergiz esmedi bād-ı hevā

6 Āsumān-ı dilde mihrüñ seyr iderse ṭañ degül
Bildiler sensin cihān içre ḳamu bay u gedā

7 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

VI

1 Ḳāmetüñ ey bōstān-ı lā-mekān pīrāyesi
Nūrdan bir servdür düşmez zemīne sāyesi

2 Yūsuf'ı gerçi görenler ellerini kesdiler
Gün yüzüñ gördi senüñ şaḳḳ oldı bedrüñ ayesi

3 Menzilüñ yiter duʿā-veş māverā-yı nüh-sipihr
Ḳadrüñüñ ʿarş-ı muʿallādan muʿallā pāyesi

4 Evvel ü āḫir naẓīrüñ yoḳ senüñ ẕātuñ durur
Ḫatm-i cümle enbiyā kevn ü mekānuñ māyesi

5 Dir görenler sen meh-i bedrüñ münevver ḥüsnini
Süt yirine nūr emzirmiş meger kim dāyesi

6 Āḫiret bāzārına varduḳda eyler fā'ide
Naḳd-i ʿaşḳuñdur anuñ kim serverā sermāyesi

7 Bāġ-ı cennetde ümīdüm bu durur ben bendesin
Cümle mü'minlerle ol serv idine hem-sāyesi

8 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

VII

1 Rifʿatüñ bezminde ḫūrşīd istedi kim ola def
Dā'ireñ añla diyü yüzine gerdūn urdı kef

2 Yüzüñi bir görmege olmaz iki ʿālem bahā
Gevher-i yek-dānesin sen iki ʿālem bir ṣadef

3 Ayaġun ṭopraġınuñ bir ẕerresi dünyā deger
Ḥaḳ budur kim yoluña ḫarc olmayan dünyā telef

4 On sekiz biñ ʿālemüñ ḫūrşīd-i ʿālem-tābı sen
Yidi ḳat yire ṭoḳuz ḳat çarḫa virdüñ sen şeref

5 Cümlesine muḳtedā olduñ o dem kim enbiyā
Ḳuds'de isrā şebinde tā namāza ṭutdı ṣaf

6 Cismimüz hevl-i ḳıyāmetden ṭutıcaḳ ditreme
Umaruz şefḳat zebānıyla diyesin "lā teḫaf"

7 Cümle mü'minlerle ẔĀTĪ derd-mendi ḥaşrde
Var ümīdüm idesin dünyā ġamından ber-ṭaraf

8 Mebde'-i bünyād-ı ʿālem server-i āḫir zamān
Sāye-i ʿarş-ı ʿalā seyyāḥ-ı mülk-i lā-mekān

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XXX

KAṢĪDE-İ DĀNİŞĪ DER-NAʿT-İ MAḤMŪDU'L-ḪIṢĀL MUḤAMMEDÜ'L-BEŞĪR ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

I Ḥabīb-i Ḫālıḳ-ı Yektā Muḥammed Muṣṭafā'sın sen
İki ʿālemde maḫlūḳa imām u pīşvāsın sen

2 Vücūd-ı luṭf u cūduñdur cihānuñ varlıġı ancaḳ
Faḳīrüñ faḫrısın sulṭān-ı iḳlīm-i ġınāsın sen

3 Ṣadā-yı penç-vaḳtüñ şarḳa ġarba ṣaldı āvāze
Menār-ı vaḥdete "Allāhu Ekber"le ṣalāsın sen

4 Ṣaçuñ "Ve'l-Leyl" ü ḥüsnüñ "Ve'ḍ-Ḍuḥā"nuñ sırr-ı tefs
Dilinde virdi cümle ʿālemüñ ṣubḥ u mesāsın sen

5 Ḥadīs̱-i "Faḳru faḫrī"den sebaḳdur fenn-i istiġnā
Şehen-şāh-ı serīr-i kişver-i cūd u ʿaṭāsın sen

6 Niẓām u intiẓām-ı ins ü cin şerʿüñle s̱ābitdür
Bu daʿvāya yine şāhid de sensin müddeʿā sensin

7 Ḫudā birdür dimek īmān degül yād olmaya nāmuñ
İki ʿālemde Ḥaḳ birdür viṣāl-i Kibriyā'sın sen

8 Senüñ fermānuña ins ü melek yir gök musaḫḫardur
Göñül taḫtında ḥükm-i pādişāhiye sezāsın sen

9 Vücūduñla müşerrefdür vücūd-ı ʿālem ü ādem
Ḥaḳīḳat ʿāleminde ibtidā vü intihāsın sen

10 ʿİbādın delk-i tecrīde degişdüñ aṭlas-ı çarḫı
Ḫudā'nuñ ḫāṣṣı sen şāhen-şeh-i āl-i ʿabāsın sen

11 Ẓuhūr-ı cennet ü dūzaḫ yemīn ile yesāruñdur
Şefīʿ-i rūz-ı maḥşer mefḫar-ı arż u semāsın sen

12 Ḳabā-yı hilʿat-i "levlāk" ile ḳaddüñ müzeyyendür
Cihān-ı mülk-i maʿnā nāzenin-i enbiyāsın sen

XXX Dânişî, NM 1, yk. 18^{a}-19^{a}.

13 Yüzüñ "Sebʿa'l-Mes̱ānī"dür vücūd-ı lā-mekānīdür
Muḥīṭ-i lücce-i baḥr-i Hüdā ʿarş-ı ʿalāsın sen

14 H̱udā'ya ʿayn-ı ʿirfān dest-i luṭfuñdan açılmışdur
Naẓar ehli olan çeşm-i ʿalīle tūtiyāsın sen

15 Yidi ḳat yir yidi ḳat gök vücūduñdan ʿibāretdür
Ne kim var yirde vü gökde H̱udā'dan maʿadāsın sen

16 Cemāl-i ins ü cān mir'āt-ı ʿaşḳuñdan görindi hep
Göñülden on sekiz biñ ʿāleme nūr u żiyāsın sen

17 ʿAlāyıḳdan müberrāsın küdūretden muṣaffāsın
Kemāl-i pāyede ser-tāc-ı cümle aṣfiyāsın sen

18 Ne deñlü var ise ervāḥ teşrīf-i ḳudūmuñdür
"Elestü Rabbiküm"de nükte-i "ḳālū belā"sın sen

19 O kim sāyende ẖōş geçdi odur sulṭān-ı heft-iḳlīm
Per-i tevḥīd ile pervāz-ı ʿarş itmiş hümāsın sen

20 Ḥaḳīḳat ʿālemin şerʿ-i şerīfüñ gösterür ẖalḳa
Ṣafā ser-çeşmesisin menbaʿ-ı ẖavf u recāsın sen

21 Senüñle şeş-cihāt u çār-ʿunṣur kim şeref buldı
Sekiz cennet ki dirler ol maḳām-ı dil-güşāsın sen

22 Kitāb-ı Mes̱nevī güş-ı dile vecd ü semāʿuñdur
Ṭarīḳ-i mevlevīde neydeki ṣıyt u ṣadāsın sen

23 Ṣalāt ile selāmuñdur nikāḥ-ı Ādem ü Ḥavvā
Maḥabbet ʿāleminde ʿaḳd-i peyvend-i vefāsın sen

24 H̱ulāṣā geştī-i Nūḥī sebeb H̱ıżr-ı vücūduñdur
Dem-i Dāvūd'a luṭfuñdan ṣadā-yı cān-fezāsın sen

25 Süleymān'a nübüvvet ẖātemi destüñden irmişdür
Nebīler ẖātemisin ẖalḳa ammā ibtidāsın sen

26 Bulunmaz cüst u cūy ile ezelden olmasa luṭfuñ
Dil-i İskender'e āb-ı ḥayāt-ı ġam-zedāsın sen

27 Nice İskender'i ʿaşḳuñla gösterdüñ ḥaḳīḳatde
Yine Mūsā vü Ḫıżr'uñ arasında mā-cerāsın sen

28 Ḳuluñ ḳurbānuñ olmışdur Ḫalīlu'llāh u ʿİsmāʿīl
Göñüller Kaʿbe'sinde Merve ḥaḳḳıyçün Ṣafā'sın sen

29 Egerçi şekli Yūsuf ḥüsni ammā nūr-ı ʿaşḳuñdur
Görinen dīde-i Yaʿḳūb'a ol nūr u żiyāsın sen

30 Ṭoḳunmaḳla naẓar bir kerre ḥüsn-i iltifātuñdur
Cemāl-i Yūsuf'a şöhret viren ḥüsn ü bahāsın sen

31 Nice dermāndeye dārü'ş-şifā dergāh-ı luṭfuñdur
Dil-i Eyyūb'a ṣabr-ı zaḫm u derdine devāsın sen

32 Çıḳardı Yūnus'ı ġavvāṣ-ı feyżüñ baṭn-ı māhīden
Yine anuñ yüzinden mevc uran baḥr-i ṣafāsın sen

33 Ledünn İlyās'a ḥikmet Dānyāl'a ḥażretüñdendür
Şifāda Bū ʿAli'ye ṭıbda Loḳmān'a şifāsın sen

34 Ṭayandı emrüñe dīne getürdi bunca seḥḥārı
Yed-i beyżāyile destinde Mūsā'nuñ ʿaṣāsın sen

35 Ġam-ı hicrān çeken dil-mürde-i ʿaşḳa Mesīḥā'sın
Mesīḥā'nuñ dem-i cān-baḫşına neşv ü nemāsın sen

36 Ḫudā birdür şerīʿat bir ṭarīḳat bir ḥaḳīḳat bir
Arañuzda ikilik yoḳ ʿAliyyü'l-Murtażā'sın sen

37 Ḥüseyn ile Ḥasan Veyse'l-Ḳaran ẕāt-ı cemīlüñdür
Cemīʿ-i enbiyāya evliyāya ilticāsın sen

38 Derūnuñ nūr-ı Zeyne'l-ʿĀbidin ile müzeyyendür
Anı bildüm ki ʿālemde bugün sırr-ı Ḫudā'sın sen

39 İmām-ı Bāḳır'ı kim pūte-i ʿaşḳuñda ḳāl itdüñ
Zer-i ḫāliṣ ider ḫāk-i siyāhı kīmyāsın sen

40 Ṣadāḳat nāẓıruñdur Caʿfer-i Ṣādıḳ emīnüñdür
Ḫulāṣā murġ-ı cānı nār-ı düzāḫdan rehāsın sen

41 Olup Kāẓım-ṣıfat Mūsā Rıżā'nuñ sırr-ı ʿirfānı
Taḳiyy ü yā Naḳī-veş maʿd n-i cūd u seḫāsın sen

42 Helāk itdüñ urup deccāl-i nefsi tīġ-i ḥilmüñle
Ḫudā'nuñ ʿaskeri hem Mehdī-i ṣāḥib-livāsın sen

43 Vücūduñ medḥidür medḥ-i nebīden DĀNİŞĪ ḳaṣduñ
Yine evlād u aṣḥāba muḥibb-i bī-riyāsın sen

44 Eger var ise bunlar deñlü sende pāye-i ʿālī
Teng-i rūḥ eyledüñ cümle vücūda muḳtedāsın sen

45 Ümīdüñ kesme dergāh-ı Ḫudā-yı"lem yezel"den kim
Saḫī oldur ġanī oldur faḳīr-i bī-nevāsın sen

46 Cemālüñle celālüñ ʿarż idersin dem-be-dem ḫalḳa
Yine sen kendüñe tiryāḳsın hem ejdehāsın sen

47 Emīn olsan n'ola ol şehlerüñ kehf-i amānında
Göñüller cāmiʿinde sırr-ı āmīn ü duʿāsın sen

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

XXXI

SEYYİDÜ'S-SĀDĀT VE MEFHARÜ'L-MEVCŪDĀT ʿALEYHİ EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVĀT VE EKMELİ'T-TAḤİYYĀT ḤAŻRETLERİNÜÑ NAʿT-İ ŞERĪFİ VE MEDḤ-İ LAṬĪFİDÜR

1 Fıṭrat-ı kāyināta ʿillet-i tām
Zübde-i çār-cism ü heft-ecrām

2 Gevher-i pāk-i genc-ḫāne-i cūd
Aḫter-i neyyir-i sipihr-i vücūd

3 Noḳṭa-i aṣl u merkez-i edvār
Āḫirīn ḫaṭṭ u evvelīn pergār

4 Yaʿnī maḥbūb-ı Ḥażret-i Maʿbūd
Muṣṭafā vü Muḥammed ü Maḥmūd

5 Hāşimī-nisbet ü Ḳureyş-tebār
Maẓhar-ı ẕāt u maẓhar-ı āṣār

6 Sīne-i pāki maḫzenü'l-esrār
Vech-i pür-nūrı maṭlaʿü'l-envār

7 Ol ki server-i enbiyā oldur
Ser ü sālār-ı aṣfiyā oldur

8 Olmasa nūr-ı vechi tābende
Rūşen olmazdı mihr-i raḫşende

9 Pāye-i ḳadri ger olmasa aʿlā
ʿArş bulmazdı rifʿat-i vālā

10 Ṣalmasa serv-i rifʿati sāye
Kürsī bulmazdı ḳadr ile pāye

11 Ger murād olmasa o ṭiynet-i pāk
İmtizāc eylemezdi āb ile ḫāk

XXXI Joseph Von Hammer, Fazlî (Muhammed, -1563), Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834, yk. 5^a-6^a.

12 Olmasa ẕāt-ı pāki ger maḳṣūd
Olmaz idi iki cihān mevcūd

13 Ġaraż oldur vücūd-ı ʿālemden
Melek ü cinn ü ibn-i ādemden

14 Olmasa olmaz idi nüh-eflāk
Bunı müşʿir degül midür "levlāk"

15 Dehre ol oldı ʿillet-i ġāyī
Bezedi ẕāt-ı pāki dünyāyı

16 Şerʿi virdi zamāneye revnaḳ
Oldı ẓāhir yüzinde pertev-i Ḥaḳ

17 Ġarḳ idüp ẓulmet içre ẓulm ü günāh
Ḫalḳuñ olmışdı ekẟeri güm-rāh

18 Rūşen idüp şerīʿati şemʿin
Yola sevḳ itdi ümmeti cemʿin

19 Ḳılmasa ger çerāġ-ı şerʿi delīl
Ḥaḳḳ'a kimse bulmazdı ṭoġru sebīl

20 Oldı rāh-ı Ḫudā'ya rāh-nümā
Rūşen oldı anuñla rāh-ı hüdā

21 Rehber-i sālikān-ı rāh oldur
Pādişāh-ı cihān-penāh oldur

22 "Mālik-i yevm-i dīn" Muḥammed'dür
Şemʿ-i bezm-i yaḳīn Muḥammed'dür

23 Bihter-i enbiyā Muḥammed'dür
Mihter-i evliyā Muḥammed'dür

24 Zübde-i "kün fekān" Muḥammed'dür
Gevher-i lā-mekān Muḥammed'dür

25 ʿĀleme pīşvā Muḥammed'dür
Cümleye muḳtedā Muḥammed'dür

19[b] Bu mısrada vezin bozuktur.

26 Ol nübüvvetle çekmiş idi ʿalem
Āb u gilde ġarīḳ iken Ādem

27 Gerçi āb düşdi ʿāleme Ādem
Ādem'e oldı ol āb-ı aʿẓam

28 Nūḥ buldı necāt ṭūfāndan
Buldı ʿālem necāt o sulṭāndan

29 Gerçi İdrīs cennete gitdi
ʿĀlemi ol bugün cinān itdi

30 Gerçi ḫullet Ḫalīl'e oldı ḳabā
Aña tāc-ı maḥabbet oldı sezā

31 Gerçi Ṭūr oldı menzil-i Mūsā
Anuñ oldı maḳāmı ʿarş-ı aʿlā

32 Gerçi ʿĪsi'den oldı ḥayy emvāt
Cümle ẕerrāta andan irdi ḥayāt

33 Ḥüsn ile gerçi Yūsuf oldı mesīḥ
Oldı andan cemāl ile o melīḥ

34 Ḥaḳ Süleymān'a virdi ger ḫātem
İtdi anı nübüvvete ḫātem

35 Gerçi Dāvūd'dur ḫalīfe-i Ḥaḳ
Oldı bu Ḥaḳḳ'a maẓhar-ı muṭlaḳ

36 Şeref-i rütbetine ḥad yoḳdur
ʿİzzet ü ḳudretine ʿad yoḳdur

37 Açalı ḳudreti yed-i iʿcāz
Ḫırḳa-i māhı oldı çāk-endāz

38 Ḥadd-i iʿcāzın itmege maʿlūm
Söyledi aña berre-i mesmūm

39 Bulalı servi ḳadr ile pāye
Ṣalmadı ḫāke gün gibi sāye

40 Başdan ayaġa nūr idi bāhir
N'ola olmazsa gölgesi ẓāhir

41 Sāye ẓulmetden oldı çünki bedīd
Nūrdan sāye eyleme ümmīd

42 Sāye ṣalmazdı gerçi ḫāke o māh
Ḫōş geçer sāyesinde bende vü şāh

43 Ḥüsnine günden irmesün diyü tāb
Sāye-bān oldı başı üzre seḥāb

44 Dīde-i cānını cemāl-i Cemīl
Kuḥl-ı "mā zāġ" birle ḳıldı kaḥīl

45 N'ola ger ḥāyil olmayup her sū
Naẓarında bir olsa püşt ile rū

46 Āfitāb idi çeşmi ser-tā-pā
Püşt ü rū aña bir olursa revā

47 Muʿcizātını haşre dek ey yār
Ḳudretüm olsa eylesem tekrār

48 Ḳılmayam biñde birini taḳrīr
Eylesem biñ zebān ile taʿbīr

49 İstenürse feżāyiline delīl
Aña miʿrācı besdürür bī-kīl

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XXXII

1 Nūr-ı ʿālemsin bugün hem dahi mahbūb-ı Hudā
Eyleme ʿāşıklarum bir lahza kapundan cüdā

2 Gitmesün nām-ı şerīfüñ bu dilümden dem-be-dem
Derdlü göñlüme devādur cān bulur andan safā

3 Umaram her bir aduñ başka şefāʿat eyleye
Ahmed ü Mahmūd Ebū'l-Kāsım Muhammed Mustafā

4 Çünki denildi aña "Ve'ş-Şems" dahi "Ve'd-Duhā"
Rūyuña alnuña mihr ü māhı beñzetsem n'ola

5 Bu libās u hāy hūy u tantana nedür dilā
Egnüñe hilʿat yeterken bir palās u bir ʿabā

6 Cürm ü ʿisyānum birūndur gerçi hadden serverā
Sen şefāʿat kānısın geldüm saña şefkat uma

7 Bu MUHİBBĪ tevbe eyler tevbesin eyle kabūl
Fitne-i şeytāndan sakla anı yā Rabbenā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XXXII Muhibbî Dîvânı, Haz.: Coşkun Ak, Ankara, 1987, s.41-42.

XXXIII

MESNEVĪ-İ FEVRĪ DER-NA'T-İ HAŻRET-İ AḤMED 'ALEYHİ'S-SELĀM[1]

I

1 Ey Resūl-i Ḫudā-yı Celle Celāl
V'ey Nebiyy-i Müheymin ü Müte'āl

2 Ey ṭabīb-i ḳulūb-ı ḳavm-i 'alīl
V'ey Şefī'-i ẕünūb-ı fırḳa-i ḍāl

3 Ey Beşīr-i ahālī-i īmān
V'ey Neẕīr-i gürūh-ı küfr ü ḍalāl

4 Hep yüzüñ ṣuyına yaradıldı
Baḥr u ber ṣūr-ı selsebīl ü zülāl

5 Saña ta'yīn olındı "ḫulḳ-ı 'aẓīm"
Saña taḫṣīṣ olındı ḫūb-ı ḫıṣāl

6 Nūr idüñ yire düşmedi sāyeñ
Ḳanda olur ya saña şibh ü miṣāl

7 Kef-i cūduñ seḥāb-ı raḥmetdür
Aḳa andan 'aceb mi āb-ı zülāl

8 Keremüñ vaḥş u ṭayra şāmildür
Söyleyüp luṭfun umar ise ġazāl

9 Nūrı nūruñdan iḳtibās itdi
Ḫıdmetüñ itse n'ola bedr ü hilāl

10 Olamaz luṭfuñı şümūl kelām
İdemez ḫulḳuñı iḥāṭa maḳāl

XXXIII Fevrî, NM 1,yk.67ª-70ᵇ.

[1] Başlıkta mesnevî denilmesine rağmen,şiir bir terkîb-i benddir.

11 Ẕātuñı nice bilsün ehl-i ʿuḳūl
Vaṣfuñı nice itsün ehl-i ḫayāl

12 Ne özüñ fehm idüpdür ehl-i ḫıred
Ne sözüñ derk idüpdür ehl-i kemāl

13 Hep anuñçün durur bu baḥs̱ ü cidāl
Hep anuñçün olur bu ceng ü cidāl

14 ʿİlm ü faẓl u kitāb cümle senüñ
Bāb u faṣl u ḫiṭāb cümle senüñ

II

1 Dehr mestānedür ḫiṭābuñdan
Ayuḳ içen durur şarābuñdan

2 Lā-mekān u mekānı hep gördüñ
Ṭurdıġuñ gibi cāme-ḫābuñdan

3 Evvelüñ āḫiruñ ḳamu ʿilmüñ
Bildi ḥarf añlayan kitābuñdan

4 Bī-baṣarlar görürdi gice yolın
Bürḳaʿ açduḳça māh-tābundan

5 Çāh-ı bī-ābı eyledüñ pür-āb
Maẓmaẓañla düşen luʿābuñdan

6 Gözlerüñ ḫābda dilüñ bīdār
Çok kemāl añlanur bu ḫābuñdan

7 Cümle aṣḥābuñ içdi itdi vużū
Şol ki maʿdūd ola gül-ābuñdan

8 Lemʿadur mihr ü māh nūruñdan
Ẕerredür encüm āfitābuñdan

9 Baḥr-i pür-şūr olurdı ʿaẕb-i Furāt
Ḳaṭre düşse aña luʿābuñdan

10 Cevher eyler işini ṭālib olup
Behre alan kişi türābuñdan

11 Mücrimem ʿāṣīyem güneh-kārem
Sürme luṭf it beni cenābuñdan

12 Mücrim isem hele kimesne gelüp
Gitmedi nā-murād ḳapuñdan

13 Gülşen-i cennete girer her kim
Ḥaremüñe giderse pāyuñdan

14 Vaṣf-ı ẕātuñda ʿācizem ammā
Ġarażum budur ey Ḥabīb-i Ḫudā

III

1 Ẕikrüñ olsun olursa dilde maḳāl
Fikrüñ olsun olursa cānda ḫayāl

2 Nām-ı pāküñ Muḥammed ü Aḥmed'dür
Pes degül mi livā-yı ḥamd ile dāl

3 Seni arar ṭurur zemīn ü felek
Seni ister yürür bu māh ile sāl

4 Māh-ı gerdūn senüñ çerāġuñdur
Şereri encüm ü fetīle hilāl

5 Cümle ʿālem saña muḳaddimedür
İtdi maṭlūb ẕātuñı Müteʿāl

6 Enbiyānuñ netīcesi sensin
Ṣoñradan geldügüñe oldur ḥāl

7 Cümle tafṣīlen enbiyā ʿilmin
İtdi Ḥaḳ sende cemʿ idüp icmāl

8 Saña Ḳur'ān'ı eyledi tenzīl
İdüp iʿcāz içinde siḥr-i ḥelāl

9 Tā feṣāḥatda vü belāġatda
Füṣeḥāda ḳomaya nuṭḳa mecāl

10 Kütüb-i evvelīni anuñ içün
Fesḫ idüp ḥükmin eyledüñ ibṭāl

11 Fażluña bes degül mi şāhid kim
Ḫalḳa sensin şefīʿ-i yevm-i suʾāl

12 Ben de bir sāʾilüm cenābuñdan
İtme nehr eylesem ümīd-i nevāl

13 Belümi bükdi s̱ıḳl-i ḥaml-i günāh
Beni yüzin çögerdi bār u bāl

14 Ḳaldum ayaḳda ey Şefīʿ-i Ẕünūb
Ḳaldur üftādeñi meded elüm al

15 Hey meded şefḳat it günāhum çoḳ
Senden özge velī penāhum yoḳ

IV

1 Enbiyā içre Murtażā sensin
Aṣfiyā içre Muṣṭafā sensin

2 Enbiyādan egerçi ṣoñ geldüñ
Cümleye līk muḳtedā sensin

3 Ṣūretā gerçi kim muʾaḫḫarsın
Ḫaber aldum ki mübtedā sensin

4 Faḳr ile faḫr ḳāl ü ḥālüñ iken
Mülk-i kevneyne pādişāh sensin

5 Mihr ü meh gerçi dehri rūşen ider
Ḥaḳ budur nūr-ı Ḥaḳ-nümā sensin

6 Gerçi eşyā ḳamu merāyādur
Līk āyīne-i Ḫudā sensin

7 Ẓıll-i Ḥaḳḳoluban zemīn üzre
Sāyesi düşmeyen hümā sensin

8 N'ola Ṭūbā nihāl-i cennet ise
S̱emer-i şāh-ı güher-bā sensin

9 N'ola ṭāvus-ı ḳuds ise Cibrīl
Bülbül-i ʿarş-ı ḫōş-nevā sensin

10 Saña nisbet ḳıbāb-ı dehr ḥabāb
Bī-kerān baḥr-i pür-ṣafā sensin

11 Güm-reh-i ẓulmet-i ḍalālet içün
Aḫter-i maṭlaʿ-ı Ḫudā sensin

12 Derd-i ʿiṣyāna ey ṭabīb-i ḳulūb
Dünyede var ise devā sensin

13 Benüm iki cihānda maḳṣūdum
Evvel Allāh s̱āniyā sensin

14 Vācibe mümkine ḳamu ferde
Maṭlab u maḳṣad u münā

15 Mihr idüp saña Ḥaḳ didi "levlāk"
Seni tavṣīf bu ẕerre-i ḫāk

V

1 Ḥaremüñdür ḥarīm-i bāġ-ı cinān
Ḫademüñdür ṭavāyıf-ı ʿunvān

2 ʿĀlem ü ādem içre sensin sen
Eşref-i ḫalḳ u zübde-i insān

3 Senüñ içün oḳundı ḫuṭbe-i kevn
Senüñ içün olındı maẓhar-ı "kān"

4 Tevbe-i Ādem olmayaydı ḳabūl
Añmasa aduñ idicek ʿiṣyān

5 Ḥırz-ı cān itdi Nūḥ nūruñdan
Virmedi aña hīç belā ṭūfān

6 Hicrüñe doymayup Ḫalīl-i Ḫudā
Kendüyi nāra eyledi berrān

7 ʿAşḳ ile kebş-i cānın İsmāʿīl
Diledi k'eyleye saña ḳurbān

8 Senden almış u ibtidā olmış
Yed-i beyżā-yı Mūsī-i ʿİmrān

9 Yirde bulurdı gökde istedügin
Ravżaña itse ʿĪsī-i devrān

10 Saña hergiz naẓīr ü miẟl olmaz
ليس في الخلق كائنا من كان

11 Ṭoyladuñ çoğın az niʿmet ile
Gerçi ṭoyulmaz eyleseñ iḥsān

12 Saña oldı naṣīb şükr idüben
N'ola tesbīḥ iderse ḫūn ile nān

13 Nice ḥaşr ola bulmaya itmām
Vaṣf-ı ẕātuñ olınsa şerḥ ü beyān

14 Dil degüldür hemān saña müştāḳ
صار سرّ هواك في الاركان

15 ʿĀşıḳuñdur ḳamu zemīn ü felek
ʿĀlem ü ādem ü perī vü melek

VI

1 Ḥaremüñ ravża-i cināna deger
Maḥfilüñ kevn ile mekāna deger

2 Cevherüñ ḫāki ẓāhir ü bāṭın
Nice gencīne-i nihāna deger

3 Ḥacerüñ üzre ḳubbe-i ḫaḍrā
Saḳf-ı eyvān-ı āsumāna deger

4 Ḳapuñuñ her maḳāmı mülk-i cihān
Lebüñüñ her kelāmı cāna deger

5 Tūtiyā-yı ġubār-ı ḫāk-i rehüñ
Nice biñ kuḥl-i Iṣfahān'a deger

6 Ḳapuña ḳul olan olur sulṭān
İşigüñ milket-i cihāna deger

7 Rāh-ı kūyuñdaki muġaylānuñ
Ḫārı bir nice gülistāna deger

8 Şehrüñ eṭrāfınuñ beyābānı
Ehli yanında ḫānumāna deger

9 ʿAyn-ı zerḳāsı ile baṭn-ı ʿaḳīḳ
Birisi baḥr ü biri kāna deger

10 Naḫl-i ḫurmā-yı ravża-i ḥaremüñ
Budaġı Ṭūbī-i cināna deger

11 Ṭoġrılıḳla ḳapuña baş ḳoyanuñ
Sidre-veş başı āsumāna deger

12 Ḳulluġuñ eyleyen siyāh ḳuluñ
Her biri ḫusrev-i zamāna deger

13 Baş koyan naʿl-i esb-i zāyireñe
Farḳı çaḳ fırḳ-ı farḳadāna deger

14 Seni medḥ eyleyen Ḫudā olıcaḳ
Ġayre söz mi ḳalur yegāne deger

15 Saña benden hemān selām olsun
Rūḥuña her nefes peyām olsun

VII

1 Ey Ḥabīb-i Ḫudā selāmu ʿaleyk
V'ey Şefīʿ-i Verā selāmu ʿaleyk

2 Enbiyā içre aṣfiyā içre
Müctebā Muṣṭafā selāmu ʿaleyk

3 Ey maḳāmıyla vü zamānıyla
Ḫātemü'l-Enbiyā selāmu ʿaleyk

4 Ey kelām-ı Ḫudā'da mā-ṣaddaḳ
Ḳavl-i "s̱ümme denā" selāmu ʿaleyk

5 Ey olan māsivā-yı Yezdān'a
Muḳtedā müntehā selāmu ʿaleyk

6 Ey ẓalām-ı ḍalāl-ı güm-rehene
Aḫter-i ihtidā selāmu ʿaleyk

7 Ey ʿiẕār u ruḫı vü gīsūsı
"Leyl" ü "Şems" ü "Ḍuḥā" selāmu ʿaleyk

8 Ey emīn-i memālik-i dünyā
Şeh-i rūz-ı cezā selāmu ʿaleyk

9 Ey ayaġı türābı iksīri
Cevher-i bī-bahā selāmu ʿaleyk

10 Ey dimāġa hevā-yı ḫāk-i rehi
Būy-ı müşg-i Ḫıṭā selāmu ʿaleyk

11 Ey duʿāsıyla bir naẓarda iden
Defʿ-i derd-i ʿamā selāmu ʿaleyk

12 Ey benānı işāretiyle iden
Şaḳḳ-ı bedr-i dücā selāmu ʿaleyk

13 Ey günāh ehline muġīs̱ ü muʿīn
Baña maṭlab münā selāmu ʿaleyk

14 Rūz u şeb her zamānda her ānda
Bī-riyā dāʾimā selāmu ʿaleyk

15 Umarın senden ey enām-ı kirām
Diyesin luṭf idüp ʿaleyke selām

VIII

1 Her ṣabāḥ u mesā selām olsun
Her revāḥ u ʿaşā selām olsun

2 Sācid oldukça rākiʿ oldukça
Ehl-i arż u semā selām olsun

3 Ḳāʾim oldukça ḳāʿid oldukça
Necm ü mihr-i keyā selām olsun

4 Ġāfil oldukça ẕākir oldukça
Ḳavm-i şirk ü hüdā selām olsun

5 Ṣābir oldukça şākir oldukça
Fuḳarā aġniyā selām olsun

6 Ṣā'im olduḳça ākil olduḳça
Ḥizb-i zühd ü riyā selām olsun

7 Mümsik olduḳça muʿṭī olduḳça
Rahṭ-ı buḫl u seḫā selām olsun

8 Vāṣıl olduḳça nāzil olduḳça
Ḫayl-i ḥacc u ġazā selām olsun

9 Mühlik olduḳça şāfī olduḳça
Maraż ile devā selām olsun

10 Cārī olduḳça sārī olduḳça
Dehre āb u hevā selām olsun

11 ʿUlvī olduḳça süflī olduḳça
Āteş ile s̱erā selām olsun

12 S̱ābit olduḳça sāyir olduḳça
Ferş ü ʿarş-ı ʿalā selām olsun

13 Bārıḳ olduḳça şārıḳ olduḳça
Māh-tāb u ẕekā selām olsun

14 Fānī olduḳça bāḳī olduḳça
Mümkināt u Ḫudā selām olsun

15 Ben degül Ḥaḳ daḫi selām itsün
İns ü cinn ü melek peyām itsün

IX

1 Āl u aṣḥāb u tābiʿīne daḫi
Tebʿ-i tābiʿ ehl-i dīne daḫi

2 Çār-yār-i ʿıẓām u Fāṭıma'ya
Ḥasaneyn ü mübeşşirīne daḫi

3 Cümle ezvāc-ı ṭāhirātuñā hem
Ḳamu evlād-ı ṭāhirīne daḫi

4 Ḥażret-i Ḥamza ile ʿAbbās'a
Çār-imām-ı mücāhidīne daḫi

5 Ḳuṭb-ı aḳṭābına zamānemüzüñ
Ḫān Süleymān şeh-i zemīne daḫi

6 Vüzerā-yı serīr-i salṭanata
Ümerā-yı şeh-i güzīne daḫi

7 ʿUlemā vü meşāyıḫ u zühhād
Fuḳarā ile ṣāliḥīne daḫi

8 Bizi ḫayr-ı duʿāda añ diyene
Ẕākirīn ile şākirīne daḫi

9 Ḥāżır u gā'ib ü şüyūḫ u şebāb
Sāfirīn ü mücāvirīne daḫi

10 Ġāziye ḥācıya duʿācıya
Eyü olanlaruñ kimine daḫi

11 Yirde gökde olan melā'ikeye
Ḥāmil-i vaḥy u ḥūr-ı ʿīne daḫi

12 Ḳamu ehl-i Medīne vü Mekke'ye
Zāyirīn ile ṭāyifīne daḫi

13 Ḫāṣṣa şeyḫü'l-ḥarem olan mīre
ʿĀkifīn ile ḫādimīne daḫi

14 Cümleten ümmet-i Muḥammed ile
Enbiyā bile mürselīne daḫi

15 Sen İlāhī ḳamuya raḥmet ḳıl
Sen de yā Seyyidī şefāʿat ḳıl

X

1 Ey kerem kānı pāyüñe geldüm
Luṭfuñ umup cenābuña geldüm

2 Oḳıduñ ʿālemi ziyāfet içre
Daʿvet-i müstecābuña geldüm

3 Beni mest it müdām-ı luṭfuñ ṣun
Cām-ı bezm-i şarābuña geldüm

4 Ey ser-çeşme-i şefāʿat-i ḫalḳ
Teşneyem ḳandur ābuña geldüm

5 Baña ḳahr eyleme ʿināyet ḳıl
Bir yetīmem ki ḳapuña geldüm

6 Beni nehy itme sāʾil-i luṭfam
Bāb-ı ʿizzet-meʾābuña geldüm

7 Geldüm ḳapuña ḥisāb virem
Kerem-i bī-ḥisābuña geldüm

8 Kīmyā-yı naẓarla ḳıl beni zer
Yüz sürüyi türābuña geldüm

9 Feyż-i nūr eyle dil ḫarābesine
Ey güneş yüzlü tābuña geldüm

10 Beni refʿ eyle ḫāk-i ẕilletden
Ẕerreyem āfitābuña geldüm

11 Ey gül-i bāġ-ı luṭf cūduñdan
Baña bū vir gülābuña geldüm

12 Meded it ey süvār-ı ʿarṣa-i luṭf
Merḥamet ḳıl rikābuña geldüm

13 Gerçi nā-lāyıḳam vefāña hele
Ṭaybe-i müsteṭābuña geldüm

14 Şerbet-i ṣāfī ḳıl baña iḥsān
Derd-mendem cevābuña geldüm

15 Ḫaste ḳıldı beni belā-yı ẕünūb
Çāre ḳıl ey ṭabīb-i derd-i ḳulūb

XI

1 Ey Ḥabīb-i Ḫudā ʿināyet ḳıl
Mücrimem ʿāṣīyem şefāʿat ḳıl

2 Ḳaçdum aʿdā-yı nefs ü şeyṭāndan
Saña geldüm meded ḥimāyet ḳıl

3 Ceyş-i nefs ü hevā ḳıtāline hīç
Ḳudretüm ḳalmadı iʿānet ḳıl

4 Ṭoyladuñ dehri ḫān-ı luṭfuñla
Bī-nevāñı daḫi ziyāfet ḳıl

5 Kerem ü cūd pādişāhısın
Ben ḳuluña daḫi riʿāyet ḳıl

6 Himmet eyle beni emīnüñ idin
Sırruñı sīnede vedīʿat ḳıl

7 Bir sen ol bir daḫi Ḫudā olsun
Ġayrden ṣaḫn-ı ḳalbi ḫalvet ḳıl

8 Ḳapuña geldüm ilticā itdüm
Māsivādan beni ḥırāset ḳıl

9 Dilek eyle beni Allāh'uñdan
Di ki FEVRĪ ḳuluña raḥmet ḳıl

10 Bāl u ḥāl u meʾālin ıṣlāḥ it
Ḳavl ü fiʿlinde ḫayr-ı ümmet ḳıl

11 ʿAmel ü ʿilmi aña teysīr it
Maʿrifet vir aña hidāyet ḳıl

12 Ẓāhirin maẓhar-ı şerīʿat idüp
Bāṭınının maḫzen-i ḥaḳīḳat ḳıl

13 Dīn ü dünyāsın eyleyüp maʿmūr
Āḫiretde yirini cennet ḳıl

14 Baʿd-ezīn cām-ı ʿaşḳ içür işini
Cūşiş-i şevḳ u ẕevḳ-i ḥālet ḳıl

15 Yā Şefīʿa'l-Ümem bi-ḥaḳḳ-ı Ḫudā
Ḳıl murādum benüm ḳabūl ü revā

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XXXIV

MESNEVĪ-İ YAḤYĀ DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ
MUḤAMMEDÜ'L-ʿARABĪ ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Fuḳarā leşkerinüñ serdārı
Ġurabā kişverinüñ sālārı

2 Ādem'üñ cānı cihānuñ ḫānı
Milket-i faḳr u fenā sulṭānı

3 Evvel-i mevc-i muḥīṭü'l-esrār
Āḫir-i nevʿ-i nebiyyü'l-muḫtār

4 Noḳṭa-i dā'ire-i kevn ü mekān
Mefḫar-ı cān u ser-efrāz-ı cihān

5 Yaʿnī sulṭān-ı ʿArab şāh-ı ʿAcem
Maʿdin-i luṭf u himem kān-ı kerem

6 Aḥmed-i Mürsel ü eşrāf-ı enām
Mesned-i cümle-i aṣḥāb-ı kirām

7 Cisminüñ cilve-gehi ʿarş-ı ʿaẓīm
İsminüñ müntehābıdur Ḥā-Mīm

8 Māsivānuñ sebeb-i raḥmetidür
Ḥaḳ bu kim ḫalḳ-ı cihān devletidür

9 Eyleyüp niʿmet-i İslām'ı murād
Muʿcize istedi çün ehl-i ʿinād

10 Barmaġınuñ elifiyle ol cān
Ḳurṣ-ı māhı iki şaḳḳ itdi hemān

11 Adına çünki Ḫudā ḳıldı ḳasem
Başına and içer oldı ʿālem

12 N'ola bī-ẓıll ise ol ẓıll-i Ḫudā
Sāyenüñ sāyesi olmaz zīrā

XXXIV Taşlıcalı Yahyâ, NM 1,yk. 101^a-101^b.

13 Ḳılsa iksīr-i nübüvvetle naẓar
Ṭoprağı eyler idi şems ü ḳamer

14 Levḥ-i Maḥfūẓ idi göñli pinhān
Ḳalem-i ḥikmeti ağzında zebān

15 Burc-ı ʿālemde odur şems-i ḳadīm
Dürc-i ādemde odur dürr-i yetīm

16 Ẕātıdur melce'-i aṣḥāb-ı ṣafā
Kūyıdur Kaʿbe-i erbāb-ı vefā

17 Nice mānend ola Mūsā'ya Resūl
Ḥaceri elde kelīm eyledi ol

18 Zī saʿādet ki ṣadāḳatla Mesīḥ
Cān virür ümmeti olmağa ṣaḥiḥ

19 Bir degül mertebede eyle nigāh
Ol Ḥabību'llāh ile Rūḥu'llāh

20 ʿĀşıḳa sevdügi cāndan yegdür
Cān degül iki cihāndan yegdür

21 Farḳı Yūnus'la anuñ beyne'n-nās
Māhdan māhīye dek eyle ḳıyās

22 Yüzi ṣuyına anuñ ol Ġaffār
Eyledi nārı Ḫalīl'e gülzār

23 Nice Hādī gibi Nūḥ'a meẕelā
Nūrı olmışdur anuñ rāh-ı ʿalā

24 Enbiyādan o Resūl-i Mürsel
Ṣoñradan geldi ise daḫi güzel

25 Böyledür kāʿide-i nevʿ-i beşer
Şāh olan ṣoñra gelür ṣadra geçer

26 Ḳadr-i ʿunvān ile ol şāh-ı kerīm
Oldı dīvān-ı risāletde ḳadīm

27 Enbiyā silkine oldur maṭlaʿ
Muʿcize naẓmına oldur maḳṭaʿ

28 Hem-demi oldı Ebū Bekr-i Velī
ʿÖmer ü Ḥażret-i ʿOs̱mān u ʿAlī

29 Nitekim var ola bu ḳayd-ı ḥayāt
Ravża-i pākine olsun ṣalavāt

30 Āl u aṣḥābına tā rūz-ı ḳıyām
Olsun ikrām-ı tamām ile selām

31 Ey H̱udāvend-i Refīʿü'd-Derecāt
Eyle YAḤYĀ'yı ġarīḳü'l-ḥasenāt

32 Raḥmete anı sezā-vār eyle
Gönlini maḫzen-i esrār eyle

33 İşini başa ilet tāc gibi
Ḳadin irgür şeb-i miʿrāc gibi

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

XXXV

1 Eḥad'dan oldı ẓāhir çünki Aḥmed
Çü geldi ʿāleme dindi Muḥammed

2 Vücūdı mürtefiʿ olmış ʿulāda
Anuñçün ism-i resmidür mü'ebbed

3 Miyānı-ı mā u ve't-tīn iken Ādem
Resūl idi özi dīni mü'eyyed

4 Delīl-i enbiyā vü evliyādur
Muṣaffādur küdūret andan ebʿad

5 Gele çün kim ẓuhūra yevm-i maḥşer
MURĀD'a peṣ ricāsı oldı mesned

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Faʿūlün)

XXXV Ahmet Kırkkılıç, Sultan III.Murad (Murâdî), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, A.Ü. S.B.E. D.T.Erzurum, 1985, s.87. Neşri için bkz. Ahmet Kırkkılıç, Sultan III.Murad, Ank.1988, s.74.

XXXVI

NA'T-İ ŞERÎF

1 Ey saçun zencîrini "Ve'l-leyl" hoş ta'bîr ider
"Ve'd-duhâ" envâr-ı rûyundan aceb tefsîr ider

2 Gerçi "sidre müntehâ"dur kaddüne nisbet degül
Nass-ı mi'râc zira andan geçdügün tezkîr ider

3 Aynı aynu'n-nûrunun meşhûr-ı Hakk olduğını
Âyet-i "mâ zâgâ" inkâr ehline tabsîr ider

4 Dest-i Hakk'a mazhar olduğın yed-i tûlâsının
"Mâ remeyte iz remeyte" dinle gör takrîr ider

5 Nezd-i Hak'da kadrini bilmek dilersen ümmetâ
Gel "le-amrük" âyetin okı ne hoş tasvîr ider

6 Cânı zulmetde kalan erbâb-ı nâsûta salâ
Dinlesün bu na'tını fi'l-hâl anı tenvîr ider

7 Bahr-i ilminden anun bir katreye vâsıl olan
Çâh-ı kalbinde ma'ârif zemzemin tefcîr ider

8 Hayl-i cem'ine bakan ol server-i İskender'ün
Çok cündinde siyâhı olduğın tefkîr ider

9 Şekve-i dârına mazhar oldı bulmadı felâh
Sünnet-i garrâsını her kim anun tahkîr ider

10 Bâb-ı kudretden anun bir lem'a iden iktibâs
Sûretü'n-nûrı o kes her levhaya tasvîr ider

11 Kâf-ı nahvetde afârît idi abdâl-ı Kureyş
Mu'cize zencîresiyle gör nice teshîr ider

XXXVI Şemseddin Sivâsî,Dîvân,Haz.:Recep Toparlı,Sivas,1984, s.32-33.

12 Gerçi sûret mağribinde gârib oldı ol güneş
Dem-be-dem cân maşrıkında âlemi tebşîr ider

13 Gayret idüp sa'y ile vehm ü hayâl mahcûbına
Vasfını âşıklara her gûşede teşhîr ider

14 Rûz-ı ferdâ lutf ile binüp semend-i himmete
Şefkatinden hem şefâat zeylini tesmîr ider

15 Na'tı gülzârında bülbül olduğum ucb olmasun
Lâ-cerem mahbûbınun zikrin kişi teksîr ider

16 ŞEMSÎ bilüp aczini ider nu'ûtından sükût
Lîk dil müftîsi andan men' ile tahzîr ider

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XXXVII

MESNEVÎ-İ NEV'Î DER-NA'T-İ HAŻRET-İ
MUHAMMED ṢALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM

1 Sākin-i sāḥa-i sarāy-ı ebed
Ya'nī ser-ḫayl-i enbiyā Aḥmed

2 Muḳtedā-yı enām u müftī-i dīn
Hādī-i reh-revān-ı mülk-i yaḳīn

3 Şeb-i mi'rācı rūz-ı ehl-i ṣafā
'Alem-efrāz-ı "'alleme'l-esmā"

4 Berḳ-ı na'l-i Burāḳ'ı şem'-i sübül
Aña pervāne cem'-i rūḥ-ı rüsül

5 Şem'-i hādī idi 'aṣāsı anuñ
Sātirü'z-zenb idi ridāsı anuñ

6 Naẓar idüp televvüs-i ḫāke
Ṣalmadı sāyesin o nā-pāke

7 Olmadı ya'nī ol felek-pāye
Ḳadr ü rif'atde ġayre hem-sāye

8 'Arş idi çünki aña menzil-gāh
Sāye-i ebri n'eylesün ol māh

9 Pertevi nūrına getürmedi tāb
Aṣdı mihrüñ yüzine perde seḥāb

10 Ḳaddi beñzerdi serv-i āzāde
Sāye-veş pāy-māli seccāde

11 Sāye gibi o serve lāzım idi
Ayaġın öpmege mülāzım idi

XXXVII Nev'î, Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymâniye Ktp., Hamidiye, Nu:1210 (NM 1), yk.89ᵃ-89ᵇ.

12 Kef ü dest ü ʿaṣā-yı faḫr-i cihān
Mihr ile şekl-i şaʿşaʿaydı hemān

13 Suḫanı olmış idi vaḥy-i Ḫudā
Lebi Rūḥu'l-Emīn idi gūyā

14 Eyleyüp terk-i būstān-ı irem
Bāġbān idi ol güle Ādem

15 Oldı bu bāġa ol gül-i maḳṣūd
Bülbül-i zārı Ḥażret-i Dāvud

16 ʿArşa ferşe ḥükūmeti sārī
Biñ Süleymān anuñ hevā-dārı

17 Luṭfı esdürmese nesīm-i fütūḥ
Bulmaz idi ḫalāṣ keştī-i Nūḥ

18 Ẕātını emlaḥ itdi Rabb-i Celīl
Buldı lezẕet anuñla ḫān-ı Ḫalīl

19 Oldı naḫl-i nübüvvet ol bālā
Her nihāl anda bir Kelīm'e ʿaṣā

20 Aña Mūsā çün ittikā itdi
Ḥaḳ ʿaṣāsını ejdehā itdi

21 Resen olmasa nūr-ı mihri eger
İtmez idi Mesīḥ çarḫı maḳar

22 Cümleye gerçi ẕātı ḫātimedür
Ġaraż ol ġayriler muḳaddimedür

23 Ne ḳadar olsa yār ile ṣoḥbet
Meclisüñ āḫirindedür vuṣlat

24 N'ola ḫoş-bū olursa ger ezhār
Meyvedür çün murād-ı āḫir-kār

25 N'ola ger evvel olsa berg-i şecer
Nāḳıṣ olur mı hiç kemāl-i s̱emer

26 Çün dıraḫt oldı meyveden ẓāhir
Meyve hem evvel oldı hem āḫir

27 ʿĀḳıbet ḫayrın isteyen ümmet
Aña ümmet olup bulur devlet

28 Mihr dirsem Resūl lāyıḳ idi
Aña Ṣıddīḳ ṣubḥ-ı ṣādıḳ idi

29 Dīn-i Ḥaḳ rūḥ-ı pāk idi mes̱elā
Çār-yār oldı çār-ʿunṣur aña

30 Ḫāne-i dīne çār-dīvārı
Yapdılar Aḥmed oldı miʿmārı

31 Çār-dīvārı gerçi muḥkem idi
Līk Ṣıddīḳ rükn-i aʿẓam idi

32 Nice irsün ʿimāretine żarar
Nāẓır olmışdı aña ʿayn-ı ʿÖmer

33 Ḳılmaġa nūr-ı fażl ile rūşen
Mīm-i ʿOs̱mān o ḫāneye revzen

34 Şeh-i ṣaf-der ʿAliyy-i ʿālī-şān
Oldı ol dār içün der-i ʿirfān

35 N'ola maʿmūr olursa hem-vāre
Ḳutlu ḳapu açıldı ol dāre

36 İtdi her kim ki o ḳapuda niyāz
Ḳapuyı ṭuydı oldı maḥrem-i rāz

37 Baʿdehu ṭalʿat-ı şeh-i fīrūz
Oldı ol dāre şemʿ-i ḫāne-fürūz

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

XXXVIII

DER-MEDH-İ RESÛL ALEYHİ'S-SALÂTU VE'S-SELÂM

1 Cemâlin âfitâbından iki âlem münevverdir
Muanber bûy-ı mûyından sekiz cennet muattardır

2 Yüzün bu mâh-ı tâbândır ki nûrundan cihân rûşen
Ki etrâfında mürseller sanasın ayn-ı ahterdir

3 Senin evlâdına her kim muhabbet eylemez bunda
O mel'unlar kıyâmette şeyâtînden de ebterdir

4 Habîbim zikreder her kim mübârek nâmına durmaz
Mukarrerdir ki ol kimse mutahhardır mutahhardır

5 Cemâlin nûrunun şevki tecellî edeli kalbe
Anınçün SEYFÎ'nin gönlü ki çak arşa berâberdir

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XXXVIII Seyyid Nizâmoğlu,Hayatı-Eserleri-Dîvânı,Yay.:Adil Ali Atalay,Çev.:Mehmet Yaman,İst.,1976,s.82.

XXXIX

DER-NA'T-İ SEYYİDÜ'L-MÜRSELİN
'ALEYHİ EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVĀT VE'T-TESLĪM

1 Tāc-ı ser-i enbiyā pīşrev-i evliyā
Seyyidina Muṣṭafā ṣallī ve sellim 'aleyh

2 Şāh-ı Ḳureyşī-neseb 'ālim-i Ümmī-laḳab
Ḥażret-i Maḥbūb-ı Rab ṣallī ve sellim 'aleyh

3 Gevher-i 'ālī-nijād merci'-i ḫalḳ-ı bilād
'Avn ü melāẕ-ı 'ibād ṣallī ve sellim 'aleyh

4 Ḫayl-i rüsül ḫātemi sırr-ı ezel 'ālimi
Muṭṭalib-i Hāşimī ṣallī ve sellim 'aleyh

5 Meyve-i naḫl-i vefā ma'din-i ṣıdḳ u ṣafā
Menba'-ı cūd u seḫā ṣallī ve sellim 'aleyh

6 Nūr-ı 'uyūn-ı kerem nūr-ı ġuṣūn-ı kerem
'Ūd-ı fünūn-ı kerem ṣallī ve sellim 'aleyh

7 Serv-i ḫırām-ı ḥarem ṣadr-ı kirām-ı kerem
Emn ü selām-ı silem ṣallī ve sellim 'aleyh

8 Bülbül-i bōstān-ı ḳuds verd-i gülistān-ı ḳuds
Murġ-ı ḫōş-elḥān-ı ḳuds ṣallī ve sellim 'aleyh

9 Nāṭıḳ-ı ṣıdḳ u ṣavāb kāşif-i Ümmü'l-Kitāb
Ṣāḥib-i faṣlü'l-ḫiṭāb ṣallī ve sellim 'aleyh

10 Menba'-ı cūd u 'aṭā aṣl-ı vücūd-ı seḫā
Şāh-ı cünūd-ı vefā ṣallī ve sellim 'aleyh

11 Dürr-i Ḳureyşī-ṣadef ṣāḥib-i 'izz ü şeref
ارسل ابهی النجف ṣallī ve sellim 'aleyh

XXXIX Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî, İst., 1287, s.4, 82-83.

12 Mülk-i dile ḫānumuz ʿāleme sulṭānumuz
Mürde dile cānumuz ṣallī ve sellim ʿaleyh

13 Ṣubḥ-ı cemāl-i ṣabīḥ vech-i cemīl-i melīḥ
Ḳulları Ḫıżr u Mesīḥ ṣallī ve sellim ʿaleyh

14 Yūsuf-ı mıṣr-ı cemāl meh yüzi ḳaşı hilāl
Menbaʿ-ı āb-ı zülāl ṣallī ve sellim ʿaleyh

15 Meyve-i bōstān-ı luṭf lü'lü'-i ʿummān-ı luṭf
Baḥr-i kerem kān-ı luṭf ṣallī ve sellim ʿaleyh

16 Mālik-i mülk-i ʿaẓīm şāriʿ-i şerʿ-i ḳavīm
Merd-i reh-i müstaḳīm ṣallī ve sellim ʿaleyh

17 Nāsıḥ-ı edyān-ı ġayr hādim-i aṣnām u deyr
Bānī-i bünyān-ı ḫayr ṣallī ve sellim ʿaleyh

18 Dīn aña maḫṣūṣdur s̱ābit ü manṣūṣdur
Muḥkem ü manṣūṣdur ṣallī ve sellim ʿaleyh

19 Ẕāt-ı maḳarr-ı şeref bāb-ı melāẕ ü kenef
Efḍal-i mimmā selef ṣallī ve sellim ʿaleyh

20 Muṣḥaf-ı āyāt-ı ḥüsn mecmaʿ-ı ġāyāt-ı ḥüsn
Rāfiʿ-i āyāt-ı ḥüsn ṣallī ve sellim ʿaleyh

21 Şems-i saʿādetdür ol bedr-i celāletdür ol
Necm-i hidāyetdür ol ṣallī ve sellim ʿaleyh

22 Māh-ı sipihr-i cemāl maṭlaʿ-ı mihr-i kemāl
Ṣāḥib-i ʿizz ü celāl ṣallī ve sellim ʿaleyh

23 Maḫzen-i sırr-ı Ḫudā kān-ı seḫā vü ʿaṭā
Gevher-i genc-i Hüdā ṣallī ve sellim ʿaleyh

24 Maḥrem-i esrār-ı ġayb vāḳıf-ı aḫbār-ı ġayb
Maṭlaʿ-ı envār-ı ġayb ṣallī ve sellim ʿaleyh

25 Cāna ṭabīb-i maraż ḫilḳate oldur ġaraż
Cevher ü bāḳī ʿaraż ṣallī ve sellim ʿaleyh

26 Taḫt-ı dile ḫān odur dīn ile īmān odur
Ḫulḳ-ı beden cān odur ṣallī ve sellim ʿaleyh

27 Maḳsem-i luṭf-ı İlāh ṣāḥib-i tāc u külāh
Ḫalḳa melāẕ ü penāh ṣallī ve sellim ʿaleyh

28 Mihr-i sipihr-i kerem sırr-ı ʿArab hem ʿAcem
Ḥāfıẓ-ı levḥ ü ḳalem ṣallī ve sellim ʿaleyh

29 Neyyir-i mıṣbāḥdur ẕikri dile rāhdur
Rāḥat-ı ervāḥdur ṣallī ve sellim ʿaleyh

30 Sırr-ı ezelden ḫabīr ṣāḥib-i fażl-ı kebīr
Ḫalḳa Beşīr ü Neẕīr ṣallī ve sellim ʿaleyh

31 Şāh-ı şefīʿ-i ʿuṣāt āyet-i luṭf u necāt
Rūḥına yüz biñ ṣalāt ṣallī ve sellim ʿaleyh

32 Ẓıll-i ẓalīl-i Ḫudā mihr-i münīr-i Ḫudā
Yolına cānlar fidā ṣallī ve sellim ʿaleyh

33 Maʿdin-i taḥḳīḳ odur maḫzen-i tevfīḳ odur
Ṣāḥib-i Ṣıddīḳ odur ṣallī ve sellim ʿaleyh

34 Nāṭıḳ-ı güftār-ı Ḥaḳ ʿālem-i ḫalḳ-ı tebaḳ
Ṣāḥib-i Fārūḳ-ı Ḥaḳ ṣallī ve sellim ʿaleyh

35 Maʿdin-i iḥsāndur ol merdüm-i insāndur ol
Ṣāḥib-i ʿOs̱mān'dur ol ṣallī ve sellim ʿaleyh

36 Aḥmed-i Muḫtār'dur ol Seyyid-i ebrārdur ol
Ṣāḥib-i Kerrār'dur ol ṣallī ve sellim ʿaleyh

37 Cedd-i Ḥüseyn ü Ḥasan mihr-i sipihr-i kühen
Ṣāḥib-i ḫulḳ-ı ḥasen ṣallī ve sellim ʿaleyh

38 Görse cemalüñ gözüm pāyüñe sürsem yüzüm
Yoḳ saña lāyıḳ sözüm ṣallī ve sellim ʿaleyh

39 RŪḤĪ-i bi-çāreyem vālih ü āvāreyem
Bir dili pür-yāreyem ṣallī ve sellim ʿaleyh

40 Taḫt-ı dilüñ ḫānı ḳıl ḥācī-ı ḳurbānı ḳıl
Anı beden cānı ḳıl ṣallī ve sellim ʿaleyh

41 Efḍal-i ḫalḳ-ı Ḫudā eyle ṣalātı aña
خصه الله بها . ṣallī ve sellim ʿaleyh

(Müfteʿilün Fāʿilün Müfteʿilün Fāʿilün)

XL

TERKÎB-İ BEND-İ NÂDİRÎ DER-NA'T-İ HAZRET-İ NEBİYYÜ'L-EMÎN VE SEYYİDÜ'L-MÜRSELÎN 'ALEYHİ'S-SELÂM [1]

I

1 Ey cemâlüñ şem'-i bezm-ârâ-yı kurb-ı Kirdgâr
Cebre'îl âvâre-i nûr-ı ruhuñ pervâne-vâr

2 Matlab-ı a'lâ-yı "ev ednâ"da cây itseñ n'ola
Tîr-veş itdüñ makâm-ı "kâbe kavseyn"e güzâr

3 'Âcizân-ı mahşer üzre zıllını teksîr içün
Sakladı dâr-ı fenâda sâyeni Perverdgâr

4 Şem'-i zâtuñ olmasa dönmezdi fânûs-ı felek
Bunca eşkâl ü suver kandan olurdı âşikâr

5 Heybet-i 'azmüñle çâk oldı sipihrüñ zühresi
Halk-ı 'âlem sandı kim şakk oldı mâh-ı tâb-dâr

6 Âsumânı âsitânuñ zann idüp bekler Mesîh
Ümmetüñden olmağa çekmekde dâ'im intizâr

7 Yâ Resûla'llâh bir ednâ çâkerüñdür NÂDİRÎ
Gerçi çokdur cürmi ammâ lutfuña yokdur şumâr

II

1 Ey zülâl-i meşrebinden reşha-cûy selsebîl
Âteş-i 'aşk-ı cemâlüñde semender Cebre'îl

2 Meş'al-i nûr-ı cebînüñ sâlike yol gösterür
Kârbân-ı mümkinâta zât-ı pâküñdür delîl

XL Nâdirî,NM I,yk.90b-91a;NM III,yk.28a.

1 Kasîde-i Nâdirî Der-Na't-i Mefhar-i Mevcûdât S.A.V.NM II

5b sandı kim:sandılar NM I.

3 "Ḳābe ḳavseyn"i güẕār itdi ḫadeng-i himmetüñ
Bulsa ʿarş anuñ maḳāmın sāḳını eylerdi mīl

4 Pīş-ḫān-ı māh-ı bedrüñ bendini itdi şikest
Telḫ idüp bezm-i hevāyı zühreyi ḳılduñ ẕelīl

5 Ümmetüñçün eylemiş āmāde millet niʿmetin
Meclis-i ʿālemde ḫān-sālār-ı fażluñdan Ḫalīl

6 Ḳabżası miḳyās olup şekl-i eṣābiʿ gösterür
Çünki Mıṣr-ı dīne āb-ı tīġ-ı şerʿüñ oldı Nīl

7 Yā Resūla'llāh derūn-ı NĀDİRĪ mecrūḥdur
Ḫāk-i rāhuñ merhem it fitrāk-i reh-vārın fetīl

III

1 Ey vücūduñ naḫl-i bī-mānend-i nüzhet-gāh-ı dīn
Bülbül-i şeydā gül-i ruḫsāruña Rūḥu'l-Emīn

2 Çenber-i gerdūn elüñde ḥalḳa-i engüşterī
Levḥ-i aʿlā faṣṣ-ı ḫātem naḳş-ı Ḳur'ān-ı Mübīn

3 Sāyeñi ḳaldurdı yirden sāye-bān itdi Ḫudā
Ṣandı anı seyr iden üstünde ebr-i ʿanberīn

4 Meh degül şaḳḳ oldı eyvān-ı sipihrüñ şemsesi
Raḫş-ı ʿazmüñ cünbişinden şöyle deprendi zemīn

5 Var ise mühr-i nübüvvet merdüm-i bīnindedür
Ol ten-i pür-nūra lāyıḳdur disem ʿayne'l-yaḳīn

6 Sümm-i esbüñ anı çāk itdi degüldür māh-ı nev
Çünki ferş oldı yoluñda aṭlas-ı çarḫ-ı berīn

7 Yā Resūla'llāh ġubār-ı dergehüñden NĀDİRĪ
Ḳapmasın bād-ı hevā ḳıl reşḥa-i luṭfuñ muʿīn

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

II / 5[b] ḫān-sālār:ḫūn-sālār NM I.
III / 2[a] engüşterī:engüşterīn NM III.

XLI

ḲAṢĪDE-İ NĀDİRĪ DER-NAʿT-İ MEFḪAR-İ MEVCŪDĀT

ṢALLA'LĀHU TAʿĀLĀ ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Ey şeh-i ʿizzet-penāh-ı taḫt-gāh-ı mıṣr-ı dīn
Ḫıdmetüñde bir ḥamām-ı nāme-ber Rūḥu'l-Emīn

2 Bāreka'llāh ẕī-ḥamām u nāme-i muʿciz-peyām
Kendüsi peyk-i İlāhī nāmesi vaḥy-i mübīn

3 Ol ḥamāmuñ şeh-peri tīġ-i ser-endāz-ı recīm
Ol ḫaṭuñ her noḳṭası insān-ı ʿayn-ı ḥūr-ı ʿīn

4 Heft baṭnında yidi iḳlīm-i maʿnā münbasıṭ
Cümlesi mühr-i nübüvvetle saña zīr-i nigīn

5 Olmasañ maḳṣūd-ı aṣlī ḫalḳ olunmazdı cihān
Hep ṭufeyl-i ḫalḳ-ı ẕātuñdur vücūd-ı mürselīn

6 Tā ezelden ḫande-i luṭfuñ nemek-pāş olmasa
Ẓevḳ-baḫş-ı Ādem olmazdı ḫamīr-i mā u ṭīn

7 Kevkev-i baḫtuñ ṭulūʿına rasad-sāz olmasa
Māh-ı Kenʿān çāhda bir laḥẓa olmazdı mekīn

8 Ẕātuñ olmaġla vedīʿat ẓahr-ı İbrāhīm'de
Nārı gülzār eyledi aña İlāhe'l-ʿālemīn

9 Maḥv idüp ol faṣl-ı tābistānı itdi nev-bahār
Feyż-i āb-ı raḥmetüñ ey ebr-i nīsān-ı yaḳīn

10 Nāruñ altında remādı sebze-i sīrāb idüp
Berg-i sebz oldı duḫānı nārı verd-i āteşīn

11 Āfitābı dürr idüp ol faṣṣı taḳlīb eyledüñ
Çenber-i gerdūn elüñde ḥalḳa-i engüşterīn

XLI Nâdirî, NM I,yk.91^{a}-92^{b}.

12 Görmege ḳadrüñ maḳāmın çeşm-i mihr olsa eger
Nāy-ı İsrāfīl billūr-ı ḳamerle dūr-bīn

13 Bu ne te's̱īr-i hidāyetdür ki aṣl-ı dīnüñe
Mühtedīdür ʿālem-i kevne gelürken her cenīn

14 Reh-nümā-yı maḳṣad-ı Ḥaḳ'sın taḳaddüm eyledüñ
Çünki olduñ Beyt-i Maḳdis'de imām-ı mürselīn

15 Pādişāhum ol gice olduñ Süleymān-ı felek
Bād idi merkūbuñ evreng-i Süleymānī özin

16 ʿAskerüñde oldı nev-ʿayn-ı perī vü ādemī
Ol gice yārüñ olan cünd-i sürūş-ı mürselīn

17 Çünki irdi rāh-ı iḳbālüñ maḳām-ı sidreye
Anda ḳaldı pūyeden raḫşuñla Cibrīl-i Emīn

18 Cānib-i Ḥaḳ'dan irüp Refref o sāʿat ḫıdmete
Cān gibi olduñ meyān-ı sīnesinde cā-nişīn

19 Çünki ʿazm itdi hevā-yı lā-mekāna ol seḥāb
Aña nisbet oldı ʿarşuñ ḳubbesi ferş-i zemīn

20 Māverāsından ḫaber yoḳdur ki taʿbīr eyleyem
Anda pervāz idemez murġābiyān-ı mā u ṭīn

21 Līk icmālen ḫaber oldur ki ẕāt-ı Ḥaḳḳ ile
İttiṣāl-i maʿnevī ḳılduñ zihī fażl-ı mübīn

22 Nice taḥḳīḳ oldı ol ṣoḥbetde sırr-ı ʿaşḳdan
Līk ṣavt u ḥarfden yoḳ ẕerrece anda ṭanīn

23 Dürretü't-tāc-ı cihān itdi seni ṣunʿ-ı Ḫudā
Ol cihetle oldı cāyuñ cümleden bālā-terīn

24 Genc-i raḥmetden ʿaṭā-yı vāfire maẓhar olup
ʿĀḳıbet itdüñ o niʿmetlerle āheng-i zemīn

25 Cümlesin baḫşīş itdüñ ʿācizān-ı ümmete
Āferīn ey ḫāṣṣ-ı şāhen-şāh-ı maḫlūḳ āferīn

26 Her faḳīre ẓarf-ı istiʿdādı oldukça virüp
Zerre denlü olmaduñ hengām-ı bahşişde ẓanīn

27 Bir gice itdüñ ragīf-i māh-ı tābānı şikest
Eyledüñ ciʿānı ol ḳaḥṭ-ı niʿamda kām-bīn

28 Bāb-ı niʿmet-ḫāne-i cūduñda yazılmış ezel
هذه جنات عدن فادخلوها خالدين

29 Gülşen-i ḳadrüñde bir küçek nişīmen cirm-i ḫāk
Çarḫ aña sakf-ı müşebbek encüm anda yāsemīn

30 Ḫurde zerd-ālū-yı bāġ-ı niʿmetüñdür ḫūr velī
Görinür mīnā-yı pür-āb-ı sipihr içre mehīn

31 Nefs-i pāküñle idüp işʿār-ı mīzān-ı ġazā
Nice kerre eyledüñ defʿ-i ẓalām-ı müşrikīn

32 Nize-dārān-ı sipāhuñ bir neyistān oldı kim
Rūbeh itdi kāfiri andan çıḳan şīr-i gurīn

33 Ṭuġlar kim çekdi düşmen ser-nigūn itdi ġuzāt
Oldı kārı anlaruñ cārūbī-i meydān-ı kīn

34 ʿĀciz oldı kāfir-i ḫāsır ne bāl itdi ne mūm
Gerçi gösterdi zırhdan ḫānehā-yı engübīn

35 Bü'l-ʿaceb ḫālet ki hep ol ḫāneler ḫālī olup
Her birine girdi bir zenbūr-ı tīr-i sehm-gīn

36 Çirk-i şirki dāmen-i āḫir zamānda maḥv idüp
Oldı iḥsānuñla pür-nūr-ı hüdā rūy-ı zemīn

37 Hem ḥimāyet hem samāḥat iki pā der-ser velī
Bir ʿaceb şehbāzsın ṣayduñ hümā-yı mülk-i dīn

38 Mülk ile maʿmūre-i dünyā ser-ā-pā muntaẓam
Dīn ile maṭmūre-i dünyā ṭolu genc-i defīn

39 Bu ne güşīşdür ki ṭurmaġla teverrüm eyledi
Ṭūl-i iḥyā-yı leyālīde o pāy-ı nāzenīn

40 Merhem olmak mümkin olsaydı anuñ bīmārına
Ḫāk-i ruḫsārum iderdüm āb-ı çeşmümle ʿacīn

41 Luṭf idüp maʿẕūr ṭut şiʿrüm ḳuṣūrın serverā
Kim ʿalīlüñ rā'yı da lā-büdd olur ʿillet-ḳarīn

42 Tīġ-i cellād-ı maraż cismüm dü-nīm itdi meded
Az ḳalmışdur ki ḳalbümden ide ḳaṭʿ-ı vetīn

43 Yā Resūla'llāh nice maḳtūlı iḥyā eyledüñ
Bendeñi de eyle ol bāġ-ı keremden ḫurde-çīn

44 Dergeh-i luṭfuñda bir sā'il faḳīr-i ʿācizem
Düşmişem ḫāk-i belāya ḫaste vü endūh-gīn

45 Bāb-ı luṭfuñ sā'ili ʿabd-i faḳīrüñ NĀDİRĪ
Düşdi ḳaldı dergehüñde zār u efgār u ḥazīn

46 Gerçi çoḳdur deyni ammā luṭfuña yoḳdur ḥisāb
Eyle Bārī'den şefāʿat yā Şefīʿa'l-Müẕnibīn

47 Cürmini ʿafv itdürüp eyle ʿuḳūbetden ḫalāṣ
Anı ber-bād itmesün nīreng-i şeyṭān-ı laʿīn

48 Merḥametle bir naẓar ḳıl bende-i efgendeñe
Çünki mebʿūs-ı Ḫudā'sın "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"

49 Gerçi çoḳ cürmüm de var ammā ki luṭfuñ bī-şumār
Sā'ili kāfir de olsa eylemez redd ehl-i dīn

50 Ḥażret-i ʿulyāña lāyıḳ medḥe ḳādir olmadum
Līk meddāḥāne taḳlīdüm daḫi besdür hemīn

51 Siḥre-i Firʿavn u Mūsā ḳıṣṣası meşhūrdur
Lutfuña olsun bahāne yā Emāne'l-Ḫā'ifīn

52 Sen saʿādet nūrısın ey ḫāk-i miḥnet ẕerresi
N'ola refʿ itse hevā-yı luṭfı ol mihr-i cebīn

53 Bāb-ı iḥsānuñ güşāde iltiċāda kā'ināt
Behre-mend olmaḳda anda ṣādırīn ü vāridīn

54 Herkes aldı ḥiṣṣesin eṣnāf-ı luṭfuñdan şehā
Ben de ḥāşā kim ḳalam ol derde maḥrūm u ḥazīn

55 ʿİllet-i gā'iyyedür ẕātuñ vücūd-ı ʿāleme
Sensin el-ḥaḳ ġāyetü'l-ġāyāt u ḳaṣd-ı evvelīn

56 Evvel ü āḫir vücūduñdur sebeb her niʿmete
El-meded ey dest-gīr-i evvelīn ü āḫirīn

57 Tā ki dergāh-ı mümiddü'l-kevnden imdād ola
Feyż-i cūduñdan ola mecmūʿ-ı ʿālem kām-bīn

58 Rūḥını tervīḥ ide yüz biñ ṣalāt-ı Īzidī
Ālüñe aṣḥābuña rıḍvān-ı Ḥaḳ olsun ḳarīn

59 Ḥaşre taḫṣīṣ itme sulṭānum şefāʿat kārını
ʿĀlem-i dünyā da ol dest-gīr-i ʿācizīn

60 Ġoncalar gibi açılsun nice ḳalb çāk çāk
Bād-ı enfāsuñla ṭolsun gülşen-i dünyā vü dīn

61 Kişver-ārā-yı şefāʿatsin zülāl-i luṭfuña
Ol ṭahāret-güster-i ālūdegān-ı mā u ṭīn

62 Ḫilʿat-i ḥullet be-ber iklīl-i maḥbūbī be-ser
Cāh-ı devlet der-yesār u nāz-ı niʿmet der-yemīn

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XLII

Ṣadr-ı cemī'-i mürselīn
Sensin yā Resūla'llāh
Bedr-i eflāk-i yaḳīn
Sensin yā Ḥabība'llāh

Nūruñ sirāc-ı vehhāc
'Ālemler saña muḥtāc
Ṣāḥib-i tāc u mi'rāc
Sensin yā Resūla'llāh

Āyīne-i Raḥmānī
Nūr-ı pāk-i Sübḥānī
Sırr-ı "Seb'a'l-Meṡānī"
Sensin yā Resūla'llāh

Şāhidüñ leyl-i isrā
"Sübḥān elleẕī esrā"
Cāmi'-i cümle esmā
Sensin yā Şefī'a'llāh

Ey menba'-ı luṭf u cūd
Yerüñ "Maḳām-ı Maḥmūd"
Yaradılmışdan maḳṣūd
Sensin yā Ḥabība'llāh

Cānlar içinde cānān
Ma'din-i 'ilm ü 'irfān
Ceddim ve pīrim sulṭān
Sensin yā Resūla'llāh

Açan rāh-ı tevḥīdi
Bulan sırr-ı tefrīdi
HÜDĀYĪ'nüñ ümmīdi
Sensin yā Resūla'llāh

(7'li hece vezni)

XLII Külliyât-ı Dîvân-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî, İst., 1287, s.44-45

XLIII

ḲAṢĪDE-İ RIŻĀYĪ DER-NAʿT-I ḤABĪB-İ ḪUDĀ ŞEFĪʿ-İ RŪZ-I CEZĀ ṢALLA'LLĀHU TAʿĀLĀ ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Demdür ki nağme-senc ola dil şevḳ-ı yārdan
Bülbül terennüm eyleye luṭf-ı bahārdan

2 Demdür ki köhne şāḫ-ı hazān dīde-i emel
Gül gül ola müsāʿade-i rūzgārdan

3 Demdür ki vaṣl-nāme-i berg-i neşāṭ ire
Dest-i hezāra ḳāṣıd-ı bād-ı bahārdan

4 Demdür ki berg-i nāzük-i gül iʿtiẕār ide
Yek-sāle hecr ü renciş-i āzār-ı ḫārdan

5 Demdür ki ḳaṭre-i nem olup mıṣḳal-ı cilā
Mir'āt-ı gül ṣafā bula jeng-i ġubārdan

6 Demdür ki şükr-i luṭf-ı müdām-ı bahār ile
Hem-vāre sübḥa düşmeye dest-i çenārdan

7 Demdür ki gül-āb-ı şeb-nem-i gül-berg ile hezār
Āvāre ola derd-i ser-i intiẓārdan

8 Demdür ki ḳaṭre-i ʿaraḳ şerm ola bedīd
Baḳduḳça mihr rūy-ı gül-i şerm-sārdan

9 Demdür ki ehl-i dil leb-i cūda ḳarār idüp
Emvāc gibi olmaya fāriġ kenārdan

10 Demdür ki şevḳ-ı sāġar-ı gül itmeye ḥacel
Rindān-ı tevbe-kārı mey-i ḫōş-güvārdan

11 Demdür ki āb-ı ṣāfī-i jāle ola revān
Selsāl-i berg berg-i gül-i āb-dārdan

12 Demdür nesīm gibi muʿaṭṭar meşām ola
Bir kez güẕār iden ṭaraf-ı sebze-zārdan

XLIII Rızâyî, NM 1, yk. 24^b-26^b; NM 3, yk. 9^a-10^b.

13 Demdür şükūfe-rīz-i maʿānī olup ḳalem
Ezhār ṣaçıla çemene şāḫ-sārdan

14 Demdür hezār fāḫte "El-ḥamd"-ḫān ola
Nāgāh ʿaṭse-i seḥer-i nev-bahārdan

15 Demdür ki ḫāmeden yayıla būy-ı ʿıṭr-nāk
Çün dūd-ı ḫāk-i micmere-i tāb-dārdan

16 Demdür ki ʿandelib ide taḳsīm ü ehl-i derd
Hep hisse ala bu ġazel-i āb-dārdan

17 Yek-şemme māyedür çemen-i zülf-i yārdan
Yek-lemʿa dār-ı gülşene reng-i ʿiẕārdan

18 Bir berg-i sebze ḳāyil idüñ ey ḫaṭṭ-ı ʿiẕār
Bālā bülend naḫl-i ḳad-i ʿişve-bārdan

19 İtdi nühüfte sırrumı dünyāya dāstān
Feryādına nāle-i nā-sāz-kārdan

20 Şāh-ı ḫayāl-i yār ʿaceb şeh-levenddür
Hem-vāre ṣayd-gāhda gelmez şikārdan

21 Der-kār itdi şevḳ yine tāziyānesin
Ṣabr u şekīb umma dil-i bī-ḳarārdan

22 Hep ʿaşḳdur bu gūne seni bī-ḳarār iden
Bīhūde şekve itme dil-i nāle-kārdan

23 Hep ʿaşḳdur ḫarābe-kün-i şehr-i bend-i dil
Kime şikāyet eyleyelüm şehr-yārdan

24 ʿAşḳ ile eyleyeydi olurdı şikeste-tāb
Bām-ı sipihr naʿra-i İsfendiyār'dan

25 ʿAşḳ āteşiyle tāblanaydı emīn idi
Dāmān-ı şuʿle dest-res-i rūzgārdan

26 ʿAşḳ ol şarābdur ki kemīn reşḥa-i teri
Çeşm-i bütānı ḳurtara derd-i ḫumārdan

27 ʿAşḳ ol gül-ābdur ki ide feyż-i perveri
Raḳḳāṣ-ı çarḫı ḳurtara derd-i devārdan

28 ʿAşḳ ol ḫiṭābdur ki dil-i sengi nerm idüp
Taṣdīḳ ile cevābın alur kūh-sārdan

29 ʿAşḳ ol cenābdur k'idicek ʿarż-ı inkisār
Eyler sifāli tāc-ı ser-i şehr-yārdan

30 ʿAşḳ ol rebābdur nice ʿanḳāyı ḳondurur
Ser-naḫl-i sāza bir düm-i zīrīn-i tārdan

31 ʿAşḳ ol muḥīṭdür ki peyām-āver-i kenār
Naḳd-i ḥayātı müjde alur yem-i güẕārdan

32 ʿAşḳ eyledi muḫāṭab-ı "Levlāke mā ḫalaḳt"
Faḫr-i Cihānı Ḫāliḳ-i Perverdigārdan

33 Gülde bedīd olup ʿaraḳ-ı cebhe-i teri
Gūş eyle naʿt-ı tāze-zebānı hezārdan

34 Ḫulḳ-ı kerīm-i ḥażretin iẓhār idüp nesīm
Gūş eyle şükri her varaḳ-ı sebze-dārdan

35 Feyż-i müdām-ı destini iẓhār idüp seḥāb
Fehm it edā-yı şükri leb-i cūy-bārdan

36 Dest-i bahār-ı feyżi olup ebr-i yem-feşān
ʿĀlem pür oldı zemzeme-i intis̱ārdan

37 Faḫr-i Cihān ki ḳāmeti bālā-terīn idi
Zer-baft-cāme-i felek-i müsteʿārdan

38 Faḫr-i Cihān ki vāṣıl-ı ʿarş-ı berīn idi
ʿAzm-i Burāḳ-bād tek ü berḳ-ı dārdan

39 Faḫr-i Cihān ki nūr-ı dil-i rāstīn idi
Ṣubḥ-ı hüdāya fayṣal ide şām-ı tārdan

40 Faḫr-i Cihān ki merḥamet-i ʿālemīn idi
Yaʿnī Cenāb-ı Ġāfir-i Āmirz-kārdan

36b intisārdan:iltisārdan NM 1.

41 Fahr-i Cihān ki bā'is-i emn ü emīn idi
Te'yīd-i çār-rükni ile çār-yārdan

42 Fahr-i Cihān ki her sözi feyż-i āferīn idi
Te'sīr-i luṭf-ı vaḥy-i Ḫudāvendgārdan

43 Fahr-i Cihān ki şem'ası nūr-ı mübīn idi
Farḳ eylemezdi feyżde leyli nehārdan

44 Fahr-i Cihān ki mühre-i çīn-i cebīn idi
Yek-ḳaṭre maḥż-ı luṭfı yem-i bī-kenārdan

45 Tedbīr-i şer'-i mürşid-i ehl-i yaḳīn idi
Aldı sevād-ı şekki süveydā-yı tārdan

46 Şemşīr-i rāyı āyīne-i āteşīn idi
Ḳurtardı dīni kec-naẓar-ı kīne-dārdan

47 Dest-i şerīfi itse tenezzüh 'aceb midür
Kilk-i siyāh-rūy-ı ġanīmet-disārdan

48 Āraste idi defter ü dīvān-ı ḫāṭırı
Mażmūn-ı feyż-i ma'rifet-i Kirdgārdan

49 Dāmānı pür-şemāme iken ḫāce-i bahār
Hīç müstefīḍ ola mı 'ūd-ı ḳımārdan

50 Ma'nā-penāh-ı vaḥy-i Ḥabīb-i İlāh idi
Müstaġnī idi cāme-i ṣūret-nigārdan

51 Ṣad bāreka'llāh ey kerem-i maḥż-ı himmetüñ
Ḳurtardı ẕāt-ı cūduñı naḳṣ-ı şumārdan

52 Farḳ itmedi muḥāsib-i cūd-ı dem-ā-demüñ
Elṭāf-ı bī-ḥisābda ṣıfrı hezārdan

53 Hengām-ı bezl-i dest-i kerīmüñde baḥr ü kān
Gūş eyler idi ṭa'n-ı yemīn ü yesārdan

54 Ṣad bāreka'llāh ey kerem-i maḥż-ı bi'setüñ
Ṣāff itdi 'ārıż-ı feleki reng-i 'ārdan

55 İtdi halās Yūsuf-ı tevhīd-i himmetüñ
Tā ḳaʿr-ı çāh-ı şirk-i ḍalālet-şiʿārdan

56 Erkān-ı dīn-i pür-mededüñ itdi ber-ṭaraf
Bīm-i tezelzüli felek-i rahne-dārdan

57 Ṣad bārek ey kerem-i maḥż-ı ḳudretüñ
Ḳurtardı ẕātuñı hele naḳṣ-ı şumārdan

58 Ümmīdi ye'se ġālib idince şefāʿatüñ
Güller bitürdi şuʿle-i pür-tāb-ı nārdan

59 İflās-ı dīni ber-ṭaraf itdi saʿādetüñ
Ṣad feyż-i tāze tāze ile rūzgārdan

60 Ḳānūn-ı şerʿ-i vaḥy-ṭırāz-ı ʿadāletüñ
Farḳ itmedi gedāyı şeh-i kām-kārdan

61 Cümle cihānda vāḥid idi ẕikr ü fikretüñ
Ẕātuñ ġanī-terīn idi penc ü çehārdan

62 Te'sīr-i vird-i naʿtuñ ile ey cihān-ı feyż
Ṭabʿum naṣībin aldı nisāb-ı fehārdan

63 Çün tāze ġonca-nāme-i şiʿrüm bedīd olur
Destār-ı gūşe-i küleh-i iftiḫārdan

64 Feyż-i kelām isteyen eşʿār-ı ġayrdan
Bī-bāk neşve-i mey umar kūknārdan

65 Feyż-i müdām isteyen eşʿār-ı ġayrdan
Būy-ı ḫōş-ı gül-i ter umar köhne ḫārdan

66 Eyler güẕār ḳāfile-i naẓm-ı dil-keşüm
Mānend-i ceyş-i şāh-ı cihān Üsküdār'dan

67 Şeh-beyt-i naẓmum eyledi teshīr ʿālemi
Ṭabʿum ḫarāc-ı feyż alur Ḳandehār'dan

58[a] ümmīd-i:ümmīd ü NM 1.
60[a] ʿadāletüñ:iʿtidālinüñ NM 1.
62[a] vird-i:feyż-i NM 3.

68 Ṭabʿumda istifāḍe-i ʿıṭr-ı meşām içün
Ṣad şevḳ ile nesīm gelür sebze-zārdan

69 Ṭālib gelür telemmüẕ iderse ʿaceb midür
Üstād-ı ṭabʿ-ı pür-meded-i siḥr-kārdan

70 Kālā-yı tāze raġbet-i naẓmum ümīdine
Sevdā-gerān-ı ḳarż gelür her diyārdan

71 Evrāḳ-ı şiʿrüm oldı çü naʿtuñla ser-firāz
Düşmiş iken çü berg-i ḫazān iʿtibārdan

72 Yek ẕerre iʿtibāruñ ile behre-yāb idüp
Ḳurtar dil-i belā-zedeyi ḫārḫārdan

73 Yek-laḥẓa iltifātuñ ile Cem-cenāb idüp
Eyle bülend-i ḳadr-ı dili iʿtibārdan

74 Yek-lemʿa-i ʿināyet ile müsteṭāb idüp
Mirʾāt-ı ḳalbi eyle ḫalāṣ inkisārdan

75 Feyż-i dem-ā-dem ü kerem-i bī-ḥisāb idüp
Luṭfuñ dirīg itme RIŻĀYĪ-i zārdan

76 Deryūze-kār-ı dergehi eyler mi bī-naṣīb
Luṭfuñ ki bī-dirīgdür ümmīd-vārdan

77 Eyle devā-yı merhem-i luṭfuñla ber-ṭaraf
Nāsūr-ı zaḫm-ı ʿuḳdeyi cān-ı figārdan

78 Gitsün nesīm-i ḫoş-dem-i feyżüñle ġonca-vār
Dem-bestegī-i ye's-i dil tārtārdan

79 Olsun bu ḳıṭʿa virdi tamām eyledükçe dil
Naʿt-ı kerīm-i ẕāt-ı nübüvvet-medārdan

80 Tā şemm idince tāze gül-i nev-resīdeyi
Gülşen pür ola bāng-ı ṣalāt-ı hezārdan

81 Ṣād-āb-sāz-ı ravża-i peyġamberī ola
Saḥb-ı selām-ı Ḫāliḳ-i Perverdigārdan

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

XLIV

ḲAṢĪDE-İ RIŻĀYĪ DER-NAᶜT-İ ḤAŻRET-İ MUḤAMMEDÜ'L-MUṢṬAFĀ ṢALLA'LLĀHU TAᶜĀLĀ ᶜALEYHİ VE SELLEM

1 Ey Ḫatm-i Rüsül ᶜālemde gelseñ n'ola āḫir
ᶜĀdet budur āḫirde gelür bezme ekābir

2 Ṣoñra irişür resm budur meyve-i maḳṣūd
Evvel görinür gerçi ki evrāḳ u ezāhir

3 Evvel ṭoḳınur gūşa ᶜibārāt-ı münāsib
Melḥūẓdur evvelde velī maᶜnī-i fāḫir

4 Geç ẓāhir olur ḥikmet-i pīşīne-i eşyā
Ṣoñra bilinür ḥāṣılı her kārdaki sır

5 Ẕātuñdur olan rütbe-ger-i ṣafḥa-i ᶜālem
Nāzük-ter olur ḫayli pesīn naḳş-ı muṣavvir

6 Ey Ḫatm-i Rüsül sende gerek mühr-i nübüvvet
Şāyeste olur pençede çün ḫātime ḫınsır

7 Aḥkām-ı İlāhiyye'yi itdüñ bize taᶜlīm
Ey Ḫāce-i Kevneyn idüp īsār-ı cevāhir

8 Sensin sebeb-i ḫalḳ-ı ümem Mefḫar-ı ᶜĀlem
Ḫayru'l-Ḫalef-i Ādem ü Hādī vü Mübeşşir

9 Maḥbūb-ı Ḫudā mü'temen-i "in hüve illā"
Mażmūn-ı Hüdā vāḳıf-ı esrār u serāyir

10 Tebşīr-i feraḥ mālik-i ḥüsn-i "Ene emlaḥ"
Şāyān-ı "Elem neşraḥ" u Hādī vü Mübeşşir

11 Şīrāze-i īcād-ı güzīn ṣanᶜat-ı üstād
Şāh-ı kerem ü dād Ebū'l-Ḳāsım-ı Ḥāşir

12 ᶜUnvān-ı şeref besmele-i muṣḥaf-ı īcād
Ser-levḥa-i levḥ-i ezel ü faḫr-i maᶜāşir

XLIV Rızâyî, NM 1, yk. 32ª-33ª.

13 Zībende sehī-serv-i muṭarrā çemen-i feyż
Tābende meh-i bedr-i semāvāt-ı mefāḫir

14 Her saṭr-ı ezel pīş-i eger ḫāme-i taḳdīr
Tedbīr-i pesīn ʿaḳl-ı nuḫust Evvel ü Āḫir

15 Deryā-yı himem ebr-i nem-i dem-be-dem-i cūd
Yemm-i kerem-i feyż-resān menbaʿ-ı ṣādır

16 Ter feyżi ile şūre-zemīn-i emel-i dil
Ḫandān nem-i luṭfıyla gülistān-ı ḫavāṭır

17 Nāmıyla şeref-yāb-ı hüdā minber-i hestī
Kāmıyla semiyy mertebe-i ṣaḫre-i fāḫir

18 Reşḥ-i keremi lücce-i keştī-şiken-i ġam
Feyż-i himemi māye-i āzādī-i ḫāṭır

19 Rengīn gibi gül-berg-i ter-i bāġçe-i feyż
Şīrīn deheni maʿden-i ṣad-gūne nevādir

20 Ḫāk-i deri kuḥlu'l-baṣar-ı ehl-i baṣīret
Hem sūde-i elmās be-çeşm-i mütekebbir

21 Tedbīrine taḳdīr-i Ḫudā yār-i muvāfıḳ
Hem reʾy-i ṣavābıyla ḳażā hem-ser ü hem-sır

22 Gelmez dil-i dānāsına ālāyiş-i dünyā
Yek-müşt-i ġubār ola mı deryāyı mükeddir

23 Gūyā ki kütüb-ḫāne-i ʿizz ü kereminden
Eyyām-ı bahār oldı kemīn nüsḫa-i müzhir

24 Terkü'l-vaṭan-ı ʿālemi göstermek içün hep
Oldı ṭaraf-ı Yes̱rib'e devletle muhācir

25 Fikr eyle bu taʿbīri kim "En-nāsu yenāmu"
Olmış ṭutalum Yūsuf-ı Ṣıddīḳ-ı muʿabbir

26 Zī nāẓım-ı manẓūme-i iḥsān u ʿaṭā kim
Ednā es̱er-i fāḫiri terkīb-i ʿanāṣır

27 Zī ḳuvvet-i ḳudsiyye-i ḫayrü'l-beşerī kim
Bi'ṣetle ẓuhūr itdi nice mu'ciz-i bāhir

28 Bir naḫli hemān ġars idicek oldı ber-āver
Oldı şu ḳadar himmet-i bālā-teri müs̱mir

29 Hep ḥāżır olan teşneleri eyledi irvā
Destinden olup āb-ı firāvān mütekāṭir

30 Hep sūr-ı sürūr añlar idi cümle-i aṣḥāb
Devletle ḳaçan eylese taḥrīr-i 'asākir

31 Gördükde hemān mu'ciz-i elfāẓ-ı güzīnin
Teslīm ü s̱enā itdi nice şā'ir ü sāḥir

32 Nüh-tūde-i eflāk güẕer-gehde nişāndur
Şāh-ı rüsül oldı ṭaraf-ı 'arşa ki 'ābir

33 Bu vaż'a sipās eylediler ehl-i semāvāt
Nāḳūs yirine idicek vaż'-ı menābir

34 Oldı şeh-i saṭranc-ṣıfat ḳālıb-ı bī-rūḥ
Ḳahr ile nice pādişeh-i kec-rev ü cābir

35 Bī-külfet ü nāzükdür o deñlü bu ġazel kim
Erbāb-ı dile itmedi teklīf-i ẓevāhir

36 Būyiyle olur pençe-i dil-sūḫte-i 'āṭır
Zülfinden olur ḥāṣılı cem'iyyet-i ḫāṭır

37 Çīninden olur 'ārıż-ı pür-tābı nümāyān
Ol zülf-i ḫam-ender-ḫam imiş leyle-i muḳmir

38 Naḳd-i dili taḥṣīle idüp tīġi ḥavāle
Çeşm-i siyeh-i pür-fiteni eyledi nāẓır

39 Mümkin ola mı 'āşıḳ-ı āşüfteye ṣıḥḥat
Mādām ola ol çeşm-i siyeh ḫaste vü fātir

40 Ḥall eyleye müşkillerüm ey Ḫāce-i 'Ālem
Ḫāk-i derüñe eyleyeyin 'arż-ı ḫavāṭır

41 Ḥāl-i dilümi ʿarż ideyin münkesirāne
İḥsan yeter ḫāṭır-ı meksūruma cābir

42 Eyler yine hep cābir-i iḥsān-ı mükāfāt
Evżāʿ-ı zamāna ṭutalum oldı mükessir

43 Şimdi benüm ol dil-siyeh-i cürm ü maʿāṣī
Maḥrūm-ter ü der-be-der ü mücrim ü ḳāṣır

44 Dil pür-emel ü gūş be-efsāne-i dünyā
Cān pür-heves-i nev-be-nev ü sūḫte-ḫāṭır

45 Teb-lerze-i endūh u ḫaṭādan mütezelzil
Hem meşreb-i pür-nefs ü hevādan mütekeddir

46 Erbāb-ı ẓevāhirle idüp baḥs̱ ü cidāli
Hem-vāre ben itmekdeyin ircāʿ-ı żamāyir

47 Dil-beste olup ẓāhir-i aḥvāl-i cihāna
Pā-bend ola lāyıḳ mı baña böyle ẓevāhir

48 Tāb-ı ġam ile rişte-i ġam oldı güsiste
Eşküm dökülür çün dür-ı ʿıḳd-ı mütenās̱ir

49 Luṭf eyle biraz ḥāl-i RIŻĀYĪ'ye naẓar ḳıl
Ey kāşif-i her müşkil-i müstaḳbel ü ġābir

50 İtseñ n'ola ilbās-ı **libās-ı veraʿ** u zühd
Oldum hele ben ḫayli hevādan müteʾes̱s̱ir

51 Çok vefḳ-i murād üzre döner çarḫ-ı cefā-kār
Yek-ẕerre-i nāçīz-ter-i luṭfuña dāʾir

52 Dil ḥabb-ı ṣafā-perver-i ḥubb eyledi taḥṣīl
Çün ehl-i sülūk itmedi iʿdād-ı ẕeḫāyir

53 Vaḳf eylemişem medḥüñe ser-māye-i ʿömri
Budur emelüm Ḥażret-i Ḥaḳḳ nāẓır u ḥāżır

54 Hem-vāre senüñ ṭāʾif olup beyt-i s̱enāñı
Hindū-yı ḳalem Kaʿbe-i naʿtında mücāvir

55 Mercūdur olam mažhar-ı iḥsān-ı cemīlüñ
Mīzānumı itdükde girān-bār kebāyir

56 Ṣanma burada ḫāmeyi ben eyledüm īḳāf
Oldum yāḫūd evṣāf-ı kemālinde muḳaṣṣir

57 Gūş eyleyecek naᶜt-ı kemālāt-ı güzīnin
Der-ḥayret ü engüşt-gezān oldı muḫābir

58 ᶜArż eyle biraz tuḥfe-i tevḥīd ü ṣalātuñ
İkṡārı ḳo söz çünki ekābirde olur bir

59 Hem-vāre Cenāb-ı Aḥad'uñ saḥb-ı ṣalātı
Ol ravża-i pür-nūra ola fāyiż ü māṭır

(Mefᶜūlü Mefāᶜīlü Mefāᶜīlü Faᶜūlün)

XLV

KAṢĪDE-İ HĀŞİMĪ DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ MUḤAMMEDÜ'L-
ʿARABĪ ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Yā Resūla'llāh çü sensin ṣadr-ı bedr-i kā'ināt
Mefḫar-i peyġamberān u maẓhar-ı ẕāt u ṣıfāt

2 Ḳaşlaruñ "Nūn Ve'l-Ḳalem"dür "Sūre-i Kevẟer" lebüñ
Ṣaçlaruñ "Ve'l-Leyl" ü ḫaddüñ noḳṭa-i "Ve'n-Nāziʿāt"

3 Sensin ol maḳbūl-i Ḥażret sensin ol sulṭān-ı dīn
Muṣḥaf-ı ḥüsnüñle ẓāhir āyet-i "Ve'n-Nāşiṭāt"

4 "Ḳābe ḳavseyn"e irişdüñ oldı miʿrācuñ tamām
Sırr-ı "Sübḥān elleẕī"den ṭoldı ḳalbüñ vāridāt

5 Meh cebīnüñ ġurra-i ser-levḥa-i ʿarş-ı berīn
Gün yüzüñ "Ve'ş-Şems" ü ḫaṭṭuñ āyet-i "Ve'l-ʿĀdiyāt"

6 Sen ne maʿdin gevherisin bilsem ey dürr-i yetīm
Mürdeye cānlar bağışlar sözlerüñ āb-ı ḥayāt

7 Kākül-i ʿanber-şemīmüñ ḫōş-ṣafā-yı dil-güşā
Sünbül-i firdevse beñzer kim ṣaçılmışdur zübāt

8 Olmasañ sen yaradılmazdı eyā Maḥbūb-ı Ḥaḳ
Nüh-felekle heşt-cennet heft-zemīn ü şeş-cihāt

9 Ol benān-ı muʿciz-āẟāruñ ki şaḳḳ itdi ḳamer
Ṣad hezārān āferīnler ẕī-ʿacāyib muʿcizāt

10 Yidi kez ṭolandı Kaʿbe dāmenin bedr-i münīr
Gördiler ḥāżır ṭurup hep mü'minīn ü mü'mināt

11 Didi sensin yā Muḥammed çünki Ḫatmü'l-Mürselīn
Saña Ḥaḳ'dan nāzil oldı "Sūre-i Ve'l-Mürselāt"

12 Kaʿbe ḳapuña yüzin sürdi Ṣafā vü Merve hem
Cūşa geldi mā-i Zemzem āb-ı Ceyḥūn u Furāt

XLV Hâşimî, NM 1, yk.99^a-100^a.

13 Ka'be'yi fetḥ itdügüñ dem ey Emīn-i genc-i Ḥaḳ
Cümle bütler bāṭıl oldı yıḳılup Lāt u Menāt

14 Sen ne burcuñ māhısın kim Cebre'īl peykūñ senüñ
"Ṭarfatü'l-'ayn" içre irdi Sidre'den açup ḳanat

15 Sensin ol mīr-i şerī'at yā imāme'l-mürselīn
Ma'din-i luṭf u mürüvvet menba'-ı ṣıdḳ u ṣıfāt

16 Rūz-ı maḥşer saña ḳalmışdur şefā'at yā Resūl
Sen Şefī'ü'l-Müẕnibīn'sin ümmetüñ gerçi 'uṣāt

17 Bir ḳoyunla üç biñ aṣḥābı ṭoyurduñ serverā
Cābir evinde o gün gösterdüñ evlā mu'cizāt

18 Ālüñe evlāduña aḥbābuña etbā'uña
Çār-yār-i bā-ṣafāya biñ selām u biñ ṣalāt

19 Yār-i evvel Ḥażret-i Ṣıddīḳ Ebū Bekr-i Velī
Varını beẕl eyledi āḫir bulup bāḳī necāt

20 Hem ikinci yāridür ol kim emīrü'l-mü'minīn
Şāh-ı 'ādil Ḥażret-i Fārūḳ sulṭān-ı ġuzāt

21 Pes üçinci yāridür 'Osmān-ı Ẕi'n-Nūreyn anuñ
Ṣāḥib-i ḥilm ü ḥayā vü gevher-i baḥr-i necāt

22 Çār-yāridür anuñ zīrā 'Aliyyü'l-Murtażā
Āb-ı rūy-ı evliyā ser-çeşme-i āb-ı ḥayāt

23 "Hel etā" şānında nāzil olduğın bildük yaḳīn
"Lā fetā illā 'Alī"den nuṭḳa geldi mümkināt

24 Şīr-i Yezdān şāh-ı merdān sırr-ı Sübḥān u velī
Pençe-i Ḫayber-güşāsından 'adūlar oldı māt

25 Yidi kez yüz biñ çerisin ḳayserüñ bozdı o gün
Ẕī-velāyet ẕī-kerāmet ẕī-mu'īn-i beyyināt

26 Ẕü'l-fiḳāre tu'me oldı nice biñ a'dā-yı dīn
Düldül'in yüzdürdi ḳana sanki Ceyḥūn u Furāt

27 Sevmeyen ol şeh-süvārı görmedi cennet yüzin
Ḳaldı nār içre muḫalled oldı yiri esfelāt

28 Ol iki pākīze gevher gūş-vār-ı ʿarş imiş
Böyle yazmışlar e'imme böyle naḳl itdi ruvāt

29 Ḥaydar'uñ evlādını zehr ile ḳıldılar şehīd
Öz ḳarīnüñ yaḳdı cānın āteş-i āb-ı Furāt

30 Ẕī-muḫannes̱ nā-müselmān ẕī-cehennem itdiler
Kerbelā naṭʿında ol şāha sürüp fi'l-cümle at

31 Bir içim ṣu isteseñ menʿ eylemez ḥāşā yehūd
Bunlaruñ itdigüñ itmez ʿābid-i aṣnām-ı Lāt

32 Dūr olup raḥmetden oldılar baʿīd-ender-baʿīd
ʿAmr-ı naḫs u Şemr ü ʿAbdu'llāh Yezīd-i bed-ṣıfāt

33 Dest-gīr ol HĀŞİMĪ'ye yā Resūl-i Hāşimī
Cürmi bī-ḥad bī-şumār başından aşdı seyyi'āt

34 Ġarḳ-ı ʿiṣyān olmışumdur yā Ḥabīb-i Kibriyā
Sen iriş feryāduma ey sāḥil-i baḥr-i necāt

35 Yā İlāhī cürmini ʿafv eyle ʿāsī ḳullaruñ
Cümlesin cennetlik eyle ellerine vir berāt

36 Ḳıl teraḥḥum yā İlāhī bir bölük ʿācizlere
İḥtiyācuñdur ḳamu hep mü'minīn ü mü'mināt

37 Ṣabr-ı Eyyūb ḫüzn-i Yaʿḳūb ṣıdḳ-ı Yūsuf ḥaḳḳıçün
Āyet-i "Sebʿa'l-Mes̱ānī" "Sūre-i Ve'z-Zāriyāt"

38 Hūd u Ṣāliḥ İbni Meryem ḫūn-ı Yaḥyā ḥürmeti
Ḳıl Muḥammed ümmetine rūz-ı maḥşer iltifāt

39 Bir avuç ṭoprağı ġarḳa virse baḥr-i raḥmetüñ
Eksilür mi pādişāhum yā irer mi nāḳıṣāt

40 Yā İlāhī ol ġarībi eyle ḳulluġa ḳabūl
Sensin anuñ pādişāhı ey Ḫudā-yı Kā'ināt

41 Görsün ol bī-çāre yarın cennet ü dīdāruñı
Sen ʿaṭā ḳıl ḥūr u ġılmān u ḳuṣūr-ı ʿāliyāt

42 Āl-i Aḥmed ḥürmetiyçün yā İlāhe'l-ʿĀlemīn
Cürmini ʿafv eyle anuñ ḳılma yirin esfelāt

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XLVI

KAṢĪDE-İ ḪAYLĪ DER-NAʿT-I SULṬĀN-I SERĀ-PERDE-İ "ḲĀBE ḲAVSEYN" NEBİYY-I MUḪTEREM ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Vechi var teşne-i āb-ı keremüñ olsa cihān
Ki yüzüñ ṣuyına ḫalḳ oldı senüñ kevn ü mekān

2 Bildi çün ḫilḳatine bāʿiṣ olan ẕātuñdur
Oldı ser-geşte o şevḳ ile sipihr-i gerdān

3 Sensin ol Nūr-ı Hüdā kim iki ednā ẕerreñ
Biri māh oldı cihāna biri mihr-i raḫşān

4 Sensin ol şemʿ-i şebistān-ı Ḫudā kim Cibrīl
Oldı pervāne-ṣıfat şevḳüñ ile raḳṣ-künān

5 O meh-i burc-ı şerefsin ki şeb-i mevlūduñ
ʿIyd-ı nevrūz gibi ḳıldı cihānı şādān

6 Odur ol şeb ki cihān buldı żiyā nūruñdan
Daḫi gün ṭoġmadan ey mihr-i sipihr-i ʿirfān

7 Odur ol şeb ki olup nūr-ı cemālüñ peydā
Dīdeden eyledi āteş-gede-i küfri nihān

8 Odur ol şeb ki virüp dehre vücūduñ revnaḳ
Ḳıldı dünyā yüzini reşk-i bihişt-i Rıḍvān

9 Odur ol şeb ki olup ḳalb-i eḥibbā maʿmūr
Ṭāḳ-ı Kisrā dil-i aʿdā gibi oldı vīrān

10 Nice reşk eylemesün cennet o şeb dünyāya
Ki senüñ kūyuña ʿazm eyledi ḥūr u ġılmān

11 Bir ʿaceb zelzele ṣaldı ḳademüñ ʿāleme kim
Ser-nigūn oldı ṣanemler yıḳılup deyr-i muġān

XLVI Haylî, NM 1, yk. 14^{a}-15^{b}.

12 Görüp ol ḥāleti ammā ki nice müşrikler
Cehl ile eylediler ḥaḳḳuña çoḳ ẓann u gümān

13 Āyet-i raḥmet-i Ḥaḳ olduġuña münkir olup
Küfri ezber okudı nice ʿadū-yı nādān

14 Gördi kim bilmediler ḫalḳ-ı zamāne ḳadrüñ
Seni bildürmek içün indi zemīne Ḳur'ān

15 Sensin ol fāris-i meydān-ı maḥabbet ki ḳaçan
Ḥaḳ Resūl olduġuña istedi aʿdā bürhān

16 Māha parmaḳla işāret ḳılup itdüñ ẓāhir
ʿArṣa-i muʿcizede ṣanʿat-ı gūy u çevgān

17 Göricek şaʿşaʿa-i mihr-i kef-i pür-tābuñ
Sīne-çāk oldı o şeb şevḳ ile māh-ı tābān

18 Gösterüp devr-i ḳamerde nice yüzden iʿcāz
Eyledüñ gün gibi ʿālemlere ḥaḳ dīni ʿayān

19 Maẓhar-ı mevhibe-i nūr-ı Ḫudā'dur ẕātuñ
Cümle eşyāya olursañ ne ʿaceb feyż-resān

20 Olduġıçün ʿaraḳ-ı cebhe-i pür-tābuñdan
Ḥaşre dek gülleri oldı bu cihānuñ ḫandān

21 Çeşm-i nergisde degüldür ḳaṭarāt-ı şeb-nem
Güle bu luṭfı görüp oldı ḥasedden giryān

22 Ḥaddi yoḳ ḳangı birin medḥ eyleyem muʿcizenüñ
Vire mi ḳaṭre-i nāçīz ġınā-yı ʿummān

23 Bā-ḫuṣūṣ ol şeb-i miʿrāc-ı dem ü vuṣlat kim
İdemez kimse anı ʿaḳl ile tafṣīl ü beyān

24 Nice taḳrīr ideyüm anı degüldür ḥaddüm
Varmaz ol rütbeye zīrā ki ʿuḳul-i insān

25 Seni medḥ itmege yoḳ bende kemāl-i ḳudret
Eyledüm ḥaḳḳ-ı edāda bilürem çoḳ noḳṣān

26 Ḳalma eksikligüme sen benüm ey bedr-i münīr
Çünki yoḳdur kerem u luṭfuña ḥadd u pāyān

27 Çār-yārüñ daḫi vaṣfında girüp meydāna
Esb-i ṭab'a dilerim eyleyem irḫā-yı 'ınān

28 Ḳādir oldukça n'ola anları da vaṣf itsem
Virdiler şer'üñe zīrā ki nice revnaḳ u şān

29 Yār-i ġāruñ olan ol Ḥażret-i Ṣıddīḳ-i 'Atīḳ
N'ola olduysa ṣadāḳatla güzīn-i aḳrān

30 Cümleden evvel idüp dīnüñi taṣdīḳ ü ḳabūl
Ṣıdḳ-ı pāki aña oldı sebeb-i istiḥsān

31 Ma'din-i 'adl ü kerāmet 'Ömer-i Fārūk'uñ
Devr-i 'adlinde cihān bulmış idi emn ü amān

32 Yed-i ṭūlāsını gör kim nice günlük yoldan
Dīde-i Ḳayser'e bir demde irişdürdi benān

33 Menba'-ı 'ilm ü ḥayā Ḥażret-i Ẕü'n-Nūreyn'üñ
Şöyle naḳş olmış idi levḥ-i dilinde Furḳān

34 Mülk-i şer'üñde virüp ḳā'ide-i şer'a niẓām
İtdi ādāb ile tertīb-i kelām-ı Sübḥān

35 Fātiḥ-i Ḫayber olan Ḥaydar-ı Kerrār'uñ ise
Zehresin ḫaṣmın iderdi ḳılıcı āb-ı revān

36 Ne kerāmet ne vilāyet ne şecā'atdür kim
Ṭıfl iken ejderi çāk itdi o şīr-i ġarrān

37 Kişver-i şer'-i şerīfüñde sarāy-ı dīne
Anlar olmışlar idi pādişehüm çār-erkān

38 Bu ḳadar ḳuvvet u ḳudretle yine her birisi
Bendedür ḥażretüñe anlara sensin sulṭān

39 Ey Resūl-i S̱aḳaleyn ey meh-i bedr-i kevneyn
Sensin ol eşref-i maḫlūḳ u Ḥabīb-i Raḥmān

40 Dür-i yektā ise de yirlere geçsün ol yaş
Ki senüñ ʿaşḳuñ ile olmaya gözden rīzān

41 Rūḥ-ı s̱ānī ise de odlara yansun ol ten
Ki revān eylemeye yoluña yüz şevḳ ile cān

42 Ben ne ḫākem ki seni medḥ idem ey gevher-i pāk
Ġarażum ḥālümi ʿarż eylemedür saña hemān

43 Benem ol bādiye-peymā-yı beyābān-ı heves
Benem ol sākin-i peyġūle-i dār-ı ʿiṣyān

44 Ki ne ser-menzil-i maḳṣūda irişdi rāhum
Ne ḳarar itmeye bir gūşede oldı imkān

45 Bezm-i ʿālemde dilüm olmadı hergiz ḫālī
Heves-i lāzime-i ʿayş u ṭarabdan bir ān

46 Her ḳaçan vaḳt-i namāz olsa ḳomaz kim irişe
Dem-be-dem naġme-i ney gūşuma gülbāng-ı eẕān

47 Ābdest almaġa varmaz elüm ammā gönlüm
Ṣu gibi olmadadur kūy-ı ḫarābāta revān

48 Oldı maʿlūm namāza ne ḳadar yüz yuduġum
Rūz-ı ṣavm eyledügüm kārı da tutmam pinhān

49 Ḥırṣum ol deñlü ki eyyām-ı ṣıyām irdükde
Bir dilim nān görinür baña hilāl-i ramażān

50 Almayam destüme şimdengirü peymāne diyü
İtsem inṣāfa gelüp cān ile ʿahd ü peymān

51 Derd-i ser ḥāṣıl idüp isterüm olduḳda ṭabīb
Umaram tā ki diye derdüñe meydür dermān

52 Ayaġum meykede yolında elümde sāġar
Dilde yoḳ ẕerre ḳadar ḫavf-ı Ṣırāṭ u Mīzān

53 Nic'olur keffe-i mīzāna ḳonursa ḥālüm
Bezm-i ʿiṣyānda o nūş eyledügüm rıṭl-ı girān

54 Ben ne ḥāletle ḳoyam kendümi ümmet yirine
Ḳuluñam diyem eyā pādişeh-i Sidre-mekān

55 Ḳılmadum sünnetüñüñ biñde birisin icrā
İtmedüm bir kez itāʿat ne ki ḳılduñ fermān

56 Heves-i mūy-ı miyān ile bütān-ı dehrüñ
Tār-ı zühd ü ʿamelüm gerçi degüldür çesbān

57 Bir ḳılın rişte-i ümmīdümüñ ammā ki yine
Ne ḳadar ḳılsa keş-ā-keş ḳıramaz ʿālemiyān

58 Göricek bunca hevā vü hevesi başumda
İttifāḳ itseler ıṣlāḥuma zühhād-ı zamān

59 Müşkilüñ var ise ḥall eyleyelüm gel diseler
Gelmez illā dilüme ʿuḳde-i zülf-i ḫūbān

60 Niye ḳaṭʿ eylerüm ümmīdümi luṭf-ı Ḥaḳ'dan
Ki senüñ gibi şefīʿüm var eyā Faḫr-i Cihān

61 Dergehüñde umaram tā ki geçe maḳbūle
Yazıla nāme-i aʿmālüme āḫir ʿunvān

62 İtmedüm şimdiye dek gerçi ki ẕikr ü tesbīḥ
Bāri şimdengirü naʿtın ideyüm vird-i zebān

63 Benem ol ʿāciz ü bī-kes ki ayaġuñ tozına
Eli boş geldüm ümīd eyleyü luṭf u iḥsān

64 Bir yeşil yapraġa mālik degülem dünyāda
Ki saña lāyıḳ ola ey gül-i gülzār-ı cinān

65 Degülem nesneye ḳādir getürem ḥażretüñe
Aña ḳādir idüm ancaḳ ki getürdüm īmān

66 Ḥażretüñden senüñ ey Ḥāfıẓ-ı dīn-i ümmet
Ṣon nefesde dilerüm anı bi-ḥaḳḳ-ı Yezdān

67 Beni tenhā ḳomayup ḥıfẓ idesün īmānum
Melekü'l-mevt gelüp ḳaṣd idicek almaġa cān

68 Ṭuymaya cān-ı żaʿīfüm sekerāt-ı mevti
Olmayam nūş idicek cām-ı memātı sekerān

69 Ola şol nesne ki ʿāṣīlere dā'im dūş-vār
Anı ḪAYLĪ ḳuluña ḳıl keremüñden āsān

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

XLVII

DER-NAʿT-İ SEYYİD-İ KÂ'İNÂT ʿALEYHİ EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVÂT

1 ʿUḳde-i ser-rişte-i râz-ı nihânîdür sözüm
Silk-i tesbîḥ-i dür-i "Sebʿa'l-Meṡânî"dür sözüm

2 Bir güherdür kim naẓîrin görmemişdür rûzgâr
Rûzgâre ʿâlem-i ġayb armaġanıdur sözüm

3 Rûzgâr iḥsânumı bilmiş benüm yâ bilmemiş
ʿÂleme feyż-i ḥayât-ı câvidânîdür sözüm

4 Ehl olan ḳadrin bilür ben gevherüm medḥ eylemem
ʿÂlemüñ sermâye-i deryâ vü kânıdur sözüm

5 Bî-ʿaraż bir cevher-i ṣâfîdür ammâ muttaṣıl
Ehl-i ṭabʿuñ zîver-i tîġ u sinânıdur sözüm

6 Yaʿnî kim endîşe-sencân-ı cihânuñ dâyimâ
Hem ṣarîr-i kilki hem vird-i zebânıdur sözüm

7 Bir benüm gibi ciger-dâr ehl-i ṭabʿ olmaz daḫi
Cevher-i tîġ-ı ḳażâ-yı nâgehânîdür sözüm

8 Ġamze-i dilber n'ola reşk eylese endîşeme
Ḥırz-ı bâzû-yı dil-i ṣâḥib-ḳırânîdür sözüm

9 Ol ḳadar pür-şîvedür gûyâ ki bikr-i fikrümüñ
Ġamze-i merd-efgen-i nâ-mihribânîdür sözüm

10 Ol ḳadar dil-dûzdur gûyâ ki bir şûḫ âfetüñ
Nâvek-i müşgîn kemân-ı ebruvânıdur sözüm

11 Âyet-i "nûn ve'l-ḳalem"dür Muṣḥaf-ı sînemde yâ
Rüstem-i endîşemüñ tîr ü kemânıdur sözüm

XLVII Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müzesi Ktp., Nu:2411, yk. 3^b-4^b.

12 Bir gülistāndur ḫayālüm dil şüküfte bülbüli
Ol gülistānuñ laṭīf āb-ı revānıdur sözüm

13 Bir şebistāndur devātum ḫāme zengī ḫādimi
Ol şebistānuñ ʿarūs-ı dil-sitānıdur sözüm

14 Āferīniş ṭūṭī-i endīşeme bir dāmdur
Kim o dāmuñ dāne-i pür-imtinānıdur sözüm

15 Kimse inkār idemez māhiyyet-i endīşemi
Ehl-i reşküñ nüsḫa-i ʿıḳd-ı lisānıdur sözüm

16 Āfet-i ʿaynü'l-kemāl-i reşk kār itmez baña
Defʿ-i zaḫm-ı çeşm-i Ḫallāḳ-ı Maʿānī'dür sözüm

17 Ḫāk-i pāyüm sürme eylese ʿaceb mi rūzgār
ʿUnṣur-ı rūḥ-ı Kemāl-i Iṣfahānī'dür sözüm

18 İşte Ḫallāḳ-ı Maʿānī şimdi geldi ʿāleme
Gūş idüñ āsārını kim tercemānıdur sözüm

19 Ṣoñra gelsem dehre Ḫallāḳ-ı Maʿānī'den n'ola
Ḳālıb-ı ḫuşk-ı ḫayāle rūḥ-ı sānīdür sözüm

20 Nüktede ʿālem ḥarīf olmaz baña gūyā benem
Her ne söylersem cevāb-ı "len terānī"dür sözüm

21 Her ne söylersem ḳażā mażmūnını isbāt ider
Anı bilmez ki ḫiṭāb-ı imtiḥānīdür sözüm

22 Ben ne keşşāfem ne ṣāḥib-keşf ammā maʿnīde
Mū-şikāf-ı nükteḫā-yı āsumānīdür sözüm

23 Biñde bir maʿnāyı naẓm itmem yine bir lafẓ ise
Yoḳlasañ mecmūʿa-ı rāz-ı nihānīdür sözüm

24 Ḥāsid-i kec-rev ḫayāle rāst gelmezse n'ola
Ehl-i dil yārāna her dem yār-i cānıdur sözüm

25 Ben cihān-ārā şehenşāh-ı cihān-ı maʿnīyem
Sözlerüñ de pādişāh-ı kāmrānıdur sözüm

26 Dönse şemşīr-i ḫaṭībe n'ola şemşīr-i zebān
Mülk-i naẓmuñ ḫuṭbe-i emn ü āmānıdur sözüm

27 Ṭab'umuñ bir tercemān-ı ter-zebānıdur ḳalem
Ḫāmemüñ bir hem-zebān-ı nükte-dānıdur sözüm

28 Pāsbān olmış bir ejderdür ḳalem genc-i dile
Kim o gencüñ şeb-çerāġ-ı pāsbānıdur sözüm

29 Tā ṣabāḥ-ı ḥaşre dek biñ mübtelāyı mest ider
Bezm-i 'aşḳuñ neşve-i raṭl-ı girānıdur sözüm

30 Rind-i huşyārem ḫarābāt-ı maḥabbetdür dilüm
'Āşıḳ-ı her-cāiyem vaḥdet nişānıdur sözüm

31 Olalı Peyġamber-i Āḫir-Zamān'a na't-gū
Āb-ı rūy-ı ümmet-i āḫir-zamānīdür sözüm

32 Na't-i şāhenşāh-ı evreng-i nübüvvet kim anuñ
Feyż-i medḥiyle dilüñ cān-ı cihānıdur sözüm

33 Cān-ı 'ālem faḫr-i ādem Aḥmed-i Mürsel ki tā
Ḥaşr olunca na't-gūy u na't-ḫānıdur sözüm

34 Olalı ġavvāṣ-ı deryā-yı ḫayāl-i midḥati
Cevherī-i ṭab'umuñ zīb-i dükānıdur sözüm

35 Ol kadar el virdi ma'nā feyż-i evṣāfıyla kim
Gūyiyā miftāḥ-ı genc-i şāyegānīdür sözüm

36 Maşrıḳ-ı ṣubḥ-ı hidāyetdür şenāsıyla dilüm
Mihr-i ḳudsī-pertev-i kevkev-nişānıdur sözüm

37 Kevkev-efşān āfitāb olmazsa ger ol maşrıḳuñ
'Iḳd-i pervīn-i güsiste rismānıdur sözüm

38 Başlasam mi'rācını taḥḳīḳa āb u tāb ile
Gevher-i şehvār-ı gūş-ı Ümmü Hānī'dür sözüm

39 'Add olunmaz mu'cizātı ḥadden efzūn neylesün
Gerçi kim bir rāvī-i mu'ciz-beyānıdur sözüm

40 Gerçi ben dūrem cenābından hele şükrüm budur
Çihre-fersā-yı cenāb-ı āsitānıdur sözüm

41 NEFʿĪ'yem endīşe-i naʿtiyle oldum kām-yāb
Nā-murādān-ı cihāna müjdegānīdür sözüm

42 H̲āk-i pāy-i naʿt-gūyānem ki ʿarş-ı aʿẓamuñ
Z̲ikr ü tesbīḥ-i lisān-ı ḳudsiyānıdur sözüm

43 Şādkām oldum neşāṭ-ı feyż-i naʿt-i pāk ile
Şimdiden ṣoñra duʿā-yı şādmānīdür sözüm

44 Tā ki maʿnā-yı laṭīf ü lafẓ-ı reng-āmīz ile
Rūzgāruñ bir dil-ārā dāstānıdur sözüm

45 Her dem endīşemden olsun rūḥına yüz biñ selām
ʿArşa dek īṣāle peyk-i rāyegānīdür sözüm

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

XLVIII

NAʿT-I SEYYİD-İ KĀ'İNĀT
ʿALEYHİ EFḌALÜ'Ṣ-ṢALAVĀT

1 Levḥa-i nūr-pāş-ı nüh-cedvel
Āḫirīn resm-i nüsḫa-i evvel

2 Noḳṭa-i evvelīn-i ḫāme-i cūd
Mebde'-i ḫaṭṭ-ı ḫōş-liḳā-yı vücūd

3 Mihr-i pür-nūr-ı ʿālem-i esbāb
Feyż-baḫş-ı eşiʿʿa-i ervāḥ

4 "Lī-maʿallāh" taḫtınuñ şāhı
"Ḳābe ḳavseyn" burcınuñ māhı

5 Nüsḫa-i heft-cilde dībāce
Faḫr-ı kevneyn Ḥażret-i Ḫāce

6 Şāh-ı Yes̱rib sülāle-i Hāşim
Māh-ı Ümmü'l-Ḳurā Ebū'l-Ḳāsım

7 Nāmı Aḥmed Ḥabīb-i Rabb-i Vedūd
Muṣṭafā vü Muḥammed ü Maḥmūd

8 Lücce-i cemʿa kevni ġarḳ itdi
Maḳsem-i çeşme oldı farḳ itdi

9 Nūrdan ḫalḳ olındı ser-tā-pā
Ẓulmet-i sāye yaraşur mı aña

10 Ẓulmet-i kevni eyledi zā'il
Nice yaḳlaşsun aña ẓulmet-i ẓıl

11 İçmedi gitdi ol kerem kānı
Ḳarañulıḳda āb-ı ḥayvānı

XLVIII Turgut Karacan, Nev'îzâde Atâyî, Heft-Hân Mesnevîsi, Ankara, 1974, s.122-126.

12 Ẓulmete mā'il olmaḳ ile midād
İtmedi ṣafḥa üzre resm-i sevād

13 Yazmadı ṣafḥaya ḫaṭ-ı fāḫir
Eliñüñ gölgesi degül ẓāhir

14 Ḳalem engüştine olur mı be-hem
Naḫl-i pür-bāra aşlanur mı ḳalem

15 İtmedi devlet-i cihānı penāh
Felege arḳa virmedi ol māh

16 Faḳr ile şāh-ı kām-yāb oldı
Ḫādim-i ḫaymesi seḥāb oldı

17 Sāyebān oldı ebr ol pāke
Gūyiyā sāye ṣaldı eflāke

18 Ḫāk-dān-ı zemīn-i pür-elvān
Ḳaṣr-ı cāhında kāse-i reyḥān

19 İtdi tertīb her ḳaçan ki ḫāmis
Ḳıldı ṣaff-ı melā'ike taḫmīs

20 Ṣafları başḳa bir sevād oldı
Ṣaṭr-ı miʿrāc-ı müstezād oldı

21 Meh gibi itdi ʿālemi rūşen
Rūz-ı Bedr āyine siperlerden

22 İtdi bir muşt-ı ḫāk ile iṭfā
Āteş-i tīz-i ḫasmı rūz-ı veġā

23 Ādem'e oldı nūr-ı pīşānī
Pīş-rev ḳıldı ʿāleme anı

24 Nūr-ı fānūs-veş olup raḫşān
Ḳıldı Nūḥ-ı Neciyy'i keştī-bān

25 Olıcaḳ zīr-i ebruvān-ı Ḫalīl
Oldı miḥrāba nūrdan ḳandīl

26 Ṭālib-i feyż-i ḥikmet-i Mūsā
Cān-sipār-ı maḥabbet-i ʿĪsā

27 Ḫıżr kim maʿrifet-şiʿār oldı
Ḫān-ı fażlında āb-dār oldı

28 ʿĀlemüñ server-i yegānesidür
ʿArş u kürsī kitāb-ḫānesidür

29 Ġurre-i meh rikāb-dārıdur
Feyż-i ḳudsī kitāb-dārıdur

30 Geldi Ḳur'ān ile berīd-i Ḫudā
Ḫāceye ṭıfl-ı levḥ-ḫān-āsā

31 Māhı şaḳḳ eyledi Nebiyy-i Celīl
Nitekim ṣadrını anuñ Cibrīl

32 Muʿcizine delīl ararsa debīr
Māh ider müddeʿāmızı tenvīr

33 Burc-ı ḳadrinde heft-seyyāre
Yidi seyyāḥ-ı dehr āvāre

34 Cümle-i enbiyādan efḍaldür
Ekmel-i evliyā-yı kümmeldür

35 Oldı mānend-i noḳṭa-i per-gār
Gerdiş-i ḥalḳa-i dü-kevne medār

36 Cümleye ḫātime o serverdür
Ṣıfr evvel elif mu'aḫḫardur

37 Noḳṭalar gerçi görinür aḳdem
Ḫaṭda ammā elifdür aṣl-ı raḳam

38 Sübḥada çün imāme-i fāḫir
Oldı bu ʿuḳde evvel ü āḫir

39 Virdi ḥaḳḳā bu sübḥaya zīver
Çār-yār-i güzīn-i pāk-güher

40 Oldı üç bendi zerr-i ṣāfīden
Ḥażret-i Fāṭıma Ḥüseyn ü Ḥasen

41 Oldılar cümle ṣāf-ı ma‘nīye hum
Raḍıya'llāhu Rabbenā ‘anhüm

42 Cümlesi reh-nümā-yı ḫayr-ı sübül
Cümlesi rāz-dār-ı ḫatm-i rüsül

43 Oldı ol cem‘a şem‘-i pür-envār
Şeb-i esrāda keşf olan esrār

(Fe‘ilātün Mefā‘ilün Fe‘ilün)

XLIX

ḲAṢĪDE-İ CEVRĪ DER-NAʿT-İ MAḤBŪB-I ḪUDĀ NEBİYY-İ MÜCTEBĀ ṢALLAʾLLĀHU TAʿĀLĀ ʿALEYHİ VE SELLEM[1]

1 Ol ki ṣad fehm ü ḫıred bir sözinüñ mülzemidür
"Ene efṣaḥ" ḫaber-i muʿciz-i nuṭḳ u demidür

2 Ol ki bir nüktesi biñ cān u dili mest eyler
Maʿnī-i rāz-ı İlāhī suḫan-ı mülhemidür

3 Ḥabbeẕā nādire-pervāz-ı ḥaḳāyıḳ ki anuñ
Bezm-i taḥḳīḳinüñ erbāb-ı beyān ebkemidür

4 Ḥabbeẕā menbaʿ-ı ḥikmet ki zülāl-i suḫanı
Kaʿbe-i maʿrifetün āb-ı rūḥ-ı zemzemidür

5 Leb-i nuṭḳı ki odur çeşme-i rāz-ı taḥḳīḳ
Teşne-i āb-ı ḥayātı dil-i Ḫıżr'un femidür

6 Dil-i pāki ki odur cām-ı raḥīḳ-ı tevhīd
Nūş iden curʿasını ʿālem-i feyżün Cem'idür

7 Sırr-ı maʿnī ki dil ü ʿaḳla virür pīçiş ü tāb
Şāhid-i nüktesinüñ ṭurra-i ḫam-der-ḫamıdur

8 Nükte-i cān ki ṣalar ḥayrete Rūḥu'l-Ḳuds'i
Mebḥaṡ-i ḥikmetinüñ mes'ele-i mübhemidür

9 Buḳʿa-i "ʿallemhu" olsa n'ola kim medresesi
Dil-i dānāsı ḥarīm-i ḥikemüñ maḥremidür

10 Yaraşur aña Süleymān-ı ḥaḳīḳat dir isem
Ḫalḳa-i çarḫ benān-ı dilinüñ ḫātemidür

XLIX Cevrî, NM 1, yk.9a-9b; Hüseyin Ayan, Cevrî, Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, Erz. 1981, s.61-63.

1 Başlık NM 1.

5-NM 1.

11 Noḳṭa-i vaḥdete merkez dil-i feyyāżıdur
Bu gül-i gülşen-i taḥḳīḳdür ol şeb-nemidür

12 Ḳaṣr-ı bālā-yı ḥaḳīḳat ki ʿuḳūl-i ʿaşere
Ġurfe-i esfel-i kem-pāyesinüñ süllemidür

13 Ḫıred ol ḳaṣra ʿurūc eylemeye ḳādir ise
Anda seyr eylesün ol ẕāt kimüñ hem-demidür

14 Nā'il olsa bu ḳadar rütbe-i ʿulyāya n'ola
Ki o Maḥbūb-ı İlāhī rusülün ekremidür

15 Pādişāh-ı dü-cihān Aḥmed-i Mürsel ki anuñ
Midḥat-i ẕātı dilüñ maṣlaḥat-ı elzemidür

16 Eyleyen mertebesin ʿarş-ı berīnün ʿālī
Es̱er-i ḫurrem-i ʿizz-i şeref-i maḳdemidür

17 Felegüñ leyle-i ḳadri şeb-i miʿrācıdur
ʿĀlemüñ ʿıyd-ı hümāyūnı dem-i ḫurremidür

18 Eyledi mühr-i nübüvvetle cihānı tesḫīr
Enbiyā zümresinüñ anuñ içün ḫātemidür

19 Enbiyā cümle ṭufeylidür anuñ maʿnīde
Ṣoñra geldiyse n'ola cümlenüñ ol aḳdemidür

20 Maʿnī-i nüsḫa-i ẕātı ki odur sırr-ı ḫafī
Nükte-i ḥikmet-i rūḥ u ḳalemüñ müdġamıdur

21 Dili ol kişver-i pür-vusʿat-ı ḳudretdür kim
ʿĀlem-i ġayb u hüviyyet hep anuñ munżamıdur

22 Şerʿ-i müstaḥkemi kim dinmiş aña Ḥabl-i Metīn
ʿAḳl-ı Mecnūn-revişüñ silsile-i muḥkemidür

23 Ḥaşre dek dinimüñ erkānı n'ola ḳā'im ise
Ki anuñ nuṣrat-ı Ḥaḳ pāye-i müstaḥkemidür

11[a] merkez: hergiz NM 1.
21[b] ġayb u : ġayb-ı D.
23[b] -NM 1.

24 Ḫıżr oḳur ʿilm-i ledünnī dil-i dānāsından
Ol muḥaḳḳaḳ rusülün ekmelidür aʿlemidür

25 N'ola cārī ise mülk ü melekūta ḥükmi
Dü-cihānuñ o şeh-i aʿdelidür aḥkemidür

26 ʿArş u ferş olsa n'ola bārgeh-i ḳudretde
Mesned-i ʿizzetün ol pādişeh-i aʿẓamıdur

27 Eşref-i ḫalḳ-ı cihān olsa vücūdı ne ʿaceb
ʿĀlemün zübde-i mecmūʿ-ı benī Ādem'idür

28 Yoḳ naẓīri anuñ efrād-ı beşerde ancaḳ
ʿAḳl-ı küll cevher-i pākizesinüñ tev'emidür

29 Vaṣf-ı memdūḥ-ı İlāhī nice mümkin CEVRĪ
Naḳl-i feyż-i şeref-i medḥin iderseñ demidür

30 Müstaʿidd oldı anuñla nefeḥāt-ı rūḥa
Bikr-i fikrüm ki ḥarīm-i dilümüñ Meryem'idür

31 Eser-i muʿciz-i feyżiyle o bikrüñ ḥālā
Suḫanum nādire-ferzend-i Mesīḥa-demidür

32 Şevḳ-i medḥiyle dilüm āyīnedür kim anda
Görinen maʿnī-i ʿışḳın ṣuver-i ʿālemidür

33 İtse taʿrīfine ḫunyā-ger-i ṭabʿum āġāz
Çarḫı raḳṣa getüren naġme-i zīr u bāmıdur

34 Odur ol naġme-i dil-keş ki melekler anun
Kimi mesti kimi ḥayrānı kimi sermedidür

35 Dilüm ol mey-gededür neşve-i medḥiyle k'anuñ
Mest-i peymāne-i reşki felegüñ Edhem'idür

36 Ol şehüñ faḳr ile faḫr itdügini gūş ideli
Reddüm ehl-i keremüñ niʿmet-i pīş ü kemidür

24[a] -NM 1.
26[a] kudretde: kadrinde NM 1.
36[b] ni met: nismet D.

37 Ṭaʿn ider mālik-i dīnāra ġınā-yı ḳalbüm
Gerçi bu tekye-gehüñ müflis-i bī-dirhemidür

38 Dāġ urur sīne-i Zü'n-Nūn'a niẓām-ı ḳalemüñ
Ki derūnum güher-i ʿışḳ u maḥabbet yemidür

39 Rāżıyam fāḳḳadan amma beni āzürde iden
Sehv ile eyledügüm cürm ü ḫaṭānuñ ġamıdur

40 Yine memdūḥumı fikr eyleyicek şād olurın
Ki dil-i pür-keremi ʿāṭıfetün maḳsemidür

41 Derd-i ʿiṣyānuma dermānı ol eyler zīrā
Naẓar-ı merḥameti zaḫm-ı dilüñ merhemidür

42 Raḥm ider ḥāline mecrūhların ve'l-ḥāṣıl
Ol ṭabīb-i dil-i ʿālem rusülün erḥamıdur

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

38[a] kalemüm: alem D.
38[b] derunum: derenun D.

L

ḲAṢÎDE-İ FEHÎM DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ CENĀB-I RİSĀLET ṢALLAʾLLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM[1]

1 Mihr ü meh kim devr iderler ʿālemi her rūz u şeb
Devr-i nā-hemvār-ı eflāke gülerler rūz u şeb

2 Mihr ü mehle bu pelengī-hū sipihr-i kīne-cū
Bir ġazanferdür ġıdā eyler iki ser rūz u şeb

3 Mihre düşmendür meger meh kim hilāl ü bedrden
Gāh gürz eyler ḥavāle gāh ḫançer rūz u şeb

4 Mihr ü meh ṣanma felek bīm-i ḫadeng-i āhdan
Eksük itmez kellesinden iki miġfer rūz u şeb

5 Cirm-i mihr ü meh degül çarḫ üzre bir āyīnedür
ʿArż iderler dehre ḥüsnin iki dilber rūz u şeb

6 Mihr ü meh mi şuʿle-i dūd-ı dil-i ʿāşıḳ mıdur
Ney ki bu manẓūr olan cirm-i münevver rūz u şeb

7 Mihr ü meh ṣanma şerār-ı dūd-ı āh-ı ʿāşıḳān
Dāġ-dār itmekdedür eflāki yir yir rūz u şeb

8 Mihr ü māh-ı nev gibi zerd ü nizār-ı ʿışḳ olan
Çarḫı ʿĪsī-veş ider bālīn ü bister rūz u şeb

9 Mihr ü meh ṣanma şikār içün bu vaḥşet-gāhda
Bīşe-zārın devr ider iki ġazanfer rūz u şeb

L Fehîm-i Kadîm, NM 1, yk. 57b-58b; Tahir Üzgör, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, M.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış D.T. İst. 1975, s.114-118.

1 Başlık NM 1.

5a ayinedür: ayineden D.

7 -NM 1.

10 Mihr şāh-ı rūşenādur māh serdār-ı nücūm
Ḫayl-i aḫterden iderler cemʿ-i leşker rūz u şeb

11 Mihr ü mehle āsumān bir sīne-sūz abdāldur
Kim ṭurur pehlū-yı pür-dāġında aḫker rūz u şeb

12 Başını kes mihr ü mahun Zü'l-Fekar-ı ah ile
Saf-şikaf-ı düşmen ol manend-i Haydar rūz u şeb

13 Mihrine aldanma çarhun bakma şekl-i mahına
Perde-i çeşmünde de olsa musavver rūz u şeb

14 Mihr ü mehden eyleyüp peymāne rūşen-meşrebān
Raġmına eflākün eyler nūş-ı sāġar rūz u şeb

15 Mihr ü meh kim iki güldür zīnet-i gülzār-ı çarḫ
Çoḳ şeh-i devrāna oldı zīb-i efser rūz u şeb

16 Mihr ü mehle çarḫ-ı mīnā-fām bir baḥr oldı kim
İki nīlūfer virür ol baḥr-ı aḫdar rūz u şeb

17 Rūşen olsa mihr ü mehden de n'ola ol sine kim
Cilve-gāh ide anı dīn-i peyamber rūz u şeb

18 Ol peyamber kim żiyā-yı nūrıdur mihr ü mehi
Tīre-tīh-i tīregīden nūra rehber rūz u şeb

19 Mihr-i eflāk-i nübüvvet māh-ı evc-i ıṣṭıfā
Aḥmed-i Mürsel ki ʿālem naʿtın eyler rūz u şeb

20 Mihr ü mehden ṣanma feyż-i ḫāk-i pāyidür anuñ
Kim olur pīr-i sipihrüñ ceybi pür-zer rūz u şeb

21 Mihre ṭaʿn itse meh-i rūyı ʿaceb mi tā ebed
İtdi tenhā ʿālemi pür-nūr yekser rūz u şeb

---

10 -NM 1.
12[a] ah ile: tig ile NM 1.
15[b] zib-i efser: zib ü efser D.
18[a] mehi: mehe D.
19[a] evc-i: levh-i NM 1.
19[b] ki: kim NM 1.

22 Mihr ü māh-ı ʿadli olsa pertev-endaz-ı cihan
Tā ṣabāḥ-ı maḥşer olurdı berāber rūz u şeb

23 Görselerdi mihr ü meh ger şāhidān-ı ʿiṣmetin
Ḥacletinden olalardı ser-be-çāder rūz u şeb

24 Didüm eflāke nedür bu mihr ü meh-nām iki gül
Būy-ı feyżi itmede dehri muʿaṭṭar rūz u şeb

25 Didi mihr ü meh degüldür ravżasında ol şehüñ
Ḳudsiyān gerdān iderler iki micmer rūz u şeb

26 Mihr ü meh-rāya Ḫudāvendā Şefīʿa'l-Müẕnibā
Ey ki ḳalbüñdür cemāl-i Ḥaḳḳ'a maẓhar rūz u şeb

27 Cürm-baḫşa cirm-i mihr ü māhdan idüp siper
ʿÖẕr ider cürmin diler çarḫ-ı sitem-ger rūz u şeb

28 Sensin ol kim maẓhar-ı cūduñ olaldan mihr ü meh
Dehre ser-tā-ser olurlar sufre-güster rūz u şeb

29 Dehri ʿaks-i rūyuñ itdi feyż-yāb-ı mihr ü meh
Pāyüne itse n'ola īs̱ār-ı gevher rūz u şeb

30 Mihr ü māh itmezdi sırr-ı nūr-ı evvelden ẓuhūr
Devr-i ʿahdüñ olmasa eyyāma maṣdar rūz u şeb

31 Mihri döndürdüñ yolından māhı itdüñ sīne-çāk
Muʿcizātuñ söylenür kişver-be-kişver rūz u şeb

32 Ẓılluñı Ḥaḳ nūr-ı mihr ü mehde ḳıldı taʿbiye
Olmasa sāyen n'ola ey rūḥ-peyker rūz u şeb

33 Mihr ü māh olsaydı ebr-i ḳahruña maẓhar eger
Dehre göstermezdi yüz tā ṣubḥ-ı maḥşer rūz u şeb

34 Mihr ü māhıyla felek bir sā'il-i pür-ḥırṣdur
İki kāseyle cenābuñdan ider cer rūz u şeb

23[a] çader: ca der D.
27[a] ider: idüp NM 1.
29[a] ruyun itdi: nurun idüp D.

35 Ḥasret-i neẓẓāre-i mihr-i ruḫuñla meh gibi
Cüst ü cū eylerdi ẓulmātı Sikender rūz u şeb

36 Ḫuṭbene müştāḳ mihr ü meh degül tenhā hemān
Teşnedür pā-būsuña bu heft-minber rūz u şeb

37 Çihre-sāy-i ḫāk-i dergāhuñ olaldan mihr ü meh
Her biri feyżiyle eyler ḫāki gevher rūz u şeb

38 Nūr-ı mihr ü meh gibi kim ẓıllı eyler münhezim
ʿAskerüñ küffāra olmaḳda muẓaffer rūz u şeb

39 Mihr ü māha düşmen olmaġla ne var ḫuffāş-veş
Olsa bir köpek ne ġam Bū-Cehl-i kāfer rūz u şeb

40 Nūr-baḫşı mihr ü māh oldı nuḳāṭ-ı kilküñüñ
İtse naʿtüñ n'ola idrāk-i suḫan-ver rūz u şeb

41 Levḥa-i zer-kār-ı mihr ü māh-ı feyż-ās̱ārdan
Āyet-i naʿtün FEHĪM itmekde ezber rūz u şeb

42 Mihr ü meh-feyżā benem ol berḳ-i āteş-tāb ki
Feyż-i te's̱īri ḳażā ṭabʿumdan ister rūz u şeb

43 Şāʿir-i rūşen-ḫayālem mihr-tāb u meh-żamīr
Ġarḳ-ı nūr olmaz mı ol kim medḥün eyler rūz u şeb

44 Bu ḫuṣūṣa mihr ü māh iki güvāhumdur benüm
Kim cemālün mihridür ṭabʿumda mużmer rūz u şeb

45 Ḫāṭırum ābisten-i ṣad-mihr ü mehdür gerçi kim
Eksük olmaz çeşm-i ṭūfān-zādan aḫter rūz u şeb

46 Pertev-efrūz olsa yüz bin mihr ü meh ḫuşk eylemez
Ol ḳadar dāmān-ı çeşmüm olmada ter rūz u şeb

36[a] tenha : şaha D.
36[b] minber : kişver D.
39,40 -NM 1.
43[a] tab u: tab am D.
45[b] ahter: ahker D.
46[a] -efruz: -endaz D.

47 Eylemem te'sīr-i mihr ü māhdan şeḳvā faḳīr
Ġam yimem geçmekdedür ger ḫayr u ger şer rūz u şeb

48 Bu ḳaṣīdem çarḫ-ı maʿnī-nāmdur pür mihr ü meh
ʿĀlemi devr itmede bī-çarḫ u miḥver rūz u şeb

49 Muḫtaṣar eyle sözüñ ey dil çoġ olmaz mihr ü meh
Fāriġ ol taḥṣīl-i ḥāṣıldur mükerrer rūz u şeb

50 Tā ki mihr ü māhı örte geh küsūf u geh ḫusūf
Tā ki her-bār ola çün kāfūr u ʿanber rūz u şeb

51 Mihr ü mehden de olursa ḫāṭır-ı aʿdāñ ola
Çün sifālīn-pāre meksūr u mükedder rūz u şeb

52 Mihr ü meh devr eyledükçe ʿālemi her ṣubḥ u şām
Ṣad-selām olsun revān-ı pāküne her rūz u şeb

(Fāʿilatün Fāʿilatün Fāʿilatün Fāʿilün)

51b Çün : Çok D.

LI

NA'T-I ŞERÎF-İ MUHAMMED ṢALLA'LLĀHU 'ALEYHİ VE SELLEM

1 Ẓuhūr-ı kā'inātuñ ma'dinisin yā Resūla'llāh
Rumūz-ı "küntü kenz"üñ maḫzenisin yā Resūla'llāh

2 Beşer dinen bu 'ālemde senüñ ṣūretle şaḫsuñdur
Ḥaḳīḳatde hüviyyetde degülsin yā Resūla'llāh

3 Vücūduñ cümle mevcūdātı nice cāmi' oldıysa
Daḫi 'ilmüñ muḥīṭ oldı ḳamusın yā Resūla'llāh

4 Dehānuñ menba'-ı esrār-ı 'ilm-i men ledünnīdür
Ḥaḳāyıḳ 'ilminüñ sen maḥremisin yā Resūla'llāh

5 Ne kim geldi cihāna hem daḫi her kim geliserdür
İçinde cümlenüñ ser-'askerisin yā Resūla'llāh

6 Cihān bāġında insān bir şecerdür ġayriler yapraḳ
Nebīler meyvedür sen zübdesisin yā Resūla'llāh

7 Şefā'at ḳılmasan varlıḳ NİYĀZĪ'yi yoġ iderdi
Vücūdı zaḫmınuñ sen merhemisin yā Resūla'llāh

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

LI A.Dîvân-ı Niyâzî-i Mısrî,Mev.Müz.Ktp.Nu:2468,yk.36[a]; B.Dîvân-ı Niyâzî,Bulak,1257,s.69-70.

4[a] 'ilm-i : 'ulūm-ı B.

LII

KAṢĪDE-İ ʿAZĪZ DER-NAʿT-I SULṬĀN-I ENBİYĀ VE RESŪL-İ KİBRİYĀ ṢALLA'LĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

1 "Rūḥī fidāk" ey gül-i nev-reste-i ḥarem
Verd-i ruḫuñla oldı cihān ġayret-i irem

2 Pür-nūr kıldı ʿālemi ol ṭalʿat-ı münīr
Buldı kesād revnaḳ-ı bāzār-ı ṣubḥ-dem

3 Mıṣraʿ-ı ebruvānını yazduḳda itdi ḳaṣd
Üstād-ı ṣunʿ taʿmiye-i "nūn ve'l-ḳalem"

4 "Mā zāġ"dan kaḥīl o ġazālāne çeşm-i mest
Her laḥẓa gerçi ḫastedür ammā ki bī-saḳam

5 Tārāc ḳıldı kişver-i ṣabrı o ġamzeler
Zencīre çekdi ʿaḳlı o gīsū-yı ḫam-be-ḫam

6 Bir nuṭḳı biñ Mesīḥ-i revān-baḫşa cān virür
Āb-ı ḥayāt menbaʿıdur var ise o fem

7 Ḫāl-i siyāh-ı laʿl-i lebi noḳṭa-i vücūd
Mūy-ı miyānı nükte-i ser-beste-i ʿadem

8 Oldı şikest safḥa-i sīmīn sīneden
Āyīne-i Sikender ü mir'āt-ı cām-ı Cem

9 Hem-tā degül o naḫl-i ḳad-i dil-sitāna serv
Beñzer mi aña şīve-i reftārda ʿalem

10 Eflāk ü ḫāke besmele-i āferīniş ol
Ḫatmü'r-risāle fātiḥa-i nüsḫa-ı ḳıdem

LII Kara Çelebizâde Şeyhülislâm Azîz, Nu'ût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymâniye Ktp., Hamidiye, Nu:1210(NM 1); yk.49^b-50^b; Nu'ût-ı Nebeviyye Mecmûası, Cebeci İl Halk Ktp., Nu:312 (NM 3), yk.17^a-18^a.

3^b sun : -NM 3.

11 Fermān-verā-yı her dü-serā şāh-ı enbiyā
Sulṭān-ı h̲ıṭṭa-i ʿArab u kişver-i ʿAcem

12 Ey nūr-ı çeşm-i ʿālemiyān cāna yetmişem
Bir kerre bāġ-ı dīdeme h̲āb içre baṣ ḳadem

13 Ḥaylī dem oldı gülşen-i cāna ṭoḳunmadı
O lehçe-i nesīm-i revān-bah̲ş-ı z̲ī-selem

14 Girdāb-ı firḳatüñ beni ser-geşte eyledi
Āyā olur mı sāḥil-i maḳṣūda ben irem

15 Tā h̲āk-i pāye ferş-i niyāz eyleyüp yüzüm
Bu naẓm-ı bī-niẓām ile iʿlām-ı ḥāl idem

16 Ey dest-gīr-i h̲alḳ u muʿīn-i fütādegān
Ḳaldım ayaḳda irmez ise dāmen-i himem

17 Olmazsa ger benān-ı ʿināyet girih-güşā
Bulmaz güşād dilde olan ʿuḳde-i elem

18 Ey dīde aġla başuñ içün ḥāl-i zāruma
Cūy-ı sirişk cūş u h̲urūş eylesün çü yem

19 Yoḳdur elümde ʿaṭfe-i dāmān-ı ḥüsn-i ḥāl
Bī-behrelik naṣībüme düşmiş dem-i ḳasem

20 Dil h̲ānesine ḳonmadı żayf-ı h̲ayāl-i zühd
Ṭaʿāt-feżā-yı sīnede naṣb itmedi h̲ıyem

21 Girmez ḳulaġa pend-i ḥarīfān-ı ḥaḳ-şinās
Çün güş-ı hūş penbe-i ġafletledür aṣam

22 Dönmez gider mi ʿaşḳ-ı mecāzī ḥaḳīḳate
Lāyıḳ mıdur perestiş olunmaḳ dah̲i ṣanem

23 Gelmez mi yāduña ne içün h̲alḳ olunduġuñ
Tā ki hevā-yı nefs-i bed ü h̲iz̲met-i şikem

24 Bilmem ki ser-nüvişt ne yüzden ẓuhūr ider
Çıḳsa beyāża levḥ-i cebīnümdeki raḳam

25 İrmezse ger hidāyet-i Ḥaḳ rūz-ı bāz-ḫāst
Maḥşerde ḫalḳa ʿibret olur var ise benem

26 Var mı benüm gibi daḫi küstāḫ u bī-edeb
Ṭıflāne cünbişi ḳomaz irdi dem-i herem

27 Bir pāre uṣlan ey dil-i dīvāne ʿaḳla uy
Gūş eyle pend-i nāṣıḥı rīş-i sefīdi hem

28 Bend it miyān-ı cāna miyān-ı bend-i tevbeyi
Nām-ı şerīf-i Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a idüp ḳasem

29 Mir'āt-ı jeng-beste-i ḳalbi muṣayḳal it
Tā rū-nümā ola ṣuver-i şefḳat ü kerem

30 Olsun hemīşe ṣafḥa-i ruḫsār-ı zerd-fām
Ḫūn-ābe-i sirişk ile hem-gūne-i baḳam

31 Āh āteşiyle eyle dil āhenini germ
Eşk-i nedāmet ile ṣu vir aña dem-be-dem

32 Şāyeste-i sitāyiş-i taḥsīn olur aña
Āh ile müstezād ola manẓūme-i nedem

33 Saʿy it meded tedārik-i māfāta çāre gör
Feyyāż-ı Muṭlaḳ'uñ naẓar-ı raḥmeti eʿam

34 Red yoḳ sımāṭ-ı fażl-ı Ḫudā'da hemān iriş
Ḫān-ı kerīmdür ḳaṭı mebẕūldür niʿam

35 Ġafletde ḳalma bir zede-dāmen-i himmet ol
Bir menzil-i saʿādete irmek ise ehem

36 Ḥable'l-Metīn ü şerʿ-i mübīne tevessül it
Yitmez mi reh-nümā saña ol Hādī-i ümem

37 Ey cān ṭabībi itme teġāfül bu ḫasteden
Bī-tāb eyledi beni tāb-ı teb-i sitem

38 Dil-teşneyem şarāb-ı cevāb eyleme dirīġ
Feyż eylesün zülālini ol menbaʿ-ı kerem

39 Dem-beste olma ġonca-ṣıfat gül gibi açıl
Bülbül gibi terennüme gel eyle ḫōş-neġam

40 Yaʿnī peyām-ı ʿafv ile vir müjde-i necāt
Girdāba ṣaldı felek dili tünd-bād hem

41 Bī-çāre fehm olundı murād olma ġuṣṣa-mend
Olsun güşād cān-ı ḥazīn ü dil-i jedem

42 Ḥāşā ki ḥoḳḳa-i leb-i laʿlinde ola lā
El-ḥaḳ dehānıdur ṣadef-i lü'lü'-yi niʿam

43 Bāġ-ı keremde buldı nemā naḫl-i ḳāmeti
Serv-i ḳadi mekārim-i aḫlāḳda ʿalem

44 "Ṣafḥ-ı cemīl" ẕātınadur aḥsenü'l-ṣıfāt
Fażl-ı cezīl o ḥażretedür ecmelü'ş-şiyem

45 İbḳā-yı zimmet-i kerem ol şāha ḫāṣdur
Urmaz yanında fenn-i vefādan Mesīḥ dem

46 Baḥr-i ʿināyetüñ saña bir ḳaṭresi yiter
Ur nāme-i niyāza sükūt ile ḫatm-i tem

47 Bu naẓm-ı ʿācizāneme olmaġıçün midād
İtdüm sevād-ı çeşmi süveydā-yı ḳalbe żam

48 Tā ide bir nigāh-ı teraḥḥumla ser-firāz
Bu rikʿa-ı niyāzı o sulṭān-ı Cem-ḫaşem

49 Rūḥ-ı şerīfi Ḥażret-i Ḥaḳ'dan ola müdām
Ṣad tuḥfe-i ṣalāt u selām ile muḥterem

50 Cān-ı ʿAZĪZ cānuma minnet saña fidā
Ey rūḥ-ı ʿālem eyle ḳabūl ile muġtenem

(Mefʿūlü Fāʿilātü Mefāʿīlü Fāʿilün)

LIII

TERCÎʿ-İ BEND-İ ŞEHRÎ DER-NAʿT-I ḤAŻRET-İ MUḤAMMEDÜ'L-MUṢṬAFĀ ʿALEYHİ'S-SELĀM[1]

I

1 Ey nāsıḫ-ı ḥükm-i köhne edyān
V'ey dīn-i cedīdine viren şān

2 Ey mūcib-i ḫalḳ u maẓhar-ı Ḥaḳ
Memnūnuñdur vücūb u imkān

3 Çekdüñ ḳalem-i yegāneñ ile
Ser-defter-i şirke ḫaṭṭ-ı buṭlān

4 Ey ʿālem-i nūr u nūr-ı ʿālem
Hem āyīnesin hem āyīne-dān

5 Ḫallāḳ-ı münevverāt-ı evvel
Nūr-ı nebevīyyeñ itdi tābān

6 Ol nūr kenāre-i ʿilmden
Āġūş-ı ʿaynda oldı raḫşān

7 Āġūş-be-āġūş eyledüñ seyr
Ey ḳurret-i ʿayn-ı cümle aʿyān

8 Ṣalduñ melekūt u mülke pertev
İtdüñ ḳıdemi ḥudūs̱a ḥayrān

9 Sen olmasañ ol künūz-ı maḫfī
İtmezdi cevāhirin nümāyān

10 Şānuñda buyurdı Īzid-i pāk
لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك

LIII Şehrî, NM 1,yk.41b-42b; NM 3,yk.14b-15b.
1 Başlık-NM 3.

II

1 Ey neşve-i evvel-i irādet
Perverde-i āġūş-ı hidāyet

2 Sensin o peyember-i bi-ḥaḳ kim
Eyler şecer ü meder şehādet

3 İs̱bāt-ı nübüvvetüñde el-ḥaḳ
Yoḳ muʿcizeñe ḥadd ü nihāyet

4 Erbāb-ı dile delīl-i ḳāṭıʿ
Ḳur'ān-ı ʿAẓīm ider kifāyet

5 Ey şāh-ı melā'ike-ʿasākir
V'ey ṣāḥib-i seyf-i berḳ-ı ḥiddet

6 Bu ʿālem-i mülke eyledükde
Dārü'l-melekūtdan ʿaẓīmet

7 Eflāk degül güẕer-gehüñde
Ey Hādī-i güm-rehān-ı ümmet

8 Nūrdan mevżūʿ tūdelerdür
Kim oldı mürūruña ʿalāmet

9 Mülk ü melekūt u mā-verāsın
Ol Ṣāniʿ-i Bī-şerīk ü Ālet

10 Manẓūr-ı şerīfüñ itdi cümle
Tekrār idüp ḫiṭāb-ı ʿizzet

11 Şānuñda buyurdı Īzid-i Pāk
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك

III

1 Ey muʿcize-gūy u muʿcize-sāz
Allāhu Ekber nedür bu iʿcāz

II/7[a] güzer-gehüñde:güẕer-gehde NM 1.

2 Kim eyledi ṭāyir-i ḥudūs̱uñ
Pervāz-gāh-ı ḳıdemde pervāz

3 Ey sırr-ı ḥaḳīḳatü'l-ḥaḳāyıḳ
Sübḥāna'llāh nedür bu iʿcāz

4 Kim tāc-ı şehādet ile olduñ
Mā-beyn-i ülū'l-ʿazm ser-efrāz

5 Ger berḳ-ı ẓuhūruñ olmasaydı
H̬ırmen-gehine şerāre-endāz

6 Bulurdı reh istirāḳ-ı semʿa
Dīvān-ı recīm-i kāhin-enbāz

7 Mesmūʿ-ı çihār-yārüñ oldı
Aḥcārdan emrüñ ile āvāz

8 İlhām-ı cevāmiʿu'l-kelīmle
Ḳılduñ büleġā-yı dehri iʿcāz

9 İtseñ n'ola ey muh̬āṭab-ı Ḥaḳ
Kevneyne ve fīhimāsına nāz

10 Şānuñda buyurdı Īzid-i Pāk
لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ

IV

1 Ey ġarḳa bi-nūr-ı ḥubb-ı Mevlā
Dil-h̬āh-ı ġıdā-yı zīr ü bālā

2 Olmasa cebīn-i Bū'l-Beşer'de
Envār-ı şefāʿatüñ hüveydā

3 Olmazdı sücūd-ı tevbe-nāki
Maḳbūl-i Cenāb-ı Ẕāt-ı Yektā

4 Ger Mūcid-i ʿĀlem itmeseydi
Aṣlāb-ı H̬alīl'i nuṭfeñe cāh

5 Olur mıdı ḫayl-i enbiyāda
Yā dōst nidāsına münādā

6 Eylerdi tecellīye taḥammül
Ger ḥilmüñi yād ideydi Mūsā

7 Ẕikr itmese menzilinde ismüñ
Muʿciz-dem olur mıdı Mesīḥā

8 Esmā-ı gürūh-ı enbiyāya
Sensin ezel ü ebed müsemmā

9 Ẓahriyye-i ḫātimiyyeñi çün
Mumżiyy-i ḳażā ki itdi imżā

10 Şānuñda buyurdı İzid-i Pāk
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك

V

1 Naʿtüñ nice ḳābil itmek imlā
Ṣıġmaz bu ʿibārete o maʿnā

2 Olmış ṭutalum güşāde-āgūş
Āgūşī-i mevc olur mı deryā

3 Vaṣṣāfı Ḫudā olan vücūduñ
Kim vaṣf-ı şerīfin eyler icrā

4 Bu bī-edebāne fikre bāʿiṣ
Hep ŞEHRĪ-i bī-edebdür ammā

5 Bir mest-i ḫarāb-ı maʿṣiyetdür
Ol yolda vücūdın itmiş ifnā

6 İster k'idesin ṣabāḥ-ı maḥşer
Ser-şār-ı şefāʿatüñle iḥyā

7 Ser-mestī-i şefḳatüñle oldum
Feryād iderüm ki vā-Şefīʿā

8 Ben bülbül-i naᶜtuñam ne ister
Benden bir alāy ᶜazāb-ı peymā

9 Bir naġme-serāña söz mi geçmez
Ey gülbün-i bī-ḫazān-ı Mevlā

10 Şānuñda buyurdı Īzid-i Pāk
لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الأَفْلَاكَ

(Mefᶜulü Mefāᶜilün Faᶜūlün)

LIV

DER MENKIBE-İ SER-İ ḪAYL-İ ENBİYĀ MAḤBŪB-I ḪUDĀ ḤAŻRET-İ MUḤAMMEDÜ'L-MUṢṬAFĀ ṢALLA'LLĀHU TAʿALĀ ʿALEYHİ VE-SELLEM

1 Ne şādmānī-i bezm-i viṣāl-i yār ḳalur
Ne zevḳ-i ṣoḥbet-i sāḳī-i gül-ʿiẕār ḳalur

2 Ḫum-ı felek gibi bir gün olur bu kūçe tehī
Ne pīr-i bāde-furūş u ne bāde-ḫār ḳalur

3 Miṣāl-i muġ-beçe vü pīr-i mey bu meclisde
Zamān olur ne cevān u ne iḫtiyār ḳalur

4 Bozar şarābını seyl-i fenā bu maṣṭabanuñ
Ne reng-i neşve ne ālāyiş-i ḫumār ḳalur

5 Ṣafā gider keder-ālūd olur bu meclis-i üns
Ne curʿasında ne ṣāfında keyf ü kār ḳalur

6 Fenā bulur neş'et-i ʿadem-peẕīr-i vücūd
Ne mest-i bāde ne maḫmūr u hūşyār ḳalur

7 Bu sūr-gāh-ı fenāya gelür o deñlü kesel
Ki sāz-ı Zühre'de bir gün güsiste tār ḳalur

8 Olur muṣayḳal-ı ḫākister-i fenā bir gün
Ne reng-i āyīne-i dil ne inkisār ḳalur

9 Ḳonan göçer bu sarāy-ı sipenc-i fānīde
Bu tāb-ḫānede bir gün ḫarābe-zār ḳalur

10 Metāʿ-ı devlete aldanma kim bu kişverde
Hezār ḫāce ġarībü'd-diyār u dār ḳalur

LIV Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı-Edisyon Kritik- Haz.: Halûk İpekten, İst.1970, s.30-34.

8[a] muṣayḳal-ı: Metinde muṣīḳal şeklindedir. Bu şekilde düzelttik.

11 Olursa her biri ṣāḥib-defīne-i Ḳārūn
Yine metāʿı bu maḫzende müsteʿār ḳalur

12 Ne deñlü raġbete şāyān olur metāʿ-ı emel
Bu kār-gāh-ı ḫarāba ne iʿtibār ḳalur

13 Ki nice ḳāfile-sālār-ı kārbān-ı vücūd
Bu teng-nāy-ı fenāda şikeste-bār ḳalur

14 Ḥarīf-i meslek-i Ferhād'a müzd-i tīşe yeter
Bu kūhsārda ancaḳ ḫırāş-ı kār ḳalur

15 Olur vücūd-ı ʿanāṣır fenā-peẕīr-i ʿadem
Ne ferʿ-i çār-tabīʿat ne aṣl-ı çār ḳalur

16 Verir esās-ı pūl-ı çarḫa bād-ı fitne şikest
Bu cilve-gāhda ne menzil ne reh-güẕār ḳalur

17 Bu gül-sitānede bir gün eser semūm-ı ʿadem
Gider bu neşv ü nemālar ne gül ne ḫār ḳalur

18 Ne bād-ı ṣarṣar-ı āh u ne cüz'-i ḫāk-i beden
Ne sūz-ı dil ne nem-i çeşm-i eşk-bār ḳalur

19 Ne reng-i lāle-sitān-ı ciger ne bāġ-ı vücūd
Ne berg-i dāġ-ı dil ü sīne-figār ḳalur

20 Bu ḥāle aġla gel ey dīde kim kes̱āfet-i ġam
Sen olmasañ ten-i ḫākīde pāy-ḍār ḳalur

21 Gel ey enīs-i dil ey ġam ki ḥasretüñ tende
Medār-ı ḫaşyet-i endūh-ı ḫārḫār ḳalur

22 Fenāsına o demüñ aġla kim zebānımda
S̱enā-yı Aḥmed-i Muḫtār'a iḳtidār ḳalur

23 Şefīʿ-i rūz-ı ḳıyāmet Muḥammed-i ʿArabī
Ki ḥaşr luṭfı ile bī-günehkār ḳalur

24 O mihribān-ı ümem ol şefīʿ-i rūz-ı nedem
Ki nehyi gūş-ı maʿāṣīde gūşvār ḳalur

25 O çeşme-sār-ı mürüvvet ki şāh-rāhında
Hezār Ḫıżr u Sikender ümīd-vār ḳalur

26 Kitāb-ı nüsḫa-i ʿilm-i ledün ki fehm-i ḫıred
Ḳuṣūr-ı şerḥ ü beyānında şerm-sār ḳalur

27 Zihī kitāb ki maʿnā-yı noḳṭasında bile
Hezār nükte-i pinhān u āşikār ḳalur

28 Kef-i kerīmini yād itse ebr eger ṣad sāl
Mis̱āl-i ḳaṭre zemīne güher-nis̱ār ḳalur

29 Bunuñla sāḥa-i pehnā-yı cūdın eyle ḳıyās
Ki çarḫ o sāḥada mevhūme bir ġubār ḳalur

30 Kerem ki dāmen-i iḳbāline teşebbüs ider
Sitem ki ṣadme-i ḳahr ile ḫāksār ḳalur

31 Firāz-ı bām-ı sipihre o sāye-güster olur
Ḥażīż-i ḫāk-i meẕelletde bu nizār ḳalur

32 Eyā Şefīʿ-i güneh-pīşgān-ı rūz-ı cezā
Ki cürm merḥametüñle ẕelīl ü ḫār ḳalur

33 Şefāʿatüñle olanlar ʿamel-ṭırāz-ı ḳabūl
Bu kār-ḫāne-i fıṭratda sāz-kār ḳalur

34 Ḳarīn olan şeref-i ḫıdmetüñle mihr-āsā
Bu çār-ṭāḳ-ı zebercedde tāc-dār ḳalur

35 Ġınā-yı cūduñ ile ẕimmet-i ḫalāyıḳda
Ne ʿizz-i devlet ü ne ẕüll-i iftiḳār ḳalur

36 Ümīd-vārī-i iksīr-i iltifātuñ ile
Vücūd-ı ḫākī-i ümmet ki ḫār u zār ḳalur

37 Türāb iken bir avuc sikke ḳabūlüñ ile
Revāc-baḫş-ı zer-i kāmilü'l-ʿayār ḳalur

38 O rāyetī-i keremsin ki tāb-ı germāden
Ẓılāl-ı ḳurbuña anlar ki ḫast-kār ḳalur

39 Verā-yı perde-i nūruñda mihr-i rüstā-ḫīz
Ḫacālet-i ʿalemüñle niḳāb-dār ḳalur

40 O dem ki müstenidān-ı ʿamel o bādiyede
Fütādelikde ʿaceb vü bī-iʿtibār ḳalur

41 O dem ki ḳaṭre-i evvelde bīm-i laġzişden
Reh-i ṣırāṭda o fırḳa-i ehl-i nār ḳalur

42 O dem ki merkez-i ḥayretde ol belā-keşler
Mis̱āl-i noḳṭa-i mevhūme bī-ḳarār ḳalur

43 O dem ki pīş-i İlāhī'de ol siyeh-diller
Hezār töhmet ile dūzeḫī-şiʿār ḳalur

44 O dem ki defter-i aʿmāl-i seyyi'āt-ı ümem
Birūn-ı dā'ire-i noḳṭa-i şumār ḳalur

45 O dem ki dest-i şefāʿatde ol ġarīblerüñ
Sevād-nāmesi mevḳūf-ı iʿtiẕār ḳalur

46 Nisāb-ı naʿtuñ ile NĀ'İLĪ'nüñ oldur ümmīd
Ki cürmi maġfiret-i Ḫālıḳ'a medār ḳalur

47 Sen ol Ḥabīb-i Ḫudā'sın ki rūz-ı maḥşere dek
S̱enāsı mūcib-i ġufrān-ı Kirdgār ḳalur

48 Sen ol muḳarreb-i dergāhsın ki pāye-i ʿarş
ʿUluvv-ı şān u şerīfüñle üstüvār ḳalur

49 Sen ol mükerrem-i "levlāk"sin ki ḫāk-i rehüñ
Ser-i melā'ikede tāc-ı iftiḫār ḳalur

50 Sen ol şeref-dih-i miʿrācsın ki maḳdemüñe
Ḥarīm-i ʿarş-ı İlāhī ümīd-vār ḳalur

51 Edüp Burāḳ'uñı ol demde Refref'e teslīm
Emīn-i Vaḥy o berīd-i ṣabā-güẕār ḳalur

52 Firiştegān-ı muḳaddes o şevḳ ile ṣaf ṣaf
Yoluñda secde-ber-rāh-ı intiẓār ḳalur

53 Muḥassenātuña ḥadd olmayınca ṭabʿ-ı fużūl
Suḫan-güẕārī-i naʿtuñla şerm-sār ḳalur

54 Geçerse vaṣf-ı cemīlüñle rūzgārı yine
Zebān-ı nāṭıḳa ḫaclet-güzīn-i kār ḳalur

55 Ola o ġāyete dek rūḥuña dürūd u selām
Ki şūr-ı zelzeleden ḥaşr pür-ġubār ḳalur

56 Bu tāc u taḫtı ḳoyup ḫusrevān-ı dehr ancaḳ
Ẓāhir-i mülk-i Ḫudāvend gīrūdār ḳalur

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LV

ḲAṢĪDE-İ ŞEYḪ NEŞĀṬĪ DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ NEBİYY-İ ḲUREŞĪ ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Gel ey bihīn güher-i kār-ḫāne-i tekvīn
Aḳıt firāḳ ile gözden cevāhir-i rengīn

2 Hücūm-ı ḥasret ile ḳan ṭaşup derūnuñdan
Kenār-ı çeşmüñi laḫt-ı cigerle ḳıl tezyīn

3 Reh-i mecāzda tā key bu laġziş-i bī-cā
Daḫi açılmadı mı dīde-i ḥaḳīḳat-bīn

4 Düşer mi meşreb-i ʿirfāna sende inṣāf it
Bu dil-ḫarābī-i ġaflet bu hīç-kārī-i dīn

5 Ne tāʿatüñde ṣafā var ne ḫaşyet-i yek-dem
Ne hevl-i şūriş-i maḥşer ne fikr-i rūz-ı pesīn

6 Mis̱āl-i lāle siyeh-dilsin olmadın hergiz
Benefşe gibi ḫacāletle ser be-rūy-ı zemīn

7 Ne būd-ı dehr ile şād ol ne dil-ḫazīn-i nebūd
Bunuñla oldı olan rütbe-i rıżāya ḳarīn

8 Olursa ḫūn ile ser-şār ġonca-i ḳalbüñ
Yine ṣafā ile ol gül gibi güşāde-cebīn

9 Tamāmı naḳş-ı ber-āb olduġın bilen dehrüñ
Olur mı luṭf u sitemle güşāde vü ġam-gīn

10 Yine zevāli muḳarrer degül mi fikr eyle
Cihānı mihr gibi eylesen de zīr-i nigīn

11 Firāz-ı evce de çıḳsañ mis̱āl-i tīr eger
İder seni yine bir gün zamāne ḫāk-nişīn

12 Bürehne-ser mi degülsin ṣabāḥ-ı maḥşerde
Serüñde şemʿ gibi olsa efser-i zerrīn

LV Neşâtî, NM 1, 81^{a}-82^{a}.

13 Sütūn-ı ḫayme gibi rastdur o kim olmış
Bu ḫāk-dān-ı fenādan çü ḫayme dāmen-çīn

14 Ṣakın ṣafā ile işrāḳ-ı dilden ayrılma
Ne lāzım ʿārif iseñ güft ü gūy-ı meşāʾīm

15 Dirīg o ʿömre ki ẕātuñ tefekkür eylemeyüp
Geçe ḫayāl-i heyūlā ile şuhūr u sinīn

16 Yeter bu ʿālem-i ḫākīde üstüḫān-çīnī
Hümā-yı fikrüñi ḳıl rū-be-rāh-ı ʿilliyyīn

17 Ġubārını göze çek bir der-i felek-ḳadrüñ
Ki pestdür aña nisbet firāz-ı ʿarş-ı berīn

18 Der-i saʿādet-i Şāh-ı Rüsül ki olmadadur
Hemīşe nāsiye-sā ḫusrevān-ı rūy-ı zemīn

19 Penāh-ı ʿālem ü ādem Peyġamber-i ẕī-şān
Ḫudāyegān-ı felek bār-gāhı ʿarş-ı berīn

20 Şefīʿ-i Küll-i Ümem melceʾ-i heme ʿālem
Şeh-i sütūde-şiyem Faḫr-i Enbiyā-yı Güzīn

21 Cenāb-ı Aḥmed-i Mürsel ki eylemiş Ḫallāḳ
Fürūġ-ı neyyir-i ẕātın żiyā-yı çeşm-i yaḳīn

22 O nāzenīn-i dü-ʿālem ki töhmet-i şirket
Ḫizāne-i ʿademe ḳıldı sāyesinde rehīn

23 Şeh-i melāʾike ʿasker ki taḫtıdur eflāk
Sezādur olsa güneş aña bāliş-i zerrīn

24 Yegāne şāriʿ-i vālā-güher ki ẕātından
O deñlü düşdi cihāna herās-ı şerʿ-i mübīn

25 Ki zühre dāʾire-i māhı eyleyüp pür-tāb
Ṭağıldı rūy-ı sipihre celācil-i pervīn

26 Ġubār-ı reh-güẕeri tūtiyā gibi merġūb
Kelām-ı feyż-es̱eri tende cān gibi şīrīn

27 ʿUluvv-i ḳadrini gör kehkeşān degül olmış
Derinde çarḫ-ı kemer-beste bende-i dīrīn

28 Hilāl ü degül ḫaṣm-ı şerʿine gerdūn
Çeker gehī teber-i ḫışm u gāhī ḫançer-i kīn

29 Ḫudāyegānā sensin ki şemʿ-i ẕātuñla
Ḥarem-sarāy-ı dil ü cānı eyledüñ tezyīn

30 Nihāl-i ḳāmet-i mevzūnuñ olmasa dehrüñ
Ne bāġı ẓāhir olurdı ne lāle vü nesrīn

31 Cihān-penāh-şehā āb-ı şerʿ-i pākūñdür
Fesād-ı şuʿle-i āşūbı eyleyen teskīn

32 Medār-ı her dü-serāsın ʿaceb mi dergāhuñ
Gezend-i fitneden olsa cihāna ḥıṣn-ı ḥaṣīn

33 Saʿādet ol sere kim baḫt-yāb-ı devlet olup
Hemīşe dergeh-i vālāñı eyleye bālīn

34 O ḳaṭre kim dökülür dīdeden firāḳuñla
Olur mı aña bahā ṣad hezār genc-i defīn

35 O seng-i rīze ki pā-māl-i reh-güẕāruñdur
Bulursa ḳadr ile lāyıḳ bahā-yı dürr-i semīn

36 Kerem-şiʿār şehā mevḳıf-ı taḥayyürde
O dem ki luṭfuñ ola ʿācizān-ı ḥaşre ḳarīn

37 Ḳuluñ NEŞĀṬĪ-i güstāḫı da meded şāhum
Ḳoma hücūm-ı ḫacāletle şerm-sār u ġamīn

38 Ḫamūş vaḳt-i edebdür ṣaḳın ṣaḳın ey dil
Kef-i duʿāyı açup ḳıl ḫulūṣ ile āmīn

39 Hemīşe tā ki suḫan-perverān-ı ʿālem ide
Nevā-yı naʿt ile eflāki pür-ṣadā vü ṭanīn

40 Çerāġ-ı şerʿi olup tā ebed żiyā-güster
ʿAdū-yı dīnine ṣad-bār laʿnet ü nefrīn
(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

---

29 a V[illegible]

LVI

ḲAṢĪDE-İ ʿABDĪ PAŞA
DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ MUḤAMMEDİ'L-EMĪN
ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Es-selām ey kā'inātuñ āfitāb-ı enveri
Ḥażret-i Ḥaḳḳ'uñ Ḥabīb-i Ekrem'i peyġamberi

2 Maẓhar-ı taʿẓīm-i "levlāk" iftiḫārü'l-enbiyā
Mesned-ārā-yı risālet dāver-i ins ü perī

3 Muḳtedā-yı mümkināt u pīşvā-yı mürselīn
Evvelīn ü āḫirīnüñ ser-firāz u serveri

4 Hep rumūzāt-ı ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīn
Maʿdin-i ṭabʿ-ı şerīfinüñ ḳadīmi cevheri

5 ʿĀleme envār-ı tevḥīd andan işrāḳ eyledi
Maşrıḳ-ı ḫūrşīd-i raḫşān-ı hidāyetdür deri

6 Nūrınuñ muḥtācı şemʿ-i mihr ü ḳandīl-i ḳamer
Cāmiʿ-i iclālinüñ ʿarş-ı muʿallā minberi

7 Rütbe-i vālāsınuñ üftādesi peyġamberān
Dergeh-i aʿlāsınuñ cümle melekler çākeri

8 Kaʿbe-i dergāhına irmezdi bir maḫlūḳ anuñ
Olmasaydı Ḫıżr-ı tevfīḳ-i İlāhī rehberi

9 Āsitān-ı sidre-sāyında hezārān şerm ile
Ḫāk-rūb olsa n'ola Rūḥu'l-Emīn'üñ şeh-peri

10 Ol mükerrem Hādi-i Kül kim ilā yevmi'l-ḳıyām
ʿĀleme ḳıldı müzeyyen muʿcizāt-ı ekberi

11 Ol muʿaẓẓam ṣāḥib-i mühr-i nübüvvet kim Ḫudā
Eylemiş cümle cemādātı bile fermān-beri

LVI Abdurrahman Paşa (Abdî), NM 1, yk. 56^{b}-57^{b}.

12 Ol h̲udāvend-i ḥaḳīḳat kim zemīn ü āsumān
Oldı ḥayrān-ı kelām-ı eblaġ-ı muʿciz-teri

13 Āyet-i kübrā-yı ās̲ār-ı kemālu'llāhdur
Muṣḥaf-ı ḥüsn ü cemālinde münevver manẓarı

14 Melce'-i ümmet Şefīʿü'l-H̲alḳ u H̲atmü'l-Enbiyā
Kim ser-ā-pā nūr-ı raḥmetdür mübārek peykeri

15 Pādişāh-ı mülk-i ḳurbiyyet ki olmış tā ezel
Tah̲t-gāh-ı "lī-maʿa'llāh" u tecellī efseri

16 Ḥażret-i şāhen-şeh-i kevneyn-i "ev ednā"-maḳām
Būs-ı naʿleyn-i şerīfi oldı ʿarşuñ mefh̲arı

17 Ḥabbez̲ā şāyeste-i vaṣf-ı "ʿalā h̲ulḳın ʿaẓīm"
ʿArş-ı aʿlādan muʿallādur maḳām-ı ber-teri

18 Bir maḳāma vāṣıl oldı kim o Fah̲rü'l-ʿĀlemīn
Anda taḥrīk idemez kerrūbiyān bāl ü peri

19 Yā Resūla'llāh nice vaṣf ideyim miʿrācuñı
Bir yire irdüñ ki yoḳdur anda mah̲lūḳuñ yeri

20 Z̲ātuña taʿẓīm idüp bi'z̲-z̲āt H̲allāḳ-ı Cihān
Kıldı dīdār-ı cemāl-i "lā-yezāl"üñ maẓharı

21 Z̲āt-ı pāküñ nūr-ı muṭlaḳdur münezzeh sāyeden
N'ola vaṣfuñ olsa efkār u taṣavvurdan berī

22 Āsumān-ı bār-gāhuñ cilve-gāh-ı ḳudsiyān
H̲āk-i pāyüñ tāc-ı ḥavrā-yı bihiştüñ gevheri

23 Mihr-i ʿaşḳuñ pertev-endāz olmasaydı tā ezel
Görmez idi z̲errece çeşm-i ʿadn ʿālemleri

24 Ādem'üñ z̲errāt-ı zürriyyātı bulmazdı vücūd
Olmasa şems-i cemālüñ ʿālemüñ rūşen-geri

25 Olmasa sāḳī-i ʿaşḳuñ sāġar-efrūz-ı kerem
Kimse nūş itmezdi cennetde şarāb-ı kevs̲eri

26 Şevḳ-i teşrīf-i ḳudūmüñden hüveydā oldı hep
Bu semāvāt u zemīnüñ revnaḳ-ı zīb ü feri

27 Devre āġāz ideli mis̱l ü naẓīrüñden nişān
Görmedi gerdūn-ı gerdānuñ ʿuyūn-ı aḫteri

28 Ḫāk-i pāyüñ gibi bir cevher getürmez rūzgār
Nice biñ yıl çarḫ dellāl olsa encüm müşterī

29 Reşk iderler hep ġubār-ı pāy-ı nūr-ās̱āruña
Ṣaḥn-ı cennāt-ı naʿīmüñ būy-ı müşg ü ʿanberi

30 Yüz sürenler ol türāb-ı ṭāhire taʿẓīm ile
Buldılar ḳurb-ı Ḫudā'da rütbe-i vālā-teri

31 Yār-i ġāruñ olmaġın Ṣıddīḳ-ı ḫālis-iʿtiḳād
Eyledi Ḥaḳḳ anı cümle evliyānuñ mihteri

32 Oldı çün Fārūḳ-ı ʿādil heybetüñden behre-yāb
Ḍarb-ı şemşīri ile farḳ eyledi ḫayr u şeri

33 Menbaʿ-ı ʿilm ü ḥayā yaʿnī ki Ẕī'n-Nūreyn-i pāk
Buldı ẕātı ol iki gevherle zīb ü zīveri

34 Muʿcizātuñ ḳuvvetidür kim ʿAliyyü'l-Murtażā
Bī-muḥābā el ṣunup ḳalʿ itdi bāb-ı Ḫayber'i

35 Eylemiş ʿavn-i Ḫudā ensāruñuñ her birini
Bīşe-i kūh-ı veġā vü ṣavletüñ şīr-i neri

36 "Raḥmeten li'l-ʿālemīn" oldı vücūd-ı ekremüñ
Ümmetüñ bu müjdeye itdi fidā cān ü seri

37 Ey penāh-ı ümmetān u yā Şefīʿa'l-Müẕnibīn
Nārdan ḳurtar meded bu ʿāṣiyān-ı ebteri

38 Luṭfuña ḳalmışdur ancaḳ ḥālümüz ey Nūr-ı Ḥaḳ
Ẓulmet-i ʿiṣyānumuz hep ḳıldı pür baḥr ü beri

39 Bir yaña nefs ü hevā bir yaña iblīs-i laʿīn
Āh kim ḳalduḳ bu aʿdā içre zār u serserī

40 Ḥālümüz ġāyet mükedderdür maʿāẕa'llāh şehā
Luṭfuñ olmazsa eger bu bendegānuñ yāveri

41 Görme lāyıḳ dūzaḫa ey kān-ı raḥmet ḳıl kerem
Ḫırḳa-i pāküñe sürdük rūy-ı ālūde-teri

42 Feyż-i luṭfuñdan ümīd oldur ki yarın ol Ġafūr
Defʿ ide bizden ʿaẕāb-ı ḳabr ü hevl-i maḥşeri

43 Ben ne ḫāküm yā Resūla'llāh ne ḥaddümdür benüm
Tā idem naʿt-ı şerīfüñde fażīlet-güsteri

44 Bir vücūdı kim anı Ḫallāḳ-ı ʿĀlem medḥ ide
Ḥaṣr olur anda cihānuñ şāʿir-i dāniş-veri

45 Maḳṣadum ancaḳ cenābuñdan şefāʿatdür hemān
Eyleyüp biñ ʿöẕr ile ümmīd-i bende-perveri

46 Āl ü aṣḥāb-ı güzīnüñ ḥürmetiyçün luṭf idüp
Ümmetümden diyesin bu ʿāṣī-i ʿacz-āveri

47 Ḳıl şefāʿat yā Resūla'llāh Ḫudā ʿafv eylesün
Bu ġarīḳ-i maʿṣiyet ʿABDĪ-i zār u aḥḳarı

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LVII

HĀLEN EVRENG-NİŞĪN-İ SALṬANAT SER-NĀME-İ DĪVĀN-I ḪİLĀFET GEVHER-İ BAḤR-İ ʿİRFĀN SULṬĀN MUṢṬAFĀ ḪĀN ḤAŻRETLERİ RESŪL-İ EKREM ṢALLA'LLĀHU ʿALEYHİ VE SELLEM ḤAŻRETLERİNÜÑ MEDḤ-İ LAṬĪF Ü NAʿT-I ŞERĪF-LERİNDE BUYURDUḲLARI GÜFTĀR-I DÜRER-BĀRINDANDUR

I

El-meded ey faḫr-i ʿālem hem Şefīʿa'l-Müẕnibīn
Nāzil oldı ḥaḳḳuña hem "Raḥmeten li'l-ʿālemīn"
İşidelden vaṣfuñı budur lisānumda hemīn
Eṣ-ṣalāt u ve's-selām yā Ṣādıḳa'l-Vaʿdi'l-Emīn

II

Çaġlayup her dem aḳar bu çeşm-i giryānum benüm
Fikr idüp nār-ı caḥīmi ḫavf ider cānum benüm
Umaram rūz-ı cezāda ola hem-rāhum benüm
Eṣ-ṣalāt u ve's-selām yā Ṣādıḳa'l-Vaʿdi'l-Emīn

III

Ṭalmışam baḥr-i şeḳāvet içre kārum seyyi'āt
Yā İlāhī sen hidāyet eyle baña vir necāt
Sen şefāʿat ḳıl ġarībe ey Resūl-i Kā'ināt
Eṣ-ṣalāt u ve's-selām yā Ṣādıḳa'l-Vaʿdi'l-Emīn

IV

Ey Raḥīm-i Lā-Yezāl itme ḥisābı bendeñe
Cān u dilden özlerüm ol cism-i pāki görmege
Yā Ḥabīb-i Kibriyā cemʿ it livā-yı ḥamdüñe
Eṣ-ṣalāt u ve's-selām yā Ṣādıḳa'l-Vaʿdi'l-Emīn

V

Ümmetüñden eñ ḥaḳīr ü bī-kesem ben yā Resūl
Ḥażretüñe itdügüm vird-i ṣalātı ḳıl ḳabūl
ʿĀciz ü MEFTŪNĪ'yi "cennāt-ı ʿadn"e it ḳabūl
Eṣ-ṣalāt u ve's-selām yā Ṣādıḳa'l-Vaʿdi'l-Emīn

LVII Sultan II. Mustafa (Meftûnî),Nu'ût-ı Nebeviyye Mec. Süleymâniye Ktp. Hamidiye,Nu:1211 (NM II),yk.1[b].

LVIII

NAʿT-İ ŞERĪF-İ MEFḪAR-İ MEVCŪDĀT
ʿALEYHİ VE ʿALĀ ĀLİHİ EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVĀT

1 Naḳş göstermek içün ḫāme-i ṣunʿ-ı üstād
Oldı ṣayḳal-zede bu nüh-varaḳ-ı kevn ü fesād

2 Nā-mükerrer ṣatılur çār-sū-yı ʿālemde
Nev-be-nev emtiʿa-i kār-geh-i ṣunʿ-ābād

3 Zārdur ḳabż ile basṭuñ dü-ser-engüştinde
Važʿ-ı ḥikmetle bu bāzīçe-geh-i best ü güşād

4 Bestedür birbirine çenber-i dōlāb-ı vücūd
Murtabıṭ birbirine āb ile ḫāk āteş ü bād

5 İdüp āmīḫte ḫuşk u ter ü germ ü serdi
Çār-rükn üstine yapmış bu bīnāyı üstād

6 Ṣadme-i ḥikmet ile ḫāmları puḫte ider
Terbiyet-ḫāne-i kevn oldı dükān-ı ḥaddād

7 Hep ser-ā-pāy-ı cihān mezraʿa-i ʿibretdür
Cereyān itmededür ḳāʿide-i zerʿ ü ḥaṣād

8 Luṭf ile ḳahrı biri birinüñ āyīnesidür
ʿĀlemüñ naẓm-ı ḳıyāmına sebebdür eżdād

9 Ṣāniʿ-i dād u sited çār-sū-yı imkāne
Eylemiş ḥikmet ile važʿ-ı terāzū-yı težād

10 Telḫ olur ẕā'iḳa-i naẓm-ı umūr-ı ʿālem
Olmasa sirke-furūşa müteḳābil ḳannād

11 Dīne vü devlete ṣūret-dih-i naẓm olmaz idi
Yimese hāven-i ẕilletde let eczā-yı midād

LVIII Dîvân-ı Nâbî,İst.,1292,s.6-12 (DI); ayrıca tereddüt ettiğimiz yerlerde Mev.Müz.Ktp.Nu:2441 de kayıtlı dîvâna müracaat ettik(yk.5^a-10^b,DII).

12 Eyle bāzār-ı cihāna bir alur gözle naẓar
Kimi hem-dest-i revāc u kimi hem-gird-i kesād

13 Ḫōş nigāh it bu ḫazān-gāh-ı bahār-ālūda
Kimi bülbül kimi maḥzūn kimisi gül gibi şād

14 Ne bu tertīb-i ḥikem cümle benī Ādem iken
Birisi ḫāne yapar birisi olmış ırġād

15 Bu niʿam-ḫāne-i ḥikmetde ʿaceb ḥāletdür
Biri sulṭān-ı cihān biri gedā-yı bī-zād

16 Ḳalb bir ḫāne iken baḳsañ iki cānibine
Biri vīrāne olur biri olursa ābād

17 Bu fenā ṣayd-gehinde ʿacabā var mı ola
Ṣayd içün kendüsi ṣayd olduġın añlar ṣayyād

18 Ey iden cāme-i aṭlasla tefāḫür gözüñ aç
Saña aṭlas görinür berg-i ḥaḳīr-i fırṣād

19 ʿĀrif ol dest-güşāy olma ʿaṭā-yı çarḫa
Ne ʿaṭā eyler ise āḫir ider istirdād

20 Gerdiş-i ʿāleme mevḳūf beḳā-yı ādem
Şehr vīrān olur olmazsa ḳurādan imdād

21 Gör ḫumūluñ şerefin kim żarar itmez çemene
Şāḫ-ı eşcārı şikest eyler iken ṣadme-i bād

22 Çarḫ-ı mīnā nefes-i ādem ile devr eyler
Ḳuṭbdur bār-geh-i sebʿa-semāvāta ʿimād

23 Ṭāliʿ ü hābıṭa hestī-i bülend ü pestī
Dergeh-i Ḥażret-i Ṭā-Hā'dan ider istimdād

24 İsm-i pāküñde olan maʿnī-i Ṭā-Hā eyler
Cümle eşyāda ṭulūʿ ile hübūṭa imdād

25 Fātiḥ-i daḫme-i der-beste-i ġayb-ı muṭlaḳ
Ḫātem-i şāh-ı risālet şeh-i iḳlīm-i reşād

13^{b} şād:güşād DI.

26 Merdüm-i dīde-i cān maʿnī-i sırr-ı Ḳur'ān
Maḳṣad-ı kevn ü mekān bāʿis̱-i naḳş-ı īcād

27 Ḥażret-i şāh-ı rüsül Hādī-i esrār-ı sübül
Şārıḳ-ı çarḫ-ı hüdā ḫāzin-i genc-i esʿād

28 Nūr-ı pīşānī-i Ādem güher-i kān-ı kerem
Aṣl-ı iḥsān-ı niʿam ʿārife baḫş-ı emcād

29 Dāver-i taḫt-ı risālet şeh-i iḳlīm-i kemāl
Gevher-i baḥr-i ḫıred pādişeh-i mülk-i sedād

30 Ḥażret-i Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed Ḥāmid
Maẓhar-ı nūr-ı cemāl āyīne-i ḥubb u vedād

31 Münderic nüsḫa-i ẕātında kemālāt-ı vücūd
Mündemic ṭīnet-i pākinde ḫavāṣṣ-ı īcād

32 Būse-gāh-ı ḳademi küngüre-i ʿarş-ı ʿaẓīm
Rīze-ḫār-ı niʿamı dā'ire-i sebʿa-şidād

33 ʿĀrıżı āyet-i ūlā-yı kelām-ı ezelī
Suḫanı ġāyet-i maʿnā-yı kitāb-ı irşād

34 Nūrı ārāyiş-i ḳandīl-i serā-perde-i Ḥaḳ
Pertevi nā'ire-i ḥubba medār-ı īḳād

35 Aña maʿlūm idi esrār-ı kitāb-ı melekūt
Gelmedin levḥ-i hecāya kelimāt-ı eb u cād

36 Girmedin kisve-i terkībe vücūd-ı pāki
Ẕātı olmışdı mevālīde medār-ı īcād

37 Ẕātına ḫāṣ idi maʿmūre-i būd u nā-būd
İtmedin ḫāme-i ḳudret daḫi taḥrīr-i bilād

38 Nāmı ārāyiş-i pīşānī-i ʿarş olmış idi
İtmedin kātib-i ḥikmet daḫi terkīb-i midād

39 Olmadı mis̱li daḫi zīver-i gehvāre-i ṣunʿ
Nefs-i külliyyeye ʿaḳl-ı kül olaldan dāmād

40 Ḥażret-i Rūḥu'l-Emīn ġāşiye ber-dūşı idi
Ḳonmadın daḫi ḫuyūl-ı feleke nām-ı ciyād

41 Oldı zānū-zede-i medrese-i "mā evḥā"
Olmadıysa n'ola zānū-zen-i pīş-i üstād

42 Añа maᶜnāsını keşf eyledi levḥ-i ḳudret
Eyleyen Ādem'i esmā ile ancaḳ irşād

43 ᶜİlm-i resmīyi tenezzül mi ider taḥṣīle
Kesbe mevḳūf degüldür şeref-i māder-zād

44 Ẕātı āsūde-i gehvāre-i nūr olmış idi
Levḥ-i ḫāk olmadın eṭfāl-i mevālīde mihād

45 Evvelīn noḳṭası rūḥ-ı ḳalem-i aᶜlānuñ
Kümelüñ rūḥına ol rütbeden eyler imdād

46 Nūrı āyīne-i vech-i ezelī olmış idi
Olmadın çihre-nümā şīşe-i levḥ-i fūlād

47 Ẕātı olmışdı ġıdā-baḫş-ı ṭuyūr-ı ceberut
Yoġ iken daḫi ne ḥayvān ne nebāt u ne cemād

48 Baḥrinüñ ḳaṭresidür kimde ki var cevher-i ᶜilm
Mihrinüñ ẕerresidür kimde ki var nūr-ı reşād

49 Dūde-i fażlınuñ ednā şererin bulmışdur
Ḳanġı ᶜālemde ki peydā ola ẕihn-i vaḳḳād

50 Ḳışrını maġz-ı eḥādīṣinüñ itmiş çīde
Ḳanġı fāżılda hüveydā ise ṭabᶜ-ı naḳḳād

51 Luṭfınuñ ḳadrini bildürmek içündür muṭlaḳ
Işṭılāḥāt-ı fünūn içre bulunmaḳ ebᶜād

52 Olmasa ravżası sermāye-dih-i feyż-i fütūḥ
Girih-i ġoncayı ḥall eyleyemez nāḫen-i būd

53 Şemme-i ḫulḳını vaṣf itse çemenlerde nesīm
Girye-i bīd virür būy-ı dil-āvīz-i zebād

54 Ḫāzin-i cennet olur ḥüccet-i iflās be-kef
Kem-terīn mūyın iderlerse bihişt içre mezād

55 Vāye-dār olsa eger ʿāṭıfet-i feyżinden
Olur ārāyiş-i seccāde cebīn-i ilḥād

56 Maʿdin āb içse daḫi çeşme-i aḫlāḳından
İder ibrīşime taʿlīm-i nuʿūmet pūlād

57 Nefes-i ḥāsid-i bed-ḫāhı ṭoḳunsa bāda
Gülşeni hem şeb ü hem külḫan ider sāye-i bād

58 Vusʿ-ı maʿnāsını gör kim raḳam-ı himmetine
Ḥalḳa-i mīm olamaz dā'ire-i sebʿ-i şidād

59 Maṭbaḫ-ı cūd-ı niʿam-baḫşınuñ āletlerine
Seng-i mihr-āhen-i māh eylesün īrā'-i zinād

60 Cümle maḥkūm-ı şerīʿatdür odur ṣāḥib-şerʿ
Cümle müsterşid-i aḥkām o pīr-i irşād

61 Dīni bir cāmiʿ-i ḥikmetdür imāmı Ḳur'ān
Şerʿi bir ḳaṣr-ı muʿallādur aña ʿadl ʿimād

62 Nābit ü cāmidüñ engüşt-i şehādetleridür
Bāġda serv-i ser-efrāz u minārāt-ı bilād

63 Ḫayme-i rifʿatinüñ ḥıfẓına olmış merbūṭ
ʿĀlemüñ çār-cihātında muʿayyen evtād

64 Ḥażret-i ḳuṭbuñ olur dā'iresinden ḫāric
ʿİlmine olmaġ ile vāriṡ-i kāmil efrād

65 Merkez-i ʿālem olan Mekke'den oldı ṭāliʿ
Ḫayr-ı maḫlūḳuñ olur mevlidi de ḫayr-ı bilād

66 Mevrid-i vaḥy-i İlāhī dil-i ġayb-ülfetidür
Vaḥy-i Ḳur'ān'e daḫi ġayride yoḳ istiʿdād

67 Dest-i iʿcāzı olup sīne-şikāfende-i meh
Eyledi vāḳıʿa-i Bedr'de icrā-yı cihād

68 Gül virür seng-i mezārında olan şāh-ı ḥurūf
Ravżasında kimüñ eylerler ise ismini yād

69 Zā'ir-i ḳabre ne söz nār ḳaçar nūrından
Ṣalavāt ile kimüñ eyleseler rūḥını şād

70 İki elmās degüldür ḥarem-i ḫāṣṣında
Cebre'īl'üñ gözi ḳalmış idemez istirdād

71 Ḳadrde nāzil olur Rūḥu'l-Emīn itmek içün
Āsitānında zemīn-būsī-i resm-i aʿyād

72 Yazsalar ravżasınuñ nāmını āteş-dāna
Zīr-i āteşde olur bir çemen-i sebz-remād

73 Ḫāk-i dergāhına āmed-şüd iden her melegüñ
Tār u pūd olmadadur perleri tā yevm-i tenād

74 Ġıbṭadan nevbet-i cārūb-keşān-ı ḥaremin
İtmede mengene şeh-perr-i melekden feryād

75 Ey ṣabā ṣaḥn-ı ḥarem-gāh-ı risāletdür bu
Ḫāṭır-ı nāzük-i ḫākin gözet āzürde-mebād

76 Olur evṣāf-ı kemāli raḳama güncīde
Güneşüñ ẕerresi mümkin olur ise taʿdād

77 Oldı bünyān-ı risālāt vücūdıyla tamām
Güherüñ aʿẓamın aʿlāya ḳor elbet üstād

78 Düşmen-i dīnine āfāḳ-ı siyeh-çāl-i belā
Ṭābiʿ-i şerʿine nüh-ṭāḳ muṭīʿ ü münḳād

79 Vāżıʿu'l-ism ḳomış redd ü ḳabūl-i şerʿa
Birine mess-i ḥarīr ü birine ḫarṭ-ı ḳatād

80 Ṭaybe'nüñ ẕātı ile ḳadri bülend olmışdur
Şāh-ı büldāndur o ḫuddāmı anuñ cümle bilād

81 Hicretinden berü gözden döküp eşki zemzem
Kaʿbe'ye oldı siyeh cāme-i mātem muʿtād

82 Rişte-i dām-ı mekes-gīr-i ʿanākib gibidür
Büny -i şerʿine nisbetle binā-yı Şeddād

83 Dīni şevḳıyle ġuzāta ne söz itmek cā'iz
ʿAks-i āyīne-i şemşīrleri meşḳ-i cihād

84 Nüsḫa-i ḫulḳı meyānında yazılsa farażā
Bī-taʿab maʿnī-i teslīm virür lafẓ-ı ʿinād

85 Ṭabaḳāt-ı dü-cihān ʿabd-i kerem-dīdesidür
Resmdür bir ile iḥrāz olınur istibʿād

86 Ẕātı çün kevn ü mekānuñ sebeb-i ḫilḳatidür
Ḫalḳuñ üstinde olan ḥaḳḳı olınmaz taʿdād

87 Pīş-gāhında ḫiṭāb itmege lāyıḳ degülem
Līk şevḳ-i keremi virdi baña istiʿdād

88 Dest-ber-dest ṭurup pīş-geh-i cāhında
Baḥrden ḳaṭre-i evṣāfını itdüm īrād

89 Ḥaḳḳ'a pey-revlük idüp ḳāʿide-i medḥinde
Eyledüm eşk-i ḥacāletle bu yüzden inşād

90 Ey vücūduñ güher-i ḳumme-i tāc-ı īcād
Resm-i ḳadduñ elif-i fātiḥa-i istiʿdād

91 Sensin ey merkez-i nüh-dā'ire-i kevn ü mekān
Rūḥ-ı ervāḥ-ı ʿalā ḳuṭb-ı medār-ı irşād

92 Saña ḫalḳ oldı cihān senden alur feyżi yine
Aḥmed-ābāda gelür emtiʿa-i ḫayr-ābād

93 Sendedür mecmaʿ-ı ḳavseyn-i vücūb u imkān
Sensin ey Nūr-ı Ezel vāsıṭa-i Rabb ü ʿibād

94 Sen benüm ḫalḳ senüñ eclüñ içündür didi Ḥaḳ
Bundan aʿlā daḫi bir mertebe olmaz müzdād

95 Raḥmet-i ʿālemiyān naḳş-ı nigīn-i cāhuñ
Şān-ı fażluñ daḫi neyle olınur istişhād

96 Kim bilür "küntü nebī" vaḳtini senden ġayrı
Yine sensin senüñ aṣlın bilen ey pāk-nijād

97 Kimlerüñ gūşına lāyıḳ yine senden ġayrı
Şeb-i miʿrācdaki gevher-i esrār-ı müfād

98 Çün senüñ ẕātuñ ola aṣl-ı ḥayāt-ı dāreyn
Ehl-i dāreyn ne bilsün seni ey aṣl-ı mevād

99 "Evvelü mā ḫalaḳa'llāh" ki senüñ nūruñdur
Seni idrāk idecek kimdür eyā Nūr-ı Cevād

100 Saña iḳrār iledür ṣıḥḥat-i īmān-ı enām
Rütbeñi añlamaġa kimsede yoḳ istiʿdād

101 Hep senüñ āb-ı ruḫuñ ḥürmetine gelmişdür
Bu cihān ḫalḳı velī sensin olan aṣl-ı murād

102 Bir ucı dürc-i dehānuñ bir ucı bāb-ı bihişt
Arada cādde-i raḥmete dirler mirṣād

103 Ḫarc ider cümle senüñ kīse-i iḥsānuñdan
Ser-be-ser şāh u gedā cümle ʿibād u āzād

104 Hep senüñ rīḫte-i sufre-i inʿāmuñdur
ʿĀleme cūd-ı vücūd eylesün Allāh ziyād

105 Ne disem rifʿatüñ ol mertebeden ber-terdür
ʿArşa nisbetle ḥabāba dinilür mi bünyād

106 Senüñ evṣāfuñı ʿadd itmek içündür yoḫsa
Bu ḳadar olmaz idi nā-mütenāhī aʿdād

107 Ẓāhirinden ṭolaşur dā'ire-i rifʿatüñüñ
Medḥde muʿcizeñüñ vaṣfın idenler taʿdād

108 Cāhuñ aʿlā idügin muʿcizeden bilmekle
Āşināyān-ı ḥaḳāyıḳ anı itmez īrād

109 Muʿcize münkir içün ḥüccet-i Rabbānī'dür
Seni aʿlā bilür aṣḥāb-ı şühūd u işhād

110 Ummasun levḥ-i icābetde maḳām-ı raġbet
İtmeyen nāmuñı dībāce-i ẕikr ü evrād

111 Muḥtevī cümle kemālātı kitāb-ı ẕātuñ
Olamaz ġayre sezā sende olan istibdād

112 Hep senüñ bendelerüñdür dimek az maʿnādur
Çünki ḫalḳ oldı vücūduñla ʿademden āzād

113 Enbiyā cümlesi pervāne-i envāruñdur
Sensin ey nūr-ı naẓar-gāh-ı Ḫudā şemʿ-i murād

114 Sen ṭururken ʿamelinden ider ümmīd-i necāt
Germ-i şeb-tāba baḳar mihr ṭururken ʿubbād

115 İlticā itse senüñ dergehüñe enfeʿdür
İtmeden dāmen-i miḥrāba teşebbüs̱ zühhād

116 Sāḥa-i ḥaşr senüñ muġrıż-ı ʿunvānuñdur
O zamānda bilinür ḳadrüñ eyā ṣāḥib-dād

117 Enbiyā her biri rāyet-keş-i aḥkāmuñdur
Gitdiler āḫirete itmege ʿarż-ı ecnād

118 Gitdi seg-bān u deli pāyesi ile ilerü
Bir ālāy ḳara ḳura nāmı Ferīdūn u Ḳubād

119 Pāyüñe düşdi ʿuluvv-i nesebinden ḫurma
Ḳande şāyestedür ol devlete serv ü şimşād

120 Derd-mend-i günehe ḫār-ı rehüñ nāfiʿdür
Ne ḳadar nāfiʿ ise ḫasteye niş-i faṣṣād

121 Maṭbaḥ-ı ḳadrüñe reh-bürde olan ʿuşşāḳuñ
Gözlerinden dökilür ḫūn-ı kebāb-ı ekbād

122 Kim ki var mis̱l ü şebīhi bulınur ʿālemde
Münḥasır saña faḳaṭ rütbe-i nefy-i endād

123 Kim ki rūşen-ger-i mihrüñle degül ṣāf-derūn
Baṣar āyīne-i āsāyişini jeng-i nikād

124 Bū'l-Beşer'den saña dek ey güher-i dürc-i vücūd
Nūr-ı rūhānī idi bār-ı ḳaṭār-ı ecdād

125 Yā Resūla'llāh o ʿāsī-i siyeh-rūyem kim
Reng-i rūyum virür āyīne-i ġufrāna sevād

126 Benem ol müflis-i aʿmāl ki ṭursun ālāf
Nāmeme girdügi yoḳdur ʿaşerāt u āhād

127 Niyet-i ṭāʿat idersem de elümden gelmez
Oldı nefs-i bedüm ol deñlü günāha muʿtād

128 Dāmen-ālūde-i ʿiṣyān o ḫabīsü'n-nefsüm
Ki hevādan giçemem nārdan olsam da remād

129 Reh-zene rāst gelen reh-reve döndüm āḫir
Eyledi nefs ü hevā naḳd-i ḥayātum ber-bād

130 Kimsenüñ medḫali yoḳ kendi ṣanīʿamdandur
İtdügüm cürm ü ḫaṭā kendü elümden feryād

131 ʿAybdur ʿāḳile şeyṭān beni aldatdı dimek
Kendi nefsümdür iden nefsüme ilḳā-yı fesād

132 İtdigüm cürmi ḥavāle idemem İblīs'e
Nefsüm İblīs'i iken müddeʿī-i istibdād

133 O da bir başḳa günehdür ki günāhı ben idem
Ġayrınuñ mekrine ıḍlāline idem isnād

134 İʿtiḳādumda günāh eylemeden bed-terdür
Hem idüp cürmi hem itmek naẓaruñda feryād

135 Ye's-i küfr olmasa ol deñlü güneh-kārum kim
Kendü āmirzişümi eyler idüm istibʿād

136 Cürmümüñ keṣrete ḥırsı o ḳadar var ki ider
Daḫi nā-bāliġ iken dāʿiye-i istīlād

137 Cürm ile nefsümüñ ol mertebedür ülfeti kim
Ele girmezse ḫayālin iderüm istifḳād

138 Seyyi'ātum ṣıyaġ-ı cemʿi idüp istīʿāb
Ḥasenem ṣīġasınuñ sehmine ḳaldı efrād

139 Līk ammā ki senüñ şānuñı fikr itdükçe
ʿUḳde-i ye'se gelür dest-i tesellīle güşād

140 Vāḳıʿā dergeh-i sulṭān-ı şefāʿat var iken
Görinür nāle vü feryād-ı münāfī-i sedād

141 Şāh-ı "levlāk" gibi ḥıṣn-ı ḥaṣīnüm var iken
Ne bu sūziş bu güdāziş ne bu āh u feryād

142 Ne ḳadar zelzele-i cürm ile vīrāne isem
Var ümīdüm ki olam luṭf-ı ebedle ābād

143 Sāyebān-ı keremüñ basṭ-ı cenāḥ itmiş iken
İtmem ümmīd ki açıḳda ḳalam rūz-ı meʿād

144 Ümmetüñden çü senüñ eyledi Allāh beni
Ḥāşeli'llāh ki maḥrūm ḳalam yevm-i temād

145 Zāyir-i ḳabrüñe ḫod vaʿd-i şefāʿat maʿlūm
Nice ḳābil ki beni ide cehennem īḳād

146 Rūy-māl itmek içün ravżaña virdüñ ruḫṣat
Beni kimse idemez pīş-gehüñden ibʿād

147 Ehl-i ʿuḳbaya senüñ şānuñı bildürmekdür
Ḫāṭıruñçün bu ḳadar müẕnibi itmek āzād

148 Rütbeñi bilmek ile ṭabʿ-ı cehennemde bile
Ümmet-i müẕnib içün yoḳ heves-i istīḳād

149 Bī-güneh raḥmet-i Ḥaḳ dāverī-i kişverdür
Ḳābil-i naḳṣ degül ḳāʿide-i istiṭrād

150 Āfitābuñ işidür ġūreyi engūr itmek
Seyyi'ātum ḥasenāt olur iderseñ imdād

151 "Ve le-ʿamrük" ḳasemi ṣādır iken şānuñda
Biñ cihān müẕnibi it bend-i belādan āzād

152 Pāyüñe neşr-i le'ālī-i şenādur ancak
Bendeñe ḳuvvet-i ḳalbüm diyecek zād-ı me'ād

153 Çün "feterdā" didi Ḥaḳ saña nice rāżī olur
Re'fetüñ kim çekem āteşler elinden bī-dād

154 Ben kimüm yā benüm ol rütbe ne ḥaddümdür kim
Olunam medḥ-serāyān-ı derüñden te'dād

155 Saña ne medḥ ü şenādan müte'ālī sensin
İder ancaḳ bu ḳaṣīdem melekūt ehlini şād

156 Ḫāk-i dergāhuña şāyeste degüldür ammā
Süllem-i nūrdur itdüm ceberūta i'dād

157 Ḥarem-i na't-ı şerīfüñde bu ebkāre gerek
Duḫterān-ı 'Arab'a vaż' olunan nām-ı Su'ād

158 Çünki Ka'b İbni Züheyr'üñ günehin 'afv itdüñ
Müjde-i 'afv ile eyle bu güneh-kārı da şād

159 Seni kim medḥ ide bi'z-zāt Ḫudavend-i Ġanī
Medḥüne ḳanda bulur nev'-i beşer istibdād

160 Bende de cür'et-i medḥüñ o nemerdendür kim
Geldi nuṭḳ itdi ḥużūruñda nebātāt u cemād

161 Anlaruñ birisiyem ben de baña merḥamet it
Ey şeh-i ḫıṭṭa-i nāz ey gül-i destār-ı murād

162 Seg-i kem-ḳadr-i derüñden daḫi kem-ter ḳadrüm
Üstüḫān-pāre-i iḥsānuñ ile it beni şād

163 Bende NĀBĪ'den ola elf ṣalāt elf selām
Rūḥuña ālüñe aṣḥābuña tā rūz-ı me'ād

(Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün)

LIX

MES̱NEVĪ-İ NĀBĪ DER-NAʿT-İ ḤAŻRET-İ NEBİYYÜ'L-ḲUREŞĪ ʿALEYHİ'S-SELĀM

1 Gele ey ḫāme-i şikeste-zebān
Vādī-i naʿte ol biraz pūyān

2 Başla naʿt-i Ḥabīb-i Raḥmān'a
Ẕevḳ-i vaṣfıyla rūḥ vir cāna

3 Nāmını cevher-i zebān eyle
Naʿtın ārāyiş-i beyān eyle

4 Yaʿni sulṭān-ı mürselīn Aḥmed
Bende-i muḳbil-i Ḫudā-yı Ṣamed

5 Maḥrem-i Ḥażret-i Ḫudā-yı Taʿāl
Maẓhar-ı ḥubb-ı Īzid-i Müteʿāl

6 Āḫirīn ʿaṣr u evvelīn fıṭrat
Mühr-i ḫoş-naḳş u nāzenin-ḫilḳat

7 Ṣadr-ārā-yı ḫāne-i "levlāk"
Mest-i cām-ı ḫiṭāb-ı "erselnāk"

8 Zīnet-efzā-yı gülşen-i ʿālem
Bādī-i ḫilḳat-i benī Ādem

9 Gül-i ḫoş-būy-ı gülşen-i raḥmet
Serv-i ser-sebz-i ravża-i ḥikmet

10 Faṣṣ-ı rengīn-i ḫātem-i tekvīn
Şemʿ-i fānūs-ı āsumān u zemīn

11 Ehl-i ʿiṣyāna mütteka-yı ḫalāṣ
Bezm-i ḳurba nedīm-i ḫāṣṣu'l-ḫāṣ

12 Zīb-i ṣadr-ı bisāṭ-ı ʿālemdür
Evvelīn mevc-i baḥr-i aʿẓamdur

LIX Nâbî, NM 1, yk. 90^{a}-90^{b}.

13 Nāme-i ẕātın idicek inşā
Aña mühr-i nübüvvet virdi Ḫudā

14 İtdi ol mühr ile anı Ġaffār
Sūḳ-ı ḥüsne metāʿ-ı ṭamġa-dār

15 Eylemişdür yāḫūd Cenāb-ı Ġafūr
Ẕātını bir ḫazīne-i memhūr

16 Olıcaḳ mihmān-ı Rabb-i Celīl
Oldı peşinde Cebre'īl delīl

17 Süllem-i ʿazmi oldı heft-felek
Ḫāk-rūb-ı ṭarīḳi ḫayl-i melek

18 Ẕāt-ı pāki vücūda virdi nūr
ʿAdemi itdi sāyesi maʿmūr

19 Yaʿnī ẕāt-ı Muḥammedī'den hem
Behre-dār oldılar vücūd u ʿadem

20 Ey şehen-şāh-ı enbiyā-ʿasker
V'ey zemīn-āşiyān u ʿarş-maḳar

21 Dāver-i mülk-i şefāʿatsin
ʿĀleme raḥmet ü hidāyetsin

22 Eylemişdür mü'ellif-i ḳudret
Ḫilḳat-i kevne ẕātuñı ʿillet

23 NĀBĪ-i ḫaste bir faḳīrüñdür
Silk-i ümmetde bir ḫaḳīrüñdür

24 İşi hep cümle cürm ü ʿiṣyāndur
Her zamān kārı sehv ü nisyāndur

25 Kendü taḳṣīr ü cürmi mūy-be-mū
Defteri ḫōd günāh ile memlū

26 Şefḳatüñ defterinden eyleme ḥak
Al elin sāye-i şefāʿate çek

27 İtmesün nār-ı ḥaşr āzürde
Olmasun berg-i cismi pejmürde

28 Daḫi ey ḫāme eyle medḥ ü s̱enā
Rūḥ-ı pāk-i çihār-yāre sezā

29 Cümleden biri yār-ı ġār-ı ṣadīḳ
Efḍalü'n-nās Ḥażret-i Ṣıddīḳ

30 Yār-i s̱ānīsi bāġ-ı ʿadl-s̱emer
Serv-i būstān-ı şerʿ yaʿnī ʿÖmer

31 Hem üçincisi Ḥażret-i ʿOs̱mān
Ṣāḥibü'l-ḥilm ü cāmiʿü'l-Ḳur'ān

32 Çārumīn yār sāḳī-i Kevs̱er
Ḳāmıʿu'l-küfr Ḥażret-i Ḥayder

33 Daḫi ol iki merdüm-i dīde
Ol iki ẕāt-ı pāk-sencīde

34 Birinüñ nām-ı pāki oldı Ḥasan
Gülşen-i ḳurba ġonca-i aḥsen

35 Birinüñ şöhret-i şerīfi Ḥüseyn
Ḥażret-i Muṣṭafā'ya ḳurret-i ʿayn

36 Eyle bizden nice selām u s̱enā
Cümlenüñ rūḥ-ı pākine ihdā

37 Eyle ey ḫāme-i ṣabā-reftār
Raḍıya'llāhu ʿanhüm ile ḳarār

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LX

SĀBİT EFENDİ'NÜÑ MÜNĀCĀT-I ḤAŻRET-İ RABBİ'L-ʿĀLEMĪN VE NAʿT-I CENĀB-I SEYYİDİ'L-MÜRSELİN'İNİ MÜŞTEMİL ḲAṢĪDE-I ĠARĪBESİDÜR

1 Gel ey göñül olalım dil güşūde çeşm şühūd
Yeter bu kūrī-i ẕüll ü hevān-ı būd u nebūd

2 Olup mütābiʿ-i nefs-i daġal yeter ḳılduñ
Reh-i neşīb ü firāz-ı hevāyī pā-fersūd

3 Nedür bu güm-rehī-i vādī-i tamaʿ-kārī
Nedür bu daġdaġa-ı pīç ü tāb-ı nā-āsūd

4 Şikeste-ābile pāy-ı ṭalebden özge dahi
Neyi müfīd ola bu herze-tāzī-i bī-hūd

5 Dü-rūze ʿömr ile pā der-rikāb-ı rıḥlet iken
Nedür bu ṭūl u dırāz ihtimām-ı fikr-i ḳuṣūd

6 Seni ḫaṭāyir-i ḳudse vuṣūlden alıḳor
Bu dām-gehde ġıriftārī-i dü-şāḫ-ı vücūd

7 Vużū-ṭırāz-ı sirişk-i nedāmet ol idelüm
Ruḫ-ı niyāzı zemīn-sāy-i ḫāk-dān-ı sücūd

8 Tamām derd ile laḫt-ı dili müẕāb iderek
Dem oldı kim ola rīzīde eşk-i ḫūn-ālūd

9 Ḥarīm-i ḳalbi bütān-ı hevā yeter ḳıldı
Ḳumāme-i veṡeniyyūn u Sūmnāt-ı Hünūd

10 Ṭabīde murġ-ı dili ḳayd-ı māsivā dirler
Bir özge dāma düşürmiş hevā-yı nefs-i ʿanūd

11 Ne ihtimāl-i rehā ne ümīd-i āzādī
Ne ḫōd meṭālib-i vārestegī-i dām-ı ḳuyūd

LX Sâbit, Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymâniye Ktp. Hamidiye, Nu:1211 (NM 1), yk.36^{a}-37^{b}.

12 Dilümde safsaṭa-i bī-me'āl-i ṭūl-i emel
Serümde maġlaṭa-i fikret-i ʿaḳār u nuḳūd

13 Bu ibtilā daḫi ṭursun ne ḳayd ider ammā
Ḫayāl-i zülf-i bütān oldı ḫāṭırumda ʿuḳūd

14 Fürūġ-ı āteş-i ruḫsārı yaḳdı bir şūḫūñ
Kühen cerīḥa-i nāsūra tāze dāġ-ı kebūd

15 Sımāḥ-ı cāna müsāvī gelür taḥayyürden
Ṣadā-yı nevḥa-yı şīven nevā-yı naġme-i ʿūd

16 Bu fitne-gehde taḳāżā-yı ḥırṣ-ı pīrīden
Ṭabīʿat oldı baña muḳteżā-yı nefs-i ʿanūd

17 Nedür bu mertebe ey ḫām-kāre-i ġaflet
Bu dil-ḫırāşī-i nā-puḫte fikr-i fitne-füzūd

18 Gider bu ḫısset-i ṭabʿı ne ḥāṣıl itdi saña
Hevā-perestī-i iḳbāl-i fānī-i maṭrūd

19 Firīb-i ḫurd-ı serāb-ı ümīd olup itme
Ġubār-ı dergeh-i erbāb-ı cāhı nāṣiye-sūd

20 Amānī-i dili ol bārgehden eyle ṭaleb
Ki ʿarş-ı aʿẓam ider andan iktisāb-ı suʿūd

21 Niyāz-nāme-i ḫāhişle ʿarż-ı ḥāl eyle
O pādişāha ki meddāḥıdur Ḫudā-yı Vedūd

22 Sipihr-erīke-şehen-şeh ḫıdıvv-i ʿarş-evreng
Şeh-i sürūş-sipeh ḫusrev-i firişte-cünūd

23 Kelīm-i ṣoḥbet-i ḫāṣṣ-ı sürādıḳ-ı ceberūt
Nedīm-i perde-sarāy-ı maḥabbet-i Maʿbūd

24 Güzīde-maḥrem-i ḫalvet-sarāy-ı "ev ednā"
Sütūde-żayf-ı simāṭ-ı basīṭ-i şehd-i şühūd

25 Şeref-peẕīr-i muḳaddes maḳam-ı ḳurbiyyet
Serīr-gīr-i muʿallā nişīmen-i "maḥmūd"

13,14,24 der-kenâr.

26 Emīn-i mülk-i nübüvvet medār-ı h̲atmiyyet
Amān-ı hevl-i ḳıyāmet zamān-ı ra'fet u cūd

27 Murād u maḳṣad-ı ʿālem penāh-gāh-ı ümem
Ümīd-i rūz-ı nedem mülteca-yı yevm-i h̲ulūd

28 H̲aṭīb-i minber-i "Ṭā-Hā"muh̲āṭab-ı "Yā-Sīn"
Edīb-i mekteb-i "evḥā" muḳarreb-i mevdūd

29 Me'āl-i cevher ü aʿrāż-ı h̲ıṭṭa-i nāsūt
Mühīne ʿillet-i tekvīn-i hest ü fıṭrat-ı būd

30 Nebiyy-i efḍal ü ekmel Muḥammed-i Mürsel
H̲uceste-ẕāt-ı mübeccel h̲ulāṣa-i mevcūd

31 Şeref-peẕīr-i risālet ki ẕātıdur mutlaḳ
Muḳayyedāt-ı şu'ūn-ı bedīʿadan maḳṣūd

32 Ṭufeyl-i fıṭratıdur rūz-ı āferīnişde
Bu kār-h̲āne-i kevn ü fesād-ı ṭurfe-nümūd

33 O şehr-yār-i serīr-i beḳā ki yoḳdur anuñ
Ḳalem-revinde s̲üğūr u memālikinde ḥudūd

34 Bu ordu-gāha gelüp ḳonmasa ḳurulmazdı
Şu nüh-h̲azīne otağ-ı muḳarnis-i meşhūd

35 Anuñ ʿilāve-i tekrīmidür Ebū'l-Beşer'üñ
Kirām-ı ʿālem-i bālāya olduğı mescūd

36 Olur her-āyīne peykerde-i girīve-i ye's
H̲ilāf-ı emri olan rū-be-rāh-ı nā-fermūd

37 Ṭabīb-i himmetinüñ zah̲m-kārī-i cürme
Żımād-ı ra'fetidür ṭurfe merhem-i bihbūd

38 Ḳarīn-i luṭfı olan mücrime żarar virmez
Cihān cihān feterāt-ı h̲aṭā-yı nā-maḥdūd

39 Defātir-i ḥasenātı hezār olursa dah̲i
Ne fā'ide eger ol ḥażret olmaya h̲oşnūd

35,37 der-kenâr.

40 Zihī kerem k'ola yek-ḳaṭre feyż-i luṭfından
Şivāẓ-ı pür-tef-i dūzaḫ fürū-nişīn-i ḫumūd

41 Ṭarīd-i dergehi Nāmūs-ı Ekber olsa daḫi
Olur derīçe-i dehlīz-i ḳurbdan merdūd

42 Teşebbüs̱ itse eger dāmen-i şefāʿatüñe
Ḥarīm-i raḥmete medḫal bulurdı diyü künūd

43 Bülend-pāye muʿaẓẓam serīr-i "Levlāk"ā
Eyā güzīde-i maḫlūḳ u zübde-i mevlūd

44 Müdām kāre-i sehv ü ḫaṭāyā ẕātuñdur
Kefīl-i luṭf u żamīn-i kerem dem-i mevʿūd

45 Meyān-ı şūriş-i āşūb-ı ḫīz-i maḥşerde
O dem kim ayrıla güm-geştegān-ı ʿÂd u S̱emūd

46 O dem ki dest-i zebānī-i dūzaḫa virile
Ṭuġāt-ı reht-i naṣārā buġāt-ı ḳavm-i yehūd

47 O dem ki dest-ḫōş-ı Mālik-i caḥīm olalı
Muḳallidān-ı mecūs u muʿannidān-ı cehūd

48 O dem ki ola fürū-refte pāy-ı āteş-lāḫ
Mütābiʿān-ı siyeh-kāre-i recīm-i ḥasūd

49 O dem ki cinn ü ünāsuñ hücūm-ı vaḥşetden
Gözinden ola tedāvīde eşk-i ġam-pālūd

50 O gün ki muttaṣıf-ı ḥilye-i ẓulūm u cehūl
Olur bu dehşet ile ḥālet-āşinā-yı vuḳūd

51 O gün ki bār-ı emānet be-dūş olan żuʿafā
Ṭurup maḳām-ı taḥayyürde dil-şikest-i ʿuhūd

52 Gelüp ḳuvāsına yek-pāre sekte-i taʿṭīl
Ola cemād-ı müşaḫḫaṣ gibi rehīn-i cümūd

53 Yetiş bu ümmet-i pür-cürme yā Resūla'llāh
Urulmadın daḫi aʿnāḳa āteşīne ḳuyūd

54 O varṭa-gāh-ı belā berzaḫından eyle ḫalāṣ
Ulaşmadın daḫi ecsāda nār-ı ẕāt-ı vuḳūd

55 Dü-dest-i luṭf ile ḳurtar iṣābet eylemedin
Revāḳ-ı kālbüd-i cisme nār-ı neft-endūd

56 Revā mı sencileyin pādişāh-ı ẕī-şānuñ
Tevābiʿi ola mevsūm-ı dāġ-ı nażc-ı cülūd

57 Şefāʿat eyle o rūz-ı belāda bendeñe kim
Ḫalāyıḳı behem āġūş ide zebāne Vedūd

58 Meded o gün ki cehennemde ide ehl-i hevā
Gehī ḥażīże hübūṭ u gehī firāza ṣuʿūd

59 Enāmil-i keremüñ ḥall ide ümīdüm odur
Olursa rişte-i kārumda ṣad girih maʿḳūd

60 Biraz da aġlayaraḳ S̱ĀBİTĀ niyāz idelüm
O bāb-ı luṭfa ki faḳr ehline degül mesdūd

61 Ḥakīm-i Muḳtedirā Kirdgār-ı Ġaffārā
Eyā sezā-yı perestiş Müheymin-i Maʿbūd

62 Be-ġazve-i Uḥud lā ilāhe illā hū
Be-fażl-ı ẕāt-ı Kerīm ü ṣıfāt-ı Ḥayy u Vedūd

63 Be-ḥaḳḳ-ı ism-i ʿAfüvv ü be-luṭf-ı nām-ı Ġafūr
Ki ins ü cinne odur mültecā dem-i maʿhūd

64 Be-remz-i āyet-i "Ḳāf"u be-ḥikmet-i "Ḥā-Mīm"
Be-sırr-ı müstetir-i "nūn u rā" vü "Sūre-i Hūd"

65 Be-feyż-i çille-güzīnān-ı ḫalvet-i melekūt
Be-ḳūt-ı dūd-ı żaʿīf ü be-ṣaḫra-ı celmūd

66 Be-ʿucb-ı vaḳʿa-i Kehf ü ġarībe-i Circīs
Be-dāġdārī-i mażlūm-ı ḳıṣṣa-i Uḫdūd

67 Be-inḳıyād-ı ẕebīḥ ü be-ḫāk-i bismil-gāh
Be-ibtilā-yı Ḫalīl ü be-āteş-i Nemrūd

56,58 der-kenār.

68 Be-hasf-ı mevrid-i Ashāb-ı Ress-i hāk be-ser
Be-vākı'āt-ı 'ukāb-ı hicāre-i manżūd

69 Be-'izz-i mülk-i Süleymān u ṣāfināt-ı ciyād
Be-istimā'-i ṭuyūr u be-naġme-i Dāvūd

70 Be-bī-vücūdī-i şevk u be-siklet-i ṣādī
Be-hemm-i nā-mütenāhī be-hüzn-i nā-mahdūd

71 Be-ye's-i şām-ı firāk u ümīd-i subh-ı viṣāl
Be-şīve-kārī-i nāz u niyāz-ı derd-efzūd

72 Be-kadr-i şān-ı risālet-penāh-ı şāh-ı rüsül
Ki zātıdur bu merāyā-yı cümleden maksūd

73 Be-nūr-ı kā'id-i ġurri'l-muhaccelīn-i kirām
Be-āb-yārī-i havż-ı leb-ā-leb-i mevrūd

74 Hidāyet it kulunı semt-i rāh-ı rıżvāna
Feżā-yı tīh-i ḍalāletde olmadın nā-būd

75 O dem ki ola teşettüt-pezīr-i iżmihlāl
Bu hōd-nümā neşe'āt-ı fenā-pesend-i vücūd

76 Bu bī-nevāyı firū-dāş-senc-i tevhīd it
Pesīn nefes k'ola nāy-ı gülū girift-i sürūd

77 Zebān-ı kālüme vir mikmet-i cevāb-ı ṣavāb
Su'āle geldügi dem münkirān-ı naṣṣa 'amūd

78 Semūm-ı kahr ile laġzīde pāy-ı sehv itme
O korkulukda ki Gisr-i Sırāṭ ola memdūd

79 Fakīr-i 'ācize sermāye-i necāt olsun
Her ol suhan ki ide na't-ı Muṣṭafā'da vürūd

80 Kemīne bende-i vaṣṣāfıdur n'ola olsa
Mezīd-i fażl ile ibnā-yı cennete mahsūd

81 Nite ki gezdire eṭrāf-ı ravżada şeb u rūz
Zamāna micmere-i mihr ü mehle 'anber u 'ūd

---

80 der-kenâr.

82 ʿAle'd-devām ola ol buḳʿa-i mübārekenüñ
Ġubārı nāfe-şemīm ü hevāsı ġāliye-sūd

83 Gele sürādıḳ-ı lāhūt-ı Kibriyāī'den
Zamān-ı ḥaşre dek uṭrūfe-i selām u dürūd

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LXI

1 Yā Resūla'llāh cemālüñ berḳ-i lāmiʿdür senüñ
Pertev-i rūyuñ sipihre nūr sāṭıʿdur senüñ

2 "Ve'ḍ-Ḍuḥā Ve'l-Leyl"dür ruḫsār ile gīsūlaruñ
Āfitābuñdan hezārān nūr ṭāliʿdür senüñ

3 Sendedür külliyyet-i Esmā-i Ḥüsnā-i Ḫudā
Ẕātuñ efʿāl ü ṣıfāt-ı Ḥaḳḳ'ı Cāmiʿ'dür senüñ

4 Sözlerüñ dürr-i ḫōş-āb-ı ḳulzüm-i ḥikmetdürür
Baḥr-i ʿilmüñ ey dür-i nā-yāb vāsıʿdur senüñ

5 Zümre-i ehl-i dile ser-tā-be-pā Bürhān'sın
Ḥüccet'üñ ʿırḳ-ı nizāʿ-ı ḫalḳı ḳāṭıʿdur senüñ

6 ḤAḲḲĪ'ı cām-ı şefāʿatden sen eyle feyż-yāb
Şerbetüñ derd-i dile zīrā ki nāfiʿdür senüñ

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXI İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Top. Sar. Müz. Ktp. E.H. Nu:1790, yk.2^b.

LXII

1 Gönül ʿaşkuñla zār-ı mübtelādur yā Resūla'llāh
Yoluñda baş ile cānum fedādur yā Resūla'llāh

2 Eğer redd eylemezsen dergeh-i ʿarş-āsitānuñda
Ḳul olmaḳ rütbe-i ʿizz ü ʿalādur yā Resūla'llāh

3 Olup biñ cān ile teslīm-i derd ü miḥnet-i ʿaşḳuñ
Süveydā-yı dilüm dāġ-ı rıżādur yā Resūla'llāh

4 N'ola āsūde olsam sāye-i şehbāl-i ʿaşḳında
Ki düşmez herkese ẓıll-i hümādur yā Resūla'llāh

5 İşin altun ider rū-māl iden dergāh-ı vālāña
Ġubār-ı rāh-ı kūyuñ kīmyādur yā Resūla'llāh

6 Olaldan ḫaste-i ʿaşḳuñ ḥayāt-ı cāvidān buldı
Dil-i bīmāruma derdüñ devādur yā Resūla'llāh

7 Açar gül gibi ḳalbin artırır bīmāruñuñ ʿömrin
Ġamuñ hem dil-güşā hem cān-fezādur yā Resūla'llāh

8 Dem-ā-dem nehr-i cārī-veş n'ola aḳsa firāḳuñda
Gözüm yaşı dükenmez mācerādur yā Resūla'llāh

9 Şemīm-i ʿaşḳ-ı pāküñden n'ola bir şemme luṭf itseñ
Hümā-yı cān-ı ʿuşşāḳa ġıdādur yā Resūla'llāh

10 Revā pervāne gibi bezm-gāh-ı ḳurba yol bulsaḳ
Ki nūr-ı şemʿ-i ẕātuñ reh-nümādur yā Resūla'llāh

11 Sezā her bir naẓarda eylese iksīr-i manẓūrın
Gözüm ḫāk-i derüñle rūşenādur yā Resūla'llāh

12 ʿAceb mi dem-be-dem āgeşte-i ḫūn-ı ciger olsa
Gönül baḥr-i ġamuñla āşinādur yā Resūla'llāh

13 Melā'ik kuḥl-i çeşm-i cān ide bulsa ġubārından
Ser-i kūyuñda ol kim ḫāk-i pādur yā Resūla'llāh

LXII Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, İst.1257,s.172.

14 Derūn-ı tīrede nūr-ı cemālüñ eylesün işrāḳ
Ki māh-ı ṭalʿatuñ bedr-i dücādur yā Resūla'llāh

15 Maḥaldır tekye-gāh-ı enbiyā vü evliyā olsa
Der-i cūduñ ki cāy-ı ilticādur yā Resūla'llāh

16 Ḥabīb-i Kibriyā Maḥbūb-ı Ḥaḳ şemʿ-i hidāyetsin
Vücūd-ı kāmilüñ nūr-ı Ḫudā'dur yā Resūla'llāh

17 Olurdum ḳābil olsa naḳd-i cān ber-kef ḫırīdārı
Der-i ʿaşḳın senüñ kim bī-bahādur yā Resūla'llāh

18 Şefīḳ-i güm-rehāsın sen hevā-yı nefse uydum ben
İşüm şām u seḥer sehv ü ḫaṭādur yā Resūla'llāh

19 Ṭabīb-i ḫastegānsın şerbet-i luṭfuñ dirīg itme
Derūñ ʿāṣīlere dārü'ş-şifādur yā Resūla'llāh

20 Kerem kānı mürüvvet baḥrisin luṭf eyle iḥsān it
Ḳuluñ gerçi ʿaṭāña nā-sezādur yā Resūla'llāh

21 Şeh-i her dü-cihānsın eyle mir'āt-ı dilin manẓūr
NAẒĪM-i derdmendüñ bir gedādur yā Resūla'llāh

22 Anı luṭfuñla şād it āb-ı rūy-ı çār-yārüñçün
Ki düşmiş ḫāk-i ʿacze bī-nevādur yā Resūla'llāh

23 Taḥiyyāt u dürūd olsun revān-ı pāküñe tā kim
Ṭavāf-ı Kaʿbe-i kūyuñ ṣalādur yā Resūla'llāh

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

LXIII

1 Mihr ü mehdür ṣanma bezm-i çarḫda her rūz u şeb
İki sāḳī cām ber-kef devr iderler rūz u şeb

2 Mihr ü meh rūy u cebīn-i şāhid-i endīşedür
ʿĀrıżıyla zülf-i müşgīn ü muʿanber rūz u şeb

3 Mihr ü māhı pūte-i nār-ı şafaḳda ḳāl idüp
Sīm ü zer ḫarcar sipihr-i kīmyā-ger rūz u şeb

4 Mihr ü meh olmış dükān-ı çarḫa iki kelle ḳand
Kim anı ḳannād-ı dehr eyler mükerrer rūz u şeb

5 Ṣanma mihr ü māhdur bāzī-geh-i eflākde
Çarḫ-ı luʿbet-bāz iki sīb ile oynar rūz u şeb

6 Mihr ü māh-ı nev degül abdāl olup pīr-i felek
Cüst ü cūda dāġ ber-ser naʿl der-ber rūz u şeb

7 Mihr ü meh fānūslardur sīm ü zerden gūyiyā
Kim virürler nev-ʿarūs-ı dehre zīver rūz u şeb

8 Mihr ü meh bu ḫānḳāh-ı nüh-revāḳ-ı çarḫda
İki ʿāşıḳ mevlevīlerdür dönerler rūz u şeb

9 Mihr ü meh nerrād-ı çarḫa oldı gūyā luʿbeteyn
İtmede ṣad mekr ile bāzī-i şeş-der rūz u şeb

10 Mihr-i ʿālem-tāb ile fülk-i sipihre māh-ı nev
Biri olmış bādbān u biri leşker rūz u şeb

11 Mihr ü meh ṣanma idüp evreng-i gerdūna cülūs
Ḥükm iderler ʿāleme iki birāder rūz u şeb

12 Mihr ü meh zerrīn iki levḥ oldı kim ṭıfl-ı felek
İtmede ders-i cefā vü cevri ezber rūz u şeb

13 Mihr ü meh ṣanma şafaḳla ġarḳ-ı ḫūn olmış yatur
Ṣaḥn-ı bismil-gāh-ı gerdūnda iki ser rūz u şeb

LXIII Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, s.198-199.

14 Mihr ü meh ẓann eyleme bezm-i felekde devr ider
Ehl-i derde zehr ile pür iki sāġar rūz u şeb

15 Mihr-i ʿālem-tāb şuḳḳa māh-ı nevdür ser-ʿalem
Burc u bārū-yı sipihr üzre dikerler rūz u şeb

16 Mihr ü meh iki ṭabaḳla itmede dehre nis̱ār
Birisi kāfūr biri müşg-i ezfer rūz u şeb

17 Mihr ü meh ẓann eyleme gūyā ki ṣāḥibsiz ḳalup
Olmada āvīze çarḫa iki efser rūz u şeb

18 Sufre-i devr-i felekde ḳurṣlardur mihr ü meh
Kim ġıdā eyler anı çarḫ-ı sitem-ger rūz u şeb

19 Ṭāslardur mihr ü meh germābe-i nüh-ḳubbede
Ġusl ider ḫūn-ı şafaḳla çarḫ-ı aḫḍar rūz u şeb

20 Levḥ-i mihr ü māhdan kerrūbiyān ṣad şevḳ ile
Naʿt-ı şāh-ı enbiyāyı ezber eyler rūz u şeb

21 Mihr ü meh ġavvās-ı baḥr-i nīl-gūn-ı çarḫdur
İtmege ol ḥażrete īs̱ār-ı gevher rūz u şeb

22 Aḥmed-i Mürsel ki mihr ü māh-ı nev dergāhına
Birisi serheng ü biri ḥalḳa-i dür rūz u şeb

23 Mihr gerdūn-ı nübüvvet māh burc-ı merḥamet
Muʿcizātın söyleşir ʿālem ser-ā-ser rūz u şeb

24 Mihr ü meh ẓann itme ol sulṭān-ı "Levlāk"-efserüñ
Āsitānında iki derbān bekler rūz u şeb

25 Mihri bī-fer eylemiş māh-ı nevi ḳılmış nizār
ʿArż-ı ḥüsn itdükde ebrū-yı peyamber rūz u şeb

26 Mihr ü mehden çarḫ iki meşʿal fürūzān eyleyüp
Pīş-gāh-ı dergehinde şuʿle-güster rūz u şeb

27 Mihri ser-germ itdi mihri māhı kıldı dil-figār
Biri pür-āteş biri pür-dāġ u lāġar rūz u şeb

28 Mihr ü meh micmer-fürūz-ı bārgāh-ı şer'idür
Kām-ı ʿālem būy-ı ḫulḳıyla muʿaṭṭar rūz u şeb

29 Olmasa mihrüñ küsūfı māhda gāhī ḫusūf
Dirdüm ol şāha olur mir'āt-ı enver rūz u şeb

30 Muntaẓırdur mihr ü mehden eyleyüp her pāyesin
Müjde-i teşrīfine bu heft-minber rūz u şeb

31 Mihr-i burc-ı ḳudretā māh-ı sipihr-i raḥmetā
Ey ki ẕātuñdur senüñ eşyāya maṣdar rūz u şeb

32 Mihr ü meh pervāne-i şemʿ-i cemālüñdür senüñ
Dehr ruḫsār u cebīnüñle münevver rūz u şeb

33 Mihr ü meh-feyżā ki sensin "Raḥmeten Li'l-ʿĀlemīn"
Ümmetüñ iḥsānuña olmaḳda maẓhar rūz u şeb

34 Mihr ü meh-ḳadrā benem ol ẕerre-i nāçīz kim
Dā'im aḥvāl-i dil-i zārum mükedder rūz u şeb

35 Peyrev-i kilk-i Fehīm oldum görüp mihr ü mehin
Vaṣf-ı ẕātuñ eylerüm ṣad şevḳ ile her rūz u şeb

36 Mihr ü meh-rütbe Neşāṭī-i suḫan-ver kim görüp
Bu zemīnde ṭarḥını taḥsīn iderler rūz u şeb

37 Mihr ü meh gibi sezādur olsa pür-nūr-ı kemāl
Vaṣfını eyler NAẒĪM-i nükte-perver rūz u şeb

38 Āsumān-ı naẓma mihr ü māh ise anlar eger
Ben hilālüm olmada ḳadrüm füzūn-ter rūz u şeb

39 Naʿtuñı yazdukça levḥ-i mihr ü māha dāġ urur
Eyleyen vaṣf-ı ṣıfātuñ tā-be-maḥşer rūz u şeb

40 Mihr ü māh-ı naʿt-ı pākin eyleyüp ṣad ʿacz ile
Ḳıl duʿā taḥrīrin ey kilk-i s̱enā-ger rūz u şeb

41 Mihr ü meh tā ʿāleme pertev ṣalup revnaḳ virür
Söyleye naʿtın ümem kişver-be-kişver rūz u şeb

42 Pençe-i mihr ile gerdūn māh-ı nevden ḫışm ile
Düşmen-i dīne çeke şimşīr ü ḫançer rūz u şeb

43 Mihr ü meh devr eyledükçe ᶜālemi Ḥaḳ ümmetin
Eyleye aᶜdāya manṣūr u muẓaffer rūz u şeb

(Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilātün Fāᶜilün)

LXIV

1 Ey maḥrem-i esrār-ı nihān-ḫāne-i ḳudret
Maḥbūb-ı İlāhī
V'ey şāhid-i yektā-yı serā-perde-i Ḥażret
Kevneyn güvāhı

2 Ḫalvet-geh-i isrāda olan şemᶜ-i şeb-ārā
Envār-ı şerefle
Kāşāne-i miᶜrāca ṣalan nūr-ı risālet
Gün gibi kemāhī

3 Rāz-ı ezel āyīne-i ḳalbinde hüveydā
Ḥikmet kelimātı
Ḳurb-ı ḥarem-i maᶜrifete ṭūṭī-i vaḥdet
Nuṭḳ eylese gāhī

4 Mevlā o şehüñ ẕāt-ı kerem-kārını mādiḥ
Cibrīl s̱enā-ḫān
Aᶜlā ile ednāya deri dār-ı selāmet
Maᶜbūd penāhı

5 Bī-çūn u Çerā zīr-i nigīn itdi cihānı
Ḫūrşīd-i cemāli
Maḥbūb-ı Ḫudā kim idüp ebrūsı işāret
Şaḳḳ eyledi gāhī

6 Ẕātı ile pīrāyede maḥfil-i ᶜirfān
Her ṭāᶜati āmir
Şānı ile icrā kün-i aḥkām-ı şerīᶜat
Her münkiri nāhī

7 Ārāste iclāli ile ḫıṭṭa-i İslām
Ol ḫüsrev-i dīnüñ
Pīrāste iḳbāli ile milket ü milel
Maḫlūḳ sipāhı

LXIV Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, s.250-251.

8 Mülk-i dü-cihān pādişāhı ḫilʿat u tācı
"Levlāk u leʿamrük"
Taḫt-ı dü-serā cilve-gehi ʿafv u şefāʿat
Ārāyiş-i cāhı

9 Yeẕrib o şehün ẕātına maḫṣūṣ u müsellem
Ḫuddāmı melā'ik
Baṭḥā o şehüñ taḫt-gehi leşkeri ümmet
Vaṣf eyle o şāhı

10 Her şām u seher ḥüsni cihān ḫalḳını eyler
Ṣad ḥāl ile ḥayrān
Her ṣubḥ u mesā itse ʿaceb mi o melāḥat
Biñ Yūsuf-ı çāhī

11 Fehm eyleyemez mertebe-i ẕāt-ı şerīfin
Endīşe vü idrāk
Derk eyleyemez pāyesini ʿaḳl u kiyāset
Lā-büdd ola ṣāhī

12 ʿİṣyān ile olsa ne ḳadar müẕnib ü ʿāṣī
Bī-çāre **NAẒĪM**'üñ
Ol şāh-ı kerem-kārdan olursa ʿināyet
ʿAfv ola günāhı

(Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün
Mefʿūlü Faʿūlün)

LXV

NAʿT-I ŞERĪF

1 Āfitāb-ı ṣubḥ-ı "mā evḥā" Ḥabīb-i Kibriyā
Māhtāb-ı şām-ı "ev ednā" Ḥabīb-i Kibriyā

2 Cevher-i kül tāb u sūz-ı mihrinüñ pervānesi
Şemʿ-i bezm-i leyletü'l-isrā Ḥabīb-i Kibriyā

3 ʿAḳl-ı evvel ḳayd-ı bend-i ʿaşḳınuñ dīvānesi
Nazenin-i Hazret-i Mevla Habib-i Kibriya

4 "Ve'ḍ-Ḍuḥā" vaṣf-ı güli "Ve'l-Leyl" şerḥ-i sünbüli
Bāġ-ı "Yā-Sīn" ravża-i "Ṭā-Hā" Ḥabīb-i Kibriyā

5 Bülbül-i "Levlāk" ẕātı "Lī maʿa'llāh" lānesi
Bezm-i ḳurba ṭūṭī-i gūyā Ḥabīb-i Kibriyā

6 Ṣıdḳ u ʿadl ü ḥilm ü ʿilm-i ẕātına maẓhar idüp
Virdi çār-erkāna fer ḥaḳḳā Ḥabīb-i Kibriyā

7 Çār-yār-i bā-ṣafādur hem-dem-i kāşānesi
Ṣāḥibü'l-miʿrāc Mevlānā Ḥabīb-i Kibriyā

8 Ebrū-yı iḳbālinüñ māh-ı felek ḥasret-keşi
Bedr-i tābān-ı cihān-ārā Ḥabīb-i Kibriyā

9 Gīsū-yı iclālinüñ mihr-i münevver şānesi
Neyyir-i raḫşān-ı bī-hemtā Ḥabīb-i Kibriyā

10 Bezm-gāh-ı sāġar-ı ʿaşḳı dil-i şūridegān
Neş'e-baḫş-ı ʿāşıḳ-ı şeydā Ḥabīb-i Kibriyā

11 Ḳalb-i ʿārifdür şarāb-ı şevḳinüñ ḫum-ḫānesi
Sīne-çāk-i her dil-i dānā Ḥabīb-i Kibriyā

12 Kāse-i inʿāmınuñ şāh u gedā dil-teşnesi
Mest-i ʿaşḳı Ḫıżr ile ʿĪsā Ḥabīb-i Kibriyā

13 Bāde-i iḥsānınuñ ins ü melek mestānesi
Ṣadr-ı bezm-i ṣūret u maʿnā Ḥabīb-i Kibriyā

LXV Dīvân-ı Belâgat-Unvân-ı Yahyâ Nazîm, s.336-337.

14 Cūybār-ı cūdunuñ māh-ı münevver kūzesi
Teşnesi dünyā vü mā fīhā Ḥabīb-i Kibriyā

15 Mihr-i enver çeşme-sār-ı luṭfunuñ peymānesi
Feyż-baḫş-ı ʿālem-i bālā Ḥabīb-i Kibriyā

16 ʿArş cāh-ı ḳudretüñ evc-āşinā-yı rifʿati
Ḫusrev-i kürsī-i istiġnā Ḥabīb-i Kibriyā

17 Çarḫ bāġ-ı şānınuñ bir sebze-i bīgānesi
Gülşen-i ḳurba çemen-pīrā Ḥabīb-i Kibriyā

18 Ḳulzüm-i esrār u ḥikmetde dür-i ḳudret-ṣadef
Kān-ı kevne gevher-i yektā Ḥabīb-i Kibriyā

19 Genc-i ʿirfān u kemālüñ gevher-i yek-dānesi
Baḥr-i rāza lü'lü-i lālā Ḥabīb-i Kibriyā

20 Ḫilʿat-ārā-yı "leʿamrük" tāc-dār-ı ıṣṭıfā
Faḫr-i Dünyā Mefḫar-ı ʿUḳbā Ḥabīb-i Kibriyā

21 Taḫt-gāh-ı ʿarş-ı aʿlā mesned-i şāhānesi
Zīb-i ṣadr-ı Yes̱rib ü Baṭḥā Ḥabīb-i Kibriyā

22 Kuḥl-i "mā zāġa'l-baṣar" maḫṣūṣ-ı çeşm-i ekḥali
Ḫāk-i pāyi sürme-i ḥavrā Ḥabīb-i Kibriyā

23 İns ü cānuñ maṭlab-ı aʿlā olan cānānesi
Kā'ināta maḳṣad-ı aḳṣā Ḥabīb-i Kibriyā

24 Mest-i ser germ-i maʿāṣīdür bugün şeydā NAẒĪM
Eyleye şefḳat meger ferdā Ḥabīb-i Kibriyā

25 İsterim maʿẕūr ola evżāʿ-ı küstāḫānesi
Baḳma noḳṣān-ı NAẒĪM'e yā Ḥabīb-i Kibriyā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

20b mefḫar: Metinde mefḫaret şeklindedir. Vezin icabı düzelttik.

LXVI

KASÎDE-İ NEDÎM ÇELEBİ DER NAT-İ RESÛL-İ EKREM VE HABÎB-İ MUHTEREM SALLA'LLÂHU ALEYHİ VE SELLEM

1 Şâhbâz-i evc-i kurb-ârâ Habîb-i Kibriyâ
Bülbül-i gülzâr-ı "ev ednâ" Habîb-i Kibriyâ

2 Câm-ı mevvâc-ı her âyet neşvenin mestânesi
Feyz-yâb-ı sâgar-i ma'nâ Habîb-i Kibriyâ

3 Âlem-i feyz-i Hüdâ'nın sâkin-i meyhânesi
Pâdişâh-ı hüsnde vâlâ Habîb-i Kibriyâ

4 Zerredir aşkında şekl-i müstedîr-i nüh-kıbâb
Âfitâb-ı nûr-ı şer'-efzâ Habîb-i Kibriyâ

5 Cebreîl ol şem'-i bezm-i vahdetin pervânesi
Nûr-bahş-ı meclis-i ulyâ Habîb-i Kibriyâ

6 Hâkdir râh-ı gam-ı hicrinde mâh ü âfitâb
Neyyir-i eflâk-i istiğnâ Habîb-i Kibriyâ

7 Akl-i kül sevdâ-yı bend-i zülfünün dîvânesi
Âb-ı rûyu cevher-i eşyâ Habîb-i Kibriyâ

8 Kahrın etti hânımân-ı Lât u Uzzâ'yı harâb
Sâhibü's-Seyf-i cihân-ârâ Habîb-i Kibriyâ

9 Oldu leb-rîz-i ecel a'dâ-yı din hemyânesi
Tîgin etti hükmünü icrâ Habîb-i Kibriyâ

10 Enbiyânın ferd-i mümtâzı Resûl-i Kâmyâb
Cem'-i a'yan içre müstesnâ Habîb-i Kibriyâ

11 Şâhbâz-ı zâtının arş-ı Hüdâ'dır lânesi
Cilvesâz-ı âlem-i bâlâ Habîb-i Kibriyâ

LXVI Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem" Diriliş, Ocak, 1975, S. 5, s.50-52.

12 Sûsen-i şemşîr-i sıdkun "innehû şey'ün icâb"
Perçem-i tûğu zafer-fevhâ Habîb-i Kibriyâ

13 Düşmen-i derd-âşinâ ve sıhhatin bîgânesi
Saff-ı a'dâda gazâ-pîrâ Habîb-i Kibriyâ

14 Zülf-i adl-i şer'i rûy-i fitneye müşgîn nikâb
Taht-ı hilm-i şefkate Dârâ Habîb-i Kibriyâ

15 Lûtf ile kıl merhamet çün kalb-i pür-vîrânesi
Pes harâb-ender-harâb-âsâ Habîb-i Kibriyâ

16 Murg-i aklı kaldı dâm-ı fikrde nâdir sevâb
Çeşm-i hak-bîn oldu nâ-bînâ Habîb-i Kibriyâ

17 Oldu hayfâ pîrezen dehrin gönül dîvânesi
Zülf-i mekrinden verip sevdâ Habîb-i Kibriyâ

18 Etti da'va-yı ubûdiyyet dil-i kemter-cenâb
Hüccetin lutfunla kıl imzâ Habîb-i Kibriyâ

19 Ya nesi var hazretinden gayri anın ya nesi
Eyle şâyân-ı şefâat ya Habîb-i Kibriyâ

20 Verd-i haddi ziynet-i gülşen-sarây-ı mürselîn
Serv-i kaddi cümleden a'lâ Habîb-i Kibriyâ

21 Kâkülü cennât-ı hüsnün sünbül-i sad-dânesi
Bûy-i ahlâkı abîr-âsâ Habîb-i Kibriyâ

22 Nâ-sezâdır vasfına şi'r olsa da sihr-i mübîn
Oldu meddâhın senin Mevlâ Habîb-i Kibriyâ

23 Bâ-husûs olsa NEDÎM-i mücrimin efsânesi
Eyledi me'bûn anı dünyâ Habîb-i Kibriyâ

24 Ey nübüvvet mülkünün sultân-ı "Levlâk"-efseri
V'ey Şefîa'l-Halk-ı MevlânâHabîb-i Kibriyâ

25 Deşt-i rahmette şefâat dehrinin dür-dânesi
Tâc-ı arşa lü'lü-yi lâlâ Habîb-i Kibriyâ

26 Na't-ı garrâ-yı Hicâzın server-i ferzânesi
Ehl-i dîne şâh-ı bî-hemtâ Habîb-i Kibriyâ

27 Bâğ-ı rezme revh-i serv-i cûybâr-ı ahmerî
Şehper-i derd-i ser-i a'dâ Habîb-i Kibriyâ

28 Şâhid-i şemşîrinin çeşm-i adû kâşânesi
Yekketâ-ı sahn-ı "mâ evhâ" Habîb-i Kibriyâ

29 Serverâ ma'zûr ola bu kârı küstâhânesi
Eyleme redd eyleyip rüsvâ Habîb-i Kibriyâ

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

LXVII

DER-NAᶜT-İ SERVER-İ KĀ'İNĀT ᶜALEYHİ VE ᶜALĀ ᶜALİHİ VE AṢḤĀBİHİ EFḌALİ'T-TAḤİYYĀT

1 Kevne mihr ü māhdır ṣanma viren fer rūz u şeb
Bir ḳamer ṭalᶜatdan oldı nūra maẓhar rūz u şeb

2 Mihr ü meh ḳaṣr-ı felekde iki zer gül-mīḫdir
Kim olurlar künbed-i ḫaḍrāya zīver rūz u şeb

3 Mihr ü meh gūyā iki maḥbūbdur kim ᶜāleme
Oldılar cevr itmede gerdūna hem-ser rūz u şeb

4 Mihr sāḳīdir meh aña cāmdır bāde ṣafaḳ
Nūş ider Cem rūḥına gerdūn sāġar rūz u şeb

5 Mihr ü meh tev'em iki ṭıfl-ı felekdir anlara
Oldı mūh-gehvāre-i eflāk pister rūz u şeb

6 Mihr ü mehle çarḫ bir şemsiyye sāᶜatdir döner
Burc-ı ᶜaḳrebde ider devrin mükerrer rūz u şeb

7 Mihr ü meh iki çerāġ encüm ḳanādīl oldılar
İtmeg içün mescid-i gerdūnı enver rūz u şeb

8 Aḫker-i mihr ü mehi der-ber idüp çarḫ-ı berīn
Sūz-ı dil iẓhār ider gūyā sitem-ger rūz u şeb

9 Mihr ü mehdir iki kemter şāhid-i bāzār-ı çarḫ
Müşterīdir anlarıñ ẕātına ekẕer rūz u şeb

10 Şemᶜ-i mihre ṣuᶜleden pervānedir kim māh-ı nev
Devr ider ṣad şevḳ ile bī-bāl u bī-per rūz u şeb

11 Mihr ile meh iki kātibdir sipihriñ ketb ider
Defter-i aᶜmāline ger ḫayr u ger şer rūz u şeb

LXVII Dîvân-ı Vahîd Mahtumî, Millet Ktp. Mnz. 491, yk. 6^b-7^a.

12 Mihr ü meh naʿl-i semend-i Seyyidü'l-Kevneyn'dir
Kim döner abdāl-ı çarẖ ʿizzetle der-ber rūz u şeb

13 Mihr bir cerrār sā'ildir sifāl-i māh ile
Şāh-ı iḳlīm-i nübüvvetden ider cer rūz u şeb

14 Mihr-ḳadr ü māh-ṭıynet yaʿni şāh-ı enbiyā
Aḥmed-i Mürsel k'odur Ḥayru'l-Beşer her rūz u şeb

15 Çihre-sāy olmaḳdadır mihr-i nizār u māh-ı nev
Dergeh-i ʿadlinde hem-çün ẖalḳa-i der rūz u şeb

16 Mihr gerdūn-ı şefāʿat māh burc-ı muʿcizāt
Melce'-i ümmet ki ẖalḳ iḥsānın ister rūz u şeb

17 Mihr ü māha āfitāb-ı ḥüsni olsa ẕerre-dih
Tā ṣabāḥ-ı maḥşer olurdı berāber rūz u şeb

18 Āsumān-ı dehrde hep mihr ü māh olsa nücūm
Nūr-ı ḥüsnünden olur ʿāciz ser-ā-ser rūz u şeb

19 Mihr-i rūyuñ māha teşbīh itmem ey ẖūrşīd-i dīn
Āfitāba nūr-ı şemʿ olmaz berāber rūz u şeb

20 Ẕerre-i ẖūrşīd-i ḥüsnündür Ḥabībā mihr ü meh
Kim cihānıñ ru'yetin eyler münevver rūz u şeb

21 Mihr ü meh-ḳadrā şeh-i gerdūn-ı raḥmet-mesnedā
Ey ki ẕātındır şefāʿatle mübeşşer rūz u şeb

22 Meclis-i mihr-i şefāʿatden mis̱āl-i māh-ı nev
Ṣun VAḤĪD-i teşne-leb bīmāre sāğar rūz u şeb

23 Çeşme-i ẖūrşīd-i mihriñden ne var ey māh-rū
Olsa sīrāb-ı kerem bu maʿṣiyet-ger rūz u şeb

24 Mihr-i iḥsānıñ yanında meh degil bir ẕerredir
İtdigi cürm-i pey-ender-pey ser-ā-ser rūz u şeb

25 Mihr ü mehden zerd-ter olurdı rūy-ı ümmetān
Olmasaydıñ sen Şefīʿ-i Rūz-ı Maḥşer rūz u şeb

26 Tīre-rūzem mihr ü māh ile baña birdir seḥāb
Pīş-i çeşmimde berāberdir berāber rūz u şeb

27 Şemʿ-i mihr ü māha muḥtāc olmaz ümmīd eylerem
Meşʿal-i şerʿ-i münīriñle gidenler rūz u şeb

28 Mihr-i rūyuñsuz meh-i ġarrāyı görmem tā ebed
Pertev-endāz olsa biñ ḫurşīd-i maḥşer rūz u şeb

29 Mihr ü mehden kesb-i nūr idip berīd-i fikretim
Oldı kūy-ı vaṣlına maʿnīde rehber rūz u şeb

30 Mihr ü meh-feyżāba ol Mūsā-yı naẓmum kim benim
Ḫāme-i şiʿrim olur destimde ejder rūz u şeb

31 Ṭā'ir-i mihr ü mehi şeh-bāz-ı ṭabʿım ṣayd ider
Pençe-i ḫaṭṭ-ı şuʿā-ı çeşm ile her rūz u şeb

32 Şāʿir-i mihr-iltihābım reşk ider meh ṭabʿıma
Bilmese ḳadrim n'ola her dūn-perver rūz u şeb

33 Mihr ṭabʿım hāle endīşem żamīrim māhdır
Eldeki levḥim ile kilk-i muʿanber rūz u şeb

34 Feyż-i naʿtıñla ümīd itdim ki mihr ü meh gibi
Ola meşhūr-ı cihān bu naẓm-ı ḫoş-ter rūz u şeb

35 Mihr ü māh ile tamām itmiş bütün naʿtın Fehīm
Ben de bir kem-ter ṭufeyl olup aña her rūz u şeb

36 Mihr ü meh naʿtına bakdıkça olur kalbimde nūr
Şol elemler kim derūnumda ider yer rūz u şeb

37 Mihr ü māhı terk idip ben de idem ġayrı duʿā
Kim olur erbāb-ı naẓm eks̱er s̱enā-ger rūz u şeb

38 Ola mihr ü māh devr itdikçe çarḫ-ı aḫdārı
Ümmetin aʿdā-yı dīn üzre muẓaffer rūz u şeb

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXVIII

NAʿT-İ ŞERĪF-İ RİSĀLET-PENĀH MAḤREM-İ
ḪĀṢṢ-I BEZM-İ İLĀH ʿALEYHİ EFḌALİ'Ṣ-ṢALAVĀT

I

1 Būy-ı zülfüñ çün aldı bād-ı seḥer
Sünbüle gülşen içre virdi ḫaber

2 Ġoncanıñ baġrı ḫūn ile ṭoldı
Deheniñden bulunca ẕerre eẟer

3 Verd-i rūyuñs olalı meftūn
Şimdi bülbül yanımda gör ne öter

4 Ẕerre-i vech-i nūr-ı pākiñdir
Devr ider gök yüzünde şems ü ḳamer

5 Ṣalma ferdāya rūyuñı göster
Seni bir kez gören cinānı n'ider

6 Sen beşersin egerçi ṣūretde
Nūr-ı Ḥaḳ'sın velīkin sīretde

II

1 Şemʿ-i ẕātıñ żiyāsıdır ādem
Ol żiyā ʿaksidir ḳamu ʿālem

2 Melce-i āşiyān-ı rū-siyehān
Mefḫar-i enbiyā Şefīʿ-i ümem

3 Sen penāh-ı ḳamu ʿuṣāt olduñ
Ümmetiñe nice irişür elem

4 Dür-i lāhūt ẕāt-ı pākiñ imiş
Mūcib-i mevc-ḫīz-i baḥr-i ḳadem

LXVIII Divân-ı Sezâyî-i Gülşenî,Bulak,1256,s.4-6.

5 Enbiyā zümresine şāh olduñ
Cümlesi çākeriñ sezā dir isem

6 Bülbül-i bāġ-ı gülsitān-ı Eḥad
Nām-ı pākiñe didiler Aḥmed

III

1 Buldı mīmin ile vücūd imkān
Ẓāhir oldı anıñla kevn ü mekān

2 Buldı eşyā vücūdı çün senden
Rūḥsuz cümlesi olup ebdān

3 Şeb ü rūz oldı zülf ü rūyuñdan
Devr ider şevḳiñ ile heft eyvān

4 Ey meded-kārī-i ʿuṣāt-ı ümem
Ḳapıña gelmişiz bize dermān

5 Senden ister ḳamu faḳīr u ġanī
Maṭlabın ey kerīm-i ẕü'l-iḥsān

6 Biz marīżiz ṭabībimiz sensin
Biz muḥibbiz Ḥabīb'imiz sensin

IV

1 Meded it bize ey Ḥabīb-i İlāh
Olmayalım reh-i ġam içre tebāh

2 Nār-ı hicriñ bizi kebāb itdi
Āhımız āsumānı itdi siyāh

3 Ḳoyma firḳat şebinde bizi ġarīb
Ḳıl müyesser viṣālin ey yüzi māh

4 Biz gedā dergehinde muḥtācız
Dileriz ḫān-ı vaṣlını her gāh

5 Düşmen-i nefse çün esīr olduḳ
Sen ḫalāṣ it bizi meded ey şāh

6 Nūr-ı Yezdān degil misin yoḫsa
Rūḥ-ı insān degil misin yoḫsa

V

1 Nūr-ı Ḥaḳ'sın cihāna raḥmetsin
Ḳamu azmışlara hidāyetsin

2 Buldı imkān bidāyeti senden
Hem girü cümleye nihāyetsin

3 Beşeriyyetde ger eylediñ cilve
Kimse bilmez seni ne āyetsin

4 Bīm-i dūzaḫ çeker mi ʿuşşāḳıñ
Raḥmet-i Ḥaḳḳ'a çün delāletsin

5 Çār-yāriñ muḥabbeti var iken
Ey SEZĀYĪ yüri selāmetsin

6 Rūḥ-ı pāk-i Resūl'e vir ṣalavāt
Mürde cismine ire tā ki ḥayāt

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LXIX

NAʿT-İ ŞERÎF-İ MUVAŞŞAḤ BE-DUʿĀ-YI ḪAYR-İ PĀDİ-ŞĀH-I ẔÎ-ŞĀN YEGĀNE-İ ĀL-İ ʿOS̱MĀN SULṬĀN MUṢṬA-FĀ ḪĀN İBNİ'S-SULṬĀN MUḤAMMED ḪĀN NAṢṢARA'LLĀ-HU'L-MELİKİ'L-MENNĀN

1 Ḳande kim meẕkūr ola ol şāh-ı mülk-i ıṣṭıfā
Nūr-ı raḥmetle olur memlū o bezm-i dil-güşā

2 Dem-be-dem iḫlāṣ ile nām-ı şerîfin yād idip
Her nefesde idelim ʿarż-ı selām-ı Müctebā

3 ʿĀleme raḥmet ḳılıp ẕāt-ı şerîfin tā-ezel
Zîver-i levḥ-i kemālāt itdi evṣāfın Ḫudā

4 Mefḫar-ı ʿālem sipehdār-ı beşer reşk-i melek
Eşrefü'l-ḫalḳ-ı Ḫudā maḥbūb-ı ḫāṣṣ-ı Kibriyā

5 Yazmaġa vaṣf-ı kemālāt-ı vücūd-ı pākini
Levḥ-i reng-āmiz-i eflāk-ı berîn itmez vefā

6 Rūz u şeb ḫuddām-ı bāb-ı ʿizzeti ins ü melek
Ser-be-ser müştāḳ-ı ḫāk-i dergehi şāh u gedā

7 Hādî-i ḫayrü's-sübül şāhen-şeh-i ḫayr-i rüsül
Maẓhar-ı āyāt-ı kül gencîne-i ṣıdḳ u ṣafā

8 Nāsıḫ-ı dîn ü milel peyġamber-i cinn ü beşer
Ṣāḥib-i şerʿ-i muṭahhar vālî-i vālā velā

9 Vāḳıf-ı remz-i ḥaḳāyıḳ kāşif-i kenz-i rumūz
Rāfiʿ-i rāyāt-ı nuṣret nāşir-i cūd u seḫā

10 Efḍal-i evlād-ı Ādem eşref-i ins ü melek
Vāris̱-i mülk-i nübüvvet şāfiʿ-i rūz-ı cezā

LXIX SÜLEYMÂN NAHÎFÎ / Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası, Süleymâniye Ktp., Hamidiyye, Nu: 1211 (NM II), yk. 43a-43b.

11 Lemʿa-baḫş-ı leyletü'l-miʿrāc u mehtāb-ı kemāl
Hem-ser-i ḫurşīd-i gerdūn şemʿ-i pür-nūr-ı hüdā

12 Seyyidü'l-kevneyn ü ḫayrü'l-ḫalḳ u ḫatmü'l-mürselīn
Lā-mekān-peymā-yı "ev ednā" Nebiyy-i muḳtedā

13 Ṭāhirü'z-zeyl-i fütüvvet Seyyid-i vālā-neseb
Āfitāb-ı maşrıḳ-ı "levlāk" ü bedr-i ihtidā

14 Nāṣıru'l-İslām u manṣūru'l-livā-yı serverī
Maẓhar-ı "innā feteḥnā" mürsel-i şevket-nümā

15 Ṣāḥibü'l-miʿrāc u şevket-güster-i tāc u Burāḳ
Ṭumṭuraḳ-efrūz-ı bī-mānend-i evreng-i ʿulā

16 Fażl u ġufranıñla şādān it NAḤĪFĪ bendeñi
Yā İlāhī ḳıl anı maḥşūr-ı ḳurb-ı Muṣṭafā

17 Dā'imā kārın muvafıḳ ḳıl rıżā-yı pākiñe
Yāver it tevfīḳ u luṭfuñ her umūrunda aña

18 Yok liyāḳat gerçi anda ḫāhiş-i iḥsānıña
Her umūrı nā-sezādır her işi sehv ü ḫaṭā

19 Līkin ey Mevlā-yı Raḥmān ey Kerīm-i Lā-yezāl
Maḳṣadı ʿafvıñ recāsı raḥmetiñdir dā'imā

20 Ol Şefīʿ-i rūz-ı maḥşer ol Ḥabīb-i Ekrem'iñ
Medḥ-i pākiyle tevessül eyledim geldim saña

21 Yād idüp cürm ü günāhın şerm ider ammā ki āh
N'eylesün yā ḳanda varsun ol ġarīb-i bī-nevā

22 Ol Resūl-i Müctebā'nıñ ḥürmetiyçün sen anı
Vāṣıl it maḳṣūdına eyle sezā-vār-ı ʿaṭā

23 Levḥ-i aʿmālin sevād-ı maʿṣiyetden pāk ḳıl
Her ne deñlü mücrim ise ʿafvıña eyle sezā

24 ʿAfv u ġufrānıñ meded-kār olmasa ʿāṣīlere
Vādī-i ḫüsrāndan olmazdı ebed rāh-ı recā

25 Nuṣret it dīn-i mübīne ḳudret u ʿavniñle hem
Eyle şāh-ı vaḳti meslūk-i ṣufūf-ı aṣfiyā

26 Leşker-i İslām olup ġālib ʿadū-yı ebtere
Hem-reh olsun ḳudretiñle anlara cünd-i semā

27 Yā İlāhī çünki vācibdir duʿā-yı şāh-ı dīn
Rūz u şeb ḥüsn-i ḳabūlüñdür duʿāya müddeʿā

28 Her umūrun şerʿ-i Muḫtār'a muvaffaḳ eyleyüp
Nāmın it pīrāye-baḫş-ı defter-i ehl-i ġazā

29 Muṣṭafā Ḫān bendeñe tevfīḳ-i luṭfuñ ḳıl ḳarīn
Eyleyüp meşkūr saʿyin eyle manṣūru'l-livā

30 Ḳande ʿazm eylerse manṣūr ola Sulṭān Muṣṭafā
Diyelim āmīn ola ʿavn-i İlāhī reh-nümā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

---

30 Muvaşşah (akrostiş) tarzında yazılmış bu na'tın mısra başlarındaki harfleri sıralanınca bu beyit ortaya çıkmaktadır.

LXX

1 Ey ṣaf-ārā-yı gürūh-ı mürselīn ü enbiyā
V'ey sipeh-sālār-ı ʿālem pīşvā-yı aṣfiyā

2 Ey vücūd-ı bī-naẓīriñ oldı tā-rūz-ı ezel
ʿİllet-i şevket-nümā-yı ḫilḳat-i arż u semā

3 Sensin ol kim zīver-i miḥrāb-ı iclāl eyleyüp
Ḳıldı Mevlā ẕāt-ı pākiñ ḫāṣṣ u ʿāmma Muḳtedā

4 Sensin ol ḫūrşīd-ṭalʿat kim ezel bezminde Ḥaḳ
Eyledi ẕāt-ı münīriñ şemʿ-i pür-nūr-ı hüdā

5 Sensin ol kim āyet-i ḳadriñle ḫatm oldı seniñ
Nüsḫa-i fażl u şerāfet Muṣḥaf-ı ḥüsn ü bahā

6 Çeşmiñi ḳıldı mukaḥḥal kuḥl-ı "mā zāġa'l-baṣār"
Vechiñe virdi ṭarāvet vaṣf-ı pāk-i "Ve'ḍ-Ḍuḥā"

7 Virdi esrār-ı "elem neşraḥ" ṣafā-yı inşirāḥ
Eyledi Ḥaḳ sīneñi gencīne-i ṣıdḳ u ṣafā

8 Oldı ẕātıñla münevver ẓulmet-i rūy-ı zemīn
Yā ʿAẓīma'l-Ḫulḳ yā Bedre'd-Dücā Nūra'l-Verā

9 Şerʿ-i pākiñ eyleyip Ḥaḳ meslek-i ṣıdḳ u sedād
Cümleye ḳıldı vücūd-ı tāb-nākin reh-nümā

10 Ḳıble-gāh-ı maḳṣad-ı aḳṣāya vāṣıl oldılar
Saña anlar kim dil ü cān ile itdi iḳtidā

11 Ẕāt-ı pākiñ maẓhar-ı "Levlāk" ḳıldı Kirdgār
Ḥabbeẕā ʿunvān-ı ḳadr ü ʿizz ü rifʿat ḥabbeẕā

12 Bülbülān-ı naġme-sāz-ı midḥatiñdir ḳudsiyān
Ey gül-i gülşen-sarāy-ı "Lī maʿa'llāh" merḥabā

13 Eyleyip biñ ḫaclet ü şerm ile ʿarż-ı iʿtiẕār
Pādişāhā ḥālimi ʿarż itmege geldim saña

LXX Süleyman Nahîfî, NM 3, yk. 41b-43a.

14 ʿArż-ı ḥāle gerçi yüz yoḳ bende ey kān-ı kerem
Luṭfuña maġrūr olup taḳrīre ḳıldım ibtidā

15 Sen ṭururken ḳanda varsın ʿāṣiyān-ı ümmetiñ
Her ne deñlü olsa da müstaġraḳ-ı cürm ü ḫaṭā

16 Ḥālimi ʿarż itmedir ḳaṣdım ḥużūr-ı ʿizzete
Eyleyip ḫāk-i deriñ çeşm-i dile kuḥl-ı cilā

17 Ben o mest-i cām-ı ġaflet mücrim-i āvāreyem
Kim olup dil-beste-i ārāyiş-i bezm-i fenā

18 Ḥaḳḳ'a lāyıḳ itmedim ʿālemde bir ḥüsn-i ʿamel
Geçdi ʿömrüm ġaflet ü ʿiṣyān ile ṣubḥ u mesā

19 Sünnet-i ẕī-şānıñı icrāda taḳṣīr eyledim
Bilmedim ġafletle oldum tābiʿ-i nefs ü hevā

20 Dāġ dāġ itse beni zaḫm-ı melāmet vechi var
Bunca demlerdir hevā-yı nefse oldum mübtelā

21 Bir degil derd-i derūnum ey ṭabīb-i ümmetān
Ḳankı derde eyleyem ʿālemde tedbīr-i devā

22 Ben nedāmet-pīşeye ʿiṣyān olup giryān iken
Aġlarım çeşm-i te'essüf-kār ile şimdi aña

23 Kim beni āsūde-i künc-i ferāġat eylemez
Dem-be-dem ālāyiş-i naḳş-ı ḫayāl-i māsivā

24 Bir ʿaceb derde esīr itdi beni baḫt-ı siyāh
Dehr içinde çekdigim ālām u ġamdan mā-ʿadā

25 Bu dil-i āşüfte-ḥāli bir nefes ḫālī ḳomaz
Miḥnet ü ġam bir yaña ṭaʿn u melāmet bir yaña

26 Baġrımı ḫūn eylemekde ṭaʿn-ı aṣḥāb-ı ġaraż
Nā-tüvān itdi beni bu miḥnet-i ṭāḳat-ribā

27 Faḫr iderken ḫiẕmet-i naʿtıñla ben şām u seḥer
Kesr-i şān-ı ṭabʿıma ḳaṣd eyler erbāb-ı cefā

28 Ḳaṭre-i mā'ü'l-ḥuyūt-ı feyż-i naʿtıñla seniñ
Künc-i ʿuzletde olurken neşve-cāy-ı ihtidā

29 Telḫ-kām eyler beni zehr-i sitemle nā-kesān
Dād u feryād ey melāẕ-ı ümmetān-ı bī-nevā

30 Bir ciger-ḫūn bülbül-i şūrideñi rāḥat ḳomaz
Renciş-i ḫār-ı cefā-yı ḥāsidān-ı nā-sezā

31 Bunca ʿāşıḳlar içinde yoḳ mudur bilmem yeri
Ümmetiñden bir ḫaṭā-pīşe ġarībiñ serverā

32 Ben cenāb-ı ḥażretiñden şerm-sār-ı cürm iken
Ġayrdan levm-i dil-āzārī revā mıdır baña

33 Cürm ü ʿiṣyānım bilirken mest-mendāne yine
Eyleyip isnād-ı nisbet saña ḳıldım iltica

34 Ey gül-i bāġ-ı muḳaddes bülbül-i nālānınam
Cevr-i aġyār ile ḫāmūş oldı ġam görme revā

35 Her ne deñlü bende-i küstāḫ isem eyle ḳabūl
Ḥaḳ bilir kim ḫiẕmetinde bī-riyāyım bī-riyā

36 Ḳanda tevḳīr-i suḫan-sencān-ı naẓm-ı midḥatiñ
Ḳanda ḳadr-i ḫādimān-ı naʿt-ı pāk-i Muṣṭafā

37 Faḫr idersem vechi var evṣāf-ı pākiñle seniñ
Sensin ey Nūr-ı İlāhī maẓhar-ı ʿizz u ʿulā

38 Bülbülān-ı midḥatiñ faḫr itmesün kim eylesin
Ey gül-i zīnet-fezā-yı gülşen-i mihr ü vefā

39 Ḥāsidiñ ḫūn olmasın baġrı ḥasedle neylesin
Ben terennüm-sāz-ı naʿt-ı pākiñ oldukça şehā

40 Ṣıyt-ı ḥālet-baḫş-ı naʿt-ı müsteṭābıñla tamām
Oldı memlū ser-be-ser büldān u emṣār u ḳurā

41 Ārzū-mendān-ı feyż-i ṭabʿımıñ derd-i ḥased
Her birin ḳılmış cihānda ḥıṣṣe-yāb-ı ibtilā

42 Rütbe-i ḳudret ḳadar ben naġme-senc-i naʿtıñam
İşte meydān-ı suḫan erbāb-ı naẓma eṣ-ṣalā

43 Raġmına ḥussādıñ ey Faḫr-i Zemīn ü Āsumān
Eyleyem naʿtında ġarrā nice beyt-i müntehā

44 Ben dimek lāzım degil evṣāf-ı ḳadr ü rifʿatiñ
Vaṣf u taʿrīfe ne ḥācet nūr-ı mihr-i rūşenā

45 Sen ne şāh-ı mülk-i ʿizzet olduġuñ ʿālem bilir
Ey şehen-şāh-ı serīr-efrūz-ı mülk-i ıṣṭıfā

46 Dīne de kesb-i şeref ʿuḳbāda luṭf-ı Kirdgār
Ġāyet-i ḳaṣdım budur ey menbaʿ-ı cūd u seḫā

47 Mā-ḥaṣal basṭ-ı maḳāl-i medḥiñ itmekden hemān
İntisāb-ı bāb-ı luṭfuñdur meʾāl-i müddeʿā

48 Yoḫsa yoḳdur iştiġāl-i naẓm-ı naʿtıñdan ebed
Bende fikr-i ʿarż-ı istiʿdād u ḳaṣd-ı iddiʿā

49 Ben ne ʿabd-i kemterem ey maẓhar-ı vaṣf-ı İlāh
Naʿt-ı pākiñ tā idem ḥaḳḳ-ı edā ile edā

50 Ben ne ḫākem vaṣfıña ʿarż-ı cesāret eyleyem
İʿtirāf iẓhār iderken kümmelīn-i evliyā

51 Budur ümmīdim ki āḫir bāʿiṣ-i raḥmet ola
Ben güneh-kāre bu evṣāf-ı saʿādet intimā

52 Mūcib-i ıṣlāḥ olup endīşe-i naʿtıñ müdām
Eyleye ben zārı munżamm-ı gürūh-ı etḳıyā

53 Feyża-i cān-baḫş-ı naʿt-ı müsteṭābıñ ʿāḳıbet
Bāġ-ı āmāle ola ser-māye-i neşv ü nemā

54 Yoḫsa vaṣf-ı ẓāt-ı ẓī-şānıñ ne ḥaddimdir benim
Bir ḳılıñ vaṣfında ʿāciz nice biñ müşkil-güşā

55 ʿArṣa-i maḥşerde manẓūr-ı nigāh-ı raḥm idip
Ben ġarībi sāye-dār-ı şefḳat it taḫtü'l-livā

56 Her ne deñlü bī-nihāyet olsa cürm-i ʿāṣiyān
Baḥr-i fażl u raḥmet-i Mevlā'ya yoḳdur intihā

57 Bir kerīm-i bī-dirīgiñ sā'il-i dergāhıyam
Kim der-i gencīne-i luṭfunda yoḳdur resm-i lā

58 Bir raḥīm-i Ẕü'l-ʿaṭānıñ ṭālib-i iḥsānıyam
Kim anıñ muḥtācıdır cümle faḳīr ü aġniyā

59 Bir Allāh-ı Bī-Şerīk'iñ bende-i nāçīziyem
Kim aña maḫṣūṣdur ʿunvān-ı elṭāf u ʿaṭā

60 Bā-ḫuṣūṣ ey sırr-ı ḫāṣṣ-ı "Raḥmeten Li'l-ʿālemīn"
V'ey şeref-yāb-ı ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı Kibriyā

61 Bir şefīʿim var iken sulṭān-ı ẕī-şānım gibi
Budur ümmīd olmayam maḥrūm-ı elṭāf-ı Ḫudā

62 Pādişāhā her ne deñlü mücrim-i bed-kār ise
Bu NAḤĪFĪ-i ġarībiñ eyle Mevlā'dan recā

63 Ḫāk-i rāh olsun saña biñ şevḳ ile cism-i nizār
Eyleme ben nā-tüvānı ḫāk-i pāyiñden cüdā

64 Ben faḳīri ʿıyd-gāh-ı vaṣlıña şāyeste ḳıl
Yā Resūla'llāh fidā olsun saña cānım fidā

65 Eyleme ben zārı mülḥaḳ zümre-i bīgāneye
İtme sulṭānım beni maḥcūb-ı yād u āşinā

66 Ol zamān kim bīm-i nār-ı dūzaḫ-ı pür-sūz ile
Diye müşrikler te'essüf eyleyip vāveylenā

67 Ol zamān kim irişe gūş-ı ʿuṣāta ser-be-ser
Naʿra-i iynü'l-meferr ile nice ṣavt u nidā

68 Ol zamān kim hevl-i maḥşerle olup āşüfte-ḥāl
Vā-Şefīʿʿā-gūy ola şāh u gedā ser-tā-be-pā

69 Ol zamān kim pīşgāh-ı ʿadl-i Mevlā'da tamām
Bir ola mūr u Süleymān bir ola şāh u gedā

70 Ol zamān kim ilticā-yı raḥmet-i Mevlā idip
Ehl-i maḥşer diyeler yā Rabbenā yā Rabbenā

71 Ol zamān kim Ḥażret-i Ḥaḳ'dan şefāʿat-ḫāh olup
Diyesin biñ luṭf ile vā ümmetā vā ümmetā

72 Budur ümmīdim ki maḥrūm-ı şefāʿat olmaya
Āsitān-ı şefḳatiñde ben ġarīb ü mübtelā

73 Ben degül ey melce'-i ümmet olursa himmetiñ
Raḥm idip ḥāl-i dil-i nālānıma rūz-ı cezā

74 Maẓhar-ı elṭāf-ı ʿafv u raḥmet-i Raḥmān ola
Vālideynimle cemīʿ-i aḳrabā vü aṣdıḳā

75 Tā ki erbāb-ı suḫan gūyā-yı naẓm u nes̱r olup
Olalar inşā-nüvis-i nāme-i ḥālet-fezā

76 Tā meded-ḫāhān-ı ümmet çāre-cūy-ı ʿafv olup
Senden ümmīd-i şefāʿatle ḳıla Ḥaḳḳ'a duʿā

77 Vāṣıl olsun Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ʿālemden müdām
Ravża-i ẕī-şānıña bī-ḥad taḥiyyat u s̱enā

78 Rütbe-i mevʿūda yaʿnī menzil-i Maḥmūd ile
Manṣıb-ı ḳurbiyyetiñ efzūn-ter itsin dā'imā

79 Āliñe aṣḥābıña etbāʿıña aḥbābıña
Tuḥfe olsun dem-be-dem yüz biñ selām-ı müctebā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXXI

1 Efendim ʿarż-ı risāletde ġavs̱-i aʿlemsin
Velāyet-i eḥadiyyetde ḳuṭb-ı aʿẓamsın

2 Ḥażīż-i ḫāke ḳudūmüñle reşk ider eflāk
Zihī refīʿ-i celīlü'ş-şiyem mufaḫḫamsın

3 ʿArūs-ı ḥacle-fürūz-ı ḳademdir envārıñ
Sürādıḳāt-ı mekārimde sırr-ı aḳdemsin

4 Zülāl-i bāde-i laʿliñle bezm-i ʿuşşāḳa
Hemīşe zemzeme-perdāz āb-ı zemzemsin

5 Şuʿā-ı şems ü ḳamer ẕerredir mis̱āliñden
Żiyā-ı mihr-i muṣavver meh-i mücessemsin

6 Serīr-i faḳre şeref virdiñ ey şeh-i Baṭḥā
Müşīr-i memleket-ārā-yı ibni Ādem'sin

7 Nümūnedir eserin baḥr-i ẕāt-ı muṭlaḳdan
Dehān-ı ġonce-i bāġ-ı likāda şebnemsin

8 Kitābe-i laḳabın gerçi nām-ı Ümmī'dir
Emīn-i Levḥ ü Ḳalem enbiyādan aʿlemsin

9 Ẓuhūruñ oldı şu'ūnāta menşe'-i te's̱īr
Ḥakīm-i ḫāṣṣiyet-ārā-yı İsm-i Aʿẓamsın

10 Ḫulāṣa mebde'-i īcāda gencdir cismiñ
Ṭılısm-ı ism ü müsemmāya kenz-i mübhemsin

11 Revāc virdi metāʿ-ı kerāmete şānıñ
Ṭırāz-ı ḫilʿat-i peyġamberīde muʿlemsin

12 Müşār-ı ṣadr-ı ṣafāsın maḳām-ı kübrāda
Netīce cümle veliyy ü nebīden aʿẓamsın

LXXI Neccârzâde Şeyh Rızâ, Dîvân-ı Rızâ, İst. 1262, "Tuhfetü'l-İrşâd" s. 5-6.

13 Sirāc-ı meşʿale-ver ṣubḥ-gāhdır nūruñ
Enīs-i gūşe-nişīnān-ı miḥnet ü ġamsın

14 Serīr-i mülk-i fütüvvetde yoḳdur aḳrānıñ
Ki şehr-yār-i kerem ḫāce-i mükerremsin

15 Cenāb-ı Ḥażret-i Feyyāż ḫalḳın itdi ʿaẓīm
Ḫuceste Seyyid-i Aʿẓam şeh-i muʿaẓẓamsın

16 Mesīḥ-i nuṭḳ-ı laṭīfiñle zindedir ʿālem
Ḥayāt-baḫş-ı dil ü cān-ı İbni Meryem'sin

17 Der-i şefāʿate geldim ʿināyet eyle baña
ʿUṣāt-ı ümmete zīrā şefīḳ ü erḥamsın

18 Ṭabīb-i ʿillet ü maʿlūl cūd u feyżiñdir
Şikeste-ḫāṭıra em derd-i ʿaşḳa merhemsin

19 Mizāc-ı şevḳe viṣāliñ ʿilāc-ı şāfīdir
Semūm-ı hā'ile-i rūzgāre emsemsin

20 Muṭāʿ-ı ümmet ü millet Şefīʿ-i emr-i Ḫudā
Nebiyy-i ḥākim-i aḥkem Resūl-i Ekrem'sin

21 Vedīʿadır saña mīrāŝ-ı Ādem ü Ḥavvā
Necīb-i sırr-ı selef Ādem İbni Ādem'sin

22 ʿAzīz-i mıṣr-ı melāḥatde ey gül-i Hāşim
Kemāl-i ḥüsn ile iḫvān içinde efḫamsın

23 Vücūda gelmedi miŝlin zamān-ı fıṭratda
Ḥabīb-i Ekrem ü Peyġamber-i Mükerrem'sin

24 Medīne-i dil-i ʿuşşāḳı reşk-i bāġ itdiñ
Gül-i nihāl-i Ḥarem nev-nihāl-i ḫurremsin

25 ʿArūs-ı perde-i esrāre dest-res bulduñ
Ḥarīm-i perde-i ġaybu'l-ġuyūba maḥremsin

26 Menām-ı ġayb-ı niẓāmın hemīşe ṣādıḳdır
Emīn-i vaḥy-i ḳadem rāz-dār-ı mülhemsin

27 Nebiyy-i muntaẓır-ı āḫirü'z-zamān sensin
Mu'aḫḫar ise ẓuhūrun şehā muḳaddemsin

28 Ḥasīb-i nesl-i Ḳureyş ü Kināne vü ʿAdnān
Nesīb-i silsile-i Hāşimiyy ü Cürhem'sin

29 Vücūduñ oldı Süleymān-ı taḫt-gāh-ı ṣıfāt
Şükūh-ı ʿizz ile engüşt-i ẕāta ḫātemsin

30 Üveys Kaʿbe-i kūyuñda bir ġulāmıñdır
Ḫulāṣa ḳıble-i maḳṣūd-ı İbni Edhem'sin

31 ʿAleyke elf ṣalāt elf elf elf selām
Cenāb-ı dāver-i eslem şeh-i müselmānsın

32 Muḳarrer oldı RIŻĀ'ya berāt şevḳ saña
Ki ehl-i ḥāl-i bedīʿü'l-kemāle hem-demsin

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LXXII

1 Ḳıble-i ehl-i ṣafā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā
Kaʿbe-yi kūy-ı vefā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

2 Leyletü'l-esrā ḥaremden eyleyip geşt ü güẕār
Ẓulmet-efrūz-ı dücā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

3 ʿAzm-i dergāh-ı İlāh itdi Burāḳ-ı himmeti
Hem-reh-i peyk-i Ḫüdā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

4 Virdi mişkāt-ı risālet Mescid-i Aḳṣā'ya fer
Muḳtedā-yı enbiyā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

5 Rifʿatiyle ḫākden eflāke miʿrāc eyledi
Pertev-endāz-ı semā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

6 Sidre oldı ḳāmet-i Ṭūbā'sının āvāresi
Server-i her müntehā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

7 Lā-mekān ʿālemlerin gül-geşt idip Refref-nişīn
Ṣadr-ı bedr-i ıṣṭıfā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

8 Eyledi ḫalvet-sarāy-ı "Lī maʿallāh"a nüzūl
Şemʿ-i cemʿ-i Kibriyā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

9 "Ḳābe ḳavseyn"e nişān oldı kemān ebrūları
Menzil-i ḳurba serā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

10 Eyledi çeşmin mücellā kuḥl-i "mā zāġa'l-baṣar"
"Len terānī"den rehā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

11 Ḳaṣr-ı "mā evḥā"da gördi ẕāt-ı vaḥdet güllerin
Bülbül-i bāġ-ı liḳā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

12 Vech-i Ḥaḳ āyīne-i vechinde oldı rū-nüma
Maẓhar-ı ẕāt-ı Ḫudā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

LXXII Neccârzâde Şeyh Rızâ, Dîvân-ı Rızâ, "Vâridât-ı Gaybiyye" s. 65-66.

13 Z̲ātdan semt-i ṣıfāta eyledi ʿaṭf-ı ʿınān
ʿArş u ferşe cān-fezā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

14 ʿĀlemi pür eyledi gül-bāng-ı ṭabl-ı penç-gāh
Mülk-i dine pişva oldı Cenab-ı Mustafa

15 Oldı Bū Bekr ü ʿÖmer ʿOs̲mān u Ḥaydar çār-yār
Āl u aṣḥāba ʿaṭā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

16 Hādī-i rāh-ı RIŻĀ oldı Cenāb-ı Muṣṭafā
MUṢṬAFĀ'ya reh-nümā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

17 ʿĀṣiyān-ı ümmete dārü'l-amāndır dergehi
Ehl-i cürme mültecā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

18 Z̲āt-ı pāki evliyānıñ melce' ü me'vāsıdır
Nūr-ı çeşm-i aṣfiyā oldı Cenāb-ı Muṣṭafā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXXIII

1 Gönül fikr-i ḫayālinle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh
Olur şem'-i cemāliñle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

2 'Alīl-i pister-i hicriñ enīn ü zār idip dilden
Temennī-i viṣāliñle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

3 Seḥerlerde gönül teşrīfin özler dīde-i cāna
Tenezzül ihtimāliñle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

4 Żiyā-yı şem'-i ruḫsārıñ nihān olur ise dilden
Ḫayāl-i zülf ü ḫālinle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

5 Leyālī-i taḫayyül içre dil bezm-i taṣavvurda
Cemāl-i bī-misāliñle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

6 Şeb-i ġamda gürisne bī-nevā dil ḫān-ı vaṣlıñla
Ümīd-i ḫoş-nevāliñle ṣabaḥlar yā Resūla'llāh

7 Ḥadīs̱-i zülfi-i taḥdīs̱ iderse leyle-i hicrān
ṢALĀḤĪ ḳīl ü ḳāliñle ṣabāḥlar yā Resūla'llāh

(Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün)

LXXIII Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî, Dîvân-ı Salâhî, Süleymâniye Ktp. Es'ad Ef.Böl. Nu:2650/I,yk.28[a]

LXXIV

DER NA'T-I ḤAŻRET-İ SEYYİD-İ KĀ'İNĀT 'ALEYHİ'S-SELÂM

1 Mihr ü meh kim 'ālemi pür-nūr ider her rūz u şeb
Encüm ü şeb-nemle ḫōş tesbīḥ iderler rūz u şeb

2 Küfr ü īmān hem celāliyle cemāliñ bendesi
Mihr ü meh mengūş-ı gūşı iki çāker rūz u şeb

3 Mihr ü mehdir şemse-i cildi kitāb-ı ḥamdiniñ
Ḳudretinden muḫtaṣar bir ḫōşca defter rūz u şeb

4 Māh saḳḳā-yı ṣafādır çeşme-i mihre varıp
Gülşen-i dehri ider irvā-yı kevs̱er rūz u şeb

5 Mihr geştī māh ṣandal āsumān baḥr-i kerem
Naḳl iderler ni'met-i Yezdānī yek-ser rūz u şeb

6 Mihr ü meh gāhī ufūl u geh ġurūb ile geçip
Dā'imā bürhān-ı "İnnī"ye virür fer rūz u şeb

7 Māh sevdā-yı 'ubudiyyetde mihr āteş-feşān
Nūr-ı şevḳiyle cihān pür-zīb ü zīver rūz u şeb

8 Mihr şekker-rīz-i midḥat māh şīrīn-kām-ı şükr
Birbiriyle oldılar çün şīr ü şekker rūz u şeb

9 Mihr ü mehden ṣanma ey bīgāne-i ṭavr-ı edeb
Küncife-bāzī ider çarḫ-ı sitem-ger rūz u şeb

10 Belki mihr ü māhı itmişdir zebān ile dehān
Pīr-i çarḫ āyāt-ı luṭfuñ eyler ezber rūz u şeb

11 Mihr ü meh ṣanma felekde kūçe-gerd-i herze-tāz
Ḫizmet üzre iki ṭıfl-ı ḫāne-perver rūz u şeb

12 Mihr ü meh pervāne-i şem'-i tecellī-i Ḫudā
Anıñ içün devr ider kişver-be-kişver rūz u şeb

LXXIV Şeyh Gâlib, Dîvân, Mev.Müz.Ktp.,Nu:2419,yk.1^b-3^a.

13 Māh mīzāb oldı dōlāb-ı sipihre mihr delv
Nūr ifāżā eyler āfāḳa ser-ā-ser rūz u şeb

14 Mihr ü mehden feyż alıp bes bu giyāh īle zemīn
Biñ zebān ile Ḫudā'ya ḥamd iderler rūz u şeb

15 Müstefīd-i mihr olsun māh ber-ḳavl-i Ḥakīm
Mihri kim işrāḳ ile ḳıldı münevver rūz u şeb

16 Mihr ü māhı eyledi emri çü ʿurcūn-ı ḳadīm
Oldılar fermān-ı Mevlā'ya musaḫḫar rūz u şeb

17 Çarḫa ṣordum mihr ü māh nāmı iki ʿulvī güher
Naḳş-ı ḳudret şānını itmiş muṣavver rūz u şeb

18 Mihr ü meh gül-mīḫ-i süllemdir didi miʿrācına
Ol resūlüñ kim cihāna baḫş ider her rūz u şeb

19 Ḥażret-i sulṭān-ı mihr ü meh-ġulām u ʿarş-ferş
Kim per-i Cibrīl'i eyler bāliş-i per rūz u şeb

20 Nūr-ı mihr-i ṣubḥ-ı "mā evḥā" meh-i isrā ki ol
Olmasa ʿaşḳı kef-i efsūs iderler rūz u şeb

21 Pehlevān-ı "ḳābe ḳavseyn" māh çevgān mihr gūy
Ol ki raḫşı Sidre'de cevlān eyler rūz u şeb

22 Mihr ü meh naʿleyn-i ʿarş-ārām-geh ü kürsī-vaḳār
Böyle dir ḫuddāmına kerrūbiyān her rūz u şeb

23 Muʿcizātı vaṣfıdır çarḫıñ medār-ı gerdişi
Mihr Ḫayber meh Ġazā-yı Bedr'i söyler rūz u şeb

24 Mihr ü meh dā'im teḫālüf üzre eylerken güẕer
Ḫıṭṭa-i ʿadlinde seyr eyler ber-ā-ber rūz u şeb

25 Hey ne ḥayret-baḫş mihr ü meh mübārek ʿunṣurı
Ḳıldı ebr-i dest-i ḳudret sāye-perver rūz u şeb

26 Ḫāne-i zeyndir sipihr ü mihr ü meh ebrū vü ser
Zeyn-i pūş olmış Burāḳ'ına ser-ā-ser rūz u şeb

27 Mihr burc-ı "Ve'ḍ-Ḍuḥā" vü māh "Ve'l-Leyl"-i münīf
E'ṣ-ṣalāt eyler cenābına melekler rūz u şeb

28 Mihr ü meh olsa ṣadef deryā-yı nūr olsa cihān
Olamazdı gevher-i ʿaşḳına maṣdar rūz u şeb

29 Līk maḥż-ı dād-ı Ḥaḳ'dır ḳalb-i mihr ü çeşm-i māh
Oldılar envār-ı iḥsānına maẓhar rūz u şeb

30 Sālikān-ı rāhına mihr ile meh berg-i sefer
Pā-bürehne Ḫıżr u İlyās oldı rehber rūz u şeb

31 Māh u mihridir gül-i rūy-ı seped yā n'eylesün
Ḫāk-i pāyine ider ihdā felekler rūz u şeb

32 Mihr ü meh encüm felek ḫūrşīd çarḫ-ı himmeti
Oldı esfīd ü siyāh-ı nūrı yekser rūz u şeb

33 Pāye-i ṣıdḳ u ṣafāda mihr ü meh Bū Bekr ʿÖmer
Daḫi Ẕi'n-Nūreyn luṭfıyla mübeşşer rūz u şeb

34 Pençe-i şīr-i Ḫudā'dır mihr ü mehdir Zü'l-Feḳār
Çeşm-i ḥussāda bu maʿnā günden eẓher rūz u şeb

35 Mihr ü meh leşker-şehen-şāhā Şefāʿat-Perverā
Ey ki ẕātıñ maʿnī-i "Levlāk"e maẓhar rūz u şeb

36 Māh-ı ṣadrıñda "elem neşraḥ" ʿayān çün mihr-i ʿaşḳ
Ḳalb-i pākiñ "Lī-maʿallāh" ile ḫoş-ter rūz u şeb

37 Mihr-i ḥüsnüñ māh-ı īmān ḳabūlüdür ġaraż
ʿĀlem-i lāhūtdan bu ʿarż-ı maẓhar rūz u şeb

38 Āfitāba mihr ü māh ile teber ber-dūş olup
Nūh felek seyyāḥ-ı ʿaşḳıdır gezerler rūz u şeb

39 Ṣaldı pertev mihr-i ẕātın ḳurṣ-ı mihr ü māh çün
Sāyedir kim düşdi rūy-ı ḫāke yer yer rūz u şeb

37[a] Mısra vezne göre eksiktir. İkinci terkibin "māh-ı īmānıñ" şeklinde okunması hem mânâya, hem de vezne göre daha uygundur.

40 Mihr olur ʿaşḳıñla ser-gerdān mehdir sīne-çāk
Ādem ü ʿālem ṭufeyliñdir ser-ā-ser rūz u şeb

41 Tōp-ı mihr ü tīġ-ı mehdir dest-i āteş dest-der
Leşkeriñ olmaz mı ʿadāya muẓaffer rūz u şeb

42 Mihr-i rāʾyıñ māh-ı ʿaḳl-ı evvele virmezse feyż
Gerd-i ḥayretde ḳalır bī-nūr u bī-fer rūz u şeb

43 Mihr ü mehdir bu sipihriñ nūr-ı ʿaynı neyleyim
Bilirem vallāh olmaz saña mefḫar rūz u şeb

44 Mihr ü mehdir bāl u per ʿanḳā-yı beyt-i naʿtıña
Līk evc-i ʿaczden pervāz iderler rūz u şeb

45 Mihr-i maʿnā vü meh-i mażmūn olmazdı be-dīd
Ṭabʿa vaṣfıñ çün ṭulūʿ eyler ser-ā-ser rūz u şeb

46 Mihr ü meh-veş çāker-i şehzādegānıñ ʿadd olup
ESʿAD olsun ĠĀLİB ey şāh-ı peyamber rūz u şeb

47 Māh-ı tabʿım maẓhar olsun nūr-ı mihr-i mührüñe
Tā olam/gūyende-i mesʿūd u bihter rūz u şeb

48 Mihr ü mehden ṣāf-terdir ṣıdḳ u iḫlāṣım velī
Oldum ʿiṣyān-ı pey-ā-peyle mükedder rūz u şeb

49 Mihr ü meh-veş ġarḳ-ı nūr olsa n'ola dest-i duʿām
Çün ʿuşāta luṭf u iḥsānıñ muḳarrer rūz u şeb

50 ʿAcziñ iḳrār eyle ey dil mihr ü māh oldı tamām
Daḫi āġāz-ı medīḥinde suḫan-ver rūz u şeb

51 Kūs-ı mihr ü meh çalındıḳça bu nevbet-ḫānede
Geh meʿāş u geh libās olup mükerrer rūz u şeb

52 Şevḳ u şādīlerle dā'im çarḫa mihr ü māhına
Bendegānı baḫş ḳılsın ḫilʿat efser rūz u şeb

53 Māh-ı sāʿī-i selām ü mihr olup peyk-i dürūd
Kām-yāb olsun ḳabūl eyle bu kemter rūz u şeb

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXXV

MÜSEDDES NAʿT-İ ŞERĪF-İ NEBEVĪ

I

1 Sulṭān-ı Rüsül Şāh-ı Mümeccedsin efendim
Bī-çārelere devlet-i sermedsin efendim
2 Dīvān-ı İlāhī'de ser-āmedsin efendim
Menşūr-ı "le-ʿamrük"le müʾeyyedsin efendim
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı müʾeyyedsin efendim

II

1 Tābiş-dih-i ervāḥ-ı mücerred güheriñdir
Māliş-geh-i ruḫsār-ı melek ḫāk-i deriñdir
2 Āyīne-i dīdār-ı tecellī naẓarıñdır
Bū Bekr ʿÖmer ʿOs̱mān u ʿAlī yārlarıñdır
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı müʾeyyedsin efendim

III

1 Ḫuṭbeñ oḳunur minber-i iḳlīm-i beḳāda
Ḥükmüñ ṭutulur maḥkeme-i rūz-ı cezāda
2 Gülbāng-ı ḳudūmüñ çekilir ʿarş-ı Ḫudā'da
Esmā-i şerīfiñ añılır arż u semāda
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı müʾeyyedsin efendim

IV

1 Ol dem ki velīlerle nebīler ḳala ḥayrān
Nefsī deyü dehşetle ḳopa cümleden efġān
2 Yeʾs ile ʿuṣātıñ ola aḥvāli perīşān
Destūr-ı şefāʿatle seniñdir yine meydān
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı müʾeyyedsin efendim

LXXV Şeyh Gâlib, Dîvân, yk. 68^a-69^a.

V

1 Bir gün ki ṭalıp baḥr-i ġama fikrete gitdim
İlden yitirip kendimi bī-ḫūdluġa yitdim
2 ʿİṣyānım añıp ʿāḳıbetimden ḥaẕer itdim
Bu maṭlaʿı yād eyledi bir seyyid işitdim
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı mü'eyyedsin efendim

VI

1 Ümmīddeyiz ye's ile āh eylemeyiz biz
Ser-māye-i īmānı tebāh eylemeyiz biz
2 Bābıñ ḳoyup aġyāra penāh eylemeyiz biz
Bir kimseye sāyeñde nigāh eylemeyiz biz
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı mü'eyyedsin efendim

VII

1 Bī-çāredir ümmetleriñ ʿiṣyānına baḳma
Dest-i red urup ḥasretle dūzaḫa yaḳma
2 Raḥm eyle amān āteş-i hicrānıña yaḳma
Ez-cümle ḳuluñ ĠĀLİB-i pür-cürmü bıraḳma
3 Sen Aḥmed ü Maḥmūd u Muḥammed'sin efendim
Ḥaḳ'dan bize sulṭān-ı mü'eyyedsin efendim

(Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün)

LXXVI

RÜBĀʿĪ

Ey Ḥażret-i Hādī-i Sübül Faḫr-i Rüsül
Āyīne-i iḥsān-ı ezel Maẓhar-ı Kül
Şāyān degülem gülşen-i naʿte ammā
Eyle kereminden beni gūyā bülbül

LXXVI Şeyh Gâlib, Dîvân, yk. 179[b].

LXXVII

DER NAʿT-İ SEYYİD-İ KĀʾİNĀT

1 Ervāḥ ki tuḥfe-i Ḫudā'dır
Ḫāk-i reh-i Şāh-ı Enbiyā'dır

2 Ol şāh ki taḫtı lā-mekāndır
Çārūb-keşi kerūbiyāndır

3 Ol şāh ki māh çün sitāre
Pā-būsına oldı pāre pāre

4 Cibrīl nevāline ḫaberci
Mīkāʾīl anıñ vekīl-ḫarcı

5 "Levlāk" ile ẕāt-ı pāki mevṣūf
Ḳurʾān-a ṣıfātı ẓarf u maẓrūf

6 Dervāze-i ṭāḳı "ḳābe ḳavseyn"
Ferş-i ḳademi ʿulūm-ı kevneyn

7 Şāh-ı melekūt-ı ʿarş-pāye
Māh-ı ceberūt-ı ferş-sāye

8 Bir dür didi āşinā-yı vaḥdet
Mevc-i Eḥadiyyet Aḥmediyyet

9 Çün "Evvelü mā ḫalaḳ"dır ol nūr
S̱ānī-i Ḫudā disem de maʿẕūr

10 Ādem'de Cenāb-ı Bū'l-Beşer'dir
Bāġ-ı nebevīde bir şecerdir

11 Giryān olup oldı Nūḥ-ı Nevvāḥ
Deryā-yı melāḥatinde mellāḥ

12 Cūş-āver olunca Nīl-i ḳabżı
Mūsā'ya Ḫıżr yetişdi feyżi

LXXVII Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, Mev.Müz.Ktp. Nu:2309, yk. 2^a-2^b.

13 Şerʿiyle idince tīg-zenlik
İbrāhīm'e düşdi büt-şikenlik

14 Miʿrāc-ı kemāl-i zatıñ İdrīs
Sükkān-ı semāya ḳıldı tedrīs

15 Bir rütbe ki ḥüsn-i bī-bahāsı
Yūsuf daḫi ʿabd-i müşterāsı

16 Tebşīr içün ḳudūmüñ ʿĪsā
Tā minber-i çarḫa çıḳdı gūyā

17 Īcādı vücūd-ı kevne bāʿis̱
Ümmetleri sırr-ı ʿilme vāris̱

18 Āyīne-i vaḥdet-i İlāhī
Mirʾāt-ı vücūdudur kemāhī

19 Īmān-ı ḥaḳīḳīye ol āgāh
Besdir saña bir Nebī bir Allāh

20 İrvā-yı ʿıṭāşı rāyegāndır
İʿcāzı müşārü bi'l-benāndır

21 Müşgīn sevād-ı şām-ı esrā
Menşūr-ı nübüvvetinde ṭuğrā

22 Söz olsa da menbaʿ-ı kerāmet
Ḳurʾān'a naẓīre olmaz elbet

23 Ḳurʾān o Resūl'i ḳıldı tavṣīf
Aḫlāḳ-ı ʿaẓīmin itdi taʿrīf

24 Ey ḫāme zebānın eyle kūtāh
Levḥ üzre Ḳalem'le yazmış Allāh

(Mefʿūlü Mefāʿīlün Faʿūlün)

LXXVIII

1 Cemālin̄ maṭlab-ı cān u cihāndır yā Resūla'llāh
Derin̄ dārü'l-emān-ı ins ü cāndır ya Resūla'llāh

2 Teşehhüddedir engüşt-i şehādet muʿcizātına
Ki miʿrācın̄ müşārün bi'l-benāndır yā Resūla'llāh

3 Meded dil-teşne ḳaldım Kerbelā-yı vādī-i ġamda
Zülāl-i tīġ-ı ʿaşḳın̄ ile ḳandır yā Resūla'llāh

4 Zamān-ı devletin̄de intisāb-ı dergehin̄ āsān
Ne müşkil şimdi kim āḫir zamāndır ya Resūla'llāh

5 Tamām iḥsān u raḥmın̄ ey Nebiyye'r-Raḥme vaḳtidir
Amān zīrā zamān āḫir zamāndır yā Resūla'llāh

6 Kerem ḳıl müjde-i vaṣlınla luṭf it tesliyet baḫş ol
Ġamın̄la NEŞ'ET'in̄ kārı yamandır yā Resūla'llāh

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün Mefāʿīlün)

LXXVIII Neş'et Süleyman,Dîvân,Mev.Müz.Ktp.Nu: 2400/ II, yk.96b.

LXXIX

NAʿT-İ ŞERĪF-İ FAḪR-İ ʿĀLEM
ṢALLAʾLLĀHU TAʿĀLĀ ʿALEYHİ VE SELLEM

1 Eyā firişte-ḫadem yā Muḥammed-i ʿArabī
Şefīʿ-i cümle ümem yā Muḥammed-i ʿArabī

2 Sen ol ḫulāṣa-i ʿālem netīce-i kevneyn
Medār-ı kevn ü ʿadem yā Muḥammed-i ʿArabī

3 Çerāġ-ı ḫalvet-i lāhūtsın ki dīdārıñ
Şuʿā-ı nūr-ı ḥarem yā Muḥammed-i ʿArabī

4 Oḳundı minber-i eflāke ḫuṭbe-i "levlāk"
Yazıldı ʿarşa raḳam yā Muḥammed-i ʿArabī

5 Ezelden eyledi ismiñ debīr-i kevn ü mekān
Ṭırāz-ı levḥ ü ḳalem yā Muḥammed-i ʿArabī

6 Livā-i Ḥamd biçildi ḳumāş-ı ḳudsīden
Saña ḫuceste ʿalem yā Muḥammed-i ʿArabī

7 Burāḳ-ı himmetiñe hep melāʾik-i melekūt
Rikāb-dār-ı ḳadem yā Muḥammed-i ʿArabī

8 Rikāb-ı ḥażretiñe cümle enbiyā ferdā
Alāy-ı beste-ḥaşem yā Muḥammed-i ʿArabī

9 Şu ʿarż-ı ḥālime baḳ merḥamet eyle ḳuluña
Ki sen Veliyy-i niʿam yā Muḥammed-i ʿArabī

10 Bi-ẕāt-ı pāk ü ṣıfāt-ı celīle-i Bārī
Bi-ḥaḳḳ-ı nūr-ı ḳadem yā Muḥammed-i ʿArabī

11 Meded meded baña raḥm eyle yā Resūlaʾllāh
Sen ehl-i cūd u kerem yā Muḥammed-i ʿArabī

LXXIX Enderunlu Fazıl Bey, Dîvan, Bulak,1258,s.9-10.

12 Sezā-yı merḥametim şöyle kim dil-i zārım
Helāk-ı renc ü elem yā Muḥammed-i ʿArabī

13 Niyāza geldim efendim günāhımı ʿafv it
Sen ol ʿaliyy-i himem yā Muhammed-i ʿArabī

14 Cihān mekārim-i aḫlāḳı senden ögrendi
Sen ol güzīde-şiyem yā Muḥammed-i ʿArabī

15 Siyāh noḳṭa gibidir günāh ʿafvıñ ile
Mis̱āl-i lücce-i yem yā Muḥammed-i ʿArabī

16 ʿİnāyetiñ dilerüz şimdi rūz-ı maḥşerde
Şefāʿatin daḫi hem yā Muḥammed-i ʿArabī

17 Ne pādişāh ne çarḫ u ne baḫt hep senden
Cihāna ḳahr u kerem yā Muḥammed-i ʿArabī

18 Rıżā-yı pāk-i şerīfiñle şādkām olsam
Baña cihānda ne ġam yā Muḥammed-i ʿArabī

19 Hezār müjde ki FĀŻIL Resūl dir lebbeyk
Dise bir ehl-i elem yā Muḥammed-i ʿArabī

20 ʿAleyke elf ṣalāt u ʿaleyke elf selām
Be-rūz u şeb heme dem yā Muḥammed-i ʿArabī

(Mefāʿilün Feʿilātün Mefāʿilün Feʿilün)

LXXX

1 Yā Muḥammed mīz-bānıñ dır Cenāb-ı Kibriyā
Didi ẕātı ẕātıña "ehlen ve sehlen merḥabā"

2 Buldı rif'at 'arş-ı a'lā ḫāk-i pāyiñden seniñ
Maḳdemiñle iftiḫar itse felek bir iş mi yā

3 Nūh-felek devr itmeden ṭoġmazdan evvel āfitāb
Mihr idiñ sen 'ālem-i vaḥdetde yā Nūra'l-Hüdā

4 Ẕāt-ı pākiñ itdi ẕāt-ı pākine āyīne Ḥaḳ
Sırr-ı hestī nūr-ı dīdārıñdan oldı rū-nümā

5 "Küntü kenz"iñ cevheriydi āfitāb-ı ṭal'atıñ
Perteviñ itdi bu ẕerrāt-ı cihānı iḳtiżā

6 Ẕātıñı mihr-i nübüvvetle be-nām itmişdi Ḥaḳ
Daḫi naḳş olmazdan evvel Levḥ'a nām-ı Muṣṭafā

7 "Kāf u nūn" terkīb olunmazdan muḳaddem var idiñ
'İlm-i Ḥaḳ'da yine ẕātıñ idi Ḫatmü'l-Enbiyā

8 Ṭāḳ-ı bālā-yı sarāy-ı āsumān ḫalḳ olmadan
Āsitān-ı devletiñ oldı melāẕ-ı aṣfiyā

9 Rūy-ı gendüm-gūnuñuñ fikriyle kendin itdi ġayb
'Amd ile ṣādır ola ḥāşā ki Ādem'den ḫaṭā

10 Aradı deryāda sen dürr-i yetīmi sū-be-sū
Bunca dem Nūḥ oldı geştī-i ṭalebde nā-ḫudā

11 İbni Āzer Mekke'yi aṣnāmdan taṭhīr idip
Maḳdemin şevḳiyle itdi Ka'betu'llah'ı binā

12 Ḥalḳa-i teklīfiñiz yoḳdur tekellüf ber-ṭaraf
Cānın 'İsmā'īl żımnen saña itmişdi fedā

LXXX Keçecizâde İzzet Molla, Dîvân-ı İzzet, Bulak, 1255, s. 2-4.

13 Vird-i aṣlīsi seniñ ʿaşkıñ idi itseñ su'āl
Yūsuf'a olmışdı ṣūretde Züleyḥā mübtelā

14 Menzilin Yūnus ile beyne's-semā'i ve's-semek
ʿArşdan bālā iken miʿrāc-ı ḳadr-i enbiyā

15 Terk-i cāh-ı salṭanat eylerdi olsa Āṣaf'ıñ
Faḫr idip ẕātıñ gibi faḳrıñla şāh-ı etḳıyā

16 Reh-güẕār-ı biʿṣetinden defʿ-i eşrār eyledi
Dūr-bāş-ı ḳahr ile peygamber-i ṣāḥib-ʿaṣā

17 Virdi cān mevtālara teşrīfiñ iḫbār itmege
Nuṭḳ-ı cān-baḫş-ı Mesīḥā oldı dārū-yı şifā

18 Böyle yād eyler seni ins ü melek cinn ü perī
Gökde Maḥmūd Aḥmed ü yirde Muḥammed Muṣṭafā

19 Şāh-ı Cebrā'īl-ḫadem şāhen-şeh-i Refref-serīr
"Li maʿallāhī"-ʿalem ḫāḳān-ı taḫt-ı ıṣṭıfā

20 Şeh-süvār-ı ʿarṣa-gāh-ı ümmetī vā-ümmetī
Yekke-tāz-ı ṣaḥn-ı maḥşer Şāh-ı Maḥmūdü'l-Livā

21 Ḫāce-i Ümmī-laḳab manṭıḳ-şināsı ʿilm-i Rab
Mūcid-i fenn-i edeb bezm-āşinā-yı Kibriyā

22 Çāre-sāz-ı derd-mendān mülteca-yı kā'ināt
Dāver-i ṣāḥib-kerem dād-āver-i rūz-ı cezā

23 "Raḥmeten Li'l-ʿĀlemīn" ṭuġrasıdır menşūruñuñ
İtdi mülk-i luṭfuna Mevlā seni fermān-revā

24 Mihr-i rūyuñ seyr idip āyīne-i "Levlâk"de
Baḳmaz oldı ʿĪseviler çarḫ-ı çārumdan yaña

25 Bir nigāh-ı merḥamet kıl dide-i giryanıma
ʿArż-ı ḥālim var saña ey Pādişāh-i Enbiyā

26 Necm-i Saʿdā Ṣaḥibā tenzīh-yāb-ı mā-ġavī
Ey ki erbāb-ı ḍalāle reh-nümā-yı mā-yerā

27 Ḳoyma maḥşerde beni ṣāḥib-firāş-ı maʿṣiyet
Ey Mesīḥ-i geştegān-ı renciş-i rūz-ı cezā

28 Eyle iḥsānın̄ şifā bi-çāregān-ı ümmete
ʿİllet-i tekvīn-i ʿālemdir vücūdun̄ hem devā

29 Ḫıfyeten göster ṭarīḳ-i ṣıdḳı bu güm-rehlere
Yār-ı ġārın Ḥażret-i Ṣıddīḳ'i eyle reh-nümā

30 İş ḳalırsa seyfine Fārūḳ-ı Ḥaḳḳ'ın̄ el-amān
Hīç bu demler de ḳalmaz olmadıḳ cāndan cidā

31 Bulma mümkin mi anın şemşir-i kahrından necat
ʿÖẕr-hah-ı ümmetin̄ olmazsa bir ṣāḥib-ḥayā

32 Gelmez elden fetḥ-i bāb-ı Ḫayber-i āmālimiz
Dest-gīr olmazsa dāmādın ʿAliyy-i Murtażā

33 Lāyıḳ olmaz mı naʿīm-i cennetin̄ tesnīmine
Yād-ı sıbṭ-ı aʿẓamın̄la nūş iden cām-ı cefā

34 Çeşmimin̄ yaşı içün maḫdūmunun̄ başı içün
Raḥm ḳıl ḫūn-ı dile behr-i şehīd-i Kerbelā

35 Ya Resūla'llāh kerem vaḳti gelince ümmete
Ben gedāyı eyleme dergāh-ı luṭfun̄dan cüdā

36 Ḳorḳaram olmaz hicābımdan cevāba ḳudretim
Maḥşeri ṭutdukça bāng-ı ümmetā vā ümmetā

37 Saʿy idip ʿiṣyāna destimde o ḳaldı ʿāḳıbet
Ẓāhir oldı "Leyse li'l-insāne illā illā mā-seʿā"

38 طول عمرم با خیال قامت جانان کذشت
جلوهٔ سر مزارم مانده از باغ فنا

39 İki ḳat yansam gerek sā'ir günāh-kārāndan
Bār-ı ʿiṣyān ḳāmetim ḳıldı civānlıḳda dü-tā

40 Suḫre-i bezm-i ʿuṣāt itdi iki kāfir beni
Bir oyun oynadılar kim bañā bu nefs ü hevā

41 Olmasaydım ümmetiñ Mevlā benimçün yalñız
Böyle biñ ḳavme virirdi ḳavm-i ʿAd-āsā belā

42 Ben gibi mest-i müdām-ı maʿsiyet gelmiş degül
Ḳonalı bezm-i eleste bāde-i "ḳālū belā"

43 Defter itdim şimdilik cürm ü günāhımdan biraz
Daḫı var Allāhu aʿlem bir nice sehv ü ḫaṭā

44 İʿtirāf-ı cürm iderken eylediñ cürm-i diger
Ey ḳalem itmez misin Ṣāḥib-Şerīʿat'den ḥayā

45 ʿİZZETĀ cürmüñ yine yazdı kirāmen kātibīn
Bir ḫatā-yı fāhiş itdiñ kim idüp naḳl-i ḫaṭā

46 Cāme-dūz-ı mevt-i aḥmer biçmeden s̱evb-i sefīd
Olmadan bend-i dehānın sūzen-i vā-ḥasretā

47 Ḳıl tevessül rūḥ-ı pāk-i Aḥmed-i Muḫtār yine
Ḫāk-i dergāh-ı Ḫudā'ya ferş idip rūy-ı recā

48 ذره درمانده ام انظر بعين المرحمه
بهر مهر احمدی یا رب نور قلبنا

49 ما علیل درد عصیانیم درمانی ز تو
اشف مرضانا الهی بالنبی المجتبا

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXXXI

DER-ḤARF-İ BĀ NAʿT-İ ŞERĪF-İ MÜSELSEL

1. Çoḳ ṣalāt ile taḥiyyāt u selām-ı bī-ḥisāb
Rūḥuña baḫş olsun ey Peyġamber-i ʿālī-cenāb

2 Sensin ol Peyġamber-i ʿālī-cenāb-ı kā'ināt
Ẕātıña "levlāke levlāk" oldı taʿẓīm-i ḫiṭāb

3 Oldı taʿẓīm-i ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı Kibriyā
"Mā remeyte iẕ remeyte" şānıña ṣāfī cevāb

4 Şānıña ṣāfī cevāb Ümmī-laḳab Ümmü'l-Kitāb
Sen Kitābu'llāh-ı nāṭıḳsın sözüñ faṣlu'l-ḫiṭāb

5 Mālik-i faṣlu'l-ḫiṭābsın Ḥuccet u Bürhān ile
Ḫaṣmı ilzām eylediñ ḥikmetle ey ḥāżır-cevāb

6 Ol cevāb-ı bā-ṣavāb ile ṣanādīd-i ʿArab
Oldılar mebhūt u maḥcūb itdiler senden ḥicāb

7 Yā Resūla'llāh bi'llāh ben seniñ Müştāḳ'ınam
ʿĀṣiyim gerçi amān ey rehber-i rāh-ı ṣavāb

8 Rehber-i rāh-ı selāmetsin saña itsün selām
Çoḳ ṣalāt ile taḥiyyāt u selām-ı bī-ḥisāb

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

LXXXI Dîvân-ı Müştâk Efendi, İst.,1264,s.8-9.

LXXXII

1 Eflāki tezyīn eyledi teşrīf için Sübḥān saña
Envā'-ı ta'ẓīm eyleyüp indi yere Ḳur'ān saña

2 Dūzaḫda ḳalsın tā ebed 'arż etmeyen īmān saña
Vermez mi "Sübḥān ellezī esrā" 'uluvv-i şān saña

3 Ey zīver-i āḫir zamān tāc-ı ser-i peyġamberān
Biñ māh-ı Ken'ān bendedir ey şāh-ı ḥüsn ü ān saña

4 Peyveste elṭāf-ı Ḫudā ḫāk-i riyāż-ı ravżaña
Olsun ṣalāt-ı dā'imī her sā'at ü her ān saña

5 Dergāhına 'arż eyledim ümmīd-i iḥsān eyleyip
Bir 'arż-ı ḥāl-i çākerī ey Raḥmet-i Raḥmān saña

6 Eylerdi bī-maḥv-ı eser ey āteş-i nīrān eger
Mihmān olaydı bir nefes bu ḥasret ü hicrān saña

7 Olsun nisār-ı maḳdemiñ Ḫıżr u ḥayāt-ı sermedī
Ḫüsrānda ḳalsın etmeyen cān u teni ḳurbān saña

8 'İFFET olurdı cümleten dünyā vü mā-fīhā seniñ
Ger bir nigāh-ı merḥamet eylerse ol sulṭān saña

(Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün)

LXXXII İffet Bursevî, Dîvân-ı İffet, İst. 1257, s.32-33.

LXXXIII

1 Elif Allāh'ıñ Ḥabīb'idir Muḥammed Muṣṭafā
Be Beni dūr etmesin ʿaşḳından ol şāhıñ Ḫudā

2 Te Teṣerrüf eylerem ism-i şerīfin yād ile
S̱e S̱evāb olur anı yād edene bī-ḥad şehā

3 Cim Cemāli nūrunuñ bir ẕerresidir āfitāb
Ḥa Ḥayāt-ı cāvidān bulur olan ʿāşıḳ aña

4 Ḫı Ḫalīl'idir Ḫudā'nıñ hem Resūl'i bī-gümān
Dal Dedi peyġamberimdir ol Ḥabīb-i bā-ṣafā

5 Ẕel Ẕelīl olmaz aña her kim ki eyler ittibāʿ
Ra Risālet taḫtınıñ sulṭānı Faḫr-ı Enbiyā

6 Ze Zevāl yoḳ şerʿine anıñ ilā-yevmi'l-ḳıyām
Sin Saʿādet bulısar ol şāha eden iḳtidā

7 Şın Şefāʿat tācını başına giydirdi Ḫudā
Ṣad Ṣalāt ile selām olsun aña bī-inḳıżā

8 Ḍad Ḍalālet üzre etmez ümmeti hiç ictimāʿ
Ṭı Ṭaparlar Ḥaḳḳ'a ancaḳ dileyip vaṣl u liḳā

9 Ẓı Ẓuhūr itdikde nūrı gitdi küfrüñ ẓulmeti
ʿAyn ʿĀlemlere Raḥmet geldi ol Ḫayrü'l-Verā

10 Ġayn Ġārāt eyledi ʿaşḳı bu göñlüm şehrini
Fe Firāḳıyla ṭutuşup yanarım ṣubḥ u mesā

11 Ḳaf Ḳudūmüyle teşerrüf eyledi ḫalḳ-ı cihān
Kef Kerīm'dir sā'iline bī-ḥisāb eyler ʿaṭā

LXXXIII Dîvân-ı Kuddûsî, İst. 1323, s.6-7 (DI); Kuddûsî Dîvânı, Haz:Fehmi Kuyumcu, Ankara, 1982, s.101-102 (DII).
1[b] Ḫudā: cüdā DI.
2[b] olur: olup DI; edene: ede DI.
7[b] olsun aña bī-inḳıżā: üstüne olsun bī-inḳıżā DII.
9[b] ʿAyn ʿĀleme çün geldi ol Ḥabīb-i Ḫayri'l-Verā DI.

12 Lām Livāü'l-Ḥamd'i iḥsān etdi Yezdān hem aña
Mīm Muḥabbet eyleyen bulur o sulṭāna ʿalā

13 Nūn Nebīler Ḫātemi'dir hem ḳamunuñ efḍali
Vav Vücūda geldi anıñçün bu arż ile semā

14 He Hidāyet bulmuşuz anıñla biz Ḥaḳ rāhına
Lāmelif Lā Lā-Yezāl'iñ dōstudur ol "Ṭā vü Hā"

15 Yā Yaraşur Ḫālıḳ u maḫlūḳ anı medḥ etmeye
Sen de ḲUDDŪSĪ anıñ meddāḥı olġıl dā'imā

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

14[b] Lāmelif Lā: Lāmelif Elif lā DII.

LXXXIV

BAHR-İ TAVİL DER-NA T-İ RESUL[1]

1 Ḥüsnüñe ey mihr-i cihān-tāb seniñ māh-ı mükerrem mi di-
sem ey saçı "Ve'l-Leyl" yüzi "Şems ü Ḍuhā" her ne disem
şānıña aḥrādır eya maẓhar-ı "Ṭā-Hā" vü "Yā-Sīn" ü yā[2]
pādişeh-i leyle-i isrā gözi "mā zaġa'l-baṣar"[3] barmaġı
"ve'n-şaḳḳa'l-ḳamer"[4] nuṭḳına manṭūḳ ḥacer pāyına mes-
cūd şecer n'ola derinden açıla gül ḫaṭ u ḫāliñle tefā-
ḫür ide sünbül ola çāker heme ezhār-ı çemen tā ola des-
tūr-ı figān bülbül-i şeydālarıña ʿaşḳına rüsvālarıña
Mūsī-i ḥayrānıñ olup Ṭūr-ı tecellī-i cemāliñde bulam
nükte-i sırr-ı "erinī" fehm olına خرو يا او صعقا
feyż-i tecellī-i Ḫudā luṭf-ı şehen-şāh-ı ʿaṭa n'ola ṣa-
bā luṭf idüp aḥvālimi dil-dāra beyān itmek içün ḳādime-
cünbān-ı gülistān-ı beḳā semtine olsaydı vezān cism-i
nigārım daḫi mümkin ola peyrev olaraḳ āh-ı seher-gāh
ile dergāhına yüzler sürerek cūy-ı sirişkim dökerek sī-
nemi bend bend sökerek ḥāl-i diger-gūnumı derd-i dil-i

LXXXIV Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst.1293, s.8-9.

1 Zihnî'nin bahr-i tavildeki bu na'tı "Müfte'ilün" ile devam eden ve "Fâ" ile biten doksan dokuz tef'ilelik üç mısradan oluşmaktadır.

2 Vezin bozuktur. İki "Müfte'ilün" yerine, iki "Fâ'ilün" tef'ilesi vardır.

3 Vezin bozuktur. Ancak "ma zag-ı basar" şeklinde okursak düzelmektedir.

4 Vezin bozuktur.

mahzūnumı ṣad-pāre ciger-ḫūnumı ʿarż eylesem efġān iderek çāk-i girībān iderek kendüsine yārlıġım ġayriye aġyārlıġım şām u seḥer zārlıġım şerḥ ideyim belki teraḥḥum ide aḥvāl-i perīşānıma ol dilber-i yektā.

2 Pertev-i envār-ı cemālin ḳapısı kevn ü mekāndır ki senin enfüs ü āfāḳı dolaşmış felek-i heftümi aşmış per-i Cibrīl'e ulaşmış ser ü pā devre-i ʿarşiyye-i ferşiyye-i cāmiʿ ki bu taḳdīrce cemālin senin āyīne-i dīdār-ı Ḫudā'dır ki ḳamer devr-i ʿiẕārın mı degil Sidre'ye Ṭūbā-yı ḳadin olmadı mı sāye-fiken ʿizz ü ʿalā ġāh-ı tecellī vü taʿālā vü teḳaddes ḳademin basdı felek farḳına ḳaldı melekūt ayaġın altında "le-ʿamrük" mi degil tāc-ı serin ey şeh-i "Levlāk" serīr-i "Lī-maʿallāh" senin ʿālem-i lāhūt yeke-tāz-ı süvārī-i feżā-yı ceberūt sāmiʿ-i aṣvāt-ı ḳalem maẓhar-ı āvāze-i "ednā" ki ke-lemhü'l-baṣar āfāḳa sefer ol yüce dergāha güẕer Ḫāliḳ-i yektāya naẓar ḫāric-i ez-ṭavḳ-ı beşer n'ola ger iḥsān idesin luṭfun ile yād idesin cān u dili şād idesin bendeni āzād idesin mülkini ābād idesin ḳalmayayım silsile-i ġamda perākende perīşān ciger-pārelere hicr ile āvārelere ʿaşḳ ile bī-çārelere derde giriftārlara baḫt-ı siyāh-kārlara şām u seḥer zārlara sebʿa-i seyyārlara nāle-i şeb-dārlara pertev-i luṭfundan ola ḥiṣṣe hüveydā.

3 Sensin o sulṭān-ı ser-āmed ki ġubār-ı ḳademin her-dü-serā çeşmine tūtyādır eger uġrasa nīrāna nesīm-i ḳademin nār sunar cennet-i firdevse döner düşse çemen-zāra bu eṭvār-ı nezāketle yolun serve ḫırāmān virür güllere

ḫandān virür gülşene fermān virür tā ki zemistān gülistāna mübeddel ola gül-zārda nergis ter ü reyḥān ter ü sünbül ter ü ezhār-ı çemen çār ᶜanāṣır ola mānende-i gül-geşt-i cinān cümle-i kuh-sār ola gevher ḳademiñden ṭoḳuz eflāk-ı zümürrüd naẓarıñdan eṣer-i feyżiñ ile n'ola Mesīḥā'ya virilse dem-i ḳudsi daḫi Mūsī-i Kelīm'e yed-i beyżā dür-i yektā ṣadef-i ebr-i bahār-ı keremiñ ḳaṭresi Ḫıżr-āb-ı lebiñ reşḥası kevṣer keremiñ fażlası ḫāl-i siyehiñ Hind u Ḥabeş mülkine sulṭān bütün mülke Süleymān yüzüñ māhda tābān ruḫun mihr-i dıraḫşān eyā Yūsuf-ı Kenᶜān-ı Ḫıṭā kākül-i müşgīniñiñ āşüftesidir nāfe-i Çīn Çīn'de ālüftesi āhūları āhū-nigehiñ mesti olup çeşm-i ġazālanıña ḥayrān degil ādemī vaḥşīde bile deşt-i beyābānların ZİHNĪ-i şeydā gibi mecnūnuñ olup zār u serāsime güẕer dāmen-i kuhsārda ḥayrān u girīzān saña ey saçı Leylā.

(Müfteᶜilün........ Fāᶜ)

LXXXV

NAᶜT-I RESŪL

1 Sen gevher-i gencīne-i ḥikmetsin efendim
Deryā-yı keremde dür-i ḳudretsin efendim

2 Geldi nice peyġamber-i ẕī-şān bu cihāna
Sen cümlesine Seyyid ü s̱ervetsin efendim

3 Maḥbūb-ı H̱udā'sın kim olur ẕātına teşbīh
Sen maḥrem-i esrār-ı ḥaḳīḳatsin efendim

4 Mevcūd idi ẕātıñ yoġ iken ᶜālem ü ādem
Sen evvel idiñ hem de nihāyetsin efendim

5 Bū Bekr ü ᶜÖmer Ḥażret-i ᶜOs̱mān u ᶜAlī'ye
ᶜİzz ü şeref ü devlet ü rifᶜatsin efendim

6 Etdigi için ẖidmetini oldı ser-efrāz
Cebrā'il'e sermāye-i ᶜizzetsin efendim

7 İḳbāl ü kemālātını Ḥaḳ ḳıldı dü-bālā
Kim maẓhar-ı Ḳur'ān u şerīᶜatsin efendim

8 Envār-ı ruẖuñ etdi iki ᶜālemi rūşen
Şems ü ḳamer-i burc-ı nübüvvetsin efendim

9 Teşrīfin için ḳıldı müzeyyen o ḳadar Ḥaḳ
Ālāyiş ü ārāyiş-i cennetsin efendim

10 Feyżiñle güşāyiş bulur işkūfe vü eşcār
Kuh-sār u çemen-zāre ṭarāvetsin efendim

11 Hem-ser olamaz sünbül ü şebbū vü benefşe
Ser-tā-be-ḳadem bāġ-ı leṭāfetsin efendim

LXXXV Dîvân-ı Şeref Hanım, İst.,1292,s.18-19.

12 ʿAşḳıñla gelir bülbül-i dil cūş u ḫurūşa
Verd-i ter-i gül-zār-ı ṭarāvetsin efendim

13 Elṭāf-ı İlāhī bizi etdi saña ümmet
Tā rūz-ı ezel mefḫar-ı ümmetsin efendim

14 Bu niʿmet-i ʿuẓmāya teşekkür nice ḳābil
Maḥż-ı kerem ü ʿayn-ı ʿināyetsin efendim

15 Kūh-ı günehim maḥv olur ʿafvıñ ile ferdā
Emvāc-ı himem ḳulzüm-i şefḳatsin efendim

16 Mücrim ŞEREF'i rūz-ı cezā etme ferāmūş
Şāhen-şeh-i iḳlīm-i şefāʿatsin efendim

(Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün)

LXXXVI

Hüsnü ezelî-i vâhidü'l-vücûd
Manzûru mir'ât-ı devrân olan yâr
Mazhar-ı nigâhın olmaz mı mes'ûd
Ser-defterde şâh-ı hûbân olan yâr

Esrâr-ı derûnum sana âşikâr
Dü-cihan zâtınla eyler iftihâr
Âteş-i kalbe su ver katre mikdâr
Deryâ-yı rahmete Rahmân olan yâr

Bende bir âteş var yanmadan tüter
Tütünsüz âteşe yandığım yeter
Lutfuna muhtacım iş senden biter
Sensin cümle derde dermân olan yâr

Mücrim SEYRÂNÎ'ye eyle şefâ'at
Hak vücûdun kılmış âleme "rahmet"
Verildi zâtına tâc-ı nübüvvet
Muhabbet şem'ine sûzân olan yâr

(6+5= 11'li hece vezni)

LXXXVI Hasan Ali Kasır, Develili Seyrânî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri, (y.y.),1984, s.187.

LXXXVII

1 Vücûdun nüsha-i küll-i hüviyyet yâ Resûlallâh
Hakîkat zât-ı pâkinden ibâret yâ Resûlallâh

2 Kemâlâtın kemâlât-ı İlâhî'dir ki evhâma
Gelir fikr eyledikçe acz ü hayret yâ Resûlallâh

3 Zuhûrun bi'setin hâlin yeterken sıdkına bürhân
Seni inkâr eden mecnûndur elbet yâ Resûlallâh

4 Sa'âdât-ı dü-kevn a'tâf-ı zâtından ibâretdir
Sa'âdet zâtına olmakdır ümmet yâ Resûlallâh

5 Cihânı tutdu nûr-ı ma'rifet şems-i kemâlinden
Vücûdun âlemine oldu rahmet yâ Resûlallâh

6 Dü-âlemde ZİYÂ-yı mücrimin ümmîdi sendendir
Şefâ'at yâ Resûlallâh şefâ'at yâ Resûlallâh

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

LXXXVII Önder Göçgün, Ziyâ Paşa'nın Hayatı,Eserleri,Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ankara,1987,s.109-110.

LXXXVIII

NA'T

Var mı bir sermest-i aşkın çeşm-i giryânım gibi
Hangi dil büryânın olmuş kalb-i sûzânım gibi
Dâğ açtın sîneme çâk-i girîbânım gibi
Hâk-rûb ettin yüzüm yerlerde dâmânım gibi
Eyledin hep varımı gârât sâmânım gibi

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Tâ göreldèn nûr-ı vechin ey cemâl-i âfitâb
Eşk-i çeşmim bezm-i gamda oldı gül-câm-ı şarâb
Şerh ettim râz-ı sînem şerhalardan bâb bâb
Dâsitân-ı aşk ile oldum müdevven bir kitâb
Sadr-ı dîvân-ı muhabbetle yine pür-ızdırâb

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Tutmuşum dâmân-ı aşkı alma destimden meded
Vurma beste destime dîvânın içre dest-i red
Dôstum peyvestedir sana müselsel yed-be-yed
Câm-ı destin nûş edelden bilmezem hiç nîk ü bed
Âşıkım âşık cemâlinçün ezelden tâ ebed

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Hüsnüne âyineyim hayretle medhûş olmuşum
Bulmuşum sırrında hüsnün lâl-i hâmuş olmuşum
Neşve-i gül-bâde-i la'linle serhoş olmuşum
Düşmüşüm deryâlara deryâ-yı pür-cûş olmuşum
Hum gibi nezzârede ammâ ki ru-pûş olmuşum

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

LXXXVIII Şeyh Osman Şems; Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, "Şeyh Osman Şems (1813/1229-1893/1311)", Diriliş, S.13, Eylül 1975, s. 28-29.

Yandı aşkın âteşine bunca demdir cân ü ten
Hâlime rahm etmedin bir kerre ey dildâr sen
Çeşmime peykân-ı cevrin oldu âhen pîrehen
Sîneme revzenler açtın pây-tâ-ser dâğdan
Sen benim esrârımı fâş eyledin ammâ ki ben

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Dûd-ı âh-ı germ-i dilden öyle oldum nâ-tüvân
Birbirinden fark olunmaz oldu hâsıl cism ü cân
Ben bu derd ile olursam cism-i âlemden nihân
Tûr-ı nûr-âsâ olup bir bir lâle-i âteş-feşân
Dâğlar hâk-i mezârımdan olur elbet ıyân

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

Bezmine mânend-i şem'-i zer-külâh oldum yine
Yandım aşkın hârına dûd-ı siyâh oldum yine
Ney gibi dilbeste-i feryâd-ı âh oldum yine
Zerre zerre mahv-ı cism ettim tebâh oldum yine
Mâh-veş mihrinle şems-i evc-i câh oldum yine

Saklarım sînemde aşkın nûr-ı îmânım gibi
Beslerim cismimde derdin cevher-i cânım gibi

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

LXXXIX

DER-NA'T-I MENBA'I HÜSN Ü CEMÂL
VE MAHBÛB-I HUDÂ-YI MÜTEÂL

1 Es-salâtü ve's-selâm ey Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn
Es-salâtü ve's-selâm ey "Rahmeten Li'l-Âlemin"

2 Es-Selâm ey bâ'is-i îcâd-ı her kevn ü mekân
Es-selâm ey mâye-i seb'-i semâvât u zemîn

3 Es-selâm ey matla'-ı nûr-ı Cenâb-ı Kibriyâ
Es-salâtü ve's-selâm ey Şâhid-i Hakka'l-yakîn

4 Es-selâm ey andelîb-i bâğ-ı vahdet es-selâm
Es-selâm ey hâce-i her evvelîn ü âhirîn

5 Es-selâm ey şems-i eflâk-i melâhat es-selâm
Es-selâm ey hüsnüne zerrât olan her meh-cebîn

6 Es-selâm ey şu'le-bahş-ı âlem-i elest
Es-selâm anda sen oldun Muktedâ li's-sâcidîn

7 Es-selâm ey masdar-ı esrâr-ı hikmet es-selâm
Es-selâm ey şer'-i pâki âleme hısn-ı hasîn

8 Es-selâm ey matla'-ı nûr-ı hüdâ sâyende hep
Oldular necm-i hidâyet cümle ashâb-ı güzîn

9 Es-selâm ey cümle-i halka muahhar mübtedâ
Es-selâm ey muhbir-i sâdık Şefîa'l-Müznibîn

10 Es-selâtü ve's-selâm ey ins ü cin peygamberi
Es-selâm ey server-i her enbiyâ vü mürselîn

11 Es-selâm ey kişver-i ilm-i İlâhî es-selâm
Es-selâm ey bâbının huddâmı Cibrîl-i Emîn

12 Es-selâm ey sâhib-i şer'-i şerîf ü enverî
Es-salâtü ve's-selâm ey mûzıh-ı esrâr-ı dîn

LXXXIX Naci Elmalı, Erzurumlu Ketencizâde Mehmet Rüştü Efendi, Ank. 1984, s.84-85.

13 Es-selâm ey mecma'-ı sıdk u edeb adl ü sehâ
Es-selâm ey Mürşid-i Âlem İmâmü'l-Müttekîn

14 Es-selâm ey ins ü cinne sünneti dâru'l-emân
Es-selâm ey aşk-ı pâki âşıka hable'l-metîn

15 Es-selâm ey nahl-i tûbâ kaddinin üftâdesi
Es-selâm ey hırmen-i fazlında Rıdvân dâne-çîn

16 Es-selâm ey feyzinin muhtâcı hep ehl-i bihişt
Feyzini bulmak içün İdris'i tutmuşlar rehîn

17 Es-selâm ey bahr-i esrâr-ı Cenâb-ı Kibriyâ
Nâ'il-i esrâr içün Yûnus kılıpdır erba'în

18 Es-selâm ey Yûsuf'a aks-i ruh-ı hâlet-fezâ
Es-selâm ey bâdi-i dârû-yı Ya'kûb-ı hazîn

19 Es-selâm ey vasfının hayrânı Hassân es-selâm
Vasfını mümkin mi kılmak biz gibi abd-i kemîn

20 Yâ Resûlallah dahîlek el-amân ü el-amân
Ümmet-i bîçâregânındır eden âh u enîn

21 Es-selâm ey dest-gîr-i sümre-i üftâdegân
Cümle düşkünden KETENCİZÂDE düşkündür hemîn

22 Yâ Habîballah kusûrum her gören hayf eyledi
Rahm edip eyle şefâ'at ibreten li'n-nâzırîn

23 Cürm ü isyânım o denlü hadden efzûn oldu kim
Belki bîzâr oldu terkîmde Kirâmen Kâtibîn

24 İzz ü kadrince salât ile selâm olsun sana
Es-selâtü ve's-selâm ey Sâdıka'l-Va'di'l-Emîn

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XC

NA'T-I ŞERÎF-İ HAZRET-İ RESÛL-İ EKREM (S.A.V.)

(Her mısraı 1329 sâl-i hicrîsini
gösterir târîh-i mücevherdir.)

1 Hâzin-i kenz-i inâyet cevher-i kân-ı bekâ
Matla-ı hurşîd-i izzetsin Resûl-i Kibriyâ

2 Varlığındır maksad-ı Yezdân bu dünyâdan hemân
Matlab-ı ehl-i bekâ yâ Hazret-i "bedrü'd-dücâ"

3 Zât-ı pâkin zîver-i kevn ü mekân ey nûr-ı nûr
Bedr-i vechin ma'nî-i tâbân-ı pâk-i "Ve'd-Duhâ"

4 Hazretindir cümleye matlûb ey mahbûb-ı Hak
Ka'be-i kûyun münevver zînet-i arz u semâ

5 Ol mukaddes ravzana yüz sürdüğünden subh u şâm
Verdi Mevlâ mihr ile mâha ziyâ pertev-fezâ

6 Kıble-gâh-ı izzetinde kim eder de arz-ı hâl
Hazret-i Hak eylemez ol matlabı ol dem revâ

7 Senden özge ümmetin yoktur melâzı bi'l-umûm
Ey Şefîe'l-Müznibîn ümmîdimiz senden atâ

8 Ey şehen-şâh-ı hüdâ ey mahzen-i esrâr-ı Rab
Menba'-ı ayn-ı sehâ ey mahrem-i râz-ı Hudâ

9 "Sâdıku'l-Va'd" nûr-ı halk Peygamber-i âlî-cenâb
Şem'-i bezm-i kümmelîn ey kâinâta muktedâ

10 Müznibiz isyânımız çoktur mürüvvet el-meded
Merhamet eyle dahîlek bizlere şâh u gedâ

XC Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri,Haz.:Hasibe Mazıoğlu, Ankara,1987,s.35-36.

11 Lutf-ı mahz-ı Rabb-i İzzet ey Kerîm ü ey Rahîm
Kân-ı hikmet mebde-i rahmet Nebiyy-i Müctebâ

12 Sâye-i feyzinde olsun sâlimiz bir şanlı ıyd
Bâdi-i gufrânımız fermân senindir dâ'imâ

13 Hazretin hem-nâmı bir sultânımız var yâ Resûl
Mazhar-ı ihsân-ı Yezdân'dır bilâ-şekk ü riyâ

14 Her zamân pür şevk ü şâdî olmada Osmânlılar
Maksadıdır rûz u şeb şer'-i kavîme iktidâ

15 Zîb-i mülk olsun Muhammed Hân-ı Hâmis adl ile
Zînet-i adliyle bulsun mülk ü millet i'tilâ

16 Mazhar-ı imdâdın olsun ol şeh-i pâkize-dîn
Ber-güzîn-i re'y-i millettir adâlet-intimâ

17 Çün üçüncü devr-i hürriyyette millet ser-te-ser
Dense bu sâl-i neve ger hayr u hurremdir sezâ

18 Şi'r-i REMZÎ ser-be-ser târîh-i sâl-i hâldir
Cevherîn harfi hesâb etsin bulur hep ezkiyâ

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XCI

1 Ey her dü-serā ḫürşīdi eflāk-i tecellā
Muḫtār-ı Ḫudā müfteḫir-i ʿarş-ı muʿallā

2 Leyle-i keremde Kerīm'iñ vaʿd-i kerīmi
Tebşīr-i ʿaẓīmdir saña "rabbüke feterḍā"

3 Ey rehber-i kül rūz-ı cezā kān-ı şefāʿat
Gülzār-ı "denā" bülbül-i bezm-i "fetedellā"

4 Vaṣfıñ ne güzel vāṣıfıdır "Sūre-i Ve'n-Necm"
"Yā-Sīn" s̱enā eyler saña hem "Sūre-i Aʿlā"

5 "Ve'l-Leyl"-i ḳasem-gū şeref ü şöhret ü şānıñ
ʿArşa irişir ḫāzin-i esrār-ı "mā evḥā"

6 "Ve'ş-Şems" şehā mir'āt-ı dīdār-ı şerīfiñ
Menzil-gehiñiz şeb-i şerāfetde "ev ednā"

7 Ey şān-ı kerem laʿl-i lebiñ nehr-i "Müddes̱s̱ir"
Sulṭān-ı Rüsül bārgehiñ bāb-ı temennā

8 Cām-ı mey-i "Ḥā-Mīm" ile kevs̱er-i "Müzzemmil"
Virdi ḥayātı dillere eyledi "Müzekkā"

9 Gönderdi saña ḫilʿat-i "Levlāke leʿamrük"
"İnşirāḥ" ile "Ve'ḍ-Ḍuḥā" hem "Sūre-i Ṭā-Hā"

10 Virdi şerefiñ Ādem'e bu şevket ü şānı
Saʿādet-i tāc-ı serini "ʿalleme'l-esmā"

11 İdrīs'e virip Ḥażret-i Ḥaḳ şān u şerāfet
Yüzüñ ṣuyı ḥürmetine "mekānen ʿaliyyen"

12 Ḥürmetiñ ile Nūḥ-ı Necī buldı necātı
Fermān-ber olup emr-i Nūḥ'a emvāc-ı deryā

13 Şān u şeref ü şevketiñe Bārī Taʿālā
Ẕü'n-Nūn'a idüp baṭn-ı ḥūtı mescid-i aḳṣā

XCI El-Hâc Hâce Muhammed Lutfî (Efe),Hulâsatü'l-Hakâyık, (y.y.,t.y.) s.50-51.

14 İbrāhīm'e nūr oldı nārı ḥāmil-i nūruñ
Olduġı içün İsmāʿīl'i eyledi iḥyā

15 Yol ṿirdi hemān Ḥażret-i Mūsā'ya yem-i Nīl
Urdı ʿaṣāyı himmetiñ ile yed-i beyżā

16 Serīr-i Süleymān'a esāme mi bıraḳdı
Cebrā'īl ola ḥāmil-i livā-i "fetehnā"

17 Yūsuf'ı bulan Yaʿḳūb-veş ber-murād oldı
Nā'ib olalı dergehiñe ẕāt-ı Mesīḥā

18 Mir'āt-ı Ḫudā Nūr-ı Hüdā Neyyir-i Aʿẓam
Cān virdi cemāl görmeye Yaḥyā Zekeriyyā

19 Mescūd-ı melek oldı o dem Ḥażret-i Ādem
Nāṣır-i nūruñ olduġuçün Ādem ü Ḥavvā

20 Ey Nūr-ı Hüdā şānıña şāyān bu şerāfet
Tenvīr ide ʿarş-ı aʿẓamı Yes̱rib ü Baṭḥā

21 Naʿl-i Burāḳ'ıñ olsa sezā sebʿa-i seyyār
Virdi ḳademiñ ʿarşa şeref leyle-i esrā

22 Meddāḥıñ iken Ḥażret-i Ḥaḳ ʿilm-i ezelde
Kim vaṣfıña ḳādir ola ey Nūr-ı Taʿālā

23 Gözler seni hep bay u gedā rūz-ı cezāda
Mecmūʿa-ı maḥşerde vücūduñ mütemennā

24 Efrād-ı ümem ḫāk-i pāyiñ ḳıymeti olmaz
Baḥs̱ olsa ne var ḫāk-i pāyiñe bütün eşyā

25 El-yevm bulunan ḥāmil-i īmān saña ḳurbān
Ferdā düşe bu başımıza sāye-i livā

26 Deryā-yı keremden n'ola bir ḳaṭre-i iḥsān
LUṬFĪ ḳulına eyleye ikrāmını Mevlā

(Mefʿūlü Mefāʿīlü Mefāʿīlü Faʿūlün)

XCII

NA'T-I PEYGAMBERÎ

1 Ey vücûdu kâinâta bahşeden zevk u safâ
Yâni kim mebnâ-yı âlem sensin ey kân-ı vefâ

2 "Rahmeten li'l-âlemîn" sensin sana olsun salât
Ez-ezel âbâd-ı dünyâ tâ ilâ-yevmi'l-cezâ

3 Âb-ı la'linden alır ezhâr u esmâr lezzeti
Bûy verir anber güle reyhâna zülfünden sabâ

4 Reng-i ruhsârın bezetmiş âlemi misl-i arûs
Kays'ı Mecnûn eylemiş Leylâ'yı etmiş dil-rübâ

5 Bir beşersin kim beşer âciz seni idrâkde
Çünkü sensin mazhar-ı mazmûn-ı remz-i "kul kefâ"

6 "Yevme tüblâ"da halâik cem'ine sensin Şefî'
Melce-i âsî vü mücrim sensin ey Sâhib-Livâ

7 Nâmını zikr ile Âdem oldu makbûl-i İlâh
Lutfunun muhtâcıdır hep enbiyâ vü evliyâ

8 Kâm alır dergâhına yüz döndüren bîçâreler
Ben kara yüz de n'ola dergâhına olsam revâ

9 Âsîdir çokdur günâhı bu KEMÂLÎ hastenin
Afv kıl cürmüm elim tut yâ Habîb-i Kibriyâ

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XCII Osman Kemâlî, Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları, Haz.:Baha Doğramacı, İst. 1946, s.19.

XCIII

DAHİLEK YÂ RESÛLALLAH

Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Resûlallâh
Nasıl bilmem bu nîrâna dayandım yâ Resûlallâh
Ezel bezminde bir dinmez figândım yâ Resûlallâh
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Yanan kalbe devâsın sen, bulunmaz bir şifâsın sen
Muazzam bir sehâsın sen dilersen reh-nümâsın sen
Habîb-i Kibriyâ'sın sen, Muhammed Mustafâ'sın sen
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Gül açmaz, çağlayan akmaz, İlâhî nûrun olmazsa
Söner âlem nefes kalmaz felek manzûrun olmazsa
Firâk ağlar, visâl ağlar ezel mestûrun olmazsa
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Erir canlar o gül-bûy-ı revân-bahşın hevâsından
Güneş titrer, yanar dîdârının, bak, ihtirâsından
Perîşân bir niyâz inler hayâtın müntehâsından
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Susuz kalsam, yanan çöllerde can versem elem duymam
Yanardağlar yanar bağrımda, ummanlarda nem duymam
Alevler yağsa göklerden ve ben messeylesem duymam
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Ne devletdir yumup aşkınla göz, râhında can vermek!
Nasîb olmaz mı Sultânım haremgâhında can vermek
Sönerken gözlerim âsân olur âhında can vermek
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

Boyun büktüm, perîşânım, bu derdin sende tedbîri
Lebim kavruldu âteşden döner pâyinde tezkîri
Ne dem gönlüm murâd eylerse taltîf eyle KITMÎR'i
Cemâlinle ferah-nâk et ki yandım yâ Resûlallâh

(Mefâ'ilün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XCIII Abdülkadir Keçeoğlu (Yaman Dede); Ali Oğuzbaşaran,"Kayserili Muhtedî ve Mevlevî Şâir Yaman Dede", Erciyes Der. Yıl:4, S.42, Kayseri, 1981, s.5-9.

XCIV

1 Seninle hâit-i kasr-ı risâlet yâ Resûlallâh
Kemâl buldu tamâm oldu nübüvvet yâ Resûlallâh

2 Dedin "Küntü nebiyyen" hem de "beyne'l-mâ ü ve't-
tîn" sen
Nübüvvette sana hâsdır asâlet yâ Resûlallâh

3 O şeb Beytü'l-Harem'den başlayan mi'râc ile'l-âhir
Sığar mı vasfa hiç ol feyz-i izzet yâ Resûlallâh

4 Seni mir'ât edindi zâtına Allâh Azîmü'ş-Şân
Gören senden görünen Hazretü'z-Zât yâ Resûlallâh

5 Sana ümmet kılıp burda bizi ukbâda cem' etmek
Livâü'l-Hamd'ın altında ne devlet yâ Resûlallâh

6 Kapında el açan bizler değil sâde cihan bekler
Şefâat merhamet re'fet mürüvvet yâ Resûlallâh

7 Bu ŞEMSÎ bendeni dûr etme senden ey İmâme'd-Dîn
"Ev ednâ" sın sana hâsdır imâmet yâ Resûlallâh

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

XCIV Hüseyin Şemsi Ergüneş, Şemsî Dîvânı, Der: Muhiddin Ergüneş, Ankara, 1976, s. 31.

XCV

NA'T

Seccâden kumlardı...
....
....
Devirlerden, diyarlardan
Gelip göklerde buluşan
Ezanların vardı !

Mescit mü'min, minber mü'min..
Taşardı kubbelerden Tekbir,
Dolardı kubbelere "âmin" !

Ve mübarek geceler, dualarımız,
Geri gelmeyen dualardı..
Geceler, ki pırıl pırıl,
Kandillerin yanardı !

Kapına gelenler, yâ Muhammed,
- Uzaktan, yakından -
Mü'min döndüler kapından !

Besmele, ekmeğimizin bereketiydi ;
İki dünyada aziz ümmet,
Muhammed ümmetiydi.

Konsun -yine- pervazlara
Güvercinler ;
"Hû hû" lara karışsın
Âminler..
Mübarek akşamdır ;
Gelin ey Fâtihalar, Yasin'ler !

XCV Arif Nihat Asya, Dualar ve Aminler. İst.1967, s.99-106.

Şimdi seni ananlar,
Anıyor ağlar gibi..
Ey yetimler yetimi,
Ey garipler garibi;
Düşkünlerin kanadıydın,
Yoksulların sahibi...
Nerde kaldın ey Resûl,
Nerde kaldın ey Nebi ?

Günler, ne günlerdi, yâ Muhammed;
Çağlar ne çağlardı.
Daha dünyaya gelmeden
Mü'minlerin vardı..
Ve birgün, ki gaflet
Çöller kadardı,
Halime'nin kucağında
Abdullah'ın yetimi,
Âmine'nin emaneti ağlardı!

Hadîce'nin koncası,
Âişe'nin gülüydün.
Ümmetinin gözbebeği,
Göklerin resûlüydün ..
Elçi geldin, elçiler gönderdin...
Ruhunu Allah'a,
Elini ümmetine verdin.
Beşiğin, yurdun, yuvan
Mekke'de bunalırsan
Medine'ye göçerdin

Biz bu dünyadan nereye
Göçelim, yâ Muhammed?
Yeryüzünde riya, inkâr, hiyanet
Altın devrini yaşıyor..
Diller sayfalar, satırlar
(Ebû Leheb öldü.) diyorlar:
Ebû Leheb ölmedi, yâ Muhammed;
Ebû Cehil, kıtalar dolaşıyor !

Neler duydu şu dünyada
Mevlid'ine hayran kulaklarımız;
Ne adlar ezberledi, ey Nebî,
Adına alışkın dudaklarımız !
Artık,yolunu bilmiyor;
Artık, yolunu unuttu
Ayaklarımız !
Kâ'be'ne siyahlar
Yakışmamıştır, yâ Muhammed,
Bugünkü kadar !

Haset, gururla savaşta;
Gurur, Kafdağı'nda derebeyi..
Onu da yaralarlar kanadından,
Gelse bir şefkat meleği..
İyiliğin türbesine
Türbedar oldu iyi !

Vicdanlar sakat
Çıkmadan yarına.
İyilikler getir, güzellikler getir
Âdem oğullarına !

Şu gördüğün duvarlar ki
Kimi, Tâif'tir, kimi Hayber'dir..
Fethedemedik yâ Muhammed,
Senelerdir !

Ne doğruluk, ne doğru;
Ne iyilik, ne iyi..
Bahçende en güzel dal,
Unuttu yemiş vermeyi...
Günahın kursağında
Haramların peteği !

Bayram yaptı yabanlar:
Semâve'yi boşaltıp
Sâve'yi dolduranlar..
Atını hendeklerden -Bir atlayışta-
Aşırdı aşıranlar...
Ağlasın Yesrib,
Ağlasınlar Selmanılar

Gözleri perdeleyen toprak,
Yüzlere serptiğin topraktı..
Yere dökülmeyecekti, ey Nebî,
Yabanların gözünde kalacaktı !

Konsun, yine, pervazlara
Güvercinler;
(Hû hû) lara karışsın
Âminler..
Mübarek akşamdır;
Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsinler !

Ne oldu, ey bulut,
Gölgelediğin başlar ?
Hatırında mı, ey yol,
Bir aziz yolcuyla
Aşarak dağlar taşlar,
Kafile kafile, kervan kervan
Şimale giden yoldaşlar ?

Uçsuz bucaksız çöllerde,
Yine, izler gelenlerin
Yollar gideceklerindir.

Şu Tekbir getiren mağara,
Örümceklerin değil;
Peygamberlerindir, meleklerindir..
Örümcek ne havada,
Ne suda, ne yerdeydi..
Hakkı göremeyen
Gözlerdeydi !

Şu kuytu, cinlerin mi;
Perilerin yurdu mu?
Şu yuva -ki bilinmez,
Kuşları hüdhüd müdür, güvercin mi, kumru mu?-
Kuşlarını,bir sabah
Medine'ye uçurdu mu?

Ey Abva'da yatan ölü,
Bahçende açtı dünyanın
En güzel gülü;
Hatıran, uyusun çöllerin
Ilık kumlarıyla örtülü !

Dinleyene, hâlâ,
Çöller ses verir:
"Yâleyl !" susar,
Uğultular gelir.
Mersiye okur Uhud,
Kaside söyler Bedir.
Sen de,bir hac günü,
Başta Muhammed, yanında Ebûbekir;
Gidenlerin yüz bin olup dönüşünü
Destan yap, ey şehir !

Ebûbekir'de nur, Osman'da nurlar..
Kureyş ululları, karşılarında
Meydan okuyan bir Ömer bulurlar;
Ali'nin önünde kapılar açılır,
Ali'nin önünde eğilir surlar.
Bedir'de, Uhud'de, Hayber'de
Hakk'ın yiğitleri, şehîd olurlar...
Bir mutlu günde, ki ölüm tatlıydı;
Yerde kalmazdı ruh.. kanatlıydı.

Konsun, yine, pervazlara
Güvercinler;
(Hû hû) lara karışsın
Âminler..
Mübarek akşamdır;
Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsin'ler!

Vicdanlar, sakat çıkmadan,
Yâ Muhammed, yarına;
İyiliklerle gel, güzelliklerle gel
Âdem Oğullarına!

Yüreklerden taşsın
Yine, imanlar!
Itrî, bestelesin Tekbîr'ini;
Evliyâ, okusun Kur'anlar!
Ve Kur'anı göznûruyla çoğaltsın
Kayışzade Osman'lar!

Na'tini Gâlib yazsın, Mevlid'ini Süleyman'lar!
Sütunları, kemerleri, kubbeleriyle
Geri gelsin Sinan'lar!
Çarpılsın, hakikat niyetine
Cenaze namazı kıldıranlar!

Gel, ey Muhammed, bahardır..
Dudaklar ardında saklı
Âminlerimiz vardır!..
Hacdan döner gibi gel;
Mi'râc'dan iner gibi gel;
Bekliyoruz yıllardır!

Bulutlar kanad, rüzgâr kanad;
Hızır kanad, Cibril kanad;
Nisan kanad, bahar kanad;
Âyetlerini ezber bilen
Yapraklar kanad...
Açılsın göklerin kapıları,
Açılsın perdeler, kat kat!
Çöllere dökülsün yıldızlar;
Dizilsin yollarına
Yetimler, günahsızlar!
Çöl gecelerinden, yanık
Türküler yapan kızlar
Sancağını saçlarıyla dokusun;
Bilâl-i Habeşî sustuysa
Ezanlarını Dâvud okusun!

Konsun, yine, pervazlara
Güvercinler;
(Hû hû) lara karışsın
Âminler..
Mübarek akşamdır;
Gelin ey Fâtiha'lar, Yâsinler!

XCVI

DER NA'T-I SULTÂNÜ'L ENBİYÂ

Ebediyyen sevecek cân O'nu, cânân olarak
Şart-ı peymân olarak, gâye-i îmân olarak.

Tanırım ben yalınız Hazret-i Fahrü'r-Rüsül'ü
Gönül iklimine şâhenşeh-i zîşân olarak.

Yeter âyetleri Mevlâ'nın, eğer lâzım ise
Rif'at-î şânının i'lâmına bürhân olarak.

Öyle bir menba'-ı ihsân u keremdir ki ona
Katre hâlinde giden dönmede ummân olarak.

Yüz süren südde-i dergâhına, bir zerre iken
Feyz alıp dönmede hurşîd-i dırahşân olarak.

Koklayan bastığı me'mûn ü mübârek hâki,
Na'mesinden yitirir kendini sekrân olarak.

Kalır Allah, O'nu hoşnûd kılandan hoşnûd;
Afvı kâfidir O'nun hüccet-i gufrân olarak.

Yâr-ı gâr eyledi Sıddîk'ı seçip hicretde,
Nesl-i Hâşim var iken mazhar-i rüchân olarak.

Saldı ün her yana Fâruk, O'na îmân getirip,
Fârûk-i hikmet-i mektûme-i Furkân olarak.

"Feseyekfike hümullâh" ile Zü'n-Nûreyn'i
Kıldı ma'rûf-ı cihân, câmi'-i Kur'ân olarak.

XCVI Kemal Edip Kürkçüoğlu, Tarih İçinde Hicret ve Na'tler Antolojisi, Haz: TMKV, Kültür Komitesi, İst.1982,s.99-100

Buldu şân, yattı firâşında Aliyyü'l-Kerrâr,
Şeh-i merdân olarak, Hayder-i meydân olarak.

Hâtemiyyetle edip kadrini i'lân ebeden,
O'nu gösterdi Hüdâ âleme sultân olarak.

"Ahmediyyet"le giren çille-i "mim"i mecde
"Ehadiyyet"te erer izzete pinhân olarak.

Zâr ü giryân uyuyup, rûyunu rûyâda gören
Uyanır neşve-i dîdâr ile handân olarak.

Şeb-i mi'râcda sîmâsını seyretti diye,
Kapanır yerlere gök secde-i şükrân olarak.

Can atar her gece Rûhü'l-Kudüs, ihrâma girip,
Harem-i muhterem-i kûyuna mihmân olarak

Bir gören bir daha görsem diye, Allah Allah
Şaşırır aklını ruhsârına hayrân olarak.

Âteş-i aşkına bin kerre yanıp İbrahîm,
Görse eylerdi fedâ kendini kurbân olarak.

Tatmayan kevser-i in'âmını İblîs gibi,
Yanacak hasret ü hırmân ile atşân olarak.

İltifâtından uzak düşmese eyvâh eyvâh,
İki dünyâda yeter gâfile hüsrân olarak.

O'nun anlattığı tevhîd-i hakîkî bir gün
Saracak âlemi bir seyl-i hurûşân olarak.

O'nun öğrettiği irfân inanın kâfidir,
Beşerin derd-i derûnîsine dermân olarak.

Bize dünyâda emânet bırakıp gittiği din
Duracak haşre kadar koskoca bünyân olarak.

Ya Muhammed, bana kıl merhamet âvâzı gelir
Her seher sîne-i pür sûzdan efgân olarak.

Bulurum belki diyip yollara düşsem, gözüme
Görünür hâr-ı mugaylan bile reyhân olarak.

Âdem evlâdının ondan daha mümtâzı KEMÂL
Dehre bî-şüphe ayak basmamış insân olarak.

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

XCVII

KASÎDE DER-NA'T-İ HAZRET-İ NEBEVÎ

1 Nûrun ki etti âlemi rahşân Efendimiz
Yoktur cihanda zulmete imkân Efendimiz

2 Bî-şek yegâne râh-ı hakîkat şerîatin
Ettik hulûs-ı kalb ile îmân Efendimiz

3 İslâm'dır tefâhürümüz hem gurûrumuz
Âlemde var mı böyle şeref şân Efendimiz

4 Kisrâ'nın oldu tâkı zuhûrunla hâksâr
Sönmüştü ol dem âteş-i İrân Efendimiz

5 Kemter kulundu hepsi o gün bağlamıştı kemer
Fagfûr u şâh u kayser ü hâkân Efendimiz

6 Çehren tulû edince Arab'dan kemâl ile
Söndü cemâl-i Yûsuf-ı Ken'ân Efendimiz

7 Ma'zûr tut bu âcizi kim cür'et eyledi
Zerreyken oldu şemse senâ-hân Efendimiz

8 Mümkün mü "Ve'd-Duhâ" var iken medhin eylemek
Çün söylemiş "Le-amrüke" Rahmân Efendimiz

9 Bildim dü-âlemin sebebi zât-ı pâkini
"Levlâke" oldu kadrine mîzân Efendimiz

10 Dürr-i yetîmsin ki sana Mustafa denir
Ey on sekiz bin âleme sultân Efendimiz

11 Doldurdu bunca âlemi rahmet senin için
Sensin çü pîşvâ-yı resûlân Efendimiz

12 Hulkun senâsın etmeğe bulmaz mecâl dil
Çünkim "azîm" dir dedi Yezdân Efendimiz

Fâruk Kadri Timurtaş, Tercüman Gazetesi, Ramazan İlâvesi, 17 Ağustos 1978, s.2-3.

13 Ta'lîm eden Hüdâ idi Ümmî isen ne var
Oldun ukûle menba-ı irfân Efendimiz

14 Etmişti ol haberle şehâdet şecer şütür
Taşlardı da'vetinle hurûşân Efendimiz

15 Bir tek işâretin bize rahmet için yeter
Ey bahr-i feyzi katresi ummân Efendimiz

16 Saklardı cism-i pâkini hep âfitâbdan
Sensin Cenâb-ı Hakk'a çü cânân Efendimiz

17 Gamzen o dem ki erdi kamer pâre pâredir
Tutmuş onun da gönlünü hicrân Efendimiz

18 Âb-ı zülâl akıttın elinden gazâ günü
İ'câzın etti Hızr'ı da hayrân Efendimiz

19 Mi'râcının demek şeb-i "esrâ" da pâyesin
Olmuş değil zebân için âsân Efendimiz

20 Nâz uykusundan aldı götürmek için seni
Cibril bu da'vet ile bulup cân Efendimiz

21 Kalbin gözüyle gördün o Hallâk-ı A'zam'ı
Sendin o şeb "ev ednâ" ya şâyân Efendimiz

22 Çün buldu nûr "Sûre-i Ve'n-Necm" den gönül
Olmaz mı hiç Kâbe'ye kurbân Efendimiz

23 Fahr etse şol kadar ne aceb kim bu gökyüzü
Bulmuş mu hiç senin gibi mihmân Efendimiz

24 Hayrü'l-Beşer'sin aldın o şeb afv bizlere
Senden erişti ümmete gufrân Efendimiz

25 Bir bir beyâna var mı sebep mu'cizâtını
Yetmez mi ol makâmda Kur'ân Efendimiz

26 Vermez çehâr-yâr-ı güzînin misâlini
Beyhûdedir ki devr ede devrân Efendimiz

27 Onlardı dört esâsı şerîat binâsının
Sıddîk ile Ali Ömer Osmân Efendimiz

28 Çıkmaz gönülden aslâ Hasenler Muhabbeti
Taht urdı dilde şâh-ı şehîdân Efendimiz

29 Her kim ki hâk-i âl-i abâdan şeref umar
Olsun cihanda şânı firâvân Efendimiz

30 Cûdun o bahrdir ki bulunmaz nihâyeti
Yoktur atân için dahi pâyân Efendimiz

31 Senden gelirdi lutf u inâyet sehâ senin
Sensin kerîm ü sâhib-i ihsân Efendimiz

32 Azdır ne söylesem seni medh eylemek için
Yazmak gerekti defter ü dîvân Efendimiz

33 Senden şefâat isteyi FÂRÛK geldi kim
Gözyaşlarında derdi nümâyân Efendimiz

34 Hiç bir zaman beni eşiğinden ayırma kim
Yalnız kapında var bana dermân Efendimiz

35 Billâh "elest"ten beri var iştiyâkımız
Diller bu âh u zâr ile giryân Efendimiz

36 Yâ Mustafâ bırakma bizi böyle bî-nevâ
Bitsin şefâatin ile hüsrân Efendimiz

37 Medh ü senâ sipâs u salât u selâm sana
Olsun hezâr kerre hezârân Efendimiz

(Mef ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün)

XCVIII

N A' T - I Ş E R Î F

Yâ Resûlallâh inâyet kıl perîşânım bugün
Hasret ü hicrinle vallâh sîne-sûzânım bugün
Nâr-ı aşkınla tutuştum mahz-ı nîrânım bugün
Bu'd-ı sûrîden efendim yanmada cânım bugün
Merhamet kıl al elim mağrûk-ı isyânım bugün
Ettiğim ma'siyyete gâyet peşimanım bugün

Âh-ı dil-sûzum işit nolur Hudâ'nın aşkına
Seyf-i Kahhâr ol Aliyyü'l-Murtazâ'nın aşkına
"Bid'atün minnî" buyurdun Fâtımâ'nın aşkına
Vaslına erdir şehîd-i Kerbelâ'nın aşkına
Akl u fikrim gitti de meclûb-ı iz'ânım bugün
Bir alîlim bî-kesim muhtâc-ı dermânım bugün

Gerçi ben bir mücrimim lâkin senin şânın azîm
Çünkü Mevlâmız buyurdu hem Ra'ûf'sun hem Rahîm
Zâtının meddâhıdır billâhi Furkânu'l-Hakîm
İftirâkındır bana âteş azâbından elîm
Yâ Ebe'z-Zehrâ meded gûş eyle efgânım bugün
Bir gedâ hasret-keşim çâk-i girîbânım bugün

Yâ Resûlallâh rahmettir vücûdun âleme
Bi'setinçün giydirildi tâc-ı izzet Âdem'e
Gözlerimden kan gelir hiç uyku girmez dîdeme
Dest-i irşâdınla lutfen bir ilâc et sîneme
Merhamet kıl yâ Muhammed zâr u giryanım bugün
Kıl kerem Allâh için mahzûn-ı hicrânım bugün

Şâhid ol Mevlâ için şeksizdir îmânım sana
Câna minnettir ölüm vasl olsa cânânım sana
Hep fedâ olsun vücûdum her şeyim cânım sana
Hançer-i aşkınla zebhet ben de kurbânım sana
Rahmet Allâh aşkına mahbûb-ı zî-şânım bugün
Gösterip gül-rûyu müzdâd eyle îkânım bugün

XCVIII Arîf Hikmet Gökoğlu, Gülzâr-ı Ârifân, Der: Muzaffer Ozak, İst. (t.y.), s.71-72.

Yok yüzüm arz-ı niyâza bir günâhkârım fakat
Derdimin dermânısın çün sendedir cürme berât
Bir nigehin nâr-ı dûzahdan verir derhâl necât
Nûr-ı zâtınla dıraht-ı kâinât buldu hayât
Bir şifâ sun abd-i bî-dermâna Lokmân'ım bugün
Ufkuma bir lahzacık doğ şems-i tâbânım bugün

Müznibîne mültecâsın ey mürüvvet ma'deni
Neyleyim za'fa düşürdü nefs-i emmârem beni
Senden özge kim tutar bîçâre vü sergerdeni
Tek tesellim sensin ey esrâr-ı Rabb'in mahzeni
Kıl aman şâyeste-i lutfun bu HİKMET bendeni
Tut elim cürmümle geldim işte sultânım bugün
Bâb-ı afvından ben ümmidvâr-ı isyânım bugün

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

XCIX

SULTÂNIM EFENDİM

Rûhum sana,varlık sana hayrandır Efendim!..
Bir ben değil, âlem sana hayrândır Efendim!..

Ecrâm ü felek, levh ü kalem mest-i nigâhın,
Dîdârına âşık, Ulu Yezdân'dır Efendim!..

Mahşerde nebîler bile senden meded ister,
Rahmet, diyen âlemlere Rahmân'dır Efendim!..

Tâ Arş'a çıkar her gece âşıkların âhı,
Medheyleyen ahlâkını Kur'ân'dır Efendim!..

ULVÎ de senin bağrı yanık âşık-ı zârın,
Feryâdı bütün âteş-i sûzândır Efendim!..

Aşkınla buhûrdân gibi tütmekte bu kalbim,
Sensiz bana cennet bile hicrândır Efendim!..

Doğ kalbime bir lâhzacık ey Nûr-ı dilârâ,
Nûrun ki, gönül derdine dermândır Efendim!..

Kıtmîrinim ey Şâh-ı Rüsül, kovma kapından,
Âsîlere lutfun yüce fermândır Efendim!..

(Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûlün)

XCIX Ali Ulvi Kurucu, Gümüş Tül ve Alevler, İst. 1962,s.95.

C

NA T

Gülşene gül-i rânâ,bâğbâna candır O
Misilsiz bir ziyâdır, ufuksuz ummandır O
Cenâb-ı Kibriyâ'nın katında sultandır O

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Gül yüzü bin Yusuf'un hüsnünü hayran eder
Bir sözü bin yârenin derdine dermân eder
Yüce Rabbim "Habibim" diyerek ferman eder

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana bulur mu cihan?

Âlemin yoktu şevki o safâ olmasaydı
Bir vefâ bulunmazdı o vefâ olmasaydı
Zehirdi panzehirler Mustafâ olmasaydı

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Ravzasıyla Medine bir nâdide çiçektir
Mekke mahzun,haşre dek O'nu bekleyecektir
O yetimdir, Habibdir, O Keremdir, O Tektir

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

Toprağı misk ü amber, kabri atlastan otağ
Aşkı eflâke sığmaz, küçücük kalbimde dağ
Seneler var hasreti bağrımda yanan çerağ

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

C Kemal Edip Kürkçüoğlu, Tarih İçinde Hicret ve Na'tler Antolojisi, Haz: TMKV, Kültür Komitesi, İst.1982, s. 128-129.

O sudur, susuz bağda çiçekler biter mi hiç?
Dil ehli sevdasına ağyârı katar mı hiç?
AHMED'in anlatmaya takatı yeter mi hiç?

O ebed sevgilisiz mânâ bulur mu cihan?
O'na benzer can katan cana, bulur mu cihan?

SONUÇ

Çalışmamızın özetini ve sonuçta elde ettiğimiz bilgileri kısaca şöyle ifâde edebiliriz:

1. Edebiyatımızdaki manzum dînî eserler arasında Hz. Peygamber'le ilgili olarak teşekkül eden; Esmâ-i Nebî,mevlid, sîre,hilye,mucizât,mi'râc-nâme,hicretü'n-Nebî,gazavâtü'n-Nebî,şefaat-nâme,kırk hadis,yüz hadis gibi türler yanında O'na olan sonsuz ve samimi sevgiyi dile getirmek üzere en çok yazılan tür na'ttır.

2. Belirttiğimiz türlerin her biri Hz.Peygamber'i medheder mâhiyette olmakla birlikte,na'tlar özellikle Yüce Peygamber'in medhine ayrılan müstakil bir türdür.

3. Her ne kadar na't tâbiri; diğer peygamberler,dört halife,Mevlânâ ve diğer din büyükleri için de kullanılmışsa da,asıl olarak Hz.Peygamber'in vasfında yazılan ve O'na olan derin sevginin konu edildiği şiirlere na't denilmektedir.

4. Na'tların kaynağı bizzat Kur'ân-ı Kerîm'deki Hz. Peygamber'i över mâhiyetteki âyetlerdir.Dolayısiyle şâirlere en büyük ilham kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olmuş,Cenâb-ı Hakk'ın diliyle övülen bir zâtı medhetmek kutsal bir vazife telakki edilmiştir.

5. Diğer yandan na'tların ilk örneklerini de fesâhat ve belâgat alanında zirveye ulaşmış olan Arap Edebiyatı'nda ve Hz. Peygamber zamanında görüyoruz.

6. Na't yazma geleneği Fars Edebiyatı'nda da bir tertip husûsiyeti olarak yerleşmiş;dîvan ve mesnevîlerde ihmâl edilmeyen ve edebî bir üslûpla yer alan bir bölüm olmuştur.

7. Türk Edebiyatı'ndaki ilk na'tlar,İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk ürünlerini teşkil eden Karahanlı dönemine âittir. Bunları tâkiben Anadolu sahası dışında Çağatay Edebiyatı'nda na'tların mevcûdiyetini görüyoruz.

8. Anadolu sahasında ise;Mevlânâ'nın Farsça,Yûnus Emre'nin Türkçe na'tlarıyla bu tür on üçüncü asırdan itibâren; halk edebiyatı,dîvan edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan son dönem edebiyatımızda tahmin edilebileceğinden çok daha fazla sayıda örnekle kaleme alınmıştır.

9. Türkler'in samimi Peygamber sevgisini işledikleri bu tür,klasik bir tertip husûsiyeti olarak manzum eserlerde yer aldığı gibi;edebî olsun olmasın pek çok mensur eserde de yer almaktadır.

10. Dîvan tertibinde na'tların;tevhid,münâcât,na't sırası içinde yer alması geleneği yanında,doğrudan na'tla başlayan pek çok dîvan olduğunu ve na'tların dîvanlar içinde yalnızca bu bölüme has olmayıp,hemen her bölümde mevcut olabileceğini görüyoruz.

11. Yine na'tların kasîde nazım şekliyle kaleme alındığına dâir yaygın görüşe rağmen, dîvan şiirinde kullanılan bütün nazım şekilleriyle na'tlar yazıldığını tesbit ediyoruz. Bunlar arasında kasîde,gazel ve mesnevî şekilleri en çok tercih edilenler olmuştur. Ayrıca her harften kâfiyeli bendlerle murabba veya terkîb-i bend gibi orijinal şekiller de vücûda getirilmiştir.

12. Dîvan tertibinde, gazeliyyât bölümünde her harften kâfiyeli gazellerin gelişi güzel sıralanmayıp; kâfiye harfi değiştikçe ilk gazelin dînî bir şiir,özellikle bir na't olmasına pek çok şâirin dikkat ettiğini tesbit ediyoruz.

13. Na'tların yaygınlığına ve dîvanların her bölümünde yer alabileceğine de dâir en güzel örneklerimiz on sekizinci asra âit ve tamamı ya da büyük çoğunluğu na'tlara ayrılan dîvanlardır.Böyle tek bir konu etrafında tertiplenen bu dîvanlar,başka türlerde benzerlerini göremediğimiz orijinal eserlerdir.

14. Mesnevîlerde de; umûmiyetle bölüm hâlinde,bazen de mesnevî beyitleri içinde na'tlara yer verilmiştir.Bazı mesnevîlerde ayrıca kasîde nazım şekliyle yazılmış bir na't da bulunmaktadır.

15. Na'tları topluca bulabileceğimiz en önemli kaynaklarımız nuût mecmualarıdır.Genel olarak on yedinci asır ile,on sekizinci asrın ilk yarısında tertiplendiğini tesbit ettiğimiz bu mecmualarda on altı,on yedi ve on sekizinci asrın ilk yarısına dâhil ettiğimiz şâirlerin na'tları mevcuttur.Şuarâ tezkirelerinde veya edebiyat tarihlerinde isimlerine rastlayamadığımız şâirlerin na'tlarını da gördüğümüz

bu mecmualar; özellikle beğenilen,tanınmış,başarılı na'tları bir araya getirmesiyle bir takdir ölçüsü olarak da kabul edebileceğimiz eserlerdir.

16. Na't türü edebiyatımızdaki sayısız örnekleri yanında güzel san'atlardan hat ve mûsikîde de önemli bir yere sahiptir.Özellikle dînî mûsikîmizde na'tların hem cami,hem tekke mûsikîsine dahil önemli ve yaygın bir form olması;beğenilen na'tların bazen birden fazla bestesinin mevcûdiyeti Hz.Peygamber sevgisinin içtimâî hayatımızda ne denli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

17.Nitekim rahatlıkla ifâde edebiliriz ki bütün İslâm âlemi tarafından Hz.Peygamber'e duyulan samimi sevginin göstergesi olan;başta na'tlar,O'nunla ilgili türler dolayısiyle,bütün dünya edebiyatlarında istisnâsız başka hiç bir şahıs,hiç bir din veya müessese etrafında böyle asırlardır devam eden zengin bir edebiyat teşekkül etmemiştir.Türk Edebiyatı da bu konuda sayısız örnekle başta gelmektedir.

18.Na'tların edebiyatımızda sayıca çokluğu yanında, muhtevâ itibâriyle zenginliği de dikkati çeker.Muhtevâ Özellikleri Bölümü'ndeki tesbitlerimizde görüldüğü gibi,başta Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler olmak üzere sîre,hilye,mucizât,mi'râc-nâme gibi türler na'tlara kaynak olmuştur.

19. Na'tlar yalnızca Hz.Peygamber medhinde yazılan şiirler değil,aynı zamanda O'ndan şefaat taleb edilen istişfa' veya istimdâd mâhiyetindeki şiirler olma özelliği de taşırlar. Bu da na'tların lirizmini artıran bir diğer husustur.

Neticede na'tların edebiyatımız için ihmâl edilemeyecek kadar önemli bir konu olması yanında,diğer manzum dînî türlerin de ilmî çalışmalar hâlinde ele alınmasının şart olduğunu belirtmek istiyoruz.

İNGİLİZCE ÖZET

EULOGY IN TURKISH CLASSICAL SCHOOL OF POETRY

Turkish classical literature, known as Divan Literature, continued for six hundred years. It is,today, called as "Old Turkish Literature", which is considered to be the basis for Turkish Literature, of the Republican period which began with the political reforms of the nineteenth century. The works and writers of such a long period have been partly examined in scholarly research carried out so far. Comparative and analytical studies in this field are few in number. For this reason, we have thought it would be more fruitful to study on a group of works written on a certain topic, namely eulogies, instead of taking only one writer and of his works into consideration.

Eulogy in all islamic literatures is a general title given to poetical and prose works written in praise of the Prophet, Mohammed. This form of poetry, which is the most widespread among other forms depicting the birth and life of the Prophet, his ascension to heaven and his holy words, has been traditionally considered to be one of the formal aspects of literature both religious and secular. Although the field of study is so vast, it is hard to find an individual study on the subject except for an anthology of eulogies. We have, therefore, assumed such works of literature our subject of study and tried to reveal the content and characteristics of eulogies and their development in Turkish literature.

In the introduction the word "eulogy" and its terminological development are examined. Then the early examples of such poetry which are found in Arabic literature have been studied. And finally in this part, we have taken eulogies in Classical Persian Literature, which influenced our Islamic literature deeply, into consideration.

In the first section, the development and characteristics of the eulogy in extraanatolian Turkish literature, in folk literature of anonymous,minstrelsy and of dervish lodge origin, in Turkish Classical Literature period and in the period covering the last quarter of the nineteenth century to the present day. We have also considered the application of eulogies in such fields of fine arts as music and calligraphy in this section.

In section two we have appreciated the eulogy in two subsections form the respect of their form and content. We have revealed the titles, versification, rhythm,rhyme, form and linguistic and stylistic features of the eulogies in Turkish Classical Literature. In the subsection devoted to the content of these poetical works, we have taken the verses of the Koran, the maxims of the Prophet, his names and titles, his biography, his physical and moral features and his miracles into consideration in detail. We have also pointed out the literary, religious and mystical motifs attributed to the Prophet, his intercession, other material and spiritual elements conçerning him; and we have considered the ether prophets, angelic beings and the four Caliphs whose names are mentioned in these verses.

In the third section, we have given the text of fifteen eulogies from extraanatolian and a hundred eulogies from Turkish literature as the interesting, important and famous examples.

The closing section of our study includes the bibliography and index of the proper names.

Thus, the thesis not only examines the various eulogies but reveals severals aspects of literature which are dealt with in other literary forms, as well. It is hoped that this thesis would be a useful source of information to those whose prospective field of study is the Old Turkish Literature.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadiroğlu,Doç.Dr.Abdülkerim, Bursalı İsmâil Belîğ, Ankara,1985.

Açıkgöz,Halil,Âşık Deryâmî, Hayatı ve Şiirleri, İstanbul, 1987.

Ahmed Bîcân, Âşıkların Nurları (Envâru'l-Âşıkîn) C.III, Tercüman 1001 Temel Eser, y.y. t.y.

Ahmed Es'ad, Mir'ât-ı Muhammedî (Yâhud Safâ-yı Rûh), İst. 1302.

Ahmed Tal'at-Reşad, Âşık Derdli, Hayatı, Dîvânı, Bolu 1928.

Akalın, (Prof.)Dr.Mehmet, Ahmedî,Cemşîd ü Hûrşîd,İnceleme-Metin, Ank. 1975.

Akalın, Sami, Türk Mânileri, C.II, İst. 1972.

Akar, (Yrd.Doç.)Dr.Metin, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler, Ank. 1987.

Akkuş, Dr.Mehmet,"18.Asır Na't Şairi Salâhî ve Bestelenmiş Bir Na'tı",İlim ve Sanat, S.3,Eylül-Ekim 1985, s. 55-57.

Akmal Ayyubi, Dr.A Versified Treatise on Mysticism of Zahirud-Din Muhammad Bâbur or The Risale-i Wali-diyye Terjümesi, Bombay,Indiana, 1968.

Akyüz, Prof.Kenan, ve diğ.Fuzûlî,Türkçe Dîvan, Ank.1958.

Ali bin Sultân El-Kârî, El-Mevzûât, Beyrut, 1389.

Ali Rifat-Rauf Yekta-Zekâîzâde Ahmed, Türk Mûsikîsi Klasik-lerinden İlâhîler,C.I,Mevlut Tevşihleri,İst. 1931.

Ali Safâyî, Dîvân-ı Ali Safayî, Mevlânâ Müzesi Ktp.Nu:2431.

Aliyyü'l-Kârî, Kırk Kudsî Hadis,Ter.:Hasan Hüsnü Erdem, 5.bsk. Ank. 1987.

Alkan, Naim, Türk Halk Edebiyatı, Ank. 1973.

Alparslan, Ali-Kemal Eraslan, "Kâmrân Mirzâ'nın Dîvânı I" Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,C.XXIII,İst.1981, s.37-137.

Alparslan, Neşe, Ubeydullah Han (Ubeydî) ve Dîvânının Edisyon Kritiği, İ.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. İst. 1967-1968, Türkiyat Ens. Ktp. Nu: 812.

Alpay, Gönül, Alî Şîr Nevâî, Ferhâd u Şîrin, İnceleme-Metin, Ank. 1975.

Altıparmak, Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. Nu: 99.

Altunel, İbrahim, Hâletî-i Gülşenî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni, S.Ü. S.B.E. Y.L.T. Konya, 1988.

Anbarcıoğlu, Prof.Dr.Meliha, "İtikadnâme ve Türkçe Çevirisi", Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968,s.649-701.

Arat, Reşit Rahmeti, Edib Ahmed b.Mahmud Yüknekî, Atabetü'l-Hakâyık, İst. 1951.

, , Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig I, Metin, 2.bsk. Ank. 1979.

, , Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig II,Çeviri, 2.bsk. Ank. 1974.

, , Kutadgu Bilig III, İndeks, Haz.:Kemal Eraslan, O.Sertkaya, N.Yüce, İst. 1979.

Arslan, Ahmet Turan, "Asr-ı Saadet Arefesinde İslâmî Edebiyata Basamak Olan Arap Edebiyatı" İslâmî Edebiyat, S.1, Mayıs 1988, s.12-14.

, , "Asr-ı Saadette Edebiyat" İslâmî Edebiyat, S.3, Kasım-Aralık-Ocak 1988/89, s.11-13.

Arslanoğlu, İbrahim, Kul Himmet Üstâdım, Sivas 1976.

Arşî, Dîvan, Mev.Müz.Ktp. Gölpınarlı Kitapları, Nu: 201.

Aslan, Ensar, Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük), Ank. 1975.

, , Doğu Anadolu Saz Şâirleri, Erzurum, 1978.

Asya, Arif Nihat, Dualar ve Aminler, İst. 1967.

Âşık Ali Rahmânî, Öğütler Destesi (Halk Şairleri Arası Eser Yarışması Üçüncüsü) Ank. 1988.

Âşık Paşa, Garîb-Nâme, Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Efendi Böl. Nu: 293.

, , Süleymaniye Ktp. Hüseyin Kâzım Böl. Nu: 159.

, , Süleymaniye Ktp. İzmir Böl. Nu:558.

, , Süleymaniye Ktp. Lâleli Böl.Nu:1752.

Atay, İbrahim ve diğerleri, Seçme Hadisler, 3.bsk.Ank. t.y.

Ayan, (Yrd.Doç.) Dr.Gönül, Lâmiî'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisi (İnceleme-Metin) C.II, A.Ü.Edb.Fak. Yayımlanmamış D.T. Erzurum, 1983.

Ayan, (Prof.) Dr.Hüseyin, Nesîmî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı'nın Metni,C.II, A.Ü. D.T.C.F. Yayımlanmamış D.T.Ank.1970, D.T.C.F.Ktp. Nu: 111.

, , Şeyhoğlu Mustafa, Hurşid-Nâme (Hurşîd ü Ferahşâd), İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, Erzurum, 1979.

, , Rıfâî, Bülbül-Nâme, y.y. 1981.

, , Cevrî, Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni,Erzurum,1981.

, , Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn, İst.1981.

, ve diğ. "XVII.Yüzyıl Dîvan Nazım ve Nesri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri,C.V,İst. 1987.

Aynî, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Aynî, İst. 1258.

Azîz Mahmud Hüdâyî, Külliyât-ı Dîvân-ı Hazret-i Hüdâyî, İst.1287.

Babinger, Franz, Kıvâmî, Fetih-Nâme-i Sultan Mehmed, İst. 1955.

Babür Şah, Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi, İstanbul Üniversitesi Ktp. Nu: 3743.

50 Banarlı, Nihad Sami, "Türklerde Peygamber Sevgisi", Yeşilay, S.420, Kasım 1968, s.2-3.

Baş, Nuri, Kervan (Şiirler), Konya, 1986.

Bayburtlu Zihnî, Dîvân-ı Zihnî, İst. 1293.

Bâyezid II, Dîvân-ı Sultan Bâyediz-i Sânî, İst. 1308.

Bayrı, Mehmet Halit, İstanbul Folkloru, İst. 1947.

Bedîü'z-Zaman Feruzanfer, Külliyât-ı Dîvân-ı Şems-i Tebrizî, Tahran, 1351.

Belîğ, Dîvân-ı Belîğ, İst. 1258.

Berki, Ali Himmet, Fatih Sultan Mehmet Han, Ank. t.y.

　　, 　　　, Osman Keskioğlu, Hâtemü'l-Enbiyâ Hz.Muhammed ve Hayatı, 11.bsk. Ank. 1986.

Bilgegil, Prof.Dr.Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri, I Belâgat, Ank. 1980.

Bozdağ, Mucurlu Kâmil, Yakarı (Tevhid, Münâcât, İlâhî, Na't, Kasîde ve Dînî Dizeler), Efem Matbaacılık, 1984.

Buluç, Prof.Dr. Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzûmesi", İ.Ü.Edb.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.7, S.1-2, 1956, s.1-16.

Büyükeken, Ahmet Naci, Koyunoğlu Müzesi'nde 11449 Numarada Kayıtlı Cönkün Halk Edebiyatı Açısından Değerlendirilmesi, S.Ü.Fen-Edb.Fak. B.T. Konya, 1987.

Câmî, Salâmân'la Absâl, Ter.:Abdülvehhab Tarzi, İst. 1944.

　, Bahâristân, Çev.:M.Nuri Gençosman, İst. 1985.

Coşan, Prof.Dr.M.Esad, "Türk Edebiyatında Na'tlar", Hakses (Hicret Özel Sayısı), Eylül-Ekim 1979, S.177-178, s. 37-39.

Cönk, Yusuf Ağa Ktp. Nu: 7611.

Çağatay, Saadet, "Türkçe Dînî Tabirler", Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.195.

Çantay, Balıkesirli Hasan Basri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, C.I-III, 3.bsk. İst. 1959.

Çavuşoğlu, (Prof.)Dr.Mehmed, Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili, İst. 1971.

, , Yahyâ Bey Dîvân, Tenkidli Basım, İst. 1977.

, , Yahyâ Bey, Yûsuf u Zelîha, Tenkidli Basım, İst. 1979.

, -M.Ali Tanyeri, Hayretî, Dîvan, Tenkidli Basım, İst. 1981.

Çelebioğlu, (Prof.Dr.)Âmil, Mesnevî-i Şerîf, Aslı ve Sadeleştirilmişiyle Manzum Nahîfî Tercümesi, C.I-II, İst.1967-1969.

, , Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyye'si, A.Ü.İslâmî İlimler Fak. D.T. Erzurum, 1971.

, , Yazıcıoğlu Mehmed, Muhammediyye, C.I-IV, İst. t.y.

, - Yusuf Ziya Öksüz, Türk Bilmeceler Hazinesi, İst. 1979.

, , "Harflere Dâir", Millî Kültür, C.II, S.1, Haziran 1980, s.62-65.

, , Türk Ninniler Hazinesi, İst.1982.

, , "Türk Edebiyatında Manzum Dînî Eserler", Şükrü Elçin Armağanı, Ank.1983, s.153-166.

, , "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi", Türklük Araştırmaları Dergisi, S.2, Y.1986, İst.1987, s.53-87.

, , "Kültürümüzde Yatak Duaları", III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.IV, Ank. 1987, s.95-102.

, , "Turkish Literature Of The Period Of Sultan Süleyman The Magnificent", The Ottoman Empire In The Reign Of Süleyman The Magnificent, Vol.II, İst. 1988, s.59-163.

Çelikoğlu, Şahver, Sezâyî-i Gülşenî, İst. 1986.

Dağıstanlı Dehrî, Dîvançe-i Dehrî, Yay.:Kürdîzâde Ahmed Râmiz, 2.bsk. İst. 1330.

Davudoğlu, Ahmed, Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi,C.III, 2.bsk. İst. t.y.

Demirel, Dr.Mustafa, Kemal Paşazâde, Yûsuf u Züleyha (Seçmeler), Ank. 1983.

Deniz, Rasim, "Nevşehirli Şâirlerden Hüsnî", Erciyes,Y.3, S.36, Kayseri 1981, s.18-19.

　　,　　, "Büyük Halk Şairi Kayserili Hicâbî'nin Bir Na'tı", Erciyes,Y.6, S.67, Kayseri 1983, s.44.

　　,　　, "Kayserili Şâirlerden Gülşenî", Erciyes,Y.8, S.94, Kayseri 1985, s.27-28.

Derman, M.Uğur, Türk Hat Sanatının Şâheserleri, (Ank.)1982.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ank.1970.

Eckmann, Janos, The Divan of Gadai, Indian University Pub. Uralic and Altay Series, Vol.113, Mouton and Co., The Hauge, Netherlands, 1971.

Ednâyî, Dîvan, Marmara Üniversitesi,Fen-Edb.Fak.Ktp.Nu:2.

El-Aclûnî, İsmail İbn Muhammed,Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs, C.I, Mısır, 1351.

El-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdise'd-Daîfe Ve'l-Mevdûa, C.I, Dımışk, 1384/1965.

Elçin, Prof.Dr. Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş,Ank.1981.

　　,　　, Gevherî Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya, Ank.1984.

Elmalı, Naci, Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüştü Efendi,Ank. 1984.

Emîrî, Kitâbu Şeyh Vefâ, Mev.Müz.Ktp.Dişsöken Kitapları, Nu: 1723.

En'am ve Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl.Nu:418.

Enderunlu Fazıl Bey, Dîvan, Bulak, 1258.

100 Eraslan, (Prof.)Dr. Kemal, "Azîm Hâce'nin Hikmetleri",İ.Ü. Edb.Fak. TDED, C.XIX, İst. 1971, s.193-230.

, , "Hâlis'in Hikmetleri", İ.Ü.Edb. Fak.TDED, C.XX, İst. 1972, s.105-156.

, , "Yesevî'nin Fakr-Nâmesi" İ.Ü. Edb.Fak. TDED, C.XXII, İst. 1977, s.44-120.

, , Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler, Ank. 1983.

, , "Çağatay Şiiri", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),Y.36, C.LII, S. 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986,s.564-717.

Eraydın, Selçuk, XVII.Asır Yazma Dîvanlarındaki Tevhid ve Na'tlar ve Beyitlerde Geçen Tasavvufî Remizler, (Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi) y.y. t.y.

, , "17. Asır Tevhid ve Na'tları", Tohum, Kasım 1972, S.73, s.16-17.

Erdem, Hasan Hüsnü, İlâhî Hadisler, 4.bsk.Ank. 1985.

Erdoğan, Naim, Peygamberimizin Yüce Şahsiyeti ve İsimlerinin İzahı, İst. t.y.

Ergin, Prof.Dr.Muharrem, Türk Dil Bilgisi, 16.bsk.İst.1985.

Ergun, Sadeddin Nüzhet, XIX.Asır Saz Şâirlerinden Beşiktaşlı Gedâyî, İst.1932.

, , Kuloğlu, İst. 1933.

, , Hatâyî Dîvânı (Şah İsmâil-i Safevî, Hayatı ve Nefesleri), İst. 1956.

, , Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri, Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi, y.y. t.y.

Ergüneş, Hüseyin Şemsi, Şemsî Dîvânı, Der.:Muhiddin Ergüneş, Ank. 1976.

Erkan, Dr.Mustafa, Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr), İnceleme-Metin I, A.Ü. S.B.E. Ank. 1986, (Yayımlanmamış D.T.)

Ersoylu, Dr.Halil, Cem Sultan'ın Türkçe Dîvânı,C.I, İst. 1981.

Ertaylan, İsmail Hikmet, Türk Edebiyatı Örnekleri I-Varaka ve Gülşah, İst. 1945.

, , Türk Edebiyatı Örnekleri V-Dîvân-ı Sultan Hüseyn Mirzâ Baykara, "Hüseynî", İst. 1946.

, , Sultan Cem, İst. 1951.

, , Türk Edebiyatı Örnekleri VII-Ahmed-i Dâî,Hayatı ve Eserleri, İst. 1952.

, , Hatipoğlu, Bahrü'l-Hakâyık, İst. 1960.

, , Lutfî Dîvânı, İst. 1960.

Erünsal, Dr.İsmail, The Life and Works of Tâcîzâde Cafer Çelebi With a Critical Edition of His Divan, İst. 1983.

Erzurumlu İbrâhîm Hakkı, Dîvân-ı Hakkı, İst. 1977.

Esmâü'Nebînâ Muhammed, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Böl. Nu: 220.

Esmâü'n-Nebî, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1108.

Esmâü Seyyidenâ ve Mevlânâ Muhammed S.A.V., Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu:1070.

Esrâr Dede, Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2461.

, Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Esrâr Dede, İst. 1257.

Eşrefoğlu Rûmî Abdullah, Dîvan, Mevlâna Müz.Ktp. Nu:2436.

Ezgi, Dr.Subhi, Türk Mûsikîsi Klasiklerinden Temcit,Na't, Salat, Durak, İst. 1945.

, , Nazarî-Amelî Türk Mûsikîsi,C.III,İst. t.y.

Fatin, Dîvân-ı Fatin, İst. 1288.

Ferîdüddîn-i Attâr, Pend-Nâme,Çev.:M.Nuri Gençosman, İst. 1985.

Fıtnat, Dîvân-ı Fıtnat, İst. 1286.

Gâlib Es'ad, Şeyh, Dîvân-ı Şeyh Gâlib, Mev.Müz.Ktp. Nu: 2418.

, , , Mev.Müz.Ktp. Nu: 2419.

, , Hüsn ü Aşk, Mev.Müz.Ktp. Nu:2309.

Garîbî, Amâ Yûsuf Erbilli, Dîvân-ı Garîbî, Rıza Efendi Matbaası, t.y.

Gaybî, Sun'ullâh, Gaybî (Sun'ullâh) Dîvânı, İst. 1963.

Gerçeker, Mustafa Fehmi, Hilye-i Fahr-i Âlem, İst.1944.

Göçgün, Prof.Dr.Önder, Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri,Edebî Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri, Ank. 1987.

Gökalp, Mehmet, Artvin Saz Şairleri,40 Şair, 170 Şiir,İst. t.y.

Gökçe, Belgin, Câmi'ü'n-Nezâir (96^{a}-106^{a}),S.Ü.Fen-Edb.Fak. Türk Dili ve Edb.Böl. B.T. Konya, 1984.

Göksel, Necati Turgut,Âşık Emrah, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Şiirleri, Niğde, 1966.

Gökyay, Orhan Şaik, Dede Korkut Hikâyeleri,İst. 1976.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, Dîvân-ı Kebîr Tercümesi, C.IV,İst. 1962.

, , Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İst. 1963.

, , Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, C.I-III, Ank. 1967-1972.

Gülşehrî, Mantıku't-Tayr, Yay.:Âgâh Sırrı Levend,Ank.1957.

Güney, Eflâtun Cem-Çetin Eflâtun Güney, Erzurumlu Emrah, Hayatı ve Şiirleri, İst. 1950.

150 Hacıeminoğlu, Prof.Dr.Necmeddin, Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Husûsiyetleri, İst. 1968.

Hacıtahiroğlu, Abdullah Öztemiz, Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar), İst. 1966.

, , "Kasîde-i Nedîm Çelebi Der-Na't-i Resûl-i Ekrem", Diriliş, S.5, Ocak 1975, s.50-53.

, , "Şeyh Osman Şems", Diriliş, S.13, Eylül 1975, s.28-29.

Hâfız-ı Harezmî, Dîvân-ı Hâfız-ı Harezmî, Hindistan-Haydarabad Salar Cang Müzesi, Nu: 4472/7.

Halıcı, Feyzi, Âşık Şem'î,Hayatı ve Şiirleri, Ank.1982.

Hammer, Joseph von, Fazlı (Muhammed,-1563), Gül ü Bülbül, Leipzig, 1834.

Hasîb, Dürretü'l-Esmâ,Nuruosmaniye Ktp. Nu: 4953.

Hatipoğlu, Hüseyin, Sehî Bey Dîvânı (1^b-56^a), İ.Ü.Edb.Fak. TDEB, B.T. İst.1975, Türkiyat Ktp. Nu:1681.

Hayyam, Rübâîler, Haz. ve Çev.:Abdülbâkî Gölpınarlı,İst. 1953.

Hengirmen, Mehmet, Güvâhî, Pend-Nâme, Ank. 1983.

Hersekli Ârif Hikmet Bey, Hersekli Ârif Hikmet Bey Dîvânı, İst. 1334.

Hilmi, Hâfız Mehmed, Dîvân-ı Hilmi, İst. 1274.

Hoca Sâdeddin, Tâcü't-Tevârîh, İst. 1279.

Huart, Clement, Arap ve İslâm Edebiyatı, Çev.:Cemal Sezgin, Ank. t.y.

Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lûgati,C.IV, İst. 1945.

İbn Abdi'l-Berr, Câmi'ü'l-Beyâni'l-İlm Li-Fadlî, Medîne, 1968.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil Bin Ömer, Es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2.bsk. C.III, Beyrut, 1394.

İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, C.II, Mısır, 1308.

İbnü'l-Cevzî, Kitâbü'l-Mevzûât, C.I, Medine, 1966.

İbrâhîm Hanîf, Ed-Dürretü'l-Esmâ Fî-Esmâi'n-Nebeviyyeti'l-Esnâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Hazine Böl. Nu:1304.

İffet Bursevî, Dîvân-ı İffet, İst. 1257.

İmâm Ebi'l-Hasani'l-Harralî (El-Mağribî), Eş-Şeyh, Şerhü's-Sünneti'l-Aliyye Fî'l-Esmâin Nebeviyyeti'l-Mustafaviyye, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Medîne Böl.Nu:441.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, Son Asır Türk Şâirleri, C.I-III,İst. 1969-1970.

İpekten, (Doç.)Dr. Halûk, Nâilî-i Kadîm Dîvânı-Edisyon Kritik, İst. 1970.

, , Nâilî-i Kadîm, Hayatı ve Edebî Kişiliği, Ank. 1973.

, , İsmetî Dîvânı (Edisyon Kritik), Ank. 1974.

, , Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı, Ank. 1974.

, , Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ank. 1985.

, ve diğ. Tezkirelere Göre Dîvan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ank. 1988.

İslâm Ansiklopedisi, "Bürde" maddesi, C.II, İst. t.y.s.837.

İsmâil Hakkı, Konevî Meşâhir, I.Kısım, Konya, 1342.

İsmâil Hakkı Bursevî, Dîvân-ı İsmâil Hakkı, Bulak, 1257.

, İsmâil Hakkı Bursevî'nin El Yazısı İle Bazı Nuûtu, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. E.H.Böl. Nu: 1790, yk.2[b]-6[a].

, Kenz-i Mahfî (Gizli Hazine),İst.1980.

, Ferahu'r-Rûh-Muhammediye Şerhi,İst. 1294.

Kadı Iyaz, Şifâ-i Şerîf, Ter.:Naim Erdoğan-Hüseyin Erdoğan, İst. 1977.

Kadı Mahmûd bin Hasan Atinalı, Hazret-i Muhammed'e Dâir

Tevrat,Zebur ve İncil'deki Nasların Tercümesi Risâlesi, Süleymaniye Ktp.Tarlan Böl. Nu:144/IV,yk. 57b-59b.

Kahraman, Kemal, "Şeyh Es'ad Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler", İlim ve San'at,Eylül-Ekim 1988, S.21, s.57-59.

(Kam), Ruşen Ferid, Nazîm, Bestekâr, Şâir-Hayatı, Eserleri Hakkında Tedkîkât, İst. 1933.

, , "Necati Lugal ve Itrî" Necati Lugal Armağanı, Ank. 1968, s.59-64.

Kâmî-i Âmidî, Dîvân-ı Şeyh Muhammed Şaban Kamiyyü'l-Âmidî, y.y. 1280.

Kandemir, M.Yaşar, Mevzû Hadisler, Menşei ve Tanıma Yolları Tenkidi, 4.bsk., Ank. t.y.

Kara Dâvûd İzmitî, Tevfîku Muvaffıku'l-Hayrât Li-Neyli'l-Berekât Fî-Hidmeti Menbaı's-Saâdet (Delâil-i Hayrât Şerhi) Mevlânâ Müz.Ktp. Nu:4914.

, Delâil-i Hayrât Şerhi, Sad.:Abdülkadir Akçiçek, İst. t.y.

Karacan, Dr.Turgut, Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Han Mesnevîsi, Ank. 1974.

Karabulut, Ali Rıza, "Mevlevî Ahmed Remzi Dede (Akyürek)", Erciyes, Y.6,S.68, Ağustos 1983, s.24-29.

Karadeniz, M.Ekrem, Türk Mûsikîsi'nin Nazariye ve Esasları, Ank. t.y.

Karakoç, Sezâî, "Bir Kaç Söz",Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi(Na'tlar), İst. 1966, s.6-7.

Karapaça, Hatice, "Kayseri Mevlevîhânesi Vakfı", Erciyes, Yıl.6, S.68, Kayseri 1983, s.32-34.

200 Karasar, Doç.Dr.Niyazî, Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ank. 1976.

Kasır, Hasan Ali, Develili Seyrânî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri, y.y. 1984.

Kavakçı, Prof.Dr.Yusuf Ziya, İslâm Araştırmalarında Usul, Ank. 1976.

Kaya, İsmail, Ka'b bin Züheyr, Bürde Kasîdesi, İst.1986.

Kaygulu, Bursalı, Dîvân-ı Kaygulu, İst. 1273.

Kazancı, Ahmet Lütfi, Peygamber Efendimizin Hitâbeti, İst. 1980.

Kâzım Baba, Kâzım Baba Dîvânı, İst. 1959.

Kemâl Ümmî, Dîvân-ı Kemâl Ümmî, Millet Ktp. Mnz. Nu: 42.

Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Haz.:Dr.İbrahim Kutluk, C.I, Ank. 1978.

Kırkkılıç, Dr.Ahmet, Sultan III.Murâd (Murâdî), Hayatı,Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, A.Ü. S.B.E. Yayımlanmamış D.T., Erzurum, 1985.

, , Sultan III. Murad, Ank. 1988.

Kocatürk, Doç.Dr.Sadettin, Gülşehrî ve Felek-Nâme,Ank.1982.

Kocatürk, Vasfi Mahir, Tekke Şiiri Antolojisi, 2.bsk.Ank. 1968.

Koçak Yıldız, Hilye-i Hâkânî, S.Ü. Fen-Edb.Fak. TDEB. B.T., Konya, 1986.

Köprülü, Mehmed Fuad, "Zahîrüddin Muhammed Bâbür Şah, Risâle-i Vâlidiyye Tercümesi", Millî Tetebbular Mecmuası, C.I, S.2, İst. 1331, s.114-124.

, , "Fuzûlî maddesi" İslâm Ansiklopedisi, C.IV, İst. 1977, s.686.

, , Edebiyat Araştırmaları, Ank. 1986.

Kuddûsî, Dîvân-ı Kuddûsî, İst. 1323.

Kurnaz, Yar.Doç.Dr.Cemal, Hayâlî Bey Dîvânı Tahlîli,Ank.1987.

Kurucu, Ali Ulvi, Gümüş Tül ve Alevler, İst. 1962.

Kuyumcu, Fehmi, Salih Baba Dîvânı, Ank. 1979.

, , Kuddûsî Dîvânı, Ank. 1982.

Kürkçüoğlu, Kemâl Edib, Fuzûlî,Beng ü Bâde, İst. 1955.

Kürkçüoğlu, Kemâl Edib, Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler, Ank. 1985.

Lâmiî, Dîvan-ı Lâmiî, Millet Ktp. Manzum Nu:380.

, , Süleymaniye Ktp.Lala İsmâil Böl.Nu: 481.

Latîfî, Kastamolu, Tezkire-i Latîfî, İst. 1314.

Lebîb Efendi, Na't-ı Şerîf, İst. 1283.

Levend, Âgâh Sırrı, Atâyî'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı,Ank.1948.

, , "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi:Fakr-Nâme ve Vasf-ı Hâl" TDAY-Belleten, Y.1953, Ank.1953, s.205-255+28 s. fotokopi.

, , Alî Şîr Nevâî, C.I-IV,Ank.1965-1968.

, , "Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı", Türk Dili, C.XIX, S.207, Ank.1968, s.171-185.

, , "Dînî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", TDAY-Belleten, Y.1972, s.43-44.

Leylâ Hanım, Dîvân-ı Leylâ Hanım, Bulak, 1260.

Mazıoğlu (Çatbaş), (Prof.Dr.) Hasibe, "Fuzûlî'nin Farsça İki Kasîdesi", A.Ü. DTCF Dergisi, C.IV,S.2, Ocak-Şubat 1946, s.205-214.

, , Fuzûlî, Farsça Dîvan, Ank. 1962.

, , "Eski Türk Edebiyatı Maddesi", Türk Ansiklopedisi,C.XXXII, Ank. 1982, s. 80-134.

, , Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri, Ank. 1987.

Mecmua, Topkapı Sarayı Müz.Ktp.Bağdat Böl.Nu: 402.

Mecmua, "Duâ-i Münâcât-ı İstiğfa'un Min-Nebî", Nuruosmaniye Ktp. Nu: 4909, yk. 58[a].

Mecmua-i Eş'âr, Millet Ktp. Manzum, Nu: 757.

Mecmua-i Kasâid ve Nuût, Millet Ktp. Manzum, Nu: 773.

Mecmua-i Nuût, Millet Ktp. Manzum, Nu: 779.

Mehmed Salâhî, Kâmus-ı Osmânî, İst. 1322.

Mehmed Tevfik, Cûdîzâde, Nevber, İst. 1314.

Mehmed Vehbî, Ḥülâsatü'l-Beyân Fî-Tefsîri'l-Kur'ân,C.XXII, İst. 1969.

Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, Ter.:Ömer Rıza Doğrul, C.I-III, İst. 1977-1978.

Mevlevî, O.,Hurûf-ı Mukattaa, Konya, 1980.

Mi'râciyye ve Na't-ı Şerîfler Mecmuası, Süleymâniye Ktp. Lala Ismail Böl. Nu: 773/1.

250 Mordtmann, J.H.,Suheil und Nevbehâr, Hannover, 1925.

Muallim Nâcî, Furûzân, İst. 1303.

, Yâdigâr-ı Nâcî, İst. 1314.

Muhammed Fuad Abdülbâkî, El-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kahire, 1364.

, Miftâhu Künûzu's-Sünne, Lahor,1971.

Muhammed Lutfî, El-Hâc Hâce, Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektû - bât-ı Hâce Muhammed Lutfî,Yay.:El-Hâc Seyfeddin Mazlumoğlu, y.y. t.y.

Muhammed Salih, Şeybânî-Nâme, Ed.Melioranskiy,St.Petersburg, 1908.

Muhibbî, Dîvân-ı Muhibbî, İst. 1308.

Müsellem, Dîvân-ı Müsellem, İst. 1326.

Müstakîm-zâde Süleyman Sâdeddin, Mecmua-i İlâhiyât, Süleymâniye Ktp. Es'ad Efendi Böl. Nu: 3397.

, Mir'âtü's-Safâ Fî-Nuhbeti Esmâi'l-Mustafâ, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Y.Y.Böl. Nu: 347.

, Şerh-i Na't-ı Murassa,İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. Nu: 2020.

Müştâk, Dîvân-ı Müştâk, İst. 1264.

Mütercim Âsım, Kâmus Tercümesi, C.II, İst. 1305.

Nâbî, Yûsuf, Dîvan ve Hayriyye, Mevlânâ Müz.Ktp.Nu:2441.

, , Dîvân-ı Nâbî, İst. 1292.

Nâsır-ı Husrev, Saâdet-Nâme,Ter.:Melika Ülker (Tarıkahyâ) Anbarcıoğlu, İst. 1958.

Na'tî Mustafa Bey, Edhem-Nâme,Süleymâniye Ktp.Rşd.Böl. Nu: 862/1.

Neccâr-zâde Şeyh Rızâ,Dîvân-ı Rızâ, İst. 1262.

Nef'î, Dîvân-ı Nef'î, Mevlânâ Müz. Ktp. Nu: 2411.

Nesîmî, Seyyid, Nesîmî Dîvânı, İst. 1260.

Neş'et Süleyman, Dîvân-ı Neş'et Süleyman, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2400.

, Dîvân-ı Neş'et Efendi, Bulak, 1252.

Nigâr Hanım, Birinci Efsûs, İst. 1306.

Niyâzî-i Mısrî, Dîvân-ı Niyâzî-i Mısrî, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2468.

, Dîvân-ı Niyâzî, Bulak, 1257.

Nizâmî, Hüsrev ü Şîrîn, Ter.:Sabri Sevsevil,İst. 1955.

, Leylâ Ile Mecnûn, Çev.:Ali Nihad Tarlan,Ist.1985.

Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası, Ankara genel Ktp. Nu: 312.

, Süleymâniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu: 1210.

, Süleymâniye Ktp. Hamidiyye Böl. Nu: 1211.

Oğuzbaşaran, Ali, "Kayserili Mühtedî ve Mevlevî Şâir, Yaman Dede", Erciyes, Y.4, S.42,Kayseri,1981,s.5-9.

Oğuzbaşaran, Bekir, "Seyrânî'de Hz.Peygamber Sevgisi", Erciyes, Y.7, S.83, Kasım 1984, s.3-5.

Onay, Ahmed Tal'at, Âşık Tokatlı Nûrî,Çankırı, 1933.

Orhonlu, Cengiz, Osmanlı Tarihine Aid Belgeler, Telhisler (1597-1607), İst. 1970.

Osman Kemâlî, Dîvân-ı Kemâlî'den Aşk Sızıntıları,Toplayan: Baha Doğramacı, (İst.1946).

Osman Nevres, Dîvân-ı Osman Nevres, İst. 1290.

Ozak, Muzaffer, Şevâhidü'n-Nübüvve Tercümesi,İst.1958.

Ömer Rûşenî, Dede, Dîvân-ı Ömer Rûşenî, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 1653.

, , , Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2446.

Özcan, Nuri, On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dînî Mûsikî, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, Yayımlanmamış Öğretim Üyeliği Tezi, İst. 1982.

Özkan, Nevzat, "Edebiyatımızda Dînî Konular ve Hz.Muhammed Sevgisi", Erciyes, Y.8, S.91, Temmuz 1985, s,1-7.

Özkoçer, Sezer, Seyyid Ahmed Mirzâ, Taaşşuk-Nâme, İ.Ü.Edb. Fak. T.D.E.B. B.T. İst.1968, Türkiyat Ktp.Nu:871.

Öztuna, Yılmaz, Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi,C.II,İst.1974.

Özulu, Yûnus Emre, "Yaman Dede (Yanan Dede)" Erciyes,Y.4, S.44, Kayseri, 1981, s.3-5.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, 3.bsk. İst. 1983.

Pertev Muhammed, Dîvan, Mevlânâ Müz.Ktp. Nu: 2439.

Rahmî, Nâme-i Dil, İst. 1289.

Rahmî-i Harputî, Dîvan, İst. 1303.

Recâîzâde Mahmud Ekrem, Nağme-i Seher, İst. 1288.

, Üçüncü Zemzeme, İst. 1301.

300 Redhouse, Sir James W.,Turkish and English Lexicon,İst. 1978.

Remzî,İlâveli Kitâbu Müntehâbât-ı Lugat-ı Osmâniyye,(İst.), 1286.

Riyâzî, Dîvan-ı Riyâzî, Koyunoğlu Müz. Nu: 14486.

Rûhî-i Bağdâdî,Külliyât-ı Eş'âr-ı Rûhî-i Bağdâdî,İst.1287.

Rypka,Jan,History of Iranian Literature,Dordrecht,Holland, 1968.

Sa'dî-i Şirâzî,Şeyh,Gülistan,Ter.:Kilisli Rifat,İst.1941.

, ,Bostan, Ter.:Kilisli Rifat,İst. 1942.

Sakaoğlu, (Prof.)Dr.Saim, "XVI.Yüzyıla Kadar Saz Şiiri"maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.IV,İst.1986,s.369-370.

, , "XVI.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi,Büyük Türk Klasikleri, C.IV. İst. 1986, s.373-403.

, , "XVII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi,C.VI, İst.1987, s.77-117.

, , "XVIII.Yüzyılda Anadolu ve Saz Şâirleri" maddesi,Büyük Türk Klasikleri, C.VII,İst. 1988, s.321-371.

, , Bayburtlu Zihni, İst. 1988.

Salâhaddîn-i Uşşâkî,Dîvân-ı Salâhî, Süleymâniye Ktp.Es'ad Efendi Böl. Nu: 2650/1.

Sâmî, Dîvân-ı Sâmî, Bulak, 1253.

Sehavî Şemseddin Muhammed b.Abdurrahman b.Muhammed,El-Kavlü'l-Bedî Fi's-Salât Ale'l-Habîbi'ş-Şâfi,Süleymâniye Ktp. Fatih Böl. Nu:1118.

Sehî Bey, Tezkîre-i Sehî, İst. 1325.

Senâyî, Dîvân-ı Senâyî-i Gaznevî, Haz.:Müderris Razvî,Tahran, 1354.

Senîh-i Mevlevî, Dîvân-ı Senîh-i Mevlevî, İst. 1275.

Sevgi, (Yrd.Doç.)Dr.Ahmet, Latifî (Hayatı ve Eserleri),İnceleme-Metin,Gazi Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.) Ank. 1987.

Seyyid Muhammed Nur, Mısrî Niyâzî Dîvânı Şerhi, Haz.:Mahmut Sadettin Bilginer, İst. 1976.

Seyyid Nizamoğlu,Hayatı-Eserleri-Dîvânı, Yay.:Adil Ali Atalay, Çev.:Mehmet Yaman, İst. 1976.

Sezâyî-i Gülşenî,Dîvân-ı Sezâyî-i Gülşenî, Bulak, 1256.

Sinan Paşa, Maarif-Nâme, Yay.:Prof.İsmail Hikmet Ertaylan, İst. 1961.

Sofuoğlu, Mehmet, Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,c.II,İst.1968.

Steingass, F.,A Learners Arabic-English Dictionary,Beirut, 1978.

Subhi Es-Salih, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, Ter.: M.Yaşar Kandemir, 4.bsk. Ank. 1986.

Suner (Pekin),Nermin, Latîfî, Evsâf-ı İstanbul,İst.1977.

Surûrî, Dîvân-ı Surûrî, Bulak, 1255.

Süleyman Şâdî, Dîvân-ı Süleyman Şâdî, İst. 1325.

Sünbülzâde Vehbî, Dîvân-ı Vehbî, Bulak, 1253.

Şemseddin Ebî Abdullah Muhammed b.Kayyumi'l-Cevziyye, Zâdü'l-Meâd Fî-Hüdâ Hayri'l-İbâd,C.I,y.y. 1369.

Şemseddin Sâmî, Kâmus-ı Türkî, İst. 1978.

Şemseddin Sivâsî,Gülşen-Âbâd,Mevlânâ Müz.Ktp.Nu: 1670.

,Mevlid-i Şems, İst. 1936.

Şener, (Yrd.Doç.Dr.) Halil İbrahim, Mi'râciye ve Na't-ı Şerîfler Mecmuasındaki Na'tların İşlenişi.İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyeliği Tezi, İzmir, 1980.

, ,Türk Edebiyatında Manzum Esmâ-i Hüsnâ'lar, Dokuz Eylül Ü. S.B.E. Yayımlanmamış D.T.,İzmir, 1985.

, ,"Türk Dîvan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları", Dokuz Eylül Ü. İlâhiyât Fakültesi Dergisi,S.III,İzmir 1986, s. 147-160.

Şeref Hanım, Dîvân-ı Şeref Hanım, (İst.) 1292.

Şeybânî Han, Dîvân-ı Şeybânî, Topkapı Sarayı Müz.Ktp. Ahmed III Böl. Nu: 2436.

Şeyh Vasfî, Cezebât, İst. 1302.

Şeyhî Dîvânı, Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları, Türk Dil Kurumu, İst. 1942.

Şükrü,Mehmet, "Na't-i Şerîf", Erciyes, Ramazan Özel Sayısı, Y.4, S.41, Kayseri 1981, s.7.

Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lugati, İst. 1973.

Tansel, Fevziye Abdullah, Çocuklar İçin Dînî Şiirler,Ank. 1961.

,   , Tanzimat Devri Edebiyatında Dînî Şiirler, Ank. 1962.

Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, Türk Millî Kültür Vakfı, Kültür Komitesi, İst. 1982.

Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad, Dîvan Edebiyatında Tevhidler, İst. 1936.

,   , Alî Şîr Nevâyî, İst. 1942.

,   , İran Edebiyatı, İst. 1944.

,   , Nef'î'nin Farsça Dîvânı'nın Tercümesi, İst. 1944.

,   , Hayâlî Bey Dîvânı, İst. 1945.

,   , Yavuz Sultan Selim Dîvânı, İst. 1946.

,   , "Na'tlar Arasında",Hilâl, C.III, S.26, Ank. 1962, s.4.

,   , "Na'tlar Arasında",Hilâl,C.IV, S.43, Ank. 1963, s.3.

,   . "Na'tlar Arasında",Hilâl,C,IV, S.44, Ank. 1964. s.3.

,   , "Na'tlar Arasında",Hilâl,C.IV, S.45, Ank. 1964, s.1.

,   , Necâtî Bey Dîvânı,İst. 1963.

,   , Şeyhî Dîvânı'nı Tedkîk,İst.1964.

,   , Ahmed Paşa Dîvânı, İst. 1966.

Tarlan, Prof.Dr.Ali Nihad,"Fuzûlî'ye Göre Hz.Peygamber", Yeni Asya Gazetesi, 7 Mart 1975, s.6.

, ,"Hazret-i Peygamber", Yeni Asya Gazetesi, 14 Mart 1975, s.6.

, ,"İki Cihânın Mahsûlü Ona Bahâ Olamaz",Yeni Asya Gazetesi,12 Mart 1976, s.2.

, , Fuzûlî Dîvânı Şerhi, C.III,Ank. 1985.

Taşlıcalı Yahyâ, Şâh u Gedâ, İst. 1284.

Timurtaş, Prof.Dr.Faruk Kadri, Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîletü'n-Necât), İst. 1970.

, ,Yûnus Emre,Dîvan, İst.1972.

, ,Kasîde Der-Na't-i Hazret-i Nebevî, Tercüman Gazetesi, Ramazan İlâvesi, 17 Ağustos 1978, s.2-3.

, ,Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme-Metin, İst. 1980.

Tırmızî, İmam Ebû Îsâ Muhammed, Şemâil-i Şerîfe, Ter. ve Şerh: Hüsâmüddin En-Nakşıbendî, Sad.:Mehmet Sadık Aydın, C.I, İst. 1976.

Tolasa, (Prof.)Dr.Harun, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyâsı,Ank. 1973.

Toparlı,(Doç.)Dr.Recep, Şemseddin Sivâsî,Dîvan,Sivas,1984.

Tulum,(Prof.)Dr.Mertol, Sinan Paşa,Tazarru-Nâme,İst. 1971.

Tuncalp,Enver, Çiçek Açan Seccade, Ank. 1972.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,"Na't" maddesi, C.VI, İst. 1986. s.529-530.

Türkmen, Doç.Dr.Erkan, Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti, Ank. 1989.

Uçar,(Doç.Dr.)Şahin, Şeydâ Dîvânı, Sivas, 1980.

Uçman,(Yrd.Doç.Dr.)Abdullah, Muallim Naci, İst. 1974.

, ,"XIV.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.II,İst.1986,s.18-23.

Uçman,(Yrd.Doç.Dr.)Abdullah, "XV.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.III,İst.1986,s.11-55.

, , "XVI.Yüzyıl Tekke Şiiri"maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.IV, İst. 1986, s. 297-340.

, , "XVII.Yüzyıl Tekke Şiiri"maddesi,Büyük Türk Klasikleri,C.VI,İst.1987,s.11-74.

, , "XVIII.Yüzyıl Tekke Şiiri" maddesi, Büyük Türk Klasikleri, C.VII, İst.1988, s.299-319.

Uğur,Müctebâ-M.Cemal Sofuoğlu,Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi Kılavuzu,Ank. t.y.

Unat,Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Mîlâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, 5.bsk. Ank. 1984.

Üftâde,Dîvân-ı Hazret-i Üftâde,Yay.:Bursalı Mehmed Tahir, İst. 1328.

Ülker,Muammer, Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı,Ank. 1987.

Ünver,(Doç.)Dr.İsmail,Ahmedî-Iskender-Nâme, İnceleme-Tıpkıbasım, Ank. 1983.

, ,"Mesnevî" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvan Şiiri),S.415-416-417, Ank. 1986, s. 430-563.

Üzgör,(Yrd.Doç.)Dr.Tahir, Fehîm-i Kadîm Dîvânı, Marmara Ü. S.B.E. (Yayımlanmamış D.T.) İst. 1985.

, , Türkçe Dîvan Dîbâceleri, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İst. 1988.

Vahîd Mahtumî,Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Vahîd Mahtumî, Millet Ktp. Manzum, Nu:491.

Vecîhî Paşa, İsmail Sâdık Kemal b.Muhammed, Âsâr-ı Kemâl, İst. 1284.

Velibeyoğlu,Veli Recâî,Zâkirzâde Abdullah Bîçâre Dîvânı, Mucur, 1963.

Velibeyoğlu,Veli Recâî,(Örneklerle Basılı Bütün) Şiir Kitapları Antolojisi, C.II, İst. 1975.

Wensimck,A.J.,El-Mu'cemu'l-Müfehresu Lî-Elfâzı'l-Hadîsi'l-Nebevî (Concordance et Indice de la Tradition Müslümane) C.I-VII, Leiden, 1936-1969.

Yahyâ, Şeyhüleslâm, Dîvân-ı Yahyâ, İst. 1334.

Yalvaçlı İbrahim, Kasîde-i Bürde Tahmisi, Millet Ktp.Manzum, Nu: 894.

Yaman, Abdullah Azmi, Mi'râciyye, İst. 1948.

Yardım,Ali,"Peygamber Efendimizin Şiir ve Şâirlere Karşı Tutumu",Kubbealtı Akademisi Mecmuası, Y.12, S.4, Ekim 1983, s.13-19.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dîni Kur'ân Dili,C.I-X, 3.bsk. İst. 1982.

Yazır, Mahmud Bedriddin, Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, 2.bsk. Ank. 1981.

Yediyıldız,Doç.Dr.Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü",Vakıflar Dergisi, S. 14, Ank. 1982, s.

Yeni, Sait, "Na't",Diriliş, S.6, Şubat 1975, s.79-80.

Yeniterzi (Botsalı),Emine, Muhammediye Şerhindeki Kelimeler, Mazmunlar ve Kavramlar, S.Ü.Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. Konya, 1981.

_________, _________, Dîvan Şiirinde Hz.Peygamber'in İsim ve Sıfatları, S.Ü. S.B.E. Doktora Öncesi Hazırlık Çalışması, Konya,1982.

Yöntem,Ali Cânib, "XVIII.Yüzyıl Şâirlerinden Vahîd Mahtumî'ye Dâir Bazı Mülâhazalar",IV. Türk Tarih Kongresi,(Ankara 10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler,Ank. 1952, s.445-450.

Yüksel,(Doç.)Dr.Sedit,Mehmed,Işk-Nâme, İnceleme-Metin,Ank. 1965.

Yüzendağ,Ahmet, "Karacaoğlan'da Allah Sevgisi ve İslâmî Motifler", Millî Kültür, C.I, S.7, Temmuz 1977, s. 56-58.

Zâtî, Şeyh, Dîvân-ı Zâtî, İst. 1257.

Zekâyî, Şeyh Mustafa Halvetî, Dîvân-n Zekâyî, İst. 1288.

Zeki Mübârek, El-Medâihu'n-Nebeviyye Fi'l-Edebi'l-Arabî, Mısır, 1354.

Zeynü'd-din Ahmed b.Ahmed b. Abdi'l-latifi'z-Zebidî,Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi,C.I-III, Ter.:Ahmed Naîm,C.IV-XI, Ter.:Kâmil Miras, 7.bsk. 1982-1983.

Zîver Paşa, Âsâr-ı Zîver (Dîvan ve Münşeât),Bursa, 1313.

Ziyâ Paşa, Külliyât-ı Ziyâ Paşa, İst. 1925.

Ziyâ Şükün, Farsça-Türkçe Lugat-Gencîne-i Güftâr,Ferheng-i Ziyâ, C.I-III, İst. 1984.

E K

Ak, Dr. Coşkun, Muhibbî Dîvânı, Ank. 1987.

Büyükdemirtaş, Nezahat, Ulvî Dîvânı (Tevhîd,Na't,Dîbâce,Kasâid) İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. B.T. İst. 1962-1963, Türkiyat Enstitüsü, Nu:598.

Tarlan, Prof.Dr. Ali, Zâtî Dîvânı, Gazeller Kısmı, C.II, İst. 1970.

420 Yaşar, Dr. Akdoğan,Ahmadî Dîvânı ve Dil Husûsiyetleri,C.II, İ.Ü. Edb.Fak. T.D.E.B. (Yayımlanmamış D.T.), İst. 1979, Türkiyat Enstitüsü, Nu:2054.

İNDEKS

A

K

Ş

T